

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кафедра кримінального процесу
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Збірник методичних рекомендацій

Дніпро
Видавець Біла К. О.
2020

УДК 343.985 : 343.37

А 43

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 3 від 21.11.2019)*

Рецензенти:

Макаренко Є. І. – професор кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпровського гуманітарного університету, канд. юрид. наук, проф.;

Брандис О. В. – заступник начальника Слідчого управління Головного управління Національної поліції в Дніпропетровській області, полковник поліції.

А 43 **Актуальні питання діяльності органів досудового розслідування :**
зб. метод. реком. / [Дараган В. В., Бойко О. П., Гаркуша А. Г., Захарко А. В.
та ін.]. – Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. – 456 с.

ISBN 978-617-645-401-4

У збірнику методичних рекомендацій розглядаються питання діяльності органів досудового розслідування з урахуванням чинних законодавчих та інших відомчих нормативно-правових актів з діяльності органів досудового розслідування; особливостей взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ; існуючого порядку застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження та запобіжних заходів; відібрання зразків для порівняльного дослідження; специфіки проведення негласних слідчих (розшукових) дій; прийняття рішення про закриття кримінального провадження; направлення запитів з надання міжнародної правової допомоги системи процесуальних дій при виявленні кримінальних правопорушень тощо.

Призначений для працівників органів Національної поліції України, прокуратури, суду, викладачів, аспірантів, слухачів, студентів закладів вищої освіти юридичного напрямку підготовки.

УДК 343.985 : 343.37

ISBN 978-617-645-401-4

© Колектив авторів, 2020

Авторський колектив:

Дараган В.В. – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Бойко О.П. – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Гаркуша А.Г. - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Захарко А.В. - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Лазарева Д.В. - кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Литвинов В.В. - кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Недов Р.С. - кандидат юридичних наук, детектив Національного антикорупційного бюро України;

Рогальська В.В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Солдатенко О.А. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Федченко В.М. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Павлова Н.В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Черняк Н.П. - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Бідняк Г.С. - кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Плетенець В.М. - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Бабанін С.В. - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Єфімов М.М. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Телійчук В.Г. – доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Полевиков Ю.С. – оперуповноважений СКП Уманського ВП ГУНП в Черкаській області;

Будзієвський М.Ю. – кандидат юридичних наук, доцент;

Сліпченко В.І. – кандидат юридичних наук, доцент;

Статіва І.І. – кандидат юридичних наук, детектив Національного антикорупційного бюро України.

ЗМІСТ

Вступ	5
1. ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	6
2. ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ З ІНШИМИ ОРГАНАМИ ТА ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ПОПЕРЕДЖЕННІ, ВИЯВЛЕННІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	55
3. ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СЛІДЧИМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	94
4. ЩОДО СПІЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ В РАЗІ ОТРИМАННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗАГРОЗУ БЕЗПЕЦІ ГРОМАДЯН, ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВЛАСНОСТІ ДВОХ СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНИХ ГРУП З МЕТОЮ ОДНОЧАСНОГО ВІДПРАЦЮВАННЯ ЗА МІСЦЕМ ЗАГРОЗИ ВИБУХУ ТА ЗА МІСЦЕМ ПЕРЕДАЧІ ПОВІДОМЛЕННЯ	131
5. РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОШКОДЖЕННЯМ ОБ'ЄКТІВ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ...	159
6. ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ	205
7. ПРИМУСОВИЙ ВІДБІР ЗРАЗКІВ У ОСОБИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ	240
8. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК УКЛАДАННЯ УГОД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	270
9. ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ БЕЗ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	288
10. ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ЗАХИСНИКА ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	316
11. ПОРЯДОК ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ РОБІТ З ПІДВИЩЕНОЮ НЕБЕЗПЕКОЮ	347
12. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ (СЛІДЧИХ) РОЗШУКОВИХ ДІЙ	404
13. ПОРЯДОК НАПРАВЛЕННЯ ЗАПИТІВ ПРО НАДАННЯ МІЖНАРОДНО – ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ	425

ВСТУП

Протидія злочинності залишається пріоритетним і водночас складним завданням у діяльності правоохоронних органів нашої держави.

Процес реформування кримінального процесуального законодавства України спричинив появу діаметрально протилежних поглядів щодо нового змісту та появи нових інститутів. З прийняттям чинного КПК України виникла ще більш нагальна необхідність розгляду питання щодо реформування системи органів досудового розслідування. Це перш за все обумовлено новими підходами та підвищенням гарантій захисту прав, свобод та законних інтересів громадян, оскільки розслідування кримінальних проваджень може бути пов'язане із обмеженням прав та свобод особи стосовно якої здійснюється кримінальне переслідування.

Враховуючи вищевикладене, означений збірник наукових праць факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ обумовлює його необхідність та актуальність. У збірнику містяться методичні рекомендації, що стосуються функцій, організації діяльності та повноважень органів досудового розслідування, оперативних підрозділів, зауваження та роз'яснення нормативно-правових актів, а також сформульовано наукові роз'яснення окремих положень чинного законодавства.

Переважна більшість наукових розробок, що містяться у збірнику, підготовлено на замовлення слідчих, оперативних та інших підрозділів органів Національної поліції України, що підтверджує його практичне значення.

Використання наукових та методичних праць, викладених у збірнику, сприятиме отриманню знань з вирішення проблемних питань, які виникають у практиків під час здійснення досудового розслідування та підвищенню професійного рівня працівників практичних підрозділів.

Збірник розрахований для практичних працівників органів Національної поліції України, викладачів, аспірантів (ад'юнктів), студентів (курсантів) юридичних факультетів, юридичних навчальних закладів, співробітників МВС, СБУ, прокуратури та суддів, а також правозахисників і усіх, хто цікавиться зазначеною проблематикою.

1. ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Характеристика злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет

Однією з найважливіших умов ефективної протидії кримінальним правопорушенням є їх правильна характеристика. Як правило, розглядаються три основні характеристики кримінальних правопорушень – кримінально-правова, кримінологічна та криміналістична, зміст яких відрізняється з огляду на предмет кожної наук.

Організація і тактика виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет як і в будь-якому іншому секторі економіки будуються з урахуванням окремих елементів, які характеризують такі злочини та дозволяють правильно прийняти рішення щодо застосування тих оперативних та слідчих заходів (засобів, методів), які забезпечать ефективне виявлення та розслідування таких злочинів.

Характеристика злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет може бути представлена з урахуванням окремих елементів, які органічно поєднують найбільш важливі пошукові ознаки таких злочинів з криміналістично значущими елементами, які сприяють організації виявлення та розслідування таких злочинів. Тобто така характеристика може бути представлена окремими елементами кримінально-правової, кримінологічної та криміналістичної характеристик, зокрема: 1) кримінально-правова складова: а) предмет злочинного посягання; б) об'єкт; в) об'єктивна сторона; г) суб'єкт; д) суб'єктивна сторона; 2) кримінологічна складова: а) стан; б) динаміка; в) ознаки злочину; г) особа злочинця; д) детермінанти; 4) криміналістична складова: а) типові способи скоєння злочину; б) типові способи маскуванню злочину; в) характеристика потерпілого; г) сліди скоєння злочину.

Вивчення матеріалів кримінального провадження, а також статистичної звітності Національної поліції дозволяє стверджувати, що до злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет можуть належати такі злочини:

1. Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина: «Порушення авторського права і суміжних прав» (ст. 176); «Порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію» (ст. 177);

2. Злочини у сфері господарської діяльності: «Незаконний обіг дисків для лазерних систем знизування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва» (ст. 203-1); «Незаконне виготовлення, підроблення,

використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок» (ст. 216); «Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару» (ст. 229); «Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю» (ст. 231); «Розголошення комерційної або банківської таємниці» (ст. 232).

Кримінально-правова складова.

Предмет злочинного посягання. Предметами злочинного посягання можуть виступати: 1) твори літератури, науки, мистецтва: опубліковані чи не опубліковані музичні твори (з текстом і без тексту), скульптури, картини, ілюстрації, перекази, фотографії, комп'ютерні програми тощо, а предметом порушення суміжних прав – виконання, фонограми, програми мовлення; 2) винахід, корисна модель, промисловий зразок, кваліфікаційний показник походження товару, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин. За своїм змістом вони всі передбачають творче вирішення технічного, технологічного, художньо-конструктивного завдання в будь-якій сфері діяльності: промисловості, сільському господарстві, культурі, охороні здоров'я тощо; 3) чужий знак для товарів чи послуг, фірмове (зареєстроване) найменування, маркування товару; 4) диски для лазерних систем зчитування; матриці для таких дисків; обладнання для виробництва дисків для лазерних систем зчитування; сировина для такого виробництва; 5) контрольні марки для маркування упаковок примірників аудіовізуальних творів та фонограм; голографічні захисні елементи; 6) відомості, які становлять комерційну таємницю.

Об'єкт злочину. Родовим об'єктом порушення прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет необхідно вважати право інтелектуальної власності. Ми цілком погоджуємося з думкою тих авторів, які вважають, що розміщення злочинів (ст.ст. 176, 177 КК України), передбачених розділом V Особливої частини КК України «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» є невинуватим.

Об'єктивна сторона злочину. Злочини, пов'язані з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет характеризується незаконними діями, зазначеними в диспозиціях відповідних кримінально-правових норм.

За конструкцією об'єктивної сторони склади аналізованих злочинів належать до формальних і вважаються закінченими з моменту виконання діянь, зазначених у диспозиції кримінально-правових норм.

Окрім діяння, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони більшості злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет є суспільно небезпечні наслідки, зазначені в диспозиціях кримінально-правових норм у вигляді збитку або майнової шкоди (ст.ст. 176, 177 та 329 КК України).

Суб'єкт злочину. Суб'єкт таких злочинів – загальний: осудна приватна особа, яка досягла 16-річного віку. Наявність спеціального суб'єкта (службова особа) в окремих складах злочинів (ст.ст. 176, 177, 203-1, 329, 331 та 332 КК України) впливає на кваліфікацію дій.

Суб'єктивна сторона злочину. Суб'єктивна сторона таких злочинів характеризується прямим умислом.

Кримінологічна складова.

Стан. Структура злочинів проти інтелектуальної власності характеризується тим, що абсолютну більшість злочинів цієї групи (62,7 %) складають злочинні порушення авторського права і суміжних прав; друге місце займають злочини, пов'язані з незаконним використанням результатів індивідуалізації товарів (послуг) та їх виробників групи (24,4 %); третє – злочинні порушення права інтелектуальної власності на результати науково-технічної творчості (13,0 %). Вказані дані в цілому збігаються і з результатами проведеного дослідження.

Типові ознаки злочинної діяльності.

До типових ознак злочинної діяльності, пов'язаної з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет можна віднести:

- відсутність договорів з правовласниками на відтворення певним способом творів;
- наявність на сайті значної кількості нетематичної реклами;
- сайт надає доступ до значної кількості аудіовізуальної продукції безкоштовно;
- сайт надає доступ до неякісної аудіовізуальної продукції (наприклад фільми запис яких зроблена з екрану кінотеатру);
- на сайті зібрані усі новинки аудіовізуальної продукції;
- на сайті відсутні контакти для зв'язку з адміністратором, а в системі WhoIS немає даних про власника сайту, або є загальний e-мейл, з якого ніхто не відповідає.

У разі придбання через мережу Інтернет об'єктів інтелектуальної власності (аудіовізуальна продукція, програми тощо) на CD або DVD дисках необхідно звернути увагу на такі основні ознаки підробки.

Ознаки контрафактного CD:

- відсутній логотип звукозаписуючої компанії;
- спеціальні ідентифікаційні коди знищені (затерті);
- відсутні спеціальні ідентифікаційні коди;
- низька якість поліграфічних зображень, дуже часто використання лише 2-х кольорів;
- низька якість паперу для вкладок;
- неповні, з помилками або відсутні зовсім відомості щодо правовласників і ліцензіатів;
- помилки в назвах альбомів і виконавців;
- відсутність назви альбому або виконавця на диску, або наведена

неповна назва;

- запис на диску більш ніж одного повного альбому виконавця;
- низька ціна диску;
- відсутність пластикового футляру;
- диски і поліграфічні вкладки запаковані окремо;
- запис музичних творів на CD-R/DVD-R джерел.

Піратський DVD диск містить будь-які або всі із приведених ознак:

- регіональний код зони відсутній, вказаний «All» або «Free»;
- низькоякісне покриття лицьової сторони диску, яке може бути стерте;
- назва фільму неповна або її не повністю видно на диску;
- відомості про вихід у світ винесені на диск – «фільм зараз демонструється у кінотеатрах»;
- регіональний код - 1 супроводжується написами кирилицею або азійськими мовами;
- помилки правопису;
- розбіжності між інформацією на поліграфічній вкладці і диску;
- на поліграфічній вкладці наведені відомості які стосуються інших фільмів;
- низька якість зображення / не чіткі ілюстрації чи графіка;
- низькоякісна поліграфічна вкладка;
- правовласник не вказаний, вигаданий або вказаний невірно;
- диск DVD містить більше одного фільму.

Особа злочинця. В науковій літературі виділяють дві категорії осіб, які порушують авторські права у мережі Інтернет:

1. Особи, які завантажують мультимедійний контент з мережі Інтернет на обрані носії;
2. Особи, які завантажують нелегальний контент у мережу Інтернет.
3. Власники сайтів та власників компаній провайдерів (або їх посадові особи).

Як показали результати дослідження злочини проти інтелектуальної власності, як правило, вчиняються чоловіками (у майже 89 % випадків) віком близько 30–35 років (у майже 69 % випадків), більше половини з яких (56,4 %) неодружені, мають вищу освіту (23,3 %, а 5 % з них – науковий ступінь) або середню (майже 68 %), трохи менше половини з яких (48,6 %) були офіційно працевлаштовані, хоча більше половини з них (56 %) є працездатними, і на момент скоєння злочину мали професію або навчалися.

62 % злочинців мали реєстрацію у тих містах України, в яких вони вчинювали злочини, а жителі сільської місцевості серед них майже не зустрічаються.

Детермінанти. Детермінанти, які зумовлюють вчинення злочинів можна виділити у дві взаємопов'язані групи: детермінанти, пов'язані з доступністю

інформації у мережі Інтернет; детермінанти, зумовлені недосконалістю законодавства, направлено на захист прав інтелектуальної власності.

У наукових джерелах виділяють такі тенденції, які впливають на організаційні й тактичні основи оперативно-розшукової протидії злочинності у сфері високих технологій:

- швидку якісну зміну носіїв цифрової інформації;
- підвищення швидкості доступу до інформаційних ресурсів;
- перехід до більш різноманітного програмного середовища;
- подальше зростання кількості користувачів мережі Інтернет;
- об'єднання окремих особистих відомостей про користувачів, отриманих різними сервісами, в інтегровану базу даних;
- зростання кількості сайтів для анонімного доступу;
- розвиток систем мобільних платежів на короткі номери. До загальних об'єктивних детермінант вона відносяться:

– економічні (зумовлені повільністю та суперечливістю економічних реформ з одночасним швидким розвитком нових технологій, що перетворило злочини проти інтелектуальної власності у надзвичайно прибутковий бізнес);

– політичні (пов'язані з нестабільністю курсу політичних реформ, «самоусуненням» держави від питань регулювання розвитку підприємництва);

– соціальні (нестабільність курсу соціальних реформ, що призвела до зниження платоспроможності населення);

– правові (незавершеність правової регламентації охорони інтелектуальної власності);

– організаційні (відсутність комплексної державної програми охорони інтелектуальної власності і належного державного контролю над дотриманням чинного законодавства).

До спеціальних об'єктивних детермінант відносяться:

– висока латентність злочинів цього виду;

– послаблення виховних засад і поширення правового нігілізму населення щодо результатів інтелектуальної творчої діяльності;

– психологічні;

– технічні (недостатність технічних пристроїв, що перешкоджають незаконному використанню об'єктів інтелектуальної власності) та фізичні (неналежна охорона відповідних носіїв інформації тощо).

До загальних суб'єктивних детермінант злочинів проти інтелектуальної власності відносять:

– низький професійний рівень підготовки працівників правоохоронних органів;

– недостатня штатна чисельність підрозділів, які здійснюють протидію злочинам проти інтелектуальної власності;

– недостатнє методичне забезпечення оперативних підрозділів Національної поліції України з попередження, виявлення і розкриття злочинів

цього виду; недоліки технічного та інформаційного забезпечення цих оперативних підрозділів.

До спеціальних суб'єктивних детермінант відносять недоліки у діяльності суб'єктів інтелектуальної власності з охорони власного права інтелектуальної власності.

Криміналістична складова.

Типові способи скоєння злочину. На сьогодні існують такі основні групи способів вчинення вказаних злочинів:

1. *Підміна собою автора, подання чужого об'єкта авторського права як власного або плагіаті, відбувається шляхом опублікування в мережі Інтернет об'єкта авторського права (цілком або частково) при видачі себе за автора твору, розміщення в мережі Інтернет об'єкта авторського права, створеного у співавторстві, з зазначенням себе одноосібним автором.*

У даному випадку дії можуть бути кваліфіковані за ст. 176 КК України «Порушення авторського права і суміжних прав», якщо такими діями було завдано матеріальної шкоди у значному розмірі.

2. *Незаконне відтворення, розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, а так само незаконне відтворення, розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення, кардшейрінг або інше умисне порушення авторського права і суміжних прав, здійснене з використанням мережі Інтернет.*

У даному випадку дії можуть бути кваліфіковані за ст. 176 КК України «Порушення авторського права і суміжних прав», якщо такими діями було завдано матеріальної шкоди у значному розмірі.

Вчинення таких дій може здійснюватися у багатьох формах, розглянемо основні з них.

Використання файлообмінників. Часто на сайті розміщується не сам об'єкт, а посилання на нього. При цьому використовуються так звані файлообмінники. Файлообмінник - це проміжний сервер, який використовується для зберігання інформації, на який користувач завантажує будь-яку інформацію і який потім формує посилання на скачування. Іншими словами, це якийсь цифровий «посередник», який через Інтернет забезпечує доступ до файлів, його основне призначення - широкий обмін інформацією. Користувачі завантажують на ці сервери величезну кількість музики, книг, фільмів, програм тощо, після чого діляться посиланнями. Вдаються до їх допомоги також і різні сайти. Припустимо, створена майданчик, на якій розміщені огляди до різного софту і є можливість його завантажувати. Але все це займає дуже багато місця, і набагато вигідніше розміщувати файли на обмінниках, а на своєму ресурсі просто давати посилання на них. З подібною діяльністю було пов'язано кілька великих скандалів, які спричинили за собою закриття міжнародного файлообмінника ЕХ.ua, так як через нього поширювався нелегальний цифровий контент.

Використання торрент-трекерів. Але сьогодні поступово і впевнено займають лідируюче місце торрент-трекери. Вони не вимагають в більшості

своїй реєстрації, перегляду реклами, плати і швидкість нічим не обмежена. Так що файлообмінники втрачають свою аудиторію, таким чином, другий різновид розповсюдження об'єктів авторського права і суміжних прав - це використання технології торрент-трекерів. Технологія торрент-трекерів здійснює свої функції за допомогою спеціальних сайтів-серверів, часто їх називають «Трекери» або «BitTorrent трекари». У мережі «Інтернет» їх можна знайти безліч, як від вузькоспеціалізованих, наприклад, для фільмів, музики, так і універсальних. Використання торрент-трекерів забезпечує обмін інформацією між користувачами, не використовуючи при цьому сервер, але при цьому забезпечує пошук людей з цікавою інформацією. Обмін інформацією відбувається наступним чином: в спеціальній програмі вказується файл, яким збираються поділитися, після чого автоматично створюється спеціальний файл, що містить інформацію для «скачування». Далі, зареєструвавшись на торрент-трекер (в деяких випадках реєстрація не обов'язкова), користувач розміщує свій автоматично створений файл в спеціальній категорії, що визначає тип інформації, наприклад, музика, кіно і т.п. Потім докладає до нього короткий опис для тих, хто захоче ним скористатися. У самому спеціальному файлі міститься тільки загальна інформація про скачований файл, інформація для перевірки цілісності даних і адреса його розташування. Відповідно можливості по розповсюдженню даного файлу обмежуються тільки фантазією користувача].

Використання онлайн-кінотеатрів. Останнім часом, з розвитком мобільного Інтернету, а саме суттєвим підвищення швидкості передачі даних, набувають популярності так звані «онлайн-кінотеатри». Швидкість передачі даних дозволяє кінцевому споживачу отримувати доступ до аудіовізуальних творів без скачування наносій.

Вказані способи є найбільш розповсюдженими серед інших способів вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет. Найбільш часто зустрічається незаконне розповсюдження або незаконне розміщення в Інтернеті програмного забезпечення, творів літератури, аудіо-, відео- та кінопродукції.

3. *Незаконне використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка, топографії інтегральної мікросхеми, сорту рослин, раціоналізаторської пропозиції, привласнення авторства на них, або інше умисне порушення права на ці об'єкти, здійснене з використанням мережі Інтернет.*

У даному випадку дії можуть бути кваліфіковані за ст. 176 КК України «Порушення авторського права і суміжних прав», якщо такими діями було завдано матеріальної шкоди у значному розмірі.

4. *Незаконна реалізація через мережу Інтернет дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва.*

У даному випадку дії можуть бути кваліфіковані за ст. 203-1 КК України «Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва», якщо такими діями було завдано матеріальної шкоди у значному розмірі. Крім того, у разі продажу дисків для лазерних

систем зчитування з розміщеними на них об'єктами авторського права і суміжних прав, дії можуть бути додатково кваліфіковані за ст. 176 КК України «Порушення авторського права і суміжних прав», якщо такими діями було завдано матеріальної шкоди у значному розмірі. Також, якщо такі диски були промарковані контрольними марками для маркування упаковок примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних тощо, такі дії можуть бути додатково кваліфіковані за ст. 216 КК України «Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок».

Типові способи маскування (приховування) злочину. Як показали результати дослідження, спосіб маскування (приховування) злочину, пов'язаного з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет, в більшості випадків прямо пов'язаний з предметом посягання.

На сьогодні виділяють наступні способи маскування (приховування) таких злочинів.

1. Привласнення авторства перекладів твору – з метою маскування може змінюватись назва твору, імена головних героїв, без фактичної зміни сюжету твору та його ідейно-тематичної побудови;

2. Незаконне розповсюдження аудіовізуальних творів, комп'ютерних програм тощо - з метою маскування можуть використовуватися підроблені контрольні марки для маркування упаковок примірників аудіовізуальних творів та фонограм; частково може реалізовуватися оригінальна продукція; укладення угоди з підприємствами- правовласниками на розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності, для реалізації контрафактної продукції.

Характеристика потерпілого.

В переважній більшості випадків, потерпілими по злочинах, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет визнаються автори твору або правовласники.

Відповідно до положень статті 435 Цивільного кодексу України первинним суб'єктом авторського права є автор твору. За відсутності доказів іншого автором твору вважається фізична особа, зазначена звичайним способом як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства). Суб'єктами авторського права є також інші фізичні та юридичні особи, які набули прав на твори відповідно до договору або закону.

У випадку вчинення злочину, передбаченого ст. 177 КК Україна потерпілим визнається особа, яка отримала відповідний патент на винахід, корисну модель, промисловий зразок тощо. Слід зазначити, що строк дії патенту України на винахід становить 20 років, а на корисну модель – 10 років з моменту подання заявки до відповідної установи. Потерпілим можуть бути: а) винахідник, який створив винахід чи корисну модель; б) автор промислового зразка; в) автор топографії інтегральної мікросхеми; г) автор сорту і власник патенту на сорт рослин; д) їх правонаступники, а також е) автор раціоналізаторської пропозиції.

У разі вчинення злочину, передбаченого ст. 229 КК Україна потерпілим визнається: а) особа, яка отримала відповідне свідоцтво, яке засвідчує право власності на знаки для товарів чи послуг; б) юридична особа – власник фірмового (zareєстрованого) найменування.

У випадку вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 231 та 232 КК Україна потерпілим буде юридична особа або підприємець - власник комерційної таємниці.

Сліди скоєння злочину.

Сліди вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет як правило знаходять своє відображення на машинних носіях комп'ютерної інформації.

Машинний носій інформації – фізичне тіло або фізичне поле, яке використовується під час запису для постійного або тимчасового збереження в ньому чи на його поверхні комп'ютерної інформації. Звідси витікає, що матеріальні сліди залишаються на (в) машинних носіях інформації. До машинних носіїв комп'ютерної інформації відносяться: накопичувачі на жорстких магнітних дисках (вінчестер або постійно-запам'ятовуючий пристрій), оптичні і магнітооптичні диски (компакт-диски), накопичувачі на гнучких магнітних дисках (дискета), модулі оперативної пам'яті (оперативно-запам'ятовуючий пристрій) й інші накопичувачі (ZIP-пристрої).

Вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 231 та 232 КК Україна з використанням мережі Інтернет, залишає так звані «електронні сліди»:

1) електронні доріжки слідів передачі таємниці через мережі зв'язку; 2) сліди модифікації інформації – копіювання, зміни, тощо; 3) лог-файли (електронні реєстратори, журнали роботи програм).

Підсумовуючи викладене можна дійти до наступного висновку, що злочини, пов'язані з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет мають свої особливі риси, виражені у різного роду ознаках, які складають характеристику зазначених злочинів, зокрема:

1) кримінально-правова складова: а) предмет злочинного посягання; б) об'єкт; в) об'єктивна сторона; г) суб'єкт; д) суб'єктивна сторона;

2) кримінологічна складова: а) стан; б) динаміка; в) ознаки злочину; г) особа злочинця; д) детермінанти; 4) криміналістична складова: а) типові способи скоєння злочину; б) типові способи маскування злочину; в) характеристика потерпілого; г) сліди скоєння злочину.

Виділені нами елементи характеристики злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет мають важливе значення для ефективної діяльності щодо виявлення та розслідування таких злочинів, тому зазначені елементи повинні враховуватися як оперативними працівниками, так і слідчими НП України процесі здійснення протидії цим злочинам.

Організація оперативного обслуговування лінії протидії злочинності у сфері інтелектуальної власності оперативними підрозділами кіберполіції

Організація оперативного обслуговування лінії протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності оперативними підрозділами кіберполіції – одна з найскладніших проблем удосконалення діяльності цих підрозділів. Насамперед необхідно визначити, що нормативні акти МВС та НП України не містять положень, що чітко визначають змістову сутність цього оперативно-розшукового інституту, його мету і завдання та місце в системі діяльності оперативних підрозділів кіберполіції НП України, а це в свою чергу впливає на практику її здійснення, яка здебільшого залежить від суб'єктивного ставлення до неї як рядових працівників, так і керівників оперативних підрозділів. Оперативне обслуговування підрозділами кіберполіції НП України лінії протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності являє собою актуальну та складну проблему. Її організаційні, інформаційні та теоретичні аспекти обумовлюють інтерес як вчених, так і практиків.

Відповідно до покладених на підрозділи кіберполіції завдань останні повинні приймати участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики щодо попередження та протидії кримінальним правопорушенням, механізм підготовки, учинення або приховування яких передбачає використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. В свою чергу відповідно до покладених на підрозділи кіберполіції функцій останні уживають передбачених чинним законодавством заходів зі збирання й узагальнення інформації стосовно об'єктів, що становлять оперативний інтерес, у тому числі об'єктів сфери телекомунікацій, інтернет-послуг з метою попередження, виявлення та припинення кримінальних правопорушень.

З викладеного вбачається, що здійснення оперативного обслуговування лінії протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності є однією із функцій підрозділів кіберполіції НП України.

Загальним завданням оперативного обслуговування є визначення оперативної обстановки на об'єктах обслуговування з метою своєчасного виявлення, попередження, припинення і розкриття злочинів.

Під оперативною обстановкою на об'єктах оперативного обслуговування лінії протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності оперативними підрозділами кіберполіції розуміти соціально-правовий стан, який склався на об'єкті або групі об'єктів обслуговування, що характеризується за допомогою сукупності таких взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів:

- криміногенне середовище у об'єкти, що зазнають криміногенного впливу;
- сукупність злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет, які вчиняються на об'єктах оперативного обслуговування;
- причини та умови, що сприяють чи сприяли вчиненню злочинів,

пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет;

До основних елементів організації оперативного обслуговування лінії протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності оперативними підрозділами кіберполіції можна віднести:

- прийняття рішення про закріплення певного оперативного працівника за лінією протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності оперативними підрозділами кіберполіції;
- визначення об'єктів оперативного обслуговування;
- прийняття рішення про заведення та організацію ведення справи контрольно-спостережного провадження (СКСП);
- початковий аналіз оперативної обстановки на об'єктах оперативного обслуговування;
- визначення режиму оперативного обслуговування на об'єктах оперативного обслуговування;
- планування заходів по оперативному обслуговуванню;
- здійснення заходів з оперативного обслуговування;
- документальне оформлення результатів діяльності з оперативного обслуговування.

Прийняття рішення про закріплення певного оперативного працівника за лінією протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності оперативними підрозділами кіберполіції.

Відбір оперативного працівника (інспектора) кіберполіції, відповідального за здійснення оперативного обслуговування за цією лінією роботи здійснюється серед працівників відділу протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності та господарської діяльності. Під час відбору такого працівника керівнику підрозділу кіберполіції доцільно враховувати його досвід роботи, а також особисті показники по виявленню злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності через мережу Інтернет.

Після визначення відповідального працівника за оперативне обслуговування лінії протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності, необхідно визначитися з об'єктами такого обслуговування.

Визначення об'єктів оперативного обслуговування.

До об'єктів оперативного обслуговування сфери інтелектуальної власності оперативними підрозділами кіберполіції можна віднести:

- оператори і провайдери інформаційно-телекомунікаційних послуг, зареєстровані на території оперативного обслуговування;
- суб'єкти підприємницької діяльності, основним видом діяльності яких є створення сайтів у мережі Інтернет;
- суб'єкти підприємницької діяльності, які надають послуги з технічного захисту інформації, відновлення комп'ютерних даних;
- суб'єкти підприємницької діяльності, які надають в оренду (або орендують) інформаційно-телекомунікаційні мережі, дисковий простір,

інформаційні ресурси;

- суб'єкти підприємницької діяльності, які є власниками Інтернет-магазинів;
- суб'єкти підприємництва, які надають послуги з продажу чи сервісного обслуговування комп'ютерної техніки, програмного забезпечення;
- суб'єкти підприємництва, основним видом діяльності яких є розроблення та впровадження програмного забезпечення;
- суб'єкти підприємництва, які є власниками комп'ютерних клубів, Інтернет-кафе і т.ін.

Прийняття рішення про заведення та організацію ведення справи контрольної-спостережного провадження (СКСП).

СКСП по лінії протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності оперативними підрозділами кіберполіції заводиться на підставі постанови, затверджено начальником управління кіберполіції.

Початковий аналіз оперативної обстановки на об'єктах оперативного обслуговування.

Важливою передумовою ефективної організації оперативного обслуговування лінії протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності оперативними підрозділами кіберполіції зокрема, є забезпечення необхідної обізнаності оперативних підрозділів щодо реального стану оперативної обстановки на об'єктах оперативного обслуговування.

Вивчаючи оперативну обстановку, керівники, оперативні працівники використовують традиційну методику вивчення стану злочинності, вироблену кримінологією, правовою статистикою, що є сукупністю конкретних прийомів збирання, обробки й аналізу первинної інформації, що характеризує стан, структуру і динаміку злочинності, її причини та умови, заходи протидії та їх результати].

Предметом вивчення, аналізу та оцінки оперативної обстановки на кожному об'єкті оперативного обслуговування у першу чергу є:

- інформація, отримана з конфіденційних джерел;
- стан дотримання законності на об'єкті обслуговування;
- наявна оперативна інформація;
- інформаційно-аналітичні та довідкові матеріали;
- інформація щодо притягнення до адміністративної відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності;
- матеріали судової практики;
- інформація щодо наявності у осіб, які працюють на об'єкті судимостей за порушення прав інтелектуальної власності;
- інформація від громадських активістів та окремих осіб;
- особливості функціонування окремих об'єктів оперативного обслуговування, нормативно-регламентовані повноваження службових осіб;
- відкриті та анонімні листи, скарги, звернення громадян з приводу дій чи бездіяльності окремих службових осіб;
- матеріали засобів масової інформації, мережі Інтернет, що містять

зазначену інформацію;

- матеріали наукових досліджень та практики правоохоронної діяльності, що відображають актуальні особливості організації протидії злочинам, пов'язаним з порушенням прав інтелектуальної власності через мережу Інтернет.

Початковий аналіз оперативної обстановки на об'єктах оперативного обслуговування дозволить визначити режим оперативного обслуговування.

Визначення режиму оперативного обслуговування на об'єктах оперативного обслуговування.

Правильне визначення режиму обслуговування об'єкта відіграє велику роль у розміщенні сил та засобів НП. Дозволяє в кінцевому результаті сконцентрувати основні зусилля на найбільш небезпечних з криміногенного погляду об'єктах та мати уявлення про реально існуючий стан криміногенної обстановки.

В залежності від названої обставини мова йде про:

- полегшений режим, який передбачає періодичне ознайомлення зі станом справ на об'єкті, що не потребує іншого;
- звичайний – потребує постійного спостереження за станом справ на об'єкті шляхом аналізу інформації, отриманої переважно гласним способом;
- посилений, який передбачає підвищену увагу оперативних підрозділів, з максимальним використанням можливостей оперативно-розшукової діяльності.

Планування заходів по оперативному обслуговуванню.

Як показали результати вивчення СКСП щодо оперативного обслуговування лінії протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності оперативними підрозділами кіберполіції, до плану заходів з оперативного обслуговування доцільно включати наступні заходи:

- спрямовані на виявлення фактів вчинення злочинів та правопорушень, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності через мережу Інтернет;
- направлені на формування системи джерел оперативної інформації та їх розстановку;
- направлені на забезпечення внутрішньої і зовнішньої інформаційної взаємодії;
- направлені на профілактику правопорушень;
- направлені на збір та оновлення інформації про стан оперативної обстановки.

Здійснення заходів з оперативного обслуговування.

До основних заходів з оперативного обслуговування лінії протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності можна віднести такі:

1. Виявлення фактів вчинення злочинів та правопорушень, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності через мережу Інтернет.

З метою виявлення фактів вчинення злочинів та правопорушень, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності через мережу Інтернет доцільно використовувати такі заходи:

- розвідувальнеопитування;
- оперативна установка;
- особистий пошук;
- оперативний огляд;
- отримання довідково-аналітичної інформації.

2. Формування системи джерел оперативної інформації та їх розстановка.

Розстановка негласного апарату передбачає організацію роботи інспекторів кіберполіції із протидії злочинам, пов'язаними з порушенням прав інтелектуальної власності через мережу Інтернет, вимагає забезпечення постійної оперативної готовності наявних сил для своєчасного реагування на зміни в оперативній обстановці та отримання інформації про такі зміни.

Звідси виникає необхідність здійснення спостереження за станом оперативної обстановки на об'єктах оперативного обслуговування за рахунок джерел оперативної інформації.

Основним напрямом діяльності з оперативного обслуговування об'єктів слід визнати розстановку негласного апарату на обслуговуваних об'єктах.

В процесі перекриття негласним апаратом об'єктів обслуговування необхідно організувати використання наявних сил та засобів таким чином, щоб оперативно значима інформація надходила зі всієї обслуговуваної території. А це можливо лише шляхом створення міцних оперативних позицій навіть там, де на даний момент обстановка, на перший погляд, не викликає тривоги. Такий підхід дозволяє:

- своєчасно виявляти і усувати причини та умови, які сприяють вчиненню злочинів;
- швидше та ефективніше реагувати на вчинення злочинів та інші ускладнення оперативної обстановки шляхом залучення агентури та громадськості;
- повніше виявляти осіб, які володіють інформацією, яка має значення для попередження і розкриття злочинів.

3. Профілактика правопорушень.

Незважаючи на наявну профілактику злочинів, скоєних в мережі Інтернет та правову профілактику злочинів в сфері авторських прав, на сьогоднішній момент не можна виділити сформованих заходів профілактики злочинів в сфері порушення авторських прав на інформаційні продукти.

На сьогоднішній день фахівці виділяють декілька основних методів профілактики вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності через мережу Інтернет:

1. Навчання. Має на увазі проведення семінарів, конференцій, організацію форумів, на яких би лекторами піднімалося дане питання більш

масштабно. Мета таких заходів - переконати потенційноговіртуального «зłodія» в негативну сторону присвоєння чужого майна, викладеного в Інтернет без дозволувласника.

2. Пропаганда. Її мета - наочна демонстрація переваг ліцензійної продукції та недоліків піратських копій. Одним з ефективних варіантів такої пропаганди є організація PR-кампаній в ЗМІ, які загострюють увагу на проблемах присвоєння авторського права, крадіжки інтелектуальної власності шляхом незаконного копіювання, скачування і користування продуктами в мережі Інтернет.

Документальне оформлення результатів діяльності з оперативного обслуговування.

Усі документи зібрані в процесі оперативного обслуговування лінії протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності оперативними підрозділами кіберполіції концентруються у відповідних СКСП

До матеріалів СКСП можуть долучатися результати проведення заходів оперативного (ініціативного) пошуку, перевірки первинної інформації, інформації, яка не підтвердилася, інші відомості про об'єкт спостереження.

Оперативний пошук ознак злочинців, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет

На рівні стрімкого розвитку мережі Інтернет в Україні все більш явними стають і негативні явища, що разом з ним розвиваються, такі як незаконне відтворення, поширення й використання продуктів інтелектуальної творчої діяльності (так зване «піратство»). Цілі та завдання нового етапу розвитку України, що проходить в умовах зростання значущості інноваційної сфери діяльності, підвищення ролі інтелектуального капіталу, інформаційних технологій, потребує створення та реалізації відповідної довгострокової стратегії, яка має забезпечити міцне підґрунтя України як високорозвиненої держави, конкурентоспроможної до інтегрування у світовий економічний процес. Україна зможе посісти належне місце у Європі та світі за умови опанування інноваційного шляху розвитку, створення належних організаційних і правових умов, щодо охорони об'єктів інтелектуальної власності. Цей напрямок було визнано одним із стратегічних пріоритетів розвитку нашої держави у посланні Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки».

Відповідно до Конституції України, що гарантує кожному громадянину свободу художньої, наукової та технічної творчості, наша незалежна держава послідовно створює свої власні механізми захисту прав інтелектуальної власності, авторських прав, моральних та матеріальних інтересів, які виникають у зв'язку з реалізацією цих прав.

На сьогоднішній день в Україні та і у всьому світі проблема дотримання авторський та суміжних прав в мережі Інтернет є досить актуальною.

Особливого значення вказана проблема набуває щодо захисту прав інтелектуальної власності власників аудіовізуальних творів. Якщо в пошуковій системі «Google» задати запит «скачати фільми безкоштовно» і включити фільтр «сторінки з України» то пошукова система видає 115 000 посилань. Поширення фільму в мережі Інтернет до його прем'єрного показу, або під час демонстрації в кінотеатрах набуло систематичного характеру. Цими діями порушуються вимоги ЗУ «Про авторське право та суміжні права». У зв'язку з чим правовласники недоотримують величезну кількість грошей під час прокату фільму на території України. Також на даний час в мережі Інтернет без великих зусиль можливо знайти будь-яке програмне забезпечення, яке розповсюджується без додержання ЗУ «Про авторське право та суміжні права», що завдає їхнім виробникам значних збитків. Якщо в пошуковій системі «Google» задати запит «скачати Windows 7 безкоштовно» і включити фільтр «сторінки з України» то пошукова система видає 93 000 посилань.

Порушення авторських прав в Інтернеті набуло таких масштабів завдяки тому, що майже всі користувачі мережі Інтернет вважають що це є безкарним діянням. Поширенню такої думки сприяло те, що правоохоронні органи до недавнього часу не приділяли значної уваги цим правопорушенням.

Взагалі саме виявлення фактів здійснення злочинів у сфері інтелектуальної власності в мережі Інтернет не є проблемою. Так як існують різні пошукові системи, які надають можливість виявляти аудіовізуальну продукцію, програмне забезпечення, книги та інші об'єкти охорони авторського права, що розповсюджуються з порушенням законодавства України.

Тобто для виявлення такої категорії злочинів необхідно виділити працівників підрозділів кіберполіції НП України, які мають необхідний рівень знань та здійснювати постійний моніторинг (без використання спеціальних засобів) мережі Інтернет. На нашу думку моніторинг мережі Інтернет необхідно здійснювати на рівні Департаменту кіберполіції НП України, а вже після встановлення фактів вчинення злочинів необхідно залучати працівників підлеглих підрозділів (міжрегіональних підрозділів) для документування протиправної діяльності.

При виявленні злочинів в мережі Інтернет необхідно завжди пам'ятати, що більш доцільно виявляти ресурси з «піратською» продукцією, які технічно знаходяться на території України. Хоча під дію Кримінального кодексу України підпадають і власники ресурсів з піратською продукцією, які технічно знаходяться за межами території України так як злочин передбачений ст. 176 Кримінального кодексу України є матеріальний і вважається закінченим з моменту настання суспільно-небезпечних наслідків, які можуть настати після отримання піратської продукції користувачем ресурсу. Тобто злочин закінчено на території України і згідно ч. 2 ст. 6 КК України він вважається вчиненим на території України. Але в цьому випадку при виявленні злочину постає проблема з виявленням сайтів які технічно знаходяться не на території України і надають піратські файли користувачам на території нашої держави. Так як за допомогою звичайних сервісів мережі Інтернету встановити, яку саме інформацію

скачують з іноземних сайтів особи, які знаходяться на території України неможливо. Для цього необхідно проводити оперативно-технічні заходи. До того ж оперативно-технічні заходи необхідно проводити за місцем розташування необхідного сайту, тобто за межами території України, а це в повноваження НП України не входить. Також таку інформацію можна отримати направивши запит до провайдера, який надає послуги власнику сайту, але це необхідно робити через НЦБ Інтерпол і можливо лише при наявності кримінального провадження або оперативно-розшукової справи. Як вихід з цієї ситуації можна запропонувати проводити моніторинг мережі Інтернет за допомогою спеціальної техніки, але на даний момент це питання не врегульоване законодавством. Використання оперативно-технічних заходів при виявленні злочинів в сфері інтелектуальної власності є досить проблематичним так як їх використання обмежує права та свободи громадян і можливе лише при виявленні тяжких злочинів. Лише ч. 3 ст. 176 КК України є тяжкою в якій вказані такі ознаки, як вчинення злочину організованою групою та завдання шкоди у великих розмірах.

До виявлення правопорушень в мережі Інтернет доцільно залучати громадські організації та самих правовласників. Нажаль на даний момент рівень довіри до спроможності правоохоронних органів ефективно виявляти та припиняти порушення авторських прав в мережі Інтернет дуже низький. Так як немає чіткої методики та законодавчого регулювання цієї діяльності.

Згідно статті 1 ЗУ «Про телекомунікації» Інтернет - всесвітня інформаційна система загального доступу, яка логічно зв'язана глобальним адресним простором та базується на Інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами.

З цього визначення перед нами постає одна з головних проблем протидії злочинам в сфері інтелектуальної власності в мережі Інтернет. а саме те що Інтернет - це всесвітня інформаційна система. Тобто протидіяти злочинам цієї категорії необхідно на міжнародному рівні. Протидія лише на національному рівні приведе до того що власник ресурсу на якому поширюється піратська продукція розмістить цей ресурс в іншій державі. І буде в подальшому здійснювати злочину діяльність безкарно. На користь цього твердження свідчить приклад протидії злочинам в сфері інтелектуальної власності в мережі Інтернет на території Російської Федерації

26 травня 2009 року Управління «К» МВС Російської Федерації та слідчий комітет Російської Федерації провели рейд проти власників піратського сайту Interfilm.ru. В результаті проведеного рейду були затримані власники цього сайту та заблоковано доступ до цього сайту. Але вже через декілька днів при спробі зайти на цей сайт була встановлена автоматична переадресація на сторінку Interfilm.nu Тобто з точки зору права даний ресурс розташований вже за межами Російської федерації (домен nu належить республіці Ніуе) і тому юрисдикція правоохоронних органів Російської Федерації вженаньогонерозповсюджується. Влютому 2010 року компанія

«Ру-Центр» призупинила делегування домену torents.ru на підставі постанови слідчого відділу по Чертановському району Прокуратури м. Москви від

16.02.10. Але torents.ru як і Interfilm.ru, змінив назву на rutracker.org і продовжує здійснювати піратську діяльність. Тобто навіть після закриття піратського сайту, який розташований на території України немає ніяких гарантій, що такий самий сайт не буде відкритий на території іншої країни, де захист авторських прав знаходиться на більш низькому рівні, а його власники не будуть продовжувати займатися розповсюдженням піратської продукції.

На даний момент досить суттєвою є проблема протидії власникам сайтів, які розповсюджують піратську продукцію за допомогою програми uTorrent, або подібних до неї. Популярність таких сайтів стрімко росте тому, що на цих сайтах завдяки технічним особливостям. Швидкість скачування більша ніж на сайтах де файл знаходиться на самому сайті. З технічної точки зору власник сайту надає користувачем лише посилання на місця (комп'ютери користувачів цього сайту) де зберігаються файли, які цікавлять користувача. Користувач такого сайту самостійно залишає посилання на інформацію, яка в нього є на комп'ютері для широкого загалу, нерідко порушуючи авторські права. Тобто, з точки зору права, авторські права порушує користувач, а не власник сайту. Так як власник сайту на даний момент не зобов'язаний слідкувати за тим, посилання на які саме файли залишає користувач. Власник сайту для підтвердження своєї невинуватості не рідко розмішує на сайті заклики дотримуватись авторських та суміжних прав та угоди між власником користувачем сайту про те, що вся відповідальність за недотримання авторських прав покладається на користувача цього сайту. Також специфікую цієї програми є те, що скачування файлу здійснюється не з одного місця, а з багатьох (в деяких випадках сотень місць), що не тільки підвищує швидкість скачування, але дуже ускладнює пошук документування дій осіб які розповсюджували файли з порушенням авторських прав. Так як особи які порушують авторські права можуть знаходитись на території іноземних держав. Навіть якщо оперативними працівниками кіберполіції буде встановлено усі місця з яких користувач сайту здійснював скачування файлу, розповсюдження якого порушило авторські права іншої особи і всі вони будуть на території України, то залишиться питання хто саме з осіб, які мають доступ до встановлених комп'ютерів здійснили незаконне розповсюдження цього файлу. А це питання буде досить важко встановити. Тому, що зазвичай місцями з яких здійснювалась роздача є домашні комп'ютери і доступ до них мають близькі родичі, які мають право не свідчити проти один одного, яким скоріше за все вони іскористаються.

Також спірним питанням при такому виді «піратства» є визначення шкоди завданої правопорушниками, так як правопорушник надає для скачування лише фрагмент файлу, а не увесь файл. На сьогоднішній момент чітко не розроблена навіть методика для визначення шкоди завданої правовласнику від розповсюдження цілого файлу в мережі Інтернет.

До джерел інформації про такі злочини можна віднести:

- оперативна інформація;
- заяви правовласників;
- заяви та скарги споживачів про продаж недоброякісної продукції;
- матеріали з інших підрозділів Національної поліції та правоохоронних органів;
- публікації у ЗМІ;
- мережа Інтернет.

Розподіл джерел оперативно-розшукової інформації має практичне значення, оскільки:

- враховує спосіб формування джерела (визначає відношення джерела до першоджерела);
- враховує склад факту в первинному і похідному джерелі за наявності зміни повноти і точності відтворення;
- відмежовує «інформаційний шум».

Похідні і дублюючі джерела можуть використовуватися для виявлення першоджерела і подальшого порівняння фактичних даних на наявність видозмін або спотворення. Похідні джерела мають певний ступінь віддаленості від першоджерела. У сфері високих технологій відбувається нашарування джерел, тому перевагу необхідно надавати джерелам із більш інформативним змістом. При цьому процес пошуку першоджерела значно ускладнюється наявністю дублюючих джерел. Виявлення системи об'єктів означає перехід від використання пошукових систем загальних запитів до виявлення сфер цілеспрямованого обміну інформацією і усталеним базам даних. Інформація в мережі Інтернет багаторазово дублюється, що значно ускладнює пошук першоджерела.

Робота з даними в Інтернеті ускладнюється концепцією гіпертексту. Ефективність пошуку залежить від знань принципів організації пошуку інформації у мережі Інтернет. Для пошуку будь-якої інформації в мережі Інтернет використовуються відповідні пошукові програми, які засновані на одних принципах і працюють по одному алгоритму. Різниця між пошуковими програмами виникають лише на рівні технічної реалізації зазначених принципів. Пошукові програми знаходять лише сторінки інформації, не вдаючись при цьому до змісту інформації, що міститься в них. Таким чином, формування запитів набуває методологічного значення, оскільки запит обробляється буквально.

Найбільшою проблемою перед оперативними підрозділами кіберполіції постає питання встановлення особи, яка вчинила злочини в сфері інтелектуальної власності в мережі Інтернет і подальше документування протиправної діяльності цієї особи.

Розглянемо методику дій оперативних працівників кіберполіції при виявленні та документуванні злочинів у сфері інтелектуальної власності в мережі Інтернет, яка на наш погляд є ефективною.

Інформацію про сайти на яких розповсюджується продукція, яка захищена авторським правом, як зазначалось вище, можна отримали використовуючи пошукові системи. Для цього лише необхідно задати коректно запит. Наприклад задаючи в запиті назви фільмів, які демонструються на даний момент в кінотеатрах або будуть демонструватись в майбутньому та додаючи фразу «скачати», також потрібно обмежити запит такою функцією як сторінки з України. Не варто звертати увагу на домен верхнього рівня ієрархічного адресного простору мережі Інтернет, створений на основі кодування назв країн відповідно до міжнародних стандартів, для обслуговування адресного простору сегмента мережі Інтернет певної держави. Так як, наприклад, сайт може мати домен верхнього рівня (Росія), але фізично знаходитись на території України.

Після встановлення сайту на якому ймовірно здійснюється розповсюдження певної продукції з порушенням авторських та суміжних прав необхідно встановити де технічно знаходиться цей сайт та яка компанія надає його власникам послуги хостингу. Хостинг (англ. *hosting*) – послуга, що включає надання дискового простору, підключення до мережі та інших ресурсів для розміщення фізичної інформації на сервері, що постійно перебуває в мережі (звичайно Інтернет). Хостингом також називається послуга по розміщенню обладнання клієнта на території провайдера з забезпеченням підключення його к каналам зв'язку з високою пропускною можливістю. Це питання можна вирішити за допомогою ресурсів Інтернет. Наприклад таких:

http://speed-tester.info/site_location.php - по назві сайту, який цікавить оперативного працівника можна отримати інформацію про країну, регіон, місто, організацію, яка надає послуги хостингу та провайдера, також тут знаходиться супутникова карта, яка з великою точністю показує місце зберігання сайту;

<http://www.cy-pr.com/> - по назві сайту, який цікавить оперативного працівника можна отримати інформацію про країну, регіон, місто, організацію, яка надає послуги хостингу (назва, інформація про особу, яка відповідальна, її номери телефонів, офіційний сайт) та провайдера;

<http://rassanov.ru/web-tools/proverka-hostinga.htm> - по назві сайту, який вас цікавить можна отримати інформацію про країну, регіон, місто, організацію, яка надає послуги хостингу (назва, інформація про особу, яка відповідальна, її номери телефонів, офіційний сайт) та провайдера, виконати трасировку до сайту хостера, отримати IP адресу, визначити доменне ім'я IP адресу, зворотне DNS.

Після того як інспектор кіберполіції впевниться у тому, що дійсно сайт знаходиться на території України, на нашу думку потрібно скласти в присутності понятих акт огляду цього сайту. В якому перерахувати, яка саме продукція знаходиться на цьому сайті та розпечатати сторінки сайту, як додатки до акту огляду. На деяких сайтах стоять лічильники, які рахують скільки разів було скачано файл, цей момент в обов'язковому порядку необхідно відобразити в акті огляду. Акт краще всього робити в «Екселі» та

побудувати список продукції в алфавітному порядку. Даний акт разом з електронною копією (це прискорить відповідь) надати до антипіратських спілок (наприклад УАП - Українська антипіратська спілка), або об'єднань правовласників, щоб встановити кому саме належать права на розповсюдження даної продукції на території України. Після чого направити запити правовласникам для встановлення завданої шкоди власниками сайту, який перевіряється. При складанні акту огляду необхідно встановити чи немає на цьому сайті лише посилань на інші сайти де знаходяться файли насправді. Це також потрібно відобразити в акті.

Якщо шкода правовласникам завдана у значному розмірі то вказану інформацію треба викласти у рапорті на ім'я начальника кіберполіції для прийняття рішення щодо реєстрації інформації в ЄРДР та початку кримінального провадження за відповідною частиною ст. 176 КК України. Після чого потрібно провести тимчасовий доступ до речей та документів або обшуки за місцем технічного знаходження сайту. Також важливо вчасно отримати у провайдерів та власників хостингу відповідь на наступні питання:

- звідки здійснювалось адміністрування сайту та які саме дії здійснювавадміністратор?
- з ким укладено договір на надання послугхостингу?
- які файли коли та ким скачувались з цього сайту?

Тому, що вище зазначена інформація зберігається не дуже довго і відновити її потім буде неможливо.

При встановленні місця з якого здійснювалось адміністрування сайту необхідно провести там обшук. Найкращим варіантом було б якщо обшук проводився одночасно за місцем технічного знаходження сайту та місцем з якого здійснювалось адміністрування цього сайту.

Успішне доведення справи до суду здебільшого залежить від того як працівники кіберполіції проводили оперативно-розшукові заходи до початку кримінального провадження. Тому, що після початку кримінального провадження і проведення слідчих дій злочинець вже буде здійснювати протидію слідству та намагатись знищити докази своєї протиправної діяльності.

До початку кримінального провадження в рамках оперативно-розшукової справи, або за допомогою заходів оперативного ініціативного пошуку першочергово необхідно встановити наступні дані:

- встановити коло осіб, які причетні до вчинення злочину;
- встановити в яких місцях зберігається інформація, яка має значення для доказування винизлочинців;
- встановити майно злочинців, на яке в подальшому буде накладено арешт для відшкодування завданої шкоди правовласникам.

Після встановлення адреси з якої здійснюється адміністрування сайту необхідно провести там розвідувальне опитування сусідів з зашифруванням мети. Щоб встановити хто саме з осіб, які мешкають за цією адресою вчиняють ці злочини.

Після встановлення ймовірної особи злочинця необхідно дати завдання оперативній службі провести відносно цієї особи оперативну установку.

Якщо в ході проведення оперативно-розшукових заходів та заходів оперативного (ініціативного) пошуку буде встановлено, що злочин вчиняється організованою групою то можливості оперативних працівників розширюється тобто в них з'являється змога проводити оперативно-технічні заходи. Результати цих заходів в подальшому можна буде легалізувати та застосовувати в якості доказів.

Для виявлення відомостей відносно фізичних осіб, які порушують права інтелектуальної власності в мережі Інтернет доцільним є використання наступного алгоритму дій.

Діяльність працівників кіберполіції щодо виявлення ознак злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет повинна спиратися на вихідні положення системи ідентифікаційних ознак, які доцільно покласти в основу пошукової діяльності.

Можливість повноцінного обміну інформацією в мережі Інтернет забезпечується завдяки групі протоколів TCP/IP, до складу яких належать такі протоколи: TCP, IP, ICMP та ARP. Також в Інтернеті існує єдиний метод визначення комп'ютера для доступу до нього. Кожному мережному пристрою надається унікальна адреса (IP-адреса), яка складається з чотирьох цілих чисел, розділених крапками. Замість адрес для простоти сприйняття та запам'ятовування можуть використовуватись й імена ресурсів, наприклад IP-адреса 104.27.177.127 відповідає офіційному сайту Національної поліції України, який має доменне ім'я «www.npu.gov.ua».

Маючи IP-адресу комп'ютера або мережевого обладнання можливого злочинця та розуміючи правила надання доменних імен і закріплення їх за зонами, працівник кіберполіції, у більшості випадків, має змогу встановити комп'ютер, за яким дана адреса закріплена. Так, наприклад, знаючи що порядок закріплення IP-адрес за провайдерами жорстко формалізований, у випадку, коли віддалене з'єднання було здійснене з IP-адреси, яка надана конкретним провайдером, можна встановити ЕОМ, за якою в певний час була закріплена ця адреса. Слід також зазначити, що IP-адреси бувають двох типів: статичні та динамічні. Статична IP-адреса закріплюється за комп'ютерами та мережевим обладнанням на довгий час і не змінюється без гострої необхідності. Такі адреси надаються організаціям, установам, підприємствам та фізичним особам, які мають постійне з'єднання з мережею Інтернет на довгострокових умовах. Динамічна IP-адреса надається на один сеанс зв'язку, після розірвання якого провайдер може передати її іншому користувачеві.

Типові слідчі ситуації при розслідуванні злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі інтернет

Розслідування злочинів здійснюється в конкретних умовах місця, часу, у взаємозв'язку з явищами і процесами об'єктивної дійсності, діяльності фізичних та юридичних осіб, органів влади, правоохоронних, контрольно-ревізійних і інших органів. Усвідомлена і неусвідомлена, а також випадкова дія таких «чинників» на розслідування злочинів формує конкретну обстановку, яка називається слідчою ситуацією.

Типізація слідчих ситуацій відіграє важливе значення для планомірної та ефективної організації розслідування злочинів, а також теоретичного осмислення цього процесу та надання корисних для практичної діяльності порад щодо дій працівників правоохоронних органів в окремих ситуаціях, що виникають в процесі розслідування.

Як відомо, у сучасному розумінні побудова рекомендацій з досудового розслідування певних видів та груп злочинів на певних етапах має ґрунтуватись на ситуаційному підході. Це дає можливість розробити найбільш конкретні системи дій слідчого, врахувавши найважливіші фактори, що впливають на формування слідчої ситуації. Типізація слідчих ситуацій в окремих криміналістичних методиках досить давно та ефективно застосовується дослідниками.

Слідча ситуація обумовлюється рядом об'єктивних і суб'єктивних чинників.

До об'єктивних чинників відносять:

- наявність доказової і орієнтуючої інформації;
- об'єктивне існування джерел доказової інформації і можливість їх встановлення слідчим або оперативним шляхом, а також отримання від них доказової інформації;
- об'єктивні чинники, пов'язані зі зникненням доказів;
- сили та засоби для виявлення і фіксації доказів, і орієнтуючої інформації, гласними та негласними методами, що безпосередньо задіяні в цьому процесі, так і ті, залучення яких є реально можливим;
- чинник протидії розслідуванню; кримінально-правова і громадська оцінка розслідуваної події, яка існує на даний момент.

До суб'єктивних – відносяться:

- рівень підготовки слідчого та інших співробітників, їх практичний досвід;
- психологічний стан; можливість приймати рішення, цілеспрямовано і методично проводити розслідування, здійснювати слідчі (розшукові) дії, призначати експертні дослідження, постійно змінюючи ситуацію на краще;
- здібність до реальної оцінки ситуації, до виявлення і подолання чинників протидії розслідуванню;

– наслідки помилкових дій слідчого.

З'єднання обох груп чинників обумовлює особливості слідчої ситуації на момент розслідування: її зміст і сукупність конкретних умов, в яких повинен діяти слідчий.

Будь-яку ситуацію умовно при штучному звільненні від ряду чинників, властивих тільки конкретному кримінальному провадженню, можна охарактеризувати як типову. А отже, для її вирішення може бути розроблений типовий алгоритм слідчих (розшукових) дій та інших заходів.

В криміналістичній літературі виділяють такі компоненти слідчої ситуації:

1) психологічного характеру – результати конфлікту між слідчим та іншими особами, прояв психологічних властивостей особи слідчого та їх вплив на одержання інформації та її динаміку тощо;

2) інформаційного характеру – поінформованість слідчого та осіб, які протистоять, у процесі розслідування;

3) процесуального і тактичного характеру – наявність доказів та їх джерела, стан провадження по справі, можливість обрання запобіжного заходу та ін.;

4) організаційно-технічного характеру – наявність комунікацій у процесі взаємодії слідчого та органів дізнання, можливість мобільного маневрування силами і засобами тощо.

Зупинимось на типових слідчих ситуаціях при розслідуванні злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет.

Перш ніж перейти до типових слідчих ситуацій, що складаються на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет, слід визначити приблизний перелік відомостей, які і формують слідчу ситуацію.

До чинників, що формують слідчу ситуацію в процесі розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет, слід відносити:

- відомості про місце і час незаконного відтворення чи/та розповсюдження об'єкту інтелектуальної власності (електронні адреси сайтів; інтернет-посилання для скачування);

- відомості про місце зберігання об'єкту інтелектуальної власності (місце розташування обладнання дисковий простір якого використовується для зберігання);

- відомості про спосіб незаконного розповсюдження об'єкту інтелектуальної власності;

- відомості про виробника, розповсюджувача, правовласника об'єкту інтелектуальної власності або його представника на території України;

- відомості про ліцензійний і контрафактний примірники твору;

- відомості про осіб, які отримали контрафактні примірники об'єкту інтелектуальної власності або скористувалися доступом до нього;

- сліди злочину і відомості про них;
- відомості про злочинця та можливих співучасників.

Між чинниками, що формують ситуацію, існує внутрішній взаємозв'язок, який дозволяє в процесі розслідування використовувати один (відомий) чинник для встановлення іншого (невідомого). Правильна організація розслідування, вправне поєднання слідчих (розшукових) дій у результаті повинні привести до встановлення решти обставин, невідомих на початковому етапі.

Типові слідчі ситуації, які виникають в процесі розслідування даної категорії злочинів умовно поділяються на такі, що:

1) ***Виникають на етапі початку кримінального провадження:***

- а) кримінальне провадження почато на підставі рапорту інспектора кіберполіції за результатами роботи в рамках оперативно-розшукової справи;
- б) кримінальне провадження почато на підставі заяви правовласника, потерпілого, контролюючих органів тощо;
- в) кримінальне провадження почато на підставі повідомлення у засобах масової інформації.

2) ***Виникають на початку розслідування злочину:***

- а) наявні ознаки, які вказують на вчинення злочину, пов'язаного з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет, але жодного зі злочинців не встановлено;

б) наявні ознаки, які вказують на вчинення злочину, пов'язаного з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет, а також наявність інформації відносно особи (осіб), причетних до вчинення вказаного злочину, однак затримання такої особи (осіб) може негативно вплинути на процес розслідування;

в) особа (особи) відносно якої є інформація про причетність до незаконного розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет затримується;

Проведення заходів по слідчим ситуаціям, які виникають на етапі початку кримінального провадження в переважній більшості мають організаційний характер.

Друга частина слідчих ситуацій виникають як результат після відпрацювання дій по першій частині слідчих ситуацій.

Перша слідча ситуація. Кримінальне провадження почато на підставі рапорту інспектора кіберполіції за результатами роботи в рамках оперативно-розшукової справи.

У вказаній слідчій ситуації алгоритм дій слідчого та оперативного працівника як правило передбачає такі дії:

1. Керівник підрозділу кіберполіції з дотриманням режиму секретності через РСО надає слідчому необхідні матеріали ОРС для вивчення та надання у разі потреби рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, які засвідчують наявність в їх діях ознак злочину.

2. Про прийняте рішення щодо передачі матеріалів оперативної розробки до органу досудового розслідування інформується прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності.

3. Вивчення та надання у разі потреби рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, які засвідчують наявність в їх діях ознак злочину.

Унаслідок реалізації оперативно-розшукових заходів по справах про порушення прав інтелектуальної власності нерідко відразу після початку кримінального провадження вдається здійснити затримання підозрюваних, але не завжди довести їх вину. Ця обставина свідчить про те, що матеріали перевірки, виявилися невисокої якості, а інформація, яка міститься в них, недостовірною і непереконливою.

На даному етапі оперативному працівнику аналізуючи матеріали оперативної розробки необхідно вивчити питання про:

- можливість на даному етапі забезпечити безпеку осіб залучених до негласного співробітництва, які приймали безпосередню участь у розробці;
- достатність здійснених заходів направлених на забезпечення збереження речових доказів.

Слідчий у свою чергу аналізуючи матеріали повинен вивчити питання про:

- достовірність наявних в матеріалах даних;
- наявність достатніх даних, що свідчать про наявність ознак вчинення злочину;
- чи всіх причетних до вчинення злочину осіб виявлено та встановлено;
- наявні джерела доказової інформації;
- чи здійснено заходи направлені на забезпечення відшкодування завданої злочинними діями фігуранта шкоди.

4. Розробляється план заходів з реалізації матеріалів ОРС, який затверджується керівниками органу досудового розслідування та кіберполіції.

В такому плані в обов'язковому порядку передбачається використання необхідних сил та засобів оперативно-розшукової діяльності, послідовність дій, заходів та їх обсяг, прогнозування щодо вилучення документів, товарно-матеріальних цінностей, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, визначається необхідність залучення спеціалістів та встановлення нових конфіденційних контактів, проведення оперативних комбінацій та спеціальних операцій.

5. Створюється слідчо-оперативна група (утворення здійснюється спільним наказом керівника органу досудового розслідування та відповідного начальника Управління кіберполіції або начальника відповідного відділу протидії кіберзлочинам);

Друга слідча ситуація. Кримінальне провадження почато на підставі заяви правовласника, потерпілого, контролюючих органів тощо.

У вказаній слідчій ситуації алгоритм дій слідчого та оперативного працівника як правило передбачає такі дії:

1. Вивчаються відомості, викладені у заяві на предмет порушення законодавства у сфері інтелектуальної власності;

2. Утворюється слідчо-оперативна група (утворення здійснюється спільним наказом керівника органу досудового розслідування та відповідного начальника Управління кіберполіції або начальника відповідного відділу протидії кіберзлочинам);

3. Складається план проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій (розробляється з урахуванням наданих обґрунтованих пропозицій усіх працівників, включених до складу СОГ та погоджується керівниками органу досудового розслідування і оперативного підрозділу та затверджується керівником територіального органу, підрозділу поліції).

Третя слідча ситуація. Кримінальне провадження почато на підставі повідомлення у засобах масової інформації.

У вказаній слідчій ситуації алгоритм дій слідчого та оперативного працівника як правило передбачає такі дії:

1. Встановлюється правовласник.

В більшості випадків інформацію про правовласника можна отримати за результатами вивчення самого об'єкту інтелектуальної власності. Однак у деяких випадках результати встановлення правовласника приводять до суб'єктів права власності, які розташовані в інших країнах і отримання необхідної для розслідування інформації потребує направлення відповідних запитів до таких суб'єктів, у такому разі виникають проблеми, пов'язані з перекладом тексту запиту на мову країни перебування правовласника. В таких випадках слідчому доцільно спробувати встановити на території України можливих офіційних представників таких суб'єктів або правозахисних організацій, наділених правом представляти їх інтереси на території України.

Одним із таких представників в Україні є Громадське об'єднання «Українська антипіратська асоціація» (02140, Київ, вул. Вишняківська, 13-В, офіс 1). Асоціація представляє в Україні інтереси американських мейджорів та українських кінодистрибуторів. Вона бореться з піратством у трьох напрямках: інтернет-піратство, незаконна демонстрація фільмів у кінотеатрах і камкординг.

У випадку коли об'єктом права інтелектуальної власності були музикальні твори доцільно звернутися з відповідним запитом до Асоціації Музичної Індустрії України (01103, Київ, вул. Кіквідзе, 11). Вказана асоціація представляє інтереси таких суб'єктів ринку музикальної індустрії:

- ТОВ «Комп Мюзік»;
- ТОВ «Лавіна Мюзік»;
- ТОВ «Український Звукозапис»;
- ТОВ «Київ-Євростар»;
- ТОВ «Студія звукозапису «Люксен»».

2. Одержання заяви від правовласника та встановлення характеру та розміру завданої неправомірними діями шкоди;

3. Допит особи, яка представляє інтереси правовласника або правовласника.

4. Утворюється слідчо-оперативна група;

5. Складається план проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Як вбачається з зазначеного, розглянуті вище слідчі ситуації мають значну кількість однакових заходів, що здійснюються слідчим та оперативним працівником кіберполіції. Одним із головних завдань на вказаному етапі розслідування кримінального провадження є планування.

Процес планування розслідування прийнято поділяти на окремі стадії:

1) висування тих фактично обґрунтованих версій, якими може бути пояснено даний злочин;

2) визначення за кожною з намічених версій кола тих питань, які треба з'ясувати, щоб цю версію перевірити;

3) визначення кола слідчих дій, необхідних для з'ясування цих питань;

4) визначення строків виконання кожної з намічених слідчих дій.

Четверта слідча ситуація. *Наявні ознаки, які вказують на вчинення злочину, пов'язаного з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет, але жодного зі злочинців не встановлено.*

1. Отримання інформації про осіб, причетних до вчинення злочину (акант на сайті через який здійснюється незаконне розповсюдження об'єкту прав інтелектуальної власності; e-mail адреси тощо);

2. Встановлення IP-адреси злочинця.

У випадку встановлення акаунта злочинця надсилається запит адміністрації сайту щодо надання інформації відносно акаунта: коли створено; коли та з яких IP-адрес здійснювався доступ до акаунта.

У випадку встановлення e-mail адреси, наприклад за допомогою пошти Gmail.com необхідно:

1) Надіслати зі новоствореної електронної адреси листа на встановлений e-mail.

2) Відкрити відісланого листа.

3) Поруч зі значком «Відповісти» натиснути значок «Ще» .

4) Натиснути «Показати оригінал».

5) У вікні, яке відкрилося шукаємо текст приблизно такого змісту: *«Received-SPF: pass (google.com: domain of e-mail адреса куди відправлявся лист designates 000.00.00.000 as permitted sender) client-ip=000.00.00.000;»*. Послідовність з чотирьох груп цифр, між якими ставлять крапку в, розташовані в рядку, що починається зі слова «designates» та після знаку «=» - це і є IP-адреса зловмисника. При цьому необхідно зафіксувати час відправки листа, оскільки у переважній більшості випадків IP-адреса не є статичною і змінюється провайдером при кожному новому підключенні до мережі Інтернет.

3. За допомогою сервісу <http://www.ripe.net/> встановити провайдера Інтернет послуг.

4. Скласти запит до провайдера Інтернет послуг щодо надання інформації про абонента, якому надавалася встановлена IP-адреса у час відправлення листа на електронну пошту або у час перебування на сайті через який здійснювалося незаконне розповсюдження об'єкту прав інтелектуальної власності, а також MAC-адреси мережевої карти комп'ютера фігуранта, з якого здійснювався вихід в Інтернет.

5. Провести обшук за місцем проживання фігуранта.

6. Отримання тимчасового доступу до речей і документів.

7. Накладення арешту на майно і цінності осіб, причетних до незаконного розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет.

8. Допитати фігуранта.

9. Провести експертизу комп'ютерного обладнання.

П'ята слідча ситуація. *Наявні ознаки, які вказують на вчинення злочину, пов'язаного з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет, а також наявність інформації відносно особи (осіб), причетних до вчинення вказаного злочину, однак затримання такої особи (осіб) може негативно вплинути на процес розслідування.*

Безумовно, важко вирішувати питання про затримання особи, коли встановлено лише окремий епізод злочинної діяльності або одну особу з групи, а в діях інших учасників спочатку не вбачається складу злочину. В подібних випадках слідчі дії потрібно проводити оперативно й таким чином, щоб вони не послужили сигналом для причетних до злочину осіб, адже, останні почнуть активну протидію слідству, а враховуючи предмет злочинного посягання, його цифрову форму, знищити сліди злочину досить легко.

1. Проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж шляхом контролю за телефонними розмовами (НСРД № 2) та зняття інформації з каналів зв'язку (НСРД № 3).

Проведення зазначених НСРД має важливе значення при розслідуванні, оскільки вони надають змогу:

– при отриманні деталізацій телефонних з'єднань можлива прив'язка правопорушника до базової станції оператора зв'язку і, з урахуванням фактичного місця її розташування та технічних характеристик (потужності та напрямку сигналу), встановлюється територіальна прив'язка фігуранта до місцевості;

– контроль вмісту смс-повідомлень дозволяє в ряді випадків отримати інформацію про інші канали зв'язку, або співучасників злочинної діяльності.

2. Проведення обшуків у місцях проживання осіб, причетних до вчинення вказаного злочину.

3. Затримання злочинців.

4. Накладання арешту на майно злочинців.

5. Отримання тимчасового доступу до речей і документів.
6. Допит підозрюваних про обставини вчинення ними незаконного розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет;
7. Збирання та узагальнення відомостей про зв'язки затриманих й об'єкти, які мають відношення до вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет;
8. Призначення експертиз.

***Шоста слідча ситуація.** Особа (особи) відносно якої є інформація про причетність до незаконного розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет затримується.*

1. Припинення роботи Інтернет ресурсу за допомогою якого здійснюється порушення прав інтелектуальної власності або вилучення з нього контенту, який порушує права інтелектуальної власності;

2. Накладання арешту на рахунки підприємств, причетних донезаконного розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет;

3. Накладення арешту на майно і цінності осіб, причетних до незаконного розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет.

4. Отримання тимчасового доступу до речей і документів;

5. Допит підозрюваних про обставини вчинення ними незаконного розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет;

6. Збирання та узагальнення відомостей про зв'язки затриманого й об'єкти, які мають відношення до вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет;

7. Затримання та/або допит співучасників підозрюваного.

8. Призначення експертиз.

Вище викладений перелік слідчих дій не можна сприймати як обов'язковий шаблон. Послідовність проведення запропонованих дій слідчого та оперативного працівника кіберполіції НП може змінюватися та корегуватися в залежності від отриманої в процесі розслідування інформації.

Вивчення та аналіз слідчої практики щодо розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет показав, що успішному розслідуванню цих злочинів сприяє:

- правильні організація й планування;
- наявність досвіду слідчого щодо розслідування таких злочинів;
- своєчасність проведення окремих слідчих-розшукових дій;
- чітка взаємодія між слідчим та оперативними працівниками кіберполіції.

Організація та тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінального провадження по злочинах, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет

Досудове розслідування злочинів і кримінальних проступків є доволі складним видом суспільно корисної діяльності людини, що завжди потребує відповідної організації дій виконавців, метою яких є виконання поставленого завдання для забезпечення правильного вирішення кримінального провадження. Діяльність з досудового розслідування кримінальних правопорушень також потребує застосування виконавцями відповідних засобів, своєрідного інструментарію, за допомогою використання якого можна досягти поставленої мети. Важливою вимогою до таких засобів є та, що вони повинні надавати можливість досягти належного рівня виконання поставлених завдань з найменшими для виконавця витратами і у встановлений для цього час.

Збирання доказів вважається одним з елементів доказування. Структуру збирання доказів слід розглядати як урегульовану КПК України діяльність уповноважених суб'єктів щодо виявлення й фіксації у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку матеріальних та ідеальних слідів злочину або інших фактичних даних, що мають доказове значення для кримінального провадження.

Аналіз властивостей цифрової інформації показує, що вона не має матеріальних властивостей, які б могли забезпечити її достовірну, захисну і доказову функцію. За своєю інформаційною природою цифрова інформація представляє собою код. Стійкий зв'язок між цифровою інформацією і її носієм відсутній, що зумовлює неможливість використання матеріального носія для її ідентифікації. Більше того, сам по собі носій цифрової інформації є засобом збереження, а не відображення.

Зокрема процесуально закріпляти дані, розміщеної в мережі Інтернет, з тим, аби їх можна було використовувати як докази можливо за допомогою наступних способів:

- фіксації візуальної інформації, що міститься на сайті, у вигляді роздрукованого зображення;
- фіксації даних шляхом їх збереження на відповідних носіях цифрової інформації;
- безпосереднього дослідження судом змісту сайту за наявності доступу до нього;
- огляду та дослідження носія сервера, на якому розташовано ресурс;
- використання стандартизованих спеціальних сертифікованих програмних засобів.

При цьому слід зазначити, що проблеми оцінки та доведення наміру особи на незаконне використання об'єктів інтелектуальної власності при скачуванні їх з Інтернету в даний час практично неможливо розв'язати у процесі доказування.

По-перше, більшість кінцевих користувачів слабо уявляють собі, які об'єкти права інтелектуальності знаходяться у вільному доступі, а які охороняються нормами закону. Вони в кращому випадку лише допускають, що об'єкти інтелектуальної власності, які ними використовується можуть бути контрафактним, а цього не завжди достатньо для встановлення вини у вчиненні злочину, пов'язаного з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет. Тобто кінцевий користувач може сумлінно помилятися щодо законності використання ним об'єктів інтелектуальної власності, отриманих з Інтернету, що свідчить про відсутність умислу на вчинення злочину. Це перша проблема - проблема внутрішньої суб'єктивної оцінки особою законності скоєних ним дій по використанню об'єктів інтелектуальної власності.

По-друге, навіть якщо кінцевий користувач свідомо знає про незаконність використання ним об'єктів інтелектуальної власності, отриманих з Інтернету, довести даний факт на практиці дуже складно в разі його заперечення самим користувачем. Це друга проблема - проблема об'єктивної оцінки доказів, що підтверджують наявність у особи умислу на незаконне використання об'єктів інтелектуальної власності.

Відповідно до положень КПК України, слідчі (розшукові) дії (далі СРД) є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. У свою чергу, негласні слідчі (розшукові) дії (далі НСРД) - це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України.

Таким чином, до слідчих (розшукових) дій відносяться:

- 1) допит (ст.ст. 224-226, 232, 351-354, 356 КПК України);
- 2) пред'явлення особи для впізнання (ст.ст. 228-232, 355 КПК України);
- 3) огляд (ч. 3 ст. 214, ст.ст. 237, 238, 239, КПК України);
- 4) ексгумація трупа (ст. 239 КПК України);
- 5) обшук (ст. 234-236 КПК України);
- 6) слідчий експеримент (ст. 240 КПК України);
- 7) освідування особи (ст. 241 КПК України);
- 8) проведення експертизи (ст. 242 КПК України);
- 9) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України);
- 10) накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261, 262 КПК України);
- 11) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України);
- 12) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України);
- 13) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України);
- 14) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України);
- 15) спостереження за особою, реччю або місцем (ст. 269 КПК України);

- 16) моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України);
- 17) аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України);
- 18) контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України);
- 19) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України);
- 20) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України).

В даному випадку слід зазначити, що кожна СРД повинна проводитися тільки за наявності для того законних підстав. Закон відносить до таких підстав наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення мети слідчої дії.

Аналіз результатів вивчення кримінальних проваджень по злочинах, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет показав, що далеко не всі з перерахованих СРД здійснюються слідчими в процесі розслідування таких справ.

Зокрема, результати дослідження показали, що під час досудового розслідування кримінального провадження по злочинах, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет слідчі здійснювали такі СРД:

- 1) допит (100 % проаналізованих проваджень);
- 2) огляд (100 % проаналізованих проваджень);
- 3) обшук (88 % проаналізованих проваджень);
- 4) освідування особи (8 % проаналізованих проваджень);
- 5) проведення експертизи (100 % проаналізованих проваджень);
- 6) аудіо-, відеоконтроль особи (12 % проаналізованих проваджень);
- 7) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (36 % проаналізованих проваджень);
- 8) зняття інформації з електронних інформаційних систем (12 % проаналізованих проваджень);
- 9) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (8 % проаналізованих проваджень);
- 10) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (6 % проаналізованих проваджень);
- 11) спостереження за особою, реччю або місцем (34 % проаналізованих проваджень);
- 12) аудіо-, відеоконтроль місця (14 % проаналізованих проваджень);
- 13) контроль за вчиненням злочину (14 % проаналізованих проваджень);
- 14) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (14 % проаналізованих проваджень).

Деякі із зазначених СРД мають організаційні та тактичні особливості їх проведення під час досудового розслідування кримінального провадження по злочинах, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет.

Зокрема, такі особливості притаманні наступним СРД:

- 1) допит;
- 2) огляд;
- 3) обшук;
- 4) проведення експертизи;
- 5) контроль за вчиненням злочину.

Під організацією діяльності правоохоронних органів з протидії злочинності розуміють упорядкованість та регулювання дій суб'єктів досудового розслідування й органів, які взаємодіють з ними, для ефективного виявлення й досудового розслідування кримінальних правопорушень під час здійснення кримінального провадження. Організація діяльності уповноважених осіб під час досудового розслідування за її сутністю є розумовою, інтелектуально-вольовою діяльністю суб'єктів розслідування. Вона полягає в конкретизації завдань, які відповідають певній слідчій або оперативно-розшуковій ситуації, і в прийнятті рішень щодо створення оптимальних умов для розкриття злочинів (кримінальних правопорушень).

Власне тактика кожної СРД підпорядкована цілям досягнення максимальної ефективності її проведення і представляє собою певну систему. Таким чином, якщо розглядати структуру тактики як систему, то зміст її складових частин - підсистем - являє собою певну стадію слідчої (розшукової) дії. У загальному вигляді послідовність цих стадій є такою:

- а) підготовка до проведення слідчої (розшукової) дії;
- б) проведення слідчої (розшукової) дії;
- в) фіксація ходу і результатів слідчої (розшукової) дії;
- г) оцінка отриманих результатів та встановлення їх місця і значення в системі доказової інформації у даному кримінальному провадженні.

1. Організації та тактика проведення допиту.

В процесі організації проведення допиту підозрюваного треба врахувати доцільність залучення до цієї дії відповідного спеціаліста, який зможе надати допомогу в побудові питань і сприяти правильному відображенню відповіді фігуранта у протоколі, з урахуванням технічних особливостей його відповіді.

Слід зазначити, що процеси обробки комп'ютерної інформації характеризуються наявністю професійної лексики, а вчинення злочинів, пов'язаних з використанням засобів обчислювальної техніки, супроводжується вживанням сленгових виразів. Тому слідчий не завжди розуміє суть даються йому пояснень.

Найбільш розповсюдженими словами зі сленгу злочинців, які застосовуються у цій сфері є:

- 1) Болванка – компакт-диск із записом або підготовлений для запису інформації;
- 2) Бродилка – браузер;
- 3) Варез – нелегально поширюване програмне забезпечення;
- 4) Ведро - системний блок або корпус комп'ютера;
- 5) Веник, винт – вінчестер, жорсткий диск;

- 6) Грохнуть – стерти, знищити, зіпсувати (файл, базу, програму) цілеспрямовано або помилково;
- 7) Гуглить – шукати в Інтернеті;
- 8) Залить, слить – закачати файл на сервер, скачати;
- 9) Инет – Інтернет;
- 10) Інсталить – встановлювати програму;
- 11) Карман – пристрій для підключення жорсткого диска;
- 12) Кодер – програміст;
- 13) Комп – комп'ютер;
- 14) Копирнуть – скопіювати що-небудь;
- 15) Кряк, крэк, кряка, крякалка - взломщик програм, версія програми, що дозволяє використовувати її безкоштовно;
- 16) Крякнуть, крэкнуть – зламати програму;
- 17) Локалка, лан, лана, ланка, лань – локальна мережа;
- 18) Нарезать – записувати на компакт-диск;
- 19) Прога – програма;
- 20) Прокся, прокси – проксі-сервер;
- 21) Расшарить – відкрити для колективного доступу будь-який ресурс;
- 22) Резак – прилад, що записує компакт-диски;
- 23) Релиз – готова до розповсюдження піратська версія програми або фільму;
- 24) Салазки – пристрій для швидкої зміни вінчестера без відкриття корпусу, демонтажу / монтажу сервера зі стійки;
- 25) Сервак, серв – сервер;
- 26) Сокс – сервер в мережі, через який можна створювати анонімні з'єднання;
- 27) Софт – програма.

В процесі допиту правовласника необхідно встановити такі питання:

- наявність договору про передачу прав на об'єкт інтелектуальної власності, ліцензійної угоди щодо надання права використання об'єкта інтелектуальної власності;
- наявність звернення до правопорушника щодо порушення прав інтелектуальної власності;
- сума збитків, спричинених правовласнику діями правопорушника.

2. Організації та тактика проведення огляду.

Огляд є однією із найбільш застосованих СРД по справах вказаної категорії. Як правило в процесі розслідування здійснюється огляд засобів зберігання, обробки або передачі комп'ютерної інформації (у тому числі здійснюється огляд інформації, що зберігається на носіях комп'ютерної інформації). Вказану СРД також бажано проводити із залученням відповідного спеціаліста, який може надати допомогу під час: опису засобів обчислювальної техніки і машинних носіїв та особливостей роботи з ними; вилучення та копіювання комп'ютерної інформації тощо.

3. Організації та тактика проведення обшуку.

Одним із головних етапів організації проведення обшуку по злочинах, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет є етап підготовки. В процесі підготовки до обшуку слідчому необхідно з'ясувати певну інформацію, зокрема про предмет обшуку, місці його проведення, кількості провайдерів, що надають фігуранту вихід в мережу Інтернет (кількість виділених ліній). Як правило вказану інформацію збирають працівники кіберполіції.

До предметів обшуку у справах даної категорії можна віднести: різноманітні засоби зберігання, обробки або передачі комп'ютерної інформації; модеми мобільних операторів (3 і 4 G); документи; засоби зв'язку; розроблені і пристосовані спеціальні технічні пристрої.

В процесі проведення обшуку особливу увагу потрібно приділяти предметам, що містить коди, паролі доступу, електронні адреси. Зазначені відомості доцільно вносити до протоколу.

У справах даної категорії, як показали результати дослідження, в обов'язковому порядку здійснюється обшук осіб, що знаходяться у приміщенні, як правило в процесі таких обшуків вилучаються засоби зберігання комп'ютерної інформації, які також можуть виконувати роль ключа доступу до вилученої у процесі обшуку комп'ютерної техніки.

4. Проведення експертизи.

Вилучені в ході проведення СРД об'єкти інтелектуальної власності, а також комп'ютерна техніка та інші технічні засоби необхідно направити до експертної установи для проведення відповідних експертиз.

Експертизи у сфері інтелектуальної власності найскладніші, вони тривають від півроку до року. Додаткову проблему складає нестача відповідних експертів, зокрема в експертному центрі МВС усього три-чотири експерти проводять подібні експертизи. Через це зтягаються строки досудового розслідування. Крім того, з 15 березня 2018 року набули чинності зміни до Кримінально-процесуального кодексу: експертизи призначаються за ухвалою суду, це теж зтягує терміни досудового розслідування.

До прийняття процесуального рішення про призначення експертизи рекомендується проконсультуватися з експертом щодо її цілей, формулювання питань, характеру матеріалів та відомостей, що надаються.

Коло питань, які можуть вирішуватись при судово-експертних дослідженнях об'єктів інтелектуальної власності, в залежності від об'єкту інтелектуальної власності, відноситься до компетенції атестованих судових експертів за спеціальностями:

13.1.1 Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами, та інші;

13.1.2 Дослідження, пов'язані з комп'ютерними програмами і компіляціями даних (базами даних);

13.4 Дослідження, пов'язані з промисловими зразками.

У рамках експертної спеціальності 13.1.1 «Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами, та інші» проводиться дослідження всіх

об'єктів авторського права за виключенням комп'ютерних програм і баз даних. На вирішення експерта можуть бути поставлені такі питання:

1) Чи є об'єкт дослідження (назва) (або його частина, яка може використовуватися самостійно) результатом творчої праці згідно з відомостями, зазначеними в матеріалах справи?

2) Чи містить у собі об'єкт дослідження (або його частина, яка може використовуватися самостійно) ознаки об'єкта авторського права згідно з відомостями, зазначеними в матеріалах справи?

3) Чи є твір (назва 1) переробкою твору (назва 2)? Якщо так, чи має ця переробка творчий характер?

4) Чи є твір (назва 1) перекладом твору (назва 2)? Якщо так, чи має цей переклад творчий характер?

5) Чи мало місце відтворення твору (назва 1) (або його частина, яка може використовуватися самостійно) при створенні твору (назва 2)?

6) Чи відтворено назву (цитату, персонаж) твору (назва 1) у знаку для товарів і послуг (назва 2)?

7) Чи відтворено назву (цитату, персонаж) твору (назва 1) у комерційному (фірмовому) найменуванні (назва 2)?

Під час призначення досліджень, пов'язаних з комп'ютерними програмами і компіляціями даних (базами даних) на вирішення експерта можуть бути поставлені такі питання:

1) Чи містить комп'ютерна програма або її складові частини ознаки комп'ютерної програми, як об'єкта права інтелектуальної власності?

2) Чим є комп'ютерна програма «А» оригінальною?

3) Чи мало місце відтворення комп'ютерної програми (назва 1) у комп'ютерній програмі (назва 2)?

4) Чи є вихідні тексти (вихідні коди) або їх частини комп'ютерної програми (назва 1) переробкою вихідних текстів (вихідних кодів) комп'ютерної програми (назва 2)?

5) Чи є комп'ютерна програма (назва 1) самостійним, оригінальним твором, відмінним від комп'ютерної програми (назва 2)?

6) Чи відповідає комп'ютерна програма (назва) технічному завданню чи технічному опису?

7) Чи були внесені до комп'ютерної програми (назва) зміни (модифікації, учинення дій, пов'язаних із функціонуванням комп'ютерної програми відповідно до її призначення, записування й збереження в пам'яті комп'ютера, виправлення явних помилок тощо) з метою забезпечення її функціонування на технічних засобах особи (назва юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи)? Якщо так, то коли саме ці зміни були внесені?

У рамках експертної спеціальності 13.2 «Дослідження, пов'язані з виконаннями, фонограмами, відеограмами, передачами (програмами) організацій мовлення» досліджуються об'єкти, які відповідно до законодавства віднесено до об'єктів суміжних прав, а саме:

- виконання літературних, драматичних, музичних, музично-драматичних, хореографічних, фольклорних та інших творів;
- фонограми;
- відеограми;
- передачі (програми) організації мовлення.

На вирішення вказаної експертизи можуть бути поставлені такі питання:

- 1) Чи має об'єкт, що досліджується, ознаки об'єкта суміжних прав (виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) організації мовлення)?
- 2) Чи мало місце повне або часткове відтворення фонограми (відеограми) (назва)?
- 3) Чи має об'єкт, що досліджується, ознаки передачі (програми) організації мовлення? Якщо так, то які саме ознаки передачі (програми) організації мовлення притаманні цьому об'єкту?
- 4) Чи мало місце повне або часткове використання програми (передачі) організації мовлення (назва) у процесі діяльності особи (назва юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи)?

Крім того, по справах вказаної категорії досить часто проводиться комп'ютерно-технічна експертиза основною метою яких є виявлення інформації та програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях, а також установлення відповідності програмних продуктів певним версіям чи вимогам на його розробку.

На вирішення вказаної експертизи можуть бути поставлені такі питання:

- 1) Чи міститься на даному носії інформація стосовно (зазначити, яка інформація цікавить) і у якому вигляді?
- 2) Чи містить носій досліджуваного комп'ютера інформацію про певні (зазначити, які саме) дії користувача?
- 3) Чи піддавався досліджуваній накопичувач певним процедурам з метою знищення інформації?
- 4) Чи могла бути створена зазначена інформація на цьому комп'ютері чи вона перенесена з іншого носія?
- 5) Яким чином інформація (зазначити, яка саме) перенесена до досліджуваного комп'ютера (носія)?
- 6) Які атрибути (час редагування, створення, видалення тощо) файлів, що містять інформацію стосовно... (зазначити зміст)?
- 7) Чи містить накопичувач інформації досліджуваного комп'ютера певне (зазначити, яке саме - встановлене, не встановлене) програмне забезпечення?
- 8) Чи можливо виконання певних дій за допомогою даного програмного продукту?
- 9) Чи можливе вирішення певного завдання за допомогою даного програмного продукту?

5. Контроль за вчиненням злочину.

Контроль за вчиненням злочину у вказаній категорії злочинів, як правило, здійснюється у формі контрольованої закупки.

Важливим питанням в організації проведення контрольованої закупки є складання плану проведення закупки, який затверджується слідчим та начальником кіберполіції (або його заступником). У плані зазначаються мета заходу, його завдання, спосіб, виконавці, місце і час проведення, заходи забезпечення безпеки осіб, які братимуть у ньому участь, способи та засоби фіксації фактичних даних щодо протиправних діянь, порядок зв'язку між учасниками, технічне й матеріальне забезпечення.

Особливістю проведення вказаної НСРД в під час досудового розслідування кримінального провадження по злочинах, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет є те, що процес контрольованої закупки проходить через мережу Інтернет. Тобто, в більшості випадків, відсутній безпосередній контакт покупця з продавцем, а передача об'єкта інтелектуальної власності відбувається через мережу Інтернет. Тому однією із особливостей проведення НСРД в даному випадку є необхідність проведення огляду комп'ютерного обладнання на дисковий простір якого у процесі проведення контрольованої закупки буде скачано або встановлено з використанням віддаленого доступу об'єкт інтелектуальної власності. Такий огляд здійснюється за участю відповідного спеціаліста, як правило це експерт експертної установи МВС України або експерт інституту судових експертиз. У протоколі огляду фіксуються відомості щодо стану комп'ютерної техніки та її дискового простору, наявність програмного забезпечення та окремих файлів (в залежності від предмета закупівлі музикальні файли, електронні книжки, відео файли тощо).

Одразу після огляду покупцю необхідно зв'язатися з продавцем, як правило такий зв'язок може здійснюватися або за допомогою телефонного дзвінка, електронної поштової скриньки (e-mail) або за допомогою спеціальних комп'ютерних програм або додатків для смартфона (Skype, Viber, Telegram тощо). Пріоритетним способом спілкування, безумовно, є телефонні переговори, оскільки фіксація саме телефонних переговорів найбільш реальна і дуже практична, у тому числі при оцінці у якості доказів.

Важливого значення в процесі розмови покупця з продавцем набуває її зміст, оскільки в подальшому зміст цієї розмови може бути визначено як провокацію. Тому перед проведенням вказаної НСРД з покупцем проводиться інструктаж на якому йому роз'яснюється порядок ведення такої розмови.

В процесі проведення закупівлі слідчому або працівнику кіберполіції доцільно фіксувати усі дії, що відбуваються на відеокамеру. Процеси, які відбуваються на комп'ютері (переписка з використанням e-mail або месенджерів Skype, Viber, Telegram тощо) на дисковий простір якого у процесі проведення контрольованої закупки буде скачано або встановлено з використанням віддаленого доступу об'єкт інтелектуальної власності доцільно додатково фіксувати за допомогою спеціальних програм, які здійснюють запис екрану комп'ютера (найбільш розповсюдженою є Bandicam).

Процес отримання об'єкту інтелектуальної власності може відбуватися кількома способами: 1) надання покупцю відповідного посилання для

скачування; 2) або безпосередньої установки на комп'ютер покупця (як правило у випадку закупівлі програмного забезпечення). Тому важливого значення набуває питання фіксації одержання відповідного посилання або процесу установки. Зокрема процес установки здебільшого здійснюється за допомогою спеціальних програм для віддаленого доступу до комп'ютера (наприклад Ammyu Admin або TeamViewer). Про використання таких програм здійснюється відповідний запис у протоколі контрольованої закупки з фіксацією відповідних ідентифікаторів.

Розрахунок з продавцем як правило відбувається шляхом перерахунку коштів на особистий рахунок в банку або на електронний гаманець (наприклад QIWI). Як правило відомості про такі рахунки стають відомі безпосередньо перед проведенням дій з отримання об'єкту інтелектуальної власності. В переважній більшості випадків особа продавця до проведення контрольованої закупки вже відома правоохоронним органам, тому в плані проведення НСРД заключним етапом доцільно планувати затримання особи та проведення обшуків за місцем мешкання та роботи злочинці. Такі заходи доцільно проводити одразу після перерахунку коштів.

Організація взаємодії слідчих та оперативних підрозділів національної поліції під час розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет

15 березня 2016 року Указом Президента України № 96/2016 була затверджена «Стратегія кібербезпеки України». Указ вимагає невідкладного створення національної системи кібербезпеки як складової системи забезпечення національної безпеки України. У ньому визначено основні напрямки забезпечення кібербезпеки: ефективна боротьба із кіберзагрозами, кібершпигунством, кібертероризмом та кіберзлочинністю; забезпечення кіберзахисту державних електронних інформаційних ресурсів, критичної інформаційної інфраструктури та життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави в кіберпросторі. Указ визначає, що основу національної системи кібербезпеки становлять: Міністерство оборони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Служба безпеки України, Національна поліція України, Національний банк України, розвідувальні органи. Цим Указом на Національну поліцію України покладено забезпечення захисту людини, суспільства і держави від злочинних посягань у кіберпросторі; запобігання, виявлення та розкриття кіберзлочинів.

В свою чергу з метою створення національної системи кібербезпеки 5 жовтня 2018 році було прийнято Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». Зазначеним законом було визначено правові та організаційні основи забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі, основні цілі, напрями та принципи

державної політики у сфері кібербезпеки, повноваження державних органів, підприємств, установ, організацій, осіб та громадян у цій сфері, основні засади координації їхньої діяльності із забезпечення кібербезпеки.

В структурі Національної поліції основний обов'язок протидії кіберзлочинності покладено на підрозділи кіберполіції. Однак вказані підрозділи не наділені необхідним спектром повноважень, які надавали б їм право повноцінно здійснювати протидію злочинам, що вчиняються у кіберсфері. Зокрема вказані підрозділи не наділені функцією розслідування кримінальних проваджень по фактам вчинення таких злочинів.

Виходячи з зазначеного, у ході протидії кіберзлочинності силами органів та підрозділів НП України, виникає необхідність поєднання зусиль підрозділів кіберполіції та органів досудового розслідування.

Успішне виконання зазначених завдань стає можливим завдяки організації належного рівня взаємодії між цими. Потреба у такій взаємодії, насамперед, зумовлена наявністю у кожного із суб'єктів притаманних лише їм сил, засобів та методів діяльності.

Для ефективного розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет необхідна чітка співпраця всіх суб'єктів, причетних до досудового розслідування. Така співпраця майже не можлива без належної її організації.

У новому тлумачному словнику термін «взаємодія» означає взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погодження дій між ким-небудь. В юридичній літературі це поняття висвітлено досить широко.

Взаємодія слідчого та оперативних підрозділів має різноманітний характер і здійснюється в певних правових формах, зокрема процесуальній та непроцесуальній (організаційній). Процесуальна форма взаємодії здійснюється під час досудового розслідування. До процесуальних форм взаємодії, тобто таких, які регулюються кримінальним процесуальним законом, належать:

- доручення слідчого щодо проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;
- надання допомоги слідчому при провадженні окремих слідчих (розшукових) дій;
- робота у складі слідчо-оперативних груп за фактами вчинення злочинів.

Взаємодія між слідчими та оперативними підрозділами органів внутрішніх справ регламентується Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінальним процесуальним кодексом України та з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженою наказом МВС України від 07.07.2017 № 575. В жодному із зазначених нормативних документів що таке взаємодія не розкривається.

Серед положень КПК України можна виділити такі норми, які регулюють питання взаємодії слідчих з інспекторами кіберполіції:

- слідчий уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам (п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України);

- під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора (ч. 2 ст. 41 КПК України);

- доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом (ч. 3 ст. 41 КПК України).

Що стосується положень ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» то у ньому можна виділити такі норми:

- підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані виконувати письмові доручення слідчого, вказівки прокурора та ухвали слідчого судді суду і запити повноважних державних органів, установ та організацій про проведення оперативно-розшукових заходів (п. 2 ч. 1 ст. 7 ЗУ «Про ОРД»);

- оперативні підрозділи Міністерства внутрішніх справ України проводять слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні за дорученням слідчого, прокурора в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України. Письмові доручення щодо проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, надані слідчим, прокурором у межах компетенції та в установленому порядку, є обов'язковими до виконання оперативним підрозділом (ч. 4 ст. 7 ЗУ «Про ОРД»);

Згідно абзацу 1 Розділу I Інструкції основним завданням взаємодії слідчих підрозділів органів Національної поліції України з іншими структурними підрозділами апарату центрального органу управління поліцією, міжрегіональними територіальними органами Національної поліції та їх територіальними (відокремленими) підрозділами, територіальними органами поліції та їх територіальними (відокремленими) підрозділами (далі - органи та підрозділи поліції) є запобігання кримінальним правопорушенням, їх виявлення та розслідування, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб.

При детальному аналізі Інструкції, можливо зробити висновок, що саме слідчий відіграє головну (керуючу) роль у взаємодії з оперативними підрозділами. Він у формі доручень надає оперативним підрозділам вказівки про необхідність виконання тих чи інших дій. Згідно розділу VI Інструкції Працівники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії в кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися із

клопотанням до слідчого судді чи прокурора. Доручення слідчого є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.

Відповідно до положень розділу VII Інструкції:

«1. За наявності достовірної інформації про наміри підозрюваного, до якого застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, переховуватися від органів досудового розслідування, незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, експерта, спеціаліста у тому самому кримінальному провадженні, вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, в якому підозрюється, працівник оперативного підрозділу складає мотивований рапорт, який доповідає слідчому для прийняття ним рішення про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на перевірку та фіксацію протиправних дій, та можливість змінити запобіжний захід на більш суворий у порядку, встановленому КПК України.

2. У разі виявлення працівником оперативного підрозділу при виконанні доручення слідчого обставин, що свідчать про необхідність проведення обшуків у житлі чи іншому володінні особи з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб складається мотивований рапорт, який доповідається керівникові оперативного підрозділу для інформування органу досудового розслідування про необхідність прийняття рішення про проведення обшуку в порядку, встановленому КПК України.»

Окремої уваги потребують положення розділу XV Інструкції.

По-перше, у цьому розділі Інструкції визначено, що досудове розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку здійснюється слідчими, які спеціалізуються на розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеного виду.

По-друге, положеннями цього розділу визначено вимоги до матеріалів оперативної розробки в яких зафіксовано фактичні дані про кримінальні правопорушення. Зокрема зазначено, що матеріали оперативного підрозділу, у тому числі Департаменту кіберполіції Національної поліції України, його структурного підрозділу, який діє за міжрегіональним принципом, де зафіксовано фактичні дані про кримінальні правопорушення, механізм підготовки, вчинення або приховування яких передбачає використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, що направляються до слідчого підрозділу для початку та здійснення досудового розслідування, мають містити:

1) письмове пояснення заявника, в якому зафіксовані відомі заявнику дані про вчинення кримінального правопорушення з відповідними додатками, що містять відомості, які підтверджують його вчинення (роздруківки або скріншоти (програмне фотографування зображення з екрана монітора) вікон

програм), а також у разі наявності документи, що підтверджують право власності потерпілого на комп'ютерну інформацію та інформацію, що передається мережами електрозв'язку, чи програмно-технічні засоби;

2) установлені ідентифікаційні дані про використані електронно-обчислювальні машини (комп'ютери), системи та комп'ютерні мережі та мережі електрозв'язку (логін і пароль для доступу до мережі Інтернет, IP-адреса, WEB-адреса, номер абонента мережі електрозв'язку чи номер телефону, за допомогою яких було здійснено такий доступ, тощо).

По-третє, визначено особливості утворення СОГ за участю оперативних працівників Департаменту кіберполіції Національної поліції України, його структурних підрозділів, які діють за міжрегіональним принципом, для розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, яке здійснюється за спільним наказом керівників органу досудового розслідування та Департаменту кіберполіції Національної поліції України. Старшим СОГ при цьому визначено слідчого, якого керівником органу досудового розслідування визначено здійснювати досудове розслідування кримінального правопорушення.

По-четверте, зазначається, що керівник Департаменту кіберполіції Національної поліції України, його структурного підрозділу, який діє за міжрегіональним принципом, оперативний працівник якого включений до складу СОГ або за матеріалами якого розпочато кримінальне провадження, забезпечує взаємодію з органом досудового розслідування Національної поліції України, який здійснює розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії.

Актуальним питанням організації взаємодії між працівником кіберполіції та слідчим під час розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет є забезпечення належного рівня оперативного супроводження кримінального провадження.

Для оперативного супроводження кримінального провадження інспектором кіберполіції заводиться справа оперативного супроводження кримінального провадження метою якої є облік, аналіз та систематизація даних, отриманих за результатами проведення заходів, передбачених оперативним (ініціативним) пошуком, у ході підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій за конкретним кримінальним провадженням, а також матеріалів конфіденційного співробітництва, виконання контрольних та управлінських функцій.

В рамках СОСКП інспектор кіберполіції уживає вичерпних заходів, спрямованих на:

- пошук і фіксацію фактичних даних про причетність окремих громадян та груп до вчиненого кримінального правопорушення;
- викриття причин і умов, що сприяли його вчиненню;

– своєчасне та в повному обсязі виконання доручень слідчого чи прокурора, ухвал слідчого судді щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

У рамках такої справи оперативний працівник складає спільний зі слідчим план. У плані передбачаються узгоджені дії слідчого та оперативного підрозділу в рамках кримінального провадження, визначаються основні та робочі версії, послідовність та терміни виконання запланованих дій і заходів, очікуваний результат та можливість його корегування.

Діяльність слідчого, здебільшого пов'язана з гласною процесуальною діяльністю, яка здійснюється в рамках КПК України. Хоча кодексом і передбачена можливість здійснення слідчим негласних слідчих (розшукових) дій, на практиці виникає значна кількість перешкод для здійснення такої діяльності слідчим. В першу чергу це пов'язане з процесуальним перевантаженням слідчих, а також з відсутністю відповідних знань та навичок щодо тактики здійснення негласної діяльності. Тому, в більшості випадків, негласною діяльністю по злочинах, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет, за дорученням слідчого, займаються інспектори кіберполіції.

Високий рівень організації взаємодії під час розслідування злочину забезпечується постійним обміном інформацією між слідчими і оперативними працівниками. Інформація останніх, отримана оперативно-розшуковим шляхом, використовується слідчим, а дані, взяті із процесуальних джерел, є основою для проведення відповідних оперативних заходів.

Далеко не усі слідчі мають уявлення про можливості оперативно-розшукової діяльності і розуміють важливість отриманої оперативним шляхом інформації для планування розслідування.

Найбільш поширеними напрямками використання оперативної інформації під час досудового розслідування по злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет є, використання оперативної інформації під час:

- висунення, оцінки та перевірки слідчих версій;
- планування проведення слідчих (розшукових) дій;
- планування тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій;
- планування заходів щодо забезпечення відшкодування завданої злочинними діями збитків;
- планування заходів щодо забезпечення безпеки учасників кримінального провадження;
- обрання заходів забезпечення кримінального провадження; розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду.

Список використаних і рекомендованих джерел:

Закони України

Конституція України від 28 червня 1996 р. // Голос України. 1996. №138.

Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII // Відомості Верховної Ради. 2017. № 45. ст. 403.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 14.05.2019).

Про телекомунікації: Закон України від 18.11.2003 № 1280-IV // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 12. ст. 155.

Кодекси України

Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua.html> (дата звернення: 14.05.2019).

Кримінальний процесуальний кодекс України від 03.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua.html> (дата звернення: 23.09.2018).

Підзаконні нормативні акти

Стратегія кібербезпеки України : указ Президента України від 15.03.2016 № 96/2016. Офіційний вісник Президента України. 2016. № 10. С. 39.

Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 07.07.2017 № 575.

Про затвердження Положення про Департамент кіберполіції Національної поліції України: Наказ Національної поліції України від 10.11.2015 № 85.

Наукові джерела

Азаров Д.С. Актуальні питання кримінально-правової протидії комп'ютерним злочинам // Збірник наукових праць Харківського Центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. Вип. 5. Харків: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2002. С. 5-25.

Антонов Д.К. Діяльність підрозділів ДСБЕЗ з протидії кримінальним правопорушенням у сфері авторського і суміжних прав: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Дніпропетровськ: ДДУВС, 2012. 260 с.

Белкин Р.С. Очерки криминалистической тактики: учеб.пособ. Волгоград: ВСШ МВД РФ, 1993. 200 с.

Бічурін Р. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисних убивств з хуліганських мотивів // LegeasiViata. 2016. № 2/1. С. 125-129.

Бирюкова Т.П. Основы раскрытия и расследования преступлений, связанных с незаконным изготовлением и сбытом поддельных денег : дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09. КНУВС: Київ, 2003. 214 с.

Варвиш А. Взаємодія слідчих з оперативними підрозділами у протидії злочинам проти власності у будівельній галузі // Підприємництво, господарство і право. 2017. № 5. С 222-225.

Воронов І.О. Організаційно-тактичні основи оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері високих інформаційних технологій : Монографія. Одеса: ОДУВС, 2010. 216 с.

Воронов І.О. Організаційні і тактичні основи оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері високих інформаційних технологій органами внутрішніх справ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Одеса: ОДУВС, 2012. 36 с.

Горбаньов І.М. Особливості методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері інтелектуальної власності : навчальний посібник з інтерактивними елементами. Одеса : ОДУВС, 2016. 218 с.

Гулевич В.Д. Кримінально-правова охорона авторського права і суміжних прав : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Львів: ЛьвДУВС, 2008. 20 с.

Дараган В.В. Оперативно-розшукова протидія злочинам у сфері державних закупівель: проблеми теорії та практики: монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 352 с.

Експертиза у сфері інтелектуальної власності. URL: <http://www.hniise.gov.ua/13966-ekspertiza-u-sfer-ntelektualno-vlasnost.html> (дата звернення: 23.09.2018).

Єрмоленко В.А. Криміналістична характеристика та класифікація найбільш типових способів вчинення порушень авторського права і суміжних прав // Держава та регіони. 2011. № 3. С. 123-129.

Збірник методичних рекомендацій з викриття та документування злочинів у сфері інтелектуальної власності та високих технологій: Метод. рекомендації. Л.П. Скалзуб, В.І. Василичук, С.А. Лебідь, Т.В. Дученко та ін. Київ. 2009. 188 с.

Ідентифікація піратських CD/DVD дисків / Сайт Української Антипіратської Асоціації. URL: <http://apo.kiev.ua/identification.phtml> (дата звернення: 10.06.2018).

Кириченко О.В. Актуальні питання взаємодії оперативних підрозділів органів внутрішніх справ зі слідчими під час протидії злочинам проти громадської безпеки // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2014. № 1. С. 239-246.

Кирсанов З.И. Теоретические основы криминалистики : учебное пособие. М. : Изд-во в/ч 33965, 1998. 201 с.

Колесник Ю.В. Тактичні прийоми проведення слідчих (розшукових) дій як криміналістичні засоби діяльності слідчого // Часопис академії адвокатури. 2013 № 4 (21). С. 1-6.

Корнева Л. А. Криминологические и уголовно-правовые аспекты противодействия нарушениям имущественных авторских и смежных прав в Интернете : дис. ... канд. юрид. наук. М., 2008. 207 с.

Криминология: [учебник для вузов / под. общ. ред. д. ю. н., проф.

А.И. Долговой]. 2-е изд., перераб. и доп. М.: ИНФРА М, 2001. 372 с.

Літвінов М.Ю. Розкриття оперативними підрозділами ДСБЕЗ МВС України злочинів у сфері використання комп'ютерної інформації: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Львів: ЛьвДУВС, 2010. 303 с.

Ломакіна А.А. Злочини у сфері інтелектуальної власності: криминологічне дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Харків: ХНУВС, 2017. 18 с.

Лук'янчиков Б.Є., Лук'янчиков Є.Д. Типові слідчі ситуації і шляхи їх розв'язання в окремих позавидових методиках розслідування // Науковий вісник Дніпропетр. юрид. інст. МВС України. 2001. №1 (4). С. 261-268.

Новий тлумачний словник української мови: у 3-х т. Т. 1 / укл. В. Яременко, О. Сліпушко. К. : Атіка, 2001. 926 с.

Організація діяльності підрозділів ДСБЕЗ МВС України: Практ. посіб. / Кол. авт.: О.Ф. Долженков, Є.О. Железов, В.Ю. Журавльов та ін./ За ред. Л.П. Скалозуба, О.М. Бандурки. К.: ВПЦ МВС України, 2006. 268 с.

Петренко С. Інтернет сайт, як об'єкт судово-експертних досліджень в сфері інтелектуальної власності // Роль і місце інформаційного права і права інтелектуальної власності в сучасних умовах. Матеріали науково-практичної конференції / 17 травня 2016 р., м. Київ / Упорядн. Дорогих С.О.: К. : НДІП НАПрН України, Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності Національної академії правових наук України, Навчально-науковий центр інформаційного права та правових питань інформаційних технологій ФСП НТУУ «КПІ», 2016. С. 96-101.

Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі. Монографія. Харків. 2007. 576 с.

Поджаренко К.Є. Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинних порушень прав інтелектуальної власності: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ: КНУВС, 2009. 285 с.

Пчелкін В. Д. Розкриття злочинів у харчовій промисловості : монографія / В. Д. Пчелкін. Одеса : Вид-во Одеськ. юрид. ін-ту НУВС, 2005. 378 с.

Резнікова Г.І. Криміналістична характеристика злочинів щодо розголошення професійних таємниць: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09.

Харків: Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса, 2015. 264 с.

Тактика слідчих (розшукових) дій. URL: https://pidruchniki.com/2015060965327/pravo/taktika_slidchih_rozshukovih_diy (дата звернення: 23.09.2018).

Смирнов С.А. К вопросу о квалификации способов совершения преступлений в сфере авторских и смежных прав в сети «Интернет» // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской Академии МВД России. 2017. № 2 (38). С. 161-166.

Сысоев Э.В., Кочеткова М.Н., Пальцева А.Ю. Современное состояние профилактики преступлений в сфере нарушения авторских прав на информационные продукты // Вопросы современной науки и практики. Университет им. В.И. Вернадского. №1 (55). 2015. С. 108-112.

Федчак І.А. Організаційно-тактичні основи оперативного обслуговування об'єктів (галузей) економіки підрозділами ДСБЕЗ МВС України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / І.А. Федчак. – Київ, 2009. – 268 с.

Фирсов М.Л. Некоторые проблемы квалификации нарушения авторских и смежных прав в сети Интернет // КриминалистЪ. 2012. № 1 (10). С. 39-44.

Часова Т.О. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів ОВС під час протидії злочинам у сфері державних закупівель: дис. ... к.ю.н.: 12.00.09 / ХНУВС. Харків, 2015. 258 с.

2. ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ З ІНШИМИ ОРГАНАМИ ТА ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ПОПЕРЕДЖЕННІ, ВИЯВЛЕННІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Особливості взаємодії між слідчими та іншими підрозділами органів Національної поліції на окремих етапах досудового розслідування

На етапі надходження до органу поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та реагування на них

Регламентация в законодавстві: Особливості організації цього виду взаємодії між слідчими та оперативними працівниками регламентовані в 2 Розділі Інструкції; Наказі МВС України № 100 від 08.02.2019 р. «Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події» (далі – Наказі МВС України № 100 від 08.02.2019 р.); Наказі МВС України № 111 від 16.02.2018 р. «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України» (далі – Наказ МВС України № 111 від 16.02.2018 р.).

Форми взаємодії: процесуальні: 1) сприяння слідчому при проведенні окремих СРД; 2) взаємодія під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 3) виконання доручень слідчого про проведення СРД та НСРД, тощо; **організаційні:** 1) спільна робота в складі СОГ; 2) взаємний обмін інформацією; 3) спільний аналіз отриманої інформації; 4) інформування про отримані відомості в односторонньому порядку, тощо.

Організація взаємодії:

Взаємодія слідчого з іншими представниками органів Національної поліції розпочинається з моменту надходження заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, у яких наявні відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Оскільки в такому разі відомчий нпа, а саме: п. 1 Розділу 2 Інструкції; зобов'язують оперативного чергового територіального органу Національної поліції негайно доповісти керівникові органу досудового розслідування, який визначає слідчого, що здійснюватиме досудове розслідування, а також поінформувати керівника органу, підрозділу поліції.

Відповідно до ст. 214 КПК та п. 2. Розділу 2 Інструкції, на слідчого покладається обов'язок невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, внести відповідні відомості до ЄРДР. В більшості випадків, внесення відомостей до ЄРДР

відбувається вже після з'ясування обставин кримінального правопорушення членами СОГ.

КПК не передбачає порядок створення, формування, організацію роботи СОГ, повноваження та особливості взаємодії членів СОГ, натомість ці питання знайшли свою регламентацію в – Розділі 2, 4, 5 Інструкції, наказі МВС України № 111 від 16.02.2018 р., в меншій мірі – в 2 Розділі 2, 4, 5 Інструкції.

Метою створення СОГ є забезпечення реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення та інші події

Завданням СОГ є виявлення, фіксація, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, установлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, які його вчинили.

Види СОГ: основна та додаткова.

Склад СОГ формується з числа працівників поліції відповідно до графіка чергування, затвердженого керівником органу, підрозділу поліції та погодженого з керівником органу досудового розслідування.

До складу СОГ включаються слідчий (старший СОГ), працівник оперативного підрозділу, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), а також (за необхідності) кінолог зі службовим собакою.

Також до складу СОГ за необхідності можуть входити працівники інших підрозділів Національної поліції: дільничні офіцери поліції, працівник підрозділу оперативно-технічних заходів психолог. З урахуванням оперативної ситуації та штатної чисельності органу поліції до складу СОГ можуть включатися працівники інших служб (п. 11 розділ 2, п. 1 розділу 9 Інструкції).

Час збору до виїзду СОГ залежить від її виду, але загальний строк прибуття наряду поліції на місце вчинення правопорушення або події не повинен перевищувати часу, мінімально необхідного, для подолання відстані від місця дислокації наряду поліції до місця події (п.3 Розділ 9).

Повноваження членів СОГ під час реагування на кримінальні правопорушення та інші події регламентовані в КПК, розділі 2 Інструкції.

Відповідно до п. 4 Розділу 2 Інструкції члени СОГ після прибуття на місце події можуть здійснювати наступні першочергові заходи та невідкладні слідчі (розшукові) дії:

- проведення огляду місця події;
- переслідування і затримання правопорушників за слідами або указаними потерпілими і очевидцями напрямками переміщення правопорушника або за результатами роботи службового собаки, організація загороджувальних заходів, у тому числі в місцях можливого перебування або появи правопорушників;
- проведення розшукових заходів у місцях перебування осіб, схильних до вчинення правопорушень (у тому числі збуту викраденого майна);
- виявлення свідків та очевидців події, опитування (у разі внесення відомостей в ЄРДР - допит) з цією метою осіб, які проживають або працюють

поблизу місця вчиненого діяння, а також осіб, які могли перебувати на можливих шляхах руху правопорушника до та від місця події;

- установлення базових станцій операторів мобільного (рухомого) зв'язку, що обслуговують територію, на якій знаходиться місце вчинення злочину, та можливих напрямків руху особи, яка його вчинила, а також інших місць з урахуванням обставин кримінального правопорушення;

- проведення поквартирного чи подвірного обходу для збирання відомостей про подію, обстеження місцевості в районі вчинення кримінального правопорушення, виявлення загублених, викинутих правопорушником знарядь учиненого діяння, інших предметів, отримання додаткової інформації про подію та осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;

- орієнтування особового складу органів та підрозділів поліції на території обслуговування, на якій учинено кримінальне правопорушення, та суміжних територіях, а також (за необхідності) представників громадськості про характер, час, місце і спосіб учинення кримінального правопорушення, кількість осіб, які його вчинили, їх зовнішність, прикмети викраденого та про інші відомості, що мають значення для встановлення правопорушників та їх розшуку;

- використання можливостей баз (банків) даних єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України та інших інформаційних ресурсів, а також засобів масової інформації;

- перевірку осіб за базами (банками) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, та іншими інформаційними ресурсами, передбаченими статтями 26, 27 Закону України «Про Національну поліцію»;

- інші передбачені законодавством заходи та дії, необхідні для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

В залежності від того, чи внесені відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР, чи ні – суттєво різняться і повноваження членів СОГ.

Так, до початку досудового розслідування, тобто до внесення відомостей до ЄРДР, члени СОГ уповноваженні на здійснення наступних процесуальних та організаційних дій:

слідчий:

- керує діями інших членів СОГ та відповідає за якість проведення огляду місця події; разом з іншими членами СОГ, залученими спеціалістами, запрошеними потерпілими, свідками та іншими учасниками кримінального провадження в установленому КПК України порядку фіксує відомості щодо обставин учинення кримінального правопорушення; вилучає речі і документи, які мають значення для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу, у тому числі матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, забезпечує в установленому порядку їх належне зберігання для подальшого направлення для проведення судової експертизи; має право заборонити будь-якій особі перебувати на місці огляду або залишати

його до закінчення огляду та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню огляду (п. 8 Розділ 2 Інструкції);

- за наявності підстав інформує уповноваженого працівника чергової частини про залучення додаткових сил і засобів для фіксування всіх обставин учиненого кримінального правопорушення (п. 8 Розділ 2 Інструкції);

- за необхідності після початку кримінального провадження допитує про обставини вчиненого кримінального правопорушення заявника, потерпілого, свідків та інших учасників кримінального провадження; надає письмові доручення працівникам оперативних підрозділів про проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні (п. 8 Розділ 2 Інструкції).

- відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК спільно з членами групи, залученими спеціалістами, запрошеними потерпілим, свідками та іншими учасниками кримінального провадження проводити огляд місця події, у ході якого в установленому КПК України порядку фіксувати відомості щодо обставин учинення кримінального правопорушення;

- у випадках, передбачених в ч.1 ст. 208 КПК здійснювати затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, за яке передбачене покарання у виді позбавлення волі;

- під час огляду місця події або під час обшуку затриманої особи тимчасово вилучати речі і документи, які відповідають вимогам, що закріплені в ч. 2 ст. 167 КПК (ст.ст. 167, 168 КПК);

- отримувати пояснення (ст.95 КПК).

працівник оперативного підрозділу:

- здійснює поквартирний чи подвірний обхід з метою виявлення свідків учиненого кримінального правопорушення, збору відомостей, що можуть бути використані як докази(п. 9 Розділ 2 Інструкції);

- установлює час, місце і обставини вчинення кримінального правопорушення; кількість осіб, які його вчинили, їх прикмети; наявність у них зброї, транспортних засобів, слідів на одязі чи тілі, які могли залишитися через опір потерпілих або при подоланні перешкод; індивідуальні ознаки викрадених речей; напрямок руху осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, інші відомості, необхідні для їх встановлення; використовує наявні джерела оперативної інформації з метою розкриття кримінального правопорушення(п. 9 Розділ 2 Інструкції);

- негайно інформує слідчого про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій(п. 9 Розділ 2 Інструкції);

- виконує письмові доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

- приймати участь при проведенні огляду місця події (ч. 3 ст. 214 КПК);

- затримувати особу, підозрювану у вчиненні злочину (ст. 208 КПК);

- здійснювати тимчасове вилучення майна під час обшуку затриманої особи (ст. 168 КПК);

- отримувати пояснення (ст.95 КПК).

Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст):

- надає консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок(п. 10 Розділ 2 Інструкції);

- з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей(п. 10 Розділ 2 Інструкції);

- виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення(п. 10 Розділ 2 Інструкції);

- проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення(п. 10 Розділ 2 Інструкції);

відповідає за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених про це даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього(п. 10 Розділ 2 Інструкції).

Дільничний офіцер поліції (поліцейський патрульної поліції):

- до прибуття СОГ забезпечує охорону місця події, збереження слідів учиненого кримінального правопорушення та в разі необхідності організовує надання невідкладної медичної допомоги потерпілим особам(п. 11 Розділ 2 Інструкції);

- з'ясовує обставини вчиненого кримінального правопорушення, установлює свідків, очевидців події, прикмети правопорушників, збирає інші відомості, що можуть бути використані як докази(п. 11 Розділ 2 Інструкції);

- інформує уповноваженого працівника чергової частини органу, підрозділу поліції про обставини вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для вжиття невідкладних заходів щодо їх затримання(п. 11 Розділ 2 Інструкції);

- з прибуттям СОГ негайно інформує слідчого про одержані дані щодо обставин учинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій(п. 11 Розділ 2 Інструкції).

кінолог:

- за узгодженням зі слідчим визначає межі огляду місця події і порядок його проведення з метою виявлення слідів і предметів, які мають значення для застосування службового собаки, на основі наявної інформації визначає доцільність його застосування(п. 12 Розділ 2 Інструкції);

- уживає заходів для розшуку та затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, шляхом застосування службового собаки по запахових слідах, речах і предметах, залишених на місці події, а також з метою пошуку слідів і предметів, які мають значення для розкриття і розслідування кримінального правопорушення(п. 12 Розділ 2 Інструкції);

- бере участь у блокуванні місця вчинення кримінального правопорушення, його огляді, виявленні, фіксації, вилученні і зберіганні предметів і слідів, які можуть бути використані для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службового собаки(п. 12 Розділ 2 Інструкції);

- позначає місця виявлення на шляху слідування службового собаки предметів і речей, які можуть бути використані для пошуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службового собаки(п. 12 Розділ 2 Інструкції);

- доводить до відома керівника СОГ інформацію про можливе походження запахосіїв (слідів, предметів), виявлених на місці події, та їх використання для розкриття та розслідування кримінального правопорушення(п. 12 Розділ 2 Інструкції);

- використовуючи отриману інформацію, застосовує службового собаку для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, за її запаховими слідами(п. 12 Розділ 2 Інструкції);

- обстежує за допомогою службового собаки прилеглу до місця події територію та можливі місця укриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (горища і підвали прилеглих будівель, які не є житлом чи іншим володінням особи, незамкнені сховища, лісопаркові зони, кар'єри тощо)(п. 12 Розділ 2 Інструкції);

- разом з іншими працівниками поліції бере участь у переслідуванні та затриманні осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, застосовує при цьому службового собаку(п. 12 Розділ 2 Інструкції);

- за відсутності можливостей застосування службового собаки або в разі втрати ним сліду діє за вказівкою керівника СОГ(п. 12 Розділ 2 Інструкції).

Після внесення відомостей до ЄРДР, слідчий уповноважений на проведення будь-яких процесуальних дій, які він може здійснювати під час досудового розслідування, в тому числі надавати письмові доручення співробітникам оперативних підрозділів про проведення СРД та НСРД. Працівники оперативних підрозділів у складі СОГ, окрім вищеперерахованих повноважень, можуть проводити СРД та НСРД за письмовим дорученням слідчого та під час їх виконання користуватися повноваженнями слідчого.

Особливості взаємодії між працівниками органу Національної поліції при проведенні СРД та заходів забезпечення кримінального провадження:

На етапі надходження до органу поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення до початку досудового розслідування проводиться лише одна СРД – огляд місця події, під час якої є можливим тимчасове вилучення майна, що відповідно до глави 16 КПК є заходом забезпечення кримінального провадження.

Мета проведення огляду місця події– виявлення та фіксація відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення.

Учасники огляду місця події. Окрім слідчого чи прокурора, які проводять цю СРД. До участі в огляді також може бути запрошений: потерпілий,

підозрюваний, захисник, законний представник, спеціаліст, а також інші учасники кримінального провадження. Стаття 3 КПК серед учасників кримінального провадження не передбачає працівників підрозділів органу Національної поліції, але Інструкція дозволяє залучати до огляду місця події інших членів СОГ. Як вище було зазначено до складу СОГ обов'язково входять оперативні працівники. Окрім того, за необхідності до складу СОГ входять і інші працівники органу Національної поліції. Так, під час виїзду на місце вчинення кримінального правопорушення проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканності до складу СОГ включається за необхідності - працівник підрозділу оперативно-технічних заходів, психолог, інші працівники поліції відповідної кваліфікації.

На місце дорожньо-транспортної пригоди (далі - ДТП), унаслідок якої спричинено середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або загибель людей, для проведення огляду направляється слідчий підрозділу з розслідування ДТП слідчого управління (відділу) ГУНП, слідчий територіального органу, підрозділу поліції, який спеціалізується на розслідуванні таких кримінальних правопорушень, інспектор-криміналіст, працівники уповноваженого підрозділу Національної поліції у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху (Розділ 10 Інструкції). Також п. 2 розділ 7 наказу МВС України «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України» передбачено з метою організації належного реагування на правопорушення або події, подолання наслідків надзвичайних ситуацій, забезпечення взаємодії з іншими правоохоронними органами, органами державної влади та місцевого самоврядування, своєчасного інформування на місця подій виїжджають: начальники ГУНП або особи, які виконують їх обов'язки - під час отримання повідомлень про вбивства, розбої, кримінальні правопорушення, учинені із застосуванням вогнепальної зброї чи вибухівки, а також правопорушення або події, які можуть викликати суспільний резонанс; відповідальні по ГУНП, начальники ТВП або особи, які виконують їх обов'язки - під час отримання повідомлень про тяжкі, особливо тяжкі злочини, правопорушення або події, які можуть викликати суспільний резонанс, та особисто з місця події доповідають начальникові ГУНП або особі, яка виконує його обов'язки; інші особи керівного складу ГУНП, ТВП - у випадках, передбачених Інструкцією чергової служби та Алгоритмом орієнтовних невідкладних дій працівника чергової служби. Які зобов'язані приймати участь під час огляду місця події.

Повноваження учасників. Досягнення мети проведення цієї СРД є можливим лише при чіткому розподілі повноважень кожного з членів СОГ, які приймають участь у її проведенні.

До *повноважень слідчого* під час проведення огляду місця події, згідно з ст. 237 КПК відносяться: 1) фіксування у протоколі відомостей щодо обставин учинення кримінального правопорушення; 2) вилучення речей і документів, які

мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу, які підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. Але необхідно пам'ятати, що відповідно до ст. 171 КПК, не пізніше наступного робочого дня після здійснення вилучення майна, слідчий повинен або подати до слідчого судді клопотання про арешт тимчасово вилученого майна або повернути майно його володільцю; 3) заборона будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду; 4) проведення вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис; 5) складання планів і схем; 6) виготовлення відбитків та зліпків.

Повноваження працівників органу Національної поліції – учасників цієї СРД регламентовані відомчими нпа, зокрема: Інструкцією, Наказом МВС України № 1339 від 03.11.2015 р. «Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події» (далі – Наказ МВС України № 1339 від 03.11.2015 р.) та полягають в наступному: прибувши для участі в огляді, спеціалісти отримують від слідчого необхідну інформацію про обставини справи, дії учасників ОМП, здійснені до їх прибуття, завдання, які необхідно вирішити, та надалі виконують доручення слідчого, які стосуються використання його спеціальних знань; на початку огляду слідчий спільно зі спеціалістами визначають межі та порядок проведення огляду, після чого спеціаліст здійснює фотографування та відеозйомку місця події; після отримання доручення слідчого на проведення динамічної стадії ОМП та завдання на виявлення слідової інформації спеціалісти визначають алгоритм пошуку доказів (слідів, речей, документів) і методи їх виявлення, після чого узгоджують свої дії із слідчим та за його погодженням приступають до проведення ОМП; дії спеціалістів, які безпосередньо пов'язані з виявленням, закріпленням та вилученням слідів і речових доказів, здійснюються відповідно до тактики огляду місця події та методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень; перед переміщенням об'єкта (з метою огляду та виявлення слідової інформації) спеціалістом здійснюється його вузлова фотозйомка; під час проведення пошуку та виявлення слідів спеціалісти застосовують наявні технічні засоби та використовують насамперед неруйнівні методи їх виявлення, а в разі недосягнення позитивного результату - руйнівні методи виявлення слідової інформації; перед використанням руйнівних методів пошуку слідів спеціалісти повинні отримати від слідчого згоду на їх застосування та визначитися з пріоритетом слідової інформації, яка підлягає виявленню, з метою подальшого проведення експертних досліджень у лабораторних умовах; про вжиті заходи та факти виявлення слідової інформації спеціалісти інформують слідчого. Під час огляду здійснюються фотографування та вилучення виявлених об'єктів, фіксуються методи їх виявлення із зазначенням про це у протоколі ОМП; під час фіксації виявленої слідової інформації в протоколі спеціалісти надають допомогу слідчому в описі

специфічних ознак (вид та кількість виявлених слідів, їх локалізація, спосіб виявлення); за можливості сліди вилучаються разом з об'єктами-слідоносцями. У разі неможливості вилучення слідової інформації з об'єктом-слідоносцем спеціалістом здійснюється їх фотографування за правилами масштабної фотозйомки та виготовлення копій (відбитків та зліпків) цих слідів. Уся слідова інформація, об'єкти-слідоносці та інші предмети упаковуються за допомогою спеціаліста згідно з установленими вимогами та передаються слідчому, який здійснює огляд; спеціаліст відповідає за якість та повноту виконання отриманих від слідчого або керівника органу досудового розслідування доручень під час проведення ОМП.

При направленні оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до слідчого підрозділу

Проведення ОРЗ, як правило, обмежують або порушують права та свободи людини, тому з урахуванням норм чинного КПК України було внесено зміни й до відповідних нпа, які їх регламентують. Одним з таких нпа став Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», у якому зазначено, що для проведення ОРД необхідним є заведення ОРС, однією з підстав чого є наявність інформації про злочини, що готуються або осіб, які готують вчинення злочину. Проте новацією є не підстави заведення ОРС та формально закріплені можливості проводити за наявності такої справи ОРД, а те, що на відміну від попереднього законодавства в 3 Розділі Інструкції закріплена обов'язкова взаємодія оперативного працівника зі слідчим під час збирання матеріалів у межах заведеної ОРС. Такі новації викликають певні побоювання, оскільки відповідно до чинного КПК України слідчим органу Національної поліції підслідні досить значний перелік злочинів передбачених КК України і цілком логічним є те, що закріплення за кожною ОРС, заведеною за наявності інформації щодо особи, яка готує вчинення злочину, суттєво збільшує навантаження на слідчі підрозділи та значно розширює коло осіб, поінформованих про факт заведення ОРС та осіб, щодо яких відбувається оперативна розробка.

Регламентация в законодавстві: 3 Розділ Інструкції.

Форми взаємодії: організаційні – взаємний обмін інформацією; спільний аналіз отриманої інформації; планування ОРЗ; взаємодія під час реалізації матеріалів ОРД проведення спільних службових нарад з актуальних проблем взаємодії; обговорення результатів спільних дій, тощо.

Мета. Відповідно до розділу 3. Інструкції, вищезазначений вид взаємодії відбувається з метою забезпечення методичного супроводження реалізації матеріалів ОРС та надання практичної допомоги оперативному підрозділу.

Порядок організації взаємодії передбачений в 3 Розділі Інструкції і виглядає наступним чином:

1) звернення керівника оперативного підрозділу до керівника органу досудового розслідування. Таке звернення відбувається у кожному разі заведення оперативним підрозділом ОРС щодо осіб, стосовно яких є дані про

участь у підготовці до вчинення злочину, підслідного слідчим органом Національної поліції з метою закріплення за такою ОРС слідчого;

2) визначення керівником органу досудового розслідування слідчого для закріплення його за конкретною ОРС;

3) надання керівником оперативного підрозділу слідчому матеріалів ОРС. Це відбувається з дотриманням режиму таємності для вивчення та надання в разі потреби рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, які засвідчують наявність в їх діях ознак злочину;

4) розгляд матеріалів ОРС під час оперативної наради, яка відбувається за участю керівників оперативного підрозділу, органу досудового розслідування та працівників, які брали участь у їх підготовці, для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації в ЄРДР.

5) одночасно з розглядом матеріалів на оперативній нараді розробляється план заходів з реалізації матеріалів ОРС, який затверджується керівниками органу досудового розслідування та оперативного підрозділу. До такого плану можуть бути включені ОРЗ, перелік яких хоч і не визначений в окремій нормі Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», але ними можуть бути дії, які уповноважені вчиняти оперативні працівники відповідно до ст. 8 вищезазначеного Закону.

б) направлення матеріалів ОРС до органу досудового розслідування для здійснення досудового розслідування. Це відбувається у разі визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації в ЄРДР.

При отриманні оперативним працівником під час здійснення ОРД фактичних даних щодо причетності осіб до вчинення злочину, відповідальність за який передбачена КК України, останній відповідно до ч. 3 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали до відповідного органу досудового розслідування.

На підставі аналізу наукових праць з проблем ОРД, такими матеріалами слід визнавати матеріально фіксовані джерела, що виникають у процесі здійснення ОРЗ, які містять відомості (інформацію) про ознаки злочину, причетних до нього осіб, а також інші дані, що сприяють його розкриттю. Ними можуть бути: а) документи (їх копії), які відповідно до мети та завдань ОРД складені чи отримані уповноваженими на це особами у передбачений законом та відомчими нпа спосіб і зафіксовані у визначеній ними формі на будь-яких матеріальних носіях (паперових, аудіо-, фото-, відеоплівках, магнітних дисках тощо), які відображають фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, передбачені КК України, про їх джерела та інші обставини, що сприяють викриттю цих протиправних діянь, хід отримання даних про них; б) будь-які предмети, рідини, гази (їх копії, макети, зразки), властивості, якості й стан яких об'єктивно пов'язані зі злочинною діяльністю, які були знаряддям злочину й зберегли на собі його сліди чи були об'єктом злочинних дій розроблюваних осіб, гроші й цінності, нажиті злочинним шляхом, та всі інші матеріальні

об'єкти, що можуть бути засобами виявлення злочину, встановлення фактичних обставин злочинної діяльності й виявлення осіб, які до неї причетні; які можуть бути використані як підстави для початку здійснення кримінального провадження.

7) внесення слідчим відомостей до ЄРДР. Це відбувається після того як слідчий органу досудового розслідування отримав відомості про кримінальне правопорушення.

При створенні слідчо-оперативних груп для досудового розслідування кримінальних правопорушень

Регламентація в законодавстві. Законодавець в КПК не передбачив можливість створення СОГ для досудового розслідування кримінальних правопорушень. Створення таких СОГ та особливості взаємодії слідчих з іншими підрозділами Національної поліції під час їх створення врегульовано відомчими та міжвідомчими нпа. Найбільш повно це питання регламентовано в Розділі 4 Інструкції.

Мета створення СОГ. Відповідно до 4 розділу Інструкції, СОГ створюється для швидкого та повного розслідування:

- *тяжких злочинів* (злочини, за які передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років);

- *особливо тяжких злочинів* (злочини, за які передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі);

- *учинених в умовах неочевидності;*

- *кримінальних правопорушень, які набули суспільного резонансу або учинені на території декількох адміністративно-територіальних одиниць України* (законодавство не містить роз'яснення терміну «суспільний резонанс», однак під цим терміном (в контексті кримінальних правопорушень) прийнято розуміти ті кримінальні правопорушення, які викликали занепокоєння або обурення значної кількості населення певного району, області або усієї держави; показовою у цьому питанні є висвітлення обставин певного злочину та відношення населення до його вчинення у засобах масової інформації).

Щодо інших категорій кримінальних правопорушень, то НПА хоч і не вимагає, але й не забороняє створювати СОГ для їх розслідування.

Види СОГ. З урахуванням мети створення СОГ, розрізняють:

- *спеціалізовані постійно діючі СОГ* (для організації розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, учинених у минулі роки);

- *СОГ ГУНП* (для досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених на території декількох районів області (міста);

- *міжрегіональна СОГ* (для досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених на території декількох областей (регіонів).

Також згідно з абзацом 2 п. 1 розділу 4 Інструкції метою створення та діяльності СОГ є здійснення ефективної взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів поліції під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях, у яких здійснення досудового розслідування доручено Генеральним прокурором України, його заступниками, керівниками регіональних прокуратур за вмотивованими постановами, у разі неефективного досудового розслідування.

Окрім цього, відповідно до п. 1 розділу 6 «Про затвердження Порядку спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами наказу МВС України від 24.07.2017 року № 621 (далі – Наказ МВС України від 24.07.2017 р. № 621), СОГ також створюється для швидкого, повного та неупередженого розслідування *кримінальних правопорушень, пов'язаних з пожежами*.

Щодо інших категорій кримінальних правопорушень, то закон хоч і не вимагає, але й не забороняє створювати СОГ для їх розслідування.

Підстава утворення СОГ. Відповідно до п.п. 6-8 розділу 4 Інструкції спеціалізовані постійно діючі СОГ утворюються за наказом керівника територіального органу, підрозділу поліції, погодженим з керівником органу досудового розслідування. СОГ ГУНП утворюється наказом начальника ГУНП, погодженим з начальником слідчого управління ГУНП. Міжрегіональна СОГ утворюється наказом Голови Національної поліції України або заступника Голови Національної поліції України - начальника Головного слідчого управління.

Склад СОГ. Кількісний та якісний склад СОГ на законодавчому рівні не регламентований. Відомчі та міжвідомчі нпа містять лише рекомендації щодо якісного складу СОГ при розслідуванні окремих кримінальних правопорушень.

Особливості формування СОГ. Відповідно до п. 3 розділу 4 Інструкції, до складу СОГ можуть залучатися працівники структурних підрозділів апарату центрального органу управління поліцією, територіальних органів поліції, у тому числі міжрегіональних територіальних органів поліції, їх територіальних (відокремлених) підрозділів.

Керівником СОГ є слідчий, визначений керівником органу досудового розслідування для проведення досудового розслідування кримінального правопорушення. Забороняється здійснювати заміну оперативних працівників, що включені до складу СОГ, без узгодження зі слідчим (керівником групи) або керівником органу досудового розслідування.

Контроль за роботою СОГ покладається на керівника органу досудового розслідування, який за погодженням з керівником територіального органу, підрозділу поліції має право організовувати проведення оперативних нарад за участю слідчих та працівників інших органів, підрозділів поліції з питань

виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, утому числі стану виконання доручень слідчих та взаємодії служб.

Форми взаємодії між слідчими та іншими підрозділами органів Національної поліції при створенні СОГ є організаційними (не процесуальними), які проявляються у: взаємному обміну інформації щодо кількісного та якісного складу СОГ; проведенні спільних службових нарад; підписанні та погодженні наказу про створення СОГ, тощо.

Контроль за роботою СОГ. Процесуальний контроль за роботою СОГ покладається на керівника органу досудового розслідування, який у межах компетенції відповідає за організацію роботи групи.

Контроль за роботою СОГ ГУНП покладається на слідче управління ГУНП. Контроль за роботою міжрегіональної СОГ покладається на ГСУ Національної поліції.

Під час розслідування кримінальних правопорушень слідчо-оперативними групами

Регламентация в законодавстві. Особливості взаємодії слідчих з іншими підрозділами Національної поліції під час розслідування кримінальних правопорушень СОГ регламентуються відомчими та міжвідомчими нпа, зокрема, в 5 Розділі Інструкції.

Підставою для початку цього виду взаємодії між слідчими та іншими підрозділами органів Національної поліції є наказ про створення СОГ.

З цього моменту, діяльність СОГ здійснюється на підставі плану проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, який розробляється з урахуванням наданих обґрунтованих пропозицій усіх працівників, включених до складу СОГ. У зазначеному плані відображаються версії вчинення кримінального правопорушення, заходи, спрямовані на їх перевірку, а також зазначаються конкретні виконавці та строки виконання. План погоджується керівниками органу досудового розслідування і оперативного підрозділу та затверджується керівником територіального органу, підрозділу поліції. Якщо план проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій виконано, а кримінальне правопорушення залишається нерозкритим, розроблюється план додаткових заходів. Виконання зазначених планів контролюється керівниками органу досудового розслідування та відповідних оперативних підрозділів за напрямками роботи.

План може змінюватися та доповнюватися. Ініціатива стосовно його корегування може належати як слідчому, так і оперативному працівнику. Більш детально регламентовані строки та порядок складання такого плану в п. 6 розділу бнаказу МВС України від 24.07.2017 р. № 621, відповідно до якого робота з розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з пожежами, здійснюється відповідно до узгодженого плану слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, який складається в триденний строк з моменту внесення слідчим відповідних відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, затверджується начальниками територіального

органу поліції та органу досудового розслідування і приєднується слідчим до матеріалів кримінального провадження.

Початок та завершення взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень СОГ регламентуються в п.1 розділу 5 Інструкції, де передбачено, що оперативний супровід досудового розслідування забезпечується з моменту створення СОГ і до ухвалення судом вироку або постановлення ухвали, які набрали законної сили, або у разі закриття кримінального провадження.

Форми взаємодії. Окрім організаційних (непроцесуальних) форм взаємодії між працівниками органів Національної поліції, спільна діяльність членів СОГ під час розслідування кримінальних правопорушень може здійснюватися у таких напрямках: 1) виконання доручень слідчого про проведення СРД та НСРД; 2) сприяння слідчому при проведенні окремих СРД; 3) виконання рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, тощо.

Взаємодія слідчого та працівників інших підрозділів органів Національної поліції у складі СОГ, надає слідчому право надавати доручення конкретним працівникам СОГ, без звернення до начальника органу Національної поліції. При цьому юридичною підставою виконання членом СОГ певних процесуальних дій все одно є письмове доручення керівника СОГ. Проведення оперативними працівниками процесуальних дій без такого доручення матиме наслідком визнання результатів таких дій недопустимими (внаслідок неналежного суб'єкту їх проведення). Ця вимога стосується виключно самостійних процесуальних дій (допит, вручення повістки, тощо). Доручення слідчого, яке надано в рамках спільного проведення процесуальної дії не потребує письмового закріплення (наприклад, виконання оперативним працівником вимоги слідчого про заборону особам залишати місце проведення обшуку).

Інформування про виконанні заходи. Відповідно до п. 2 розділу 5 Інструкції, працівники оперативних підрозділів, включені до складу СОГ, щотижня інформують слідчого - керівника СОГ про стан виконання наданих письмових доручень та запланованих заходів, а на його вимогу надають документи, що підтверджують обсяги проведеної ними роботи. Працівники оперативного підрозділу, включені до складу СОГ, самостійно надають слідчому обґрунтовані пропозиції щодо необхідності проведення конкретних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Розгляд результатів роботи СОГ з виявлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, розглядаються на оперативних нарадах при керівникові територіального органу, підрозділу поліції за участю керівників органу досудового розслідування та інших структурних підрозділів органу, підрозділу поліції щомісяця, а стан досудового розслідування кримінальних правопорушень, які викликали значний суспільний резонанс, - щотижня (п. 3 розділу 5 Інструкції).

При виконанні оперативним підрозділом письмових доручень про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування

Регламентация в законодавстві. Цей вид взаємодії між працівниками органу Національної поліції є основною під час досудового розслідування кримінальних правопорушень та детально регламентована в КПК (ст.ст. 40, 42) та 6 Розділі Інструкції.

Форми взаємодії: *процесуальна*– виконання доручень слідчого про проведення СРД та НСРД; *організаційні (не процесуальні)*: взаємний обмін інформацією; інформування про отримані відомості в односторонньому порядку; спільний аналіз отриманої інформації; підведення підсумків з метою усунення недоліків та підвищення ефективності здійснення взаємодії у майбутньому, тощо.

Порядок здійснення взаємодії під час виконання оперативним підрозділом доручень слідчого про проведення СРД та НСРД.

1) надання слідчим оперативним підрозділам доручення про проведення СРД та НСРД.

Суб'єкти виконання: лише оперативні підрозділи, зокрема органу Національної поліції (ст. 41 КПК).

Види СРД, які можуть доручатися оперативним підрозділам. КПК не конкретизує, проведення яких саме СРД може бути доручено оперативному підрозділу. Проте слід враховувати, що, згідно із ч. 1 ст. 92 КПК України, саме на слідчого, який здійснює досудове розслідування, покладається обов'язок доказування (тобто збирання, перевірки та оцінки доказів), саме він несе відповідальність за законність і своєчасність здійснення процесуальних дій (ч. 1 ст. 40 КПК України) та наділений правом приймати процесуальні рішення у випадках, визначених КПК (ч. 2 ст. 40 КПК України). Вочевидь, недоцільно доручати оперативному підрозділу проведення СРД, які здійснюються за участю підозрюваного або потерпілого, особливо допитів зазначених осіб. Це пов'язано з формуванням внутрішнього переконання слідчого, необхідністю безпосередньо перевірити та оцінити докази, що підтверджують чи спростовують підозру у конкретному кримінальному провадженні. Вбачається, що перевірка та оцінка таких доказів на досудовому розслідуванні має здійснюватись тим слідчим, який провадить досудове розслідування, складає за погодженням з прокурором повідомлення про підозру та приймає (самостійно чи за погодженням з прокурором) підсумкові процесуальні рішення в цьому кримінальному провадженні. З тих самих міркувань недоцільно доручати оперативному підрозділу проведення деяких СРД, спрямованих на перевірку раніше отриманих доказів. Наприклад, таких, як одночасний допит двох та більше осіб (ч. 9 ст. 224 КПК України), слідчий експеримент (ст. 240 КПК України). Також не має потреби доручати оперативному підрозділу проведення тих СРД, безпосередній виконавець яких чітко визначений законом.

Вимоги до складання: Відповідно до п.2 розділу 6 Інструкції не допускається надання слідчим оперативному підрозділу (працівнику

оперативного підрозділу - члену СОГ) неконкретизованих доручень та доручень без встановленого строку їх виконання. Відповідно до п.5 розділу 6 Інструкції у дорученнях зазначаються найменування кримінального провадження, його реєстраційний номер та дата початку досудового розслідування; правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) КК України; короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення; конкретний перелік слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, які потрібно виконати; інші відомості, необхідні для виконання цих дій.

Тобто у разі складання доручення слідчим потрібно чітко вказати обставини розслідуваного злочину, а також викласти інформацію, яка буде необхідна працівнику оперативного підрозділу для виконання тієї чи іншої СРД.

Визначаючи в дорученні СРД, які необхідно провести, слідчий повинен вказати мету проведення таких СРД, тобто яку саме інформацію бажано отримати під час її виконання. Термін виконання слідчий визначає шляхом вказівки дати, до якої необхідно працівникам оперативного підрозділу надати матеріали вже виконаного доручення.

Таким чином процесуальний документ «доручення» можливо теоретично розділити на три частини: 1) вступну; 2) мотивувальну; 3) резолютивну.

У вступній частині зазначається посада особи, якій направляється доручення, її спеціальне звання та прізвище і ініціали. Також вказується посада та прізвище особи яка надає доручення, вказується у якому саме кримінальному провадженні надається доручення.

В мотивувальній частині зазначаються обставини розслідування, а також інформація яка потрібна співробітникам оперативних підрозділів для проведення процесуальних дій. Зазначається яку інформацію необхідно встановити у кримінальному провадженні та вказуються СРД, які необхідно провести під час виконання доручення з метою встановлення такої інформації. В дорученні слідчим можуть бути перелічені певні питання, які необхідно встановити, наприклад, під час допиту свідка.

Окрім виконання СРД у дорученні слідчий може доручити оперативним підрозділам виконання інших процесуальних дій, наприклад отримання від певних установ і організацій відповідних документів, довідок, наявність яких є необхідною для прийняття рішення у кримінальному провадженні.

В резолютивній частині доручення вказується рішення слідчого про звернення до оперативного підрозділу про проведення СРД та НСРД.

Обов'язковість виконання. Такі доручення слідчого є обов'язковими для виконання оперативними підрозділами відповідно до ч. 3 ст. 41 КПК України та п. 4 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

2) реєстрація доручення:

Відповідно до п. 4 розділу 6 Інструкції, доручення, які даються оперативному підрозділу, реєструються в канцелярії територіального органу,

підрозділу поліції та передаються в порядку, передбаченому нормативним актом про організацію діловодства.

3) виконання доручення.

Повноваження працівників оперативних підрозділів. Під час виконання доручень слідчого, співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Проте ані в КПК, ані в відомчих нпа не конкретизовано якими саме повноваженнями слідчого, визначеними у ст. 40 КПК України, можуть користуватись співробітники оперативного підрозділу та в якому обсязі.

У ч. 2 ст. 41 КПК України уточнюється, що співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

Тобто його повноваження обмежуються проведенням тих СРД, які вказані в дорученні. Водночас здійснення деяких СРД неможливо без застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Так, відповідно до ч. 1 ст. 65 та ст. 133 КПК України, для залучення особи до участі в допиті як свідка її необхідно викликати для давання показань, тобто застосувати виклик – захід забезпечення кримінального провадження, передбачений ст. 133 КПК України. Оперативні працівники як працівники правоохоронного органу відповідно до ст. 135 КПК, можуть лише вручити повістку про виклик. Порядок проведення обшуку та огляду передбачає застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасове вилучення майна (ч. 7 ст. 236, ч. 5, 7 ст. 237 КПК України). При цьому не пізніше наступного робочого дня після вилучення цього майна має бути ініційовано вирішення питання про накладення на нього арешту (ч. 5 ст. 171 КПК України). Однак ст. 41 КПК України не надає слідчому та прокурору можливості доручити відповідному оперативному підрозділу проведення інших процесуальних дій, крім СРД та НСРД. Тобто, здійснити вилучення майна під час огляду чи обшуку, який оперативний працівник виконує за дорученням можна, а звернутися до слідчого судді з клопотанням про накладення арешту – ні.

Відповідно до КПК, окрім проведення СРД слідчий також може доручати працівникам органу Національної поліції, в тому числі і оперативним працівникам, здійснювати наступні процесуальні дії: вручати особі повістки про виклик (ч. 6 ст. 135 КПК); виконувати ухвали про здійснення приводу (ч. 1 ст. 143 КПК); витребувати від осіб, перерахованих в ст. 93 КПК, речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, тощо.

Термін виконання доручень слідчих, згідно з п. брозділу 6 Інструкції повинно здійснюватися у строки, зазначені у дорученнях. Уразі неможливості своєчасного виконання доручення продовження строку його виконання письмово погоджується зі слідчим, який дав доручення.

Контроль за виконанням доручень слідчих працівниками оперативних підрозділів територіального органу, підрозділу поліції покладається на керівника територіального органу, підрозділу поліції, який зобов'язаний:

1) визначати конкретних осіб із числа працівників оперативних підрозділів, на яких покладаються обов'язки з виконання доручень слідчих (за винятком доручень, які надаються працівникам оперативного підрозділу, включеним до складу СОГ); 2) визначати шляхом видання наказу конкретних осіб із числа працівників оперативних підрозділів, на яких покладаються обов'язки щодо ведення обліку доручень слідчих для їх своєчасного виконання; 3) щотижня під час оперативних нарад керівництва територіального органу, підрозділу поліції інформувати про стан виконання доручень слідчих (п. 8 розділу 6 Інструкції).

4) направлення матеріалів про виконання доручень в слідчий підрозділ.

Матеріали про виконання доручень слідчих надсилаються до органу досудового розслідування разом із супровідним листом залежно від рівня органу досудового розслідування за підписом керівника структурного підрозділу апарату центрального органу управління поліцією, керівника територіального органу поліції, керівника міжрегіонального територіального органу поліції, керівника територіального (відокремленого) підрозділу, яким виконувалося доручення слідчого (п. 7 розділу 6 Інструкції).

5) розгляд матеріалів виконаного доручення керівником органу досудового розслідування.

Керівник органу досудового розслідування розглядає матеріали виконаного доручення слідчого, які надійшли від оперативного підрозділу. У разі його неналежного виконання повертає матеріали відповідно до вимог діловодства керівникові територіального органу, підрозділу поліції для усунення недоліків та вжиття до винних заходів дисциплінарного впливу в установленому порядку.

6) особливості організації виконання оперативним підрозділом доручень слідчого про проведення НСРД.

Працівники оперативних підрозділів вправі проводити і НСРД, які є видом СРД. Отже порядок організації взаємодії наведений вище є майже аналогічним, проте існують окремі особливості,

1) проведення НСРД регламентується главою 21 КПК, а також «Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» затверджена Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5/ (далі – Інструкція про організацію проведення НСРД);

2) зазначена діяльність слідчого та оперативних підрозділів повинна здійснюватися з дотриманням вимог режиму таємності;

3) до доручення про проведення НСРД, окрім загальних вимог, висуваються ще наступні: у дорученні повинно бути зазначено - вид НСРД, початок і тривалість його проведення; данні конкретного прокурора, якому слід направляти матеріали в порядку, передбаченому ст. 252 КПК;

4) уповноважений оперативний підрозділ для виконання доручення слідчого з урахуванням необхідності забезпечення умов для проведення НСРД залучає на підставі свого завдання відповідні оперативні та оперативно-технічні підрозділи. При цьому оперативний підрозділ не має права передоручати виконання доручення іншим оперативним підрозділам.

Виходячи з результатів аналізу Розділу 3 Інструкції про проведення НСРД та практики МВС виникає питання щодо доцільності направлення таких доручень слідчого уповноваженому оперативному підрозділу, який безпосередньо НСРД не проводить, а для цього на підставі свого завдання згідно з п. 3.8 Інструкції залучає відповідні оперативні та оперативно-технічні підрозділи. З метою підвищення оперативності проведення НСРД доцільно зазначені доручення слідчого направляти безпосередньо тому оперативному чи оперативно-технічному підрозділу, який уповноважений на їх проведення;

5) за наслідками проведення НСРД, оперативний працівник уповноваженого оперативного підрозділу органу Національної поліції, якому було надано доручення в порядку ст. 40, ст. 246 КПК України, складає окрім протоколу, до якого у разі потреби залучаються додатки (фотографії, відеозаписи та інш.), ще і рапорт із зазначенням результатів виконаного доручення, залучених при цьому сил і засобів, а також їх результатів, а начальник уповноваженого оперативного підрозділу приймає рішення шляхом накладення резолюції на рапорті стосовно можливості направлення протоколу та додатків до нього прокурору чи вжиття заходів до належного виконання доручення (п. 3.12. Інструкції про проведення НСРД);

6) протокол про проведення НСРД з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення цієї дії передається прокурору. Прокурор вживає заходів щодо збереження одержаних під час проведення НСРД речей і документів, які планує використовувати в кримінальному провадженні (ст. 252 КПК України);

7) матеріали виконання доручень направляють до слідчого підрозділу разом із супровідним листом за підписом начальника органу поліції, який реєструється в канцелярії органу.

При зупиненні досудового розслідування

Регламентация в законодавстві: Глава 23 КПК, Розділ 8 Інструкції.

Форми взаємодії:*процесуальні:* взаємодія по зупиненому кримінальному провадженню; *організаційні (непроцесуальні):* взаємний обмін інформацією; інформування про отримані відомості в односторонньому порядку; спільний аналіз отриманої інформації; обговорення результатів спільних дій; тощо.

Оскільки взаємодія по зупиненим кримінальним провадженням між працівниками органу Національної поліції по суті відбувається лише у разі

переховування підозрюваного від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме, **порядок організації взаємодії** виглядає наступним чином:

1) винесення постанови про зупинення досудового розслідування (ст. 281 КПК, п. 8.1 Інструкції).

Відповідно до КПК така постанова виноситься прокурором або слідчим за погодженням з прокурором після виконанням слідчим усіх СРД та інших процесуальних дій, проведення яких необхідне та можливе. В постанові про зупинення досудового розслідування може зазначатися те, що особа оголошується в розшук, а може і не зазначатися – тоді слідчий виносить додатково ще і постанову про оголошення особи в розшук (ст. 281 КПК).

Якщо розшук доручається оперативному підрозділу, слідчий, прокурор у резолютивній частині постанови вказує окремим пунктом про це доручення.

Згідно п. 2 розділу 8 Інструкції, у кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, в яких підозрюваного оголошено в розшук, слідчим вносяться за погодженням з прокурором клопотання до слідчого судді про дозвіл на затримання підозрюваного з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу.

2) доповідь слідчого керівникові органу досудового розслідування про прийняте рішення.

Така доповідь відбувається у день прийняття такого процесуального рішення слідчий доповідає про оголошення розшуку підозрюваного керівникові органу досудового розслідування для їх погодження та подальшого направлення керівникові територіального органу, підрозділу поліції або міжрегіонального територіального органу Національної поліції України або його територіального (відокремленого) підрозділу, який здійснює оперативне супроводження кримінального провадження або матеріали діяльності якого стали підставою для початку кримінального провадження, для організації розшуку підозрюваного (п. 1 розділу 8 Інструкції).

3) надання матеріалів оперативним підрозділам для організації розшукової роботи.

Зазначені матеріали повинні містити витяг із ЄРДР, копії письмового повідомлення про підозру, постанови про оголошення розшуку підозрюваного або постанови про зупинення досудового розслідування, ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу, довідку про особу або копію документа, який посвідчує особу.

4) проведення розшукової роботи.

За наявності доручення щодо здійснення розшуку підозрюваного, розшукова діяльність оперативного підрозділу здійснюється протягом всього розшукового провадження з самостійним визначенням заходів його здійснення, які передбачені нормами КПК України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Тобто, якщо досудове розслідування не зупинялось: оперативний підрозділ здійснює розшук за дорученням слідчого користуючись його повноваженнями (розшук підозрюваного здійснюється за допомогою СРД,

НСРД, інших процесуальних заходів та гласних засобів не процесуального характеру), а якщо було винесено постанову про зупинення досудового розслідування - оперативний підрозділ може здійснювати розшук ще й за допомогою ОРЗ, перелік яких визначено ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність».

Норми КПК України надають слідчому право здійснювати СРД за зупиненим досудовим розслідуванням, але виключно ті, що спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного (ч. 5 ст. 280 КПК України). У цьому випадку такі дії слідчого ненаправлені на додаткове з'ясування обставин скоєного кримінального правопорушення, а тому не впливають на рішення слідчого щодо зупинення розслідування. Мета цієї норми – надати слідчому можливості оперативно здійснювати розшук, виявити та затримати підозрюваного.

Повноваження керівника оперативного підрозділу:

1) погоджує зняття особи з розшуку з керівником органу досудового розслідування шляхом візування ним відповідної облікової картки;

2) забезпечує у встановленому законодавством порядку закриття ОРС лише за наявності копії постанови слідчого про відновлення досудового розслідування у зв'язку з установами місцезнаходження підозрюваного, а якщо досудове розслідування не зупинялося - за наявності документів, які підтверджують встановлення місцеперебування розшукуваної особи, а у випадках, коли особа підлягає видачі іншою державою, - після завершення проведення процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва (п. 5 розділу 8 Інструкції).

Повноваження керівника територіального органу поліції (у разі якщо оперативне супроводження досудового розслідування здійснюється територіальним (відокремленим) підрозділом - керівник цього територіального (відокремленого) підрозділу):

1) координує оперативно-розшукову діяльність підпорядкованих органів, підрозділів поліції під час розшуку підозрюваних;

2) щокварталу проводить оперативні наради з питань організації розшуку осіб, які переховуються від органів слідства;

3) спільно з керівниками органу досудового розслідування та оперативного підрозділу із залученням представників підрозділів інформаційного забезпечення щомісяця проводять взаємозвірення кількості підозрюваних, оголошених у розшук, та заведених ОРС, за результатами якого складається акт такого взаємозвірення, який затверджується керівником територіального органу, підрозділу поліції.

Більш детально дії працівників оперативних підрозділів з організації розшуку обвинувачених, підсудних, осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання регламентуються наказом МВС України № 3 ДСК від 05.01. 2005 р.

Терміни проведення розшуку. У законі відсутні строки проведення розшуку підозрюваного за зупиненим кримінальним провадженням. Розшук

повинен вестися до моменту виявлення розшукуваного. Закриття провадження у зв'язку із закінченням строків давності неможливе, якщо провадження за ним було зупинене у зв'язку з тим, що підозрюваний ухилився від органів досудового розслідування та суду. У таких випадках перебіг строків давності має бути зупинено, і поновлюється він лише за умови затримання підозрюваного або його смерті чи добровільного з'явлення до органів, що здійснюють кримінальне провадження (ч. 2 ст. 49 КК України).

5) інформування про проведену роботу.

Відповідно до п. 4 розділу 8 Інструкції, після зупинення досудового розслідування в разі переховування підозрюваного від органів досудового розслідування з метою ухилення від кримінальної відповідальності оперативний підрозділ щомісяця письмово інформує слідчого про заходи, ужиті для встановлення його місцезнаходження.

У разі необхідності керівникові органу досудового розслідування, а також слідчому надається можливість ознайомлення з матеріалами ОРС (з додержанням режиму секретності).

Особливості організації взаємодії між слідчими та іншими підрозділами Національної поліції при розслідуванні окремих видів кримінальних правопорушень

При розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканності особи

Регламентация в законодавстві. Розділ 9 Інструкції.

Форми взаємодії: *процесуальні:* 1) сприяння слідчому при проведенні окремих СРД; 2) виконання доручень слідчого про проведення СРД та НСРД; 3) взаємодія під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 4) взаємодія по зупиненому кримінальному провадженню; *організаційні (непроцесуальні):* 1) взаємний обмін інформацією; 2) інформування про отримані відомості в односторонньому порядку; 3) спільний аналіз отриманої інформації; 4) планування СРД та ОРЗ; 5) взаємодія під час реалізації матеріалів ОРД; 6) спільна робота в складі СОГ; 7) проведення спільних службових нарад з актуальних проблем взаємодії; 8) обговорення результатів спільних дій; 9) підведення підсумків з метою усунення недоліків та підвищення ефективності здійснення взаємодії у майбутньому, тощо.

Особливості порядку організації взаємодії. Відмінність від загального порядку організації взаємодії по кримінальним правопорушенням полягає впершу чергу у складі СОГ. Так, відповідно до п. 1 розділу 9 Інструкції, до складу СОГ, яка виїздить на місце вчинення кримінального правопорушення проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканності особи (далі - кримінальні правопорушення проти особи), крім осіб, зазначених у пункті 5 розділу II цієї Інструкції, включається слідчий територіального органу поліції, який спеціалізується на розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеної

категорії (є старшим СОГ), а також за необхідності - працівник підрозділу оперативно-технічних заходів, психолог, інші працівники поліції відповідної кваліфікації.

Окрім того, в апаратах ГУНП для оперативного виїзду на місце вчинення вбивств з обтяжливими обставинами чи кримінальних правопорушень проти особи, що викликали суспільний резонанс, стосовно або за участю представників центральних органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, засобів масової інформації, депутатів усіх рівнів, суддів та працівників правоохоронних органів, створюються постійно діючі СОГ, які очолюють слідчі спеціалізованих підрозділів розслідування кримінальних правопорушень проти особи слідчого управління ГУНП.

У тих ГУНП, у яких у складі слідчих управлінь (відділів) відсутні спеціалізовані підрозділи з розслідування кримінальних правопорушень проти особи, до складу СОГ залучається слідчий, який спеціалізується на розслідуванні таких кримінальних правопорушень.

До складу цих груп включаються працівники підрозділів кримінальної поліції, інспектори-криміналісти (техніки-криміналісти).

Другою відмінністю є повноваження окремих учасників на цьому етапі кримінального провадження при розслідуванні вищезазначеної категорії проваджень.

Так, *слідчий (старший – СОГ)* у разі отримання повідомлення або заяви про виявлення трупа людини, направляється на місце події, де організовує виконання першочергових заходів відповідно до КПК, відомчих і міжвідомчих нпа, зокрема: спільного наказу МВС України, Міністерства охорони здоров'я України та Генеральної прокуратури України № 807/1193/279 від 29.09.2017 р. «Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини»:

1) з'ясовує (якщо це особа похилого віку, або перебувала на обліку та лікуванні у лікарні) чи надав фельдшер швидкої допомоги чи лікар довідку про смерть;

2) якщо причини смерті особи на момент огляду місця події, який проводив слідчий разом з членами групи, залученим спеціалістом, запрошеними понятими, свідками та іншими учасниками, не встановлено, а також не роздобуто достатніх даних, що свідчать про ненасильницький характер смерті, одразу після завершення цієї СРД слідчий забезпечує внесення до ЄРДР відомостей про вказане кримінальне правопорушення і його попередню кваліфікацію у вигляді умисного вбивства та вживає всіх передбачених КПК України заходів для всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження;

3) у разі, якщо труп особи має видимі ознаки насильницької смерті, слідчий проводить огляд місця події, у ході якого в установленому КПК України порядку фіксує відомості щодо обставин кримінального правопорушення.

Повноваження працівника бюро судово-медичної експертизи:

- проводять розтин трупа впродовж доби з моменту його надходження до бюро судово-медичної експертизи;

- надають протягом трьох діб слідчому або прокурору, який направив труп для проведення експертизи, копію лікарського свідоцтва про смерть;

- проводять за призначенням слідчого, прокурора судово-медичну експертизу трупа з усіма необхідними лабораторними дослідженнями та у строк не більше одного місяця складають висновок експерта;

- надсилають висновок експерта слідчому або прокурору, який направив труп для проведення експертизи, протягом трьох діб після його складання;

- письмово інформують слідчого або прокурора, який направив труп на розтин, про перевищення строків проведення судово-медичної експертизи та надання висновку експерта;

- видають труп з письмового дозволу прокурора, який надається прокурором негайно після проведення судово-медичного розтину трупа та відібрання необхідних зразків з метою здійснення лабораторних досліджень.

Повноваження керівника органу досудового розслідування:

1) відповідно до п. 4 розділу 9 Інструкції, у разі вбивства особи або виявлення трупа людини, причини смерті якої на момент огляду місця події не встановлено, а також не здобуто достатніх даних, що свідчать про ненасильницький характер смерті, одразу забезпечує внесення до ЄРДР відомостей про вказане кримінальне правопорушення і його попередню кваліфікацію як умисного вбивства та вживає всіх передбачених КПК України заходів для всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження;

2) протягом 24 годин після подання заяви, повідомлення про зникнення безвісти дитини, якщо за цей час не буде встановлено її місцезнаходження, а також у разі зникнення безвісти дорослої особи за обставин, що свідчать про можливість учинення стосовно неї злочину, а також виявлення частин трупа невстановленої людини забезпечує обов'язкове внесення до ЄРДР відомостей про вказане кримінальне правопорушення і його попередню кваліфікацію як умисного вбивства та вживає всіх передбачених КПК України заходів для всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження.

Повноваження начальника слідчого управління ГУНП:

1) відповідно до п. 5 розділу 9 Інструкції, особисто виїжджає на місце події за кожним фактом умисного вбивства або тяжкого тілесного ушкодження зі смертельними наслідками, скоєних в умовах неочевидності, або з обтяжливими обставинами, чи інших кримінальних правопорушень проти особи, які можуть викликати суспільний резонанс (у разі неможливості виїзду начальника слідчого управління ГУНП на місце події виїздить його заступник, на якого відповідно до функціональних обов'язків покладено організацію та контроль за розслідуванням злочинів указаної категорії); до проведення огляду

місця події за такими фактами обов'язково залучає слідчих-криміналістів слідчого управління ГУНП;

2) заслуховує звіти членів СОГ, перевіряє якість складання протоколу огляду місця події та повноту фіксації обставин учинення кримінального правопорушення; у разі встановлення неповноти цієї слідчої дії негайно організовує проведення повторного або додаткового огляду;

3) організовує взаємодію слідчих та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України при вилученні, зберіганні та своєчасному і кваліфікованому призначенні судових експертиз по вилучених у ході досудового розслідування слідах, у тому числі біологічного походження, та їх перевірку за криміналістичними обліками Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України.

Повноваження слідчого-криміналіста:

1) особисто або у складі постійно діючої СОГ виїжджає на місце події за кожним фактом умисного вбивства або тяжкого тілесного ушкодження зі смертельними наслідками, скоєних в умовах неочевидності, або з обтяжливими обставинами, чи інших кримінальних правопорушень, учинених проти особи, які можуть викликати суспільний резонанс;

2) за відсутності на місці події керівництва слідчого управління ГУНП є старшим СОГ; зобов'язаний організувати проведення огляду місця події; має право у визначеному законодавством порядку залучати додаткові сили та засоби органів і підрозділів поліції для проведення першочергових слідчих (розшукових) дій з урахуванням обставин учиненого кримінального правопорушення; надає відповідні рекомендації керівникам територіальних органів, підрозділів поліції, іншим працівникам поліції;

3) керує діями інших слідчих під час огляду місця події; забезпечує обмін інформацією між членами СОГ; надає практичну та методологічну допомогу під час огляду місця події, контролює складання протоколу огляду та додатків до нього, а в разі необхідності самостійно проводить огляд місця події; надалі надає практичну допомогу при призначенні судових експертиз, а при здійсненні ним у складі СОГ досудового розслідування кримінальних правопорушень проти особи самостійно проводить найбільш складні слідчі (розшукові) дії, призначає судові експертизи;

4) за результатами отриманої після проведення першочергових слідчих (розшукових) дій інформації надає допомогу у складанні плану слідчих (розшукових) дій або самостійно складає такий план, у якому висуває версії вчинення злочину, заходи щодо їх відпрацювання, зазначає терміни виконання кожної запланованої дії;

5) надалі за вказівкою керівництва слідчого управління ГУНП контролює стан досудового розслідування в розпочатому кримінальному провадженні; веде контрольно-наглядову справу; у разі виявлення недоліків в розслідуванні вносить керівництву слідчого управління ГУНП пропозиції щодо вжиття заходів для їх усунення.

Повноваження інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста):

1) під час огляду місця події за дорученням слідчого проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, виготовляє відбитки та зліпки наявних слідів, за необхідності складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця події чи окремих речей;

2) під час фіксації слідчим виявленої слідової інформації в протоколі огляду місця події надає допомогу щодо опису специфічних ознак (вид та кількість виявлених слідів, їх локалізація, способи виявлення та фіксації);

3) за дорученням слідчого виготовляє фототаблицю огляду місця події, стенограму, аудіо-, відеозапис процесуальної дії, схеми, зліпки, здійснює упакування носіїв комп'ютерної інформації та інших об'єктів та матеріалів, які долучаються як додатки до протоколу огляду місця події.

При розслідуванні дорожньо-транспортних пригод

Регламентация в законодавстві. Розділ 10 Інструкції.

Форми взаємодії: процесуальні: 1) сприяння слідчому при проведенні окремих СРД; 2) виконання доручень слідчого про проведення СРД та НСРД; 3) взаємодія під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 4) взаємодія по зупиненому кримінальному провадженню; **організаційні (непроцесуальні):** 1) взаємний обмін інформацією; 2) інформування про отримані відомості в односторонньому порядку; 3) спільний аналіз отриманої інформації; 4) планування СРД та ОРЗ; 5) взаємодія під час реалізації матеріалів ОРД; 6) спільна робота в складі СОГ; 7) проведення спільних службових нарад з актуальних проблем взаємодії; 8) обговорення результатів спільних дій; 9) підведення підсумків з метою усунення недоліків та підвищення ефективності здійснення взаємодії у майбутньому тощо.

Особливості порядку взаємодії. *Особливості організації взаємодії при надходженні до органів Національної поліції заяв і повідомлень про ДТП* полягають у складі СОГ та повноваженнях її членів на цьому етапі кримінального провадження.

До складу СОГ, яка виїжджає на ДТП, унаслідок якої спричинено середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або загибель людей, для проведення огляду направляється слідчий підрозділу з розслідування ДТП слідчого управління (відділу) ГУНП, слідчий територіального органу, підрозділу поліції, який спеціалізується на розслідуванні таких кримінальних правопорушень, інспектор-криміналіст, працівники уповноваженого підрозділу Національної поліції у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху.

Залучення спеціалізованої пересувної лабораторії та працівників Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, а також судово-медичних експертів до огляду місця ДТП, унаслідок якої спричинено тілесні ушкодження або загибель людей, здійснюється відповідно до законодавства.

Повноваження чергового: при надходженні повідомлення про ДТП уповноважений працівник чергової частини органу, підрозділу поліції забезпечує своєчасне інформування та виклик на місце ДТП відповідальних

посадових осіб дорожніх або комунальних організацій, на території обслуговування яких сталася пригода.

Повноваження слідчого:

1) доручає інспектору-криміналісту проведення орієнтувального і оглядового фотографування та відеозапису на місці пригоди, а в разі необхідності - вилучення слідів кримінального правопорушення;

2) за участю працівників уповноважених підрозділів Національної поліції у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху та представників дорожніх і комунальних організацій визначає на місці пригоди стан дорожнього покриття, погодні умови, видимість елементів дороги та конкретної перешкоди, наявність дорожніх умов, які могли стати супутньою або безпосередньою причиною скоєння ДТП; результати виявлення незадовільних дорожніх, погодних або інших умов, що могли стати супутньою або безпосередньою причиною скоєння ДТП; наявні порушення вимог, правил, норм та стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, фіксуються в протоколі огляду місця події, а також оформлюються спільним з представником власника дороги актом у разі виявлення недоліків в утриманні вулиць, доріг, залізничних переїздів або інших дорожніх споруд, що пов'язані з причинами ДТП;

3) в установленому порядку проводить огляд транспортних засобів на місці пригоди за участю інспектора-криміналіста та/або відповідного спеціаліста, зокрема для визначення їх технічного стану;

4) приймає рішення про тимчасове затримання і доставляння транспортних засобів для зберігання на спеціальні майданчики чи стоянки; за відсутності заяви про добровільне надання транспортного засобу як речового доказу не пізніше наступного робочого дня за погодженням з прокурором звертається до слідчого судді з клопотанням про арешт транспортного засобу або тимчасовий доступ до транспортного засобу відповідно до КПК України.

Особливості забезпечення взаємодії при розслідуванні ДТП полягають у тому, що досудовому розслідуванню у кримінальному судочинстві підлягають не всі ДТП, а лише ті, обставини (зокрема, суспільно небезпечні наслідки) якої підпадають під кримінально-правову кваліфікацію, тобто кваліфікуються слідчим, прокурором як обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого конкретною статтею Особливої частини КК України. Здебільшого із зазначеної категорії злочинів слідчі органів Національної поліції розслідують злочини, передбачені ст. 286 КК України «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами». В разі, якщо в результаті порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту наступили менш тяжкі наслідки, аніж середньої тяжкості тілесні ушкодження потерпілого, то звернення громадян у разі надходження обслуговується відповідно до законодавства про звернення громадян, а не кримінального процесуального законодавства. Якщо при отриманні потерпілим менш тяжких, ніж середньої тяжкості тілесних ушкоджень, внаслідок порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту відомості до ЄРДР в

порядку ст. 214 КПК України все-таки були внесені, то після отримання висновку судово-медичної експертизи і підтвердження у висновку меншого ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, аніж середня тяжкість, слідчий повинен закрити кримінальне провадження на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Отже, з метою встановлення тяжкості тілесних ушкоджень, визначення правильної кваліфікації та подальшого плану розслідування, слідчий на початковому етапі кримінального провадження може отримати відомості про ступінь тяжкості спричинених ушкоджень за допомогою витребування медичної довідки від лікаря, який надавав першу медичну допомогу потерпілому, або ж за допомогою відібрання пояснення від лікаря. Виконання зазначених дій слідчий може доручити оперативним підрозділам в порядку ст. 40 КПК.

За наявності очевидних ознак¹ отримання потерпілими середніх, тяжких тілесних ушкоджень або спричинення їм смерті², слідчий спільно із членами СОГ повинен розпочинати огляд місця події не чекаючи на отримання відповідних документів із підтвердженням медичного діагнозу або ступеня тяжкості отриманих потерпілими тілесних ушкоджень.

Після внесення відомостей до ЄРДР слідчий в порядку ст. 242 КПК зобов'язаний звернутися до слідчого судді для проведення відповідної експертизи.

При розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів

Регламентация в законодавстві. Розділ 11 Інструкції.

Форми взаємодії: процесуальні: 1) сприяння слідчому при проведенні окремих СРД; 2) виконання доручень слідчого про проведення СРД та НСРД; 3) взаємодія під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 4) взаємодія по зупиненому кримінальному провадженню; **організаційні (непроцесуальні):** 1) взаємний обмін інформацією; 2) інформування про отримані відомості в односторонньому порядку; 3) спільний аналіз отриманої інформації; 4) планування СРД та ОРЗ; 5) взаємодія під час реалізації матеріалів ОРД; 6) спільна робота в складі СОГ; 7) проведення спільних службових нарад з актуальних проблем взаємодії; 8) обговорення результатів спільних дій; 9) підведення підсумків з метою усунення недоліків та підвищення ефективності здійснення взаємодії у майбутньому тощо.

Особливості порядку взаємодії. *Особливістю організації взаємодії при направленні оперативним підрозділом матеріалів за результатами ОРД*

¹Висновок про наявність таких ознак слідчий може зробити з урахуванням положень, викладених у Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17 січня 1995 року.

² Відповідно до Порядку взаємодії між органами внутрішніх справ, закладами охорони здоров'я та прокуратури України при встановленні факту смерті людини, затвердженому наказом МВС України, МОЗ України, Генеральної прокуратури України № 807/1193/279 від 29 вересня 2017 року, працівники органів Національної поліції обов'язково направляють для проведення судово-медичної експертизи трупи людей з ознаками насильницької смерті або підозри на таку; трупи людей, смерть яких настала поза місцем їх проживання, тощо.

слідчому підрозділу є те, що керівник оперативного підрозділу звертається зі службовим листом про виявлені обставини злочинної діяльності, до керівників органів досудового розслідування виключно при отриманні достовірної інформації оперативними підрозділами, у тому числі Департаментом протидії наркозлочинності Національної поліції України, під час проведення оперативно-розшукових заходів з документування злочинної діяльності особи чи осіб про вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, пов'язаного з незаконним збутом наркотичних засобів.

У службовому листі, який підписує керівник оперативного підрозділу, зазначаються час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення, а також відомості щодо використання доходів, одержаних злочинним шляхом, та про майно осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

При направленні до органів досудового розслідування матеріалів за результатами проведення оперативно-розшукових заходів одночасно надається інформація про проведені оперативними підрозділами заходи з розшуку майна і коштів, на які може бути накладено арешт, та їх місцезнаходження.

Особливості взаємодії під час проведення досудового розслідування полягають у наявності специфічних повноважень слідчого та керівника органу досудового розслідування, а також щодо оформлення плану заходів з реалізації матеріалів.

Так, до *повноважень слідчого* віднесено наступне:

1) при проведенні огляду місця події або обшуку під час досудового розслідування кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів, самостійно чи за його дорученням спеціаліст в установленому КПК України порядку застосовує відеофіксацію цих слідчих (розшукових) дій та складає плани-схеми, а також вилучає необхідні речі, предмети та документи;

2) за дорученням керівництва органу досудового розслідування бере участь в реалізації матеріалів ОРС;

3) у кримінальному провадженні про незаконний обіг наркотичних засобів упродовж доби після вилучення наркотичних засобів виносить постанову про призначення експертизи та направляє її з відповідними додатками для виконання до державної спеціалізованої установи, що здійснює судово-експертну діяльність, та забезпечує направлення до експертної установи матеріалів, необхідних для проведення судової експертизи;

4) після отримання експертного висновку речові докази впродовж трьох діб направляє на зберігання відповідно до Порядку зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, вилучених з незаконного обігу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 07 травня 2008 року № 422 (зі змінами);

5) у разі отримання під час проведення слідчих (розшукових) дій інформації про осіб, які зловживають наркотичними засобами, повідомляє про це керівника органу, підрозділу поліції для вжиття відповідних заходів;

б) негайно після початку кримінального провадження уживає заходів щодо розшуку, зберігання майна, цінностей та коштів винних осіб з подальшим їх вилученням або накладенням арешту в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством;

7) у кожному кримінальному провадженні про незаконний збут наркотичних засобів проводить всі можливі та необхідні слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на повне, всебічне та неупереджене документування джерел отримання наркотичних засобів, використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, а не лише факту збуту наркотичних засобів; виключно за результатами отримання доказів, які свідчать про збут наркотичних засобів, за наявності для цього належних підстав ініціює питання про проведення контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупки;

8) у випадку повідомлення особи про підозру в учиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 307 КК України, вживає вичерпних заходів для встановлення наявності ризиків, передбачених частиною першою статті 177 КПК України.

До повноважень керівника органу досудового розслідування віднесено:

1) спільно з керівниками оперативних підрозділів органу, підрозділу поліції організовує роботу з виявлення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів та забезпечує участь слідчого в реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності;

2) оцінює наявність ознак кримінального правопорушення при вивченні матеріалів за заявами та повідомленнями про кримінальні правопорушення та інші події, пов'язані з обігом наркотичних засобів, забезпечує своєчасне внесення слідчими відомостей про ці правопорушення до ЄРДР;

3) з метою забезпечення всебічного, повного і неупередженого розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів ініціює перед керівником територіального органу, підрозділу поліції питання щодо створення СОГ, до складу якої включаються працівники органу досудового розслідування та оперативних підрозділів, які мають досвід розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії (у разі вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів - одночасно із внесенням інформації до ЄРДР, а в кримінальних провадженнях про злочини невеликої та середньої тяжкості - за необхідності), погоджує створення СОГ;

4) щомісяця розглядає на оперативних нарадах за участю керівника територіального органу, підрозділу поліції та керівників його структурних підрозділів результати роботи з виявлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, а стан досудового розслідування в кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини цієї категорії, які викликали суспільний резонанс, - щотижня;

5) при вивченні матеріалів за заявами або повідомленнями про злочини, за вчинення яких передбачено додаткове покарання у вигляді конфіскації майна, перевіряє наявність матеріалів про вжиті заходи, спрямовані на

встановлення майна особи, яка вчинила злочин, та коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів;

6) забезпечує своєчасне і повне виконання ухвал слідчого судді, суду про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій з метою встановлення обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, у строки, зазначені в ухвалі;

7) після внесення відповідних відомостей до ЄРДР забезпечує своєчасне направлення до експертної установи вилучених речовин та об'єктів для проведення судової експертизи;

8) за необхідності порушує клопотання перед керівником експертної установи про вжиття заходів щодо невідкладного проведення судової експертизи та отримання відповідного висновку;

9) з дотриманням вимог режиму секретності вивчає надані матеріали оперативно-розшукової діяльності та запропонований оперативним підрозділом план заходів з їх реалізації; у разі необхідності вносить доповнення до нього та визначає слідчого, який у разі виявлення ознак кримінального правопорушення вносить відповідні відомості до ЄРДР та розпочинає досудове розслідування.

У плані заходів з реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності з виявлення фактів збуту наркотичних засобів повинні бути передбачені: 1) місце і час проведення оперативної закупки; 2) задіяні сили та засоби для фіксації оперативної закупки, у тому числі за допомогою відеозапису; 3) розподіл дій залучених працівників поліції; 4) інші послідовні дії працівників оперативних підрозділів (з урахуванням специфіки злочину).

Керівник оперативного підрозділу, оперативний працівник якого включений до складу СОГ або за матеріалами якого розпочато кримінальне провадження, забезпечує взаємодію з органом досудового розслідування Національної поліції України, який здійснює розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів.

При розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської та службової діяльності

Регламентация в законодавстві. Розділ 12 Інструкції.

Форми взаємодії: *процесуальні:* 1) сприяння слідчому при проведенні окремих СРД; 2) виконання доручень слідчого про проведення СРД та НСРД; 3) взаємодія під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 4) взаємодія по зупиненому кримінальному провадженню; *організаційні (непроцесуальні):* 1) взаємний обмін інформацією; 2) інформування про отримані відомості в односторонньому порядку; 3) спільний аналіз отриманої інформації; 4) планування СРД та ОРЗ; 5) взаємодія під час реалізації матеріалів ОРД; 6) спільна робота у складі СОГ; 7) проведення спільних службових нарад з актуальних проблем взаємодії; 8) обговорення результатів спільних дій; 9) підведення підсумків з метою усунення недоліків та підвищення ефективності здійснення взаємодії у майбутньому тощо.

Особливості порядку взаємодії. *Особливість взаємодії під час досудового розслідування* полягає у тому, що, згідно з розділом 12 Інструкції, досудове розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської та службової діяльності здійснюється спеціалізованими підрозділами слідчих управлінь ГУНП та слідчими територіальних органів, підрозділів поліції, які спеціалізуються на розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеної категорії, після визначення прокурорами відповідного рівня за слідчим управлінням ГУНП юрисдикції місця вчинення таких кримінальних правопорушень.

Окрім того, особливими є і повноваження керівник органу досудового розслідування, до яких відповідно до п. 3 розділу 12 Інструкції віднесено такі:

1) вивчає кримінальні провадження про кримінальні правопорушення у сфері господарської чи службової діяльності, в яких не встановлено осіб, що їх учинили, забезпечує виконання слідчим всіх необхідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на їх встановлення;

2) щомісяця під час здачі звітів про роботу органу досудового розслідування надає до слідчого управління ГУНП для вивчення кримінальні провадження про кримінальні правопорушення вказаної категорії, відомості про які внесено до ЄРДР у звітному періоді та за якими не повідомлено про підозру, за результатами вивчення зазначених кримінальних проваджень начальником слідчого управління ГУНП надаються письмові вказівки та забезпечується контроль за їх виконанням.

Особливістю організації взаємодії при направленні оперативним підрозділом матеріалів за результатами ОРД слідчому підрозділу є те, що матеріали оперативного підрозділу, у тому числі Департаменту захисту економіки Національної поліції України, його територіальних (відокремлених) підрозділів, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння у сфері господарської та службової діяльності окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, що направляються до органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування, повинні містити відомості про проведену роботу із забезпечення відшкодування завданої шкоди, у тому числі вжиті заходи з розшуку майна і коштів, на які може бути накладено арешт, та про їх місцезнаходження.

Таким чином, аналіз сучасних форм взаємодії оперативних підрозділів органів Національної поліції України з органами досудового розслідування під час протидії злочинам у сфері економіки у рамках нового кримінального процесуального законодавства свідчить про те що, по-перше, особливістю теперішньої взаємодії є домінуюча роль слідчого. По-друге, зменшилася незалежність і самостійність оперативного працівника під час протидії злочинам у сфері економіки. По-третє, окремі положення Інструкції збільшують коло суб'єктів, які мають можливість ознайомлюватися з матеріалами ОРС, що може зашкодити конспірації під час ведення вказаної справи та належному виконанню завдань ОРД.

При досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень за фактами повідомлення про загрозу безпеці людей, знищення чи пошкодження об'єктів власності, про незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами

Регламентация в законодавстві. Розділ 14 Інструкції.

Форми взаємодії: процесуальні: 1) сприяння слідчому при проведенні окремих СРД; 2) виконання доручень слідчого про проведення СРД та НСРД; 3) взаємодія під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 4) взаємодія по зупиненому кримінальному провадженню; ***організаційні (непроцесуальні):*** 1) взаємний обмін інформацією; 2) інформування про отримані відомості в односторонньому порядку; 3) спільний аналіз отриманої інформації; 4) планування СРД та ОРЗ; 5) взаємодія під час реалізації матеріалів ОРД; 6) спільна робота у складі СОГ; 7) проведення спільних службових нарад з актуальних проблем взаємодії; 8) обговорення результатів спільних дій; 9) підведення підсумків з метою усунення недоліків та підвищення ефективності здійснення взаємодії у майбутньому тощо.

Особливості порядку взаємодії полягають у складі СОГ специфічних повноваженнях окремих учасників, а також певних особливостей проведення окремих СРД.

Так, до складу СОГ, яка виїздить на місце події у разі повідомлення про загрозу безпеці людей, знищення чи пошкодження об'єктів власності, про незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами, крім осіб, зазначених у пункті 5 розділу II цієї Інструкції, включають кінолога зі службовим собакою з пошуку вибухівки, спеціаліста-вибухотехніка (групу спеціалістів-вибухотехніків).

До повноважень чергового органу Національної поліції віднесено наступне: у разі надходження повідомлення про загрозу безпеці людей, знищення чи пошкодження об'єктів власності, про незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами: 1) діє відповідно до нормативно-правових актів з організації діяльності чергових частин органів і підрозділів Національної поліції України; 2) направляє на місце події найближчі наряди патрульної поліції, задіяні в системі єдиної дислокації, а також дільничного офіцера поліції; 3) за рішенням керівника відповідного органу поліції забезпечує своєчасне інформування та виклик на місце спеціалістів-вибухотехніків, кінолога зі службовим собакою з пошуку вибухівки, інформує відповідні територіальні підрозділи Державної служби України з надзвичайних ситуацій та заклади охорони здоров'я України.

Працівники поліції, які першими прибувають на місце події за повідомленням про загрозу безпеці людей, забезпечують охорону місця події, а також за рішенням керівника відповідного органу поліції, яке приймається негайно, починають евакуацію людей. При цьому евакуація людей проводиться на безпечну відстань: на відкритій місцевості - не менше 100 метрів, у будівлі - не менше 50 метрів або на максимально можливу відстань з урахуванням

властивостей місцевості; виставляється оточення на безпечній відстані та забезпечується охорона місця події.

Працівники поліції, які задіяні в проведенні огляду місця події, пов'язаного з використанням (можливим використанням) вибухових матеріалів, повинні бути забезпечені засобами індивідуального захисту (бронежилети, шоломи тощо).

Розпорядження спеціалістів-вибухотехніків на місці події щодо визначення небезпечних зон для людей, безпечної поведінки та поводження з вибуховими матеріалами є обов'язковими для всіх працівників поліції.

Безпосереднє обстеження місця події при отриманні інформації про підготовку вибуху, про незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами проводять спеціалісти-вибухотехніки за участю кінолога зі спеціальним собакою з пошуку вибухівки. До прибуття спеціалістів-вибухотехніків огляд місця події (приміщення, транспорту, багажу тощо) не проводиться.

До повноважень слідчого віднесено: 1) разом із членами СОГ та залученими спеціалістами невідкладно після надходження повідомлення про загрозу вибуху організовує проведення огляду за місцем можливого знаходження вибухового пристрою, після завершення якого (але не пізніше 24 годин після подання заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення) вносить відомості до ЄРДР; 2) керує діями членів СОГ та залучає їх до проведення огляду місця події; 3) за наявності підстав інформує уповноваженого працівника чергової частини територіального органу, підрозділу поліції про необхідність залучення додаткових сил і засобів для документування всіх обставин учиненого кримінального правопорушення та доповідає про це керівництву територіального органу, підрозділу поліції; 4) у разі отримання за допомогою телефонного зв'язку анонімного повідомлення про загрозу вибуху із залученням спеціаліста проводить огляд чергової частини територіального органу, підрозділу поліції або іншого приміщення за місцезнаходженням системи документування мовленнєвої інформації, де отримано таке повідомлення, у ході якого в установленому КПК України порядку організовує перезапис повідомлення із системи документування мовленнєвої інформації на носій запису, про що складає протокол відповідно до статті 104 КПК України, а виготовлені копії мовленнєвої інформації оформлює як додатки до протоколу згідно зі статтею 105 КПК України; до перезапису повідомлення із системи документування мовленнєвої інформації на носій запису залучаються відповідні працівники органу, підрозділу поліції, які є відповідальними за функціонування систем документування мовленнєвої інформації; перезапис повідомлення із системи документування мовленнєвої інформації на носій запису здійснюється без застосування алгоритмів стиснення; 5) не пізніше 24 годин після вилучення носія запису із копією анонімного повідомлення із системи документування мовленнєвої інформації призначає фоноскопичну та інші необхідні судові експертизи; 6) у триденний термін після отримання висновку експерта

направляє до Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України для поставлення на облік та перевірки за центральним обліком голосів і мовлення людини записи анонімних повідомлень, якщо особу, що здійснила повідомлення, не встановлено; записи експериментальних зразків голосу та мовлення осіб, щодо яких встановлено факти таких повідомлень;7) у разі невстановлення особи, яка здійснила повідомлення, невідкладно, але не пізніше 24 годин після встановлення номера абонента стаціонарного чи рухомого (мобільного) зв'язку, з якого здійснено повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, та/або номера телефону абонента, на який прийнято таке повідомлення, у встановленому КПК України порядку звертається до слідчого судді із клопотанням про тимчасовий доступ до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо.

До повноважень співробітників оперативного підрозділу належить: 1) встановлює та опитує громадян з метою отримання інформації про обставини вчинення правопорушення;2) забезпечує невідкладне встановлення номера телефону абонента, на який здійснено повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, та/або номера телефону абонента, з якого здійснено таке повідомлення;3) встановлює наявність камер відеоспостереження на прилеглий до місця події території;4) здійснює спостереження за межами оточення з метою можливого виявлення осіб, причетних до завідомо неправдивого повідомлення;5) про результати вжитих заходів письмово інформує слідчого (старшого СОГ);6) за дорученням слідчого забезпечує виконання ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів у найкоротші строки (за умови зазначення в ухвалі надання йому права тимчасового доступу до речей і документів).

Відповідальний по територіальному органу, підрозділу поліції за рекомендаціями керівника вибухотехнічної групи (спеціаліста-вибухотехніка)1) визначає безпечні маршрути евакуації людей та 2) організовує їх виведення із зовнішньої та внутрішньої небезпечних зон.

До повноважень спеціаліста-вибухотехніка належить: 1) доповідають про прибуття на місце події керівнику органу, підрозділу поліції (відповідальному від керівництва, старшому СОГ);2) у разі зміни обстановки узгоджують безпосередньо на місці події зі старшим СОГ свої дії з метою недопущення втрати слідів вчиненого кримінального правопорушення;3) разом із членами СОГ та залученими іншими спеціалістами беруть участь у проведенні огляду, під час якого в установленому КПК України порядку фіксують відомості щодо обставин вчиненого кримінального правопорушення, у тому числі із застосуванням фото- та відеозйомки;4) оглядають вилучені боєприпаси, вибухові матеріали, пристрої, речовини, засоби ініціювання для визначення категорії небезпечності, надання рекомендацій щодо подальшого поводження із ними;5) приймають рішення про подальше поводження

(розрядження, руйнування або знищення) з виявленими боєприпасами, вибуховими матеріалами, пристроями, речовинами, засобами ініціювання; видають на кожний виявлений вибуховий матеріал довідку про рівень його небезпечності; у разі знищення (знешкодження) вибухових матеріалів складають акт про їх знищення (знешкодження);6) упаковують вибухонебезпечні об'єкти кожний окремо, забезпечуючи надійну їх фіксацію в упаковці;7) після завершення огляду та при прийнятті рішення про можливість вилучення виявлених боєприпасів, вибухових матеріалів, пристроїв, речовин, засобів ініціювання за дорученням слідчого забезпечують транспортування вилучених об'єктів до спеціального приміщення вибухотехнічного підрозділу для зберігання до вирішення питання щодо подальшого проведення експертизи або знищення вилучених вибухонебезпечних об'єктів.

Експертна служба Міністерства внутрішніх справ України за письмовим зверненням слідчого, який проводить досудове розслідування в кримінальному провадженні, забезпечує проведення перевірок записів голосу і мовлення анонімного диктора з використанням центральної колекції голосів і мовлення людини та направлення результатів перевірок за належністю.

У разі встановлення збігу між голосом та мовленням анонімного диктора і зразком голосу та мовлення певної особи працівник Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, який виявив збіг, упродовж п'яти діб повідомляє про це слідчого, який ініціював проведення перевірки за центральною колекцією голосів і мовлення людини.

Керівник органу досудового розслідування: 1) з метою організації належного реагування на кримінальне правопорушення та забезпечення взаємодії виїжджає на місце події;2) проводить консультації з керівником вибухотехнічної групи щодо вилучення об'єктів та слідів, які мають доказове значення щодо вчиненого правопорушення;3) перевіряє якість складання протоколу огляду місця події та повноту фіксації обставин учинення кримінального правопорушення, у разі встановлення неповноти проведеного огляду місця події негайно організовує проведення повторного або додаткового огляду, у тому числі за участю спеціалістів, працівників експертних установ;4) організовує своєчасне призначення експертиз щодо вилучених під час досудового розслідування об'єктів;5) після встановлення номера абонента, на який здійснювався дзвінок із завідомо неправдивим повідомленням про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, та/або номера телефону абонента, з якого здійснювався такий дзвінок, забезпечує якісну та своєчасну підготовку слідчим матеріалів, необхідних для внесення клопотання про здійснення тимчасового доступу до речей і документів;6) забезпечує виконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів у найкоротші строки;7) заслуховує звіти членів СОГ, надає методичну та практичну допомогу слідчим у розслідуванні кримінальних правопорушень, під час розслідування яких виникали ускладнення.

Особливості організації взаємодії на стадії судового розгляду кримінальних проваджень

Регламентация в законодавстві: Розділ 16 Інструкції.

Форми взаємодії: *процесуальні:* 1) сприяння слідчому при проведенні окремих СРД; 2) виконання доручень слідчого про проведення СРД та НСРД; 3) взаємодія під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження; *організаційні (не процесуальні):* 1) взаємний обмін інформацією; 2) інформування про отримані відомості в односторонньому порядку; 3) спільний аналіз отриманої інформації; 4) спільна робота в складі СОГ; 5) проведення спільних службових нарад з актуальних проблем взаємодії; 6) обговорення результатів спільних дій; 7) підведення підсумків з метою усунення недоліків та підвищення ефективності здійснення взаємодії у майбутньому, тощо

Особливості порядку взаємодії:

Взаємодія між слідчими та іншими працівниками може здійснюватися як в рамках СОГ, так і поза її межами.

При цьому слід враховувати, що робота СОГ має здійснюватися з моменту її створення і до ухвалення вироку у кримінальному провадженні або до закриття кримінального провадження. Відтак створення нової СОГ для виконання доручень суду не є необхідним. Виконання судових доручень або інших процесуальних дій може бути доручено членам СОГ, що була створена під час досудового розслідування.

Функції керівника територіального органу, підрозділу поліції:

1) при надходженні до територіального органу, підрозділу поліції ухвали суду про здійснення приводу в судове засідання обвинуваченого, до якого не застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, або свідка організовує їх негайне виконання в установленій в ухвалі строк;

2) щомісяця здійснює взаємозвіряння між кількістю обвинувачених, оголошених у розшук за рішенням суду, та заведеними стосовно таких осіб ОРС.

Функції керівника органу досудового розслідування:

- забезпечує своєчасне і повне виконання ухвал суду про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій з метою встановлення обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження.

Функції керівника оперативного підрозділу органу, підрозділу поліції, у тому числі міжрегіонального територіального органу поліції, його територіального (відокремленого) підрозділу, працівники якого виконували письмові доручення слідчого під час досудового розслідування кримінальних правопорушень:

1) здійснення необхідних заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві;

2) з'ясування наявності фактів тиску на учасників судового розгляду, реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну, встановлення причин

зміни показань свідками чи потерпілими, організацію протидії незаконним проявам стосовно учасників судового розгляду;

3) за дорученням керівника органу досудового розслідування, до якого надійшла ухвала суду про оголошення розшуку обвинуваченого для організації виконання, в установленому законодавством порядку заведення відповідної ОРС та здійснення розшукових заходів з метою встановлення місцеперебування обвинуваченого;

4) на підставі письмового доручення слідчого участь працівників оперативного підрозділу в слідчих (розшукових) діях, негласних слідчих (розшукових) діях, які проводяться на підставі ухвали суду.

Список використаних і рекомендованих джерел:

Збірка інформаційних матеріалів, які регулюють окремі питання кримінального провадження в Україні: [упоряд. С.М. Алфьоров, С.М. Міщенко, В.І. Фаринник та ін.]; за заг. ред. В.І. Сліпченка – К. : «Хай-Тек Прес», 2013. – 580 с.

Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5/ від 16.11.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>. Дата доступу: 22.10.2019.

Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. Дата доступу: 22.10.2019.

Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. Дата доступу: 22.10.2019.

Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17 січня 1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>. Дата доступу: 22.10.2019.

Про затвердження Інструкції з діловодства в системі МВС України: Наказ МВС України № 747 від 23 серпня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0747320-12>. Дата доступу: 22.10.2019.

Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: Наказ МВС України № 100 від 08.02.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19>. Дата доступу: 22.10.2019.

Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця

події: Наказ МВС України № 1339 від 03.11.2015 р.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>. Дата доступу: 22.10.2019.

Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції: Наказ МВС України № 612/679 від 06.07.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1051-16>. Дата доступу: 22.10.2019.

Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини: спільний наказ МВС України, Міністерства охорони здоров'я України та Генеральної прокуратури України № 807/1193/279 від 29.09.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299-17>. Дата доступу: 22.10.2019.

Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>. Дата доступу: 22.10.2019.

Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Наказ МВС України № 575 від 07.07.2017 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>. Дата доступу: 22.10.2019.

Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: Наказ МВС України № 570 від 06.07.2017 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>. Дата доступу: 22.10.2019.

Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: Наказ МВС України № 111 від 16.02.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0371-18>. Дата доступу: 22.10.2019.

Про затвердження Порядку спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами: Наказ МВС України № 621 від 24.07.2017 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-17>. Дата доступу: 22.10.2019.

3. ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СЛІДЧИМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Підстави закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування, які має право застосовувати слідчий Національної поліції України

Відповідно до § 2 ч. 2 ст. 284 КПК України, слідчий Національної поліції України (далі – слідчий), виходячи з меж своєї процесуальної компетенції, має право закрити кримінальне провадження лише за п'ятьма підставами, а саме:

- встановлена відсутність події кримінального правопорушення – відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України;
- встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення – відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України;
- набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою – відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України;
- існує нескасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося із дотриманням вимог щодо підслідності – відповідно до п. 9¹) ч. 1 ст. 284 КПК України;
- у разі, коли строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру – відповідно до абз. 2 п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України

Окрім вичерпного переліку підстав, за якими слідчий Національної поліції України має право закрити кримінальне провадження на стадії досудового розслідування, у § 2 ч. 2 ст. 284 КПК України визначена ще і умова прийняття слідчим такого рішення, а саме: відсутність у цьому кримінальному провадженні факту повідомлення про підозру жодній особі.

З аналізу вимог зазначеної норми можна зробити висновок, що слідчий має право закрити кримінальне провадження лише у тому разі, коли у ньому не здійснювалися процесуальні дії направлені на притягнення до кримінальної відповідальності певної особи (не здійснювалося кримінальне переслідування особи). Якщо ж під час розслідування було повідомлено особу про підозру, то рішення про закриття кримінального провадження приймає прокурор. Така вимога впливає з положень ст. 131-1 Конституції України, де зазначено, що публічне обвинувачення в суді підтримує прокуратура. Передбачаючи зазначену норму, законодавець пішов логічним шляхом: відмовитися від здійснення обвинувальної діяльності вправі той, учасник процесу до повноважень якого віднесено підтримання публічного обвинувачення.

Слід звернути увагу на те, що повідомлення особи про підозру ще не є діяльністю по підтриманню публічного обвинувачення, але є першим етапом притягнення особи до кримінальної відповідальності (цю діяльність у науці кримінального процесу називають кримінальним переслідуванням особи). Підозра, що викладена у повідомленні про підозру, в подальшому може бути покладеною в обвинувальний акт, який потім прокурор буде підтримувати у судових стадіях кримінального процесу.

Розглядаючи підстави закриття кримінального провадження, які має право застосовувати слідчий, слід звернути увагу на їх класифікацію як

реабілітаційних (окрім підстав передбачених **абз.2 п.10 ч. 1 ст. 284** та п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, про них буде далі). У КПК України не надається визначення а ні поняттю «реабілітація», а ні поняттю «реабілітаційні підстави закриття кримінального провадження». Враховуючи це, ми коротко проаналізуємо ці поняття.

Термін «реабілітація» означає відновлення прав, які були обмежені. У свою чергу кожна реабілітаційна підстава закриття кримінального провадження надає право особі, стосовно якої прийнято це процесуальне рішення, відновити свої права, які були обмежені під час досудового розслідування. Кожна з цих підстав вказує на неможливість притягнення особи до кримінальної відповідальності. У разі закриття кримінального провадження за реабілітаційними підставами, особа, у відношенні якої вноситься відповідне рішення визнається такою, яка не скоювала злочин. Ця особа також отримує право на відновлення свого доброго імені, а також відшкодування майнової шкоди, яка була спричинена здійсненням кримінального переслідування. Саме за цих причин вище зазначені підстави закриття кримінального провадження називають реабілітаційними.

Варто зазначити, що саме рішення про закриття кримінального провадження за вказаними підставами не реабілітує особу, оскільки реабілітація – це окрема процесуальна діяльність. Саме за цієї причини зазначені підстави закриття кримінального провадження називають підставами що дають право на реабілітацію.

Процесуальне рішення слідчого про закриття кримінального провадження може бути прийняте у разі, якщо особа не повідомлялася про підозру. Однак кримінальне провадження може бути розпочато стосовно певної особи, із занесенням її прізвища до ЄРДР відповідно до п. 4 ч. 5 ст. 214 КПК України. Також під час досудового розслідування до осіб, які не мають процесуального статусу «підозрюваний» можуть застосовуватися заходи забезпечення кримінального провадження, наприклад тимчасовий доступ до речей і документів, або арешт майна. Враховуючи це, у разі закриття кримінального провадження за реабілітаційними підставами необхідно прийняти рішення і про подальшу долю речей і документів відповідно до ст. 100 КПК України. Таким чином, рішення про закриття кримінального провадження за реабілітаційних підстав зобов'язує слідчого вжити всіх заходів щодо відновлення прав учасників цього провадження, які були тимчасово обмежені.

У чинному КПК України поняттю реабілітації не надається визначення. Законодавець обмежився лише ст. 130 КПК України, в якій визначається, що шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом.

У Законі від 1 грудня 1994 р. «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування,

прокуратури і суду» не надається визначення поняття реабілітації. У статті 1 цього закону зазначається, що підлягає відшкодуванню шкода, завдана громадянину внаслідок: незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від посади та інших процесуальних дій що обмежують права громадян.

У другій статті зазначеного закону рішення про закриття кримінального провадження визнається як випадок, що дає право на відшкодування шкоди. Так відповідно до ст. 2 зазначеного закону, право на відшкодування шкоди в розмірах і в порядку, передбачених цим законом, виникає у випадках закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення або невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпанням можливостей їх отримати.

Досудове розслідування – це поступова пізнавальна діяльність під час якої слідчий встановлює докази щодо вчинення кримінального правопорушення (або його відсутності) і на їх основі приймає процесуальні рішення. Враховуючи це неможливо наперед говорити яким саме рішенням буде закінчено стадію досудового розслідування. Застосування реабілітаційних підстав закриття кримінального провадження не означає що досудове розслідування проведено з порушеннями норм закону. Початок досудового відбувається за наявності мінімальної кількості фактичних даних про вчинення кримінального правопорушення. Лише згодом, після проведення досудового розслідування будуть встановлені фактичні дані за яких буде можливо чітко встановити наявність або відсутність злочинного діяння. Враховуючи це, рішення про закриття кримінального провадження не можливо вважати браком в роботі слідчих органів.

З викладеного можливо зазначити, що реабілітація – це перш за все визнання особи такою яка не скоювала злочин. Всі інші наслідки реабілітації, а саме відновлення прав, відшкодування шкоди, яка спричинена досудовим розслідуванням впливають з встановлення першого факту (невинуватості). В свою чергу реабілітаційні підстави закриття кримінального провадження – це передбачені КПК України підстави закриття кримінального провадження за наслідками застосування яких особа має право на реабілітацію.

Умови застосування підстави закриття кримінального провадження передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України «встановлена відсутність події кримінального правопорушення»

Перша підстава закриття кримінального провадження, яка буде проаналізована, передбачена у п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України. Вона викладена у такій редакції: кримінальне провадження закривається у разі, якщо «встановлена відсутність події кримінального правопорушення».

Аналізуючи зазначену підставу закриття кримінального провадження, варто звернути увагу на те, що вона складається із двох понять: «подія» та «кримінальне правопорушення». Правильне тлумачення цих понять відіграє важливу роль у разі прийняття процесуального рішення про закриття кримінального провадження за цією підставою, а тому розглянемо їх детальніше.

Термін «подія» тлумачиться так: те що відбувалося або відбулося, сталося; явище, факт суспільного або особистого життя, сукупність пов'язаних між собою в якомусь відношенні явищ, фактів суспільного життя (звичайно важливих, значних), які становлять ніби щось єдине ціле. Як видно, термін «подія» має широке суспільне значення. Визначаючи поняття терміну «подія» саме у межах кримінального судочинства, слід враховувати те, що воно розпочинається лише за наслідками діяння (дії чи бездіяльності) людини. У разі, коли не встановлено сам факт вчинення особою діяння, яке на початку досудового розслідування було розцінене як кримінальне правопорушення, то можна говорити, що відсутня і подія.

З аналізу терміну «подія» видно, що він є більш загальним поняттям стосовно конкретного вчинку (діяння особи), бо означає не лише дію конкретної особи, але й суспільні події, явища, що залежать від волі багатьох осіб, або ж взагалі не залежать від волі людини (наприклад стихійне лихо – це також подія). На відміну від терміну «подія», термін «дія» є більш конкретним і означає дії (дію) якоїсь істоти чи вплив на кого -, що - небудь. Враховуючи те, що до кримінальної відповідальності може бути притягнута чітко визначена особа за вчинення діяння (дії чи бездіяльності) забороненого КК України, то подія для кримінального судочинства повинна означати обов'язково встановлене діяння особи. Адже скоїти злочин може лише людина шляхом вольових дій або ж бездіяльності. Тому можливо говорити про те, що кримінальне правопорушення – завжди подія, але не всяка подія є кримінальним правопорушенням.

Як у науці, так і в практичній діяльності виникають труднощі щодо коментування та застосування зазначеної підстави. Так, наприклад, існує думка, що у розглядуваній підставі розуміється відсутність самого факту (події взагалі), для розслідування якого ведеться провадження.

За іншою думкою, відсутність події кримінального правопорушення (злочину) – це відсутність самого факту суспільно небезпечного діяння. Тобто **злочинне** діяння, яке являлося предметом розслідування, у дійсності не мало місця. Зазначену підставу закриття кримінального провадження розуміють так: *1) відсутність події (яка викликана діями людини) взагалі, або 2) відсутність події (яка викликана діями людини), яка містить у собі злочин.*

Якщо дотримуватися першої думки, то можливо зробити висновок про те, що відсутність події злочину – це відсутність не тільки злочинного діяння, а взагалі будь-якого діяння, а тому цю підставу можна було б розуміти як *відсутність події*. Адже якщо була б хоч якась подія (дія або бездіяльність людини), то в такому разі вже потрібно говорити про наявність або відсутність

у цій дії складу злочину. Крім цього, розуміння п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК як *відсутність події* не виправдано розширило б коло впливу кримінального судочинства на інші суспільні дії, відносини.

Згідно з другою думкою, термін *відсутність події кримінального правопорушення* (злочинної дії) більш вузький, ніж *відсутність події* (будь-якої дії). Враховуючи це, підстава закриття кримінального провадження *відсутність події кримінального правопорушення* може бути застосована у тому випадку, коли буде встановлена відсутність саме *суспільно небезпечної дії*, яка передбачена КК України як злочин. Таке розуміння розглядуваної підстави надає можливість припускати, що існують й інші *події, які є незлочинними*. У такому варіанті розуміння цієї підстави *відсутність події кримінального правопорушення* не може означати *відсутність події* взагалі. А якщо подія (діяння) існує, хоч і не злочинна, це означає, що вона може бути викликана дією або бездіяльністю певної особи, яка не містить у собі складу злочину. У такому випадку провадження може бути закрито лише за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України (за встановленням відсутності в діянні складу кримінального правопорушення).

З вище зазначеного видно, що підстави закриття кримінального провадження «встановлення відсутності події кримінального правопорушення» та «встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення» тісно взаємопов'язані одна з одною. В науковій літературі неодноразово висувалися пропозиції щодо зміни назви зазначеної підстави, або ж необхідності об'єднання вказаних підстав в одну, а саме: «не було вчинено злочину».

Розмежовуючи зазначені підстави слід чітко усвідомити, що є подією для кримінального судочинства. Отримання, наприклад, правоохоронними органами від особи заяви (інформації) про злочин є приводом для початку досудового розслідування. Заява про злочин особою подається у тому випадку, коли вона усвідомить (у тому числі і помилково), що стосовно неї іншою особою скоєно дії, які заборонені КК України. Іншими словами, між потерпілою особою та особою, яка вчинила стосовно останньої заборонене КК України діяння, виникає кримінально-правовий конфлікт. Саме *подія цього кримінально-правового конфлікту* і є предметом розгляду під час здійснення досудового розслідування.

Щоб встановити наявність злочину, органам досудового розслідування необхідно встановити факт події, щодо якої виник кримінально-правовий конфлікт. Адже усвідомлення потерпілим наявності стосовно нього протиправних дій (у зв'язку з чим він подає заяву) може бути і помилковим. Підставою для початку досудового розслідування, відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України є «встановлення *обставин, що можуть* свідчити про вчинення кримінального правопорушення». Враховуючи таке формулювання підстави початку досудового розслідування, не можна з упевненістю говорити про достовірну наявність події, яка спричинила кримінально-правовий конфлікт. Це означає, що кримінальне судочинство (отримання, реєстрація та

розгляд інформації, початок досудового розслідування) може розпочатися і у випадку відсутності події злочину (наприклад, достовірно не встановлено, потерпілий отримав тілесні ушкодження від падіння, чи його навмисно штовхнула інша особа, внаслідок чого він отримав тілесні ушкодження), так і складу злочину (наприклад, не встановлено особу, яка вчинила злочин, тобто не відомо чи є вона суб'єктом злочину). Таким чином, встановлення наявності діяння певної особи, внаслідок якого виник кримінально-правовий конфлікт, і є подією для кримінального судочинства (тобто наявність дії чи бездіяльності особи). Якщо ж кримінально-правовий конфлікт виник внаслідок помилкового припущення про таке діяння, таку ситуацію можна розглядати як відсутність події кримінального правопорушення.

Враховуючи викладене, **подією для кримінального судочинства** як предмета його діяльності слід вважати встановлену наявність діяння особи, припущення про суспільну небезпечність якого було причиною виникнення кримінально-правового конфлікту.

Підсумовуючи вищевикладене слід зазначити, що підстава закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування «встановлена відсутність події кримінального правопорушення» означає, що кримінальне судочинство розпочалося не внаслідок діяння особи, яке попередньо, на початку досудового розслідування, кваліфікувалося як злочинне (тобто кримінально-правовий конфлікт виник внаслідок помилкового припущення про наявність діяння).

Підстава закриття кримінального провадження за п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України повинна застосовуватися у таких конкретних випадках:

а) якщо встановлено, що не було самого факту (події), для розслідування якого розпочато провадження;

б) якщо встановлено, що сама подія мала місце, але вона не може бути визнана злочином, оскільки вона не є результатом діяння людини;

в) коли встановлено, що подія мала місце, але не є злочином, бо є результатом дій самого потерпілого.

Умови застосування підстави закриття кримінального провадження, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України «встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення»

Підстави, передбачені п. 1 та п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, доповнюють одна одну. Коли у ході слідства буде встановлене діяння, внаслідок якого виник кримінально-правовий конфлікт, закрити кримінальне провадження за п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України буде неможливо. Якщо діяння особи встановлено то кримінальне провадження у подальшому може бути закрито за підставою,

передбаченою у п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, а саме: «встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення».

Поняття «кримінальне правопорушення» містить у собі два види діянь: «кримінальний проступок» і «злочин». Враховуючи те, що законодавчо визначено лише «злочин», застосування п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України буде розглядатися з урахуванням поняття останнього.

Поняття «злочин» тлумачиться як суспільно небезпечна дія, що чинить зло людям; злочинство, злодіяння, або неприпустимий ганебний вчинок. Чинним КК України регламентовано, що злочином є передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.

Поняття злочину містить вказівку на такі обов'язкові ознаки злочину: 1) злочином є лише діяння (дія або бездіяльність); 2) це діяння має бути вчиненим суб'єктом злочину; 3) діяння має бути винним; 4) вказане діяння має бути суспільно небезпечним; 5) відповідне діяння повинно бути передбачене чинним КК України як кримінально каране. Відсутність хоча б однієї із цих ознак вказує на відсутність злочину. Слід звернути увагу на те, що КК України не надає визначення поняття «склад злочину», у зв'язку з чим в юридичній літературі надаються пропозиції щодо усунення цього недоліку шляхом законодавчого визначення поняття «склад злочину». Поняття «склад злочину» досить повно розроблено у науці. Як відомо, склад злочину означає наявність у суспільно небезпечному діянні особи сукупності чотирьох елементів складу злочину: 1) об'єкта, 2) об'єктивної сторони, 3) суб'єкта, 4) суб'єктивної сторони. У разі встановлення відсутності хоча б одного із зазначених елементів, діяння не може вважатися злочинним.

Підставу закриття кримінального провадження, передбачену п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України умовно можна назвати «універсальною підставою», оскільки керуючись нею кримінальне провадження закривається як за чітко передбачених у КК України умов, так і у разі встановлення інших «життєвих випадків», які чітко не передбачаються в КК України.

Застосування зазначеної підстави закриття кримінального провадження можна поділити на декілька груп, залежно від того, за яких обставин встановлено відсутність складу злочину, а саме:

А) в діях особи встановлено обставини, що виключають злочинність діяння, або ж особа добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, а вчинене діяння не містить складу іншого злочину;

Б) вчинене особою діяння в силу малозначності не досягає того ступеня суспільної небезпеки, яка необхідна для визнання його злочинним;

В) у діянні відсутні ті чи інші елементи складу злочину (наприклад об'єкта чи об'єктивної сторони), що роблять його незлочинним;

Г) особа не має ознаки спеціального суб'єкта злочину.

Розглянемо зазначені обставини детальніше.

А) За підставою, передбаченою п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, кримінальне провадження закривається у випадку встановлення обставин, що

виключають злочинність діяння. Зазначені обставини передбачені розділом VIII КК України. Будучи нормами матеріального права, вказані обставини не знайшли у КПК України окремої норми їх застосування³. Враховуючи це, процесуальне застосування норм, передбачених розділом VIII КК України, відбувається шляхом закриття кримінального провадження у зв'язку із встановленням відсутності в діянні складу кримінального правопорушення. Варто зазначити, що за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України кримінальне провадження може бути закрито і у разі встановлення діяння, яке не містить у собі складу злочину, але це діяння не є суспільно корисним (наприклад, скоєно крадіжку, але сума викраденого є низькою для притягнення особи до кримінальної відповідальності).

Особливістю обставин, що виключають злочинність діяння, є те, що суспільна користь зазначених діянь перевищує завдану ними шкоду. Ці діяння є суспільно схвальні, незважаючи навіть на те, що містять у собі ознаки злочину.

Варто зауважити, що закриття кримінального провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК та обставин, передбачених розділом VIII КК України, означає встановлену (передбачену у КК України) суспільну користь таких дій. Так, відповідно до розділу VIII КК України, обставинами, які виключають злочинність діяння є:

1) *необхідна оборона*. Відповідно до ст. 36 КК України такою визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони;

2) *уявна оборона*. Передбачена ст. 37 КК України, відповідно до якої останньою визнаються дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, і особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання;

3) *затримання особи, що вчинила злочин*. Відповідно до ст. 38 КК України, не визнаються злочинними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила злочин, і доставлення її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи;

4) *крайня необхідність*. Згідно зі ст. 39 КК України, не є злочином заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи

³ Варто зазначити, що в КПК деяких держав, таких як Киргизька Республіка, Республіка Вірменія, існує окрема норма, яка визначає процесуальний порядок застосування обставин, що виключають злочинність діяння.

охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності;

5) *фізичний або психічний примус*. Відповідно до ст. 40 КК України, не є злочином дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками;

6) *виконання наказу або розпорядження*. У ст. 41 КК України визначено, що дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, визнається правомірною, якщо вона була вчинена з метою виконання законного наказу або розпорядження;

7) *діяння, пов'язане з ризиком*. Згідно зі ст. 42 КК України, не є злочином діяння (дія або бездіяльність), яке заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, якщо це діяння було вчинене в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети. У ч. 2 цієї статті зазначено, що ризик визнається виправданим, якщо мету, що була поставлена, не можна було досягти в даній обстановці дією (бездіяльністю), не поєднаною з ризиком, і особа, яка допустила ризик, обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам;

8) *виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації*. У ст. 43 КК України визначено, що не є злочином вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності. Варто зазначити, що відповідно до ч. 2 цієї статті, вказана вище особа підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєднаного з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного зі спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків.

Таким чином, розділ VIII КК України передбачає вісім обставин, встановлення яких виключає злочинність діяння особи, а значить є підставою прийняття процесуального рішення про закриття кримінального провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КК України. Застосування кожної із цих обставин має свої особливості, які суттєво впливають на законність прийняття зазначеного процесуального рішення. Якщо під час досудового розслідування не буде встановлено усіх обставин, якими злочинність діяння виключається, рішення про закриття кримінального провадження не може бути прийнято.

Застосування обставин, передбачених розділом VIII КК України, вважатиметься законним лише у тому випадку, коли будуть проведені усі можливі процесуальні дії, за яких буде достовірно перевірено відсутність умов,

за яких обставини розділу VIII КК України не можуть бути застосовані. Зазначені умови передбачено статтями розділу VIII КК України, вони пов'язані із встановленням прямого або непрямого умислу щодо вчинення злочину. Кожна стаття розділу VIII КК України, поряд з обставиною, що виключає злочинність діяння, передбачає і умови, коли застосування певної обставини неможливе, а саме:

- відповідно до ч. 3 ст. 36 КК України, тягне кримінальну відповідальність перевищення меж необхідної оборони;

- згідно з ч. 3, ч. 4 ст. 37 КК України, кримінальна відповідальність не виключається у разі перевищення меж захисту при уявній обороні, або встановлення факту непрямої вини;

- перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, відповідно до ч. 2 ст. 38 КК України, тягне за собою кримінальну відповідальність;

- відповідно до ч. 2 ст. 39 КК України, перевищення меж крайньої необхідності тягне за собою кримінальну відповідальність;

- згідно з ч. 2 ст. 40 КК України окремо, відповідно до вимог ст. 39 КК України (перевищення меж крайньої необхідності), повинно вирішуватися питання про притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка під час фізичного або психічного примусу зберігала можливість керувати своїми діями;

- виконання особою явно злочинного наказу або розпорядження, відповідно до ч. 4 ст. 41 КК України, тягне за собою кримінальну відповідальність;

- відповідно до ч. 3 ст. 42 КК України, особа підлягає кримінальній відповідальності у разі визнання ризику невиправданим;

- згідно з ч. 2 ст. 43 КК України особа підлягає кримінальній відповідальності за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєднаного з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного із спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому.

З викладеного можна зазначити, що обставини, що виключають злочинність діяння, це дії особи, які шляхом завдання шкоди, що зовні розцінюється як злочин, відвертають більш небезпечні наслідки ніж ті, які були спричинені для цього. Умисел особи у таких випадках спрямований саме на суспільно корисні дії.

Суспільно корисними можна визнати і дії, до виконання яких особу на стадії незакінченого злочину спонукають заохочувальні норми КК України. Зокрема ч. 2 ст. 17 КК України визначає, що особа, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину. У разі встановлення зазначеної обставини кримінальне провадження повинно бути закрито за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Б) За п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України кримінальне провадження закривається у тих випадках, коли кримінальне провадження було розпочато

внаслідок діяння, яке є суспільно небезпечним, але внаслідок малозначності шкоди, яка ним була заподіяна, воно не є злочином.

До таких обставин закриття кримінального провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України можна віднести такі:

- 1) малозначність діяння (частина друга статті 11 КК України);
- 2) готування до злочину невеликої тяжкості;
- 3) приховування злочину членами сім'ї чи близькими родичами особи, яка вчинила злочин, коло яких визначається законом (частина друга статті 396 КК України);
- 4) імунітет свідка (частина друга статті 385 КК України).

В усіх зазначених випадках присутнє діяння, яке може бути розцінено як суспільно небезпечне, але за певних умов, які передбачені КК України, це діяння не є злочином, хоч формально і підпадає під ознаки певного злочину.

Розглянемо їх детальніше.

Малозначність діяння. Як відомо, у ст. 11 КК України визначено, що злочином є передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. У цій же статті визначено, що не є злочином дія або бездіяльність, яка хоч формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого КК України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Закриття кримінального провадження за умови малозначності діяння можливе за таких обставин:

- наявними фактичними даними встановлено діяння особи, яке формально містить ознаки злочину (тобто формально у діянні присутні усі елементи злочину), але саме по собі діяння не викликало будь-якого суспільного резонансу і є настільки нікчемним, що не може бути визнаним як злочин;

- розслідуванням встановлені докази, за яких можна стверджувати, що вчинене діяння не представляє собою суспільної небезпеки, тобто незважаючи на формально присутній у діянні склад злочину, воно не може бути у повній мірі бути визнано протиправним, а тому не може бути визнане злочином;

- встановлено докази якими підтверджено, що вчинене діяння не тільки об'єктивно не завдало шкоди, а й не могло заподіяти істотної шкоди, тобто суб'єктивно воно не було спрямовано на заподіяння істотної шкоди.

Отже, йдеться про розбіжність між законодавчою оцінкою суспільної небезпечності певного виду злочину і небезпечністю окремого виду діяння. Діяння, передбачене ч. 2 ст. 11 КК України, не становить суспільної небезпечності, яка є типовою, характерною для злочину, а тому таке діяння визнається малозначним: воно не заподіює шкоди охоронюваним законом суспільним відносинам або заподіює їм незначну шкоду.

Варто звернути увагу і на те, що за малозначністю не може бути закрито кримінальне провадження у випадку, коли буде встановлено, що діяння, яке припускалося як злочинне, не містить у собі одного (або більше) елемента складу злочину (об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони).

Закриття кримінального провадження за малозначністю означає встановлення формальних ознак (формальної наявності усіх елементів складу злочину) суспільно небезпечного діяння.

Готування до злочину невеликої тяжкості. За п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України кримінальне провадження закривається і у випадку готування до злочину невеликої тяжкості. У ст. 14 КК України визначено, що готуванням до злочину є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину. Відповідно до ч. 2 ст. 14 КК України, готування до злочину невеликої тяжкості не тягне за собою кримінальної відповідальності.

Варто зазначити, що готування до злочинів середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину за наявності на те відповідних фактичних даних, можна визнати малозначним. Тобто діяння (а саме – готування до злочину середньої тяжкості або тяжкого злочину) містить формальні ознаки злочину, але через свою малозначність не становить суспільної небезпеки та не завдало і не могло задати шкоди будь-яким суспільним інтересам.

Приховування злочину членами сім'ї чи близькими родичами особи, яка вчинила злочин, коло яких визначається законом; імунітет свідка. За п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України кримінальне провадження закривається і у випадку, коли буде встановлено факт приховування злочину членами сім'ї чи близькими родичами (коло яких визначається законом) особи, яка вчинила злочин, (частина друга статті 396 КК), а також у зв'язку з імунітетом свідка (частина друга статті 385 КК). Закриття кримінального провадження буде можливим, якщо буде встановлено, що зазначене діяння, яке визнається КК України як злочин, вчинене особою, яка законом не визнається суб'єктом такого злочину (близький родич, член сім'ї).

Таким чином, вище названі випадки закриття кримінального провадження, хоч і пов'язані із встановленням відсутності складу злочину у діях певної особи, однак вони не є суспільно схвальними діями.

У разі прийняття рішення про закриття кримінального провадження за вищезазначених обставин, слідчий повинен посилатися на п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України та відповідну статтю КК України.

В) Як вже вище зазначалося, підставою для початку досудового розслідування є факт встановлення обґрунтованого припущення про вчинення злочину. Таке припущення не завжди підтверджується під час досудового розслідування, наслідком чого є прийняття рішення про закриття кримінального провадження. Рішення про закриття кримінального провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України приймається і за інших обставин, які прямо не передбачено у КК України. Таке процесуальне рішення приймається у разі невстановлення у діянні усієї сукупності елементів складу злочину (навіть одного елементу), припущення про існування якого було підставою початку досудового розслідування.

Закриття кримінального провадження у зазначеному випадку є, так би мовити, «класичним» або «чисто процесуальним» варіантом застосування п. 2 ч. 1 ст. 284 КК України. Для прийняття такого рішення під час досудового розслідування необхідно встановити таке:

- наявність діяння, вчиненого певною особою;
- наявність доказів, за яких можна достовірно встановити факт відсутності у діянні певного елемента (декількох елементів) складу злочину, тобто об'єкту, об'єктивної сторони, суб'єкту, суб'єктивної сторони.

Г) У нормах КК України передбачено суспільно небезпечні діяння, які вважаються злочинними лише тоді, коли вони вчинені особою, яка має ознаки спеціального суб'єкта. Враховуючи це, вчинення передбачених у певній статті КК України дій у деяких випадках не є достатнім для притягнення особи до кримінальної відповідальності. За вчинення деяких злочинів, наприклад таких, що передбачені у ч. 1 ст. 134, ч. 1 ст. 137, ст. ст. 138, 139 КК України, особу можна притягти до кримінальної відповідальності лише у тому випадку, коли вона відповідає (або не відповідає) певним якостям.

Наприклад, до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 134 КК України можна притягти лише ту особу, яка не має спеціальної медичної освіти. Враховуючи це, кримінальне провадження, розпочате за вказаною статтею, повинно бути закрито за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, якщо буде достовірно встановлено, що аборт проведено особою, яка має для цього спеціальну медичну освіту, тобто буде встановлено відсутність спеціального суб'єкта цього злочину.

Заслуговує на увагу і прийняття рішення про закриття кримінального провадження у випадку, коли **суспільно небезпечне діяння вчинено неповнолітнім**.

Відповідно до ст. 22 КК України, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким виповнилося 16 років, а за вчинення злочинів, вказаних у ч. 2 ст. 22 КК України – особи, яким виповнилося 14 років. Враховуючи такі вимоги, склад злочину буде відсутній у діянні, яке вчинено особою у віці 13 років (буде відсутній суб'єкт злочину). Незважаючи на це, кримінальне провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України може бути закрито лише у випадку, коли суспільно небезпечне діяння вчинено неповнолітнім, який не досяг 11-річного віку. Якщо ж неповнолітньому виповнилося 11 років, але він не досяг віку кримінальної відповідальності за вчинене ним суспільно небезпечне діяння, кримінальне провадження закінчується складанням клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру, яке направляється до суду.

Подібне процесуальне рішення застосовується до осіб, які під час досудового розслідування будуть визнані неосудними. У зазначеному випадку до осіб судом застосовуються примусові заходи медичного характеру.

Підсумовуючи викладене слід зазначити таке:

1) закрити кримінальне провадження на стадії досудового розслідування за підставою, передбаченою п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, можна лише тоді,

коли достовірно встановлене діяння людини, внаслідок якого виник кримінально-правовий конфлікт;

2) відсутність складу злочину означає відсутність як мінімум одного із названих елементів складу злочину: а) об'єкта; б) об'єктивної сторони; в) суб'єктивної сторони; г) суб'єкта;

3) за процесуальним порядком підстави п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України закривається кримінальне провадження у разі встановлення обставин, які виключають злочинність діяння, що передбачені КК України, а саме:

- за умов, передбачених у главі VIII КК України «Обставини, що виключають злочинність діяння»;

- у разі встановлення обставин, передбачених у ч. 2 ст. 17 КК України, у разі добровільної відмови особи від доведення злочину до кінця;

- встановлення факту готування до злочину невеликої тяжкості (відповідно до ч. 2 ст. 14 КК України);

- у зв'язку з малозначністю діяння (частина друга статті 11 КК);

- за умов, передбачених в частині другій статті 396 КК України;

- за умов, передбачених частиною другою статті 385 КК України.

Умови застосування підстави закриття кримінального провадження, передбаченої п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України «набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою»

Кримінальна відповідальність може наступити лише за те суспільно небезпечне діяння, яке в Особливій частині КК України передбачене як злочин. Сутність злочину визначається порушенням існуючих соціальних цінностей, посяганням на пануючі соціальні відносини, на права та охоронювані інтереси фізичних та юридичних осіб. Інтереси і потреби суспільства перебувають у постійному розвитку, а тому вони можуть змінюватися на певному етапі суспільного прогресу, і залежно від цього змінюється оцінка кримінальної активності людини. Внаслідок цього криміналізація діянь постійно змінюється, одні дії визнаються злочинними, інші – незлочинними. У разі визнання діяння незлочинним відбувається його декриміналізація, тобто юридична перекваліфікація частини кримінально караних діянь і переведення їх до розряду адміністративних, дисциплінарних чи інших правопорушень, або взагалі до правомірних діянь.

Виключення з норм КК України суспільно небезпечних діянь, які визнаються злочинами, можливе лише шляхом прийняття Верховною Радою України відповідного закону, який набрав законної сили. Якщо такий закон вступить у законну силу під час здійснення розслідування злочину, який цим законом декриміналізується, кримінальне провадження закривається за п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України «набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою».

Розглядувана підстава закриття кримінального провадження застосовується лише у випадку, коли закон, що декриміналізує злочин, вступив

у законну силу саме у той час, коли здійснювалося досудове розслідування такого злочину. Чинний КПК України був доповнений зазначеною підставою для врегулювання однакового розуміння та застосування закону, яким декриміналізується злочин, по якому триває кримінальне судочинство. Коли розглядувана підстава закриття кримінального провадження не була передбачена у КПК України, у практичній діяльності існували випадки різного розуміння та застосування декриміналізації. Наприклад, відомі випадки застосування декриміналізації шляхом звільнення особи від кримінальної відповідальності за зміною обстановки, що, звичайно, є неправильним процесуальним рішенням.

Варто зазначити, що підстава закриття кримінального провадження, передбачена п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, не повинна застосовуватися у випадку, коли кримінальне провадження розпочалося вже після того, коли закон, що декриміналізував діяння, вступив у законну силу. У такому випадку кримінальне провадження повинно бути закрите⁴ за підставою, передбаченою п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України. Підстава закриття кримінального провадження, передбачена п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, у зазначеному випадку *не може застосовуватися*.

Це пояснюється таким: для того щоб у кримінальному провадженні, що розпочате за фактом діяння, яке вже було декриміналізовано відповідним законом, прийняти рішення про його закриття за п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, слідчому доведеться встановити докази, які вказують, що особа вчинила діяння, яке підпадає під ознаки раніше чітко визначеного, але на час початку досудового розслідування вже неіснуючого складу злочину⁵. Лише після встановлення таких фактичних даних (що в наведеному випадку є абсолютно непотрібним) слідчий зможе прийняти рішення про закриття кримінального провадження за підставою, передбаченою п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, що знову ж таки буде невірним рішенням..

У свою чергу, прийняття рішення про закриття кримінального провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України вимагає від слідчого встановити відсутність у діянні складу злочину. Зазначена норма не вимагає від слідчого встановлювати чи визнавалося діяння, внаслідок якого розпочато розслідування, у минулому злочином. Для закриття кримінального провадження за вказаною підставою важливо лише достовірно встановити, що чинним КК України це діяння не визнається злочином.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що рішення про закриття кримінального провадження за п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України «набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою», приймається у разі встановлення таких обставин:

⁴Якщо факт декриміналізації діяння, щодо якого надійшло повідомлення, буде достовірно встановлено на етапі початку досудового розслідування, досудове розслідування не повинно розпочинатися, оскільки декриміналізація діяння означає його суспільну безпеку, як й інших других дій, які не заборонені законом.

⁵Це потрібно зробити, бо підстава закриття кримінального провадження сформульована так: «набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою».

1) на момент початку досудового розслідування діяння визнавалося КК України злочинним, встановлено докази вчинення особою такого діяння;

2) під час здійснення досудового розслідування набув чинності закон, який скасовує кримінальну відповідальність за вчинення саме того злочину, за фактом вчинення якого розпочалося досудове розслідування (тобто відбувається декриміналізація);

3) кримінальне провадження, що було розпочато внаслідок вчинення особою діяння, яке було декриміналізовано ще до моменту початку досудового розслідування, закривається за підставою, передбаченою п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Варто зазначити і щодо класифікації цієї підстави. Враховуючи норми закону від 1 грудня 1994 р. «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину не законними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» можливо говорити про те що зазначена підстава не є реабілітаційною, оскільки не передбачена зазначеним законом. А тому приймаючи рішення про закриття кримінального провадження слідчий повинен про це чітко зазначити у постанові.

Втім теоретично її можна розглядати як реабілітаційну підставу, оскільки у постанові про закриття кримінального провадження слідчий констатує факт відсутності суспільної небезпеки у діянні яке було вчинено.

Умови застосування підстави закриття кримінального провадження, передбаченої п.9-1 ч.1 ст. 284 КПК України «існує нескасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 цієї частини, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося із дотриманням вимог щодо підслідності»⁶

Підстава закриття кримінального провадження передбачена п. 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України застосовується з урахуванням такого поняття як преюдиціальність, тобто можливості покладення раніш прийнятого процесуального рішення в основу іншого процесуального рішення.

Преюдиціальність (від лат. Praejudicium – наперед вирішене) у процесуальному праві – обов’язковість для всіх судів, що розглядають справу, приймати без перевірки і доказів факти, раніше встановлені судовим рішенням або вироком, що вступили в законну силу.

Звичайно підстава про яку йде мова не приймається на основі судових рішень⁷. Розглядувана підстава у КПК України сформульована наступним чином: кримінальне провадження може бути закритим у випадку, якщо «існує нескасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 цієї частини, у

⁶У цьому підрозділі буде йти мова про п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України який у ст. 284 КПК України знаходиться в загальному одинадцятому абзаці.

⁷Закриття кримінальних проваджень на основі прийнятих раніше судових рішень передбачено п. ч. 1 ст. 284 КПК України. За вказаною підставою провадження вправі закрити лише прокурор.

кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося із дотриманням вимог щодо підслідності».

Відразу ж зазначимо, що раніше нами зазначалося, що за п. 9 ч. 1 ст. 284 КПК України слідчий Національної поліції України не вправі приймати рішення про закриття кримінального провадження.

Саме наявність преюдиціальних фактів є підставою для закриття кримінального провадження у випадках, передбачених п.п. 1, 2, 4 ч. 1 ст. 284 КПК України. Зазначені підстави вказують на необхідність додержання преюдиціальності рішень про закриття кримінального провадження за вказаними підставами, що прийняті слідчим або прокурором. Слід зазначити, що вказані підстави при їх застосуванні не спираються на норми КК, тому що є чисто процесуальними.

У разі встановлення в ході досудового розслідування, що за розслідуваним фактом раніше прийнято рішення, яке має преюдиціальну силу (закриття кримінального провадження слідчим або прокурором за п.п. 1, 2, 4), яке не скасоване у встановленому законом порядку, кримінальне провадження закривається на підставі такого рішення. У такому разі кримінально-правовий конфлікт у кримінальному провадженні вирішується посилаючись на раніше прийняте рішення (преюдиціальне рішення).

Рішення, які несуть у собі преюдиціальну силу, можуть мати різні наслідки прийняття остаточних рішень (закриття кримінальних проваджень за реабілітаційними та nereабілітаційними підставами). Слідчий вправі закривати кримінальне провадження за п. 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України лише за тими преюдиціальними рішеннями де особі не повідомлялося про підозру. Встановивши що за фактом, який розслідується раніше було прийнято рішення про закриття кримінального провадження слідчий повинен вивчити постанову про закриття кримінального провадження за цим фактом, отримати інформацію з ЄРДР про наслідки розслідування попереднього кримінального провадження. В ході такої перевірки слідчий повинен чітко встановити чи було повідомлено особу про підозру у попередньому провадженні. Лише переконавшись у тому, що у попередньому кримінальному провадженні особа не повідомлялася про підозру, він може покласти постанову про закриття попереднього кримінального провадження в основу постанови про закриття чинного кримінального провадження.

Але перед прийняттям рішення про закриття кримінального провадження, слідчий зобов'язаний провести процесуальні дії, якими він чітко встановить, що розслідуване ним кримінальне провадження стосується того самого діяння, по якому вже прийнято рішення про закриття кримінального провадження. Для цього слідчому необхідно встановити подію діяння (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення діяння чи події що відбулася); наслідки такої події (вид і розмір шкоди, що можливо була завдана).

За результатами процесуальних дій у слідчого повинно бути сформоване переконання про те що розслідуваний ним факт є тим самим фактом по якому було прийнято рішення про закриття кримінального провадження.

Варто зазначити, що юридичні наслідки преюдиціальних рішень не повинні впливати на класифікацію підстави закриття кримінального провадження, передбаченої п. 9-1ч. 1 ст. 284 КПК на реабілітаційну чи нереабілітаційну. Наслідки (реабілітаційні або нереабілітаційні), які тягне за собою раніше прийняте (преюдиціальне) кримінально-процесуальне рішення, стосуються лише цього рішення. А тому в разі закриття кримінального провадження за п. 9-1ч. 1 ст. 284 КПК не слід його класифікувати за попередньо прийнятим (преюдиціальним) рішенням, тому що правовий наслідок стосується лише раніше прийнятого (преюдиціального) рішення.

Обов'язковою складовою розглядуваної підстави закриття кримінального провадження є наявність нескасованої постанови слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження, але тільки виключно на підставі пунктів 1, 2, 4 ч. 1 ст. 284 КПК щодо того самого діяння, а також дотримання вимог підслідності. Для правильного застосування зазначеної підстави необхідно врахувати ознаки, які вказують що закриття кримінальної справи є кримінально-процесуальним рішенням. Такими ознаками є те що таке рішення: 1) знаходить вираз лише у правовому акті, процесуальна форма якого передбачена законодавством; 2) може бути прийнятим лише компетентною посадовою особою державного органу; 3) надає відповіді на правові питання, які виникли у справі і зумовлюються встановленими фактичними даними справи і нормами закону; 4) містить владне волевиявлення про дії, спрямовані на досягнення мети кримінального судочинства. 5) є преюдиціальним кримінально-процесуальним рішенням.

Закрити кримінальне провадження за п. 9-1 ч.1ст. 284 КПК України слідчий вправі лише у разі дотримання вимог щодо підслідності. Відповідно до ст. 216 КПК України, слідчі органів Національної поліції здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, крім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування.

Таким чином, закрити кримінальне провадження за п. 9-1 ч. 1ст. 284 КПК України слідчий Національної поліції вправі лише ті провадження, що є йому підслідними згідно усіх видів підслідності, а саме 1) *предметної або родової підслідності з урахуванням* кваліфікації діяння за відповідною статтею КК України; 2) *територіальної підслідності, тобто з урахуванням* місця вчинення діяння, яке розслідується; 3) *персональної або спеціальної підслідності тобто з урахуванням* суб'єкта кримінального правопорушення, а вірніше його посадового положення. Наприклад досудове розслідування кримінальних правопорушень, щодо судді, працівника правоохоронного органу, здійснюється слідчими органів державного бюро розслідувань (ч. 4 ст. 216 КПК України).

Умови застосування підстави закриття кримінального провадження, передбаченої абз. 2 п.10 ч. 1 ст. 284 КПК України «слідчий, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження також у разі, коли строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру»

Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. запроваджено нову підставу закриття кримінального провадження, яка передбачена в абзаці абз. 2 п.10 ч. 1 ст. 284 КПК України (13 загальний абзац ст. 284 КПК України). Зазначена підстава викладена у такій редакції: «слідчий, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження також у разі, коли строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру».

Варто звернути увагу, що ключовим моментом застосування цієї підстави, є саме сплив строку досудового розслідування, що передбачений у ст. 219 КПК України. В свою чергу, необхідно згадати, що КПК України надає чітке визначення поняттю процесуального строку. Стаття 113 КПК України передбачає, що процесуальні строки – це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти дії. У ч. 2 ст. 113 КПК України зазначено, що будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невиправданої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідним положенням КПК України.

Також, має сенс з'ясувати момент початку та закінчення строку досудового розслідування. Відповідно до ч. 1 ст. 219 КПК України, строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня:

- 1) звернення до суду з обвинувальним актом;
- 2) звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;
- 3) звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 4) ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Відповідно до ч. 1 абз. 2 ст. 219 КПК України строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру становить:

- 1) шість місяців - у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку;

2) дванадцять місяців - у кримінальному провадженні щодо злочину невеликої або середньої тяжкості;

3) вісімнадцять місяців - у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Отже, на підставі вищевикладеного можна дійти висновку, що законодавець надає чіткі строки та умови для прийняття рішення щодо закриття кримінального провадження.

Втім у ст. 294 КПК України передбачена можливість неодноразового продовження строку досудового розслідування слідчим суддею. За клопотанням прокурора або слідчого погодженого з прокурором, досудове розслідування може бути продовжено на строк встановлений у п.п. 1-3 ч. 2 ст. 219 КПК України в разі якщо досудове розслідування злочину або кримінального проступку до моменту повідомлення особі про підозру неможливо закінчити у строк, зазначений в абз. 2 ч. 1 ст. 219 КПК України.

Таким чином строк досудового розслідування у кримінальних провадженнях де особі не повідомлено про підозру може неодноразово продовжений на такі строки:

1) до двох місяців у розслідуванні кримінального проступку;

2) до шести місяців у розслідуванні злочину невеликої або середньої тяжкості;

3) до дванадцяти місяців у розслідуванні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Слід зазначити, що розглядувана підстава закриття кримінального провадження є процесуальною. У нормах КК України не передбачено відмови притягати особу до кримінальної відповідальності лише за тим фактом, що правоохоронні органи не встановили особу, яка вчинила злочин. З урахуванням цього рішення про закриття кримінального провадження за абз. 2 п.10 ч. 1 ст.284КПК України може бути (і повинно) скасоване у разі встановлення доказів що вказують на причетність до вчинення розслідуваного злочину певної особи.⁸

Також варто пам'ятати про існування строків давності, що передбачені ст. 49 КК України. У ній визначені строки за яких особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності. Звичайно ж слідчий Національної поліції не компетентний звільняти особу від кримінальної відповідальності, але він повинен враховувати строки, які передбачені зазначеною статтею.

У згаданій статті зазначається, що особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки:

1) два роки - у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі;

⁸У КПК України 1960 року досудове розслідування за таких обставин зупинялось, що на нашу думку було правильним процесуальним рішенням за вказаною ситуацією.

- 2) три роки - у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання у виді обмеження або позбавлення волі;
- 3) п'ять років - у разі вчинення злочину середньої тяжкості;
- 4) десять років - у разі вчинення тяжкого злочину;
- 5) п'ятнадцять років - у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

У ч. 5 ст. 49 КК України говориться про відсутності поняття давності щодо деяких злочинів. Так, давність не застосовується у разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109-114-1, проти миру та безпеки людства, передбачених у статтях 437-439 і частині першій статті 442 КК України.

Процесуальний порядок прийняття слідчим рішення про закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування

Рішення слідчого про закриття кримінального провадження може бути прийнято лише після проведення повного, всебічного та неупередженого досудового розслідування, в ході якого будуть встановлені обставини, якими обумовлено прийняття цього процесуального рішення.

Процесуальне рішення про закриття кримінального провадження повинно відповідати вимогам законності. Одним із критеріїв законності є обґрунтована доведеність наявності обставин та умов щодо конкретної підстави закриття кримінального провадження. Доказовість цих обставин означає встановлення слідчим відповідного обсягу фактичних даних у межах, що обумовлені достовірним рівнем знань, за яких можна прийняти вказане процесуальне рішення.

Таким чином, рішення про закриття кримінального провадження складається із сукупності певних обставин, що складають собою підставу закриття кримінального провадження, а також належного ступеню їх дослідження та обґрунтованим доведенням доказами встановленими законним шляхом.

Доказування підстав закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування здійснюється шляхом встановлення фактів, які у своїй сукупності надають можливість слідчому встановити всі обставини, за яких може бути прийнято це процесуальне рішення. Доказування підстав закриття кримінального провадження це не лише діяльність по збиранню доказів. На досудовому розслідуванні така діяльність здійснюється шляхом вивчення та перевірки слідчим уже здобутих доказів, їх аналізу та висновків, на основі яких отримуються знання про інші фактичні дані.

Законність прийняття рішення про закриття кримінального провадження означає не лише його точну відповідність нормам закону, якими воно врегульовано, але також і точну відповідність нормам закону діяльності слідчого, яка здійснювалася задовго до прийняття цього процесуального рішення. Для дотримання вимог законності та обґрунтованості рішення про закриття кримінального провадження варто дотримуватися зазначених вимог.

Істинність висновку про закриття кримінального провадження – це його відповідність фактам, що мали місце у дійсності

Досудове розслідування – це пізнавальна діяльність слідчого, яка направлена на дослідження злочинного діяння, що відбувалося у минулому. Виконуючи це завдання, слідчий за допомогою передбачених у КПК України процесуальних засобів збирає докази, на основі яких приймає процесуальні рішення, у тому числі і про закриття кримінального провадження.

Для прийняття рішення про закриття кримінального провадження слідчий повинен виконати усі необхідні процесуальні дії, щоб встановити обставини, що підлягають доказуванню, передбачені ст. 91 КПК України. Втім, у ході розслідування слідчий за допомогою процесуальних засобів може встановити фактичні дані, якими підтверджуватиметься факт відсутності обставин, що підлягають доказуванню. Таким чином, у ході досудового розслідування можуть бути встановлені фактичні дані, якими:

- підтверджено факт неможливості виконання вимог п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України, а саме встановлення події кримінального правопорушення (часу, місця, способу та інших обставин вчинення кримінального правопорушення). Отримання доказів, що вказують на відсутність події кримінального правопорушення, ще не є підставою для прийняття рішення про закриття кримінального провадження за п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України. Застосування останньої можливе лише після *доказовості* факту відсутності події кримінального правопорушення. Така вимога випливає з формулювання п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України, де вказано, що норма застосовується тоді, коли **«встановлена відсутність події...»**. Тобто для закриття кримінального провадження за вказаним пунктом необхідно доказати відсутність події злочину. Відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України, доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Таким чином, слідчому під час розслідування необхідно встановити сукупність доказів якими (1) буде встановлено подію кримінального правопорушення або (2) буде встановлено відсутність події кримінального правопорушення. У першому випадку досудове розслідування продовжується і слідчий виконує процесуальні дії для встановлення інших обставин, що підлягають доказуванню, а у другому – виконує процесуальні дії, що необхідні для прийняття процесуального рішення про закриття кримінального провадження;

- підтверджено здійснення особою певного діяння та встановлено, що у ньому відсутні елементи (елемент) складу злочину. Наявність сукупності доказів, якими підтверджується вищезазначений факт, означає неможливість виконання вимог п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК України, а саме: здійснити доказування винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, форми вини, мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення. За вказаних обставин може бути прийнято рішення про закриття кримінального провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, але для прийняття такого рішення слідчий

зобов'язаний процесуальними засобами встановити відсутність у діянні особи складу злочину, що в подальшому унеможлиблює здійснювати доказування винуватості особи. Факт відсутності у діянні особи складу злочину повинен бути підтверджений сукупністю доказів, наявність яких відкидатиме можливість прийняття інших процесуальних рішень, окрім закриття кримінального провадження.

Рішення про закриття кримінального провадження може бути прийнято лише у разі, коли підстави закриття кримінального провадження будуть встановлені сукупністю доказів, які відповідатимуть вимогам належності, допустимості, достатності та достовірності. Сукупність доказів означає те, що вони доповнюють або підтверджують одні й ті самі фактичні дані, на яких ґрунтується процесуальне рішення про закриття кримінального провадження. Якщо ж процесуальними діями здобуті фактичні дані, які різняться між собою чи протирічають одне одному, рішення про закриття кримінального провадження на основі таких доказів не може бути прийнято. В ході досудового розслідування повинні бути усунуті усі протиріччя та розбіжності, що містяться у доказах. Лише після цього вони можуть бути покладені в основу певного процесуального рішення, яким може бути і закриття кримінального провадження.

Докази, які будуть покладені в основу процесуального рішення про закриття кримінального провадження, повинні відповідати вимогам належності, допустимості.

Належними доказами, якими встановлено підставу закриття кримінального провадження, відповідно до ст. 85 КПК України, є докази, які прямо чи непрямо *підтверджують відсутність обставин, що підлягають доказуванню* у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Рішення про закриття кримінального провадження може бути прийнято на основі допустимих доказів, якими, відповідно до ст. 86 КПК України, визнаються докази, що отримані у порядку, встановленому КПК України. Якщо ж доказ здобуто з порушенням норм КПК України та істотного порушення прав і свобод людини, його неможливо покласти в основу процесуального рішення про закриття кримінального провадження.

Прийняття процесуальних рішень та здійснення процесуальних дій, що пов'язані з прийняттям рішення про закриття кримінального провадження. Повідомлення про закриття кримінального провадження заінтересованих учасників кримінального судочинства.

Одним із підсумкових рішень за результатами досудового розслідування є рішення про закриття кримінального провадження. Перед прийняттям такого рішення, слідчий, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 56 КПК України, повинен повідомити потерпілого про закінчення досудового розслідування. Повідомлення про прийняття зазначеного рішення здійснюється відповідно до

ст. 111 КПК України, за аналогією дотримуючись строку, що передбачений ч. 8 ст. 135 КПК України. Окрім того, відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 5 КПК України потерпілий вправі знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у випадку закриття цього провадження.

Отримати інформацію про закінчення досудового розслідування, а значить і про закриття кримінального провадження, відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 60 КПК України має право і заявник.

Вирішення питання про подальше перебування речей, що були тимчасово вилучені, або на які було накладено арешт (речових доказів).

У ході досудового розслідування можуть бути застосовані заходи забезпечення кримінального провадження (далі – ЗЗКП), в ході яких вилучається майно або арештовується майно.

Враховуючи це, слідчий у резолютивній частині постанови про закриття кримінального провадження повинен зазначити рішення щодо подальшої долі речей і документів які були тимчасово вилучені, або на які було накладено арешт. (якщо на них не було накладено арешту відповідною ухвалою слідчого судді).

Слідчий вправі закрити кримінальне провадження лише у разі, якщо у ньому жодній особі не було повідомлено про підозру. З огляду на це слід звернути увагу, що у такому кримінальному провадженні можуть бути застосовані такі ЗЗКП:

- 1) тимчасовий доступ до речей і документів;
- 2) арешт майна.

У разі встановлення підстав для закриття кримінального провадження слідчому необхідно вирішити питання про подальшу долю речей і документів стосовно яких застосовані зазначені ЗЗКП.

Дії слідчого, коли у кримінальному провадженні, що підлягає закриттю, здійснювалося вилучення речі чи документу під час тимчасового доступу до речей і документів. Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється за ухвалою слідчого судді відповідно до норм глави 15 КПК України. Застосування цього ЗЗКП передбачає можливість вилучення речей або документів у разі, якщо відомості, які містяться у них, можна використати як докази. Вилучення речей та документів, відповідно до зазначеного ЗЗКП, є тимчасовим, оскільки, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 164 КПК України, строк дії ухвали слідчого судді не може перевищувати одного місяця. Таким чином, у разі встановлення підстав, за яких слідчий має право прийняти рішення про закриття кримінального провадження, він зобов'язаний вирішити питання про подальшу долю речей і документів, які були тимчасово вилучені. Якщо у зазначених речей і документів є володілець, вони повертаються йому. Рішення про повернення речей і документів слідчий приймає одночасно з винесенням постанови про закриття кримінального провадження. Про це рішення слідчий зазначає у резолютивній частині постанови про закриття кримінального

провадження. Також слідчий зазначає місце та строки виконання рішення, а також особу, якій належить виконати постанову у цій частині (наприклад, у резолютивній частині зазначається посадова особа, яка відповідальна за збереження речових доказів, на яку покладено обов'язок видати речі, які зберігаються у спеціально обладнаному приміщенні)⁹. Якщо ж це документ, який знаходиться у матеріалах кримінального провадження, то слідчий у резолютивній частині постанови зазначає рішення про повернення цього документа. Зазначений пункт постанови слідчий виконує самостійно. У разі повернення речей чи документів особі (яка є їх володільцем), від останньої відбирається письмова розписка, у якій ця особа підтверджує факт отримання нею речей та документів.

Дії слідчого у разі, коли у кримінальному провадженні, що підлягає закриттю, було накладено арешт на майно¹⁰. Рішення про накладення арешту на майно приймається слідчим суддею шляхом винесення відповідної ухвали. У главі 17 КПК України не визначено строк дії ухвали слідчого судді про арешт майна, а тому рішення про арешт майна діятиме доти, доки його не буде скасовано у встановленому ст. 174 КПК України порядку. Враховуючи зазначені вимоги КПК України, у разі закриття кримінального провадження слідчий не має права самостійно вирішити питання про подальшу долю майна, на яке накладено арешт, але повинен прийняти рішення, які входять до його компетенції. У разі закриття кримінального провадження щодо майна, на яке накладено арешт, може бути прийнято **три рішення**:

- перше рішення. Відповідно до вимог ч. 9 ст. 100 та норм глави 17 КПК України, у разі встановлення підстав для закриття кримінального провадження та встановлення факту необхідності зняття арешту майна, слідчий, після погодження з прокурором, звертається до слідчого судді з клопотанням про зняття арешту з майна. Зазначене клопотання повинно бути складено по аналогії клопотання про арешт майна, відповідно до ст. 171 КПК України. У клопотанні слідчого про зняття арешту з майна повинно бути зазначено:

- підстави, у зв'язку з якими потрібно зняти арешт з майна;
- перелік і види майна, що перебуває під арештом;
- документи, що підтверджують право власності на майно, на яке накладено арешт.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими слідчий обґрунтовує доводи клопотання;

⁹Зберігання речових доказів, а також майна, що було тимчасово вилучено, здійснюється відповідно до «Порядку зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 р. № 1104.

¹⁰Відповідно до ч. 2 ст. 170 КК України, арешт майна допускається з метою забезпечення: 1) збереження речових доказів; 2) спеціальної конфіскації; 3) конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; 4) відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди. Нами буде розглянуто перший випадок, оскільки він не пов'язаний з повідомленням особі про підозру.

- **друге рішення.** Незважаючи на те, що слідчим прийнято рішення про закриття кримінального провадження, майно, на яке було накладено арешт, і в подальшому буде знаходитися під арештом. Такий випадок може виникнути у разі, коли в ході досудового розслідування достовірно не встановлено кому саме належить заарештоване майно. Відповідно до ч. 12 ст. 100 КПК України, спір про належність речей, що підлягають поверненню, вирішується у порядку цивільного судочинства. У такому випадку річ зберігається до набрання рішенням суду законної сили. Якщо такий випадок існує, слідчий, закриваючи кримінальне провадження, зобов'язаний роз'яснити заінтересованим особам про їхнє право в порядку цивільного судочинства вирішити питання про належність майна, на яке накладено арешт.

Варто зазначити, що у разі закриття кримінального провадження прокурором, останній у постанові про закриття кримінального провадження може скасувати арешт майна, згідно з ч. 3 ст. 174 КПК України. У разі встановлення підстав скасування арешту на майно, прокурор приймає відповідне рішення у постанові про закриття кримінального провадження, якщо майно не підлягає спеціальній конфіскації.

Складення слідчим постанови про закриття кримінального провадження

Закриття кримінального провадження є процесуальним рішенням, а тому, відповідно до ч. 3 ст. 110 КПК України, повинно прийматися шляхом складення постанови.

Постанова слідчого про закриття кримінального провадження складається з трьох частин: 1) вступної, 2) мотивувальної, 3) резолютивної. Відповідно до ст. 110 КПК України, **вступна частина** повинна містити у собі наступні відомості:

- місце і час прийняття постанови;
- прізвище, ім'я, по батькові, посаду особи, яка прийняла постанову.

Окрім зазначених відомостей, у вступній частині постанови про закриття кримінального провадження також доречно вказати:

- номер кримінального провадження;
- дату, коли було розпочато досудове розслідування;
- за яким фактом розпочато кримінальне провадження;
- статтю та частину КК України за якої розпочато досудове розслідування.

У ст. 110 КПК України передбачено, що **мотивувальна частина** постанови повинна містити у собі відомості про таке:

- **зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови.** Прийняття слідчим процесуального рішення про закриття кримінального провадження є можливим лише після встановлення для цього підстав (п. 1, п. 2, п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України). Зазначені підстави чітко визначені у законі, але незважаючи на це вони можуть бути застосованими за різних обставин життєвих ситуацій, що

будуть встановлені під час досудового розслідування. Термін «обставина» виражає якісно-означальну характеристику дії чи позначає, за яких обставин відбувається дія, вказує на спосіб, міру або ступінь вияву дії або ознаки.

Таким чином, «обставини, які є підставою закриття кримінального провадження» – це конкретний життєвий випадок, який розслідується у кримінальному провадженні. Слідчий за допомогою процесуальних дій встановлює особливості діяння певної особи (або встановлює відсутність такого діяння), здійснює його юридичний аналіз, на підставі якого визначає наявність чи відсутність передбачених у КПК України підстав, за наявності яких може бути прийнято процесуальне рішення.

Складаючи постанову про закриття кримінального провадження, слідчий повинен вказати обставини дій певної особи¹¹, наявність яких є підставою закриття кримінального провадження. Викладення у постанові таких обставин повинно здійснюватися з посиланням на певні докази, з яких ці обставини встановлені. Також у постанові необхідно вказати про перевірку достовірності обставин якими обумовлено прийняття рішення про закриття кримінального провадження. Така перевірка здійснюється передбаченими у КПК України процесуальними засобами, і лише після неї обставини певної підстави закриття кримінального провадження можуть бути покладені в основу процесуального рішення;

- *мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилання на положення КПК України.* Мотивування рішення означає роз'яснення слідчим у постанові причин прийняття постанови про закриття кримінального провадження. Слідчий повинен вказати як саме кожна із встановлених обставин висвітлює наявність тієї чи іншої умови застосування підстави для закриття кримінального провадження. Навівши перелік обставин¹², за наявності яких може бути застосована підстава закриття кримінального провадження, слідчий узагальнює їх, аналізує та робить висновок про встановлення конкретної підстави для закриття кримінального провадження.

Мотивування свого рішення слідчий зобов'язаний обґрунтувати посиляючись на встановлені у ході досудового розслідування докази, якими виявлені обставини певної підстави закриття кримінального провадження. Зазначені обставини слідчий співставляє з вимогами норм закону, що передбачають прийняття рішення про закриття кримінального провадження, та вказує статті (частини, пункти) закону, де передбачені такі норми.

Варто звернути увагу і на те, що слідчий має право закрити кримінальне провадження лише за чітко визначеними підставами (п. 1, п. 2, п. 4, п. 9-1, абз. 2 п.10 ч. 1 ст. 284 КПК України). Це як реабілітаційні підстави так і не реабілітаційні – не пов'язані з обвинувальною діяльністю. Це означає, що у постанові слідчий повинен вказати про те, що діяння, яке попередньо

¹¹Або інші обставини, які вказують на наявність підстав закриття кримінального провадження, наприклад встановлення факту малозначності крадіжки, або ж особливості суб'єкту, яким скоєно діяння (неповнолітня особа яка не досягла 11-річного віку).

¹²Як правило вказується сукупність обставин, що підтверджуються доказами отриманими під час проведення слідчих (розшукових) дій.

вважалося злочинним – не існує, або воно не є злочинним. У постанові зазначається, які саме обставини вказують на відсутність суспільної небезпеки у діях особи (або відсутність дії взагалі).

Таким чином, в мотивувальній частині постанови про закриття кримінального провадження повинні міститися такі відомості:

- приводи та підстави, за яких було розпочато кримінальне провадження;
- яке саме діяння (або встановлення відсутності події) було вчинено (час, місце його скоєння, за яких обставин воно скоєно, чи завдано цим діянням шкоди будь-яким особам);

- перелік обставин, з яких можна встановити підставу для закриття кримінального провадження;

- перелік процесуальних джерел, з яких встановлені обставини для закриття кримінального провадження (перелік слідчих (розшукових) дій, якими встановлені докази, наявні у провадженні документи та інше);

- проведене слідчим узагальнення та аналіз встановлених під час досудового розслідування обставин, за яких можна застосувати ту чи іншу підставу закриття кримінального провадження;

- перелік статей закону, якими він керувався обґрунтовуючи рішення про закриття кримінального провадження.

Відповідно до ст. 110 КПК України, **резолютивна частина** постанови про закриття кримінального провадження повинна містити такі відомості:

- *зміст прийнятого процесуального рішення*. У резолютивній частині повинно бути вказано процесуальне рішення, яке було прийнято, тобто про закриття кримінального провадження. Зазначено номер кримінального провадження, що закривається, підстава його закриття та стаття КПК України (у окремих випадках і інших законів), якою ця підстава передбачена;

- *можливість та порядок оскарження постанови*. Відповідно до ч. 6 ст. 284 КПК України, копія постанови про закриття кримінального провадження направляється: 1) заявнику; 2) потерпілому; 3) прокурору.

Факт направлення копії постанови зазначеним учасникам кримінального судочинства повинен бути належним чином зафіксований. Направлення (надання) копії постанови про закриття кримінального провадження здійснюється супровідними листами, що складається на ім'я заявника та потерпілого. У зазначених супровідних листах слідчий повинен зазначити, яке саме рішення було прийнято у кримінальному провадженні, на підставі якої норми КПК України, а також роз'яснити їх право оскаржити це рішення та порядок оскарження. Супровідний лист повинен бути зареєстрований в канцелярії підрозділу, де було прийнято таке рішення.

Бажано, щоб заявнику та потерпілому копія постанови вручалася слідчим особисто. У такому разі слідчий вручає їм копію постанови про закриття кримінального провадження та супровідний лист до неї. На копії супровідного листа заявник (потерпілий) письмово засвідчують факт отримання копії постанови та зазначають дату.

Якщо вручити копію постанови про закриття кримінального провадження особисто заявнику або\та потерпілому неможливо, зазначений супровідний лист з постановою направляється поштою.

Про прийняття рішення про закриття кримінального провадження повідомляється прокурор шляхом направлення йому копії постанови про закриття кримінального провадження. Копія постанови про закриття кримінального провадження до прокурора направляється супровідним листом, який підписується керівником органу досудового розслідування. Перед відправленням супровідний лист реєструється в канцелярії органу досудового розслідування.

У ст. 290 КПК України не передбачено обов'язку слідчого, прокурора ознайомлювати з матеріалами кримінального провадження, що підлягає закриттю, таких учасників кримінального судочинства, як заявник, потерпілий. Втім, ст. 221 КПК України передбачає право потерпілого на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення. А тому у разі надходження від потерпілого клопотання про надання йому можливості ознайомитися з матеріалами кримінального провадження що підлягає закриттю, воно повинно бути задоволеним. Окрім цього, у п. 11 ч. 1 ст. 56 КПК України передбачено право потерпілого знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у випадку закриття цього провадження. Враховуючи вимоги вказаної норми, слідчий зобов'язаний надати можливість потерпілому ознайомитися з матеріалами кримінального провадження.

Відповідно до ч. 3 ст. 61 КПК України, правами потерпілого наділяється цивільний позивач, але лише в частині, що стосуються цивільного позову. Враховуючи зазначене, із матеріалами закритого кримінального провадження має право ознайомитися і цивільний позивач, але лише у частині, що стосується цивільного позову (якщо він був заявлений).

Що стосується цивільного позивача, варто зазначити, що нормами інституту закриття кримінального провадження не передбачається повідомлення останнього про закриття кримінального провадження. Втім враховуючи завдання кримінального провадження викладені у ст. 2 КПК України, а саме «щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура», варто зазначити, що навіть після закриття кримінального провадження цивільний позивач вправі вимагати відшкодування завданої йому шкоди в порядку цивільного законодавства. Неповідомлення цивільного позивача про закриття кримінального провадження позбавить останнього своєчасно звернутися до суду з цивільним позовом.

Враховуючи зазначене вважаємо за доречне повідомляти про закриття кримінального провадження також і цивільного позивача, оскільки таке повідомлення відповідатиме вимогам ст. 2 КПК України.

У резолютивній частині постанови слідчий зазначає рішення щодо долі речей та документів, які були вилучені під час досудового розслідування. Про це більш детально нами розглядалося вище.

Підсумовуючи вищезазначене, слід звернути увагу на те, що прийняття рішення про закриття кримінального провадження зобов'язує слідчого до здійснення дій по забезпеченню прав і інтересів учасників кримінального судочинства, а саме:

- надання можливості потерпілому та цивільному позивачеві (в частині, що стосуються цивільного позову) ознайомитися з матеріалами кримінального судочинства у разі подання ним відповідного клопотання;
- повідомлення заявника, потерпілого про прийняття рішення про закриття кримінального провадження та направлення їм копій постанови;
- виконання дій по забезпеченню права на оскарження цього рішення;
- прийняття рішення щодо речей і документів, які були вилучені під час досудового розслідування.

Відомчий контроль керівника органу досудового розслідування Національної поліції України щодо забезпечення законності та обґрунтованості рішення про закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування

Рішення про закриття кримінального провадження у випадках передбачених КПК України слідчий приймає самостійно, ґрунтуючи таке рішення на основі здобутих під час досудового розслідування доказів. Законність та обґрунтованість закриття кримінального провадження вимагає від слідчого виконання завдань кримінального судочинства щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, і в той же час щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений.

У передбачених законом випадках, рішення про закриття кримінального провадження слідчий приймає одноособово, тим самим вирішуючи питання, якими безпосередньо зачіпаються права, свободи та законні інтереси учасників кримінального провадження. Така специфічність цього процесуального рішення обумовила передбачення у законі системи органів (посадових осіб), діяльність яких слугує забезпечити¹³ прийняття слідчим законного та обґрунтованого рішення про закриття кримінального провадження. До діяльності, що покликана забезпечити законність та обґрунтованість процесуального рішення слідчого про закриття кримінального провадження, належить і відомчий контроль керівника органу досудового розслідування.

Поняття здійснення відомчого контролю керівника органу досудового розслідування можна визначити здійснивши аналіз його прав та обов'язків, що передбачені в КПК України, а також у підзаконних нормативних актах.

Органи досудового розслідування Національної поліції України (далі - органи досудового розслідування) є структурними підрозділами апарату центрального органу управління поліції, її територіальних органів - головних

¹³Рішення слідчого про закриття кримінального провадження може бути перевірено прокурором, або слідчим суддею у разі подання скарги заінтересованою особою – учасником кримінального провадження, з дотриманням вимог КПК України. Оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження буде розглянуто у четвертому розділі.

управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях та місті Києві, територіальних (відокремлених) підрозділів головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях та місті Києві (далі - територіальні (відокремлені) підрозділи поліції), які згідно з кримінальним процесуальним законодавством забезпечують досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності слідчих органів Національної поліції.

Відомчий контроль керівника органу досудового розслідування Національної поліції України (заступник Голови Національної поліції - начальник ГСУ; заступники начальників ГУНП - начальники слідчих управлінь; заступники начальників територіальних (відокремлених) підрозділів поліції - начальники слідчих відділів (відділень) полягає у здійсненні як процесуальних, так і не процесуальних (організаційних) дій по забезпеченню прийняття підлеглими йому слідчими законного та обґрунтованого рішення, у тому числі про закриття кримінального провадження.

Процесуальну діяльність щодо здійснення відомчого контролю начальника слідчого відділу за прийняттям слідчим рішення про закриття кримінального провадження, можливо умовно розділити на два види:

- 1) процесуальний;
- 2) не процесуальний (організаційний).

Процесуальний відомчий контроль полягає у здійсненні керівником органу досудового розслідування процесуальних дій, передбачених КПК України, з метою забезпечення прийняття слідчим законного та обґрунтованого рішення про закриття кримінального провадження.

3.1. Для здійснення відомчого контролю за проведенням досудового розслідування керівник органу досудового розслідування наділений повноваженням ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування. Для перевірки обґрунтованості прийнятих слідчим рішень. Він, згідно п.п. 3, 4 ч. 2 ст. 39 КПК України має право ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора; вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим.

Зазначене, надає право керівнику органу досудового розслідування знайомитися з усіма фактичними даними кримінального провадження, у тому числі з'ясувати і питання з дотримання слідчим правової процедури щодо прийняття рішення про закриття кримінального провадження.

У випадку, коли начальник слідчого підрозділу під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, що підлягає закриттю (рішення про закриття, ще не прийнято), встановить неповноту проведеного досудового розслідування, він, відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 39 КПК України, має право надати слідчому письмові вказівки. Ці вказівки повинні містити інформацію щодо необхідності проведення певних процесуальних дій для встановлення обставин, які мають суттєве значення для прийняття законного та обґрунтованого

рішення про закриття кримінального провадження. Вказівки, надані начальником слідчого підрозділу не повинні суперечити рішенням та вказівкам прокурора (якщо такі надавалися).

Зазначена вище норма надає право керівнику слідчого підрозділу знайомитися також і з матеріалами кримінального провадження, у якому слідчим вже винесено постанову про закриття кримінального провадження. В ході такої перевірки керівник перевіряє законність та обґрунтованість вже прийнятого слідчим рішення про закриття кримінального провадження. У разі виявлення порушень норм КПК України, що допущені слідчим, керівник слідчого підрозділу зобов'язаний вжити заходів з усунення таких порушень.

У КПК України не передбачено право керівника слідчого підрозділу органу досудового розслідування скасовувати рішення слідчого про закриття кримінального провадження. Враховуючи це, у разі встановлення незаконності чи необґрунтованості винесення постанови про закриття кримінального провадження, керівник повинен звернутися до прокурора з проханням скасувати постанову слідчого, відповідно до ч. 6 ст. 284 КПК України.

3.2. Здійснюючи відомчий контроль за прийняттям рішення про закриття кримінального провадження, керівник слідчого підрозділу має право прийняти рішення і про відсторонення слідчого від розслідування кримінального провадження, якщо будуть встановлені підстави, передбачені у п. 2 ч. 2 ст. 39 КПК України, а саме – якщо буде встановлено що слідчий: 1) є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача; 2) брав участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач; 3) він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості.

Окрім встановлення підстав для відводу слідчого, керівник слідчого підрозділу має право відсторонити слідчого від проведення досудового розслідування у разі здійснення ним неефективного досудового розслідування. Проведення неефективного досудового розслідування може мати місце у разі відсутності досвіду слідчого щодо розслідування окремої категорії кримінальних правопорушень (наприклад, економічних злочинів або злочинів що вчинені внаслідок дорожньо-транспортних пригод ін.). У зазначених випадках керівник слідчого підрозділу повинен доручити таке розслідування слідчому, який має відповідний досвід здійснення провадження щодо такої категорії правопорушень.

Рішення про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування керівником приймається відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 39 та ст. 110 КПК України, шляхом винесення відповідної постанови. У такій постанові в описово-мотивувальній частині, наряду з іншими фактами обов'язково повинні зазначатися і встановленні керівником обставини, за яких слідчого згідно вимог

закону має бути відсторонено від проведення подальшого досудового розслідування. Про прийняте рішення керівник органу досудового розслідування зобов'язаний повідомити прокурора шляхом направлення йому копії постанови про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування.

3.3. Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 39 КПК України, керівник органу досудового розслідування зобов'язаний вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим. Це правило стосується і кримінальних проваджень, що підлягають закриттю або вже закриті. У разі прийняття слідчим рішення про закриття кримінального провадження керівник органу досудового розслідування зобов'язаний виконати наступні дії:

- ознайомитися з постановою про закриття кримінального провадження та визначитися чи відповідає вона вимогам КПК України;
- надати оцінку доказам з яких встановлені обставини застосування підстави про закриття кримінального провадження;
- встановити, чи прийнято рішення щодо майна, яке було тимчасово вилучене або на яке було накладено арешт;
- перевірити, чи дотримано слідчим вимоги норм КПК України щодо своєчасного повідомлення заінтересованих осіб про закриття кримінального провадження;
- переконатися, що інформація про прийняте рішення про закриття кримінального провадження своєчасно внесена до ЄРДР.

Не процесуальний відомчий контроль полягає в організації та плануванні роботи слідчого, що забезпечить прийняття своєчасних та законних процесуальних рішень.

Не процесуальний відомчий контроль керівника слідчого підрозділу за дотриманням законності під час закриття кримінального провадження полягає у такому:

- заслуховування не лише слідчого, але й інших службових осіб, які відповідно до своїх повноважень також приймали участь у розслідуванні кримінального провадження, по якому слідчий прийняв рішення про його закриття;
- проведення аналізу достовірності та відповідності даних, що містяться у матеріалах кримінального провадження правовій кваліфікації кримінального правопорушення та підстав його закриття;
- забезпечення контролю за своєчасністю здачі до архіву підрозділів інформаційно-аналітичного забезпечення закритих кримінальних проваджень;
- проведення занять з особовим складом слідчого підрозділу, на яких вивчати підстави та процесуальний порядок прийняття процесуального рішення про закриття кримінального провадження.

Оскарження процесуального рішення слідчого про закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування

Закриття кримінального провадження є кінцевим рішенням як для стадії досудового розслідування так і для всього кримінального судочинства. Однак законність прийняття слідчим рішення про закриття кримінального провадження може бути перевірена шляхом його оскарження. Право на оскарження мають: заявник, потерпілий, його представник чи законний представник.

Рішення слідчого про закриття кримінального провадження може бути оскаржено:

- 1) прокурору;
- 2) слідчому судді.

Оскарження прокурору. Відповідно до ч. 6 ст. 284 КПК України, заявник або потерпілий має право оскаржити рішення слідчого про закриття кримінального провадження до прокурора.

Скарга до прокурора заявником або потерпілим може бути подана протягом 10 днів з моменту отримання копії постанови слідчого про закриття кримінального провадження.

Розглядаючи скаргу заявника, потерпілого на постанову слідчого про закриття кримінального провадження, прокурор повинен керуватися поняттям розумних строків. Це означає, що розгляд такої скарги повинен бути здійснений з урахуванням вимог ст. ст. 28, 113 КПК України, а саме у строки, що є об'єктивно необхідними для повного та об'єктивного розгляду скарги, без невиправданої затримки, а також з урахуванням граничних строків, межі яких не можуть перевищуватися.

Розгляд скарги прокурором передбачає виконання ним ряду дій, таких як витребування кримінального провадження з архіву, отримання пояснень слідчого та керівника органу досудового розслідування, вивчення матеріалів кримінального провадження, надання оцінки законності та обґрунтованості прийнятого рішення про закриття кримінального провадження. Прокурором можуть бути проведені й інші дії, для перевірки доводів наведених у скарзі. Враховуючи це, для проведення перевірки прокурору необхідно витратити певний час, а тому така перевірка може проводитися аж до граничного строку, передбаченого для цього КПК України.

Як уже було зазначено, строк подання скарги прокурору на рішення слідчого про закриття кримінального провадження не повинен перевищувати більше 10 днів з моменту отримання копії такої постанови.

Слід зазначити, що, відповідно до § 2 ч. 2 ст. 305 КПК України, прокурор може самостійно скасувати рішення слідчого про закриття кримінального провадження (у разі його оскарження слідчому судді відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 303 КПК України), яке оскаржується в порядку, передбаченому ч. 6 ст. 284 КПК України, що тягне за собою закриття провадження за скаргою до слідчого судді.

На сьогодні, законом не передбачено строк розгляду скарги прокурором на постанову слідчого про закриття кримінального провадження, лише в Наказі Генерального прокурора №4гн від 19.12.2012 р. (зі змінами, внесеними наказом Генерального прокурора України від 26.07.2013 №4гн-1) у пункті **6.2. зазначено, що прокурор повинен невідкладно скасовувати** незаконні постанови про закриття кримінальних проваджень, а також відновлювати незаконно зупинені досудові розслідування.

Водночас, виходячи із засади розумності строку ст. 28 КПК, а також положень ч. 6 ст. 284 КПК України, за якою прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Можна дійти висновку, що з урахуванням зазначених положень, прокурор зобов'язаний не довше ніж у 10-денний строк з моменту надходження скарги на рішення слідчого про закриття кримінального провадження розглянути таку скаргу. За наслідками перевірки прокурор може прийняти рішення про скасування такої постанови, або відмовити у її задоволенні.

Оскарження слідчому судді. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 303 КПК України, на досудовому провадженні рішення слідчого про закриття кримінального провадження може бути оскаржено до слідчого судді. Правом на оскарження такого рішення КПК України наділяє заявника, потерпілого, його представника чи законного представника.

Зазначена скарга повинна бути подана до суду не пізніше 10 днів з дня отримання зазначеними особами копії постанови про закриття кримінального провадження. Якщо вказаний строк було порушено, особа, яка звертається зі скаргою, також повинна надати ще й заяву, в якій порушує питання про поновлення цього строку. У вказаній заяві вказуються поважні причини несвоєчасної подачі скарги на постанову слідчого про закриття кримінального провадження. Заява про поновлення строків оскарження постанови слідчого про закриття кримінального провадження розглядається слідчим суддею. У разі, коли ним не буде встановлено підстав для поновлення цього строку, скарга повертається особі, яка її надіслала. Скарга не буде розглянута і тоді, коли вона направлена особою після закінчення 10-денного строку, передбаченого ч. 1 ст. 304 КПК України, а особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку. Окрім зазначеного випадку, скарга повертається особі, яка її надіслала, у таких випадках: 1) скаргу подала особа, яка не має права подавати скаргу (згідно КПК України скаргу мають право подавати лише заявник, потерпілий, його представник чи законний представник); 2) скарга не підлягає розгляду у суді, до якого вона була направлена; 3) скарга подана після закінчення строку, передбаченого КПК, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або слідчий суддя за заявою особи не знайде підстав для його поновлення.

Рішення про повернення скарги приймається слідчим суддею шляхом винесення відповідної ухвали. Копія цієї ухвали невідкладно направляється

особі, яка подала скаргу. Також разом з копією ухвали особі, яка подала заяву, направляється скарга та усі додані до неї матеріали.

Повернення слідчим суддею скарги на постанову слідчого про закриття кримінального провадження не позбавляє права повторного звернення до слідчого судді. Окрім цього, зазначена ухвала слідчого судді може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Якщо скарга подана з урахуванням вимог КПК України, а також відсутні підстави для її повернення, що передбачені у ч. 2 ст. 304 КПК України, вона розглядається слідчим суддею.

Скарга на рішення слідчого про закриття кримінального провадження розглядається слідчим суддею не пізніше п'яти днів з моменту надходження скарги.

Розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування здійснюється за обов'язкової участі особи, яка подала скаргу та слідчого чи прокурора, рішення, дії чи бездіяльність яких оскаржується. Відсутність слідчого чи прокурора не є перешкодою для розгляду скарги.

За наслідками її розгляду слідчий суддя виносить ухвалу, в якій він може прийняти рішення про скасування рішення слідчого чи прокурора, або відмовити у задоволенні скарги.

Список використаних і рекомендованих джерел:

Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину не законними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон від 1 грудня 1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 07.10.2019).

Конституція від 28 червня 1996 року. Офіційний вісник України. – 2010. № 72/1 Спеціальний випуск. Ст. 2598.: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/card6> (дата звернення: 07.10.2019).

Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 16 березня 2018 року). Х.: Одиссей, 2018. 225 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 07.10.2019).

Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 05.08.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384> (дата звернення: 07.10.2019).

Форми закінчення досудового розслідування за кримінальним процесуальним кодексом України: монографія О. О. Торбас. Одеса: Юридична література, 2015. 168 с.

Литвинов В.В.; Федченко В.М.; рец.: В.М. Тertiшник, Д.П. Письменний; Закриття кримінальної справи на стадії досудового розслідування: монографія. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ: ДДУВС, 2012 (Дніпропетровськ: РВВ ДДУВС, 12.12.2012). 196 с.

Шилова Д. В. Захист прав та законних інтересів учасників кримінального провадження при його закритті на стадії досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2014. 228 с.

Рось Г. В. Закриття кримінальної справи у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Г. В. Рось. К., 2009. 20 с.

Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес: навч. посіб. Київ : Ваіте. 2014. 280 с.

Рось Г. В. Закриття кримінального провадження як форма закінчення досудового розслідування. Вісник ХНУВС. 2015. № 3 (70) 81 © Рось Г. В., 2015

4. ЩОДО СПІЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ В РАЗІ ОТРИМАННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗАГРОЗУ БЕЗПЕЦІ ГРОМАДЯН, ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВЛАСНОСТІ ДВОХ СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНИХ ГРУП З МЕТОЮ ОДНОЧАСНОГО ВІДПРАЦЮВАННЯ ЗА МІСЦЕМ ЗАГРОЗИ ВИБУХУ ТА ЗА МІСЦЕМ ПЕРЕДАЧІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Нормативно-правові підстави функціонування слідчо-оперативних груп при реагуванні Національної поліції на повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності.

Діяльність підрозділів Національної поліції (далі – НП) по розслідуванню кримінальних правопорушень спрямована на вирішення завдань кримінального судочинства, що на сьогодні є неможливим без злагодженої спільної роботи слідчих та інших підрозділів НП. Лише за допомогою взаємодії між різними підрозділами НП при розслідуванні та розкритті кримінальних правопорушень така діяльність буде своєчасною та ефективною.

Оскільки норми Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) не регламентують порядок функціонування СОГ в залежності від виду кримінального правопорушення, вказані особливості отримують своє додаткове регулювання у відомчих та міжвідомчих нормативно-правових актах. У зв'язку з цим, до нормативно-правових актів, які регламентують діяльність СОГ при реагуванні органів внутрішніх справ на повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності доцільно віднести:

1. «Інструкція про поведження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах внутрішніх справ України», затверджена наказом МВС України № 653 від 09.07.2014 року, яка складається з 12 розділів та регламентує порядок поведження з вибуховими матеріалами особами рядового і начальницького складу в органах та підрозділах внутрішніх справ України[4].

2. «Положення про Міністерство внутрішніх справ України», затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 878 [5]. У Положенні зазначено, що на МВС України покладено завдання із забезпечення підготовки, перепідготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації судових експертів, спеціалістів-криміналістів і спеціалістів-вибухотехніків за напрямками діяльності. МВС України організовує роботу з надання, позбавлення та підтвердження права самостійного проведення спеціальних вибухотехнічних робіт та видає відповідні свідоцтва, а також у межах повноважень, визначених законодавством, здійснює державне регулювання у сфері поведження з вибуховими матеріалами.

3. «Положення про Вибухотехнічну кваліфікаційну комісію МВС України та порядок надання працівникам органів внутрішніх справ та їх позбавлення права самостійного проведення спеціальних вибухотехнічних робіт», затвердженого наказом МВС України від 15 грудня 2011 року № 924.

Положення структурно складається із 6 розділів, в яких визначено організаційно-правові засади діяльності, функції та порядок формування Вибухотехнічної кваліфікаційної комісії МВС України (далі - ВТКК); порядок та умови надання та підтвердження працівникам ОВС права самостійного проведення спеціальних вибухотехнічних робіт, а також порядок та умови позбавлення працівників ОВС права самостійного проведення спеціальних вибухотехнічних робіт [6].

4. «Положення про Експертну службу МВС України», затвердженого наказом МВС України від 03 листопада 2015 року № 1343. Експертна служба МВС України (далі - Експертна служба) є системою державних спеціалізованих установ судової експертизи, діяльність якої спрямовується і координується Міністерством внутрішніх справ України. Експертна служба складається з Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, експертно-криміналістичних підрозділів при головних управліннях, управліннях МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті [7].

5. «Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події», затверджена наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339 [8]. Дана Інструкція визначає порядок залучення інспекторів-криміналістів, спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС, спеціалістів під час проведення огляду місця події тощо (розділи 2 - 4 вказаної Інструкції).

6. «Інструкція з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України», затверджена наказом МВС України від 16 лютого 2018 року № 111 [9]. Згідно зі змінами від 7 серпня 2019 року, відповідно до п.5 розділу VII вказаної Інструкції, у разі отримання доповіді оперативного чергового про надходження анонімного повідомлення щодо загрози безпеці людей, знищення чи пошкодження об'єктів власності або можливого вчинення терористичного акту начальник ГУНП, особа, яка виконує його обов'язки, або відповідальний від керівництва ГУНП з урахуванням інформації, у тому числі отриманої від підрозділів кіберполіції, карного розшуку, вибухотехнічної служби, інших підрозділів поліції, про джерело її надходження (спам, повторність тощо), про об'єкт загрози знищення чи пошкодження (наявність охорони, технічних систем контролю доступу, металошукачів, ужиття заходів з виявлення сторонніх предметів тощо), її зміст (неконкретність інформації щодо загрози безпеці людей, знищення чи пошкодження об'єктів власності або можливого вчинення терористичного акту, інформація щодо загрози численній кількості об'єктів, відсутність ознак виконання загроз тощо) негайно приймає рішення про порядок реагування (види та кількість нарядів, які необхідно направити на

місце події, необхідність проведення евакуаційних заходів тощо), зважаючи на ймовірність потенційної загрози та її реальність.

7. «Інструкція з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України», затверджена наказом МВС України від 06 липня 2017 року № 570 [10]. У розділі IV даної Інструкції, зокрема, визначено, що начальнику територіального підрозділу поліції надається право за погодженням із начальником слідчого відділу:

- включати слідчих до складу СОГ для виїзду на місце події за заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення;
- створювати СОГ для виявлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Крім того начальник територіального підрозділу поліції зобов'язаний при отриманні заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення організувати своєчасне направлення на місце події СОГ в повному складі.

8. «Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні», затверджена наказом МВС України № 575 від 07.07.2017 р.[11]. У розділі 2 вказаної Інструкції визначено загальний порядок організації взаємодії при надходженні до органів внутрішніх справ заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та реагування на них, а також те, що начальник територіального органу внутрішніх справ організовує своєчасне направлення на місце події СОГ у повному складі. Також у п.5 Інструкції визначено, що СОГ створюються при чергових частинах органів та підрозділів поліції. Склад цих груп формується з числа працівників поліції відповідно до графіка чергування, затвердженого керівником органу поліції та погодженого з керівником органу досудового розслідування. Слідчий керує діями членів СОГ та несе персональну відповідальність за якість проведення огляду місця події (п.8).

В розділі XIV Інструкції (Особливості організації взаємодії при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень за фактами повідомлення про загрозу безпеці людей, знищення чи пошкодження об'єктів власності, про незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами) безпосередньо визначені особливості реагування на такі види повідомлень. Ці особливості проаналізуємо нижче за змістом цих рекомендацій.

10. «Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 року № 1104, де у п.19 визначено що речові докази у вигляді вибухових речовин передаються для зберігання на склади (арсенали, бази) Збройних Сил або відповідних державних підприємств, а отруйні речовини - на склади суб'єктів господарювання, які мають дозвіл на це, отриманий відповідно до Порядку, затвердженого постановою Кабінету

Міністрів України від 20 червня 1995 р. № 440, та належні спеціальні умови для зберігання, за узгодженням з їх командирами (начальниками) та керівниками [12].

11. «Правила безпеки під час поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення», затверджені наказом Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 12 червня 2013 року № 355. Зазначені Правила поширюються на суб'єктів господарювання незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності, що здійснюють поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення, встановлюють вимоги безпечного поводження з вибуховими матеріалами на об'єктах, розташованих на земній поверхні, у підземних та підводних умовах[13].

12. «Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів», затверджена наказом МВС України від 21 серпня 1998 року № 622[14]. У розділі 3-му зазначеної Інструкції визначено порядок придбання, зберігання, перевезення, облік і використання вибухових матеріалів підприємствами, установами і організаціями, які здійснюють вибухові роботи та виготовляють вибухові речовини. Тому необхідність ознайомлення із вказаною Інструкцією виникає у зв'язку із можливістю боа необхідністю проведення огляду місця події на таких об'єктах. Також існують і інші відомчі нормативно-правові акти ознайомлення з якими здатне сприяти якісному проведенню огляду місця події, залежно від можливого місця загрози вибуху або факту повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, загрози безпеці громадян під час перевезення небезпечних вантажів, тощо [15; 16].

Отже нормативно-правові підстави функціонування СОГ при реагуванні Національної поліції на повідомлення про загрозу безпеці громадян включають у себе регламентацію як на рівні Законів України (наприклад, КПК України, «Про Національну поліцію») так і відомчих і міжвідомчих підзаконних нормативно-правових актів, загальний перелік яких наведено нами вище.

Порядок дій першої слідчо-оперативної групи при виїзді на місце загрози вибуху за повідомленням про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності.

Загальна інформація про вибух та його види. Терміном «вибух» позначають: 1) розрив вибухової речовини, спеціального снаряда, оболонки чого-небудь і т. ін. з дуже сильним звуком і великою руйнівною силою, 2) хімічну реакцію при якій за дуже короткий час розширюються утворені газы, спричиняючи руйнівні дії [17, с.193]. З точки зору охорони праці, вибух – це процес надзвичайного швидкого горіння, що супроводжується миттєвим наростанням температури і тиску та має велику руйнівну силу; це надзвичайно

швидка хімічна реакція, що супроводжується виділенням енергії та утворенням стиснених газів, здатних виконувати механічну роботу [18, с.265].

Терміном «загроза» позначають: 1) грубу, зухвалу обіцянку заподіяти щось, неприємність, погрожування, нахваляння, 2) можливість або неминучість виникнення чогось небезпечного, 3) те, що може заподіяти неприємність, небезпеку [17, с.694].

На практиці слід мати на увазі, що вибухи за походженням виділеної енергії можуть бути класифіковані на: 1) хімічні; 2) фізичні: 2.1.) електромагнітні, 2.2) кінетичні; 3) ядерні [19]. У зв'язку з цим у подальшому при розслідуванні даного виду кримінальних правопорушень слідчому необхідно буде призначати вибухотехнічну експертизу.

З позиції вибухонебезпеки розрізняють такі види вибухів:

- об'ємний вибух – виникає за наявності окислювача вибухонебезпечної концентрації палих газів чи випарів легкозаймистих речовин у всьому об'ємі, що займають газ (випари) і джерела запалювання. Може відбутися у разі витоку газу у замкнутому просторі, на відкритій місцевості у безвітряну погоду в балках, при тривалих випарах легкозаймистих речовин. Це вибух без фази горіння;

- детонаційний вибух – виникає за принципом детонації і характеризується переміщення фронту полум'я та ударної хвилі із швидкістю 2000 – 3000 м/с і більше. Детонація – миттєвий вибух речовини, викликаний вибухом іншої речовини або струсом, ударом;

- вибух у замкнутому просторі – вибух, що відбувається всередині герметичної ємності з піковим тиском у сотні КПа. Ці вибухи можуть мати місце тільки на: установках, що працюють під тиском (балони і цистерни зі стиснутим і зрідненим газом, газгольдери, компресорні установки, повітроводи та аспіраційні системи, газове устаткування, парові та водогрійні котли);

- вибух киплячих речовин, що виділяють пару – це комбінація пожежі і вибуху при інтенсивному зростанні температури протягом короткого проміжного часу. Як правило виникає у середині ємності з горючими речовинами під впливом екзогенного тепла [18, с.266].

Залежно від змісту інформації про загрозу вибуху, а також враховуючи особливості об'єкта, якому висловлена загроза, можливе запрошення слідчим спеціаліста-криміналіста, спеціалістів-вибухотехніків, інспектора-кінолога, спеціалістів Державної служби з питань надзвичайних ситуацій, саперів Міністерства оборони України, водолазів, інших спеціалістів для участі в огляді місця події. Рішення про залучення пересувної вибухотехнічної лабораторії приймає начальник головного управління, управління МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті, його перший заступник - начальник слідчого управління (відділу), начальник НДЕКЦ або особа, яка виконує їх обов'язки.

Відповідно до розділу 2 Інструкції, затвердженої наказом МВС №653 від 09 липня 2014 року, особи рядового і начальницького складу ОВС, які задіяні в забезпеченні та проведенні огляду місця події, пов'язаного з використанням

вибухових матеріалів, або таких, що їх нагадують, повинні бути забезпечені засобами індивідуального захисту (бронежилетами, захисними шоломами тощо). Усі працівники ОВС, які безпосередньо беруть участь в огляді місця події та оточенні зовнішньої небезпечної зони, повинні бути одягнені в засоби індивідуального захисту [4].

Вивчення слідчо-судової практики показало, що майже у 30 % здійснених кримінальних вибухів використовуються ручні осколкові гранати РГД-5 і Ф-1. Принципово обидва типи гранат є вибуховими пристроями дистанційної дії сповільненого типу, основним вражаючим фактором яких є осколкова дія. Радіус враження гранати РГД-5 становить 20-25 метрів, гранати Ф-1 становить 50-60 метрів [18, с.272]. Цілком можливим уявляється використання з протиправною метою Радянських протипіхотних осколкових керованих наземних мін спрямованої дії «МОН-100», «МОН-90», «МОН-50», протипіхотних фугасних мін ПФМ-1, ПФМ-1С «Лепесток» тощо (див. Додатки А-Г).

Вибуховий пристрій – це спеціально виготовлений промисловим або саморобним способом пристрій одноразового застосування, який за певних обставин спроможний до вибуху з утворенням уражаючих факторів за допомогою використання енергії хімічного вибуху. Найпоширеніші вибухові пристрої складаються із заряду вибухової речовини, конструктивно об'єднаного із засобами підриву, корпусу (оболонки) і допоміжних елементів, що забезпечують його функціонування [20, с. 37]. Вибуховий пристрій дуже рідко виглядає як класична бомба, значно частіше він має подобу будь-якого предмета (лялька, машинка, дипломат, пакет тощо) [18, с.274].

Відповідно до розділу 2 Інструкції, затвердженої наказом МВС №653 від 09 липня 2014 року до подій, пов'язаних з використанням вибухових матеріалів, належать:

- повідомлення про підготовку вибуху;
- виявлення вибухових матеріалів або таких, що їх нагадують;
- учинення вибуху [4].

Відносини субординації (членів слідчо-оперативної групи) на місці події

Слідчо-оперативна група при виїзді на місце загрози вибуху підпорядковується слідчому, який є старшим СОГ відповідно до п.8. розділу II «Організація взаємодії при надходженні до органу, підрозділу поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та реагуванні на них» Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України [11].

Увага! Слідчий при прийнятті рішень повинен враховувати рекомендації спеціалістів, які залучені до огляду місця події.

Відповідно до п. 2.3. наказу МВС України №653 від 09 липня 2014 року обов'язковими для всіх працівників ОВС є розпорядження спеціалістів-

вибухотехніків на місці події щодо визначення небезпечних зон для людей, безпечної поведінки та поводження з вибуховими матеріалами [4].

Слідчий також повинен брати до уваги рекомендації інших спеціалістів, якщо необхідність використання їхніх фахових знань зумовлюється умовами конкретного місця події. Наприклад, спеціаліста Державної інспекції техногенної безпеки України (з метою попередження пожежі), Державної служби України з надзвичайних ситуацій, спеціаліста з електричних мереж, газової служби тощо.

Організаційні особливості роботи слідчо-оперативної групи на місці події

включають у себе:

- 1) особливості початку роботи слідчо-оперативної групи за місцем загрози вибуху;
- 2) особливості визначення меж місця події, що підлягає огляду;
- 3) особливості складу учасників огляду місця події;
- 4) особливості застосування технічних засобів фіксування (відеозапису, газоаналізаторів, біоаналізаторів запаху) при проведенні огляду місця події тощо.

Якщо СОГ першою прибуває на місце події, передусім слід провести евакуацію громадян на безпечну відстань: на відкритій місцевості - 100 м, у будівлі - 50 м або на максимально можливу відстань з урахуванням властивостей місцевості, заборонити рух транспорту і пішоходів на відповідних ділянках вулиць і автомобільних доріг та забезпечити охорону місця події (п.2.4. Інструкції, затвердженої наказом МВС України №653 від 09 липня 2014 року). Місце події позначається огорожувальною стрічкою, котра повинна бути в службовому автомобілі СОГ. По периметру розставляються працівники міліції, які забезпечують недопущення сторонніх осіб до місця події. Організуючи евакуацію громадян, доцільно не повідомляти справжньої причини евакуації, послатися на технічні чи інші підстави евакуації з метою запобігання паніці та втрати контролю над ситуацією. Слід надати вказівку спеціалістам НДЕКЦ проводити відеозапис евакуації. В подальшому аналіз відеозапису може стати корисним для виявлення відсутності на об'єкті певних осіб, які повинні були там знаходитися (на робочих місцях тощо), або навпаки, виявлення сторонніх осіб, котрі не мали б там бути. Проведений аналіз матеріалів практики вказав на те, що в 14 % випадків місця передачі повідомлення та об'єкт загрози співпадають, тобто злочинці висловлювали загрозу тому об'єкту, на території якого знаходились на момент передачі повідомлення [21, с.133]. Тому слід враховувати, що особа, яка повідомила про загрозу вибуху може знаходитися серед тих, кого евакуює слідчо-оперативна група.

У випадку необхідності залучення додаткових сил і засобів для забезпечення евакуації громадян та документування всіх обставин вчинення

кримінального правопорушення, слід інформувати про це оперативного чергового міськрайліноргану.

Проведення огляду місця події допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не завдається шкода. Забезпечивши евакуацію людей на безпечну відстань, слідчо-оперативна група повинна дочекатися прибуття групи спеціалістів-вибухотехніків.

Увага! Обстеження спеціалістами-вибухотехніками об'єкта, якого стосується загроза вибуху, не належить до огляду місця події, оскільки метою обстеження об'єкта вибухотехніками є з'ясування вибухонебезпечності об'єкта.

Відповідно до п. 5 розділу XIV «Особливості організації взаємодії при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень за фактами повідомлення про загрозу безпеці людей, знищення чи пошкодження об'єктів власності, про незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами» Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України, розпорядження спеціалістів-вибухотехніків на місці події щодо визначення небезпечних зон для людей, безпечної поведінки та поводження з вибуховими матеріалами є обов'язковими для всіх працівників поліції[11]. Мета обстеження об'єкта спеціалістами-вибухотехніками не співпадає з метою проведення огляду місця події, якою відповідно до ст. 237 КПК України є виявлення та фіксація відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення [23]. Тому слідчий не повинен знаходитися поряд зі спеціалістами-вибухотехніками при проведенні ними перевірки об'єкта.

Починати проводити огляд місця події за місцем загрози вибуху можна лише після отримання слідчим від спеціаліста-вибухотехніка акту перевірки об'єкта на наявність вибухових пристроїв, вибухових речовин або конструктивно схожих на них предметів за формою, визначеною в додатку 1 до Інструкції про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах внутрішніх справ України [4]. Крім такого акту, спеціаліст-вибухотехнік відповідно до п.7 розділу XIV «Особливості організації взаємодії при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень за фактами повідомлення про загрозу безпеці людей, знищення чи пошкодження об'єктів власності, про незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами» Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України може приймати рішення про подальше поводження (розряджання, руйнування або знищення) з виявленими боєприпасами, вибуховими матеріалами, пристроями, речовинами, засобами ініціювання; видають на кожний виявлений вибуховий матеріал довідку про рівень його небезпечності; у разі знищення (знешкодження) вибухових матеріалів складають акт про їх знищення (знешкодження) тощо [11].

За результатами пошуку вибухових матеріалів, або таких, що їх нагадують, спеціаліст-вибухотехнік (керівник вибухотехнічної групи) складає акт перевірки об'єкта на наявність вибухових пристроїв, вибухових речовин або конструктивно схожих на них предметів. Доцільно залучати до обстеження об'єкта, якого стосується загроза вибуху, інспектора-кінолога із службовим собакою з метою пошуку вибухових матеріалів. У такому випадку в акті перевірки об'єкта на наявність вибухових пристроїв, вибухових речовин або конструктивно схожих на них предметів буде зазначено про залучення інспектора-кінолога із службовим собакою. При подальшому проведенні слідчим огляду місця події інспектор-кінолог, як і спеціаліст – вибухотехнік, може бути залучений як учасник огляду та звертати увагу слідчого на результати застосування службового собаки. В разі, коли службова собака «взяла слід», слідчий повинен з'ясувати в інспектора-кінолога місце, де був взятий слід, та згодом відібрати зразки повітря із зазначеного місця.

При проведенні спеціалістом-вибухотехніком перевірки об'єкта уявляється доцільним застосовувати відеозапис обстановки, яку бачить спеціаліст-вибухотехнік під час проведення перевірки. На сьогодні такий відеозапис не завжди застосовується по причинах не забезпечення спеціалістів-вибухотехніків технічними засобами відеозапису. Технічним засобом відеозапису може укомплектовуватися захисний костюм спеціаліста-вибухотехніка EOD-9B, на шоломі якого передбачені спеціальні кріплення для відеокамери. На попередніх моделях захисних костюмів спеціалістів-вибухотехніків, якими наразі здебільшого забезпечені вибухотехнічні підрозділи МВС України, таких кріплень немає, що ускладнює застосування відеозапису. Засобами відеозапису в кількості чотирьох відеокамер обладнаний дистанційно керований робот «Allen-Vanguard», який спеціально призначений для роботи в умовах загрози вибуху і використовується вибухотехнічними підрозділами МВС України. В разі застосування вибухотехніками зазначеного робота, знову ж таки, слідчий не має технічної можливості відразу отримати придатний для перегляду на комп'ютері з поширеним програмним забезпеченням файл з відеозаписом із відеокамер робота. Це зумовлено технічною потребою конвертувати файли з відеозаписом у зручний для перегляду формат. Конвертація файлів з відеозаписом може тривати 1-2 години.

Крім залучення вище перелічених спеціалістів, при визначенні складу учасників огляду місця події слідчий повинен виконати вимоги ч. 7 ст. 223 КПК України щодо обов'язкового запрошення незаінтересованих осіб (понятих) для огляду місця події.

Увага! Участь не менше двох понятих повинна бути забезпечена слідчим у разі, якщо огляд місця події за місцем загрози вибуху включатиме в себе огляд житла чи іншого володіння особи. Слід пам'ятати положення ст. 13, ст. 233 КПК України, що гарантують недоторканність житла чи іншого володіння особи.

Слідчий може проникнути до житла чи іншого володіння особи:

- за добровільною згодою особи, яка ними володіє;
- на підставі ухвали слідчого судді;
- у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину (ст. 233 КПК України).

Увага! Слідчим рекомендується для проведення огляду місця події проникати до житла чи іншого володіння особи лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє (наприклад, відібрання письмового дозволу такої особи), або на підставі ухвали слідчого судді.

Крім того, відповідно до абз. 1 ч. 7 ст. 223 КПК України, якщо огляд місця події включатиме в себе огляд трупа, слідчий також повинен забезпечити або участь не менше двох понятих, або застосування безперервного відеозапису ходу проведення огляду місця події. Поняті можуть бути запрошені для участі в огляді місця події і в інших випадках, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне.

Увага! При огляді місця події доцільно забезпечувати участь представника адміністрації об'єкту, якого стосується загроза вибуху.

Тактичні рекомендації щодо огляду місця події

У разі недостатньої впевненості слідчого в безпечності перебування на об'єкті, або специфіки об'єкта, якого стосується загроза вибуху, та в разі співпадання часу початку (чи проведення) огляду місця події з ймовірним (заявленим) часом вибуху, слідчому доцільно проконсультуватися зі спеціалістом-вибухотехніком та керівництвом підрозділу Національної поліції щодо доцільності відстрочення початку огляду місця події (переривання огляду місця події) на відповідний час. Рішення про входження на місце події учасників огляду місця події приймається слідчим за погодженням з керівником (відповідальним від керівництва) підрозділу Національної поліції.

Слідчому, який починає огляд місця події, рекомендується проконсультуватися зі спеціалістом-вибухотехніком, який проводив обстеження об'єкта, щодо визначення меж огляду місця події і послідовності проведення огляду місця події. Також слід з'ясувати думку спеціаліста-вибухотехніка з приводу доцільності залучення до огляду місця події інших спеціалістів із урахуванням положень ст. 71 КПК України.

*Увага! Рішення про подальше поводження (розрядження, руйнування або знищення) щодо виявлених вибухових матеріалів **приймають спеціалісти-вибухотехніки**. Пакування вибухонебезпечних предметів здійснюється спеціалістами-вибухотехніками й повинно унеможлилювати вільне переміщення запакованих предметів в упаковці.*

Виявлення та вилучення криміналістичних слідів на розряджених вибухових пристроях або предметах, що їх нагадують, проводиться слідчим, експертом-криміналістом у присутності спеціалістів-вибухотехніків (розділ 4 Інструкції, затвердженої МВС України №653 від 09 липня 2014 року).

У випадку проведення процесуальних дій після того, як вибух стався, слідчий повинен враховувати також положення розділу 4 Інструкції, затвердженої МВС України №653 від 09 липня 2014 року. Забороняється проведення огляду місця події за фактом вибуху без огляду території на наявність вторинних вибухових пристроїв або вибухонебезпечних залишків або частин вибухового пристрою, що вибухнув, а також без узгодження зі спеціалістами відповідних служб (обленерго, газової служби, водоканалу тощо) щодо можливості безпечного перебування на місці вибуху.

Увага! Доступ до ділянки місцевості, приміщення, транспортних засобів надається лише після завершення їх обстеження спеціалістами-вибухотехніками та підтвердження ними відсутності загрози вибуху.

Функції слідчого (старшого СОГ) при виїзді на місце загрози вибуху

Слідчий¹⁴ (старший СОГ):

– керує діями членів СОГ та персонально відповідає за якість проведення огляду місця події;

– з'ясовує у чергового (чи іншого працівника) по підрозділу Національної поліції, яким безпосередньо отримувалося повідомлення про загрозу вибуху, на які деталі, виходячи зі змісту повідомлення, при огляді місця події слід звертати особливу увагу;

– після проведення спеціалістом-вибухотехніком пошуку вибухових матеріалів або таких, що їх нагадують, та отримання інформації від нього про відсутність небезпечних вибухових матеріалів за погодженням з керівником органу внутрішніх справ (відповідального від керівництва) надає дозвіл щодо входу до місця огляду інших членів СОГ та спеціалістів;

– разом з членами СОГ та залученими спеціалістами, запрошеними учасниками слідчої дії проводить огляд місця події, під час якого в установленому КПК України порядку фіксує відомості щодо обставин учинення кримінального правопорушення, вилучає речі і документи, які мають значення для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу, у тому числі матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню. В методичній літературі не наголошується про єдиний найбільш правильний спосіб огляду місця події на об'єкті, якого стосується загроза вибуху [22, с. 27]. Втім окремими вченими зазначається, що ефективним є застосування ексцентричного способу огляду місця події (тобто, за спіраллю від центру до периферії) [21, с.134]. Вивчення архівних кримінальних

¹⁴ При викладенні функцій слідчого використано п.2.10 Інструкції, затвердженої наказом МВС України №653 від 09 липня 2014 року.

проваджень показало, що виявити сліди вчинення кримінального правопорушення вдається в 38 % від загальної кількості оглядів [21, с.133]. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписів осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі вилучення великої кількості відшуканих під час огляду місця події слідів і предметів, уявляється доцільним позначення їх номерами. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються в такому вигляді до того часу, доки не буде здійснено їх подальші огляд і опечатування;

– при виявленні предмета, який імітує вибуховий пристрій, проводить детальний опис, фотографування чи відеозапис його зовнішнього вигляду. До відомостей, які підлягають з'ясуванню відносяться: зовнішній вигляд, габарити, колір самого предмета, а також засоби перенесення, маскування (сумка, портфель, валіза й інше) та інші специфічні ознаки. На предметі, що імітує вибуховий пристрій, засобах його маскування і транспортування можуть бути виявлені сліди пальців рук осіб, причетних до його виготовлення й інші мікросліди, тому необхідно вжити заходів до їх виявлення, збереження і фіксації на місці;

– має право заборонити будь-якій особі залишати місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду (ч. 6 ст. 237 КПК України);

– при огляді місця події слідчий або за його дорученням залучений спеціаліст-криміналіст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження(ч. 7 ст. 237 КПК України);

– погоджує з керівником органу досудового розслідування дії щодо внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР).

Після внесення відомостей до ЄРДР та за наслідками проведеного огляду місця події: 1) приймає рішення про винесення постанови про призначення відповідних експертиз (вибухотехнічної, комплексної дактилоскопічної, молекулярно-генетичної тощо), узгоджуючи зі спеціалістами експертної служби, керівником органу досудового розслідування та процесуальним керівником правильність постановки порушених у постанові про призначення експертизи питань; 2) організовує направлення постанови про призначення експертиз разом з вилученими предметами до НДЕКЦ; 3) допитує про обставини вчиненого кримінального правопорушення, за наявності такої можливості, заявника, потерпілого, свідків та інших учасників кримінального провадження; 4) надає доручення щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; 5) здійснює інші повноваження, передбачені КПК України.

Особливості проведення огляду місця події за місцем вибуху¹⁵

Особливості проведення огляду місця події за місцем вибуху, тобто, коли вибух вже стався, зумовлюються тим, що з вибухом загроза подальших вибухів на цьому ж місці не минає. Як вже зазначалося в підрозділі 2.4. даних методичних рекомендацій, відповідно до розділу 4 Інструкції, затвердженої наказом МВС України №653 від 09 липня 2014 року, забороняється проведення огляду місця події за фактом вибуху без огляду території на наявність вторинних вибухових пристроїв або вибухонебезпечних залишків або частин вибухового пристрою, що вибухнув, а також без узгодження зі спеціалістами відповідних служб (обленерго, газової служби, водоканалу тощо) щодо можливості безпечного перебування на місці вибуху.

Увага! Працівникам поліції забороняється підходити до місця вибуху без дозволу керівника вибухотехнічної групи до проведення остаточного огляду місця вибуху на відсутність вкрай небезпечних вибухових матеріалів та їх фрагментів.

Визначення меж місця події, що підлягає огляду. Для огляду місця події визначаються внутрішній і зовнішній периметри. *Внутрішній периметр* – це відстань в зоні вибуху від епіцентру вирви до виявленого останнього осколку вибухового пристрою. *Зовнішній периметр* – це відстань від останнього виявленого осколку вибухового пристрою, з додаванням ще 50 % цієї відстані, незалежно від наслідків вибуху. Наприклад, осколок гранати Ф-1 відлітає на відстань до 250 метрів [22, с.25].

На місці вибуху СОГ зобов'язана визначити можливий напрямок відходу злочинців з місця вибуху, об'єктів (дороги, будівлі тощо), з яких очевидці могли бачити злочинців, їх дії або іншу підозрілу поведінку в цьому районі. На практиці огляд проводиться частіше всього від епіцентру до периферії (по спіралі). Напрямок руху та порядок огляду визначаються в кожному конкретному випадку окремо, в залежності від особливостей місця вибуху (вибух у жилomu приміщенні, на відкритій місцевості, у транспортному засобі, на промисловому підприємстві тощо) і залежить від обсягу руйнувань, наявності потерпілих, кліматичних умов, направленості вибуху та інших факторів.

Огляд вирви слід розпочинати з епіцентру вибуху і кіптяви навкруг неї, потім провести заміри її діаметру, глибини та висоти гребню і відстані від центру до найближчих нерухомих орієнтирів. Ретельно оглянути металеві та пластмасові предмети, оплавлення, згинання і зломи вибухового характеру, у тому числі часток невикористаної вибухової речовини, її мікрослідів і різних домішок.

¹⁵При викладенні особливостей роботи слідчо-оперативної групи за місцем вибуху значною мірою використано зміст методичних рекомендацій ГСУ МВС України 2002 року щодо огляду місця події за місцем вибуху.

Необхідно взяти пробу ґрунту з дна вирви, бокових її поверхонь і гребню, а також води або рослинності для визначення виду застосованої вибухової речовини. Кожну пробу упакувати окремо в поліетиленові пакети, указати на бірках порядкові номери, місце і час вилучення речових доказів. Для подальшого порівняльного дослідження об'єктів зі слідами вибухової речовини взяти контрольні проби зразків ґрунту, пилу, снігу, води і рослинності із різних місць території, на якій були виявлені залишки вибухової речовини.

У радіусі до 30 метрів слід шукати: обривки проводів від електродетонаторів, частки електробатарей, дроту, ізоляційні матеріали, стрічку, шпагат, обривки вогнепровідного шнура, залишки корпусу, упаковки для камуфляжу саморобного вибухового пристрою у вигляді картону, паперу, целофану, поліетилену, тканини, шматочки або рештки пластмаси (наприклад, одноразового шприца), осколки скла, електролампочки, залишки запалювальних трубок, металевих і картонних гільз, ударно-спускового механізму; деформовані корпуси від годинників, у тому числі пружини, шестерні, стрілки та інші деталі годинникового механізму.

У радіусі до 100 і більше метрів слід шукати металеві осколки корпусу вибухового пристрою, шпильки, гайки, шайби, втулки і т. ін.

При виявленні осколків у будь-яких деталях, предметах, будівлях необхідно описати зміни, які трапились з ними у результаті попадання осколків, обережно вилучити їх, зафіксувавши глибину їх проникнення. При можливості, відібрати фрагмент матеріалу з осколком.

Для встановлення залишків **вибухового пристрою** на оточуючих предметах, в першу чергу, досліджуються найбільш закіптюжені (закопчені) місця. Найкраще кіптяву вилучити разом із предметами або їх частинами, а також шляхом зшкрябування або змиву органічними розчинами (чотирихлористим вуглеводом, ацетоном або дихлоретаном).

Зіскоблення знімається обережно шпателем із м'якого матеріалу і переноситься в поліетиленові пакети, які слід пронумерувати.

Поверхню закіпчених предметів оброблюють марлевым тампоном, змоченим органічними розчинами (спиртом, ацетоном), зразок тампону прикладають в якості контрольного.

Протягом огляду місця події члени СОГ зобов'язані обмінюватися інформацією. Це дає можливість висувати для відпрацювання нові версії або відмовитися від раніше висунутих.

На місці злочину після вибуху, пов'язаного з великими руйнуваннями, пожежею, жертвами, виникають труднощі в організаційному плані, які перешкоджають послідовному проведенню огляду. Це проведення аварійно-рятувальних робіт, гасіння пожежі та виконання вимог безпеки від повторних вибухів, що ускладнює забезпечення збереження слідів і особливо мікрооб'єктів для подальших експертних досліджень.

Необхідно вжити заходи до збереження та фіксації первинної обстановки та окремих предметів за допомогою фотозйомки чи відеозапису до проведення

або закінчення аварійно-рятувальних робіт, а також дій по знешкодженню вибухонебезпечних предметів (*вибухового пристрою*). Важливою умовою при цьому є фіксування характерних ознак, які можуть бути втрачені.

Старший СОГ першочергово за участю спеціалістів вибухотехнічної та хімічної служб визначає внутрішній та зовнішній периметри та безпечний прохід до епіцентру вибуху. При значних наслідках вибуху і тривалості огляду розташовує на безпечній відстані від вибуху командний пункт.

Від участі спеціалістів вибухотехнічної служби залежить безпека всіх учасників огляду. На місці події перевіряється наявність додаткових пристроїв – «пасток», які можуть бути розраховані на заподіяння значних жертв і знищення речових доказів першого вибуху. Вирішення цих питань дає можливість безпечно оглядати місце події СОГ.

Крім цього, спеціаліст оглядає епіцентр вибуху, аналізує та дає оцінку зібраним речовим доказам і систематизує їх.

Такі дії у подальшому дають можливість характеризувати рівень підготовки злочинця як спеціаліста, визначити його особливості та наміри. Ці висновки дають можливість скласти психологічний портрет злочинця, визначити рівень його професійної підготовки і використати у проведенні першочергових слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. При виявленні вибухового пристрою – «пастки» необхідно вжити заходів щодо його знешкодження.

На цей період всі роботи на місці події припиняються до прибуття, за необхідності, додаткових спеціалістів вибухотехнічної служби ОВС з місць їх найближчої дислокації, а за відсутності останніх – саперів Міністерства оборони або компетентних представників Державної служби України з надзвичайних ситуацій, які повинні визначити ступінь небезпечності даного предмету (об'єкту) для оточуючих, а також радіус безпечної відстані учасників огляду та можливість продовження робіт.

Відшукані предмети позначаються прапорцями, а потім спеціалістами визначається їх належність до вибухового пристрою і предмети вилучаються з місця події.

У місцях найбільшої кількості вилучених з місця події речових доказів визначається направленість вибуху і відшукування його залишків.

Зібрані на місці події осколки та мікрочастки вибухової речовини окремо упаковуються за характером руйнування, виду матеріалу, знаходженню від епіцентру вибуху для наступного дослідження в спеціалізованих експертних підрозділах.

До протоколу огляду місця події обов'язково долучається схема території вибуху та фотознімки (панорамний, вузловий і детальний). Зафіксовані на місці події речові докази послідовно нумеруються і вказуються на схемі та детальних знімках. Така послідовність відображається в протоколі огляду і в подальшому полегшує проведення експертних досліджень.

При наявності достатньої кількості часток неспрацьованої вибухової речовини проводиться експрес-аналіз для її визначення.

При огляді місця вибуху необхідно пам'ятати про можливу наявність традиційних криміналістичних слідів, таких як відбитки пальців (у тому числі на осколках та деталях *вибухового пристрою*), сліди взуття, сліди інструментів на осколках вибухових пристроїв, виявлення, фіксація та вилучення яких повинно вестися за загальноприйнятими у експертній практиці методиками.

Дії спеціалістів при огляді місця події за місцем вибуху

Практика свідчить, що у випадках, коли огляд проводився без попереднього дослідження вилучених об'єктів спеціалістом, то вилучаються предмети, які не несуть ніякої корисної інформації.

У якості найбільш розповсюджених технічних засобів огляду та попереднього дослідження є експертна валіза, яка підготовлена для огляду місця вибуху та проведення експрес-аналізів на вибухових речовинах, металошукачі різноманітних конструкцій, портативна просвічуюча апаратура, набір інструментів для вилучення фрагментів обстановки, що мають сліди впливу вибуху. Найбільш ефективним є використання спеціалістами-вибухотехніками пересувних вибухотехнічних лабораторій.

Виявлення, фіксація та вилучення речових доказів за фактом вибуху не вичерпують обсягу робіт, які виконуються на місці злочину.

Попереднє дослідження дозволяє: припустити можливий спосіб виготовлення елементів вибухового пристрою, прийоми маскування, застосовані засоби підриву; орієнтовно визначити вид застосованих інструментів, станків, обладнання; оцінити кваліфікацію та навички особи (осіб) у виконанні технологічних операцій, кваліфікацію та спеціальні знання виготовлювача в області вибухової справи та боєприпасів; вказати на необхідність пошуку елементів, залишки та сліди дії яких ще не виявлені.

Головним є встановлення природи вибуху (тобто чи мав місце вибух конденсованої вибухової речовини або вибухонебезпечної горючої суміші газів або парів з повітрям). Вирішення цього питання у значній мірі визначає обставини справи, кваліфікацію події, подальший порядок огляду місця вибуху.

Встановлення природи вибуху складає найбільшу складність у випадках відсутності проявів місцевої подрібнювальної дії, яскраво вираженого епіцентру, характерних залишків вибухового пристрою, їх осколочної дії, при наявності великих руйнувань, а також, коли вибух супроводжується пожежею.

Але ретельний аналіз особливостей руйнуючої дії спеціалістом в ряді випадків вже на місці злочину дозволяє встановити природу вибуху. За руйнуючою дією вибуху можна визначити епіцентр вибуху вибухової речовини, її тип (бризантної чи металльної дії), оцінити масу підірваного заряду і його габарити. Все це визначає необхідність ретельного фіксування руйнувань та пошкоджень, що є особливістю цих оглядів.

Спеціаліст-вибухотехнік при огляді місця події визначає епіцентр вибуху (тобто місце розміщення заряду вибухової речовини або простору, у якому могла утворитися вибухонебезпечна суміш), консультує слідчого щодо

визначення меж території, яка підлягатиме охороні огляду. Залучений спеціаліст оглядає епіцентр вибуху, аналізує та дає оцінку зібраним речовим доказам, допомагає їх систематизувати, детально описати належним чином упакувати.

Важливим при огляді місця події є залучення спеціаліста – хіміка, який визначає наявність при застосуванні вибухового пристрою хімічних, отруйних або шкідливих речовин.

За результатами огляду місця події слідчим за допомогою спеціаліста/тів оформляється протокол слідчої дії «Огляд місця події» у відповідності до вимог ст. 223 та ст. 237 КПК України. У протоколі повно, точно і детально описується та відображається обстановка місця вибуху, властивості виявлених і вилучених слідів, предметів і документів. У відношенні кожного з них необхідно вказати точне місце знаходження, стан, родові та індивідуальні ознаки речей або документів. Відповідний спеціаліст під керівництвом слідчого повинен забезпечити повний відеозапис такого огляду місця події із супроводженням його коментування. За необхідності, у якості додатків до протоколу, від спеціаліста можуть відбиратися пояснення у порядку передбаченому п. 2 ч.2 ст.105 КПК України.

До протоколу огляду додаються схеми з відображенням відстані між відміченими об'єктами огляду і плани (у масштабі), які виготовляються з використанням загальноприйнятих топографічних знаків і умовних позначок криміналістичних об'єктів. Для більш точної фіксації на схемі чисельних слідів вибуху і інших предметів доцільно користуватися наступним способом. Осередок вибуху умовно прийняти за центр годинникового циферблата, а годинникову стрілку, яка встановлена на 12 годин, зорієнтувати за компасом на північ, відзначивши це в протоколі огляду і на схемі. Відстань від осередку до місця виявлення предмета зафіксувати на схемі відносно годинникового поділу циферблату, в необхідних випадках можливо користуватись і одним компасом.

На місці вибуху виготовляються зліпки з гіпсу, полімерних матеріалів зі слідів взуття, транспортних засобів, вилучаються відбитки пальців на дактилоскопічну плівку та інше. При вилученні залишків вибухового пристрою та інших предметів, які мають відношення до вибуху, необхідно їх попередньо відсортувати: окремо осколки (обривки) корпусу, упаковки, залишки засобів ініціювання і сповільнення, інших предметів, виявлених у кожному із секторів. Це надасть можливість встановити відсутні предмети і при необхідності поновити їх пошук.

Увага! Враховуючи небезпеку вилучених вибухонебезпечних пристроїв, засобів підризу, їх необхідно зберігати у вибухотехнічних підрозділах ОВС України. Речові докази у вигляді вибухових речовин передаються для зберігання на склади (арсенали, бази) Збройних Сил або відповідних державних підприємств, а отруйні речовини - на склади суб'єктів господарювання, які мають дозвіл на це.

Порядок дій другої слідчо-оперативної групи при виїзді до місця передачі повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності

Найбільшу інформативність несе у собі місце передачі повідомлення з відповідним змістом. Переважно, розглядувані суспільно-небезпечні діяння вчинюються з використанням стаціонарних (таксофонів, домашніх, службових) телефонів (60%), відповідно місцем кримінального правопорушення буде місце розташування даного засобу зв'язку. Простіше встановити злочинця, якщо повідомлення про підготовку вибуху передається з квартирному телефону. Більш складна ситуація, створюється за умови передачі повідомлення з телефону-автомату (таксофону), розташованого на вулиці, у будь-якому приміщенні, або з телефону на підприємстві, установі, організації, до якого доступ співробітників необмежений або не контролюється [24, с. 60].

Встановлення розташування телефонного апарату, можливе шляхом використання електронних телефонних довідників відповідних населених пунктів. Значно спрощує діяльність чергового та підвищує якість проведення огляду та кількість виявлених слідів наявність у черговій частин номерів всіх таксофонів та їх розташування на території обслуговування відповідного районного відділу ОВС. Таким чином за номером таксофону, з якого здійснюється дзвінок, визначається адреса його розташування, куди одразу направляється СОГ, що дозволяє не лише виявити значну кількість слідів, а й затримати злочинців.

Особливого значення це набуває при використанні телефону, доступ до якого не обмежений і не контрольований. За цим місцем ступінь знищення слідів злочинцем, або сторонніми особами є найвищою. Це може бути пояснено тим, що зазвичай ці засоби зв'язку знаходяться у громадських місцях. Відповідно, телефоном після злочинця може скористатися невизначена кількість осіб, у результаті чого сліди, які дозволяють ідентифікувати зловмисника знищуються.

Відповідно, саме цьому місцю, за умови його негайного встановлення, має приділятися першочергова увага правоохоронців за фактами надходжень повідомлень з відповідним змістом.

Як зазначають окремі вчені, між отриманням вихідної інформації про вчинення злочину і початком проведення слідчого огляду (прибуттям СОГ групи) повинен проходити мінімальний проміжок часу (зокрема, оптимальний проміжок часу не повинен перевищувати 15 хвилин) [25, с.16]. Пунктом 2 розділу IX «Порядок дій нарядів патрульної поліції, груп реагування патрульної поліції та інших нарядів поліції, задіяних до реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події» Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення, затвердженої наказом МВС України №111 [9] встановлений такий орієнтовний час прибуття наряду поліції на місце події з моменту призначення наряду для реагування на правопорушення або подію:

- 1) у межах міста:

до 7 хвилин - при перебуванні наряду в зоні оперативного реагування;
до 10 хвилин - у разі якщо задіяно наряд з іншої (сусідньої) зони обслуговування;

2) у сільській місцевості:

до 20 хвилин - при перебуванні наряду в зоні оперативного реагування;

до 40 хвилин - у разі якщо задіяно наряд з іншої дільниці.

Вивченням кримінальних справ та проваджень за розглядуваними суспільно-небезпечними діяннями встановлено, що огляд проводився слідчими у 59 % випадків, у результаті чого сліди виявлялися лише у 12 %[21].

Причиною виявлення зазначеної кількості слідів є несвоєчасне встановлення місця повідомлення про загрозу. Відповідно, слідчі з урахуванням місця розташування, часу, що пройшов з моменту передачі повідомлення до виявлення даного місця, та інших чинників переважно визначають неможливість виявлення слідів злочинця та недоцільність проведення слідчого огляду. Однак, незалежно від того, скільки минуло часу з моменту отримання повідомлення до виявлення місця його передачі, останнє має бути оглянуто в обов'язковому разі. Виїзд СОГ та інших співробітників правоохоронних органів на дане місце забезпечить орієнтуванню на місцевості, сприятиме висуванню слідчих версій, що пов'язує злочинця з цією місцевістю, чому саме звідси було передане повідомлення, формуванню таким чином можливого кола підозрюваних осіб. У свою чергу виявлення свідків, очевидців події сприятимуть встановленню напрямку руху потенційного підозрюваного після передачі повідомлення та організації його переслідування й затримання «по гарячих» слідах. Значної уваги має бути приділено розташованим у безпосередній близькості від таксофона камерам відео спостереження, які могли зафіксувати підозрюваного.

Слідчому варто пам'ятати, що за ходом проведення огляду місця події можуть спостерігати і злочинці. Зважаючи на це, пропонується фіксувати фото зйомкою або відеозаписом перебування навколо сторонніх осіб, які можуть бути причетними до вчиненого кримінального правопорушення. Деякі з них розраховують бути запрошеними в якості понятого. Цим вони намагатимуться з'ясувати кількість інформації відомої слідчому.

Інші можуть виступити «випадковими» свідками надаючи слідчому неправдиву інформацію з метою направлення розслідування хибним шляхом. Тому до активності деяких осіб необхідно ставитись критично та, за наявності підстав, перевіряти на причетність до вчиненого кримінального правопорушення.

Наведені вище відомості визначають типовий характер дій СОГ за місцем передачі повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. Заслужують на увагу результати проведеного дослідження, згідно з якими у 14 % випадків місця передачі повідомлення та об'єкт загрози співпадали, тобто злочинці висловлювали

загрозу тому об'єкту, на території якого знаходились на момент передачі повідомлення. Проведені огляди забезпечили правоохоронцям виявлення слідів у 38 % від загальної кількості цих випадків. За цими фактами зусилля спрямовуються не на встановлення місця передачі повідомлення, а на проведення за ним необхідних дій. Одразу збирається необхідна для прийняття рішення інформація за відповідним фактом. Це і сприяє виявленню та вилученню значно більшої кількості відображень злочинця, оскільки час, за який правоохоронці потрапляли на дане місце не дозволяє знищити сліди протиправної дій.

Необхідно зазначити, що огляд за фактом вчинення даного кримінального правопорушення доцільно проводити ексцентричним методом, тобто за спіраллю від центру до периферії. При цьому центром виступатиме телефонний апарат. Під час огляду телефонного апарату намагаються віднайти сліди рук на слухавці, корпусі телефонному апараті, мікрочастин та одорологічних слідів у місцях можливого контакту злочинця з оточуючими предметами.

За необхідності зберегти сліди прибуття та відходу злочинців чи інших відображень та речових доказів розташованих по периферії доцільно використовувати концентричний метод, котрий здійснюється за спіраллю від периферії до центра. При цьому відбитки низу взуття відшукуються як поблизу таксофону, так і на прилеглий до нього території. З об'ємних слідів після фотографування та обнюхування розшуковим собакою, виконується гіпсовий зліпок.

У разі знаходження правопорушника, наприклад, за місцем мешкання, роботи та використання ним телефону (міського, мобільного) для передачі повідомлення про загрозу безпеці, визначити причинно-наслідковий зв'язок між слідами на телефоні, інших предметах у цьому приміщенні та фактом доведення даної інформації до відома іншої особи викликає певні труднощі. Складність полягає у відмежуванні слідів, які були наслідком вчинення кримінального правопорушення, і таких, що є результатом побутового використання певного технічного засобу передачі інформації. Однак сліди в такому разі визначатимуть факт знаходження цієї особи у відповідному місці. Це необхідно враховувати слідчому, оскільки у подальшому злочинці взагалі відмовляються від факту їх знаходження у цьому місці.

Під час проведення слідчого огляду необхідно досліджувати обставини, виявляти і фіксувати сліди, які вказують на :

– дії особи до вчинення кримінального правопорушення, зокрема спосіб прибуття на місце передачі повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, безпосередня підготовка до вчинення;

– дії особи, що пов'язані з безпосереднім вчиненням кримінального правопорушення, зокрема спосіб скоєння;

– дії особи після передачі повідомлення з відповідним змістом, зокрема спосіб зникнення з місця події та приховування або знищення слідів;

- місце і час вчинення кримінального правопорушення, проміжок часу знаходження на місці події;
- фізіологічні, психологічні та інші ознаки особи злочинця;
- обставини, що сприяли чи перешкождали учиненню кримінального правопорушення;
- наявність негативних обставин.

Слідчий огляд можна вважати результативним, якщо після його завершення встановлена особа або ознаки злочинця та ін.

Для підвищення рівня виявлення слідів, широко використовуються спеціальні знання певних осіб. Їх використання за кримінальними правопорушеннями, кваліфікованими у відповідності до ст. 259 КК України, яка набуває особливої актуальності. Характер дій спеціаліста на місці події залежить від різновиду кримінального правопорушення, а також сукупності інших умов та факторів. Така необхідність виникає у разі недостатніх знань слідчим прийомів та засобів виконання роботи, що потребує спеціальних знань та навичок. Окрім того, не виключене використання спеціальних знань цих осіб й при первинному дослідженні виявлених під час огляду слідів та інших об'єктів, що можуть стати доказами по провадженню. Метою такого дослідження є отримання інформації необхідної для організації переслідування злочинця та затримання «по гарячих» слідах. Крім різноманітних науково-технічних засобів, сьогодні застосовуються службовий собака. Лише комбіноване використання всіх можливих сил та засобів пошуку слідів злочинця спроможне дати результат роботи СОГ, оскільки лише використання одиничних засобів пошуку в більшості випадків не здатне забезпечити досягнення належного результату огляду місця події.

Як правило, до прибуття кінолога з розшуковим собакою огляд місця події не проводиться. Дії кінолога з собакою спрямовуються на: визначення меж огляду місця події та порядок його проведення з метою відшукування всіх слідів, інформація про параметри злочинців та їх кількість, напрямки підходу і відходу та інших відомостей, необхідних для організації переслідування та затримання винуватців.

Відомості, отримані при огляді місця події, за своїм походженням носять комплексний характер й можуть бути використані багатопланово – для розшуку злочинця, побудови слідчих версій, допитів та ін. [26, с.34]. Окрім того, отримані відомості сприятимуть побудові обґрунтованих припущень про причини висування загрози відповідному підприємству (установі, організації) та можливий зв'язок злочинця з ним. Зазначене дозволяє встановити свідків та очевидців даного кримінального правопорушення, отримати іншу інформацію.

Таким чином огляд місця передачі повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, незалежно від кількості часу, що пройшов з моменту його виявлення, має проводитись в обов'язковому порядку. При цьому до участі у проведенні огляду, на розсуд слідчого, мають залучатись спеціалісти у відповідних галузях знань.

Результатом проведення огляду має бути належно складений протокол із відповідними додатками.

Список використаних і рекомендованих джерел:

1. Єдиний звіт Генеральної прокуратури України про кримінальні правопорушення за січень-березень 2015 року: Розділ 4 та Розділ 6. Генеральна прокуратура України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&_c=fo# (дата звернення: 12.10.2019).

2. Єдиний звіт Генеральної прокуратури України про кримінальні правопорушення за січень-березень 2014 року: Розділ 4 та Розділ 6. Генеральна прокуратура України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення: 12.10.2019).

3. Єдиний звіт Генеральної прокуратури України про кримінальні правопорушення за січень-березень 2019 року: Розділ 4 та Розділ 6. Генеральна прокуратура України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113653&libid=100820# (дата звернення: 12.10.2019).

4. Інструкція про поведження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах внутрішніх справ України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.07.2014 р. № 653. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0870-14> (дата звернення: 12.10.2019).

5. Положення про Міністерство внутрішніх справ України: постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 878. Зі змінами, внесеними Постановою КМУ від 21 серпня 2019 року № 790. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#n10> (дата звернення: 12.10.2019).

6. Положення про Вибухотехнічну кваліфікаційну комісію МВС України та порядок надання працівникам органів внутрішніх справ та їх позбавлення права самостійного проведення спеціальних вибухотехнічних робіт: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 15.12.2011 р. № 924. Дата оновлення: 30.07.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-12> (дата звернення: 12.10.2019).

7. Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 р. № 1343. Дата оновлення: 29.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15> (дата звернення: 12.10.2019).

8. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3.11.2015 р. № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15> (дата звернення: 12.10.2019).

9. Інструкція з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16.02.2018 р. № 111. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0371-18/page>(дата звернення: 12.10.2019).

10. Інструкція з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.07.2017 р. № 570. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17#n4>(дата звернення: 12.10.2019).

11. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 7.07.2017 р. № 575. Дата оновлення: 16.08.2019. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 12.10.2019).

12. Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження: постанова Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 р. № 1104. Дата оновлення: 16.11.2016. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1104-2012-%D0%BF> (дата звернення: 12.10.2019).

13. Правила безпеки під час поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення:наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 12.06.2013 р. № 355. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1127-13> (дата звернення: 12.10.2019).

14. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.1998 р. № 622. Дата оновлення: 15.05.2018. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98> (дата звернення: 12.10.2019).

15. Правила дорожнього перевезення небезпечних вантажів: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 4.08.2018 р. № 656. Дата оновлення: 08.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-18#n10> (дата звернення: 12.10.2019).

16. Мінімальні вимоги безпеки і охорони здоров'я при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочому місці:наказ Міністерства соціальної політики України від 29.11.2018 р. № 1804. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1494-18> (дата звернення: 12.10.2019).

17. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах. Том 1. Видання друге, виправлене. Укладачі: В. Яременко, О. Сліпушко. – Київ, Видавництво «Аконіт». – 2008. – 926 с.

18. Грибан В.Г., Негодченко О.В. Охорона праці в органах внутрішніх справ: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / В.Г. Грибан, О.В. Негодченко. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 336 с.

19. Вибух // Матеріал інтернет ресурсу «Вікіпедія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D0%B1%D1%83%D1%85>.

20. Методика комплексного дослідження вибухових пристроїв, вибухових речовин і слідів вибуху / [Прохоров-Лукін Г.В., Пашенко В.І., Биков В.І. та ін.]. – К.: ТОВ «ЕлітПрінт», 2011. – 216 с.

21. Плетенець В. М. Розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності : монограф. / Плетенець Віктор Миколайович. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – 188 с.

22. Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ. ДП «Друкарня МВД України». Київ – 2002. – 544 с.

23. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Дата оновлення: 25.09.2019. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384> (дата звернення: 12.10.2019).

24. Золотарев Р. Г. Доказывание по уголовным делам о заведомо ложном сообщении об акте терроризма : учеб. пособие / Золотарев Р. Г. – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2008. – 144 с.

25. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монограф. / Чаплинський К. О. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – 308 с.

26. Баканова Л. П. Понятие и сущность осмотра места происшествия и получаемой информации / Л. П. Баканова // Вопросы криминалистической тактики : сб. науч. трудов. – Ташкент, 1978. – 100 с.

Додатки (окремі приклади вибухових пристроїв)

Додаток А

Радянська протипіхотна осколкова керована наземна міна спрямованої дії «МОН-100». Міна такого типу могла бути використана під час терористичного акту в м. Одесі 22 лютого 2015 року. Вибухвчиняє оператор з пульта управління при появі жертв у секторі ураження, або вибух відбувається при зачіпанні жертвою обривного датчикапідривача. Ураження людини (або декількох людей одночасно) при вибуху міни завдається готовими елементами ураження (400 шт. роликів діаметром 10 мм.), що спрямовано вилітають вузьким пучком шириною до 5 метрів і дальністю до 115 метрів (при ймовірності ураження 90%).

Додаток Б

Радянська протипіхотна осколкова керована наземна міна спрямованої дії «МОН-90». Ураження людини (або декількох людей одночасно) при вибуху міни завдається елементами ураження, що спрямовано вилітають у секторі по горизонту 54 градуса дальністю до 99 м. Висота сектору враження – від 30 см безпосередньо біля міни до 8 метрів на граничній дальності розльоту вражаючих елементів.

Додаток В

Радянська протипіхотна осколкова керована наземна міна спрямованої дії «МОН-50». Ураження людині (або декількох одночасно) при вибуху міни завдається готовими забійними елементами (540 кульки або 485 роликів), що спрямовано вилітають у секторі по горизонту 54 градуси на відстань до 50 метрів. Висота сектора ураження від 15 см до 4 метрів на граничній дальності.

Зовнішній вигляд протипіхотної фугасної міни ПФМ-1, ПФМ-1С «Лепесток». Вибух відбувається в момент наступання на неї ногою. Можлива самоліквідація міни, тобто вибух без зовнішніх факторів впливу протягом 1-40 годин з моменту її встановлення. Переважно травмується нижня частина ноги людини.

5. РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОШКОДЖЕННЯМ ОБ'ЄКТІВ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ

Кримінально-правова характеристика злочинів, пов'язаних з пошкодженням об'єктів електроенергетики

Об'єкт та предмет злочинів, пов'язаних з пошкодженням об'єктів електроенергетики. Об'єкт злочину є одним з найважливіших елементів кримінально-правової характеристики та ознак складу злочину.

Загальним об'єктом кримінально-правової охорони є сукупність певних соціальних цінностей, які охороняються державою встановленням кримінальної відповідальності та покаранням за суспільно небезпечні посягання на них.

Безпосередніми об'єктами конкретного злочину як явища реальної дійсності виступають соціальні цінності, на які посягає злочин, спричиняючи їм фактичну шкоду або реальну загрозу її настання. Тому поняття "об'єкт злочину" як явища є ширшим від поняття "об'єкт злочину" як ознаки складу злочину. Останнє охоплює тільки ознаки тих соціальних цінностей, на які прямо вказується в диспозиції статті Особливої частини, за якою кваліфікується вчинений злочин або які прямо витікають з її змісту. Розглянемо з цих позицій ознаки об'єкта злочинів, які передбачені у ст. 194¹ та 360 КК, а також ст. 277 та 292 КК.

Виходячи з того, що склади злочинів, які передбачають відповідальність за посягання на об'єкти електроенергетики та зв'язку, містяться у різних розділах Особливої частини КК, а саме: ст. 194-1 КК – у Розділі VI "Злочини проти власності", статті 277 і 292 КК – у Розділі XI "Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту", ст. 360 КК – у Розділі XV "Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів", свідчить про те, що ці злочини в реальній дійсності є багатооб'єктними, вони водночас посягають на різноманітні соціальні цінності.

В чинному Кримінальному кодексі України ст. 194¹ КК, яка передбачає відповідальність за посягання на об'єкти електроенергетики, віднесена до злочинів проти власності, статті 277 і 292 КК, в яких поряд з ознаками інших діянь передбачені ознаки посягань на деякі спеціальні види зв'язку, – до злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту, а ст. 360 КК, яка передбачає відповідальність за посягання на всі інші види зв'язку, – до злочинів проти авторитету органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

Узагальнюючи позиції науковців, що коментували безпосередні об'єкти розглянутих злочинів, доцільно зазначити:

– при коментуванні ст. 194¹ КК вказується, що безпосереднім об'єктом цього злочину є відносини власності з належності об'єктів електроенергетики (у разі їх руйнування) і використання цих об'єктів (у разі пошкодження таких

об'єктів). Додатковим об'єктом є забезпечення функціонування цих об'єктів і безпека життя людей;

– при коментуванні статей 277 і 292 КК щодо злочину, передбаченого ст. 277 КК, вказується таке: "Небезпечність цього злочину полягає в тому, що умисне руйнування або пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів порушує нормальне функціонування технічних систем залізничного, водного або повітряного транспорту, внаслідок чого транспортні засоби, які є джерелом підвищеної небезпеки, виходять з-під контролю і створюють загрозу настання катастрофи, аварії та інших тяжких наслідків", а щодо злочину, передбаченого ст. 292 КК, зазначається: "Суспільна небезпека цього злочину виражається в тому, що при пошкодженні об'єктів магістральних трубопроводів створюється загроза настання тяжких наслідків. Це викликає загибель людей, матеріальних цінностей, спричинення тяжких тілесних ушкоджень. Це може викликати катастрофічні наслідки для екології, рослинного та тваринного світу. Крім того, такі діяння порушують нормальну роботу самого трубопроводу, що викликає негативні наслідки для інших галузей господарської діяльності" [1, 2].

Додатковий об'єкт злочину розглядають як різновид безпосереднього об'єкта, розуміючи під ним ті цінності, яким завдається шкода поряд з основним безпосереднім об'єктом злочину. Додатковий безпосередній об'єкт, так само як і основний, має важливе значення для визначення соціально-правової сутності вчиненого злочину, для встановлення тяжкості наслідків, які настали або могли настати. Встановлення цього виду об'єкта сприяє правильній кваліфікації вчиненого злочину і відмежуванню його від суміжних суспільно небезпечних діянь.

Тобто, виходячи з диспозиції розглядуваних статей і сутності передбачених цими статтями злочинів як явищ реальної дійсності, вказаним злочинам притаманна багатооб'єктність посягання, причому в усіх випадках має місце такий об'єкт, як безпека функціонування і нормальне функціонування об'єктів електроенергетики або зв'язку.

Предметом злочину, передбаченого статтею 194¹ КК, є об'єкти електроенергетики, до яких, відповідно до Закону України "Про ринок електричної енергії" від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII, віднесені: електричні станції (крім ядерної частини атомної електричної станції), електрична підстанція, електрична мережа [3].

Предмет злочину у диспозиції ч. 1 ст. 194¹ визначається формулюванням (словосполученням) "об'єкти електроенергетики".

Визначення понять "електроенергетика", "об'єкт електроенергетики", "об'єднана енергетична система України", "електрична мережа" наводяться у ст. 1 Закону "Про ринок електричної енергії" і, безумовно, мають братися за основу при побудові кримінально-правових норм, спрямованих на охорону об'єктів електроенергетики та зв'язку від суспільно небезпечних посягань, а також в науковій юридичній літературі та правозастосуванні.

Електроенергетика – це галузь економіки України, що забезпечує споживачів електричною енергією.

Предметом злочину за статтею 277 КК, відповідно до змісту диспозиції частини першої, є: 1) шляхи сполучення; 2) споруди на них; 3) рухомий склад і судна; 4) засоби зв'язку і сигналізації.

Телекомунікації (електрозов'язок) – це передавання, випромінювання та/або прийом знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого роду по радіо, проводових, оптичних або інших електромагнітних системах. Телекомунікації складаються з технічних засобів – обладнання, станційних та лінійних споруд, призначених для утворення телекомунікаційних мереж – комплексу технічних засобів телекомунікацій та споруд, призначених для маршрутизації, комутації, передавання та/або приймання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого роду по радіо, проводових, оптичних або інших електромагнітних системах між кінцевим обладнанням [4].

Засоби зв'язку на об'єктах транспорту - це радіостанції, радіомаяки, радіопеленгатори, локатори, телеграф, телефон тощо. Для чіткого окреслення предмета цього злочину необхідно враховувати, що його визначальною ознакою є здатність за своїм призначенням, технічним станом, відповідністю нормативним вимогам забезпечувати безпечний рух або експлуатацію зазначених видів транспорту.

Вказане обладнання та пристрої повинні мати не тільки функціональне призначення щодо безпеки експлуатації зазначених видів транспорту, а й бути придатним до експлуатації та використання за цільовим призначенням щодо безпеки експлуатації вказаних видів транспорту. Пошкодження, руйнування або інші дії, спрямовані на приведення зазначених предметів у непридатний для експлуатації стан може спричинити аварію поїзда, судна або порушення нормальної роботи транспорту чи створити небезпеку для життя людей чи настання інших тяжких наслідків.

Засоби телекомунікації (електрозов'язку), їх споруди і технічні засоби, які технологічно не пов'язані із функціонуванням шляхів сполучення, рухомого складу або суден, не можуть бути предметом складу злочину за ст. 277 КК України. Наприклад, об'єкти відомчої телефонної мережі, яка виконує загальні функції зв'язку, не пов'язані із забезпеченням безпеки руху на залізниці тощо. Посягання на такі об'єкти зв'язку можуть утворювати склад злочинів, передбачених ст.ст. 194, 196 або 360 КК.

Спираючись на ч. 1 ст. 1 Закону України "Про телекомунікації", а також на зміст диспозиції ст. 292 КК, засоби зв'язку, як предмет злочину за ст. 292 КК, слід визначити як технологічно пов'язані з магістральними нафтопроводами, газоппроводами та нафтопродуктопроводами технічні засоби телекомунікацій (електрозов'язку), які призначені для передавання, випромінювання та/або прийому знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого роду по радіо, проводових, оптичних або інших електромагнітних системах і забезпечують безперебійну і безаварійну роботу трубопроводу (робочий тиск в трубопроводах, режим

роботи насосів, запірної арматури, засобів попередження аварій тощо), тобто безпеку експлуатації трубопровідного транспорту [4].

Пошкодження або руйнування будь-якого з перелічених предметів може призвести до порушення нормальної роботи усього трубопроводу, аварії, забруднення навколишнього середовища, пожежі, загибелі людей та інших тяжких наслідків.

Предметом злочину за ст. 360 КК, відповідно до диспозиції, є кабельні, радіорелейні, повітряні лінії зв'язку, а також споруди чи обладнання, які входять до їх складу. Тобто предметом злочину за вказаною статтею можуть бути лише об'єкти електрозв'язку, які складаються безпосередньо з самих електrolіній, а також технологічно пов'язані з ними і призначені для організації їх роботи споруди та обладнання.

Радіозв'язок - один із видів електрозв'язку, який здійснюється з використанням радіохвиль.

До споруд електрозв'язку відносяться: будівлі, вежі, антени, що використовуються для організації електрозв'язку.

Обладнання – це складові частини технічних засобів телекомунікацій (технічне обладнання), до яких відносяться станційні та лінійні споруди, технічні пристрої, устаткування, прилади тощо, які є складовими частинами ліній електричного зв'язку і призначені для утворення телекомунікаційних мереж та організації зв'язку.

Об'єктивна сторона злочинів

Об'єктивна сторона злочину – це зовнішній бік (зовнішній вираз) злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням та суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, а також вибірково застосованими засобами вчинення злочину.

Суспільна небезпечність діяння, яке визнається злочином, полягає у спричиненні істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони або створенні реальної загрози заподіяння такої шкоди.

Діяння – це свідомий акт поведінки людини, який завжди є наслідком пізнавальної діяльності, відбиттям у свідомості людини об'єктивного світу. Діяння повинно бути вольовим, тобто проявом волі особи, коли вона діє з певних мотивів, переслідує певні цілі.

Питання ж про те, наскільки правильно законодавцем сформульовані ознаки об'єктивної сторони складів злочинів, що передбачають відповідальність за посягання на об'єкти електроенергетики та зв'язку, і наскільки точно законодавчі формулювання відображають властивість об'єкта кримінально-правової охорони, можна з'ясувати на основі порівняльного аналізу диспозицій статей 194¹, 277, 292 та 360 КК України.

Зокрема, диспозиції вказаних статей сформульовані таким чином:

– "Умисне пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики, якщо ці дії призвели або могли призвести до порушення нормальної роботи цих об'єктів або спричинили небезпеку для життя людей, -" (ст. 194¹ КК);

– "Умисне руйнування або пошкодження шляхів сполучення, споруд на них, рухомого складу або суден, засобів зв'язку чи сигналізації, а також інші дії, спрямовані на приведення зазначених предметів у непридатний для експлуатації стан, якщо це спричинило або могло спричинити аварію поїзда, судна або порушило нормальну роботу транспорту, або спричинило небезпеку для життя людей чи настання інших тяжких наслідків, -" (ст. 277 КК);

– "Пошкодження або руйнування магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів, відводів від них, а також технологічно пов'язаних з ними об'єктів, споруд, засобів зв'язку, сигналізації, автоматики, якщо це призвело до порушення нормальної роботи зазначених трубопроводів або спричинило небезпеку для життя людини, -" (ст. 292 КК);

– "Умисне пошкодження кабельної, радіорелейної, повітряної лінії зв'язку, проводового мовлення або споруд чи обладнання, які входять до їх складу, якщо воно спричинило тимчасове припинення зв'язку, -" (ст. 360 КК).

Об'єктивна сторона цих злочинів відповідно до конструкцій диспозицій вказаних статей виражається в діях, суспільно небезпечних наслідках, причинному зв'язку між ними.

Ознаки активної цілеспрямованої дії, що переводить предмети, до яких вона подається, в новий стан, виражені у ст. 194¹ КК поняттями "пошкодження" або "руйнування"; в ст. 277 КК – поняттями "руйнування" або "пошкодження", а також "інші дії, спрямовані на приведення зазначених предметів у непридатний для експлуатації стан"; в ст. 292 КК – поняттями "пошкодження" або "руйнування"; в ст. 360 КК – поняттям "пошкодження".

Руйнування об'єктів електроенергетики - це їх приведення у повну непридатність для їх використання за цільовим призначенням, їх розвалювання, розбирання, ламання, знищення, порушення їх цілісності, їх розорення, а також припинення їх фізичного існування.

Терміни "знищення" і "руйнування" неможливо уявити як ціле та частку. В реальній дійсності може бути руйнування без знищення, а також знищення без руйнування. Наприклад, знищення майна шляхом підпалу неможливо уявити як руйнування, в той же час руйнування будь-якого об'єкта, яке дозволяє відновити його з використанням того ж матеріалу, з якого він був виготовлений, ніяким чином неможливо уявити як знищення. Руйнування у більшості випадків тягне припинення фізичного існування об'єктів, а знищення – закінчення їх існування.

Зміст поняття "**пошкодження**" чужого майна полягає в такому протиправному впливі на предмет, внаслідок якого він частково, не в повному обсязі, втрачає свої споживчі властивості та економічну цінність і при цьому істотно обмежується можливість його використання за призначенням. Пошкоджене майно може бути відновлене і знову набути тимчасово або частково втрачених корисних якостей для використання його за

функціональним призначенням лише після необхідних фінансових, трудових та інших затрат.

Пошкодження ліній зв'язку, споруд чи обладнання, що входить до їх складу, – це приведення зазначених предметів на певний час в стан, коли вони втрачають повністю чи частково здатність використовуватись за цільовим призначенням.

Злочини, що розглядаються, є **закінченими** з моменту вчинення вказаних в диспозиціях статей 194¹, 277, 292 та 360 КК дій (руйнування або пошкодження, або вчинення інших дій, спрямованих на приведення зазначених предметів у непридатний для експлуатації стан), якщо це спричинило передбачені цими статтями відповідні похідні наслідки.

Якщо руйнування, пошкодження або приведення іншим способом в непридатний для експлуатації стан об'єктів електроенергетики та зв'язку здійснюється без використання будь-яких предметів або з використанням звичайних підручних засобів чи інструментів, то дія закінчується рухом тіла, але якщо винний використовує при цьому будь-які керовані ним механізми (автомобіль, трактор, екскаватор, бульдозер тощо) або сили природи, спрямовуючи їх на руйнівний вплив (наприклад, цілеспрямоване змінення руху потоку води), то змістом дії охоплюються не тільки рухи тіла, але і робота механізмів або вплив сил природи, або і робота механізмів, і вплив сил природи одночасно.

Важливе значення при розгляді кримінально-правових норм, спрямованих на охорону об'єктів електроенергетики та зв'язку, а також кваліфікації злочинів, що посягають на об'єкти електроенергетики та зв'язку, має **встановлення причинного зв'язку** між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками, що наступили. Необхідно встановити, чи є певне діяння людини необхідною умовою настання конкретного суспільно небезпечного наслідку, передбаченого кримінально-правовою нормою. Якщо це так, то причинний зв'язок між діянням людини та суспільно небезпечним наслідком, що наступив після нього, існує. Причинний зв'язок між діянням і наслідком існує і тоді, коли діяння людини відіграло незначну роль у настанні суспільно небезпечного наслідку завдяки приєднанню діяльності людини до будь-яких зовнішніх умов, незалежно від того, чи полягають ці умови в особливих властивостях об'єкта посягання або в діях інших осіб, або у втручанні сил природи.

Об'єктивна сторона злочину характеризується пошкодженням або руйнуванням об'єктів електроенергетики, якщо ці дії призвели або могли призвести до порушення нормальної роботи цих об'єктів або спричинили небезпеку для життя людей. ... Своєрідним наслідком вказаних дій є те, що вони призвели або могли призвести до порушення нормальної роботи об'єктів електроенергетики, або спричинили небезпеку для життя людей.

Об'єктивна сторона злочину характеризується сукупністю трьох ознак: 1) діяння – пошкодження ліній зв'язку, відповідних споруд чи обладнання; 2)

наслідки у вигляді тимчасового припинення зв'язку; 3) причинний зв'язок між діями та наслідками.

Разом з тим, ст. 194¹ КК, вказує, що із об'єктивної сторони злочин виражається у 1) пошкодженні або 2) руйнуванні об'єктів електроенергетики. Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони є *похідні* наслідки у вигляді або 1) порушення нормальної роботи об'єктів електроенергетики, або 2) створення загрози порушення нормальної роботи об'єктів електроенергетики, або 3) спричинення небезпеки для життя людей та причинний зв'язок між названими діями та наслідками.

Таким чином, наслідком при вчиненні в реальній дійсності посягань на об'єкти електроенергетики та зв'язку є їх непридатний для експлуатації стан (повністю чи частково). Похідними наслідками також є спричинення або можливість спричинення порушення нормальної роботи цих об'єктів, або створення небезпеки для життя людей чи настання інших тяжких наслідків. Такі похідні наслідки можуть мати місце в реальній дійсності при вчиненні будь-якого з посягань на об'єкти електроенергетики та зв'язку, однак ознаками ст. 360 КК передбачений лише такий похідний наслідок, як спричинення тимчасового припинення зв'язку, тоді як пошкодження, наприклад, спеціальних видів зв'язку, передбачених у ст. 5 Закону України "Про радіочастотний ресурс України", може спричинити не менш тяжкі наслідки, ніж пошкодження об'єктів електроенергетики чи пошкодження засобів зв'язку на транспорті.

Суб'єктивна сторона злочинів

Суб'єктивна сторона злочину – це внутрішня його сторона, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння і до його наслідків.

Зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризується такими юридичними ознаками, як вина, мотив та мета злочину.

Основною ознакою, що характеризує суб'єктивну сторону злочину, є вина. **Вина** – невід'ємний елемент суб'єктивної сторони злочину як явища об'єктивної реальності й обов'язкова ознака складу злочину – нерозривно пов'язана з об'єктом та об'єктивною стороною. Свідомість і воля – це елементи психічної діяльності людини, сукупність яких утворює зміст вини, вони перебувають у тісній взаємодії, тому "воля невіддільна від свідомості, по суті є її функцією".

Відповідно до ст. 24 КК України злочин визнається вчиненим умисно, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання або хоча й не бажала, але свідомо припускала їх настання.

Склади злочинів, що передбачають відповідальність за посягання на об'єкти електроенергетики та зв'язку (ст.ст. 194¹, 277, 292, 360 КК), сформовані в законі як так звані "матеріальні" склади. Але необхідно мати на увазі, що в цих складах злочинів міститься пряма вказівка лише на похідні наслідки, тоді як в реальній дійсності, перш за все при вчиненні конкретних злочинів,

виникають наслідки першого рівня, до яких, безумовно, винна особа має своє суб'єктивне ставлення.

Таким чином, здійснюючи умисне руйнування, пошкодження або приведення іншим шляхом у непридатний для експлуатації стан об'єктів електроенергетики та зв'язку, особа цілком усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, що включає усвідомлення багатооб'єктності посягання, а також того, що діяння може породити повне або часткове приведення у непридатний стан охоронюваних кримінальним законом предметів посягання, що, в свою чергу, може привести до настання будь-яких інших наслідків, як передбачених, так і непередбачених статтею закону.

При розгляді вольової ознаки умислу у разі вчинення злочинів, що посягають на об'єкти електроенергетики та зв'язку, необхідно також враховувати, що інтелектуальні і вольові ознаки умислу глибоко пов'язані між собою, вони взаємодіють, утворюючи форму вини.

Вольова ознака умислу при вчиненні посягань на об'єкти електроенергетики та зв'язку стосовно самого діяння полягає у бажанні вчинити руйнування, пошкодження або інші дії, спрямовані на приведення у непридатний для експлуатації стан зазначених предметів, а стосовно наслідків вона буде виражена в тому, що особа або бажає їх настання, або свідомо припускає настання цих наслідків.

При цьому наслідки першого рівня завжди охоплюються умисною формою вини, що ж стосується похідних наслідків, то вони можуть бути результатом як умислу, так і необережності.

Таким чином, умисні злочини, що посягають на об'єкти електроенергетики та зв'язку, можуть вчинюватись як в межах однієї форми вини (умислу), так і в рамках складної (змішаної) форми вини – умислу щодо дій та наслідків першого рівня і необережності щодо наслідків другого рівня (похідних наслідків).

Коли під ознаки складів злочинів, передбачених статтями 194¹, 277, 360 КК, підпадають лише злочини, вчинені з умисною або змішаною (складною) формою вини, на що прямо вказується в диспозиціях цих статей, то відповідно до диспозиції ст. 292 КК, суб'єктивна сторона цього злочину характеризується як умислом, так і необережністю.

Вина, будучи обов'язковим компонентом суб'єктивної сторони злочину і обов'язковою ознакою складу злочину, не вичерпує її змісту. Важливу роль у характеристиці суб'єктивної сторони відіграють мотив і мета, що, як самостійні психологічні ознаки, є взаємопов'язаними між собою і лише у своїй єдності можуть дати повне уявлення про спрямованість поведінки особи, вони є характерними для будь-якої свідомої вольової поведінки людини, їх підґрунтям є потреби, інтереси людини.

Мотиви посягань на об'єкти електроенергетики та зв'язку можуть бути різними і в одних випадках вони не впливають на кваліфікацію скоєного, в інших же, навпаки, викликають певні труднощі при кваліфікації відповідних

злочинів, у першу чергу, у випадках їх вчинення з корисливих або хуліганських мотивів.

Якщо мотив посягання на об'єкти електроенергетики та зв'язку буде хуліганським, то кваліфікація злочину має здійснюватися таким чином. У випадках, коли санкції статей, що передбачають відповідальність за посягання на об'єкти електроенергетики та зв'язку, не перевищують відповідної санкції статті 296 КК, то вчинене повністю охоплюється ознаками останньої і додаткової кваліфікації не потребує. У випадках перевищення відповідної санкції ст. 296 КК вчинене підлягає кваліфікації за сукупністю складів злочинів, що передбачають відповідальність за хуліганство і за відповідне посягання на об'єкти електроенергетики або зв'язку.

Мотив злочину тісно пов'язаний з метою діяння. Між мотивом і метою завжди є внутрішній зв'язок. Від мотиву залежить також формування мети людиною. Мета визначає спосіб, у який буде реалізовуватися намір, що виник. Керуючись мотивами, особа ставить перед собою ту чи іншу мету, яка тісно пов'язана з її потребами й інтересами.

Якщо метою злочину, спрямованого проти об'єктів електроенергетики або зв'язку, є задоволення корисливих потреб, то залежно від особливостей суб'єктивної сторони й наслідків, що об'єктивно наступили, діяння кваліфікуватиметься або тільки як злочин проти власності, або за сукупністю складів злочинів, які передбачають відповідальність за відповідне посягання на власність і за відповідне посягання на об'єкти електроенергетики або зв'язку.

У більшості випадків мета не впливає на кваліфікацію скоєного, яка здійснюється за відповідними статтями, що передбачають відповідальність за посягання на об'єкти електроенергетики або зв'язку.

Суб'єкт злочинів

Суб'єкт злочину у загальному розумінні – це особа, яка вчинила злочин. Згідно зі ст. 18 КК України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наступати кримінальна відповідальність. Тобто кримінальний закон наділяє суб'єкта злочину такими взаємопов'язаними ознаками: 1) фізична особа; 2) осудна особа; 3) особа, котра досягла віку, з якого може наступати кримінальна відповідальність.

Встановлення ознак суб'єкта злочинів, що вчинюються проти об'єктів електроенергетики та зв'язку і охоплюються статтями 194¹, 277, 292, 360 КК, України є важливою складовою правильної кваліфікації цих соціально небезпечних діянь та розмежування їх з іншими суміжними злочинами.

Передусім, суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, тобто людина. Цей висновок фактично закріплений у статтях 6, 7 і 8 КК, де вказується, що нести кримінальну відповідальність можуть громадяни України, іноземці й особи без громадянства. Тому не можуть бути визнані суб'єктом злочину юридичні особи (підприємства, установи, організації та ін.) або держава в цілому, бо такий підхід не відповідає притаманним кримінальному

праву принципам особистої і винної відповідальності, оскільки за колективною відповідальністю можуть критися дійсні винуватці злочину.

Вік, з якого може наступати кримінальна відповідальність, за загальним правилом і відповідно до ч. 1 ст. 22 КК України настає після досягнення особою шістнадцяти років – загального віку кримінальної відповідальності. У ч. 2 ст. 22 КК за вчинення окремих, прямо вказаних в нормі, злочинів встановлено знижений вік кримінальної відповідальності – чотирнадцять років. Необхідно звернути увагу, що встановлення віку, з якого настає кримінальна відповідальність за посягання на об'єкти електроенергетики та зв'язку, являє собою істотну проблему в кримінальному праві. У частині 2 ст. 22 КК серед злочинів, що встановлюють відповідальність за посягання на об'єкти електроенергетики та зв'язку і за вчинення яких відповідальність настає з чотирнадцяти років, передбачається лише пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (стаття 277 КК). Інші злочинні посягання на об'єкти електроенергетики та зв'язку, такі як умисне пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194¹ КК), пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів (ст. 292 КК), а також умисне пошкодження ліній зв'язку (ст. 360 КК) у ч. 2 ст. 22 КК не вказуються, а тому, відповідно до ч. 1 ст. 18 КК та ч. 1 ст. 22 КК, суб'єктом вказаних злочинів може бути фізична осудна особа, яка вчинила передбачений цими статтями злочин після досягнення шістнадцятирічного віку.

Кримінально-процесуальні особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із пошкодженням об'єктів електроенергетики

Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із пошкодженням об'єктів електроенергетики, має ряд особливостей, які стосуються:

- 1) організації, проведення й фіксації огляду місця вчинення кримінального правопорушення;
- 2) отримання в юридичної особи, якій належать пошкоджені об'єкти електроенергетики, документів щодо завданої шкоди;
- 3) залучення до кримінального провадження представника юридичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди;
- 4) обставин, що підлягають доказуванню;
- 5) встановлення осіб, причетних до кримінального правопорушення, вчиненого в умовах неочевидності;
- 6) вилучення речових доказів.

Розглянемо кримінально-процесуальні особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із пошкодженням об'єктів електроенергетики, більш докладно.

Особливості організації, проведення й фіксації огляду місця вчинення кримінального правопорушення (далі – місця події) полягають у:

1) з'ясуванні черговим територіального підрозділу поліції і слідчим місця знаходження об'єкта електроенергетики. Для цього зручно використовувати відомі черговому територіального підрозділу поліції, слідчому і заявнику орієнтири (населений пункт, залізнична станція, ділянка автомобільного сполучення тощо) із зазначенням місця розташування пошкодженого об'єкта електроенергетики між цими орієнтирами;

2) залученні до огляду пошкодженого об'єкта електроенергетики особи, яка виявила такі пошкодження. Це сприятиме однозначності висновків про виявлені пошкодження, особливо, якщо ця особа є працівником підприємства, на балансі якого знаходиться пошкоджений об'єкт електроенергетики і якщо вона виявила пошкодження, оглядаючи цей об'єкт під час виконання своїх трудових обов'язків;

3) обов'язковій присутності понятих при проведенні огляду місця події відповідно до абз.2 ч.7 ст.223 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України **лише в тому разі**, коли об'єкт, що оглядається, є володінням особи, тобто перебуває у **приватній власності**. Якщо ж об'єкт електроенергетики перебуває у державній власності, то кримінальний процесуальний закон не вимагає обов'язкової участі понятих при проведенні його огляду. Як правило, в державній власності в Україні перебувають об'єкти і лінії електропередачі з напругою 330 кВ і більш високою напругою. У разі, коли слідчий не впевнений у тому, що об'єкт електроенергетики є в державній власності, участь понятих під час огляду місця події є обов'язковою;

4) обов'язковому залученні експерта-криміналіста до проведення огляду місця події. Це зумовлено необхідністю вилучення дактилоскопічних слідів, слідів зрізу металевих частин складових об'єкта електроенергетики (металевої стружки, що залишилася після зрізання металевих куточків¹⁶ електроопор, фрагментів куточків зі слідами зрізання, фрагментів кабелів), слідів автотранспорту тощо. У разі, якщо експерт-криміналіст по причині конструкційних особливостей пошкодженого об'єкта електроенергетики не має технічної можливості вирізати фрагмент металевого куточку чи кабелю, слідчому рекомендується провести повторний огляд місця події за участю працівників спеціалізованого підприємства¹⁷, котрі будуть проводити відновлювальні роботи і матимуть технічні можливості вирізати потрібний фрагмент металевого куточку чи кабелю;

5) обов'язковому використанні нанесеного на об'єкт електроенергетики маркування (номеру об'єкта) при описі об'єкта електроенергетики в протоколі огляду місця події (додатки 1, 2);

При проведенні огляду місця події особлива увага слідчого повинна бути приділена описові стану об'єкта електроенергетики, а також виявлених пошкоджень і слідів кримінального правопорушення. Виявлені факти

¹⁶ В матеріалах розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із пошкодженням об'єктів електроенергетики, використовуються, як схожі за змістом, терміни «металеві кутки» та «металеві кутники».

¹⁷ Наприклад, Державне підприємство Національна енергетична компанія «Укренерго» та його відокремлені підрозділи.

відсутності металевих куточків та сліди їх зрізу детально фіксуються в протоколі огляду місця події і фотографуються (додатки 3-9). До протоколу огляду складається і долучається фото таблиця. Вилучені під час огляду місця події речі відповідно до ч.5 ст.237 КПК України підлягають негайному опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. Опечатування вилучених речей повинно здійснюватися таким чином, щоб виключити можливість їх непомітного пошкодження чи підміни.

Після визначення керівником органу досудового розслідування слідчого, який здійснюватиме досудове розслідування кримінального правопорушення, останній повинен отримати від **юридичної особи, якій належать пошкоджені об'єкти електроенергетики, наступні документи:**

- 1) відношення (додаток 10);
- 2) довідка про вартість викрадених складових частин об'єкту електроенергетики, якщо було викрадено певне майно (додаток 11);
- 3) розрахунок вартості викраденого майна (додаток 12);
- 4) калькуляція щодо відновлення пошкодженого майна (додаток 13);
- 5) цивільний позов (додаток 14).

В разі виникнення **сумнівів щодо належності місця розташування об'єкта електроенергетики до території, яка обслуговується певним слідчим підрозділом**, такі сумніви усуваються через отримання в обласній або районній державній адміністрації Державного акту на право постійного користування земельною ділянкою (додатки 15, 16). Питання про належність місця розташування об'єкту електроенергетики до території обслуговування певного слідчого підрозділу вирішується з урахуванням місця дислокації слідчого підрозділу та норм ст.216 КПК України, якою регламентується підслідність.

Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з пошкодженням об'єктів електроенергетики, має особливості **залучення до кримінального провадження представника юридичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди**. Цей представник у таких кримінальних провадженнях виступає одноособово як представник потерпілого і як представник цивільного позивача. Юридичну особу, якій кримінальним правопорушенням завдана майнова шкода¹⁸, слід визнавати потерпілим на підставі ст.55 КПК України. Ця ж юридична особа у зв'язку з завданням їй майнової шкоди набуває статусу цивільного позивача на підставі ст.61 КПК України після пред'явлення в кримінальному провадженні цивільного позову (додаток 14).

При залученні до кримінального провадження представника юридичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, потрібно враховувати положення ст.ст. 58, 63 КПК України. Відповідний працівник юридичної особи повинен надати слідчому документи, необхідні для участі в

¹⁸ Про завдання майнової шкоди зазначається в документах, наведених у додатках 11-13.

кримінальному провадженні як представника потерпілого і цивільного позивача (цієї юридичної особи):

- копії установчих документів юридичної особи – якщо представником потерпілого, цивільного позивача є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа;

- довіреності – якщо представником потерпілого, цивільного позивача є працівник юридичної особи, яка є потерпілим, цивільним позивачем. Як правило, представником потерпілого і цивільного позивача в кримінальних провадженнях зазначеної категорії виступає **юрист відповідної юридичної особи**;

- свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю, ордеру або договору із захисником у разі, якщо керівник юридичної особи, якій завдана шкода виявить бажання щоб інтереси юридичної особи в кримінальному провадженні представляв адвокат. Залучення адвоката керівником юридичної особи не є характерним для таких кримінальних проваджень, втім законом така можливість представництва юридичної особи не виключається.

Під час **доказування** при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з пошкодженням об'єктів електроенергетики, необхідно враховувати **наступні особливості**:

- зазначені кримінальні правопорушення вчиняються переважно за межами населених пунктів або на їх окраїнах, в степу, на території сільськогосподарських угідь;

- способи вчинення цих кримінальних правопорушень переважно полягають у: 1) розукомплектуванні металевих складових (куточків); 2) вилученні трансформаторного масла з трансформаторів електричних підстанцій;

- тривалість часу з моменту вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з пошкодженням об'єкту електроенергетики, до виявлення даного пошкодження й повідомлення про це Національній поліції, особливо в разі пошкодження електроопори високовольтних ліній електропередачі може бути значною. Це зумовлюється особливостями розташування й експлуатації електроопор, яка здійснюється спеціалізованими підприємствами і включає в себе огляди електроопор¹⁹. Огляди електроопор поділяються на технічні і охоронні. Технічні огляди проводяться з періодичністю 3 рази на рік. Охоронні огляди проводяться з періодичністю 1 раз на 2 місяці. Таким чином, період часу з моменту вчинення кримінального правопорушення до його виявлення з урахуванням відсутності технічних засобів сповіщення про пошкодження об'єкту електроенергетики, може досягати 2 місяців.

При розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із пошкодженням об'єктів електроенергетики, **підлягають доказуванню наступні, передбачені в ст.91 КПК України, обставини**:

¹⁹ Огляди електроопор плануються і здійснюються на підставі наказу Міністерства палива та енергетики України №296 від 13.06.2003 «Про затвердження та введення в дію нормативного документа «Технічна експлуатація електричних станцій і мереж. Правила»».

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики, якщо ці дії призвели або могли призвести до порушення нормальної роботи цих об'єктів або спричинили небезпеку для життя людей);

2) винуватість обвинуваченого у пошкодженні або руйнуванні об'єктів електроенергетики, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення. Відповідальність за ст.194-1 КК України настає в разі доказування умисної форми вини (прямий або непрямий умисел) при вчиненні діяння, спрямованого на пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики [5, с. 228];

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат. Майнова шкода визначається за допомогою витребування довідки про вартість викраденого майна (додаток 11), розрахунку вартості викраденого майна (додаток 12) і калькуляції щодо відновлення пошкодженого майна (додаток 13). Іншими матеріалами розслідування також повинно бути відповідно доведено, що саме зазначене у перелічених документах (додатки 11-13) майно стало предметом злочинного посягання, його вартість, індивідуальні ознаки; призначення майна, в якому стані воно перебувало у момент вчинення пошкодження; чим підтверджується наявність вказаного майна у конкретний час і в конкретному місці. Розмір процесуальних витрат доказується відповідно до положень гл.8 КПК України;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження. На ступінь тяжкості умисного пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики впливають наступні ознаки: повторність, вчинення цих дій за попередньою змовою групою осіб, або загально небезпечним способом. Відповідальність за такі діяння передбачається в ч.2 ст.194-1 КК України у виді позбавлення волі на строк від трьох до десяти років. Таким чином, якщо злочин кваліфікується за ч.2 ст.194-1 КК України, то він є тяжким. Крім того, ступінь тяжкості даного злочину підвищиться у разі, коли дії із умисного пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики спричинять загибель людей (смерть хоча б однієї особи) або інші тяжкі наслідки (заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній особі, середньої тяжкості – двом і більше особам тощо [6]). Відповідальність за такі діяння передбачена в ч.3 ст.194-1 КК України у виді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років, що дає підстави віднести цей злочин до категорії особливо тяжких;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Ці обставини визначені в розділі IX КК України та розділі XII КК України.

При розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із пошкодженням об'єктів електроенергетики, може виникнути необхідність у доказуванні інших важливих обставин.

Особливості встановлення осіб, причетних до кримінальних правопорушень, пов'язаних із пошкодженням об'єктів електроенергетики, вчинених в умовах неочевидності (коли правопорушення наявне, проте відсутні особи, які підозрюються в причетності до його вчинення). Ці особливості зумовлені вчиненням пошкоджень об'єктів електроенергетики за межами населених пунктів, на їх окраїнах, в степу тощо. Особливості полягають в можливості слідчого застосувати на підставі ст. 159, п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК України захід забезпечення кримінального провадження - тимчасовий доступ до документів, які знаходяться в операторів та провайдерів телекомунікацій та містять інформацію про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалість, зміст (вихідні чи вхідні з'єднання, SMS, MMS тощо), маршрути передавання тощо. Відповідно до ч.4 ст.163 КПК України клопотання про тимчасовий доступ до документів розглядається слідчим суддею місцевого суду за участю слідчого та особи, у володінні якої знаходяться документи (представника оператора чи провайдера телекомунікацій). Отримання слідчим тимчасового доступу до зазначених документів надає йому змогу ознайомитися з фактичними даними про I-meі номери мобільних телефонів і Sim-карти, які працювали поблизу пошкодженого об'єкта електроенергетики під час вчинення кримінального правопорушення та відомостями про Sim-карти, з якими працювали встановлені мобільні телефони пізніше. Крім того, слідчий у межах цього ж тимчасового доступу до документів може отримати фактичні дані про:

- 1) з'єднання встановлених ним Sim-карт з іншими мобільними або міськими телефонними номерами;
- 2) ідентифікаційні ознаки кінцевого обладнання телекомунікацій (абонентський номер, SIM-карти, I-meі, MAC-адреса, IP-адреса та ін.);
- 3) колишнє (до вчинення кримінального правопорушення) місце перебування ідентифікованого кінцевого обладнання телекомунікацій (за азимутом) у зоні дії певних базових станцій у певний час або його проміжок;
- 4) прізвища, імена, по-батькові та інші відомості про споживачів телекомунікаційних послуг та абонентів зазначеного кінцевого обладнання телекомунікацій (за умови наявності в операторів та провайдерів телекомунікацій таких даних);
- 5) маршрути переданої інформації незалежно від виду телекомунікаційної мережі;
- 6) вихідні з'єднання – номери сторін, з якими зв'язувалися, навіть якщо зв'язку не було встановлено;
- 7) початок, кінець та тривалість з'єднань без розкриття змісту переданої інформації;
- 8) фактичне місце призначення та проміжний абонентський номер у разі, якщо зв'язок був переадресований тощо [7, с. 300-304].

Виконуючи ухвалу про тимчасовий доступ до зазначених документів, крім ознайомлення з вищезазначеними фактичними даними, слідчий може зробити копії документів, до яких він мав доступ, або вилучити їх у разі

прийняття відповідного рішення слідчим суддею на підставі ст.ст. 159, 165 КПК України. Встановивши телефонні номери осіб, з якими спілкувалися власники мобільних телефонів, знаходячись поблизу місця вчинення кримінального правопорушення (під час його вчинення або пізніше), слідчий може допитати їх як свідків. В ході цих допитів слідчий може встановити осіб, які перебували поблизу під час вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з пошкодженням об'єкта електроенергетики. Отримавши фактичні дані про користувачів зазначених мобільних телефонів, слідчий зможе встановити їх місцезнаходження, викликати їх, допитати і забезпечити в разі необхідності в подальшому їх особисту участь у кримінальному провадженні. В разі неможливості встановити їх місцезнаходження без проведення негласних слідчих (розшукових) дій, воно може бути встановлено через проведення негласної слідчої (розшукової) дії – установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу²⁰. Після встановлення місцезнаходження певного радіоелектронного засобу можна встановити місцезнаходження і особу його користувача.

Звісно, сама по собі доказова інформація про знаходження мобільного телефону в певний час поблизу пошкодженого об'єкта електроенергетики ще не доводить причетність власника мобільного телефону до вчинення цього злочину. Втім, використовуючи цю інформацію слідчий зможе ретельніше встановити обставини вчинення злочину, краще спланувати проведення подальших слідчих дій (обшуків, допитів очевидців вчинення злочину, працівників пунктів прийому металобрухту тощо). Негласна слідча (розшукова) дія встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу може проводитися при розслідуванні злочинів будь-якої тяжкості. Якщо в результаті розслідування кримінального правопорушення отримано фактичні дані про те, що встановлений громадянин чи організована злочинна група продовжують вчиняти тяжкі чи особливо тяжкі злочини, прокурором на підставі п. 4 ст. 246, ст. 271 КПК України може бути прийнято рішення про здійснення контролю за вчиненням злочину.

Особливості вилучення речових доказів при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з пошкодженням об'єктів електроенергетики. Речові докази у вигляді викрадених металевих куточків, засобів їх зрізання (тобто, певного майна) можуть бути вилучені на підставі ст.159 КПК України в результаті тимчасового доступу до речей за умови прийняття рішення слідчим суддею вилучити їх (здійснити їх виїмку). У разі невиконання володільцем речей ухвали про тимчасовий доступ до речей, слідчий суддя на підставі ч.1 ст.166 КПК України має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку, під час якого розшукувані речі можуть бути вилучені на підставі ст.234 КПК України. Для проведення зазначених слідчих дій доцільно залучати спеціалістів, у тому числі працівників спеціалізованих підприємств магістральних електромереж, які можуть надавати

²⁰ Проведення негласних слідчих дій регламентується, крім КПК України, Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій [8] та іншими відомчими нормативними актами.

допомогу слідчому впізнати викрадене майно. Зокрема, підприємствами магістральних електромереж з метою полегшення впізнання куточків з електроопор, здійснюється їх помічення флуоресцентною речовиною, що дає змогу швидко ідентифікувати їх належність до складових електроопор. Таке помічення здійснюється флуоресцентною універсальною емаллю в аерозольній упаковці «Ньютон» через розпилення флуоресцентних плям на металеві куточки електроопор на однаковій відстані близько 0,5 метра між цими плямами (додаток 2). Флуоресцентні плями яскраво світяться різними кольорами при спрямуванні на них ультрафіолетового променя від портативного ультрафіолетового детектора «Pro-4p». Після виявлення викрадених речей, вони вилучаються. В разі вилучення металевих куточків, інших речових доказів при виконанні ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей з їх виїмкою на підставі ст.ст.159, 165 КПК України, чи при проведенні обшуку на підставі ст.234 КПК України сторона обвинувачення повинна забезпечити зберігання речових доказів відповідно до ст.100 КПК України. Слідчі повинні враховувати, що відповідно до ч.7 ст.236 КПК України якщо вилучені речові докази не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, і не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, то вилучені речі вважаються тимчасово вилученим майном. Тимчасово вилученим майном вважаються також речі, вилучені в результаті огляду на підставі ч.7 ст.237 КПК, якщо вони не відносяться до предметів, вилучених законом з обігу. Відповідно до ч.5 ст.171 КПК України клопотання слідчого, прокурора до слідчого судді про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено. Відповідно до ч.6 ст.173 КПК України ухвалу про арешт тимчасово вилученого майна слідчий суддя, суд постановляє не пізніше сімдесяти двох годин із дня надходження до суду клопотання, інакше таке майно повертається особі, у якої його було вилучено. Речові докази, на які накладено арешт, зберігаються стороною обвинувачення відповідно до ст.100 КПК України та постанови Кабінету Міністрів України №1104 від 19.11.2012 р. «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України».

Особливості призначення судових експертиз при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з пошкодженням об'єктів електроенергетики

Експертиза – це процесуальна дія, що полягає у проведенні за дорученням суду у встановленій законом процесуальній формі досліджень різних об'єктів відповідними фахівцями й дачі на основі цих досліджень висновків зі спеціальних питань. Одержувані при експертизі висновки є джерелами доказів, а фактичні дані, що містяться в них, – доказами. Експертиза призначається ухвалою суду за матеріалами кримінального провадження і доручається відповідному судовому експерту.

Предметом експертизи є питання, що належать до будь-якої галузі знань, окрім сфери права, оскільки вирішення правових питань є виключною компетенцією органів слідства, прокуратури та суду. У кримінально-процесуальному законодавстві вказані загальні підстави призначення експертизи, встановлений порядок її проведення, визначені права та обов'язки її учасників. Тактику проведення судових експертиз розробляє криміналістика, спираючись на кримінально-процесуальний закон і використовуючи в цих цілях слідчу, судову та експертну практику. Поняття “тактика експертизи” вперше визначив І.Ф. Крилов як “систему вироблених наукою й практикою прийомів та способів, застосовуваних на основі процесуального закону при підготовці, призначенні й проведенні експертизи з метою найбільш ефективного використання спеціальних пізнань при розв'язанні питань, що мають значення для встановлення істини в розслідуваній або розгляданій у суді справі”. До змісту тактики проведення експертизи вчений включає: 1) встановлення підстави призначення експертизи в кримінальному процесі; 2) характер та обсяг матеріалів, необхідних для експертизи; 3) способи їх підготовки; 4) час призначення експертизи; 5) вибір експерта й експертної установи; 6) взаємостосунки слідчого та експерта в ході експертизи; 7) терміни проведення експертизи; 8) методи й форми оцінки висновку експерта слідчим та судом.

Окрім перерахованих у ст. 242 КПК випадків обов'язкового призначення експертиз, практика визнає необхідним проведення експертиз також за окремими категоріями проваджень.

Слідчому й суду передусім необхідно визначити підстави призначення експертизи. Питання про це розв'язується з огляду на вимоги процесуального закону й наявність у кримінальному провадженні (справі) питань, з'ясування яких вимагає спеціальних знань. Саме тому підстави призначення технічної експертизи документів, як і інших видів експертиз, завжди визначаються двома важливими елементами: 1) необхідність встановлення конкретних обставин справи, що підлягають доведенню; 2) потреба у спеціальних пізнаннях для встановлення таких обставин.

Закон вказує на час призначення експертизи тільки в найзагальнішому вигляді: експертиза призначається, коли у слідчого та суду виникли питання, для вирішення яких потрібні спеціальні знання.

Визнавши призначення експертизи необхідним, а матеріал достатнім, слідчий суддя за клопотанням слідчого може призначити експертизу. Чим раніше це буде зроблено, тим меншою буде небезпека затягування термінів розслідування і втрати необхідної інформації. Тому більшість криміналістичних та інших експертиз проводяться на самому початку розслідування. Призначаються експертизи й на пізнішому етапі, а іноді й наприкінці розслідування кримінального провадження, цивільної чи іншої справи. Це залежить від збирання й вивчення матеріалів для проведення експертизи, що їх доцільно здійснювати якнайшвидше. Затримку з призначенням експертизи слід визнавати тактичною помилкою.

При виборі моменту призначення судової експертизи треба мати на увазі: 1) особливості й стан об'єктів, що підлягають експертному дослідженню; 2) необхідність отримання порівняльних зразків та інших матеріалів, необхідних для дослідження; 3) специфіку й методи майбутніх досліджень; 4) місце проведення експертизи та умови доставляння туди необхідних матеріалів; 5) особливості справи, за якою призначається експертиза, і характер питань, що підлягають розглядові експерта.

При визначенні часу призначення експертизи слід враховувати також необхідність проведення слідчих дій після отримання висновку експерта, а також роз'яснень та пояснень учасників судового процесу під час розгляду цивільної, господарської, адміністративної чи іншої справи. Зокрема, слідчий повинен тактично правильно надати висновок експерта підозрюваному, а суддя зацікавленій особі, маючи на увазі, що проведення цієї обов'язкової дії може спричинити за собою необхідність інших процесуальних дій.

Кримінально-процесуальний та Цивільний закон встановлює єдиний процесуальною порядком призначення експертизи, криміналістика ж виробляє деякі тактичні правила її призначення.

Так, одним із важливих чинників, від якого залежить успіх розслідування, є своєчасність призначення експертизи та вміле використання її результатів.

При призначенні експертизи необхідно враховувати характер питань, які ставляться перед експертом, наукові можливості експертної установи, компетенцію судового експерта й інші чинники.

На велике значення формулювання питань експерту часто звертається увага в науковій літературі. Але вважати проблему постановки питань експерту вичерпаною було б передчасно. Коло завдань, що вирішуються судовою експертизою, постійно розширюється, з'являються нові роди і види експертиз, логічні, структурні зв'язки між ними, оновлюються методики. Загальні ж вимоги до питань, такі як чіткість, недвозначність і т. ін., їх сенс і значення – ці важливі моменти в літературі порушуються досить рідко.

Важливу роль відіграє правильне, науково обґрунтоване визначення експертного завдання, тобто постановка питання перед експертом.

Питання, які ставляться на вирішення експертизи, повинні належати до сфери спеціальних знань судового експерта й не виходити за її межі. Вони мають витікати з обставин кримінального провадження, бути конкретними, зрозумілими, чіткими, ставитися в певній логічній послідовності та сприяти тому, щоб висновок експерта був вичерпним.

Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що в дійсності при призначенні експертиз у ряді випадків порушуються і вимоги Закону, і рекомендації криміналістики. Так, на вирішення експертів ставляться питання правового характеру. Іноді питання формулюються нечітко, неконкретно, а іноді й узагалі безграмотно. Ставляться питання, для розв'язання котрих експертиза не має відповідних методик, або ж узагалі не потрібні спеціальні знання.

Виходячи з вивчення матеріалів кримінальних проваджень по розслідуванню кримінальних справ та кримінальних правопорушень, пов'язаних з пошкодженням об'єктів електроенергетики, можна зробити висновок, що найбільш значущими судовими експертизами, які допомагають слідчому встановити обставини, що підлягають доказуванню по кожному злочину є: експертиза металів і сплавів, трасологічна і товарознавча експертиза.

Трасологічна експертиза

Основними завданнями трасологічної експертизи є ідентифікація або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами - відображеннями їх слідоутворювальних поверхонь; діагностика (установлення властивостей, станів) об'єктів; ситуалогічні завдання (установлення механізму слідоутворення тощо).

Трасологічною експертизою можна також установлювати факти, які належать до просторових, функціональних, структурних, динамічних і деяких інших характеристик процесу слідоутворення, а також особливостей слідоутворювальних об'єктів.

Перед трасологічною експертизою можуть ставитись питання про наявність на предметах обстановки місця події слідів взаємодії з іншими предметами, придатність цих слідів для ідентифікації або про наявність у цих слідах ознак, що орієнтують на пошук зазначених об'єктів.

Для вирішення ідентифікаційних завдань експерту необхідно надати: предмети зі слідами, а якщо вилучити їх неможливо, то копії слідів (зліпки, фотознімки); об'єкти, якими, за припущенням органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), могли бути залишені ці сліди; дані про час виявлення слідів, умови, у яких були об'єкти зі слідами до їх направлення на експертизу.

На експертизу направляються як об'єкти дослідження - сліди (предмети, речовини), об'єкти-слідоносії, їх частини зі слідами-відображеннями, копії слідів-відображень, вилучені з місця події, які мають бути належним чином упаковані, опечатані, забезпечені пояснювальним написом, засвідченим підписами слідчого і понятих. Для вирішення ідентифікаційного питання надсилаються об'єкти, які можливо залишили слід і вилучені в осіб, причетних до зло чину (різні знаряддя і пристосування для перекусу дроту).

Об'єкти дослідження направляються в упаковці, яка забезпечує їх збереження. Речові докази і порівняльні зразки упаковуються окремо.

Порівняльні зразки позначаються індивідуальними позначками і посвідчуються підписом органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта).

Орієнтований перелік питань, які ставляться на вирішення трасологічної експертизи

1. Яким способом відокремлено від предмета його частину?
2. Який механізм відокремлення від предмета його частини (частин)?

3. Чи становили складно-складове ціле конструктивні частини об'єкта?
4. До якого виду належить предмет, частина якого вилучена з місця події?
5. У результаті яких дій (шляхом розрізування, розрубання, розпилювання, перекусу, свердління тощо) утворилися ці сліди?
6. Яка послідовність утворення слідів?
7. Якими знаряддями й інструментами утворені сліди злочину?
8. Чи відобразилися в слідах характерні ознаки цих знарядь та інструментів (дефекти, сліди обробки тощо)?
9. Які сліди (частки речовин) могли утворитися на застосованих для злочину знаряддях та інструментах при здійсненні злочину?
10. Чи залишені сліди, виявлені на місці події, знаряддям (інструментом), вилученим у підозрюваного?

Експертиза металів та сплавів

Металознавча експертиза металів (сплавів) проводиться з метою виявлення металевих частинок і слідів металізації на об'єктах, дослідження якісного та кількісного складу металів і сплавів та виробів з них, встановлення технології і часу виготовлення виробів з металів і сплавів, умов їх експлуатації, видозмін, пов'язаних з обставинами даної події.

Об'єкти металознавчої експертизи досить різноманітні

- вироби із сталі і їх заготовки: саморобні і заводського виготовлення ножі, кинджали, кортики, кастети і інші сталеві предмети, їх фрагменти, уламки;
- частини зруйнованих металевих деталей і засобів та інших механізмів;
- частинки і тирсу замикаючих і сигнальних пристроїв;
- дріт;
- кабельні вироби, металеві труби, металорукава та їх фрагменти;
- вироби з дорогоцінних металів і сплавів, ювелірні вироби, самородне золото;
- сліди металізації;
- вироби та їх частини з кольорових металів побутового призначення (посуд, предмети одягу і пр.) і багато іншого.

Об'єкти металознавчої експертизи найбільш часто зустрічаються при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з пошкодженням об'єктів електроенергетики і можуть бути об'єктами дослідження не тільки експертизи даного роду, але й комплексної металознавчої, інших класів і підкласів експертиз: трасологічної, електротехнічної, пожежно-технічної, балістичної, вибухотехнічної, автотехнічної. Металознавча експертиза затребувана митними органами за зовнішньоторговельними операціями.

Орієнтований перелік питань, які ставляться на вирішення експертизи металів та сплавів

1. З якого металу, сплаву виготовлений даний предмет (фрагмент)?
2. Яка марка даного металу, сплаву; яка область застосування даного металу, сплаву?
3. Чи мається на представленому об'єкті металеве покриття?
4. Які його склад і призначення; чи є на об'єкті-носії, частки металу; який їхній склад; для виготовлення яких побутових виробів цей метал міг бути призначений?
5. Чи є на об'єкті-носії сліди металізації і якого складу; який джерело їх походження; предметом якої форми і розмірів вони могли бути залишені?
6. Чи є представлений на дослідження метал (сплав) дорогоцінним; яке в ньому процентний вміст компонентів і який пробі воно відповідає; чи відноситься дана золото до самородної або промислового; виготовлено чи даний ювелірний виріб із самородного або промислового золота; з якого родовища відбувається дане самородне золото?
7. Який спосіб виготовлення даного виробу; якою обробці воно піддавалося; протягом якого часу відбувалося окислення (покриття іржею) предмета; які причини і механізм руйнування даного металевого об'єкта (вузла, деталі)?
8. Чи є металева монета, медаль підробленої; їх якого сплаву і яким способом (наприклад, лиття в неметалічну або металеву форму, штампування за допомогою матриці і пуансона, виготовлених гравіюванням і пр.) вона виготовлена?
9. Чи є сліди оплавлення на представлених металевих об'єктах; сталося чи оплавлення кабельних виробів (електропроводів і кабелів), металевих труб і металорукавів, корпусів електрощитів та інших виробів в результаті зовнішнього термічного впливу або аварійного режиму роботи електромережі; якщо оплавлення виникло через аварійного режиму, то за яких умов (наприклад, до пожежі: кімнатна температура і відсутність в повітрі продуктів згорання, або в процесі розвитку пожежі: в умовах підвищеної температури і задимлення)?
10. Яким способом розділений на частини даний металевий предмет; не використовувався чи для цього апарат термічного різання, вид цього апарата; які зварювальні матеріали використовувалися при різанні; яка була кваліфікація особи, яка провадила електродугову (газокисневого) різання?
11. Чи мають загальну групову приналежність по особливостям виготовлення і експлуатації металевий виріб (фрагмент) і порівняльні зразки?
12. З одного чи й того ж сплаву, марки сталі виготовлені даний об'єкт і порівняльні зразки?

Мікрочастки металів і сплавів і сліди металізації (у комплексі з іншими об'єктами) можуть бути використані з метою встановлення факту контактної взаємодії предметів.

Наприклад, при проведенні металознавчої експертизи оплавлених проводів металознавча експертиза встановлює умови утворення оплавлення металу; в комплексі з електротехнічною - вирішуються питання, пов'язані з причинами виникнення аварійних режимів роботи електромережі, а комплексно з пожежно-технічною - наявність причинно-наслідкового зв'язку аварійного режиму в електромережі, плавлення провідника і виникнення пожежі.

В рамках металознавчої експертизи для виявлення мікрочастинок чорних металів використовуються невеликі постійні магніти. Мікрочастки металів і сплавів і сліди металізації вилучають разом з предметом-носієм. Фрагменти електропроводки, містять оплавлення, маркуються, місця їх вилучення позначаються на електричній схемі об'єкта і його плані.

Для проведення металознавчої експертизи металеві об'єкти упаковуються кожний окремо в паперові пакети або картонні коробки та забезпечуються пояснювальними написами. Якщо на них є сторонні нашарування, наприклад, крові, або об'єкти вологі, перед пакуванням їх необхідно висушити при кімнатній температурі. Герметична упаковка вологих металевих об'єктів або об'єктів з нашаруваннями біологічної природи, наприклад, в поліетиленову плівку, вкрай небажана, оскільки можуть початися процеси корозії металів і розкладання (гниття) нашарувань.

Товарознавча експертиза

Товарознавча експертиза визначає належність товарів (товарної продукції) до певної класифікаційної категорії, якісні зміни товарної продукції та причини цих змін, спосіб виробництва, вартість товарної продукції (у т.ч. відсутньої) та інші питання, що стосуються дослідження товарів різних видів.

До числа об'єктів товарознавчої експертизи, яка провадиться в експертних установах, належать: будівельні, меблеві, ювелірні, косметичні, галантерейні, канцелярські товари, одяг, взуття, побутова техніка, фото-, радіо- та відеоапаратура і матеріали, обчислювальна техніка. Об'єктами експертизи цього виду можуть бути й інші товари, якщо в експертній установі є фахівці відповідної спеціалізації.

Разом з ухвалою про призначення експертизи експерту надається об'єкт дослідження. Громіздкі предмети досліджуються за місцезнаходженням. Якщо ці об'єкти перебувають за місцем проживання громадян, то особа або орган, які призначили експертизу, зобов'язані забезпечити експертові можливість їх огляду.

Якщо перед експертом поставлено питання про вартість майна, особа або орган, які призначили експертизу, мають зазначити, за станом на який час належить вирішувати поставлене питання.

На експертизу може бути поставлене питання про вартість відсутнього майна. У цих випадках слідчий суддя, повинен зазначити, на підставі яких матеріалів справи, що містять відомості про відсутні об'єкти, повинна проводитись експертиза (рахунки, товарно-транспортні накладні, описи в позовних заявах, протоколах допиту потерпілих та ін.), і надати експертові ці

матеріали (їхні копії) або навести ці відомості в ухвалі про призначення експертизи.

Об'єкти дослідження направляються експертові в упаковці, яка забезпечує їх зберігання.

Основними критеріями при оцінці товару є його товарна характеристика, показники якості, технічний чи технологічний стан, споживча цінність та купівельна привабливість.

Основними товарними характеристиками, необхідними для ідентифікації об'єктів дослідження, є наступні дані:

- торгова марка;
- модель виробу;
- комплектність;
- матеріал виготовлення;
- країна виробник;
- дата придбання і термін експлуатації;
- технічні характеристики;
- особливості оформлення і виконання, залежно від групи товарів.

Як показує експертна практика, такий вид оцінки, як визначення розміру матеріальної шкоди, є одним з найбільш затребуваних у випадках виходу з ладу радіоелектронної апаратури, оргтехніки, побутової техніки, встановленої у приміщеннях, в результаті аварійних режимів в електричній мережі.

При проведенні огляду експерт вивчає фактичні зміни, пов'язані зі зниженням функціональності виробів від впливу зовнішніх несприятливих факторів.

При проведенні товарознавчого дослідження експерт на основі візуально встановлених пошкоджень визначає загальний ступінь зносу від погіршення технічних і експлуатаційних показників якості виробів, порівняно з положеннями регламентованих документів, що безпосередньо виражається в співвідношенні вартості об'єктивно необхідних ремонтних робіт по відновленню об'єктів до первинного стану.

Орієнтований перелік питань, які ставляться на вирішення товарознавчої експертизи

1. Найменування товару, до якого виду, сорту та артикулу він відноситься, яким підприємством виготовлений?
2. Ідентичність товару іншому пред'явленому товару, який випускається підприємством або зберігається в організації?
3. Відповідність якості виробів вимогам ДСТУ або вимогам технічних умов контрактів та затверджених зразків?
4. Вимоги яких ДСТУ, ГОСТів або яких технічних умов контракту повинні висувуватися до даного товару?
5. Чи не є представлена продукція товаром кустарного виробництва?
6. Час випуску товару, підприємство-виробник?
7. З якого виду сировини виготовлено показаний товар?

8. Чи виготовлено даний товар з доброякісної сировини або ця сировина була недоброякісною?

9. Який ступінь зносу представленого товару?

10. Чи неоднаковий ступінь зношення даних виробів?

11. Який відсоток вмісту цінних металів у представленому виробі. Чи не є цей відсоток знижений (або підвищений) порівняно з тим, який встановлено ГОСТами, ДСТУ або ТУ?

12. Чи складається цей товар з визначених компонентів?

13. Яка вартість (кілограма, літра, метра, штуки) представленого товару?

14. Як може бути розшифроване маркування представленого товару. Що окремі цифри і букви, які проставлені на даному товарі. Чи відповідають дані маркування даним фактичної якості і сорту товару?

Слідчий або суд повинні зібрати й надати експертові або експертній установі весь необхідний матеріал. Закон безпосередньо вказує, що надання в розпорядження експерта або експертної установи матеріалів для проведення експертизи покладене на слідчого або суд. На експертизу слід подавати тільки перевірені дані, оскільки інакше експерт може бути введений в оману й надати неправильний висновок. Поданий на експертизу матеріал повинен бути повним і якісним, його фіксація має відповідати процесуальному закону. Ці вимоги дуже важливі, позаяк експерт дає висновок, спираючись на зібраний і представлений матеріал. Забезпечення повноти матеріалів не треба змішувати з накопиченням максимально можливого їх обсягу, тому що дослідження матеріалів, які безпосередньо справи не стосуються, лише подовжує терміни експертизи й може призвести до перевищення експертом своєї компетенції.

Для того, щоб остаточно завершити етап викладення відомостей отриманих в процесі дослідження, експерт в структурі свого висновку, повинен довести ланцюжок свої висновків до етапу, на якому подальше розуміння висновку експерта, не вимагає спеціальних знань.

Тому, щоб висновок експерта був істинним необхідно дотримуватись наступних вимог:

1. Більшість положень або відомостей, які використовує або на які посилається експерт повинні відповідати досягненням науки і бути перевіреними практикою.

2. Відомості про обставини справи отримані з матеріалів справи повинні бути достовірними.

3. Сам висновок повинен бути даний без порушення законів логічного мислення.

На експертизу слід подавати об'єкти в такому вигляді, у якому вони виявлені, і стільки, скільки їх виявлено. Якщо речові докази мають великі габарити або їх кількість велика, то їх слід сфотографувати, запечатати й зберігати в призначеному для цього місці.

Кожен об'єкт упаковується окремо, на упаковці вказується найменування, де (від кого), коли і за якою справою він вилучений. Ці дані завіряються

підписом слідчого або судді й відтисками печатки установи, яка призначає експертизу.

Ефективне використання можливостей експертиз багато в чому залежить від правильності постановки питань експертові. Ці питання повинні належати до компетенції експерта, витікати з матеріалів розслідуваної справи й мати значення для правильного її вирішення, давати можливість отримання відповіді на основі матеріалів, наданих експертові, виходити з сучасного стану криміналістики та відповідного роду (вигляду) експертизи й тих методів дослідження, що ними вони володіють, формулюватися чітко, зрозуміло й грамотно, виключаючи тим самим невірне тлумачення питань, висловлюватися в суворій логічній послідовності. Поставлене завдання повинне бути максимально конкретизоване, щоб не породити сумнівів в обсязі дослідження та правильно орієнтувати експерта.

Закон вимагає, щоб в ухвалі про призначення експертизи було вказано, які матеріали надаються в розпорядження експерта або експертної установи.

У необхідних випадках експертові може бути направлено і самі матеріали кримінального провадження, щоб він міг вивчити її для правильного орієнтування в обставинах події. При збиранні матеріалів на експертизу в низці випадків виникає необхідність присутності експерта на допитах, оглядах та інших слідчих діях, у ході яких він може ставити питання, що стосуються предмета експертизи, або клопотати про залучення до справи матеріалів, необхідних для експертного дослідження. Самостійно ж експерт не має права одержувати які-небудь матеріали для проведення експертизи.

Якщо експерт вважає, що матеріали недостатні для формулювання висновку, він має право клопотати про надання йому додаткових матеріалів або в письмовій формі повідомити слідчого (суд) про неможливість дати висновок за представленими матеріалами.

Список використаних і рекомендованих джерел:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 3-тє вид. перероб. і доповн. – К.: Атіка, 2004. – 1056 с.

2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 2-ге вид. переробл. і доповн. – К.: Дакор, 2008. – 1428 с.

3. Про ринок електричної енергії: закон України від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII. Дата оновлення: 24.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#n1784> (дата звернення: 03.11.2019).

4. Про телекомунікації: закон України від 18 листопада 2003 року № 1280-IV. Дата оновлення: 16.07.2019. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1280-15> (дата звернення: 03.11.2019).

5. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид.,

допов.-Х.: Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1056 с.

6. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року. URL: <http://www.scourt.gov.ua> (дата звернення: 03.11.2019).

7. Збірка інформаційних матеріалів, які регулюють окремі питання кримінального провадження в Україні: [упоряд. С.М. Алфьоров, С.М. Міщенко, В.І. Фаринник та ін.]; за заг. ред. В.І. Сліпченка. – К.: «Хай-Тек Прес», 2013. – 580 с.

8. Про затвердження Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»: спільний наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства фінансів України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5/ URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12> (дата звернення: 03.11.2019).

9. Будзієвський М.Ю. Особливості тактики призначення та проведення судових експертиз /М.Ю. Будзієвський//. Захист прав, свобод та законних інтересів особи на досудових стадіях кримінального судочинства України : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Запоріжжя : Юридичний інститут ДДУВС , 2010. Ч.1 – С. 124-128.

10. Вишня В.Б., Мирошніченко В.О., Сторожко С.В. Методика виявлення та розслідування викрадення електроенергії : методичні рекомендації. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. Справ, 2010. – 64 с.

11. Головченко Л.М. Правове регулювання судової експертизи: перспективи та розвиток [Електронний ресурс] / Л.М. Головченко. URL: <http://www.minjust.gov.ua/953> – 19.04.2013

12. Гончаренко В.Г. Організаційні та правові проблеми судової експертизи в Україні [Електронний ресурс] / В.Г. Гончаренко. // Часопис Академії адвокатури України, 2010. - № 10 (1'2011). URL: <http://www.aau.edu.ua/e-journal/2011-1/11gvgseu.pdf>.

13. Дячкін О.П. Кримінальна відповідальність за посягання на електричні мережі, кабельні лінії зв'язку та їх обладнання: монографія / за заг. ред. П.П. Ємельянова. – Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ: Ліра ЛТД, 2007. – 116 с.

14. Про судову експертизу: закон України від 25.02.1994р. № 4038-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 03.11.2019).

15. Ищенко А.В., Будзиевский М.Ю. Заключение эксперта как источник криминалистически значимой информации /М.Ю. Будзиевский//. Современные проблемы информационно-криминалистического обеспечения предварительного расследования и оптимизация : материалы междунар. науч.-практ. конф. (21-22 апреля 2011г.) / редкол.: А.Н. Ильяшенко, К.В.

Вишневецкий, В.А. Карлеба, Д.А. Натура, В.Н. Шишкин. – Краснодар : Краснодарский университет МВД России, 2011. – 436с. (68-74).

16. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень № 53/5 від 08.10.1998 року (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 року № 1950/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n14> (дата звернення: 03.11.2019).

17. Матеріали кримінального провадження № 12013080020000399.

18. Матеріали кримінального провадження № 12013080360000080.

19. Матеріали кримінального провадження № 12013080260000861.

20. Матеріали кримінального провадження № 12013080080001119.

21. Матеріали кримінального провадження № 12013080300000043.

22. Матеріали кримінального провадження № 12013080230000346.

23. Матеріали кримінального провадження № 12013080330000208.

24. Матеріали статистики ВАТ «Запоріжжяобленерго URL: <http://www.zoe.com.ua/news/243.html>

25. Савчук Т.І. Деякі особливості розслідування злочинів, пов'язаних з розкраданнями на об'єктах електроенергетики // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013, № 1. – С. 412-418.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Найбільш вразливі до крадіжок елементи електричних опор

Позначення флуоресцентною фарбою металевих кутників електричних опор

**ПРОТОКОЛ ОГЛЯДУ
місця події**

місто Дніпро

10 березня 2019 року

Огляд почато о 10 год. 20 хв.

Огляд закінчено о 10 год. 55 хв.

Слідчий СВ П'ятихатського ВП ГУНП в Дніпропетровській області капітан поліції Іванов Іван Ігорович на підставі заяви Сомова С.С. про пошкодження електроопори

відповідно до ст.ст. 104, 105, 106, 223, 237, КПК України:

У присутності понятих:

- 1) Козіна Альберта Федоровича, 28 лютого 1965 року народження, котрий проживає в П'ятихатському районі с. Комісарівка, вул. Леніна б. 71;*
- 2) Буніна Валерія Миколайовича, 21 січня 1983 року народження, котрий проживає в П'ятихатському районі с. Вишневе, вул. Корольова б. 1;*

яким згідно зі ст. 223 КПК України роз'яснені їхні права та обов'язки.

За участю заявника: *Сомова Сергія Семеновича, 15 жовтня 1980 року народження, який проживає за адресою: П'ятихатський район с. Комісарівка, вул. Сеніна, б. 17, якому відповідно до ст. 60 КПК України роз'яснені його права та обов'язки.*

За участю спеціаліста: *експерта-криміналіста Сектору техніко-криміналістики забезпечення роботи П'ятихатського ВП ГУНП в Дніпропетровській області Татар Сергія Валентиновича, якому, відповідно до ч. 4 та ч. 5 ст. 71 КПК України, роз'яснені його права та обов'язки, з використанням цифрового фотоапарату «Nikon» провів огляд пошкодження електроопори.*

Перед початком огляду переліченим особам роз'яснено їхнє право бути присутніми при усіх діях, які проводяться в процесі огляду, робити зауваження, що підлягають занесенню до протоколу. Особам, які беруть участь у проведенні огляду, також роз'яснено про вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії, а також про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання:

Проведеним оглядом встановлено: предметом огляду є електроопора Лінії Южноукраїнської атомної станції №47, розташована в полі на відстані близько 6 км на схід від сел. Комісарівка Пятихатського району Дніпропетровської області та близько 2 км на південь від автомобільної дороги сполученням «П'ятихатки-Лозуватка». Електроопора закріплена на землі за допомогою двох вертикальних металевих конструкцій довжиною близько 30 метрів кожна, які закріплені між собою в верхній частині електроопори горизонтальною металевою конструкцією довжиною близько 20 метрів. Електроопора за своєю конструкцією утримується в нерухомому стані за допомогою 4 опорних металевих тросів діаметром 19 мм кожний, які закріплені з різних протилежних сторін електроопори. Один з опорних тросів на момент огляду відрізаний від кріплення на землі й висить в повітрі, направлений в східному напрямку. На відстані близько 20 метрів у східному напрямку від опори на землі закріплені 2 болти діаметром 4,8 см кожний, які виходять з землі на висоту близько 13 см кожний. На кінці болтів є перпендикулярні зрізи, покриті тонким нальотом жовтого кольору, схожим на іржу. На тросі також є зріз, але він не має на собі видимого нальоту. Земля під електроопорою вкрита мокрим снігом. Слідів взуття та інших слідів перебування людини під електроопорою і поблизу неї в полі не виявлено. Під час огляду інших опорних тросів та складових конструкції електроопори пошкоджень не виявлено.

Під час огляду вилучено: експертом-криміналістом зрізані і вилучені фрагмент металевого тросу довжиною 5 см зі слідами зрізання (помічений біркою під №1) та 2 фрагменти металевих болтів з кріплення на землі довжиною по 3 см зі слідами зрізання: фрагмент, який був розташований ближче до електроопори (помічений біркою під №2), та фрагмент, який був розташований на більшій відстані від електроопори (помічений біркою під №3). Сторони фрагментів, які зрізалися експертом-криміналістом, помічені клейкою плівкою зеленого кольору. Вилучені металеві фрагменти поміщені в поліетиленовий пакет. Пакет опечатаний ниткою на вузол з паперовою біркою. На бірці зазначено: “10 березня 2019 року. 10 годин 55 хвилин. П'ятихатський ВП, фрагменти троса та двох болтів кріплення, вилучені з місця огляду пошкодженої електроопори №47 поняті: 1) Козін А.Ф. /підпис/; 2) Бунін В.М. /підпис/; заявник: Сомов С.С. /підпис/; спеціаліст: Татарінов С.В. /підпис/; слідчий /підпис/ Іванов І.І.”.

Під час огляду застосовані технічні засоби: фотоапаратом “Nikon” зроблені 7 фотознімків, з яких два орієнтуючих (прив'язка місця події до інших орієнтирів на місцевості), один оглядовий (загальний вид місця події), один вузловий (місцезнаходження пошкодженого кріплення металевого тросу відносно вертикального елемента електроопори, що ним утримується) та три детальних (виявлені місця зрізів металевого тросу та металевих болтів кріплення тросу до землі).

Огляд проводився: у сонячну погоду, в світлу пору доби, за температури повітря +2 С°.

Протокол прочитаний, записано у точній відповідності до проведених дій та отриманих результатів. Зауважень від учасників не надійшло.

Учасники:

1. Сомов С.С.	підпис
2. Татарінов С.В.	підпис

Поняті:

1. Козін А.Ф.	підпис
2. Бунін В.М.	підпис

Огляд провів:

**Слідчий СВ П'ятихатського ВП
ГУНП в Дніпропетровській області
капітан поліції**

підпис

І.І. Іванов

Приклад фото-фіксації загального вигляду електроопори високовольної лінії електропередачі

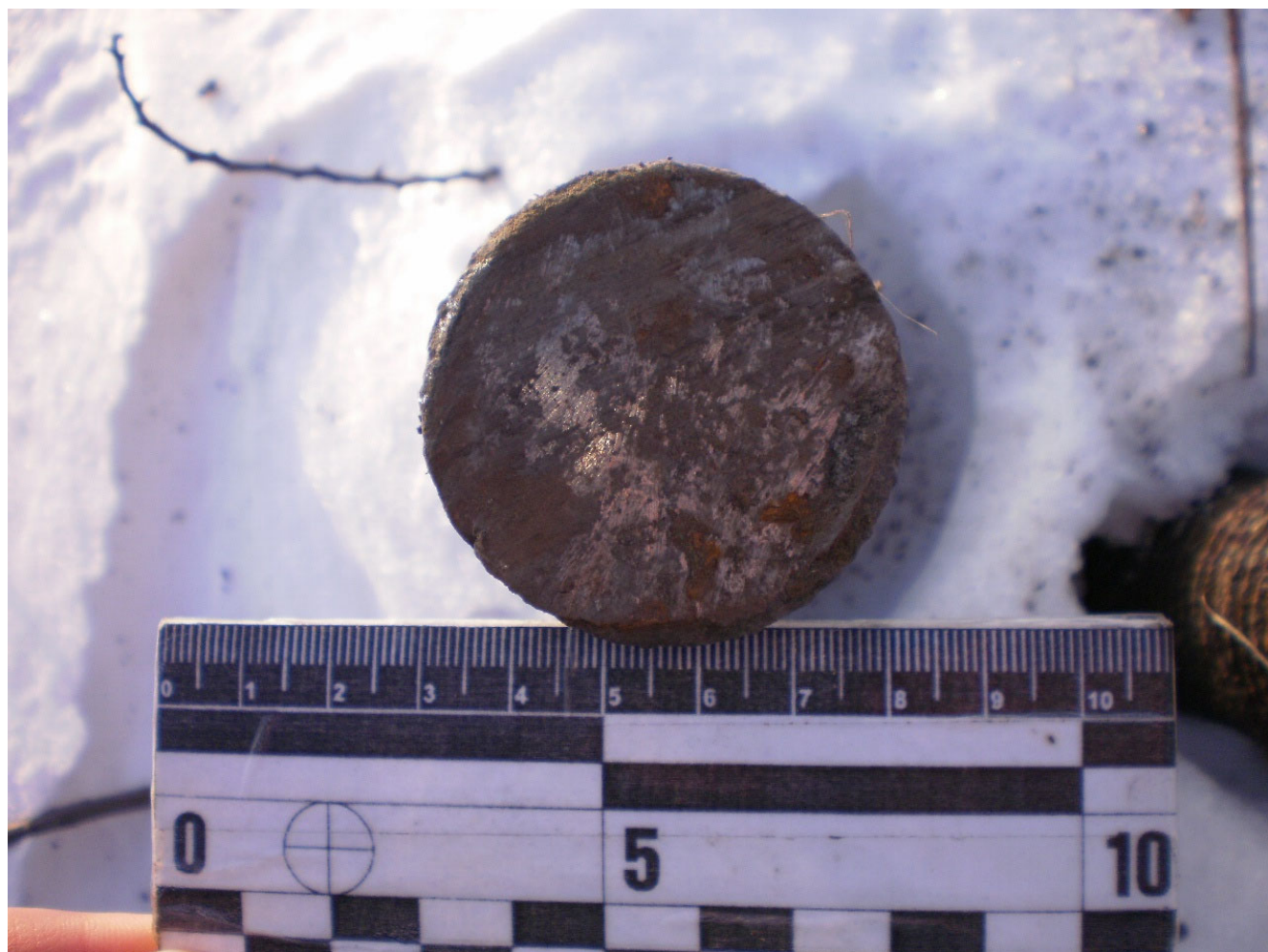
Приклад фото-фіксації окремих елементів електроопори

Приклад фото-фіксації пошкоджених елементів електроопори

Приклад фото-фіксації пошкоджених елементів електроопори

Приклад фото-фіксації пошкоджених елементів електроопори

Приклад фото-фіксації пошкоджених елементів електроопори

Приклад відношення

Мінерговугілля України
Державне підприємство
Національна енергетична компанія
„Укренерго”
Відокремлений підрозділ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКІ МАГІСТРАЛЬНІ ЕЛЕКТРИЧНІ МЕРЕЖІ

49107, м. Дніпропетровськ, Запорізьке шосе, 20А
телефон (056)740-90-59, факс (056)740-90-96
e-mail: dnmes@dnmes.dnpr.energy.gov.ua
код ЄДРПОУ 25538479

Начальнику Петропавлівського
РВ УМВС України в
Дніпропетровській
області

11.03.13 № 219/22

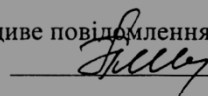
На № _____ від _____

Відношення

Прошу притягти до кримінальної відповідальності невідомих осіб які в період часу 11.12.2012 року по 19.03.2013 року на землях Васильківської сільської ради біля с. Запоріжжя використовуючи ножівку по металу, здійснили крадіжку металевих кутників з опори № _____ повітряної лінії 750кВ «Донбаська - Запорізька» в кількості 2 штук загальною довжиною метра.

Крадіжкою металевих кутників Дніпропетровським МЕМ причинили значні матеріальні збитки на загальну суму **2742,63 гривень.**

Про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення за ст. 383 КК України попереджений.

 С.М. Плахтій

Директор ДнМЕМ

С.М. Плахтій

Виконавець:
Промітний Ю.А.
Факс (056)740-90-74

Приклад довідки про вартість викраденого майна

Мінерговугілля України
 Державне підприємство
 Національна енергетична компанія
 „Укренерго”
 Відокремлений підрозділ
 ДНІПРОПЕТРОВСЬКІ МАГІСТРАЛЬНІ ЕЛЕКТРИЧНІ МЕРЕЖІ

49107, м. Дніпропетровськ, Запорізьке шосе, 20А
 телефон (056)740-90-59, факс (056)740-90-96
 e-mail: dnmes@dnmes.dnpr.energy.gov.ua
 код ЄДРПОУ 25538479

Начальнику Петропавлівського
 РВ УМВС України в
 Дніпропетровській
 області

21.03.2013 № 219/22

На № _____ від _____

Довідка

Дана Петропавлівському РВ УМВС в Дніпропетровській області в тому, що вартість викрадених кутників з металевої опори №386 повітряної лінії 750кВ «Донбаська - Запорізька» обліком амортизаційних відчислень та зносу лінії (77,07%) складає:

Кутник 50x50x5 – 2шт/0,011т/15,64 грн.

Директор ДнМЕМ

Є.М. Плахтій

Начальник СЛ

В.М. Магдич

Узгоджено:

Головний бухгалтер

В.І. Чичкань

Приклад розрахунку вартості викраденого майна

РАСЧЕТ

инв. №50674

стоимости похищенного уголка
на ВЛ-750кв Донбасская-Запорожская
(опора №386)

Уголок 50 x 50 x 5 похищено 3,0 м./0,011 т

3,0 м x 22,73 грн. = 68,19 грн.

процент износа ВЛ 77,07 %

расчет стоимости уголка с износом

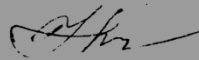
3,0 м x 22,73 грн. X (100 % - 77,07%): 100 = 15,64 грн.

Справочно:

стоимость 1 т. уголка	6200,00 грн.
1 м - 3,67 кг	
1 т - 272,73 м	
стоимость 1 м уголка	6200 : 272,73 = 22,73 (грн.)

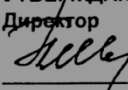
Сумма ущерба составляет 15,64 грн.

Гл. бухгалтер ДнМЭС

В.И. Чичкань

Приклад калькуляції щодо відновлення пошкодженого майна

УТВЕРЖДАЮ:
 Директор ДнМЭС

 Е.М.Плахтий
 " 11 " 03 2013г.

КАЛЬКУЛЯЦИЯ

на восстановление металлических уголков ВЛ-750 кВ Л-ДОН "Донбасская" -
 "Запорожская" на опоре № 386.

Состав бригады:	Ф.И.О.	к-во часов	Тариф	Сумма, грн
эл.монтер	Миков В.А.	8	32,49	259,92
эл.монтер	Горбатенко А.В.	8	20,37	162,96
эл.монтер	Жерлицин А.В.	8	24,81	198,48
водитель ГАЗ-66	Нестеренко Р.А.	8	24,78	198,24
Итого:				819,60
1. Зплата				819,60
2. Общепроизводственные 64,4% к фот				527,82
3. Отчисления (37,06%)				303,74
Итого:				1651,17
4. Материалы:		к-во	цена	
уголок , 50x50x5	т	0,011	6200,00	68,20
электроды АНО-4 (d=4мм)	т	0,0005	8250,00	4,13
Итого:				72,33
5. Транспорт (топливо)		к-во израсх топл (л)	цена	
ГАЗ-66 (А-80)		60	9,15	549,00
Всего:				2272,49
НДС				454,50
Всего :				2726,99

Начальник службы линий

В.Н.Магдыч

Начальник ФЗО

С.Б.Крупская

исп. Крупская
 т. 740-90-77

Приклад цивільного позову

Мінерговугілля України
Державне підприємство
Національна енергетична компанія
„Укренерго”
Відокремлений підрозділ
Дніпровська електроенергетична система
Відокремлений підрозділ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКІ МАГІСТРАЛЬНІ ЕЛЕКТРИЧНІ МЕРЕЖІ

49107, м. Дніпропетровськ, Запорізьке шосе, 20А
телефон (056)740-90-59, факс (056)740-90-96
e-mail: dnmes@dnmes.dnpr.energy.gov.ua
код ЄДРПОУ 25538479

Петропавловський районний суд
Дніпропетровської області

21.03.2013 № 219/22

На № _____ від _____

**Исковое заявление
о возмещении материального ущерба от преступления.**

В период времени с 11.12. 2012 года по 19.03. 2013 года неизвестными лицами было совершено хищение утолков с опор № 386 ВЛ -750кВ «Донбасская - Запорожская » в количестве 2 шт. с. Запорожье Васильевская сельский совет Петропавловского района.

По указанной воздушным линиям осуществляется электроснабжение «Донбасская - Запорожская »

По данному факту кражи возбуждено уголовное дело, которое находится в Вашем производстве.

Данным преступлением НЭК «Укрэнерго» в лице Днепропетровских МЭС причинён ущерб сумму 2742,63 гривен.

Калькуляция суммы ущерба прилагается к данному исковому заявлению.

В соответствии со статьёй 1166 гражданского кодекса Украины, статьями 28, 50 уголовного процессуального кодекса Украины,

ПРОШУ:

Взыскать с виновных лиц совершивших данное преступление, в пользу НЭК «Укрэнерго» в лице Днепропетровских МЭС материальный ущерб в сумму 2742,63 гривен.
Принять меры к обеспечению настоящего иска.

Приложение:

Копия свидетельства о государственной регистрации НЭК «Укрэнерго», копии доверенности на начальника отдела кадров и социальных вопросов Днепропетровской ЭС, копии постановления о Днепропетровских МЭС, один экземпляр настоящего иска.

Директор ДнМЭС

Е.М. Плахтий

Приклад державного акту на право постійного користування земельною ділянкою

ДЕРЖАВНИЙ АКТ
на право постійного користування земельною ділянкою

Серія ЯЯ № 052073 UA UA

Державний акт на право постійного користування земельною ділянкою видано

Державне підприємство НЕК "Укренерго"
(назва юридичної особи та
м. Київ, вул. Комінтерну, 25
її місцезнаходження – адреса)

і на підставі рішення органу державної влади або органу місцевого самоврядування

Розпорядження голови районної державної адміністрації
(назва органу, дата і номер рішення)
за № 944-р від 20.12.2004 р.

є постійним користувачем земельної ділянки площею **0.3233 га**
(гектарів або кв. метрів)

у межах згідно з планом.

Земельна ділянка розташована **Любимівська сільська рада**
(адреса – вулиця, населений пункт,
Дніпропетровський район Дніпропетровська область
район, область)

Цільове призначення (використання) земельної ділянки

для виробництва та розподілу електроенергії

Державний акт складено у двох примірниках, перший з яких передано постійному користувачу земельної ділянки, другий зберігається у **Дніпропетровському районному відділі земельних ресурсів**
(назва державного органу земельних ресурсів)

Акт зареєстровано в Книзі записів реєстрації державних актів на право власності на землю та на право постійного користування землею, договорів оренди землі за № **030512000008**

В.о. Голова **Дніпропетровської райдержадміністрації**
(назва місцевої державної адміністрації або органу місцевого самоврядування)

В.Л.Вілько
(прізвище)

В.М.Безкровний
(прізвище)

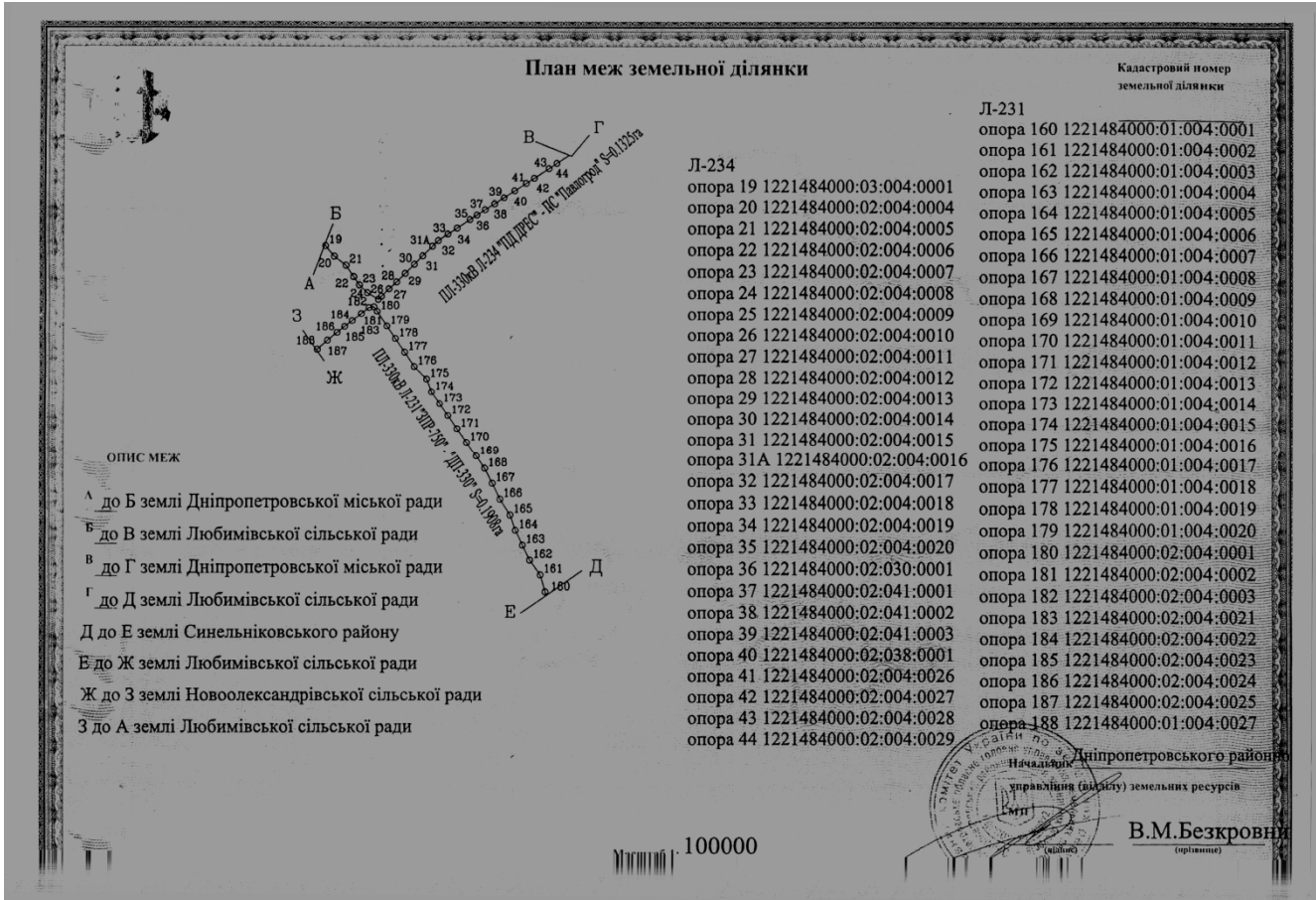

Дніпропетровського районного відділу земельних ресурсів
(назва державного органу земельних ресурсів)

2005 р.

(Постанова Кабінету Міністрів України від 02.04.2002 р. № 449 "Про затвердження форм державного акта на право власності на земельну ділянку та державного акта на право постійного користування земельною ділянкою")

Приклад Плану меж земельної ділянки

6. ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Загальні положення з питань досудового розслідування в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень за участю неповнолітніх

Основний принцип ведення кримінального провадження щодо неповнолітніх сформульований у ч. 2 ст. 484 КПК України, де зазначено, що під час кримінального провадження щодо неповнолітнього слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані:

- здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям;

- роз'яснювати неповнолітньому суть процесуальних дій, рішень та їх значення;

- вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень;

- вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

Кримінальне процесуальне значення терміну «неповнолітній». Відповідно до пп. 11 та 12 ч. 1 ст. 3 КПК України під терміном «неповнолітній» розуміються як особи у віці від 14 до 18 років (неповнолітні в їх цивільно-правовому розумінні), так і діти у віці до 14 років (малолітні особи).

Для визначення віку слід пам'ятати, що особа вважається такою, що досягла певного віку не в день її народження, а з 00 годин дня, наступного за її днем народження. Окремо слід зазначити, що цивільним законодавством передбачені випадки, коли неповнолітня особа набуває повної цивільної дієздатності²¹. Однак набуття повної кримінальної процесуальної дієздатності відбувається виключно після досягнення 18-тирічного віку і не залежить від ступеня цивільної дієздатності (за винятком психічних захворювань).

Питання встановлення віку буде більш детально розглянуто у третьому розділі.

Джерела правових норм стосовно порядку провадження щодо неповнолітніх. Окрім правил провадження щодо неповнолітніх, що містяться в Конституції України та передбачених главою 38 КПК України, корисно буде ознайомитися і з іншими джерелами, такими як:

- Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року;

- Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх від 29 листопада 1985 року («Пекінські правила»);

- Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх» від 18.07.2013 № 223-1134/0/4-13;

²¹ Відповідно до ст. 35 Цивільного кодексу України повної цивільної дієздатності набуває особа, яка працює за трудовим договором або зареєстрована як підприємець, або записана матір'ю або батьком дитини.

- Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх» від 16.01.2017 № 223-66/0/4-17;

- Постанова пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» від 16.04.2004 № 5;

- Постанова пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» від 15.05.2006 № 2.

Сфера застосування правил провадження щодо неповнолітніх. Правила провадження щодо неповнолітніх встановлені в главі 38 КПК України. У ній закон встановлює окремі правила для провадження щодо таких категорій неповнолітніх:

- які досягли 11-тирічного віку але не досягли віку кримінальної відповідальності²² (не несуть кримінальну відповідальність але до них застосовуються примусові заходи виховного характеру);

- які досягли віку кримінальної відповідальності, але не досягли 18-тирічного віку (несуть кримінальну відповідальність, а в окремих випадках до них можуть застосовуватися примусові заходи виховного характеру).

Окремо слід зазначити, що правила провадження щодо неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечні діяння до досягнення 11-тирічного віку в главі 38 КПК України не врегульовані. Такі провадження закриваються у зв'язку з встановленням відсутності в діянні складу кримінального правопорушення. У такому випадку до неповнолітнього заходи впливу не застосовуються.

Важливо, що передбачені главою 38 КПК України правила провадження щодо неповнолітніх мають застосовуватися і в тому разі, коли:

- кримінальне правопорушення вчинено особою, яка не досягла вісімнадцятирічного віку, однак досягла такого віку на момент здійснення провадження;

- особа підозрюється у вчиненні декількох кримінальних правопорушень, частину з яких нею вчинено до, а решту – після досягнення 18 років;

- неповнолітній вчинив кримінальне правопорушення у співучасті з дорослим.

Спеціальні вимоги до суб'єктів, які ведуть кримінальне провадження. У тому разі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо неповнолітнього, або якщо воно здійснюється щодо декількох осіб, з яких хоча

²² Загальний вік кримінальної відповідальності становить 16 років (ч. 1 ст. 22 КК України), але за вчинення злочинів, перелік яких наведений в ч. 2 ст. 22 КК України, кримінальна відповідальність настає з 14-тирічного віку.

б одна є неповнолітньою, його має вести слідчий, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх (ч. 2 ст. 484 КПК України). При цьому наявність відповідної психологічної або педагогічної освіти у слідчого або судді не є обов'язковим критерієм закріплення їх за лінією неповнолітніх.

Жодних спеціальних та додаткових вимог до прокурорів та слідчих суддів, які беруть участь у провадженні щодо неповнолітнього, на даний час законодавством України не передбачено.

Особи, які беруть участь у кримінальному провадженні. До провадження щодо неповнолітніх залучається його **законний представник**. Законними представниками неповнолітнього підозрюваного, відповідно до ч. 2 ст. 44 КПК України, можуть бути: *батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальними, інші близькі родичі чи члени сім'ї. При цьому як законних представників не обов'язково залучати обох батьків.*

Законні представники, відповідно до ч. 1 ст. 44 КПК України залучаються до процесуальних дій, в проведенні яких бере участь неповнолітній. При цьому закон не передбачає винятків з правила обов'язковості участі законного представника під час досудового розслідування. Навіть у разі усунення законного представника (якщо його інтереси суперечать інтересам неповнолітнього), він має бути замінений на іншого.

Відповідно до ч. 3 ст. 44 КПК України рішення про залучення законного представника неповнолітнього підозрюваного оформлюється постановою. Її мають право винести як слідчий, так і прокурор.

Копія постанови про залучення законного представника має бути вручена законному представнику. Підтвердженням вручення може слугувати:

- у разі особистого вручення – відмітка про отримання на тому примірнику постанови, що залишився в матеріалах провадження;
- у разі вручення представником поштового зв'язку – корінець, що повертається після вручення рекомендованого листа.

У законі не встановлюються обставини, які виключають участь конкретного законного представника. Відтак йому не може бути заявлений відвід. Водночас, якщо неповнолітній вчинив кримінальне правопорушення у співучасті з батьками (одним із батьків) то залучати батьків-співучасників як законних представників не слід.

Важливо, що відповідно до ч. 3 ст. 488 КПК України у тому разі, якщо участь законного представника у судовому засіданні може завдати шкоди інтересам неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, суд за його клопотанням, клопотанням прокурора чи за власною ініціативою своєю ухвалою має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих процесуальних чи судових дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні і залучити замість нього іншого законного представника (ч. 3 ст. 488 КПК України). *Вбачається, що зазначене правило*

може бути в порядку аналогії застосовуватися не тільки на судових стадіях, але й під час досудового розслідування.

Якщо неповнолітній не досяг шістнадцятирічного віку, до участі в його допиті за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечується участь не тільки законного представника, але й *педагога* чи *психолога*, а у разі необхідності – *лікаря* (ч. 1 ст. 491 КПК України).

В законі відсутнє точне визначення, кого саме слід розуміти під педагогом чи психологом. Тому цілком доречним буде залучення осіб з відповідною (психологічною або педагогічною освітою). Найбільш розповсюдженим є залучення класних керівників неповнолітніх підозрюваних. Однак якщо залучення класного керівника неможливе через віддаленість або у неповнолітнього підозрюваного склалися з ним явно неприязні стосунки, через які він «замикається» на допитах, то слід залучати інших педагогів.

Для спрощення та прискорення процедури залучення педагога рекомендовано заздалегідь налагодити ділові стосунки з адміністрацією декількох шкіл, що розташовані біля приміщення органу розслідування.

Педагог, психолог або лікар, якщо вони залучаються для допиту неповнолітнього підозрюваного, в кримінальному процесі набувають статус «спеціаліста», яких регламентований ст. 71 та 72 КПК України.

Законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхнє право ставити запитання неповнолітньому підозрюваному чи обвинуваченому. Слідчий, прокурор вправі відвести поставлене запитання, але відведене запитання повинно бути занесене до протоколу (ч. 2 ст. 491 КПК України).

У кримінальному провадженні щодо неповнолітнього є обов'язковою участь *захисника* (п. 1 ч. 2 ст. 52 КПК України). Обов'язок забезпечити участь захисника виникає не тільки з моменту встановлення факту неповноліття, але й з моменту виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою. При цьому здійснення захисту неповнолітнього і дорослого співучасників злочину одним і тим же захисником є неприпустимим.

Захисник залучається підозрюваним, обвинуваченим, законним представником підозрюваного, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого самостійно (ч. 1 ст. 48 КПК України). Разом з цим, у ряді випадків захисник може залучатись слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням. Відповідно до с. 49 КПК України, слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні у випадках, якщо:

- 1) відповідно до вимог ст. 52 КПК України участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений не залучив захисника;
- 2) підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно;

3) слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його.

У зазначених випадках, слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя та суд постановляє ухвалу, якою доручає відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття у зазначені у постанові (ухвалі) час і місце для участі у кримінальному провадженні.

Така постанова негайно направляється відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, і є обов'язковою для негайного виконання. Невиконання, неналежне або несвоєчасне виконання постанови (ухвали) про доручення призначити адвоката тягнуть відповідальність, встановлену законом.

Виділення в окреме провадження. Якщо неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом із повнолітнім, повинна бути з'ясована можливість виділення кримінального провадження щодо неповнолітнього в окреме провадження (тільки під час досудового розслідування). Рішення про виділення кримінального провадження оформлюється постановою, яку уповноважений виносити *прокурор*.

Арешт майна неповнолітнього підозрюваного. Відповідно до ст. 1179 Цивільного кодексу України особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років відповідає за завдану нею шкоду самостійно на загальних підставах. Звідси випливає, що накладення арешту на майно неповнолітнього підозрюваного законом дозволено.

Якщо у неповнолітньої особи відсутнє майно в кількості, яка достатня для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником, якщо вони не доведуть, що шкоду було завдано не з вини неповнолітнього. Якщо неповнолітня особа перебувала у закладі, який за законом здійснює щодо неї функції піклувальника, цей заклад зобов'язаний відшкодувати шкоду в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі, якщо він не доведе, що шкоди було завдано не з вини неповнолітньої особи.

Водночас, необхідно мати на увазі, що арешт майна неповнолітньої особи може здійснюватися виключно з метою забезпечення відшкодування завданих збитків. Що ж до випадків забезпечення конфіскації майна, то ст. 98 Кримінального кодексу України забороняє застосовувати до неповнолітніх цей вид додаткового покарання. Відтак і накладення арешту з метою конфіскації майна неповнолітньої особи заборонено.

Процесуальні особливості застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень за участю неповнолітніх

1. Процесуальні особливості застосування виклику і приводу.

Повістка про виклик неповнолітньої особи, як правило, вручається її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику (ч. 4 ст. 135 КПК України). Відповідно до ст. 489 КПК України неповнолітній підозрюваний чи обвинувачений повідомляється або викликається слідчим через його батьків або інших законних представників. Вручення повідомлення або повістки про виклик неповнолітнього іншим чином, аніж через його батьків або інших законних представників, не звільняє орган, який здійснив такий виклик чи повідомлення, від обов'язку щодо інформування про нього законного представника неповнолітнього, який залучений до участі в кримінальному провадженні [3, с. 856].

Частиною 3 ст. 140 КПК України заборонено застосовувати привід до неповнолітньої особи, ***якщо в кримінальному провадженні вона має процесуальний статус свідка***. Слід зауважити, що у КПК України не передбачено можливості застосовувати привід до неповнолітньої особи, якою вчинене суспільно небезпечне діяння (у віці з 11 років і до настання віку кримінальної відповідальності). Такий висновок, крім буквального тлумачення КПК України, зумовлюється тим, що таку особу допитують, як неповнолітнього свідка, а привід неповнолітнього свідка, як вже зазначалося, заборонений.

2. Процесуальні особливості накладення грошового стягнення.

Якщо особа, не досягши віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ст. 22 Кримінального кодексу України (далі – КК України)), вчинила діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, вона не набуває статусу підозрюваного в кримінальному провадженні. Тому щодо цієї особи не може бути застосовано накладення грошового стягнення, бо це не передбачено в КПК України.

В разі, коли неповнолітня особа за критерієм віку та з урахуванням інших підстав набула процесуальний статус підозрюваного, грошове стягнення може бути накладено на неї у звичайному процесуальному порядку. Жодних кримінальних процесуальних особливостей закон в цьому плані не передбачає.

3. Процесуальні особливості тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом.

При прийнятті рішення щодо тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом слідчий повинен враховувати, з якого віку особам надаються визначені в ст. 148 КПК України спеціальні права. Відповідно до ст. 15 ЗУ «Про дорожній рух» право на керування мототранспортними засобами і мотоколясками (категорії А1, А) надається з 16-річного віку. Отримання неповнолітніми особами права керувати транспортними засобами інших категорій у ст. 15 Закону України «Про дорожній рух» не передбачається. Відповідно до п. 1.5 Положення про порядок видачі

посвідчення судноводія малого/маломірного судна посвідчення судноводія малого/маломірного судна може отримати особа, яка має вік не молодше 18 років. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» право на полювання надається особам, які досягли 18-річного віку. Відповідно до ст. 50 Цивільного кодексу України право на здійснення підприємницької діяльності має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Повну цивільну дієздатність відповідно до ст. 34 Цивільного кодексу України має фізична особа, яка досягла 18 років; у разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. Крім того, відповідно до ст. 35 Цивільного кодексу України повна фізична дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини тощо. Звісно, в таких випадках неповнолітня особа може користуватися правом на здійснення підприємницької діяльності, а відтак – може бути тимчасово обмежена в користуванні цим правом у порядку, передбаченому КПК України.

4. Процесуальні особливості відсторонення від посади.

Відсторонити від посади неповнолітнього можна лише в тому випадку, коли він є працюючою особою в розумінні законодавства про працю. Відповідно до ст. 188 Кодексу законів про працю України не допускається прийняття на роботу осіб молодше 16 років. Виняткові умови прийняття на роботи осіб з 14 і 15-річного віку встановлюються в ст. 188 Кодексу законів про працю України. Здебільшого, неповнолітні підозрювані не займають таких посад і службового становища, які б могли бути використані ними всупереч дієвості кримінального провадження. Тому слідчим доцільно критично оцінювати зібрані докази в контексті виконання вимог глави 14 КПК України при підготовці відповідних клопотань. Зокрема, йдеться про п. 5 ч. 2 ст. 155 КПК України (виклад обставин, що дають підстави вважати, що перебування на посаді підозрюваного сприяло вчиненню кримінального правопорушення) і п. 6 ч. 2 ст. 155 КПК України (виклад обставин, що дають підстави вважати, що підозрюваний, перебуваючи на посаді, знищить чи підробить речі і документи, які мають суттєве значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливатиме на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджатиме кримінальному провадженню іншим чином).

5. Процесуальні особливості тимчасового доступу до речей і документів.

Не передбачено в КПК України спеціальної регламентації здійснення тимчасового доступу до речей і документів, які знаходяться у володінні неповнолітньої особи. За таких умов уявляється доцільним застосувати аналогію закону за зразком ст. 227 КПК України. Відповідно до ст. 227 КПК України при проведенні слідчих (процесуальних) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Вважаємо правильним, залежно від

віку неповнолітнього, який володіє речами і документами, обслуговувати слідчу ситуацію наступним чином:

- якщо неповнолітній не досяг 14 років, то в клопотанні про тимчасовий доступ до речей і документів слід зазначати, що речами володіє малолітня особа, і вилучати ці речі слід у її законного представника. Законним представником за аналогією ч. 2 ст. 44 КПК України можуть виступати батьки (усиновлювачі), опікуни, піклувальники тощо.

- в разі ж коли неповнолітньому від 14 до 18 років, то в клопотанні про тимчасовий доступ до речей і документів слід зазначати, що речами володіє неповнолітня особа. Вилучати ці речі слід у неповнолітнього в присутності законного представника.

6. Здійснення тимчасового вилучення майна у неповнолітньої особи також не має спеціальної регламентації в КПК України. Для слідчого це означає, що тимчасово вилучити майно в неповнолітнього на підставі ст. 167 КПК України він може без залучення захисника і законного представника цієї особи (якщо до цього в даному кримінальному провадженні неповнолітній не мав захисника і законного представника). Зауважимо, що в разі коли цей неповнолітній вже має захисника та законного представника на момент тимчасового вилучення майна, то слідчий повинен вилучати майно в обов'язковій присутності цих учасників.

7. Процесуальні особливості арешту майна.

При прийнятті рішення щодо арешту майна, що може належати неповнолітньому, слід виходити з наступного. Кримінальний процесуальний закон передбачає можливість накладати арешт на майно у порядку визначеному ст. 170 КПК України.

Зважаючи на мету застосування арешту на майно, можна стверджувати, що у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, арешт на майно може застосовуватися з метою:

- 1) збереження речових доказів;
- 2) спеціальної конфіскації;
- 3) конфіскації майна як виду покарання; або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи;
- 4) відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

Слід враховувати, що відповідно до ст. 32 ЦК України неповнолітня особа у віці від 14 до 18 років має право, серед іншого, бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи; самостійно укласти договір банківського вкладу тощо. Таким чином, у ряді випадків при ініціюванні слідчим, прокурором кримінальної процесуальної процедури накладення арешту на майно, слід враховувати положення ст. 44 КПК України (Законний представник підозрюваного, обвинуваченого) та за аналогією положення ст. 227 КПК України (Участь законного представника, педагога, психолога або лікаря у слідчих (розшукових) діях за участю малолітньої або неповнолітньої

особи) якщо неповнолітній є хоч і не є підозрюваним, обвинуваченим, але є суб'єктом, стосовно майна якого вирішується питання про накладення арешту. Адже засада змагальності передбачає забезпечення рівності прав сторін у кримінальному провадженні, в тому числі під час вирішення слідчим суддею питання про арешт майна, а відповідно до ст. 172 КПК України за загальним правилом під час розгляду клопотання про арешт майна передбачається присутність підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, і за наявності – також захисника, законного представника. Під час виконання слідчим, прокурором процедури накладення арешту на майно слід також враховувати і роз'яснювати учасникам цієї процедури положення ст. 197 КК України «Порушення обов'язків щодо охорони майна» та ст. 382 КК України «Невиконання судового рішення», адже кримінальній відповідальності за означеними статтями КК України підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років (ст. 22 КК України).

8. Процесуальні особливості затримання особи.

При прийнятті рішення щодо затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину як без ухвали (ст. 208 КПК України) так і за ухвалою слідчого судді (ст. 190 КПК України), слідчий повинен враховувати, що за цими статтями КПК України можна затримати лише особу – суб'єкта злочину.

Особа, яка не досягла віку настання кримінальної відповідальності відповідно до ст. 22 КК України не набуває статусу підозрюваного, а отже, апріорі не може бути затримана на підставі ст.ст. 190, 208 КПК України.

Передусім слід звернути увагу на особливості регламентації в КПК України забезпечення участі неповнолітнього підозрюваного під час розгляду в судовому засіданні клопотання про застосування запобіжного заходу. Адже відповідно до ч. 1, ч. 6 ст. 193 КПК України розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю підозрюваного крім випадку оголошення останнього у міжнародний розшук. Забезпечення участі підозрюваного **в загальному порядку** регламентується:

1) в ч. 3 ст. 187 КПК України (за ініціативою слідчого судді): у разі неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю, слідчий суддя, суд має право постановити ухвалу про привід підозрюваного, обвинуваченого, якщо він не з'явився для розгляду клопотання щодо обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою, або ухвалу про дозвіл на його затримання з метою приводу, якщо ухвала про привід не була виконана.

2) в ч. 2 ст. 188 КПК України за клопотанням слідчого погодженим з прокурором, чи клопотанням прокурора про дозвіл на затримання підозрюваного з метою приводу.

Втім, слідчому судді прийняти рішення про дозвіл на затримання з метою приводу **неповнолітнього** підозрюваного, якому інкримінується вчинення злочину **невеликої або середньої** тяжкості **забороняє** ч. 2 ст. 492 КПК України,

в якій регламентовано: затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього **лише у разі**, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні **тяжкого чи особливо тяжкого** злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, зазначеним у ст. 177 КПК.

Таким чином, якщо неповнолітній підозрюється у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, то 1) він може бути оголошений у розшук і 2) стосовно нього можна отримати ухвалу слідчого судді про привід. У КПК України **по цим категоріям злочинів не передбачається більш дієвих заходів** забезпечення прибуття неповнолітнього підозрюваного для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу.

Якщо ж неповнолітній підозрюється у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, то для забезпечення його прибуття в судове засідання з метою обрання запобіжного заходу можуть бути застосовані норми передбачені ч. 3 ст. 187 та ч. 2 ст. 188 КПК України. Тобто, слідчим суддею може бути постановлено ухвалу про дозвіл на затримання неповнолітнього підозрюваного з метою приводу. Отримання такої ухвали надає правоохоронним органам більш зручні умови для супроводження неповнолітнього підозрюваного в судове засідання. Зручність полягає в тому, що відповідно до ч. 1 ст. 191 КПК України службові особи Національної поліції можуть утримувати неповнолітнього підозрюваного протягом 36 годин з моменту затримання до моменту доставлення слідчому судді чи суду, який постановив ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу.

9. Процесуальні особливості застосування запобіжних заходів та заходів кримінально-процесуального примусу.

Щодо неповнолітніх, які досягли віку кримінальної відповідальності. В КПК України передбачено спеціальний запобіжний захід, який застосовується лише щодо неповнолітніх: передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд (ст. 493 КПК України). Відповідно до цієї статті, до неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених крім запобіжних заходів, передбачених у ст. 176 КПК України (особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою, а також тимчасовий запобіжний захід – затримання особи), може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи. Відповідно розділу 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» спеціальними установами для дітей є: 1) приймальники-розподільники для дітей, 2) загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, 3) центри медико-соціальної реабілітації дітей, 4) спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України, 5) притулки для дітей служб у справах дітей, 6) центри соціально-психологічної реабілітації дітей, 7) соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка).

Пленум Верховного Суду України у постанові № 5 від 16 квітня 2004 року «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» роз'яснив, що при обранні запобіжних заходів враховуються стан здоров'я неповнолітнього, його сімейний і матеріальний стан, стосунки з батьками, дієвість існуючого контролю за його поведінкою, вид діяльності, місце проживання, дані про попередні судимості, соціальні зв'язки, схильності, спосіб життя, поведінка під час провадження, наявність факторів, обставин, які дозволяють прогнозувати його поведінку тощо [6, с.390].

Задля належного вирішення питання щодо застосування цього запобіжного заходу, слідчі повинні отримувати від працівників інших служб, інформацію стосовно поведінки неповнолітньої особи, його суспільних зв'язків, намірів, стосунків у сім'ї або з керівництвом дитячої установи.

Відповідно до ч. 3 ст. 493 КПК України передання під нагляд батьків та інших осіб можливе лише за їхньої на це згоди та згоди неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого.

Особа, яка взяла зобов'язання про нагляд, має право відмовитися від подальшого виконання цього зобов'язання, заздалегідь про це повідомивши.

При відібранні зобов'язання про взяття під нагляд батьки, опікуни, піклувальники, адміністрація дитячої установи попереджаються про характер підозри чи обвинувачення неповнолітнього і про їхню відповідальність у разі порушення взятого на себе зобов'язання. При порушенні цього зобов'язання на батьків, опікунів і піклувальників накладається грошове стягнення від двох до п'яти розмірів мінімальної заробітної плати.

Питання передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників, або адміністрації дитячої установи розглядається за клопотанням прокурора за правилами обрання запобіжного заходу або за клопотанням сторони захисту під час розгляду питання про обрання запобіжного заходу.

*До неповнолітніх осіб, які після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинили суспільно-небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке КК України передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк **понад п'ять років**, може бути застосовано поміщення його у приймальник-розподільник. Норма зазначена у ч. 4 ст. 499 КПК України передбачає поміщення у приймальник-розподільник для дітей строком до тридцяти днів. Це питання більш детально буде розглянуто у 5 розділі методичних рекомендацій.*

Процесуальні особливості доказування в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень за участю неповнолітніх

Відповідно до ст. 40 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р., ратифікованої постановою ВР України від 27 лютого 1991 р. № 789-ХІІ, держава визнає право кожної дитини, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство, обвинувачується або визнається винною в його порушенні, на таке поводження, що сприяє розвиткові у дитини почуття гідності і значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод інших та при якому враховуються вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції та виконання нею корисної ролі в суспільстві.

З цією метою і беручи до уваги відповідні положення міжнародних документів, держава, зокрема, забезпечує, щоб:

- жодна дитина не вважалася порушником кримінального законодавства, не була обвинувачена та визнана винною в його порушенні через дію чи бездіяльність, які не були заборонені національним і міжнародним правом на час їх здійснення;

- кожна дитина, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство чи обвинувачується в його порушенні, мала принаймні такі гарантії: презумпцію невинуватості, поки її вина не буде доведена згідно із законом; негайне і безпосереднє інформування її про обвинувачення проти неї, а у випадку необхідності, через її батьків чи законних опікунів, та одержання правової й іншої необхідної допомоги при підготовці та здійсненні свого захисту; невідкладне прийняття рішення з розглядуваного питання компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом у ході справедливого слухання згідно із законом у присутності адвоката чи іншої відповідної особи і, якщо це не вважається таким, що суперечить найкращим інтересам дитини, зокрема, з урахуванням її віку чи становища її батьків або законних опікунів; свобода від примусу щодо наданих свідчень чи визнання вини; вивчення свідчень свідків обвинувачення або самостійно, або за допомогою інших осіб та забезпечення рівноправної участі свідків захисту та вивчення їх свідчень;

- якщо вважається, що дитина порушила кримінальне законодавство, повторний розгляд вищим компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом згідно із законом відповідного рішення та будь-яких вжитих у цьому зв'язку заходів;

- безоплатна допомога перекладача, якщо дитина не розуміє використовуваної мови чи не розмовляє нею;

- повна повага до її особистого життя на всіх стадіях розгляду.

Держава має сприяти створенню законів, процедур, органів і установ, що мають безпосереднє відношення до дітей, які, як вважається, порушили кримінальне законодавство, обвинувачуються чи визнаються винними в його порушенні.

Згідно з п. 4 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. щодо неповнолітніх процес повинен бути таким, щоб враховувались їх вік і бажаність сприяння їх перевихованню.

Насамперед, слід зазначити, що поняття “доказування” та “встановлення” в теорії кримінального процесу розглядаються як синоніми, які відображають процес пізнання у кримінальному провадженні.

Обрана законодавцем лінгвістична конструкція для визначення предмета доказування в кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх передбачає не підміну, а деталізацію і конкретизацію загального предмета доказування.

Специфіка предмета доказування за провадженнями вказаної категорії може виявлятися стосовно будь-якої обставини, яка підлягає доказуванню. Доводячи подію злочину, необхідно з'ясувати можливість вчинення даного діяння неповнолітнім з урахуванням його фізичних та інших особливостей. Доводячи винність неповнолітнього, слід мати на увазі можливість наявності нетипової мотивації, більш обмежені в порівнянні з дорослим межі усвідомлення підлітком характеру і наслідків своїх дій, неочевидність в ряді випадків дійсної ролі неповнолітнього у підготовці, здійсненні, прихованні злочину.

Предметом доказування у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх можна назвати систему обставин, що підлягають встановленню з урахуванням особливостей соціально-психологічних якостей цієї категорії підозрюваних (обвинувачених), необхідних для правильного вирішення кримінального провадження і виконання завдань кримінального судочинства. Ці особливості обумовлені специфікою фізичних і соціально-психологічних якостей людини в підлітковому віці і чинниками, що визначають віковий розвиток особистості. З урахуванням цих обставин предмет доказування уточнюється та деталізується стосовно конкретного складу злочину.

У науковій літературі щодо вивчення особистості неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) виділяють чотири напрями: кримінально-правовий, кримінально-процесуальний, криміналістичний (головним чином, тактичний), і кримінологічний. Кримінально-правовий напрямок вивчення даних, що характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого проводиться для вирішення питання про можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності; для правильної кваліфікації дій особи; для правильного застосування заходів кримінального покарання. Кримінально-процесуальний напрямок вивчення особистості підлітка необхідний для здійснення обґрунтованих процесуальних дій (проведення слідчих (розшукових) дій, обрання відповідних заходів процесуального примусу тощо).

Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх враховує вікові, інтелектуальні, психологічні й інші особливості цих осіб, відсутність у них життєвого досвіду, певне обмеження загальної громадянської дієздатності і матеріальної відповідальності та ін.

Таким чином, **предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх** – це сукупність передбачених кримінально-

процесуальним законом обставин, які підлягають встановленню з урахуванням соціально-психологічних особливостей суб'єкта кримінального правопорушення, необхідних для об'єктивного вирішення і виконання завдань кримінального провадження.

Особливості предмета доказування у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх включають в себе як загальні обставини, передбачені ст. 91 КПК України, так і обставини, які визначені у ст. 485 КПК України, зокрема:

1) Повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього:

- його вік (число, місяць, рік народження). Як роз'яснив Пленум Верховного Суду України у п. 6 постанови № 5 від 16 квітня 2004 року "Про практику застосування судами законодавства у справах про злочини неповнолітніх", вік неповнолітнього встановлюється за документами, в яких вказана дата його народження – за паспортом чи свідоцтвом про народження. У разі їх відсутності відповідні дані можна отримати із книги реєстрації актів громадянського стану, довідок органів внутрішніх справ за місцем реєстрації громадян, журналів обліку новонароджених тощо. За відсутності відповідних документів і неможливості їх одержання вік неповнолітнього встановлюється судово-медичною експертизою (п. 4 ч. 2 ст. 242 КПК України). Варто зазначити, що прокурору потрібно одержати всі необхідні відомості про вік неповнолітнього до початку притягнення його до кримінальної відповідальності. У листі Верховного Спеціалізованого Суду України від 16.01.2017 №223-66/0/4-17 «Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх» зазначено, що У кожному випадку суди повинні встановлювати точний вік (число, місяць, рік народження) неповнолітнього. У випадку, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення неповнолітнього до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості, встановлення віку особи здійснюється відповідно до ч.2 ст.242 КПК за допомогою проведення судово-медичної експертизи. При цьому суди повинні враховувати мінімальний вік,

Під час проведення дослідження з метою встановлення віку особи, експерти використовують розроблені судовою медициною характеристики анатомічних і фізіологічних особливостей людини. Оцінюючи висновок експерта про вік неповнолітнього, необхідно врахувати відносні особливості кожної ознаки та аналізувати їх у сукупності.

Важливо акцентувати увагу на наступній умові: експертиза повинна призначатися лише у тих випадках, коли документи про вік неповнолітнього відсутні та їх неможливо одержати взагалі. Якщо існує будь-яка можливість для одержання необхідних документів, прокурор і слідчий під його керівництвом обов'язково повинні її використати.

- стан здоров'я та рівень розвитку. Для з'ясування цих обставин необхідно провести допити батьків, вчителів, лікарів, витребування відповідних медичних та інших документів. Зокрема, необхідно з'ясувати, чи не було у цієї особи травм головного мозку при народженні, тяжких травм у малолітньому і

неповнолітньому віці, чи не відставала особа у фізичному та інтелектуальному розвитку від своїх однолітків, чи не страждав на тяжкі захворювання, якщо так, то де лікувався тощо.

- *інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру.* За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними.

За наявності даних, що свідчать про страждання неповнолітнім на психічне захворювання або затримку в його психічному розвитку, під час досудового розслідування необхідно призначити комплексну психолого-психіатричну експертизу для вирішення питання про здатність підозрюваного повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації. Для з'ясування рівня розвитку, інших соціально-психологічних особливостей особи неповнолітнього, які необхідно враховувати при повідомлення про підозру, призначенні покарання і обранні заходу виховного характеру, може бути призначено психологічну експертизу (ст. 486 КПК України).

Крім зазначеної вище інформації також потрібно витребувати характеристики з навчального закладу або місця роботи, в яких повинно бути відображено ставлення неповнолітнього до навчання, праці, поведінка у навчальній установі або за місцем роботи, його стосунки з друзями. Якщо неповнолітній залишив навчання або роботу, доцільно з'ясувати причини такого вчинку, а також заходи впливу з цього приводу з боку батьків, та відповідних служб, реагування неповнолітнього на такі заходи. Обов'язковим є також витребування характеристики з місця проживання, де повинні бути відображені відомості про поведінку в побуті, громадських місцях.

Під час досудового розслідування мають бути зібрані дані про загальну поведінку неповнолітнього як до, так і під час та після вчинення кримінального правопорушення.

2) Ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння.

В ході допиту неповнолітнього необхідно з'ясувати, чи усвідомлює він, що порушив закон. Якщо неповнолітній заперечує свою вину у вчиненні кримінального правопорушення, отримати відомості про його ставлення до вчиненого ним діяння можливо шляхом допиту його родичів, друзів, знайомих, потерпілого щодо поведінки неповнолітнього після того, як він скоїв кримінальне правопорушення.

3) Умови життя та виховання неповнолітнього.

Особливу увагу слід звернути на з'ясування умов життя і виховання неповнолітніх. Глибоке та всебічне вивчення особистості неповнолітнього і умов його життя та виховання необхідно не тільки для виявлення обставин, які є передумовою вчинення злочинів, але і для правильного вирішення подальшої долі неповнолітнього.

Для встановлення цієї обставини, як правило, слід з'ясувати: склад сім'ї неповнолітнього, обстановку в ній, взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форми контролю за його поведінкою, морально-побутові умови сім'ї; обстановку в школі чи іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається або працює неповнолітній, його ставлення до навчання чи роботи, взаємини з вихователями, учителями, однолітками, характер і ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до нього; зв'язки і поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою тощо.

При цьому особливу увагу потрібно приділити стану виконання передбачених Законом України "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей" обов'язків уповноважених підрозділів Національної поліції у частині проведення останніми профілактичної роботи. Джерелом даних про умови життя неповнолітніх можуть бути акти обстеження житлово-побутових умов проживання неповнолітнього. Акт обстеження умов проживання неповнолітнього складається службою у справах дітей районної (міської) держадміністрації на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866 "Питання діяльності органів опіки і піклування, пов'язаної із захистом прав дитини" із наступними змінами. До обстеження можуть залучатися працівники органів місцевого самоврядування та охорони здоров'я. В акті зазначається дата, місце проведення обстеження, відомості про дитину, її батьків, інших осіб, з якими вона проживає, умови утримання дитини та стан її здоров'я, за яких обставин та з яких причин дитина залишилась без батьківського піклування, а також заходи, що були вжиті для захисту прав дитини. Слід зазначити, що відповідно до п. 5 вказаної постанови сільський, селищний голова або інша уповноважена особа виконавчого органу сільської, селищної ради протягом доби після надходження інформації про дитину, яка залишилась без батьківського піклування, передає її службі у справах дітей. Однак, як засвідчує практика, органи місцевого самоврядування не повідомляють служби у справах дітей про наявність сімей, які опинились у складних життєвих обставинах, що позбавляє можливості вчасного проведення відповідних профілактичних заходів, призводить до негативних наслідків.

Таким чином, встановлення причин і умов, які сприяли вчиненню неповнолітніми кримінального правопорушення, сприятимуть уникненню помилок у ході кримінально-процесуального доказування, забезпеченню більш повного та об'єктивного дослідження всіх обставин кримінального провадження.

4) Наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

За даними статистичних спостережень, в Україні за останні одинадцять років кількість неповнолітніх, які вчинили злочини за участю дорослих, збільшилася в 2,2 рази. Третина засуджених підлітків вчинили злочини разом із дорослими, як правило, під їхнім безпосереднім керівництвом. Це, насамперед, корисливі пропозиції, прохання, поради або нерідко – залучення до спільного

вживання спиртних напоїв чи наркотичних засобів. Як правило, ці дорослі вже були судимі і свідомо втягували молодь у протиправну діяльність. Залучення підлітків до вживання алкоголю та наркотиків є додатковим мотивом для вчинення ними кримінальних правопорушень. За роз'ясненнями постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2004 року № 2 “Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність”, *втягнення завжди передбачає наявність причинного зв'язку між діями дорослої особи і виникненням у неповнолітнього бажання вчинити протиправні дії*. Зазначений наслідок може досягатися за допомогою всіх видів фізичного насильства (заподіяння тілесних ушкоджень, мордування, катування тощо) і психічного впливу (погроза застосувати насильство, завдати матеріальних збитків, зганьбити в очах однолітків та товаришів, позбавити повсякденного спілкування, переконання, залякування, обман, шантаж, підкуп, розпалювання почуття помсти, заздрості або інших низьких почуттів, давання порад про місце і способи вчинення кримінального правопорушення або приховання його слідів, обіцянка приховати сліди злочину, забезпечити подарунками, розвагами тощо). Кримінальна відповідальність зазначених осіб за втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність (ст. 304 КК України) настає в разі вчинення ним хоча б одного кримінального правопорушення за умови, що вони самі на час вчинення дій, пов'язаних із втягненням неповнолітнього у злочинну діяльність, досягли 18-річного віку.

З'ясування обставин, передбачених ст. 485 КПК України, є необхідним для встановлення причин і умов, які призвели до вчинення неповнолітніми кримінального правопорушення, а також для правильного застосування закону. На повноту і легітимність зібрання під час досудового розслідування доказів, що підтверджують зазначені обставини, прокурор повинен спрямувати свою діяльність з процесуального керівництва досудовим розслідуванням, що стане гарантією ухвалення судом законного і справедливого рішення.

Таким чином, встановлення вищевказаних обставин сприятимуть виявленню причин і умов, які сприяли вчиненню неповнолітніми кримінального правопорушення, уникненню помилок у ході кримінально-процесуального доказування, забезпечення більш повного та об'єктивного дослідження всіх обставин вчинення кримінального правопорушення, а отже – підвищення ефективності правосуддя у цій категорії проваджень.

Процесуальні особливості закінчення досудового розслідування в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень за участю неповнолітніх

Досудове розслідування в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень вчинених неповнолітніми може бути закінчено прийняттям одного із п'яти рішень, що передбачені у ст. 283 КПК України. Підстави та процесуальний порядок прийняття кінцевого рішення на стадії досудового розслідування за фактом вчинення неповнолітньою особою

кримінального правопорушення має свою специфіку. Вона проявляється у вимогах закону та підзаконних актів перш за все приймати альтернативні процесуальні рішення, які дозволять якомога менше застосовувати до неповнолітніх засоби кримінального покарання за вчинене кримінальне правопорушення, або ж заходи примусу за вчинене суспільно небезпечне діяння. Такі вимоги продиктовані як міжнародними так і вітчизняними нормативно-правовими актами: 1) Конвенцією ООН про права дитини від 20.11.1989; 2) Резолюцією 45/113 Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1990; 3) Законом України від 24.01.1995 «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»; 4) КПК України, зокрема ч. 2 ст. 484 КПК України, де вказано що кримінальне провадження стосовно неповнолітнього повинно здійснюватися в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям. Подібні вимоги передбачені і у наказі Генеральної прокуратури України від 01.11.2012 № 16 гн «Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей». Враховуючи зазначені норми, у разі закінчення досудового розслідування, слідчий зобов'язаний спочатку розглянути наявність підстав, за яких можливо було б прийняти процесуальне рішення про **закриття кримінального провадження**.

Закриття кримінального провадження.

Як в теорії так і в практичній діяльності підстави закриття кримінального провадження прийнято розділяти на реабілітаційні (застосування яких вказує на невинуватість особи та є підставою відновлення усіх її прав, які були обмежені під час досудового розслідування) та нереабілітаційні (встановлення факту вчинення певною особою кримінального правопорушення, і разом з тим встановлення умов, за яких кримінальне провадження може бути закритим, але це не надає особі права відновлення прав, які були обмежені під час досудового розслідування).

1) *реабілітаційні підстави закриття кримінального провадження* передбачені п.п. 1, 2, 3, 4 ч. 1 ст. 284 КПК України. У разі прийняття такого процесуального рішення стосовно неповнолітнього, копія постанови про закриття кримінального провадження відповідно до ч. 5 ст. 284 КПК України направляється неповнолітньому, стосовно якого було розпочато розслідування, його адвокату-захиснику, а також іншим учасникам кримінального судочинства. Копію постанови необхідно направити і законному представнику, який відповідно до ч. 5 ст. 44 КПК України користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, тобто неповнолітнього, у відношенні якого здійснювалося розслідування.

Слід зазначити, приймати рішення про закриття кримінального провадження, де розслідування проводилося стосовно неповнолітнього має право лише належний суб'єкт – слідчий який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх.

Варто зазначити, що процесуальне рішення про закриття кримінального провадження за реабілітаційною підставою слідчим приймається лише у провадженнях де особі (неповнолітньому) не повідомлялося про підозру (якщо неповнолітньому було повідомлено про підозру – провадження закриває прокурор).

Зважаючи на те, що неповнолітньому не повідомлялося про підозру (не обирався запобіжний захід), подекуди в практичних підрозділах існує практика згідно якої рішення про закриття такого провадження приймається не спеціально уповноваженим слідчим, а слідчим по розслідуванню загальнокримінальних правопорушень, що є порушенням норм КПК України. Причиною допущення зазначеного порушення норм КПК України є те, що факт здійснення провадження стосовно неповнолітнього багатьма працівниками слідчих підрозділів визначається наявністю у провадженні прийняття рішення про обрання неповнолітньому запобіжного заходу, або повідомлення про підозру.

Слід звернути увагу на ч. 2 ст. 484 КПК де вказано, що спеціальний слідчий здійснює досудове розслідування «щодо неповнолітньої особи». Враховуючи таке викладення норми, спеціально уповноважений слідчий зобов'язаний прийняти справу до свого провадження у випадку встановлення за допомогою належно проведених процесуальних дій фактичних даних про те, що розслідуване діяння було (могло бути) вчинено неповнолітнім. Враховуючи зазначене, рішення про закриття кримінального провадження, яке було розпочато стосовно неповнолітньої особи, зобов'язаний приймати спеціально уповноважений слідчий.

Окрім зазначеного, слід звернути увагу на ще одну відмінність прийняття рішення про закриття кримінального провадження стосовно неповнолітнього за реабілітаційною підставою передбаченою п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України - встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення. Специфіка прийняття зазначеного рішення стосовно неповнолітніх, які не досягли віку 11 років полягає у тому, що воно приймається тоді, коли де-факто було вчинено суспільно небезпечне діяння (є у наявності такі елементи складу злочину як об'єкт та об'єктивна сторона), але у зв'язку з недосягненням особою 11-річного віку, до неї не можуть бути застосовані заходи кримінального примусу. Закриття кримінального провадження за реабілітаційною підставою у такому випадку не означає, що до неповнолітнього, або його батьків не будуть застосовані інші юридичні засоби впливу. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» з метою профілактики правопорушень серед дітей, органами і службами у справах дітей здійснюється діяльність спрямована на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню дітьми правопорушень, а також позитивний вплив на поведінку окремих дітей. Окрім цього, особа (потерпілий), яка зазнала шкоди

від протиправних дій неповнолітнього може звернутися до суду з метою відшкодування такої шкоди.

Враховуючи зазначене, у разі закриття кримінального провадження у вищеописаному випадку, окрім повідомлення про прийняте рішення учасників кримінального судочинства передбачених у КПК України, слідчий про прийняте рішення повинен повідомити відповідну службу у справах дітей.

Зазначене процесуальне рішення приймається шляхом винесення слідчим (або прокурором) постанови про закриття кримінального провадження. В мотивувальній частині зазначеної постанови необхідно надати кваліфікацію суспільно небезпечним діям неповнолітнього вказавши час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння, мотив і мету його вчинення, вид і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням, а також розмір процесуальних витрат.

Реабілітаційні підстави закриття кримінального провадження є імперативними. Їх встановлення тягне за собою обов'язкове закриття кримінального провадження.

2) *нереабілітаційні підстави закриття кримінального провадження не є імперативними, а тому вони можуть застосовуватися лише за встановлення наявності умов, що передбачені у законі. Слід зазначити, що відповідно до КПК України слідчий не вправі самостійно закрити кримінальне провадження за нереабілітаційними підставами, або скласти відповідне клопотання до суду.*

Для прийняття рішення про закриття кримінального провадження за нереабілітаційною підставою слідчий зобов'язаний провести розслідування у об'ємі, який надасть можливість встановити факт вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення та повідомити останнього про підозру. *Повідомлення про підозру²³ є однією з умов закриття кримінального провадження за нереабілітаційними підставами.*

Нереабілітаційні підстави закриття кримінального провадження стосовно неповнолітніх можливо умовно розділити на два види: а) закриття кримінального провадження у зв'язку із звільненням неповнолітнього від кримінальної відповідальності; б) закриття кримінального провадження стосовно неповнолітнього у разі коли потерпілий, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Щодо першого. Рішення про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності може застосовуватися до осіб, які на момент вчинення злочину досягли віку кримінальної відповідальності (14, або 16 років), але не досягли повноліття (18 років). У ст. 97 та ст. 106 КК України передбачені спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності, які можуть бути застосовані лише до неповнолітніх, а саме звільнення від

²³ Або це може бути достовірно встановлена можливість повідомити особу (неповнолітнього який досяг віку кримінальної відповідальності) про підозру, тобто в ході досудового розслідування встановлено усі чотири елемента складу злочину.

кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру та у зв'язку із закінченням строків давності.

Процесуальний порядок звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності передбачено ст. 497 КПК України. У разі встановлення слідчим умов наявності яких можливо звільнити неповнолітнього від кримінальної відповідальності, він повідомляє про це неповнолітнього та його законного представника.

Однією із умов прийняття рішення про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності є отримання від неповнолітнього та від його законного представника згоди на прийняття такого рішення.

Така згода може бути отримана письмово у довільній формі, як правило це дві окремі заяви у яких говориться що підозрюваний (в окремій заяві законний представник) не заперечує проти звільнення його від кримінальної відповідальності. Варто наголосити на тому, що звільнення від кримінальної відповідальності неможливе, якщо проти цього заперечує або неповнолітній підозрюваний, або його законний представник. У такому випадку кримінальне судочинство продовжується за загальними правилами.

Провівши всі необхідні процесуальні дії та отримавши від неповнолітнього підозрюваного та його законного представника згоду на звільнення від кримінальної відповідальності, слідчий доповідає про це прокурору та надає матеріали кримінального провадження. Рішення про складання клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого заходів виховного характеру (або ж звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності) приймає прокурор.

Щодо другого. Закриття кримінального провадження стосовно неповнолітніх можливе і у разі коли потерпілий, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Таке рішення може бути прийнято щодо неповнолітнього, який досяг віку кримінальної відповідальності. Якщо ж неповнолітній скоїв суспільно небезпечне діяння передбачене ст. 477 КПК України у віці з 11 років і до досягнення віку кримінальної відповідальності, досудове розслідування закінчується складанням постанови про його закриття на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України. За вказаною підставою провадження повинно бути закрито за таких причин:

а) провадження по застосуванню до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру є наслідком здійснення функції кримінального переслідування (обвинувачення), тобто викриття неповнолітнього у вчиненні ним суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Наслідком такого викриття є застосування примусових заходів виховного характеру.

Враховуючи те, що неповнолітній скоїв суспільно небезпечне діяння яке розслідується у формі приватного обвинувачення, у разі, якщо потерпілий, або його представник відмовляється від здійснення обвинувачення (кримінального переслідування), органи досудового розслідування в *імперативному порядку зобов'язані закрити кримінальне провадження*. Тому в даному випадку слідчий не може закінчити це кримінальне провадження складанням клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру;

б) є неможливим у розглядуваному випадку (в пункті а)) прийняття рішення про закриття кримінального провадження за п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України (його застосовує прокурор). Це пояснюється тим, що у ч. 1 ст. 477 КПК України чітко говориться про вчинення *кримінального правопорушення*, а не суспільно небезпечного діяння вчиненого неповнолітнім, який юридично не є суб'єктом кримінального правопорушення (злочину). Враховуючи це є неможливим прийняття рішення про повідомлення неповнолітнього про підозру, а значить і закриття кримінального провадження за п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Вищевказане є причиною в описаному випадку приймати рішення про закриття кримінального провадження саме за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України у зв'язку з встановленням відсутності в діянні складу кримінального правопорушення (відсутній суб'єкт).

Закриття кримінального провадження за підставою п. 7 ч. 1 ст. 284 та ст. 477 КПК України стосовно неповнолітнього може бути прийнято лише після встановлення достатніх фактичних даних за яких можливе прийняття рішення про повідомлення неповнолітньому про підозру у вчиненні одного із кримінальних правопорушень, що перелічені у ст. 477 КПК України. Відсутність підстав для повідомлення неповнолітнього про підозру унеможлиблює прийняття рішення про закриття кримінального провадження за розглядуваною підставою. Підставою закриття кримінального провадження є відмова потерпілого, або його представника від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Відмова як правило фіксується шляхом подання про це заяви у довільній формі. Окрім цього ще однією підставою прийняття рішення про закриття кримінального провадження є достовірне встановлення вчинення неповнолітнім злочину який передбачено у переліку ст. 477 КПК України.

Після встановлення достатніх підстав для закриття кримінального провадження, слідчий про це доповідає прокурору та надає матеріали провадження. Рішення про закриття кримінального провадження за цією підставою приймає прокурор.

У КПК України передбачено ще одне рішення, яким може бути закінчено досудове розслідування стосовно неповнолітнього, а саме можливість звернутися до суду для застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітнього, який у віці від 11 років і до віку з якого настає кримінальна відповідальність вчив суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну

відповідальність. У разі встановлення такого факту, після проведення досудового розслідування воно закінчується складанням **клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру**.

Підставою закінчення досудового розслідування прийняттям зазначеного кінцевого процесуального рішення є проведення у повному об'ємі досудового розслідування (окрім повідомлення неповнолітнього про підозру) внаслідок чого буде достовірно встановлено факт вчинення неповнолітнім суспільно небезпечного діяння. Вказане процесуальне рішення приймається лише у випадку не встановлення підстав закриття кримінального провадження. Слід зазначити, що провадження стосовно неповнолітніх вказаної категорії може бути закрито лише по реабілітаційним підставам, оскільки nereабілітаційні підстави є альтернативою кримінальній відповідальності, а значить можуть бути застосованими лише щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (в її діях є всі елементи складу злочину).

Відповідно до ст. 499 КПК України досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру здійснюється згідно з правилами, передбаченими КПК України. Враховуючи таку вимогу, а також те, що прийняття розглядуваного кінцевого рішення в подальшому передбачає для неповнолітнього застосування примусових заходів виховного характеру, що означає обмеження його конституційних прав, прийняттю зазначеного рішення повинно передувати проведення такої процесуальної дії як відкриття матеріалів іншій стороні. Зазначену процесуальну дію необхідно проводити за процесуальним порядком передбаченим у ст. 290 КПК України. Єдиною відмінністю є те, що замість підозрюваного, матеріали провадження надаються неповнолітньому який вчинив суспільно небезпечне діяння та його захисникові і законному представникові. Ознайомлення обох сторін з матеріалами досудового розслідування надасть можливість прийняти обґрунтоване кінцеве рішення стадії досудового розслідування. Це пояснюється тим, що сторони можуть заявити клопотання про додаткове проведення певних процесуальних дій.

Після проведення процесуальних дій по відкриттю матеріалів іншій стороні, слідчим відповідно до вимог ст. 292 КПК України складається клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру. Зазначене клопотання разом з матеріалами кримінального провадження направляються прокурору. Погодившись з прийнятим рішенням прокурор затверджує клопотання та направляє його до суду (відповідно до ч. 5 ст. 499 КПК України прокурор вправі самостійно скласти таке клопотання).

Клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру повинно містити наступні відомості:

- найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

- анкетні відомості особи, щодо якої існує можливість застосувати примусові заходи виховного характеру (обов'язково із зазначенням числа, місяця та року народження неповнолітнього);

- анкетні відомості потерпілого;
- прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора;
- виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- відомості, які зазначені у ст. 485 КПК, тобто ті, які характеризують особу неповнолітнього та вказують на можливість його виправлення без застосування кримінального покарання;
- умови та підстави застосування примусового заходу виховного характеру (вчинення вперше кримінального проступку, злочину невеликої або середньої тяжкості, доведення висновків щодо можливості виправлення неповнолітнього, вчинення особою, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність вчинила кримінальне правопорушення);
- обґрунтування застосування того чи іншого виду примусових заходів виховного характеру;
- характер та розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;
- розмір витрат на залучення експерта;
- дата та місце складання клопотання та його затвердження.

Додатки, які надсилаються до суду, є аналогічними тим документам, які надсилаються разом із обвинувальним актом.

Відповідно до КПК України, досудове розслідування щодо неповнолітніх може бути закінчено шляхом складання угод про примирення, або ж про визнання винуватості.

Слід зазначити, що вказане рішення може бути прийнято лише стосовно неповнолітніх, які досягли віку кримінальної відповідальності (14 або 16 років). Це пояснюється тим, що кінцевим рішенням такого провадження є вирок суду, яким буде визнано особу винною у вчиненні злочину.

1) Угода про примирення. Зазначена угода може бути ініційована учасниками кримінального судочинства, які заінтересовані у прийнятті в ньому відповідного кінцевого рішення (потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого).

Особливості прийняття такого рішення:

- угода про примирення складається без участі посадових осіб які здійснюють кримінальне судочинство (прокурор, слідчий, суддя), більше того, КПК України забороняє їм це робити. Враховуючи таку вимогу, відповідно до КПК України домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження. До участі у складанні угоди може бути залучений нотаріус;

- угода про примирення може бути складена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;

- угода про примирення може бути складена лише з потерпілим – фізичною особою. Не може бути складена угода про примирення з юридичною особою;

- у разі досягнення угоди про примирення складається процесуальний документ – угода про примирення, у якому повинні міститися відомості передбачені ст. 471 КПК України.

2) Угода про визнання винуватості.

Особливості прийняття такого рішення:

- угода про визнання винуватості складається за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого;

- угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам;

- законом забороняється складення угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях, де шкода спричинена потерпілому – фізичній особі;

У разі, якщо у кримінальному провадженні стосовно неповнолітнього буде складена угода про примирення, або про визнання винуватості, вона направляється прокурором до суду про прийняття рішення для її затвердження.

Процесуальні особливості здійснення досудового розслідування суспільно небезпечних діянь, вчинених особою в віці від 11 років до віку з якого може наставати кримінальна відповідальність

Особливість здійснення досудового розслідування суспільно небезпечних діянь, вчинених особою в віці від 11 років до віку з якого може наставати кримінальна відповідальність полягає в тому, що особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння відома, але вона не є суб'єктом кримінального правопорушення і не може бути притягнута до кримінальної відповідальності, оскільки не досягла віку з якого встановлена така відповідальність. За загальним правилом, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Особи, що вчинили злочини у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за умисне вбивство статті 115-117 КК України та інші тяжкі та особливо тяжкі злочини, зазначені у ч. 2 ст. 22 КК України. Проте відповідно до ст. 498 КПК України до цих осіб можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру. Згідно ч. 2 ст. 97 КК України суд застосовує примусові заходи виховного характеру і до осіб, які у віці від одинадцяти років до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинили суспільно небезпечні діяння, що підпадають під ознаки діянь, передбачених Особливою частиною КК України.

Перелік заходів виховного характеру визначений ч. 2 ст. 105 КК України, до них належить: 1) застереження; 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років.

Слід зазначити, що до неповнолітнього може бути застосовано кілька із вказаних примусових заходів виховного характеру. Тривалість заходів виховного характеру, передбачених у пунктах 2 та 3 частини другої зазначеної статті, встановлюється судом, який їх призначає.

Параграф 2 глави 38 КПК України регламентує **порядок застосування примусових заходів виховного характеру** до неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення у віці від 11 років до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру здійснюється згідно з правилами, передбаченими КПК України. Досудове розслідування в такому кримінальному провадженні здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. Під час досудового розслідування проводяться необхідні слідчі (розшукові) дії для з'ясування обставин вчинення суспільно небезпечного діяння та особи неповнолітнього.

У законі чітко не визначено процесуального становища вказаної особи, а саме її процесуальний статус, тобто в якості якого учасника кримінального процесу цього неповнолітнього слід допитувати під час розслідування вчиненого ним суспільно небезпечного діяння — підозрюваного чи свідка. Для того, щоб визначитись в якості кого допитувати даних осіб потрібно звернутися до ч. 1 ст. 65 КПК України де визначено, що свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань. Враховуючи те, що зазначеного неповнолітнього неможливо повідомити про підозру, а в його показаннях можуть бути обставини, що підлягають доказуванню, зазначена категорія неповнолітніх допитується в якості свідка. Статтею 226 КПК України визначено особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи. У цілому допит малолітньої або неповнолітньої особи ведеться за правилами ст. 224 КПК України. Потрібно лише враховувати особливості, які закон передбачає для допиту неповнолітнього. Наголосимо ще раз на тому, що відповідно до пп. 11, 12 ч. 1 ст. 3 КПК України малолітня особа - це дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітня особа - це малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться обов'язково у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності - лікаря. Згідно ч. 3 ст. 499 КПК України участь захисника стосовно зазначених осіб у кримінальному провадженні є обов'язковою. Положення щодо обов'язкової участі захисника зазначено в п. 2 ч. 2 ст. 52 КПК України.

Враховуючи зазначене, при допиті неповнолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння обов'язково повинен бути присутній захисник. Як законні представники до участі в допиті можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній. Процесуальний порядок залучення законного представника до участі у кримінальному провадженні передбачений ст. 44 КПК України. Тривалість допиту неповнолітнього визначається часом, необхідним і достатнім для отримання від нього в розумному режимі відомостей, що мають значення для кримінального провадження. Але оскільки проведення допиту пов'язано із важким психологічним напруженням, діти швидко втомлюються, вони стають неуважними. Враховуючи це КПК України передбачає *час проведення допиту, який не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день*. Окрім зазначеного слід додати, що під час допиту у якості свідка неповнолітній не попереджається про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань і за надання неправдивих показань. Разом з тим слідчий повинен роз'яснити дитині, що дача правдивих показань - це її громадський обов'язок, про що в протоколі допиту робиться відмітка.

До початку допиту законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхній обов'язок з'явитися на виклик слідчого, бути присутніми при допиті, ставити запитання, а також право заперечувати проти запитань.

У кримінальному провадженні зазначеної категорії **повідомлення про підозру** особі, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, **не здійснюється**. Також не може бути така особа **затримана** за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення та **не можуть** застосовуватися **запобіжні заходи**, передбачені статтями 176, 493 КПК України для підозрюваного, обвинуваченого.

Порядок обчислення строку досудового розслідування у такому кримінальному провадженні. Відлік строку досудового розслідування, за загальним правилом, має починатися з моменту повідомлення особі про підозру.

Неповнолітній особі яка вчинила суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності не повідомляють про підозру, тому відлік строку досудового розслідування саме з моменту прийняття такого процесуального рішення є неможливим. В даному випадку буде доцільно

керуватися засадою кримінального судочинства, якою визначається поняття розумного строку розслідування. Згідно з ч. 1 ст. 28 КПК України розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Тобто слідчий (а також прокурор, який визначає строк розслідування), під час здійснення розслідування зобов'язаний враховувати критерії для визначення розумності строків по кожному окремому кримінальному провадженню. Він повинен враховувати складність розслідування, кількість слідчих (розшукових) дій, які необхідно провести, поведінку неповнолітнього, який скоїв суспільно небезпечне діяння та інші фактори.

Слід звернути увагу, що до неповнолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння можуть бути застосовані спеціальні заходи кримінально-процесуального примусу. Так, за наявності достатніх підстав вважати, що неповнолітня особа вчинила суспільно небезпечне діяння що підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі *на строк понад п'ять років*, вона може бути поміщена у приймальник-розподільник для дітей на строк до тридцяти днів на підставі ухвали слідчого судді, суду, постановленої за клопотанням прокурора згідно з правилами, передбаченими для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Діяння, за яке КК України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, за класифікацією злочинів, передбаченою ст. 12 КК України, належить до тяжких та особливо тяжких злочинів.

У разі встановлення підстав для поміщення неповнолітнього у приймальник-розподільник для дітей, **прокурор** у необхідних для цього випадках, звертається до слідчого судді з клопотанням про поміщення такого неповнолітнього до приймальника-розподільника для дітей. Для прийняття такого рішення необхідно щоб було доведено:

- наявність достатніх підстав вважати, що особа вчинила суспільно небезпечне діяння, яке підпадає під ознаки діяння, за яке КК України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років;

- наявність ризиків, які дають достатні підстави вважати, що особа може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України.

Строк тримання особи у приймальнику-розподільнику для дітей може бути продовжено ухвалою слідчого судді ще на строк до тридцяти днів. Питання скасування чи продовження строку тримання особи у приймальнику-розподільнику для дітей вирішується в порядку, передбаченому для скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою відповідно.

Згідно зі ст. 7 Закону України "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей" приймальники-розподільники для дітей - спеціальні установи органів Національної поліції, призначені для тимчасового тримання дітей віком від 11 років. Приймальники-розподільники для дітей створюються в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і

Севастополі та діють згідно з положенням, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України.

У приймальники-розподільники для дітей поміщаються діти, які на момент вчинення ними суспільно небезпечного діяння досягли 11-річного віку та щодо яких є достатньо підстав вважати, що вони вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, і які не досягли віку, з якого за таке діяння особи підлягають кримінальній відповідальності. У приймальник-розподільник неповнолітній поміщається на строк, який визначений слідчим суддею, судом у постановленій у кримінальному провадженні ухвалі про поміщення особи у приймальник-розподільник для дітей.

За відсутності підстав для закриття кримінального провадження **прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає** клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду (ст. 499 КПК України).

За наслідками розслідування у кримінальному провадженні щодо діянь, вчинених особами до досягнення 11 років слідчим приймається рішення про закриття кримінального провадження на підставі п. 2 ст. 284 КПК України – у зв'язку з відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення, оскільки відсутній суб'єкт кримінального правопорушення.

Таким чином, підсумовуючи викладене можливо зазначити, що до особливостей здійснення досудового розслідування суспільно небезпечних діянь, вчинених особою в віці від 11 років до віку з якого може наставати кримінальна відповідальність відносяться наступні:

- особа не може бути визнана таким учасником кримінального провадження як підозрюваний, а тому допитується лише у якості свідка;
- не можуть застосовуватися запобіжні заходи, передбачені статтями 176 та 493 КПК України;
- у разі вчинення цими особами діяння, за яке передбачена кримінальна відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк понад 5 років вони можуть поміщатися до приймальника-розподільника для дітей за рішенням слідчого судді;
- дана особа не може бути затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення та до неї не застосовуються запобіжні заходи;
- участь захисника в кримінальному провадженні щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру є обов'язкова;
- під час допиту неповнолітнього обов'язковим є залучення законного представника, захисника, педагога або психолога, а за необхідності лікаря;
- ці особи не попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та за завідомо неправдиві показання;
- допит зазначених осіб не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день.

Процесуальний порядок взаємодії слідчого з іншими підрозділами національної поліції при виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень вчинених неповнолітніми

Взаємодія слідчих під час розслідування злочинів вчинених неповнолітніми може відбуватися як з оперативними підрозділами, так і з працівниками підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України (далі – ЮПНП) у разі розслідування злочинів, що вчинені неповнолітніми повинна тривати до його закінчення.

Взаємодія може здійснюватися у двох випадках: 1) здійснення розслідування слідчо-оперативною групою (далі - СОГ); 2) здійснення розслідування шляхом надання слідчим доручень оперативним підрозділам.

Відмінність зазначених випадків полягає у тому, що у разі створення СОГ, слідчий вправі надавати доручення конкретним працівникам СОГ, без звернення до керівника оперативного підрозділу. Якщо ж СОГ у справі не створена, доручення слідчого направляється начальникові оперативного підрозділу, який у свою чергу доручає його виконання конкретному співробітнику.

Слід зазначити, що відповідно до п. 1. Розділу 4 «Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні», затвердженої наказом МВС України від 07.07.2017 р. № 575, для усебічного, повного і неупередженого досудового розслідування у складних та великих за обсягом кримінальних провадженнях, а також щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, учинених в умовах неочевидності, кримінальних правопорушень, які набули суспільного резонансу або учинені на території декількох адміністративно-територіальних одиниць України, утворюються СОГ.

Розробляється єдиний узгоджений план проведення процесуальних дій під час досудового розслідування. Цей план передбачає перелік слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, які необхідно провести, а також перелік інших процесуальних дій, які повинні бути проведені під час досудового розслідування. Крім цього у цьому плані, відповідно до п.1 розділу 2. «Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України», затвердженої наказом МВС України від 19.12.2017 № 1044, доречно передбачити і заходи, направлені на профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню дітьми кримінальних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття заходів для їх усунення. Зазначені заходи зобов'язані проводити працівники підрозділів ювенальної превенції Національної поліції. Окрім цього до їх компетенції входить право здійснювати з'ясування обставин вживання та придбання спиртних напоїв, наркотичних речовин; встановлення інших даних, які характеризують особливість неповнолітнього, його зв'язки, співучасників, мотиви та способи вчинення злочинів, нові епізоди злочинної діяльності.

Втім слідчий не вправі надавати доручення про проведення слідчих (розшукових) дій, а також негласних слідчих (розшукових) дій працівникам підрозділів ювенальної превенції Національної поліції. Це пояснюється тим, що зазначений підрозділ не віднесено законодавством України до оперативних підрозділів.

Під час досудового розслідування, відповідно до п.3 ч.2 ст. 40 КПК України (далі – КПК) слідчий вправі надавати оперативним підрозділам доручення щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідно до ч.2 ст. 41 КПК, у разі отримання доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Відповідно ст.41 КПК України працівник оперативного підрозділу вправі здійснювати слідчі (розшукові) дії, а також негласні слідчі (розшукові) дії у разі надання йому слідчим відповідного доручення. Проводити самостійно, за власною ініціативою, будь-які слідчі (розшукові) дії працівник оперативного підрозділу не вправі. Це положення передбачено ч.2 ст. 41 КПК України. Згідно зазначеної норми, співробітники оперативних підрозділів не вправі здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою, або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

Доручення, які надані слідчим працівникам оперативного підрозділу є обов'язковими для виконання, про що зазначається у ч.3 ст. 41 КПК. Доручення, які надаються до оперативного підрозділу повинні бути зареєстрованими в канцелярії територіального підрозділу Національної поліції.

Кожне доручення слідчого підлягає відповідному обліку, який ведеться співробітником оперативного підрозділу, якого призначено для цього наказом начальника територіального підрозділу. Вказаний облік ведеться з метою контролю за своєчасним виконанням доручень слідчого. Термін виконання доручення слідчого КПК не встановлює. А тому повинно бути враховано поняття «розумного строку», що визначено у ст. 28 КПК. Враховуючи зазначену норму можливо говорити про те, що строк виконання доручення повинен бути визначений з урахуванням об'єму процесуальних дій, які необхідно провести, щоб виконати доручення. Відповідно до п. 6. Розділу 6 «Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні», термін виконання доручень слідчого не повинен перевищувати встановленого у них строку. У разі неможливості своєчасного виконання доручення, продовження строку його виконання письмово погоджується начальником оперативного підрозділу з начальником слідчого підрозділу.

Своєчасність, повнота та законність виконання доручень слідчого контролюється начальником територіального підрозділу Національної поліції та начальником слідчого підрозділу. З цією метою начальник територіального підрозділу Національної поліції визначає співробітника оперативного підрозділу, який буде виконувати доручення слідчого, а також щотижня під час

оперативних нарад заслуховує стан виконання доручень. В свою чергу начальник слідчого підрозділу вправі особисто розглядати матеріали виконаного доручення. У разі, якщо доручення виконано формально, начальник слідчого підрозділу вправі повернути матеріали доручення начальнику територіального підрозділу Національної поліції для усунення недоліків.

Існують вимоги і щодо складення самого доручення. Так, не допускається надання слідчим неконкретизованих доручень оперативному підрозділу (або співробітнику оперативного підрозділу – члену СОГ). У дорученнях зазначається найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення; перелік слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, які потрібно виконати; інші відомості, які необхідні для виконання цих дій.

Тобто у разі складання доручення слідчим потрібно чітко вказати обставини розслідуваного злочину, а також викласти інформацію, яка буде необхідна працівнику оперативного підрозділу для виконання тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії. Визначаючи в дорученні слідчі (розшукові) дії, які необхідно провести, слідчий повинен вказати мету проведення таких слідчих (розшукових) дій, тобто яку саме інформацію бажано отримати під час її виконання. Окрім зазначеного, у вищезазначеному пункті існує вимога про обов'язок слідчого встановити термін виконання доручення. Такий термін слідчий визначає шляхом вказівки дати, до якої необхідно працівникам оперативного підрозділу надати матеріали вже виконаного доручення.

Таким чином процесуальний документ «доручення» можливо теоретично розділити на три частини: 1) вступну; 2) мотивувальну; 3) резолютивну.

У вступній частині зазначається посада особи, якій направляється доручення, її спеціальне звання та прізвище і ініціали. Також вказується посада та прізвище особи яка надає доручення, вказується у якому саме кримінальному провадженні надається доручення.

В мотивувальній частині зазначаються обставини розслідування, а також інформація яка потрібна співробітникам оперативного підрозділу для проведення процесуальних дій. Зазначається, яку інформацію необхідно встановити у кримінальному провадженні та вказуються слідчі (розшукові) дії, які необхідно провести під час виконання доручення з метою встановлення такої інформації. В дорученні слідчим можуть бути перелічені певні питання, які необхідно встановити, наприклад, під час допиту свідка.

Окрім виконання слідчих (розшукових) дій у дорученні слідчий може доручити оперативним підрозділам виконання інших процесуальних дій, наприклад отримання від певних установ і організацій відповідних документів, довідок, наявність яких є необхідною для прийняття рішення у кримінальному провадженні.

В резолютивній частині доручення вказується рішення слідчого про звернення до оперативного підрозділу (або певного співробітника цього підрозділу – члена СОГ) про проведення слідчих (розшукових) дій, або негласних слідчих (розшукових) дій.

Варто зазначити, що працівникам підрозділу оперативних підрозділів доцільно доручати проведення слідчих (розшукових) дій, щоб здійснити:

- перевірку свідчень неповнолітніх, в яких є відомості щодо незнайомих слідству злочинних діянь;
- виявлення дорослих, які втягують підлітків до пияцтва, а також іншої злочинної діяльності;
- розшук очевидців злочину;
- розшук речових доказів;
- отримання інформації щодо здійснення підозрюваними дій, які спрямовані на приховування злочинів та знищення доказів.

Недоцільно доручати співробітникам оперативного підрозділу проведення найбільш важливих слідчих (розшукових) дій, які вимагають глибокого знання всіх матеріалів провадження (допити потерпілих, одночасні допити двох і більше осіб тощо), оскільки у процесі виконання таких доручень можуть бути не враховані істотні обставини події кримінального правопорушення.

Відповідно до КПК України а також «Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» затверджена Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5/ працівник оперативного підрозділу вправі проводити негласні слідчі (розшукові) дії. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється за дорученням слідчого оперативними підрозділами. Зазначена діяльність слідчого та оперативних підрозділів повинна здійснюватися з дотриманням вимог режиму таємності.

Важливо наголосити на тому, що оперативні підрозділи не мають права проводити процесуальні дії безпосередньо з неповнолітніми. Це пояснюється тим, що досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів (суспільно небезпечних діянь) вчинених неповнолітніми здійснюється належним суб'єктом – слідчим який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх.

Список використаних і рекомендованих джерел::

1. Звіт про неповнолітніх засуджених Державної судової адміністрації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:AVTosA8sqs4J:https://court.gov.ua/userfiles/file/DSA/2018_DSA_docs/8_2017.xlsx+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua
2. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої наказом МВС України від 07.07.2017 р. № 575. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>
3. Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України», затвердженої наказом МВС України від 19.12.2017 № 1044. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18>
4. Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: Указ Президента України від 24 травня 2011 року №597/211. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/597/2011>
5. Конвенція про права дитини 20.11.1989 року. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021
6. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх» від 18.07.2013 № 223-1134/0/4-13; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1134740-13>
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий 16 грудня 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН // Права людини в документах ООН. – Амстердам-Київ: Українсько-американське бюро захисту прав дитини. Женева, 1997. – 278 с.
8. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) 1985 року. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_211
9. Постанова Пленуму Верховного суду України від 16.04.2004 р. № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>
10. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2004 року № 2 “Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04>

11. Постанова пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» від 15.05.2006 № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06>

12. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: закон України: Закон України від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр>.

7. ПРИМУСОВИЙ ВІДБІР ЗРАЗКІВ У ОСОБИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ

Зміст понять «тортури», «катування» та інших дій насильницького характеру у кримінальному законодавстві України, міжнародних правових нормах

Однією із сучасних глобальних загальнолюдських проблем є проблема прав людини та їх забезпечення, особливо що стосується такого важливого аспекту, як заборона катування, вирішення якої можливе лише спільними зусиллями держав і міжнародного співтовариства. Міжнародними стандартами з прав людини проголошено й закріплено, що катування та інші жорстокі види поводження і покарання принижують гідність, властиву людській особі. Катування застосовуються в цілях приниження людської гідності та пов'язані з мученням у широкому розумінні, завданням фізичних страждань взагалі.

Загально визнано, що воно є міжнародним злочином, за вчинення якого здійснюється кримінальне переслідування на підставі цілої низки міжнародних конвенцій, зокрема: Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, яка ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1984 р.; Європейська конвенція про запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 26 листопада 1987 року та інші.

Відповідно до статті 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських і принижуючих гідність видів поводжень та покарань (від 10.12.1984 року) **термін «катування» означає будь-яке діяння, яким будь-якій особі умисно спричинюється сильний біль або страждання, фізичне та/або моральне, для отримання від неї або третьої особи відомості чи визнання, щоб покарати за дії, які здійснила ця особа або третя особа або в здійсненні яких вона підозрюється, а також залякати або примусити її або третю особу. До цього визначення не включають біль або страждання, які виникають внаслідок законних санкцій, невід'ємні від цих санкцій або викликаються ними випадково. Катування належать до тяжких та свідомо жорстоких, нелюдських і принижуючих людську гідність видів поводження.**

Для того, щоб діяння кваліфікувати як катування, воно має відповідати **таким вимогам (ознаки):** завдавати сильних фізичних або моральних страждань; здійснюватися свідомо (умисно); здійснюватися офіційною особою або з відома такої особи (тобто вона може бути асоційована з державою). Катування є засобом, інструментом для досягнення цілей, що зазначені у Конвенції, а саме: отримати від катованого або третьої особи правдиві або неправдиві показання, визнання або інші відомості, або покарати її за вчинене, або залякати чи примусити її або третю особу за будь-якої причини.

Щодо національного законодавства, то слід зазначити, що чинний КК ґрунтується на Конституції України та загально визнаних принципах і нормах міжнародного права, тому, враховуючи конституційні положення, які

проголошують життя і здоров'я людини, її честь і гідність, недоторканність і безпеку як найвищу соціальну цінність, та спеціально зазначають, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (ст.ст. 3, 28 Конституції України).

Відповідно до ч. 1 ст. 127 КК катування визначається як умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб.

Якщо порівняти наведене визначення із визначенням катування, закріпленим у вказаній вище Конвенції ООН, можна дійти до висновку, що в українському законодавстві цей термін розуміється значно ширше за рахунок розширення кола суб'єктів діяння та кількості зазначених цілей.

Так, за міжнародним правом такими суб'єктами можуть бути виключно офіційні особи, а за КК – будь-які особи, що, виходячи з аналізу судової практики, більшою мірою відповідає об'єктивно існуючим у державі суспільним відносинам.

Можна визначити *наступні ознаки катування* за КК, які в певній мірі надають можливість відмежування катування від суміжних злочинів:

– насильство при катуванні має характер мордування і застосовується з особливою жорстокістю, що спричиняє сильний біль або страждання та підвищує небезпеку катування порівняно з тілесними пошкодженнями та відмежовують його від них;

– окрім цього, насильницькі дії при катуванні характеризуються також тривалістю впливу на тіло потерпілої особи;

– форми (способи) діяння: нанесення побоїв, мучення; інші насильницькі дії;

– катування може характеризуватися однією з таких чотирьох цілей, які відрізняються за своєю сутністю: 1) примусити вчинити дії, що суперечать волі, у тому числі отримати відомості чи визнання; 2) покарати за скоєні дії чи у скоєнні яких особа підозрюється; 3) залякати чи 4) дискримінувати.

Слід відмітити, що ступінь насильницьких дій при катуванні виражається у спричиненні більш глибоких, особливо больових відчуттів з особливою жорстокістю, внаслідок чого потерпілий одержує серйозні психологічні травми у вигляді депресії, нервових розладів, безсоння тощо.

Побої – їх визначення і характеристика дається у Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом МОЗ №6 від 17 січня 1995 р. (далі – Правила). Відповідно до п. 3.1 Правил, побої характеризуються нанесенням багаторазово ударів і далі там же зазначено, що побої можуть залишити на тілі потерпілого ушкодження (тоді їх

оцінюють за ступенем тяжкості) або не залишити. В останньому випадку судово-медичному експерту пропонується у висновку відмітити скарги потерпілого та зазначити, що об'єктивних ознак ушкоджень не встановлено; визначати ступінь тяжкості тілесних ушкоджень не треба.

Слід мати на увазі, що катування не може виражатися у бійці або отриманні ударів при можливості втекти чи оборонятися, оскільки катування передбачає повне домінування винного над потерпілим.

Мучення (заподіяння мук). Відповідно до п. 3.2 Правил це дії, що спрямовані на тривале позбавлення людини їжі, пиття чи тепла, залишення її в шкідливих для здоров'я умовах та інші подібні дії, а саме: утримання людини в умовах, які позбавляють її будь-якого з її природних почуттів (зору, слуху) або часової орієнтації. Також це може мати прояв у позбавленні повітря, умов санітарії і гігієни, або позбавлення батьками дитини, хворої на сахарний діабет, інсуліну тощо. Таким чином, мучення спричиняють потерпілому страждання без фізичного впливу на його тіло, шляхом позбавлення людини необхідних для життя та здоров'я умов існування.

Інші насильницькі дії. Така форма діяння при вчиненні катування не визначена ні у самому КК, ані у Правилах.

У сучасній українській мові насильство визначається наступним чином: застосування фізичної сили до кого-небудь; застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось. Тож, лексичне тлумачення терміну «насильство» ототожнює його лише з фізичним насильством.

Щодо юридичної точки зору, то серед вчених не має одностайної думки та їх пропозиції стосовно насильницьких дій у складі катування можна звести до наступного.

Інші насильницькі дії за змістом є зовнішнім фізичним (за винятком побоїв чи мучення) чи психічним впливом на людину, що викликає у неї відчуття болю або фізичного чи морального страждання, здатним спричинити органічну, фізіологічну або психічну травму (наприклад, зв'язування потерпілого, позбавлення його можливості вільно пересуватись у просторі шляхом його ізоляції у певному приміщенні, застосування електричного струму, дратуючий вплив на нервову систему голосним звуком або світлом, неправомірне використання наручників, гумових кийків, слезоточивого й паралітичного газу, протигазів, застосування електрошоку, підвішування тіла, придушування (мокре, сухе, хімічне), погрози застосування насильства, які супроводжуються демонстрацією знарядь для катування, жорстоке поводження щодо родича чи близької людини на очах потерпілого, щипання, виривання волосся, нанесення множинних ушкоджень тупими або гостро-колючими предметами, припікання, сексуальне насильство, застосування нейролептичних, седативних, паралітичних препаратів, тощо).

Тривалість впливу на тіло потерпілої особи означає не тільки як систематичне (3 і більше разів) застосування насильства, а також такі дії можуть застосовуватися безперервно і протяжно, з такою протяжністю у часі, яка необхідна для досягнення мети катування, яку прагне досягти винна особа.

Поруч з терміном «**катування**» використовують термін «**тортури**».

В українській мові «тортури» означають переважно фізичне насильство, катування під час допиту обвинуваченого, щоб домогтися від нього зізнання.

Таким чином, термін «тортури» охоплює вужче та більш специфічне поняття ніж «катування», яке пов'язане з мученням у широкому розумінні, завданням фізичних страждань взагалі. Тобто вживання терміну «катування» регулює заборону жорстокого поведження ширше, на родовому рівні, а не лише щодо певної ситуації.

Згідно статті 16 Конвенції ООН від 10.12.1984 р. кожна держава-сторона зобов'язується запобігати на будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією, *іншим актам жорстокого, нелюдського і такого, що принижує гідність, поведження й покарання, що не підпадають під визначення катування, викладеного у статті 1*, коли такі акти здійснюються державними чи посадовими особами або іншими особами, що виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи з їх мовчазної згоди.

Жорстоке поведження – (юридичне визначення відсутнє) це такі діяння, які не підпадають під визначення катування (тортур); є категорією, ширшою за катування, та включає до свого складу й інші форми поведження, не маючи завданням досягнення певної мети. Сенс жорстокого поведження має місце у самому факті жорстокого поведження, або в тій особі, яка його здійснює.

Існує певна шкала за ознакою серйозності, у вищій точці якої розташовані тортури (катування), а в нижчій – принижуюче гідність ставлення. Усі позиції на цій шкалі є незаконними та порушують міжнародні юридичні та політичні зобов'язання. Іноді складно відрізнити катування від жорстокого нелюдського та принижуючого гідність поведження або через те, що не всі подробиці у конкретних випадках відомі, або через те, що важко провести лінію між загальним режимом утримання в принижуючих гідність умовах та конкретними свідомими актами насильства. *Якщо чітке розмежування зробити неможливо, пропонується увесь ряд існуючих виявів у подальшому розглядати як жорстоке поведження.*

Так, Комісія з прав людини та ЄСПЛ при розгляді справи Греції 1969 р. розрізнили три основні поняття, які закладені у змісті ст. 3 ЄКПЛ щодо ступеня жорстокості поведження:

– **катування** – нелюдське поведження, що має на меті отримати будь-яку інформацію або зізнання для подальшого покарання;

– **нелюдське поведження або покарання** – таке поведження, яке умисно завдає серйозних моральних або фізичних страждань і не мусить бути виправданим у даній ситуації;

– **принижуюче гідність поведження або покарання** – поведження, яке грубо принижує людину перед іншими і примушує її поступитися своєю волею або совістю.

При розгляді справи Ірландії проти Великої Британії (1978 р.) ЄСПЛ дещо змінив свої формулювання:

– **катування** – зумисне нелюдське поводження, яке завдає серйозних і жорстоких страждань;

– **нелюдське поводження або покарання** – заподіяння сильного фізичного або душевного страждання;

– **принижуюче гідність поводження або покарання** – погане поводження такого роду, яке спрямоване на те, щоб викликати у жертв почуття страху, пригніченості та неповноцінності з метою образити, принизити, або зламати їх фізичний та моральний опір.

Слід також нагадати, що при встановленні ступеня тяжкості тілесних ушкоджень судовий медик керується Правилами. Відповідно до п. 1.2 Правил, «з медичної точки зору, тілесні ушкодження – це порушення анатомічної цілості тканин, органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів - фізичних, хімічних, біологічних, психічних». Порядок визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень із перерахуванням різновидів останніх детально регламентовано у п. 2 Правил.

З приводу зазначеного вище у даному розділі треба констатувати, що ч. 4 ст. 7 Закону України «Про Національну поліцію» містить заборону застосуванню з боку поліцейських катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.

Не розглядаючи поки що питання стосовно того, якій саме особі може бути доручено відбирання зразків, треба зазначити, що характер її примусових дій має бути необхідним та достатнім з урахуванням конкретній ситуації для виконання відповідного процесуального рішення (ухвали, постанови), адекватним щодо певної (агресивної чи ні) поведінки особи, у якій треба відібрати зразки.

Біологічні зразки особи: аналіз вказаного та інших схожих термінів

Тлумачення положень статті 245 КПК викликає проблеми у користувачів закону в зв'язку з відсутністю визначення поняття «біологічні зразки». Аналіз змісту даної норми дозволяє припустити, що законодавцем у частині 1-й окреслено загальну категорію, а саме «зразки для проведення експертизи», а 2-й та 3-й частинах вказано вужчі категорії, зокрема, відповідно «зразки з речей і документів» і «біологічні зразки». Схожий висновок міститься в узагальненні судової практики про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями (обговорено 03 червня 2016 року на засіданні пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ). Тоді треба виходити з того, що у ч. 1 ст. 245 зазначено загальний порядок отримання зразків для експертизи (тобто будь-яких зразків), а у ч. 2 та ч. 3 вказаної норми прописано винятки із загального правила. Якщо «біологічні зразки особи» розглядати як вужчу категорію, ніж «зразки для експертизи», виникає питання щодо того, чи охоплює перша з них усі види зразків, які можна отримати від особи, або, кажучи інакше, чи слід ставити знак рівняння між поняттями «зразки особи» та «біологічні зразки особи». У разі, коли ці поняття нерівнозначні, а співвідносяться як загальне та

окреме, термін «біологічні зразки» варто розуміти за змістом вужче, ніж «зразки особи», а останню категорію, в свою чергу, умовно можна поділити на «біологічні» та «небіологічні» зразки. Наприклад, зразки крові, слини та інших рідин, виділень, тканин чи органів людини безумовно слід віднести до першої групи, а зразки почерку, мовлення доцільно віднести до небіологічних; не виключено, що зразки відбитків пальців та долонь рук туди також треба включити.

Якщо ж частину першу статті 245 КПК трактувати лише як намагання законодавця визначити коло всіх суб'єктів, які можуть самостійно відбирати зразки або клопотати про це, то варто зробити висновок, що законодавець під терміном «біологічні зразки особи», котрий зазначив у частині третій статті, мав на увазі усі види зразків, що можна отримати від людини. На жаль, стаття 3 КПК «Визначення основних термінів Кодексу» та інші його норми не містять пояснення терміну «біологічні зразки особи». Тож, маємо лише припущення стосовно його визначення.

Науковці зазначають, що до видів зразків для експертизи, у широкому розумінні, відносяться зразки матеріалу або речовини (крові, волосся тощо); зразки–безпосередні відображення (відбитки пальців тощо); зразки–відображення прояву динамічного стереотипу (почерку тощо); зразки–фотозображення та інші зразки. Інші вчені поділяють усі зразки на дві групи: такі, що відображають ознаки іншого об'єкта (відбитки папілярних візерунків на дактилокартці тощо), й ті, що відображають власні ознаки (зразки крові, слини, інших виділень організму тощо). Залежно від часу та умов виникнення, науковці поділяють зразки на вільні, умовно-вільні та експериментальні.

У зазначених позиціях вчених не міститься відповідь щодо розмежування біологічних та небіологічних зразків. Виникає питання щодо того, за яким критерієм його здійснювати, зокрема, більш широким, тобто за походженням в цілому зразка від біологічної істоти, або вузьким – розуміти під біологічними зразками людини лише будь-які тканини та рідини з її організму (біологічні матеріали).

Якщо виходити з першого, то до біологічних зразків людини треба відносити не лише проби рідин, тканин з її організму, а й те, що вона може продукувати в процесі своїх дій, зокрема, зразки почерку. Навички щодо написання нею рукописного тексту формуються в результаті багаторічних тренувань. Але ж людина здійснює й інші види діяльності й сформовані навички щодо виконання різних завдань (побутових, виробничих, творчих тощо) також є наслідком тривалих тренувань, так званою «м'язовою пам'яттю». Якщо в якості біологічних визнавати зразки почерку людини, то досить виправданим буде зробити те ж саме по відношенню до зразків, отриманих завдяки реалізації людиною своїх творчих (наприклад, малювання) та інших, у тому числі злочинних (виготовлення фальшивих грошей) здібностей.

Також в контексті розрізнення біологічних та небіологічних зразків зазначимо наступне. Досить актуальним з приводу значення та розповсюдження дактилоскопічних експертиз при проведенні багатьох

кримінальних проваджень є вирішення питання щодо того, чи відносити до біологічних зразків відбитки рук людини. Як відомо, сліди рук людини утворюються завдяки наявності на долонних поверхнях суміші з поту та жиру, що постійно виділяється з пор шкірі для її змащення. Внаслідок особливостей будови шкіри, що має вигляд валиків (папіл) та борозен між ними, відбувається відшарування потожирової речовини лише з виступаючих елементів рельєфу, тобто папіл, та її нашарування на поверхню, з якою контактує рука людини. Потожирова речовина відноситься до біологічних об'єктів, оскільки виділяється з тіла людини. Зокрема, відповідно до змісту методичних рекомендацій «Використання ДНК-аналізу у судово-медичних експертизах речових доказів та експертизах спірного батьківства (материнства, підміни дітей)», розроблених МОЗ, потожирові відбитки (як і кров, слина, сперма, волосся, органи, тканини, кістки, змішані сліди *(утворюються при статевих злочинах внаслідок змішування сперми злочинця з епітеліальними та іншими клітинами (виділень, крові тощо) жертви)*) та окремі частини тіла) є різновидом біоматеріалів. Автори методичних рекомендацій «Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження» також відносять піт і жиропіт (як сліди запаху, волосся, кров, сперму тощо) до об'єктів біологічного походження. Разом з тим, потожирова речовина слугує лише засобом для відображення будови шкіри людини, тобто візерунків на пальцях і долонях, й саме по візерунках, а не по умісту даної речовини здійснюється ідентифікація особи в ході дактилоскопічної експертизи. Крім того, сліди рук, що утворюються завдяки потожировій речовині, вилучають під час огляду місця події, в при отриманні зразків рук для експертного дослідження присутність зазначеної речовини у їх складі практично виключена. Щоб це довести, достатньо пригадати технологію отримання останніх. Загальновідомим для вчених-криміналістів є те, що дактилоскопіювання, а саме отримання від особи зразків відбитків її пальців та долонь рук, може здійснюватись як з використанням фарби, так і «безкольоровим» способом. У першому випадку руки людини знежирюють, тобто позбавляють від потожирової речовини, яка заважає нашаруванню фарби, а вже потім наносять на них друкарську фарбу, завдяки якій візерунки надалі копіюють на паперову поверхню (білий аркуш або бланк дактилоскопічної картки). В результаті на цій поверхні з'являється зображення папілярних візерунків пальців та долонь рук, утворене фарбою, а не потожировою (біологічною) речовиною. При «безкольоровому» способі отримання зразків папілярних візерунків здійснюється сканування їх поверхонь спеціальним пристроєм з подальшим створенням електронної копії, що також не містить біологічної речовини. Тож, зразки відбитків рук людини варто відносити до небіологічних з урахуванням того, що вони не містять виділень тіла людини.

В різних нормативних актах, виданих в Україні, використовують неоднакові терміни, що тим не менш варто розглянути в контексті визначення категорії «біологічні зразки». Зокрема, правила проведення різних видів судово-медичних експертиз, затверджені наказом МОЗ від 17.01.1995 р. № 6,

містять низку відповідних положень. Так, у пункті 1.11.2 Правил проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної цитології бюро судово-медичної експертизи, затверджених вказаним вище наказом, є вислів щодо «...контрольних зразків крові, виділень та інших біоматеріалів...». У пункті 1.5 Правил проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної імунології бюро судово-медичних експертиз використано термін «**зразки біоматеріалу**». Даний документ не містить визначення того, що саме вважати біологічними матеріалами, але з його змісту витікає, що до них відносяться рідка кров, жовч, сеча, слина, м'язи, частини внутрішніх органів, кістки, тампони і мазки з вмістом вагіни, ротової порожнини тощо. У пункті 1.9 Правил проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної гістології бюро судово-медичної експертизи використано термін «**об'єкти біологічного походження**», серед яких вказують шматочки органів та тканин людини. Як бачимо, у зазначених документах термін «зразки крові» співпадає з терміном «зразки біоматеріалу». В свою чергу під останнім розуміють також частини органів і тканин людини, а в цьому він співпадає з терміном «об'єкти біологічного походження». Тож, можна підсумувати, що до біологічних у медицині відносять зразки рідин та тканин з тіла людини.

Досить широко все різноманіття видів зразків біологічного (клінічного) матеріалу констатують методичні рекомендації «Порядок забору, транспортування та зберігання матеріалу для дослідження методом полімеразної ланцюгової реакції», затверджені Наказом МОЗ від 30.07.2013р. № 662, зокрема, кров (плазма); матеріали з уrogenітального тракту жінок; матеріали з уrogenітального тракту чоловіків, у тому числі сперма; сеча; спинномозкова рідина; слізна рідина; виділення кон'юктиви; матеріал з респіраторного тракту людини (мазки з порожнини носа, ротоглотки, мокротиння тощо); слина; біопсійний та аутопсійний матеріал тощо.

Відповідно до положень Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, затвердженої Наказом МВС України та МОЗ України від 09.10.2015 р. № 1452/735, для проведення лабораторного дослідження на визначення наркотичного засобу або психотропної речовини у особи відбираються **зразки біологічного середовища** (Пункт 12. Предметом дослідження біологічного середовища можуть бути слина, сеча та змиви з поверхні губ, шкірного покриву обличчя і рук, слина, сеча та змиви з поверхні губ, шкірного покриву обличчя і рук. Пункт 13. Для дослідження біологічного середовища може використовуватися кров, якщо в обстежуваній особі неможливо взяти зразки біологічних середовищ, вказаних у пункті 12).

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», **біометричними даними** є сукупність даних про особу, зібраних на основі фіксації її характеристик, що

мають достатню стабільність та істотно відрізняються від аналогічних параметрів інших осіб (біометричні дані, параметри – відцифрований підпис особи, відцифрований образ обличчя особи, відцифровані відбитки пальців рук).

Зі змісту ч. 2 ст. 26 («Формування інформаційних ресурсів поліцією») Закону України «Про Національну поліцію» витікає, що до біометричних даних відносяться дактилокартки та зразки ДНК, забезпечення збирання та накопичення яких поліція здійснює під час наповнення баз (банків) даних. Разом з тим, дактилокартки та зразки ДНК можуть бути направлені як об'єкти (зразки) для проведення експертизи.

Таким чином, різниця у термінології, що застосовується у нормативних актах, окремі протиріччя між ними не дозволяють остаточно зрозуміти зміст терміну «біологічні зразки». Тож, треба констатувати, що поки його не буде чітко окреслено на законодавчому рівні, проблема правильного трактування положень статті 245 КПК залишиться невирішеною.

Отримання зразків для експертизи: кримінально-процесуальна характеристика

Під час здійснення доказування в кримінальному провадженні, одним із законних засобів збирання, перевірки й оцінки доказів є проведення експертизи. Висновок експерта є процесуальним джерелом доказів, а фактичні дані, які містяться в ньому та мають значення для кримінального провадження, - доказами. Докази, які містяться у висновку експерта, оцінюються як допустимі, якщо вони отримані відповідно до порядку, встановленого КПК. Тобто докази, отримані в результаті проведення експертизи, можуть бути визнані судом недопустимими, якщо порушена процедура отримання зразків для експертизи (здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов (п.1 ч. 2 ст. 87 КПК)), або якщо зразки для експертизи отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини (катування, жорсткого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження (п.2 ч. 2 ст. 87 КПК)).

Процесуальний порядок отримання зразків для експертизи залежить від того, які саме зразки необхідно отримати. На підставі аналізу положень статті 245 КПК, можна зробити висновок, що законодавцем всі зразки для проведення експертизи поділені на: зразки з речей; зразки з документів; біологічні зразки особи.

У відповідності до ч. 2 та ч 3 ст. 245 КПК, відбирання біологічних зразків особи у добровільному порядку повинно здійснюватися на підставі постанови прокурора, а відбирання зразків з речей і документів та біологічних зразків у примусовому порядку – на підставі ухвали слідчого судді.

Аналіз вивчених матеріалів кримінальних проваджень, де здійснювалося відбирання зразків для експертизи та опитування практичних працівників, які

проводили вищезазначену процесуальну дію, дозволило зробити висновок, що найбільш не вирішеними питанням під час застосування ст. 245 КПК є:

1) невизначеність в чинних нормативно-правових актах, які саме зразки особи слід відносити до біологічних;

2) неоднозначність практики віднесення відмови добровільно надати біологічні зразки для проведення експертизи до реалізації права не свідчити проти себе;

3) неоднозначність практики відбирання біологічних зразків для експертизи в особи, яка не є стороною кримінального провадження, або не набула процесуального статусу;

4) відсутність в законодавстві чіткої регламентації щодо можливості здійснення відбирання зразків для експертизи до внесення відомостей до ЄРДР;

5) відсутність в КПК чітко регламентованого процесуального порядку відбирання біологічних зразків для експертизи.

1. Невизначеність в чинних нормативно-правових актах, які саме зразки особи слід відносити до біологічних, впливає і на процесуальний порядок їх отримання, оскільки окремі слідчі такі зразки як: відбитки пальців рук, зразки голосу, зразки почерку не відносять до біологічних і здійснюють їх відбирання без звернення до прокурора чи до слідчого судді, оформлюючи свої дії лише протоколом, в той час, як інші слідчі для здійснення аналогічних дій - звертаються до вищезазначених учасників.

На нашу думку, доки не будуть внесені відповідні зміни до законодавства, під біологічними зразками особи слід розуміти всі зразки, пов'язані з життєдіяльністю особи як біологічної істоти: зразки відбитків пальців рук, почерку, мовлення і голосу особи, зразки відбитків зубів, відбитків будь-яких поверхонь тіла людини (губ, ліктів, ступень ніг тощо), запахових слідів людини, а також усі зразки біологічного походження в їх класичному розумінні (слина, кров, сперма, піт, волосся, нігті тощо), а їх відбирання необхідно здійснювати у відповідності до ч. 3 ст. 245 КПК.

Цей висновок також узгоджується із рішеннями ЄСПЛ «РГ и ЛН проти Сполученого Королівства», де зразки голосу розглядаються як щось подібне до проб крові, волосся або інших фізичних чи об'єктивних проб та «Сондерз проти Сполученого Королівства», де до проб біологічного матеріалу ЄСПЛ відносить зразки крові, волосся або іншої тканини, та матеріали, які виробляються в процесі природної життєдіяльності організму, як, наприклад, зразки видиханого повітря, сечі, голосу.

Також, вищезазначений висновок не суперечить Узагальненням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03 червня 2016 року про судову практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями (далі – Узагальнення ВВСУ), де, зазначено що «у судовій практиці мали випадки помилкового застосування норм КПК. Наприклад, для проведення експертизи запису і звуку слідчий звернувся до слідчого судді з клопотанням про відбирання зразків голосу

підозрюваного М., який відмовився від висловлювань в голос під час проведення процесуальних дій за його участю із застосуванням аудіофіксації. Ухвалою від 12 березня 2014 року слідчий суддя Дніпровського районного суду відмовив у задоволенні клопотання, з огляду на те, що слідчий не навів достатніх підстав вважати, що голос є біологічним продуктом життєдіяльності людини. Із зазначеним судовим рішенням не можна погодитись, оскільки у ст. 245 КПК використано загальне поняття «зразки для експертизи» та два родових поняття «зразки з речей та документів» та «біологічні зразки». Тому належність голосу до біологічних зразків не належить до тих обставин, які підлягають доказуванню при розгляді клопотання. Крім цього, з положень ст. 245 КПК вбачається єдиний процесуальний порядок розгляду клопотань про примусове відбирання зразків з речей і документів та біологічних зразків, тоді як порядок відбирання таких зразків регламентовано ст. 241 КПК».

2. Аналіз слідчої та судової практики свідчить про те, що окремі правники розцінюють відмову особи добровільно надати біологічні зразки для проведення експертизи як реалізацію нею свого права не свідчити проти себе, що передбачене ст. 18 КПК. Системний аналіз положень КПК та окремих рішень ЄСПЛ, дозволяє зробити висновок про те, що фізична недоторканість особи охоплюється поняттям «приватне життя», що охороняється статтею 8 ЄКПЛ і стосується найбільш інтимних аспектів приватного життя, а обов'язкове медичне втручання, навіть незначне, становить втручання у це право (рішення у справі «Х та Y проти Нідерландів»), проте такі втручання зазвичай є виправданими, відповідно до п.2 ст. 8 ЄКПЛ, як необхідні для запобігання злочину («Тирадо Ортіс і Лосано Мартін»). Біологічні зразки, ЄСПЛ розглядаються як фізичні чи об'єктивні проби, що використовуються у криміналістичному аналізі і до яких не застосовується право не свідчити проти себе («PG и JH проти Сполученого Королівства»), проте такі процедури не повинні досягати мінімального рівня жорстокості, за якого вони становили б порушення ст. 3 ЄКПЛ («Тирадо Ортіс і Лосано Мартін»). Щоб одержати такі матеріали, зазвичай підозрюваного просять пасивно витримати незначне порушення його фізичної цілісності або отримують матеріал, який виробляється в процесі природної життєдіяльності організму («Сондерз проти Сполученого Королівства»), без завдання ризику для здоров'я («Яллох проти Німеччини»). Окрім того, за національним законодавством, право не свідчити проти себе розуміється як право особи не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, та відмовитися відповідати на запитання у будь-який момент, отже під час здійснення відбирання біологічних зразків для експертизи у примусовому порядку, особа може скористатися вищезазначеним правом, лише під час відбирання зразків голосу та почерку.

3. Законодавець в ст. 245 КПК України дозволяє здійснювати відбирання біологічних зразків для експертизи в особи, яка фактично володіє ними. Отже, слідчий може здійснювати відбирання біологічних зразків у осіб, які є учасниками кримінального провадження, але не належать до жодної із сторін (наприклад, свідок) або взагалі не набули процесуального статусу.

Цей висновок повністю узгоджується із вищезазначеним Узагальненням ВССУ де, зазначено що: «Суперечливою є практика розгляду слідчими суддями клопотань щодо відібрання біологічних зразків для експертизи у особи, яка не є стороною кримінального провадження. Наприклад, ухвалою слідчого судді Київського районного суду м. Одеси від 27 червня 2014 року відмовлено у задоволенні клопотання про здійснення примусового відібрання біологічних зразків для експертизи щодо Н., оскільки процесуальний статус цієї особи у кримінальному провадженні не визначений. Проте мав місце і інший підхід. Наприклад, ухвалою слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 13 травня 2013 року задоволено клопотання про надання дозволу на примусове відібрання зразків відбитків пальців у працівника міліції С., оскільки суд оцінив службове становище С. як можливість ухилитись від надання зразків. С. також не відноситься до жодної із сторін кримінального провадження. У ст. 245 КПК не визначено переліку осіб, у яких можуть бути відібрані зразки для експертизи. Разом з тим системний підхід до тлумачення положень статей 245 та 163 КПК (положення про тимчасовий доступ до речей і документів) дає підстави для висновку, що зразки для експертизи у кримінальному провадженні можуть бути відібрані у тієї особи, яка фактично володіє ними, незалежно від того чи є ця особа стороною кримінального провадження. Тому не можна погодитись із практикою тих слідчих суддів, які відмовляють у задоволенні клопотань про примусове відібрання зразків для експертизи винятково з тих міркувань, що особа, яка фактично володіє такими зразками, не є стороною кримінального провадження».

4. Не визначеність серед теоретиків та практиків щодо правомірності здійснення відбирання зразків для проведення експертизи до внесення відомостей до ЄРДР, пов'язана з тим, що відібрання зразків для експертизи окремі правники не відносять до СРД, тому вважають, що заборона, яка регламентована в ч. 3 ст. 214 КПК щодо проведення досудового розслідування не розповсюджується на здійснення вищезазначеної процесуальної дії. В цій науково-практичній суперечці, ми підтримуємо позицію тих науковців, які вважають неправомірним здійснення відбирання зразків для експертизи до внесення відомостей до ЄРДР та погоджуємося з висновком ВССУ, який у своєму Узагальненні відносить відібрання біологічних зразків для проведення експертизи до СРД та зазначає, що «однією з підстав для відмови у задоволенні клопотання про примусове отримання зразків для експертизи становило відсутність правових підстав для проведення слідчих дій. Так, слідчим суддею Куйбишевського районного суду Запорізької області ухвалою від 19 листопада 2013 року відмовлено у задоволенні клопотання М. про відібрання біологічних зразків. 18 листопада 2013 року М. звернулась до правоохоронних органів із заявою про умисну спробу наїзду на неї автомобільним транспортом, вчинену Г. Також у своїй заяві М. просила провести освідування Г. на предмет алкогольного сп'яніння, що працівниками правоохоронних органів здійснено не було, після чого М. звернулась до слідчого судді із клопотанням про відібрання біологічних зразків для проведення експертизи на ступінь алкогольного

сп'яніння. Відомості за заявою М. до ЄРДР не вносились, а з матеріалів провадження вбачається, що розгляд заяви М. було припинено у зв'язку із відсутністю в діях Г. ознак будь-якого кримінального правопорушення, але Г. було притягнуто до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 122 КУпАП. Слід погодитись із такою позицією суду, оскільки КПК передбачає порядок відібрання зразків для експертизи як виду слідчих дій, які можуть бути здійснені лише після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР (за винятком огляду місця події)».

5. Системний аналіз Конституції України, КПК, слідчої та судової практики, дав підстави визначити наступний **процесуальний порядок отримання біологічних зразків у особи:**

1) **Винесення постанови прокурора про відбирання біологічних зразків у особи (ч. 3 ст. 245, ч. 2 ст. 241 КПК).** Необхідність винесення такої постанови передбачена в ч. 3 ст. 245 КПК України, де регламентовано, що така процесуальна дія здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК, а саме: на підставі постанови прокурора.

2) **Пред'явлення особі, у якій здійснюється відбирання біологічних зразків, постанови прокурора (ч. 3 ст. 245, ч. 3 ст. 241 КПК).** Необхідність здійснення такого пред'явлення регламентовано в ч.3 ст. 241 КПК та повинно фіксуватися в протоколі відбирання біологічних зразків.

3) **Пропонування особі добровільно надати необхідні біологічні зразки (ч. 3 ст. 245, ч. 3 ст. 241 КПК).** Згода або відмова особи добровільно надати біологічні зразки повинна фіксуватися у протоколі, оскільки відсутність зафіксованої відмови добровільно надати біологічні зразки особи правомірно слідчими суддями розцінюється як відсутність обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання про примусове відбирання біологічних зразків для експертизи. Так, «слідчий суддя Носівського районного суду Чернігівської області ухвалою від 18 січня 2013 року відмовив у задоволенні клопотання слідчого про примусове відбирання біологічних зразків у потерпілої С., оскільки у судовому засіданні не підтвердилась відмова потерпілої С. від добровільного відбирання біологічних зразків: під час засідання встановлено, що копію постанови про призначення молекулярно-генетичної експертизи потерпіла С. не отримувала і до отримання копії клопотання слідчого не знала про необхідність відбирання у неї біологічних зразків, на що згодна у добровільному порядку».

У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки:

- **слідчий за погодженням з прокурором, прокурор або представники сторони захисту звертаються до слідчого судді з клопотанням про примусове відбирання біологічних зразків у особи для проведення експертизи (ч. 3 ст. 245, ст. 160 КПК).** У клопотанні зазначається: 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) біологічні зразки особи, які планується примусово

відібрати; 4) підстави вважати, що біологічні зразки, які планується примусово відібрати перебувають у володінні відповідної фізичної особи; 5) значення біологічних зразків для експертизи для встановлення обставин у кримінальному провадженні; 6) обґрунтування необхідності примусового відібрання біологічних зразків.

- розгляд клопотання про примусове відібрання біологічних зразків у особи для проведення експертизи та постановлення слідчим суддею відповідної ухвали(ч. 3 ст. 245, ст. ст. 163, 164 КПК). Розгляд вищезазначеного клопотання повинен відбуватися за участю сторони кримінального провадження, яка подала клопотання та особи, у якої планується здійснити примусове відібрання біологічних зразків. Неприбуття за судовим викликом особи, у якої планується здійснити примусове відібрання біологічних зразків, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання. Слідчий суддя за результатами розгляду клопотання постановляє ухвалу про примусове відібрання біологічних зразків у особи для проведення експертизи, якщо сторона кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням доведе наявність достатніх підстав вважати, що біологічні зразки належать конкретній фізичній особі та самі по собі або в сукупності з іншими доказами мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні. Відповідна ухвала повинна відповідати вимогам ст. 164 КПК.

4) Здійснення відбирання біологічних зразків для експертизи (ч. 3 ст. 245, ч.ч. 2, 4 ст. 241, ч. 7 ст. 223 КПК). Відбирання вищезазначених зразків здійснюється слідчим чи прокурором, а за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря. На сьогодні, серед теоретиків та практичних працівників досі не визначено, чи можуть здійснювати відбирання біологічних зразків у особи оперативні підрозділи на підставі доручення слідчого. Така невизначеність пов'язана з тим, що відбирання зразків для експертизи як і ексгумацію окремі правники відносять до процесуальних, а не до СРД, а слідчий та прокурор відповідно до ст.ст. 36, 40-41 КПК вправі доручати оперативним працівникам лише проведення СРД. Ми погоджуємося з позицію ВССУ, який у своєму Узагальненні відносить відбирання біологічних зразків для проведення експертизи до СРД, і вважаємо, що у разі наявності доручення від слідчого чи прокурора, оперативні працівники уповноважені проводити вищезазначену СРД. Під час проведення відбирання біологічних зразків для експертизи в обов'язковому порядку повинні бути присутні не менше двох понять, проте їхню участь можна замінити застосуванням безперервного відеозапису ходу проведення СРД (ч.7 ст. 223 КПК). Якщо відбирання біологічних зразків супроводжується оголенням, то вищезазначені дії повинні здійснювати особами тієї ж статті, за винятком проведення цих дій лікарем і за згодою особи, у якої вони відбираються. Слідчий, прокурор не вправі бути присутнім під час відбирання біологічних зразків у особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю її оголення. Під час відбирання біологічних зразків не

допускаються дії, які принижують честь і гідність особи, або небезпечні для її здоров'я.

Особливості здійснення примусового відбирання біологічних зразків у особи для експертизи:

Перед тим як здійснювати примусове відбирання біологічних зразків, зазначена в ухвалі слідчого судді особа зобов'язана пред'явити особі, у якої планується здійснити примусове відбирання зразків для експертизи оригінал відповідної ухвали та вручити її копію (ч. 3 ст. 245, ч.2 ст. 165 КПК).

Оскільки, ані в ст. 245 КПК, ані в ст. 241 та ст.ст. 160-166 КПК, не регламентовано порядок здійснення відбирання біологічних зразків для експертизи у примусовому порядку, ми вважаємо, що практичні працівники під час проведення зазначеної процесуальної дії повинні керуватися нормами ст. 28 Конституції України, ст.ст. 11, 143 КПК та окремими рішеннями ЄСПЛ.

На нашу думку, примусове відбирання біологічних зразків повинно здійснюватися за аналогією ст. 143 КПК, яка регламентує виконання ухвали про здійснення приводу, а саме: у випадку невиконання особою, що підлягає примусовому відбиранню біологічних зразків, законних вимог щодо виконання ухвали про здійснення примусового відбирання біологічних зразків, до неї можуть бути застосовані заходи фізичного впливу. Застосуванню заходів фізичного впливу повинно передувати попередження про намір їх застосування. У разі неможливості уникнути застосування заходів фізичного впливу вони не повинні перевищувати міри, необхідної для виконання ухвали про здійснення примусового відбирання біологічних зразків, і мають зводитися до мінімального впливу на особу.

5) Складання протоколу про відбирання біологічних зразків (ч. 3 ст. 245, ч. 5 ст. 241, ст. 104 КПК). Надання копії відповідного протоколу особі, у якої здійснювалося відбирання біологічних зразків, передбачено лише у разі, якщо такі дії проводилися примусово.

Підготовка матеріалів для проведення судової експертизи. Процедура отримання окремих видів зразків

Організація проведення судової експертизи починається з **прийняття рішення слідчим** про необхідність її призначення та складається з наступних етапів:

- вивчення матеріалів кримінального провадження щодо встановлення наявності підстав для призначення експертизи та об'єктів;
- визначення виду експертизи;
- визначення наявності порівняльного матеріалу для проведення експертизи,
- вибору часу призначення експертизи;
- вибору експертного закладу або приватного експерта,
- винесення процесуального рішення про призначення експертизи, направлення рішення та необхідних матеріалів до експертної установи.

У рішенні про призначення експертизи слідчий зазначає такі дані: місце й дата винесення постанови; посада, звання та прізвище слідчого; номер ЄРДР; обставини провадження, які мають значення для проведення експертизи; підстави для призначення експертизи; прізвище експерта або назва експертної установи, експертам якої доручається проведення експертизи; питання, які виносяться на вирішення експертів; перелік об'єктів, що підлягають дослідженню (у тому числі порівняльних зразків та інших матеріалів, направлених експертів, або посилання на такі переліки, що містяться в матеріалах справи); інші дані, які мають значення для проведення експертизи.

Обов'язково перераховуються всі об'єкти, які направляються на експертне дослідження, із зазначенням точного найменування, кількості, міри ваги, серії та номери (для грошей НБУ та іноземної валюти), інші відмінні індивідуальні ознаки.

До експертної установи окрім рішення про призначення експертизи, надаються: об'єкти, зразки для порівняльного дослідження матеріали справи за клопотанням експерта (протоколи оглядів з додатками, протоколи вилучення речових доказів тощо).

Питання, що можуть бути поставлені при проведенні відповідного виду експертизи, цілком залежать від об'єктів дослідження та наявного порівняльного матеріалу. Розрізняють ідентифікаційні, класифікаційні та діагностичні питання. Орієнтовний перелік наведено в Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки і призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5.

Об'єкти дослідження надсилаються в експертну установу в оригінальному примірнику в упаковці, яка забезпечує їх збереження, та засвідчуються особою у передбаченому законодавством порядку. Речові докази і порівняльні зразки упаковуються окремо.

У виключних випадках, експертиза може проводитись за фотознімками та іншими копіями об'єкта (крім об'єктів почеркознавчих досліджень).

Повнота висновку експерта залежить від якості порівняльного матеріалу.

Зразки бувають вільні, умовно-вільні та експериментальні.

Вони обов'язково повинні відповідати певним вимогам:

- 1) безперечність походження;
- 2) необхідна кількість;
- 3) якість;
- 4) сумісність.

Вилучення об'єктів, що підлягають дослідженню, та відібрання зразків оформлюються **протоколом**.

В протоколі зазначається, які саме зразки були вилучені або відібрані, їх кількість, умови відбору або вилучення, а також інші обставини, що мають значення для вирішення поставлених питань. Протокол підписується всіма особами, які брали участь у вилученні об'єктів, відібранні зразків.

Для відібрання зразків слідчий, може залучити спеціаліста.

У випадку коли матеріалів для проведення експертизи не вистачає або вони відібрані неякісно експерт письмово повідомляє слідчого, який на протязі тридцяти календарних днів вживає належних заходів для усунення цих перешкод. При ігноруванні цієї вимоги, всі документи про призначення експертизи та об'єкти повертаються слідчому **без виконання**.

Експертами виконуються первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи.

У разі призначення експертизи для проведення додаткової або повторної експертизи, до експертної установи надаються також висновки попередніх експертиз з усіма додатками (фотознімками, порівняльними зразками тощо), а також додаткові матеріали, що стосуються предмета експертизи, які були зібрані після надання первинного висновку.

При проведенні додаткової або повторної експертизи у рішенні про призначення експертизи зазначаються мотиви та підстави для її призначення.

Рішення про призначення експертизи для проведення комплексної експертизи направляється в кожному з експертних установ-співвиконавців.

При ускладненні під час підготовки та оформлення матеріалів на експертизу, слідчий завжди може отримати консультацію в експертній установі, скористатися допомогою фахівців.

Відбирання зразків у особи у випадку її відмови надати їх добровільно, як вже зазначалось раніше, є досить проблемним внаслідок недостатньо чіткої процесуальної регламентації.

З іншого боку, навіть якщо примусово здійснювати вилучення у особи окремих видів зразків, виникає питання щодо технології цього процесу. Наприклад, для того, щоб у особи, яка здійснює спротив, відібрати зразки пальців рук, треба певним чином зафіксувати по черзі кожен її руку, інакше відбитки будуть змазані та непридатні для ідентифікаційного дослідження.

Тому, в будь-якому разі, застосування до особи примусу у вигляді фізичного впливу повинне бути використано в останню чергу, після намагань переконати її, пояснити вагомість цієї дії для результатів розслідування тощо.

Треба констатувати, що окремі зразки (експериментальні) у особи взагалі неможливо відібрати примусово, зокрема, зразки почерку, голосу тощо.

Розглянемо порядок (технологію) відбирання окремих видів зразків.

1. Відбирання дактилоскопічних зразків

Бланки дактилокарт виготовляються на цупкому білому папері щільністю не менше 120 г/м². У порядку виключення дактилокарти можуть виготовлятися на чистих аркушах паперу з не меншою щільністю та мати такі ж реквізити.

Дактилокарта на особу містить такі відомості: стать; прізвище, ім'я та по батькові; число, місяць, рік народження; місце народження; відбитки всіх нігтьових фаланг пальців рук, контрольні відбитки пальців рук, відбитки долонь рук (у разі каліцтва робиться відповідна відмітка); підпис особи, яка піддається дактилоскопіюванню; дата проведення дактилоскопіювання; орган, де проводилося дактилоскопіювання; підстава для дактилоскопіювання; посада, прізвище і підпис працівника, який заповнив дактилокарту.

У дактилокартах прізвище, ім'я та по-батькові записуються українською та російською мовами та друкованими літерами.

Вимоги до якості дактилокарт: зображення папілярних ліній повинно бути чорним на світлому фоні, барвник розподілений рівним шаром, отримане зображення - однотонне, центри папілярних візерунків розташовані в центрі відповідних граф, послідовність розташування відбитків для обох рук - справа наліво.

У разі проведення пороеджеоскопічної експертизи у відбитках та відтисках на дактилокартах повинна бути відображена будова пор та країв папілярних ліній. Для відбору зразків у цих випадках, як правило, залучаються спеціалісти.

Для отримання експериментальних відбитків рук перевірених осіб традиційно використовують чорну друкарську фарбу, гумовий валик та скляну пластинку.

Перш ніж приступити до отримання відбитків, потрібно оглянути руки дактилоскопійованих осіб. Якщо будуть виявлені свіжі пошкодження шкірного покриву, що спотворюють папілярний візерунок, то процедуру слід відкласти до їх заживання.

Особі, в якій треба отримати відбитки, пропонують вимити руки з милом і насухо витерти їх рушником. За допомогою валика на пластинку тонким, рівним шаром наносять друкарську фарбу. Потім пропонують витягнути великий палець правої руки, зігнувши решту пальців, прикласти його, бічною стороною до скляної пластини і повернути до протилежного краю. При цьому фахівець злегка притримує нігтьову фалангу і забезпечує рівномірне фарбування всієї подушки нігтьової фаланги, її поверхню частини, із захопленням 3-5 мм середньої фаланги. Аркуш паперу складають втричі, укладають верхню частину на краю столу по згину і пофарбований палець прокочують аналогічним способом, розмішуючи його у краю листа. При цьому фахівець забезпечує прокатку пальця від одного краю до іншого, а щоб добре відобразити верхню ділянку, треба натиснути на край нігтя.

Відбитки пальців правої руки отримують в такій черговості: великий, вказівний, середній, безіменний, мізинець.

Кругову прокатку пальців по пластинці і по аркушу паперу рекомендується робити з незручного положення в більш зручне. А саме: великий палець правої руки прокочується справа наліво, решта - зліва направо. Для лівої руки, навпаки: великий палець - зліва направо, а решта - справа наліво. Далі аркуш паперу розпрямляють і складають по нижній лінії згину для отримання відбитків лівої руки. Цей процес проводиться в тій же послідовності: великий, вказівний, середній, безіменний, мізинець. Відбитки розташовують зліва направо.

Потім отримують контрольні відбитки обох рук, що необхідно для перевірки правильності розташування основних відбитків. Крім того, вони містять відбитки всіх фаланг пальців. Контрольні відбитки одержують шляхом одночасного прикладання чотирьох пальців (без великого) по всій їх довжині

спочатку до пластини з тонким шаром фарби, а потім до аркушу паперу в його нижній частині. Контрольні відбитки одержують як би в два етапи: спочатку чотири пальці притискаються горизонтально до аркуша паперу, а потім здійснюється поздовжня прокатка до самих нігтів. У певних місцях отримують також контрольні відбитки великих пальців: прокатка поздовжня, до нігтів, щоб добре відобразилися верхівки пальців.

При необхідності на зворотному боці аркуша паперу отримують відбитки долонь: поверхня долонь за допомогою валика покривають тонким шаром фарби, і вони притискаються до листу. Для повного відтворення відбитка треба якомога щільніше притиснути долоню до аркуша паперу - це може зробити фахівець, натискаючи зверху на її тильну сторону. Можна використовувати й інший спосіб лист паперу укладають на рівну циліндричну поверхню (пляшка, труба, і т.д.), і особа у якого отримують відбитки, охоплює її рукою.

Щоб вийшли чіткі відбитки пальців і долонь, необхідно дотримуватися таких правил:

- фарба не повинна бути занадто рідкою або густою; в останньому випадку її розбавляють розчинником (скипидаром, бензином та ін.);
- фарба наноситься на пластинку максимально рівномірним і тонким шаром;
- особа у якого треба отримувати відбитки має тримати руку вільно, без напруги;
- як по пластинці, так і по аркушу паперу палець прокочують тільки один раз, при цьому зрушення або ковзання пальця неприпустимі;
- на пластинці палець прокочують тільки в тому місці, де шар фарби ще не знято.

Після того як процес отримання відбитків рук закінчений, фахівець уважно вивчає якість відбитків. Якщо буде встановлено, що деякі з них не мають повної прокатки, відсутнє чітке зображення всіх ділянок або папілярний візерунок не проглядається через надлишок фарби, є здвоєні і змащені зображення, то такі зразки вважаються непридатними для порівняльного дослідження, і процес їх отримання слід повторити.

Після отримання відбитків рук і перевірки їх якості заповнюються реквізити особі: прізвище, ім'я, по батькові особи, у якого отримані зразки, а також робляться відмітки про належність відбитків правої або лівої руки. У тих прикладах, коли пальці відсутні, це відзначають у відповідних місцях. Ніякі інші записи і підписи не надаються.

Зазначений спосіб забезпечує отримання якісних відбитків, але він трохи складний. У практичній діяльності фахівці в даний час знаходять застосування так званим дактилоскопічним подушкам, що містять барвники щільної консистенції. Використовувати їх зручно: палець необхідно без натиску прокатати по подушці, а потім по аркушу паперу, дотримуючись зазначених вище правила.

Для отримання відбитків рук на місці події може бути рекомендований простий, але досить ефективний спосіб. Його принцип заснований на методу

виявлення невидимих потожирових слідів рук на папері за допомогою порошоків. Спосіб полягає в наступному. Особі, у якої необхідно отримати відбитки рук пропонується прокатати свої пальці по білому, високої якості аркушу паперу таким чином, як це описано вище. Прокатку можна робити в звичайній послідовності по краях аркуша паперу. Після цього за допомогою магнітного порошку, наприклад «Малахіту» на аркуші виявляють потожирові сліди рук, які можна закріпити потім шляхом наклейки на них відрізків липкої стрічки «скотч».

З метою дотримання гідності особи під час дактилоскопування можливо використовувати сучасні досягнення науки. Технології «безкольорового дактило скопування», або сканування, що пройшли практику застосування в більшості зарубіжних країн, дозволяють отримувати відбитки високої якості без використання фарби.

2. Відбирання зразків почерку та підпису

Відбирати експериментальні зразки почерку необхідно у два етапи. На першому етапі особа, почерк якої підлягає ідентифікації, виконує текст за тематикою, близькою до досліджуваного об'єкта, у звичних умовах (сидячи за столом, із звичним приладдям письма, при денному освітленні). На другому етапі зразки відбираються під диктовку тексту, аналогічного за змістом тому, що досліджується, або спеціально складеного тексту, який містить фрази, слова і цифри, узяті з рукописного тексту, що досліджується. На цьому етапі зразки відбираються в умовах, що максимально наближаються до тих, у яких виконувався рукописний текст, що досліджується, тобто в тій самій позі (лежачи, стоячи тощо), таким самим приладдям письма та на папері того самого виду (за розміром, лінуванням, характером поверхні тощо), що й документ, який досліджується. Якщо буде помічено, що той, хто пише, намагається змінити свій почерк, темп диктовки слід прискорити.

У разі коли тексти, що досліджуються, і особливо підписи виконувались на бланках (касові ордери, квитанції, поштові перекази, платіжні відомості тощо), експериментальні зразки слід відбирати на таких самих бланках або на папері, що розграфлений відповідно до бланка.

Якщо розташування підпису, що досліджується, не визначається характером документа, експериментальні зразки відбираються на окремих аркушах як лінованого, так і нелінованого паперу.

Після нанесення 10 - 15 експериментальних підписів аркуші паперу треба міняти.

Якщо рукописний текст, що досліджується, виконано друкованими літерами і цифрами або спеціальним шрифтом (креслярським, бібліотечним тощо), експериментальні зразки на другому етапі також повинні бути виконані друкованими літерами і цифрами або відповідним шрифтом.

Переписування з документа, що досліджується, або з машинописного (друкарського) тексту неприпустиме.

Якщо вбачаються підстави, що виконавець досліджуваного рукописного тексту намагався змінити свій почерк (писав лівою рукою, з іншим нахилом тощо), додатково відбираються зразки, виконані таким самим чином.

Якщо дослідженню підлягає рукописний текст, то вільні та експериментальні зразки надаються у вигляді текстів. При дослідженні підписів та обмежених за обсягом рукописних записів (буквених та цифрових) вільні та експериментальні зразки надаються як у вигляді відповідних текстів (записів), так і у вигляді підписів.

Експериментальні зразки посвідчуються органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта). У посвідчувальному написі зазначаються прізвище, ім'я та по батькові виконавця, а також особливості зразка (написані лівою рукою, спеціальним шрифтом тощо).

Як вільні, так і експериментальні зразки буквеного або цифрового письма бажано надавати не менше ніж на 15 аркушах. Чим коротший досліджуваний текст (запис), тим більша потреба у вільних зразках. Вільні зразки підпису надаються по змозі не менше ніж на 15 документах, експериментальні - у кількості не менше 5 - 8 аркушів.

Якщо необхідно встановити, чи виконаний підпис від імені певної особи іншою особою, надаються вільні та експериментальні зразки почерку та підписів обох осіб. При цьому додатково відбираються експериментальні зразки почерку передбачуваного виконавця не менше ніж на 10 - 15 аркушах у вигляді записів прізвища та ініціалів особи, від імені якої виконано підпис.

При вилученні вільних зразків підписів особи, від імені якої виконано досліджуваний підпис, слід відшукувати документи з варіантом підпису, найбільш схожим на підпис, що досліджується. Такі підписи найчастіше зустрічаються у документах, аналогічних досліджуваному.

При відібранні експериментальних зразків підпису особи, від імені якої виконано підпис, слід запропонувати їй розписатися всіма застосовуваними нею варіантами підписів.

Якщо з певних причин виконати будь-які вимоги, що стосуються відбирання та надання зразків, не було можливості, про це слід указати в документі про призначення експертизи (залучення експерта).

Якщо необхідно дослідити велику кількість підписів, їх доцільно розділити на групи (за особами, від імені яких виконано підписи, епізодами справи, видами документів тощо) і за кожною групою призначити окрему експертизу.

Документи кожної групи доцільно пронумерувати (у вільних від тексту місцях), вказати один раз у документі про призначення експертизи (залучення експерта) назву документа і його порядковий номер і надалі посилатись тільки на порядковий номер документа.

Якщо виникають труднощі, пов'язані з призначенням багатооб'єктних експертиз підписів, доцільно отримати консультацію експерта (спеціаліста).

У рішенні про призначення експертизи (залучення експерта) слід указати на встановлені особливі обставини виконання рукописного тексту, які могли

вплинути на змінення ознак почерку (незвична поза або незвичний стан виконавця тощо). Якщо є дані, що виконавцем є особа, у якої порушена координація рухів, про це також слід повідомити експерта.

3. Відбирання зразків (відбитків) зубів

Експериментальні відбитки зубів повинні виготовлятися зубними лікарями або техніками–протезистами. При виборі мас для отримання експериментальних відбитків необхідно виходити з правила – експериментальні відбитки за своєю якістю повинні бути краще наданих на дослідження. Тому придатною для виготовлення відбитків зубів буде така нейтральна на смак і нешкідлива маса, яка найбільш повно сприймає сліди. Для отримання слідів надкусу можуть бути застосовані: пластилін, термопластична маса, гіпс, віск, еластичний каучук (сира гума) та ін.

Сліди відкушування, зазвичай, отримують за допомогою воску або пластиліну. Ці матеріали не повною мірою задовольняють запити експертів, оскільки вони грузнуть на зубах. Це призводить до того, що сліди зубів на воску або пластиліні відображаються неточно. Інші маси ще меншою мірою дають позитивні результати. Тому експериментальні сліди відкушування доцільно отримувати на злегка замороженому вершковому маслі, на свіжому плавленому сирі.

Замість насичення зліпка водою його поверхню можна змастити яким-небудь рідким маслом. Це робиться для того, щоб полегшити відокремлення зліпків.

Отримання експериментальних відбитків зубів оформляється протоколом, який складається слідчим разом із зубним техніком чи іншою особою, яка проводила дану роботу.

4. Відбирання зразків крові

Відбір крові у живих осіб може проводитися у відділенні, а також поза межами відділення (у поліклініці, клініці, медсанчастині, госпіталі тощо) особою, що володіє даною маніпуляцією. В залежності від обсягу дослідження кров береться із пальця або із ліктьової вени (у дітей також можливо із вени кисті рук або вен стопи) в кількості 1-5мл.

Відбирання зразків крові оформляється «Актом відбору крові», в якому вказується дата відбору, прізвище, ім'я, по батькові особи, у якої беруть кров, дата і місце народження, серія та номер паспорта із назвою установи, що його видала, та дати видачі, прізвище працівника, який провів відбір крові, кількість відібраної крові і спосіб відбирання.

Якщо особа доставлена для відбору крові у відділення у супроводі слідчого або іншої особи, якій доручено це здійснити, в «Акт» вносяться аналогічні дані про цю особу, робиться запис, що відбір зразку крові проводився у його присутності.

У випадку, коли відбір крові проводиться поза відділенням, в Акті вказуються назва установи, де це відбувається, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка проводила відбір крові. Акт підписують: особа, у якої відібраний

зразок; особа, що проводила відбір крові; особа, що була в якості свідка або супроводжувала особу, у якої проводився відбір крові.

При необхідності вказується, на яке середовище були взяті зразки, застосовані консерванти (стабілізуючі розчини). Після оформлення Акт зберігається разом з другим примірником висновку експерта.

Складання Акту є обов'язковим при відборі крові поза межами установи.

При відборі крові у відділенні складання Акту може бути замінене аналогічними записами у Журналі відбору біологічного матеріалу у живих осіб, якщо такий ведеться у відділенні.

При відібранні зразків крові в експертизі спірного батьківства, материнства, заміни дітей, тощо, в Акті обов'язково зазначається, чи були особи взаємно посвідчені. При процедурі відбору крові в приміщенні, де це відбувається, повинні бути присутні одразу всі підекспертні особи.

При відборі крові поза межами відділення зразки розміщують в одному пакеті, який в присутності підекспертних осіб заклеюється або зав'язується і опечатується, потім транспортується у відділення, де проводиться дослідження.

5. Відбирання зразків для ДНК-дослідження

Судова молекулярно-генетична експертиза вирішує завдання ідентифікації особи методом ДНК-аналізу, в т.ч.: встановлення приналежності об'єктів біологічного походження певній особі, встановлення слідів біологічного походження конкретної особи у змішаних слідах, встановлення ідентичності останків у випадках розчленування трупа та ідентифікації жертв катастроф, коли живі близькі родичі, визначення спадковості певних генетичних ознак людини (біологічна спорідненість) – встановлення батьків дитини у випадках спірного батьківства, дітовбивства, крадіжки, підміни дітей.

Ідентифікація проводиться за стійкими властивостями біологічного об'єкта, матеріальною першоосновою індивідуальності якого є його генетичний матеріал. Він присутній у будь-якій клітині організму, яка містить ядро. Сучасний ДНК-аналіз дозволяє досліджувати практично всі тканини і біологічні рідини організму людини, що містять ДНК; біологічні об'єкти, забруднені мікрофлорою; мікрокількості біологічного матеріалу; змішані сліди. ДНК-профілі можуть бути отримані з будь-якого біологічного матеріалу (кров, сперма, слина, виділення з носа, волосся, піхвові виділення, лупа, м'язова, кісткова та інші тканини людини). Такі біологічні рідини як сеча, піт, слюзи у багатьох випадках містять невелику кількість епітеліальних та інших клітин, лейкоцитів (при запальних процесах їх більше), тому можуть бути придатними для ДНК-аналізу.

Слід зазначити, що у кожному випадку при призначенні молекулярно-генетичної експертизи доцільно обговорювати з фахівцем експертного підрозділу перелік зразків, об'єктів та матеріалів, які направляються на експертизу, визначення експертних можливостей та узгодження формулювань питань, які виносяться на вирішення експерта.

Порядок відбору зразків крові у живих осіб викладено вище.

Однак, є деякі особливості щодо подальшого збереження відібраних зразків з метою запобігання деградації ДНК. В зразки крові, які передбачено досліджувати в рідкому вигляді, доцільно одразу додати стабілізатори: р-ни глюгіциру, 0,5М ЕДТА (рН- 8,0), цитрату натрію або використовувати спеціальні пробірки з внесеним в них стабілізатором. Зберігати такі зразки допочатку дослідження потрібно в холодильнику при температурі +4°C небільше 2-3 діб. Одразу після відбору частину крові потрібно розмістити нафільтрувальному папері або лабораторній марлевій серветці і висушити прикімнатній температурі, подалі від нагрівальних приладів, після чого запакувати в паперові пакети, маркувати. Як показують дослідження, збережені таким чином зразки перші три місяці зовсім неззнають деградації. В такому вигляді рекомендується і транспортувати зразки крові, якщо цього вимагають обставини. У випадку тривалого зберігання зразків крові до початку дослідження можна рекомендувати такий спосіб як заморожування при -20°C, що забезпечує довгий термін зберігання в доброму стані. Однак потрібно пам'ятати, що до початку дослідження такі зразки піддавати розморожуванню неможна. Якщо необхідне транспортування – проводити його в термосі з льодом або в сумці-холодильнику.

Зразок слини для ДНК-дослідження у звичайному розумінні, як для імунологічного дослідження не відбирається, для цього відбирається букальний епітелій, який береться шляхом потирання слизової оболонки щоби (зіскоб) спеціальними паличками або, за відсутності таких, ватним тампоном (можна використовувати вушні палички), який теж одразу висушується.

Якщо є необхідність дослідження зразка сперми, то рідкий зразок сперми потрібно як найшвидше висушити на марлевій серветці, оскільки в рідкій спермі деградація ДНК відбувається значно швидше ніж в крові, що, вочевидь, пов'язане з мікробним забрудненням сперми за рахунок великої кількості білку. Збереження сперми в замороженому стані приводить до руйнування сперматозоїдів і неможливості, при необхідності, встановити наявність сперматозоїдів, якщо потрібно провести диференціальний діагноз щодо оліго- або правдивої азооспермії.

Особливості дослідження слідів різного біоматеріалу на речових доказах. Як відомо, на даний час в Україні досліджується ядрена ДНК. Тобто, дослідженню підлягає любий біоматеріал, який містить клітини з ядрами. В цьому відношенні немає особливих проблем при дослідженні слідів крові, слини, сперми, піхвового епітелію, кісток, інших тканин, органів.

Але успішне виділення ДНК і подальше її типування можливе, якщо речові докази були правильно вилучені і правильно зберігалися до направлення їх надослідження. В нативному стані, в такому як ДНК знаходиться в клітині живого організму, вона являє собою високомолекулярну структуру – безперервну довгу молекулу. В слідах на речових доказах ДНК завжди знаходиться в деградованому стані, тобто вона розпадається на фрагменти різної довжини. Особливо швидкому руйнуванню ДНК сприяє

перебування у вологому стані та дія високої температури, тобто ДНК розпадається на фрагменти малих розмірів і чим коротші ці фрагменти, тим менша вірогідність отримати позитивний результат аналізу. Тому експерти повинні особливо звертати увагу слідчих, які проводять відбір і направлення речових доказів надослідження, на недопустимість перебування речових доказів у вологому стані навіть короткий час. Отже, вилучені речові докази потрібно добре просушити при кімнатній температурі без дії нагрівальних приладів і запакувати в паперові пакети, ні в якому разі не використовувати скляні або пластикові флакони, що щільно закриваються, поліетиленові кульки, оскільки при довгому зберіганні навіть висушених речових доказів без доступу повітря в такій упаковці починається утворення конденсату з наступним руйнуванням ДНК. А при сприятливих умовах зберігання ДНК-типування можливе і призначній давності утворення слідів (навіть десятки років).

Щодо дослідження волосся потрібно зауважити, що клітини здрами містяться в піхвових оболонках цибулин волосин. Отже, волосини потрібно вилучати з місця події дуже обережно і ні в якому разі нерозміщувати їх на клейкій стрічці, інакше їх відокремлення від неї приведе до втрати піхвових оболонок, а потрібно запакувати у паперові пакети, складені як для аптечного порошку і маркувати.

Такі біологічні рідини як сльози і сеча в нормі не містять клітин придатних для ДНК-аналізу. Однак, за наявності у людини запального процесу в цих рідинах з'являються лейкоцити, за якими можливе ДНК-типування.

Також в сечі жінок можлива присутність клітин піхвового епітелію, що дає змогу використати їх для типування. Отже, якщо виникає необхідність дослідження такого біоматеріалу, його спочатку потрібно піддати цитологічному дослідженню і за наявності ядровмісних клітин можна провести спробу виділення ДНК.

Піт та потожирові виділення. Як відомо, піт – це водний розчин солей та органічних речовин, що виділяється потовими залозами людини. Потожирові відбитки – це, по-суті, піт і жир. Тобто, клітин з ядрами у таких виділеннях не міститься. Але нас цікавлять не самі виділення в чистому вигляді, а їх сліди на речових доказах, а саме: слідах на ручках ножів, сокир, інших знаряддях травми, рукавицях, головних уборах, комірцях, манжетах, мобільних телефонах, окулярах, наручних годинниках, ювелірних виробках – каблучках, кульчиках, намисті тощо. Тобто, це сліди, що утворювалися не від короткочасного контакту із шкірою людини, а протягом якогось певного часу. За цей час відбувався тісний контакт шкіри з предметом, навіть тертя по шкірі, внаслідок різних причин на шкірі за цей час могли утворитися мікроушкодження, які не викликають будь-яких відчуттів у людини і невидимі оком, але із базального шару шкіри на речові докази можуть попадати клітини, що містять ядра. І як показали експериментальні дослідження, зокрема, проведені у відділенні судово-медичної цитології, в таких слідах дійсно виявляються ядровмісні клітини. Отже, якщо стоїть питання проведення ДНК-

аналізу в слідах поту або потожирових відбитків, такі сліди, перш за все, потрібно дослідити у відділенні судово-медичної цитології на наявність ядровмісних клітин і, якщо клітини будуть знайдені, направити на дослідження молекулярно-генетичними методами. Визначити, яка саме кількість клітин потрібна для виділення ДНК у таких випадках, важко. Результати дослідження бувають неоднозначні. Влюбому випадку, потрібно пробувати провести виділення ДНК і, при позитивному результаті - наступне типування, якщо це важливо для слідства.

В окремих випадках, якщо біоматеріалу надзвичайно мало, потрібно одразу ж спробувати виділення ДНК, оскільки ДНК може міститися і в зруйнованому ядрі, і в частково деградованому стані.

Сьогодні при проведенні судово-медичної молекулярно-генетичної ідентифікації застосовується чутливий і специфічний метод аналізу варіабельності ДНК, який базується на використанні полімеразної ланцюгової реакції (ПЛР) (Mullis K. W., 1994; Innis M. A. et al., 1995).

Наказом МОЗ України від 30.07.2013 № 662 затверджено методичні рекомендації «Порядок забору, транспортування та зберігання матеріалу для дослідження методом полімеразної ланцюгової реакції».

Список використаних і рекомендованих джерел:

1. Адоєвська А.І., Мовсесян В.А. Особливості вилучення слідів, що були залишені зубами // Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку: збірник матеріалів круглого столу / редкол.: Кобилянський О.Л., Антонюк П.Є., Свобода Є.Ю.; Київ, ННПФЕКП НАВС. – К.: Навчально-науковий інститут підготовки фахівців для експертно-криміналістичних підрозділів Національної поліції академії внутр. справ, 2015. – 444 с., С. 8–11.

2. Види судових експертиз, які проводяться у лабораторії біологічних досліджень та питання які вони вирішують: інформаційний лист. – Київ: Київський НДЕКЦ МВС України, 2017. – 5 с.

3. Використання ДНК-аналізу у судово-медичних експертизах речових доказів та експертизах спірного батьківства (материнства, підміни дітей) : методичні рекомендації. – Київ, 2012. – 32 с.

4. Войченко В.В. Експертний взаємозв'язок при проведенні цитологічних та молекулярно-генетичних експертиз в практиці Дніпропетровського обласного бюро судово-медичної експертизи / В.В. Войченко, В.В. Черняк, О.Х. Івашина // Судово-медична експертиза. – 2015. – № 1. – С. 75–78.

5. Дослідження рідкої крові та її слідів на речових доказах : методичні рекомендації. – Київ, 2010. – 35 с.

6. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 26.11.1987 URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_068/print1484654734353597(дата звернення 01.11.2019).

7. Закон України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» від 20 листопада 2012 року № 5492-VI // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 51, ст.716.

8. Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40–41, ст.379.

9. Замула А.Ю. Застосування норм міжнародного права щодо заборони катування та їх імплементація в законодавство України / А.Ю. Замула URL: <http://apdr.in.ua/v73/36.pdf>(дата звернення 01.11.2019).

10. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 / Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки – 1987. – № 6. – Ст.101.

11. Кривда Р.Г. Ідентифікація особи в судовій медицині на основі ПЛР-аналізу геномної ДНК кісткової тканини : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. мед наук: спец. 14.01.25 «судова медицина» / Кривда Руслан Григорович; Національна медична академія післядипломної освіти імені П.Л. Шупика МОЗ України. – Київ, 2009. – 22 с.

12. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1484654734353597> (дата звернення 01.11.2019).

13. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. коментар. – [Вид. 4-те, доп.] / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.]; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. – 1208 с.
14. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р., № 4654-VI // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.
15. Криминалистическая энциклопедия. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – 2-е изд. доп. – 334 с.
16. Криміналістика: підруч. - [5-те вид., перероб. і доп.]. / [В. Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.] / за ред. В. Ю. Шепітька. – К.: Ін Юре, 2016. – 640 с.
17. Лускатов О.В. Щодо визначення поняття «біологічні зразки», які відбираються у особи для проведення експертизи // Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики : тези доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті засл. проф. М.С. Бокаріуса (м. Харків, 20 груд. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; М-во юстиції України, Харків. НДІ суд. експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса. – Харків: ХНУВС, 2016. – 316 с., С. 150–153.
18. Методика судово-почеркознавчої експертизи (загальна частина) / ДНДЕКЦ МВС України; Уклад. К.М. Ковальов, З.С. Меленєвська, Н.Г. Шпакович. – К., 2008. – 34 с.
19. Методичні рекомендації «Порядок забору, транспортування та зберігання матеріалу для дослідження методом полімеразної реакції», затверджені Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 30.07.2013 р. № 662. URL: <https://www.google.com.ua/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=1c16c3a9e9fd1bdfc278eb8f1e68f95f> (датазвернення 01.11.2019).
20. Михайленко Д.Г. Кримінально-правова характеристика катування / Д.Г. Михайленко URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4156/30.Mychailenko%20D.%20Kriminal%20prav%20kharak%20kat.pdf?sequence=1> (дата звернення 01.11.2019).
21. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. N 6 URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95/print1484654734353597> (дата звернення 01.11.2019).
22. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 9-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.
23. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України/ Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. Ред.. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. – К.: Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.
24. Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження: Методичні рекомендації / Міністерство внутрішніх справ України, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр; [авт.-упоряд.: С.І. Перлін, С.О. Шевцов, Н.М. Косміна, В.В. Іонова]. – Х.: ФО-П Чальцев О.В., 2009. – 100 с.

25. Пиріг І.В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монографія / І.В. Пиріг. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ : Ліра ЛТД, 2015. – 432 с.

26. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ М-ва юстиції України від 08.10.1998 р., № 53/5 // Офіц. вісн. України. – 1998. – № 46. – стор. 172.

27. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р., № 4038- XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.

28. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «РГ и Ж проти Сполученого Королівства» URL: <http://nsj.gov.ua/files/documents/ECHR%20and%20Criminal%20procedure%20Mc%20Bride%20ukr.pdf>(дата звернення 01.11.2019).

29. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Сондерз проти Сполученого Королівства» URL: <http://nsj.gov.ua/files/documents/ECHR%20and%20Criminal%20procedure%20Mc%20Bride%20ukr.pdf>(дата звернення 01.11.2019).

30. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Х та Y проти Нідерландів»)URL: <http://nsj.gov.ua/files/documents/ECHR%20and%20Criminal%20procedure%20Mc%20Bride%20ukr.pdf>(дата звернення 01.11.2019).

31. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Тирадо Ортіс і Лосано Мартін проти Іспанії» URL: <http://nsj.gov.ua/files/documents/ECHR%20and%20Criminal%20procedure%20Mc%20Bride%20ukr.pdf>(дата звернення 01.11.2019).

32. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Яллох проти Німеччини» від 10.05.2006 року // Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України.URL: <http://www.minjust.gov.ua/>(дата звернення 01.11.2019).

33. Рогальська В.В. Процесуальний порядок здійснення відібрання біологічних зразків для експертизи // В.В. Рогальська // Теорія та практика кримінального процесуального доказування: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, (Івано-Франківськ, 24 березня 2017 року). – Івано-Франківськ, 2017. С. 123–127

34. Рогальська В.В. Відбирання біологічних зразків для експертизи: кримінально-процесуальна характеристика // В.В. Рогальська // Юридичний вісник. – 2017. - № 2. С. 150-156

35. Рогальська В.В. Віднесення відмови добровільно надати біологічні зразки для проведення експертизи до реалізації права не свідчити проти себе // В.В. Рогальська, Євпак М.О.//Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої до 70-річчя д.ю.н., професора Юрія Павловича Аленіна, м. Одеса, 21 квітня 2017 р. / за ред. Г.О. Ульянової,

І.В. Гловюк; відп. за вип. І.В. Гловюк; уклад. В.А. Завтур; Нац. Ун-т «Одес. Юрид. Акад.» [та ін.]. – Одеса: Юридична література, 2017. С.216-219

36. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладенні) : підруч. / М.В. Салтевський. –К. : Кондор, 2006. – 588 с.

37. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 4. – С. 121

38. Тарасенко К.В. Права людини при примусовому отриманні зразків для експертизи / К.В. Тарасенко, М.Ф. Сокиран // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 322–326 URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_4_57.pdf (дата звернення 01.11.2019).

39. Узагальнення судової практики про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями (обговорено 03 червня 2016 року на засіданні пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ). URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html

40. Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монограф. / К.О. Чаплинський – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр.

8. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК УКЛАДАННЯ УГОД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Угоди в кримінальному провадженні (загальна характеристика)

Кримінальне провадження на підставі угод – це інститут кримінального процесу, який передбачає спрощення кримінального провадження на підставі компромісу між представниками різних сторін за умови доведеності вини обвинуваченого та взаємних поступок, забезпечення відновлення порушених кримінальним правопорушенням прав [2, с. 273].

Чинним КПК України передбачено два види угод (ст. 468):

1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим;

2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості [3].

Угода про примирення – це угода між потерпілим та підозрюваним, чи обвинуваченим, в якій узгоджуються умови відповідальності підозрюваного або обвинуваченого за умови вчинення ним дій, спрямованих на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням [4, 327].

Поняття примирення у кримінальному процесі можна визначити як юридичний стан, що виникає внаслідок вирішення кримінально-правового конфлікту, при якому потерпілий відмовляється від вимоги про притягнення до кримінальної відповідальності особи, що вчинила злочин, а сама особа, яка його вчинила у передбачених законом випадках залагоджує спричинену шкоду (відшкодовує збитки або усуває заповідяну шкоду)²⁴[5, с. 10; 6, с. 819].

Особливістю угоди про примирення є те, що її укладення залежить не тільки від вирішення питань щодо порядку та умов відновлення майнової сфери потерпілого, а й від задоволення його моральних потреб (набуття відчуття безпеки, розкаяння підозрюваного (обвинуваченого, підсудного), зникнення міжособистісного конфлікту та ін.) [4, 327].

Угода про визнання винуватості – це угода між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим), в якій названі сторони узгоджують умови відповідальності підозрюваного або обвинуваченого залежно від його дій після вручення письмового повідомлення про підозру щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення. Угода має на меті, з одного боку, пом'якшення покарання обвинуваченого, а з другого – зменшення навантаження на систему здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях. Для підозрюваного (обвинуваченого) перевагами укладення угоди про визнання винуватості є: звільнення від покарання; уникнення невизначеності щодо покарання у суді; у деяких випадках – застосування альтернативного покарання або його зниження.

²⁴ Примирення потерпілого з підозрюваним або обвинуваченим може мати одну з трьох форм: 1) відмова потерпілого від обвинувачення; 2) примирення винного з потерпілим відповідно до ст. 46 Кримінального кодексу України; 3) укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим у кримінальному провадженні. Ці форми досягнення примирення потерпілого з підозрюваним чи обвинуваченим тягнуть різні процесуально-правові наслідки. Спільні та відмінні ознаки між вказаними правовими інститутами проаналізовані у Додатку 1

Перевагами угоди про визначення винуватості для прокурора є: можливість зменшення бюджетних витрат та економія процесуального часу; зниження навантаження прокуратури за підтримання державного обвинувачення; внесок у ефективність системи кримінального судочинства; певною мірою усувається перспектива подальших апеляцій. [4, 327-328].

Процесуальний порядок укладання угод в кримінальному провадженні

«Порядок» – певна послідовність, черговість чого-небудь, передбачає злагодженість та чітку визначеність, алгоритм дій з метою досягнення необхідного результату. Враховуючи те, що алгоритми укладення угоди про примирення та визнання винуватості є схожими, дані інститути будуть розглянуті одночасно з урахуванням особливостей, що виникають на тому чи іншому етапі укладення кожного з виду угод.

Виходячи з аналізу норм кримінального процесуального законодавства можна визначити наступні етапи процесуального порядку укладення угод:

Отримання процесуального статусу особами, які мають право на укладення угод

Відповідно до ст. 468 КПК України, угода про примирення може бути укладеною лише між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, а угода про визнання винуватості - лише між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим, отже без набуття відповідних статусів учасниками кримінального провадження укладення угод є неможливим.

Згідно із ст. 42 КПК України, процесуальний *статус підозрюваного*, особа отримує відразу після затримання її за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення або після оголошення їй про підозру в порядку ст. ст. 276 – 279 КПК України або після складення повідомлення про підозру але не вручення їй внаслідок не встановлення її місцезнаходження проте здійснення заходів для вручення у спосіб передбачений для вручення повідомлень.

Процесуальний *статус обвинуваченого* особа набуває після передання до суду обвинувального акту щодо неї (ст.42 КПК України).

Що стосується потерпілого, то згідно з ч. 2 ст. 55 КПК України особа набуває *статус потерпілої* з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого.

Ознайомлення з процесуальними правами та обов'язками відповідно до статусу.

Ознайомлення з процесуальними правами та обов'язками потерпілого відбувається після подання ним заяви шляхом вручення йому пам'ятки про процесуальні права та обов'язки (ч. 2 ст. 55), а також на прохання потерпілого - шляхом повідомлення про його права та обов'язки, що передбачені в КПК України (п. 1 ч. 1 ст. 56 КПК України).

Ознайомлення з процесуальними правами та обов'язками підозрюваного чи обвинуваченого полягає у зобов'язанні слідчого, прокурора чи іншої уповноваженої особи здійснити наступні дії: невідкладно після отримання відповідного статусу повідомити підозрюваного чи обвинуваченого про їхні права, що передбачені в ст. 42 КПК України та одночасно з таким повідомленням - вручити вищезазначеним учасникам пам'ятку про їхні процесуальні права та обов'язки, а на прохання підозрюваного чи обвинуваченого - детально роз'яснити кожне із зазначених прав (ч. 8 ст. 42, ч.ч. 2-3 ст. 276 КПК України).

Системний аналіз норм КПК України, вивчення матеріалів кримінальних проваджень та опитування практичних працівників дозволило зробити висновок про існування певних прогалин в кримінальному процесуальному законодавстві, а саме - обмеження підозрюваного та обвинуваченого, в порівнянні з потерпілим, у доступі до інформації стосовно своїх прав, що стосуються укладення угод. Так, ст. 56 КПК України містить інформацію про право потерпілого примиритися з підозрюваним, обвинуваченим на всіх стадіях кримінального провадження і укласти угоду про примирення. Це ж право потерпілого продубльовано і у пам'ятці про його процесуальні права та обов'язки, що йому вручається. Окрім того, відповідно до ч. 7 ст. 469 КПК України та п.5 наказу Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року № 4 гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні», слідчий, прокурор зобов'язані не просто проінформувати потерпілого про його право на примирення, а і роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення [7]. На відміну від порядку інформування потерпілого про укладення угоди про примирення, порядок інформування підозрюваного та обвинуваченого про можливість укладення угод взагалі не визначений. Так, ст. 468 КПК України передбачає можливість ініціювання підозрюваним та обвинуваченим укладення угоди про визнання винуватості чи примирення, але таке право підозрюваного чи обвинуваченого в КПК України не регламентовано як і те яким чином повинен бути зафіксований факт ознайомлення та роз'яснення цього права підозрюваному чи обвинуваченому.

З метою належного виконання слідчим чи прокурором своїх процесуальних обов'язків та забезпечення реалізації прав підозрюваного чи обвинуваченого у повному обсязі²⁵, вважаємо за доцільним внесення доповнення у пам'ятку про процесуальні права підозрюваного (обвинуваченого), що вручається вказаним особам у зв'язку з набуттям відповідного процесуального статусу, де передбачити положення про те, що: «підозрюваний (обвинувачений) у випадках, передбачених КПК України, в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку має право укласти одну з видів угод: угоду про примирення

²⁵Відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 42 КПК України підозрюваний та обвинувачений мають право бути повідомлені про свої права які регламентовані в КПК України, а не лише ті, що передбачені в ст. 42 КПК України.

між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; угоду між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості». Внесення зазначених доповнень до пам'ятки про процесуальні права та обов'язки підозрюваного (обвинуваченого) вирішує питання і фіксації факту повідомлення та ознайомлення підозрюваного чи обвинуваченого з вищезазначеним правом.

Ініціювання укладення угоди

Відповідно до ст. 469 КПК України - *ініціаторами укладення угоди про примирення* можуть бути виключно потерпілий чи підозрюваний (обвинувачений), а *угоди про визнання винуватості* – прокурор або підозрюваний чи обвинувачений.

Часові межі ініціювання укладення угоди. Згідно із положенням ч. 5 ст. 46 КПК України, висловлення бажання укласти угоду з представником іншої сторони може здійснюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку.

Форма ініціювання укладення угоди про примирення не регламентована в законі і по суті не має значення, оскільки домовленості стосовно угоди про примирення повинні відбуватися без участі слідчого, прокурора чи судді, а слідчий чи прокурор у разі отримання інформації від потерпілого чи підозрюваного про їхнє бажання укласти даний вид угод - зобов'язані відповідно до ч. 7 ст. 469 КПК України та п.5 наказу Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року № 4 гн, лише роз'яснити вищезазначеним учасникам механізм реалізації укладення угоди про примирення та не чинити перешкод в її укладенні [7].

Що стосується *форми ініціювання укладення угоди про визнання винуватості*, яка також не регламентована в КПК України - то, на нашу думку, висловлення підозрюваного про його бажання укласти зазначений вид угоди повинно оформлюватися обов'язково у письмовій формі і фіксуватися під час досудового провадження або в окремому клопотанні підозрюваного або в протоколі слідчої (розшукової) дії, якщо підозрюваний висловив своє бажання укласти угоду під час її проведення. Така форма фіксації є необхідною, оскільки відповідно до п. 9 ч. 2 ст. 52 КПК України у осіб, що здійснюють кримінальне провадження з моменту ініціювання угоди про визнання винуватості, з'являється обов'язок забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні²⁶.

Ініціатива укласти угоду про визнання винуватості, що надійшла від прокурора на нашу думку не потребує додаткового письмового оформлення, оскільки відповідно до п. 9 ч. 2 ст. 52 КПК України з моменту її ініціювання

²⁶ Ініціювання – прояв ініціативи учасника угоди про визнання винуватості її укласти. Отже, слідчий повинен залучати захисника саме з моменту висловлення бажання підозрюваного укласти угоду про визнання винуватості та за наявності для цього підстав передбачених в КПК України (ст.469КПК України), не чекаючи доки прокурор задовільнить або відмовить у задоволенні зазначеного клопотання підозрюваного. Зволікання з залученням захисника є порушенням права на захист.

прокурор повинен залучити захисника шляхом негайного направлення постанови про доручення призначити адвоката у даному кримінальному провадженні до Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, отже його ініціатива буде зафіксована у зазначеній постанові, а у разі якщо підозрюваний вже залучив самостійно захисника –повідомити останніх про своє бажання укласти таку угоду.

Перевіркаможливості та доцільності укладення угоди у конкретному кримінальному провадженні. Якщо слідчий після отримання клопотання дійде до висновку про неможливість укладення угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні, через невідповідність умовам, що передбачені в ч.4 ст.469 КПК України - він повинен винести постанову про відмову у задоволенні клопотання про укладення угоди про визнання винуватості в порядку і в строки, передбачені ст. 220 КПК України (не більше трьох днів).

Якщо ж слідчий, після отримання інформації про бажання підозрюваного укласти угоду про визнання винуватості дійде до висновку про можливість її укладення – він повинен негайно здійснити наступні дії: 1) повідомити прокурора для подальшого розгляду і прийняття рішення по суті заявленого клопотання. Строки та форма такого повідомлення в КПК України не регламентовані, але, ми вважаємо, що у цьому випадку, доцільно діяти в порядку, що передбачений в ч. 6 ст. 214 КПК України для повідомлення прокурора про початок досудового розслідування, а саме: невідкладно і у письмовій формі; 2) залучити захисника шляхом негайного направлення постанови про доручення призначити адвоката у даному кримінальному провадженні до Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, у разі якщо підозрюваний самостійно не залучив його раніше.

При укладенні угоди про визнання винуватості прокурор після надходження до нього повідомлення слідчого про виявлення бажання у підозрюваного укласти угоду про визнання винуватості²⁷ повинен визначити можливість та доцільність укладення угоди в даному кримінальному провадженні.

Відповідно до ч. 4 ст. 469 КПК України угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо:

1) кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів;

2) особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами;

3) особливо тяжких злочинів, вчинених за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією або терористичною

²⁷ У разі надходження ініціативи укласти угоду від прокурора цей етап буде передувати етапу висловлення підозрюваним (обвинуваченим) бажання чи не бажання укласти угоду про визнання винуватості.

групою за умови викриття підозрюваним, який не є організатором такої групи або організації злочинних дій інших учасників групи чи інших, вчинених групою або організацією злочинів, якщо повідомлена інформація буде підтверджена доказами.

Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена щодо кримінальних проступків, злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, а також у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких шкода завдана державним чи суспільним інтересам або правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, не допускається, крім випадків надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди.

Прокурор при вирішенні питання про укладення угоди про визнання винуватості відповідно до ст. 470 КПК України зобов'язаний враховувати також наступні обставини:

- 1) ступінь та характер сприяння підозрюваного чи обвинуваченого у проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб;
- 2) характер і тяжкість обвинувачення (підозри);
- 3) наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень;
- 4) наявність суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень.

Якщо прокурор дійде до висновку про неможливість чи недоцільність укладення угоди про визнання винуватості в конкретному кримінальному провадженні він повинен винести постанову про відмову у задоволенні клопотання про укладення угоди про визнання винуватості в порядку і в строки, передбачені ст. 220 КПК України (не більше трьох днів).

У разі, коли ініціатива про укладення угоди надійшла від прокурора – підозрюваний чи обвинувачений спільно із своїм захисником, на нашу думку, також повинні відповісти прокурору про своє бажання чи не бажання укласти угоду про визнання винуватості не пізніше трьох днів з моменту призначення адвоката у даному кримінальному провадженні через Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги або з моменту повідомлення підозрюваного чи обвинуваченого та його захисника про вищезазначену ініціативу прокурора у разі якщо підозрюваний чи обвинувачений самостійно залучив захисника раніше. Якщо підозрюваний чи обвинувачений спільно із своїм захисником не погодяться укласти зазначений вид угоди, на нашу думку така відмова повинна фіксуватися у протоколі, який в подальшому буде

вважатися підставою для припинення надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Що стосується угоди про примирення, то слідчий, прокурор не уповноважені здійснювати перевіркуможливості та доцільності укладення угоди у конкретному кримінальному провадженні, а лише при роз'ясненні особам права на укладення угоди повинні чітко повідомити суб'єктів кримінального провадження, які бажають укласти угоду про примирення про особливості укладення даного виду угоди, а саме: угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Укладення угоди про примирення у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, не допускається.

У разі недосягнення згоди щодо укладення угоди факт її ініціювання і твердження, що були зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості.

Укладення угоди

Після того, як потерпілий або підозрюваний (обвинувачений) виявив бажання примиритися з протилежною стороною, у процедуру примирення можуть залучатися інші особи, які будуть безпосередньо узгоджувати деталі примирення. Водночас залучення таких осіб не перешкоджає самим ініціаторам примирення самостійно вести домовленості.

Відповідно до норм чинного законодавства України, переговори стосовно укладення угоди про примирення крім вищевказаних суб'єктів можуть вестись захисником, представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження.

Угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника.

Якщо підозрюваний, обвинувачений чи потерпілий є неповнолітній угода про примирення відповідно до п. 1 інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» від 15 листопада 2012 року № 223-1679/0/4-12 укладається законними представниками і захисниками неповнолітніх. При цьому якщо неповнолітній досяг шістнадцятирічного віку, він має право укладати угоду про примирення самостійно, але за наявності згоди законного представника. Якщо ж неповнолітній не досяг шістнадцяти років, угоду про примирення за його згодою укладає законний представник неповнолітнього. Про надання згоди неповнолітнім, його законним представником у наведених вище випадках обов'язково має бути зазначено в угоді про примирення [8].

Якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, за рішення прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим з числв осіб, визначених ст. 44 КПК.

Забороняється проводити домовленості стосовно угоди про примирення за участю слідчого, прокурора або судді. Заборона втручання слідчого, прокурора або слідчого судді у процес примирення сторін має на меті забезпечити сторонам право на вільне волевиявлення та вирішення кримінально-правового конфлікту без втручання державних органів.

Підставою укладення угоди про примирення виступає факт примирення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з потерпілим. Примирення може бути досягнуте як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду. Примирення є суб'єктивним правом потерпілого і ніякими способами він не може бути примушений до його досягнення та укладення відповідної угоди. Таке волевиявлення потерпілого є остаточним, тобто потерпілий не може згодом від нього відмовитися, якщо його волевиявлення було добровільним (тобто воно не було досягнуто під впливом насильства, погроз або іншого примусу).

Окремо слід зазначити, якщо кримінальне провадження здійснюється стосовно однієї особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кількох окремих кримінальних правопорушень, серед яких є тяжкий чи особливо тяжкий злочин і злочин невеликої тяжкості, внаслідок вчинення якого потерпілому було завдано шкоду, угоду про примирення може бути укладено щодо злочину невеликої тяжкості.

У кримінальному провадженні, в якому беруть участь кілька потерпілих від одного й того ж кримінального правопорушення, угоду може бути укладено лише з усіма потерпілими. При цьому укладається одна угода, у якій може бути зазначено різні вимоги потерпілих до підозрюваного, обвинуваченого, щодо розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строку її відшкодування чи переліку дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити щодо потерпілого (потерпілих), але обов'язково має бути зазначено про узгоджене між сторонами (усіма потерпілими та підозрюваними, обвинуваченим) покарання, їх згоду на призначення такого покарання або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням. Недотримання цих вимог законодавства відповідно до п. 1 ч. 7 ст. 474 КПК України є підставою для відмови у затвердженні угоди.

Окремо слід розглянути випадки, коли внаслідок кримінального правопорушення шкоди завдано як суспільним, так і приватним інтересам. Відповідно до положення ч. 3 ст. 469 КПК України у кримінальному провадженні можливо укласти лише один з видів угоди. У такому випадку, у разі доцільності укладення обох видів угод з підозрюваним (обвинуваченим) необхідно відповідно до ст. 217 КПК України виділити в окреме провадження матеріали одного з кримінальних правопорушень, у якому необхідно укласти

такий вид угоди, який унеможлиблює його укладення у кримінальному провадженні без виділення матеріалів досудового розслідування

Зі змісту статей 471, 472 КПК вбачається, що сторони угоди (незалежно від її виду) зобов'язані під час укладення угоди погоджувати міру покарання та звільнення його від відбування з випробуванням (якщо домовленості щодо такого звільнення мали місце та сторони дійшли згоди). Аналіз статей 65 і 75 Кримінального кодексу України (далі -КК України) у редакції Закону України від 13 квітня 2012 року № 4652-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» свідчить, що домовленості сторін угоди при узгодженні покарання не мають виходити за межі загальних засад призначення покарання, встановлених законом України про кримінальну відповідальність. Зокрема сторони мають узгоджувати покарання, враховуючи:

- положення п. 1-2 ч. 1 ст. 65 КК України, тобто 1) у межах, встановлених санкцією статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 53 КК та 2) відповідно до положень Загальної частини КК України. Наприклад, у випадку, коли в санкції статті (санкції частини статті), що передбачає відповідальність за вчинений злочин, не встановлено мінімальної межі покарання, сторони мають виходити із положень розділу X Загальної частини;

- ступінь тяжкості вчиненого злочину, особи винного і обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК). У положеннях процесуального закону, які регламентують кримінальне провадження на підставі угод, певною мірою вже враховано зазначені обставини, оскільки передбачено, що:

а) угоду як про примирення, так і про визнання винуватості може бути укладено у провадженні щодо певних визначених законом категорій кримінальних правопорушень (кримінальних проступків та злочинів). Із цього вбачається, що «ступінь тяжкості», як показник типового рівня суспільної небезпеки злочинів певних видів, враховано законодавцем та відображено у положеннях процесуального закону щодо укладення угод.

б) укладенню угоди передуює досягнення домовленостей між сторонами, зміст яких, крім іншого, має бути відображено в угоді. Зокрема, це розмір шкоди, строк її відшкодування чи вчинення інших обумовлених дій на користь потерпілого. Закріплення законодавцем вимоги щодо обов'язковості наявності цих обставин при укладенні угод свідчить про врахування даних, що характеризують особу винного [9].

Те ж саме стосується і обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання. Так, за наявності обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного сторони угоди з огляду на положення статей 65, 75 КК України у редакції Закону України від 13 квітня 2012 року № 4652-VI мають право, застосовуючи положення ст. 69 КК України, визначати (узгоджувати):

а) основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України;

б) інше основне покарання, більш м'який його вид, не зазначений у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за цей злочин;

в) не призначати додаткове покарання, передбачене у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України як обов'язкове, за винятком випадків, встановлених ч. 2 ст. 69 КК України.

Окрім цього, в угоді про примирення відповідно до ст. 471 КПК України зазначаються її сторони, формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, істотні для відповідного кримінального провадження обставини, розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення, наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені статтею 473 КПК України, а також наслідки невиконання угоди.

Що стосується, угоди про визнання винуватості, то в її змісті, окрім віщеперерахованих обставин повинні знайти своє відображення: сторони, формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, істотні для відповідного кримінального провадження обставини, беззастережне визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце), умови часткового звільнення підозрюваного, обвинуваченого від цивільної відповідальності у вигляді відшкодування державі збитків внаслідок вчинення ним кримінального правопорушення, узгоджене покарання та згода підозрюваного, обвинуваченого на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, умови застосування спеціальної конфіскації, наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені статтею 473 КПК України, наслідки невиконання угоди.

Наслідком укладення та затвердження угоди про примирення є: 1) для підозрюваного чи обвинуваченого - обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями ст. ст. 329, 424 КПК України та відмова від здійснення прав, передбачених п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК України; 2) для потерпілого - обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями ст. ст. 329, 424 КПК України та позбавлення права вимагати в подальшому притягнення особи до кримінальної відповідальності за відповідне кримінальне правопорушення і змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди.

Наслідком укладення та затвердження угоди про визнання винуватості для прокурора, підозрюваного чи обвинуваченого є обмеження їх права

оскарження вироку згідно з положеннями ст. ст. 329, 424 КПК України, а для підозрюваного чи обвинуваченого - також його відмова від здійснення прав, передбачених абзацами 1 та 4 п. 1 ч. 4ст. 474 КПК України.

Незалежно від виду угоди, в ній повинно зазначатися дата її укладення та підписи сторін.

Подання угоди до суду для її затвердження

Якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду. Прокурор має право відкласти направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта або завершення проведення інших слідчих (розшукових) дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені зі впливом часу, або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди.

Затвердження судом угоди або відмова у її затвердженні

Розгляд щодо угоди проводиться судом під час підготовчого судового засідання за обов'язкової участі сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для розгляду.

Умовами, за наявності яких може бути укладено угоду про примирення є:

1) кримінальне правопорушення стосується тільки приватних (особистих або майнових) інтересів конкретної фізичної особи або приватного інтересу юридичної особи (яка не є державним чи комунальним підприємством, установою). Ця умова впливає з того, що в межах розслідуваного кримінального провадження має бути наявна особа потерпілого (з яким відбудеться примирення), оскільки саме його волевиявлення має істотне значення для притягнення до кримінальної відповідальності винного, а це неприпустимо, якщо злочином порушуються публічні інтереси).

2) згідно з чинним законодавством угоду про примирення може бути укладено у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої та середньої тяжкості, а також у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. У кримінальному провадженні щодо тяжких та особливо тяжких злочинів угода про примирення не укладається. Винятком у даній ситуації є кримінальні провадження у формі приватного обвинувачення, які здійснюються щодо кримінальних правопорушень, визначених у ст. 477 КПК України.;

3) винний відшкодував завдані ним збитки або усунув заподіяну шкоду. Шкода, заподіяна злочином, є підставою для визнання особи потерпілою і належить до об'єктивної сторони злочину. Це виявляється і в тому, що вона, будучи заподіяною особі, існує незалежно від чиєїсь думки, у тому числі й думки цієї особи. Як визначається у Рекомендації № К (85) 11 відносно положення потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу

(прийнята Комітетом міністрів Ради Європи від 28 червня 1985 р.), слід приділяти більше уваги потребам потерпілого на всіх етапах кримінального процесу та законодавчо передбачати, що компенсація може бути кримінальною санкцією або її заміною, або може бути призначена разом із кримінальною санкцією [10]. Саме тому відшкодування заподіяної шкоди є однією з основних умов укладення угоди про примирення;

4) відсутність заперечень з боку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо:

1) умови угоди суперечать вимогам КПК України та/або закону, в тому числі допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди;

2) умови угоди не відповідають інтересам суспільства;

3) умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб;

4) існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, або сторони не примирилися;

5) очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань;

6) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості.

У такому разі досудове розслідування або судове провадження продовжуються у загальному порядку.

Перед ухваленням рішення про затвердження угоди про визнання винуватості відповідно до ч. 4 ст. 474 КПК України суд під час судового засідання повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи цілком він розуміє:

1) що він має право на судовий розгляд, під час якого прокурор зобов'язаний довести кожен обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують, а він має такі права:

– мовчати, і факт мовчання не матиме для суду жодного доказового значення;

– мати захисника, у тому числі на отримання правової допомоги безоплатно у порядку та випадках, передбачених законом, або захищатися самостійно;

– допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подати клопотання про виклик свідків і подати докази, що свідчать на його користь;

2) наслідки укладення та затвердження угод, передбачені ст.473 КПК України;

3) характер кожного обвинувачення, щодо якого він визнає себе винуватим;

4) вид покарання, а також інші заходи, які будуть застосовані до нього у разі затвердження угоди судом.

Ухвалення вироку на підставі угоди

Відповідно до ст. 475 КПК України якщо суд переконається, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання. Вирок на підставі угоди повинен відповідати загальним вимогам до обвинувальних вироків з урахуванням особливостей, передбачених ч. 3 ст. 475 КПК України.

Виконання вироку на підставі угоди.

Виконання вироку – це завершальна стадія кримінального процесу, в якій суд звертає до виконання вироки і ухвали, слідкує за приведенням їх до виконання, а також вирішує в установленому порядку питання, які виникають при виконанні судових актів. В зв'язку з тим, що виконання вироку ухваленого на підставі угоди не несе суттєвих відмінностей, дослідження даного етапу є недоцільним [11].

**Порівняльна таблиця
угоди про примирення, відмови потерпілого від обвинувачення та
звільнення
від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим²⁸**

<i>Критерії оцінки</i>	угода про примирення	відмова потерпілого від обвинувачення	звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим
Нормативне регулювання	ч.4 ст.56, п.1 ч.3 ст.314, ч. 3 ст. 394, ч.2 ст.407, ч.3 ст.424, ст.ст.468,469,471, 473-476 КПК України	ст.284, п.4 ч.1 ст.303, п.2 ч.3 ст.314, ст.ст.340, 417, 440, 477-479 КПК України	ст.46 КК України, ч.4 ст.56, ст.284, ст.ст. 285-288, п.2 ч.3 ст. 314, ст.ст. 417, 440 КПК України
Природа підстав для застосування	кримінально-процесуальна	кримінально-процесуальна	закон про кримінальну відповідальність /матеріально-правова
Критерії проваджень, у яких допускається їх застосування	у провадженнях щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, та у формі приватного обвинувачення	лише у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення	у провадженнях щодо осіб, які вперше вчинили злочин невеликої тяжкості чи необережний злочин середньої тяжкості
Форма волевиявлення потерпілого і/чи підозрюваного/ обвинуваченого	в одному документі (угоді про примирення), який закріплює волевиявлення обох сторін і скріплюється їх підписами детальне регулювання законом змісту угоди про примирення	Одностороннє волевиявлення потерпілого/ його представника в активній (усна чи письмова відмова) чи пасивній (повторна неявка в судове засідання за визначених у законі умов) формі	письмова згода підозрюваного чи письмове клопотання/згода обвинуваченого обов'язок прокурору/суду щодо з'ясування думки потерпілого (форма законом не

²⁸Вищезазначена таблиця була розроблена експертами Департаменту юстиції США та Посольства США в Україні та представлена під час проведення регіонального семінару «Ефективне використання угод про визнання винуватості та стандарти допустимих доказів у відповідності з Кримінальним процесуальним кодексом України», що проводився у м. Чернівці 14 червня 2013р.

		волевиявлення підозрюваного/обвинуваченого значення не має	врегульована, але заперечення потерпілим факту примирення виключає застосування цього інституту)
Перевірка добровільності згоди потерпілого	ретельна перевірка добровільності згоди потерпілого, включаючи можливість витребування документів та виклику і опитування осіб	прямо не передбачена	перевірка обмежена обов'язком прокурора/суду з'ясувати думку потерпілого
Залежність від відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди	необхідність і строки відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, <i>можуть бути частиною угоди про примирення, проте не обов'язковою умовою її укладення (за домовленістю сторін)</i>	<i>немає жодної залежності між рішенням про закриття провадження у зв'язку з відмовою потерпілого від обвинувачення та відшкодування заподіяної шкоди</i>	відшкодування завданих злочином збитків або усунення заподіяної ним шкоди є <i>обов'язковою умовою застосування цього інституту</i>
Стадія провадження, на якій допускається застосування	укладення допускається <i>на будь-якій стадії після повідомлення особі про підозру і до виходу суду першої інстанції до нарадчої кімнати для винесення вироку, затвердження – лише судом першої інстанції</i>	<i>на стадії досудового розслідування та під час розгляду справи судом першої, апеляційної і касаційної інстанцій</i>	<i>під час розгляду справи судом першої, апеляційної і касаційної інстанцій</i>
Можливий ініціатор	<i>потерпілий, підозрюваний/обвинувачений</i>	<i>потерпілий /активно чи пасивно/</i>	<i>прокурор – на стадії досудового розслідування</i> <i>сторона кримінального провадження – на стадії судового розгляду</i>
Процесуальне оформлення	<i>вирок суду на підставі угоди або ухвала суду про відмову у затвердженні угоди</i>	<i>під час досудового розслідування – постанова прокурора про закриття</i>	<i>Ухвала суду про закриття кримінального провадження та звільнення особи від</i>

		кримінального провадження у зв'язку з відмовою потерпілого від обвинувачення під час судового розгляду – ухвала суду про закриття кримінального провадження у зв'язку з відмовою потерпілого від обвинувачення	кримінальної відповідальності або ухвала суду про відмову у задоволенні клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності
Наслідки позитивного рішення	засудження до кримінального покарання і судимість	закриття кримінального провадження і відсутність судимості	закриття кримінального провадження, звільнення особи від кримінальної відповідальності, відсутність судимості
Можливість оскарження	вирок суду на підставі угоди може бути оскаржений в апеляційному та касаційному порядку з обмежених підстав ухвала суду про відмову в затвердженні угоди оскарженню не підлягає	постанова прокурора може бути оскаржена до слідчого судді ухвала суду може бути оскаржена в апеляційному порядку	ухвала суду про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності може бути оскаржене в апеляційному порядку ухвала суду про відмову у задоволенні клопотання не підлягає оскарженню
Допустимість повторного звернення у разі негативного рішення	у разі відмови суду у затвердженні угоди <i>повторне звернення з угодою</i> в тому ж кримінальному провадженні <i>не допускається</i>	відмова від обвинувачення є <i>безумовною підставою</i> для закриття провадження у таких випадках, тому потреба у	відмова суду у клопотанні про звільнення особи від кримінальної відповідальності <i>не перешкоджає повторним зверненням</i> з цього

		повторних зверненнях не виникатиме	приводу за наявності для цього передбачених законом підстав
Допустимість перегляду тим самим судом свого позитивного рішення	<i>допускається, суд може прийняти рішення про скасування вироку на підставі угоди у разі невиконання засудженим умов угоди</i>	<i>не передбачена</i>	<i>не передбачена</i>

Список використаних і рекомендованих джерел:

1. Новак Р. В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / Р. В. Новак. – Харків, 2015. – 18 с.
2. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник. Академічне видання. – К.: Алерта, 2014. – 240 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 19.11.2012 // URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>(дата звернення 01.11.2019).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 664 с.
5. Микитин Ю. І. Відновне правосуддя у кримінальному процесі : міжнародний досвід та перспективи розвитку в Україні : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Ю. І Микитин; Нац. акад. прокуратури України. - К., 2010. - 19 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х.: Одісей, 2013. – 1104 с.
7. Наказ Генерального прокурора України від 19.12.2012 № 4гн (зі змінами, внесеними наказом Генерального прокурора України від 26.07.2013 №4гн-1) «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» // URL: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102.(дата звернення 01.11.2019).
8. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод // Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 № 223-1679/0/4-12.URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12> (дата звернення 01.11.2019).
9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 05.04.2001 // URL: <http://mego.info/матеріал/ стаття-389-1-умисне-невиконання-угоди-про-примирення-або-про-визнання-винуватості>.(дата звернення 01.11.2019).
10. Рекомендація N 6 R(87)18 Комітета міністрів Союзу Європи державам-членам «Относно упрощення уголовного правосудия» от 17.09.1987. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_127 (дата звернення 01.11.2019).
11. Рогальська В.В. Повноваження слідчого під час укладення угод про примирення та визнання винуватості /В.В. Рогальська // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2015. - № 4. – С. 255-262.

9. ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ БЕЗ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Застосування затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді в системі заходів забезпечення кримінального провадження

Запобіжні заходи – це частина заходів забезпечення кримінального провадження, які застосовуються за наявності підстав і в порядку, встановленому законом, уповноваженими на те органами та посадовими особами до підозрюваного (обвинуваченого) на певний період часу.

Запобіжні заходи є найбільш суворим різновидом превентивних заходів кримінального процесуального примусу, застосування яких супроводжується обмеженням конституційних прав і свобод осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні кримінальних правопорушень і застосовуються для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

За своєю юридичною природою запобіжні заходи застосовуються тоді, коли особа ще не визнана винною у скоєнні кримінального правопорушення, тобто згідно із презумпцією невинуватості вона є невинуватою. Але в той же час ч. 2 ст. 177 КПК чітко визначає, що підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення. Тому застосування запобіжних заходів ні в якому разі не повинно розцінюватися як покарання, а є лише певними обмеженнями особи, яка підозрюється (обвинувачується) у скоєнні кримінального правопорушення.

Специфіка запобіжних заходів полягає в такому:

- 1) застосовуються тільки до певних суб'єктів кримінального процесу: підозрюваного і обвинуваченого;
- 2) мають особистий (персональний) характер, бо обмежують особисті права конкретного підозрюваного чи обвинуваченого;
- 3) мають особливі, передбачені кримінальним процесуальним законом умови, підстави і порядок їх застосування;
- 4) мають більший, порівняно з іншими заходами, ступінь примусу (пов'язані з обмеженням конституційних прав особи).

Кримінальним процесуальним кодексом України визначено такі запобіжні заходи:

- 1) особисте зобов'язання (ст. 179 КПК);
- 2) особиста порука (ст. 180 КПК);
- 3) застава (ст. 182 КПК);
- 4) домашній арешт (ст. 181 КПК);
- 5) тримання під вартою (ст. 183 КПК).

Затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом, порядок застосування якого регламентовано ст.ст. 188–192, 207–213 КПК.

Кримінальний процесуальний закон визначає затримання як тимчасовий запобіжний захід, який застосовується з метою запобігання протиправним діям та з'ясування причетності затриманого до вчиненого кримінального правопорушення або приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою з підстав та в порядку, визначеному КПК (ст. 176 ч. 2 КПК), та визначає його види:

- затримання на підставі ухвали слідчого судді або суду з метою приводу (ст.ст. 188–191 КПК);

- затримання особи без ухвали слідчого судді або суду:

а) «законне» затримання, тобто затримання будь-якою особою (ст. 207 КПК);

б) затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК);

- затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України (ст. 582 КПК).

- окрім цього, відповідно до норм Закону України «Про боротьбу з тероризмом», здійснюється превентивне затримання в районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години. Причому максимальний строк превентивного затримання не може перевищувати 30 діб.

Ці види затримання розрізняються за цільовим призначенням, суб'єктами їх здійснення, підставами та процесуальним порядком застосування.

Процесуальний порядок та особливості затримання службовою особою без ухвали слідчого судді деяких категорій осіб

Затримання особи уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді – одна з форм здійснення превентивного поліцейського заходу у вигляді обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю, який застосовується поліцейськими на підставах, у порядку та на строки, визначені Конституцією України, КПК України та КУАП, а також іншими законами України для забезпечення покладених на поліцію повноважень, що регламентовані в ст. 23 Закону «Про Національну поліцію».

Регламентация в нормативно-правових актах: ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ст. 5 ЄКПЛ, ст. 29 Конституції України, ст. 208-213 КПК України, п. 6 ч.1 ст. 31 та ст. 37 Закону України «Про Національну поліцію».

Мета застосування: загальна - забезпечення покладених на поліцію повноважень, що регламентовані в ст. 23 Закону «Про Національну поліцію», спеціальна – для запобігання злочину чи його припинення (ст. 29 Конституції України); для досягнення дієвості кримінального провадження (ст.131 КПК України).

Суб'єкти затримання: Суб'єктом затримання є уповноважена службова особа, якій спеціальним законом надано право затримувати осіб,

підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень. На сьогоднішній день такими повноваженнями наділені:

- поліцейські (п.9 ч.1 ст.23, ч.1 ст.37 ЗУ “Про Національну поліцію”);
- військовослужбовці Національної гвардії України (п.п.2-4 ч.1 ст.13 ЗУ “Про Національну гвардію України”);
- співробітники Служби безпеки України (п.п. 1, 6-7 ч.1 ст.25 ЗУ “Про Службу безпеки України”)
- військовослужбовці, а також працівники Державної прикордонної служби України, залучені до оперативно-службової діяльності (п.7 ч.1 ст.20 ЗУ “Про Державну прикордонну службу України”, п.5 ст.28 ЗУ “Про державний кордон України”);
- посадові особи податкової міліції (ст.351 Податкового кодексу України);
- працівники Національного антикорупційного бюро України (п.10 ч.1 ст.17 ЗУ “Про Національне антикорупційне бюро України”);
- посадові особи органів доходів і зборів (п.1 ч.1. ст.582 Митного кодексу України);
- посадові особи, залучені до антитерористичної операції, в районі її проведення (п.2 ч.1 ст.15 ЗУ “Про боротьбу з тероризмом”).

Зазначений перелік не є вичерпним, оскільки його доповнення або скорочення напряму залежить від внесення змін і доповнень до законодавства України, пов’язаних із реформуванням системи правоохоронних органів (створення нових, реорганізація або ліквідація існуючих органів тощо).

Підстави застосування: вчинення особою, підозрюваною у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі у випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

4) вчинення особою, підозрюваною у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виключно у випадку, якщо підозрюваний не виконав обов’язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує (ст. 208 КПК України).

Обмеження у застосуванні. Уповноважена службова особа не може застосовувати затримання до осіб, які мають статус *народного депутата України* чи користуються дипломатичним імунітетом, оскільки здійснення

затримання народного депутата України допускається лише за згодою Верховної Ради України, а особи які наділені дипломатичним імунітетом (глава дипломатичного представництва, члени дипломатичного персоналу та члени їх сімей, представники іноземних держав, члени парламентських і урядових делегацій іноземних держав, які прибувають в Україну для участі в міждержавних переговорах, міжнародних конференціях і нарадах або з іншими офіційними дорученнями а також члени їх сімей, які їх супроводжують і не є громадянами України) взагалі не можуть бути затримані чи заарештовані (ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України», ст. ст. 12, 17, 27 Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, затверджене Указом Президента України від 10.06.1993 року № 198/93, ст. 482 КПК України).

Окрім того, відповідно до рішення Конституційний Суд України від 10.12.2003 № 19-рп/2003, обов'язковою передумовою застосування до *Президента України* затримання, як і притягнення його до кримінальної відповідальності у разі вчинення злочину, є його усунення з поста в порядку імпічменту (ст. 111 Конституції України).

Особливості затримання стосуються також і *Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*, який відповідно до ч. 3 ст. 20 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» користується правом недоторканності на весь час своїх повноважень. Він не може бути без згоди Верховної Ради України притягнутий до кримінальної відповідальності або підданий заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, затриманий, заарештований, підданий обшуку, а також особистому огляду.

Також певні обмеження застосування затримання встановлені законодавцем для:

- *суддів*, яких не може бути затримано без згоди Вищої ради правосуддя, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (ст. 126 Конституції України; ст. 482 КПК України);

- *консульських посадових осіб* (особи, включаючи главу консульської установи, яким доручено виконання консульських функцій), які відповідно до ст. 25 Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, затверджене Указом Президента України від 10.06.1993 року № 198/93 можуть бути затримані лише за вчинення тяжкого злочину;

- *неповнолітніх*, яких відповідно до ч.2 ст.492 КПК України можна затримати лише у разі якщо вони підозрюються або обвинувачуються у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину;

- *співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним своїх службових обов'язків*, якого поліцейський може затримати за підозрою у вчиненні злочину та провести особистий обшук лише в присутності офіційних представників розвідувального органу України (ч. 6

ст. 208 КПК України).

Процесуальний порядок застосування: Кожен окремий випадок посереднього контакту правоохоронців із тим чи іншим злочинним проявом має свій індивідуальний “набір” цілком конкретних життєвих обставин, які і обумовлюють ситуативний характер дій із затримання запідозрених осіб. Загальний порядок наступний:

- 1) фактичне затримання;
- 2) повідомлення затриманій особі підстав для його затримання, роз’яснення йому його прав та вручення пам’ятки про його процесуальні права та обов’язки;
- 3) складання протоколу затримання відповідно до вимог ч.5 ст.208 КПК України після внесення відомостей про вчинений злочин до ЄРДР;
- 4) доставлення затриманої особи до органу досудового розслідування;
- 5) поміщення затриманої особи до ІТТ;
- 6) вручення затриманій особі повідомлення про підозру не пізніше 24 годин з моменту її затримання;
- 7) доставлення підозрюваного до слідчого судді для вирішення питання про обрання запобіжного заходу не пізніше 60 годин з моменту затримання;
- 8) обрання слідчим суддею запобіжного заходу щодо підозрюваного в межах 72-х годин з моменту затримання.

Законодавець в ст.209 КПК України достатньо чітко визначив **момент початку затримання та обрахування пов’язаних із ним процесуальних строків:** коли особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. Вказаний момент є відправною точкою, з якої дії уповноважених службових осіб набувають процесуального характеру.

Алгоритм дій уповноважених службових осіб Національної поліції у разі затримання особи без ухвали слідчого судді

1. Після надходження інформації про вчинення правопорушення або його самостійного виявлення, поліцейський, на підставі аналізу об’єктивної сторони правопорушення, здійснює його попередню правову кваліфікацію, що дозволяє віднести його до злочину чи до адміністративного правопорушення.²⁹

2. Кваліфікувавши правопорушення, уповноважена службова особа повинна з’ясувати чи існують підстави для здійснення кримінально-процесуального затримання особи, що передбачені в ст. 208 КПК України та чи передбачає санкція статті КК України, за якою попередньо кваліфіковані дії

²⁹Умисні дії поліцейських щодо надання завідомо невірної правової оцінки вчиненого правопорушення та здійснення в подальшому адміністративного затримання особи замість кримінально-процесуального, визнаються ЄСПЛ як такі, що суперечать принципу юридичної визначеності, є свавільними і несумісними з принципом верховенства права та порушують національні юридичні гарантії, отже є незаконними у значенні СКПЛ (рішення ЄСПЛ: «Ничипорук, Йонкало проти України» 21.04.2011, «Доронін проти України», заява № 16505/02)

особи, покарання у виді позбавлення волі, як того вимагає припис ч. 1 ст. 208 КПК України.

3. Переконавшись у наявності підстав затримання, уповноваженою службовою особою здійснюється затримання особи, у порядку передбаченому ч. 1 ст. 37 Закону України «Про Національну поліцію» з дотриманням вимог положень КПК України (ч. 1 ст. 208).

Якщо під час затримання особи уповноваженій службовій особі стало відомо про те, що вона є неповнолітньою, або про наявність у неї дипломатичного імунітету, статусу судді чи народного депутата України, або приналежність її до консульських посадових осіб чи кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ними своїх службових обов'язків, вона зобов'язана встановити особу шляхом перевірки її документів та з'ясувати наявність та достовірність документу, що підтверджує її статус чи імунітет.

У разі підтвердження інформації, що затримана особа є:

- Президентом України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, народним депутатом України або є суддею, неповнолітньою чи консульською посадовою особою, яка підозрюється у вчиненні адміністративного правопорушення чи не тяжкого злочину (санкція статті за вчинення якого передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 5 років) або користується дипломатичним імунітетом – уповноважена службова особа зобов'язана: 1) вжити заходів для припинення правопорушення, 2) звільнити затриману особу, якщо вона вже була затримана; 3) за необхідності застосувати до неї інші превентивні поліцейські заходи та провести процесуальні дії передбачені в КПК України та КУАП; 4) скласти письмовий рапорт на свого керівника, в якому окрім обставин вчиненого правопорушення, обов'язково відобразити номер та вид документа, що пред'явила затримана особа, який підтверджує її статус;

- співробітником кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним своїх службових обов'язків – поліцейський для здійснення затримання та проведення особистого обшуку особи, що підозрюється у вчиненні злочину, повинен у відповідності до ч. 6 ст. 208 КПК України залучити офіційних представників розвідувального органу України.

4. У разі здійснення затримання, уповноважена службова особа у відповідності до вимог ч. 2 ст. 32 Закону України «Про Національну поліцію», ст. 42, ч. 2 та 3 ст. 276, ч. 4 ст. 208 КПК України, зобов'язана *повідомити* затриманій особі:

- підстави затримання та у вчиненні якого злочину вона підозрюється;
- нормативно-правові акти, на підставі яких здійснюється обмеження її пересування,

а також *роз'яснити*:

- право мати захисника і побачення з ним до першого допиту;
- право отримувати медичну допомогу;

- право давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього;
- право на негайне повідомлення інших осіб про її затримання і місце перебування;
- право вимагати перевірку обґрунтованості затримання;
- інші процесуальні права, передбачені КПК України, зокрема в ст. 42 КПК України.

5. У відповідності до вимог ч. 8 ст. 42 та ст. 276 КПК України, уповноважена службова особа одночасно з повідомленням затриманій особі (підозрюваному) про його процесуальні права та обов'язки повинна *вручити пам'ятку про його процесуальні права та обов'язки* (Додаток № 2).

6. З метою особистої безпеки уповноваженої службової особи, оточуючих та самого затриманого, а також якщо є достатньо підстав вважати, що особа має при собі річ обіг якої заборонено чи обмежено або яка становить загрозу життю чи здоров'ю такої особи, уповноважена службова особа здійснюючи *затримання*, уповноважена здійснити згідно з ч. 4 ст. 37 Закону України «Про Національну поліцію» *поверхневу перевірку особи* (яка проводиться по поверхні вбрання особи рукою, спеціальним приладом або засобом), за результатами якої прийняти рішення про доцільність проведення обшуку особи на місці затримання. Якщо уповноважена службова особа дійде до висновку про необхідність проведення обшуку особи під час кримінально-процесуального затримання, вона повинна запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих), якими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження (ч 3 ст. 208, ч. 7 ст. 223 КПК України). Проведення *обшуку затриманої особи*, здійснюється з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 236 КПК України, а саме: обшук особи повинен бути здійснений особами тієї ж статі у присутності адвоката, представника на вимогу такої особи. Неявка адвоката, представника для участі у проведенні обшуку особи протягом трьох годин не перешкоджає проведенню обшуку. Хід і результати особистого обшуку підлягають обов'язковій фіксації у відповідному протоколі; під час обшуку особи, уповноважена службова особа має право проводити фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, які не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

7. У разі здійснення тимчасового вилучення майна під час обшуку чи огляду особи, уповноважена службова особа зобов'язана відповідно до ч. 5 ст. 37 Закону України «Про Національну поліцію» у письмовій формі *повідомити свого керівника* про тимчасове обмеження фактичного володіння

річчю особи. Складання окремого протоколу про здійснення тимчасового обмеження фактичного володіння річчю під час здійснення затримання, як того вимагає ч. 5 ст. 37 Закону України «Про Національну поліцію» є зайвим, адже інформація в ньому буде дублюватися з протоколом затримання.

8. За результатами проведення затримання уповноважена службова особа зобов'язана скласти протокол, в якому, крім відомостей передбачених в ст. 104 КПК України, зазначаються додаткові відомості, передбачені в ч. 5 ст. 208 КПК України (Додаток № 3).

ВИМОГИ ДО СКЛАДАННЯ ПРОТОКОЛУ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАТРИМАННЯ	
ЗАГАЛЬНІ	ДОДАТКОВІ
<p>1) вступна частина, яка повинна містити відомості про:</p> <ul style="list-style-type: none"> - місце, час проведення та назву процесуальної дії; - особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада); - всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання); - інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їх використання; <p>2) описова частина, яка повинна містити відомості про:</p> <ul style="list-style-type: none"> - послідовність дій; <p>отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, в тому числі виявлені та/або надані речі і документи;</p> <p>3) заключна частина, яка повинна містити відомості про:</p> <ul style="list-style-type: none"> - вилучені речі і документи та спосіб їх ідентифікації; - спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу; - зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії. 	<ul style="list-style-type: none"> - місце, дата і точний час (година і хвилина) затримання; - підстави затримання; - результати особистого обшуку; - клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; - повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого.

Протокол про затримання складається уповноваженою службовою особою у двох примірниках копія якого негайно під розпис вручається затриманій особі та надсилається прокурору, у відповідності до вимог ч. 5

ст. 208 КПК України. У разі якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі, у протоколі зазначається докладний опис такої особи та долучається її фотознімок (ч.5 ст.208 КПК України).

9. Про кожне затримання, уповноважена службова особа у відповідності до вимог ч.2 ст.210, ст.213 КПК України, ст.14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги органами досудового розслідування про випадки затримання осіб, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 року № 1363, зобов'язана:

- одразу повідомити за допомогою технічних засобів відповідальних осіб в підрозділі органу досудового розслідування;

- негайно повідомити за допомогою телефонного, факсимільного зв'язку на єдиний телефонний номер системи безоплатної правової допомоги 0800213103 регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги для забезпечення прибуття протягом 2 годин захисника наданого державою (у виняткових випадках – протягом 7 годин) наступну інформацію: прізвище, ім'я, по батькові та дата народження затриманої особи (якщо вони відомі), час та підстави затримання особи; точна адреса місця для конфіденційного побачення адвоката із затриманою особою; найменування суб'єкта подання інформації, його поштова адреса, номери телефону та адреса електронної пошти; прізвище, ім'я, по батькові та найменування посади особи, яка передала повідомлення, її номер телефону. У разі неприбуття в установленій законодавством строк захисника, поліцейський негайно повинен повідомити про це регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги, який його призначив.

- надати затриманій особі можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи. Якщо поліцейський, має підстави для обґрунтованої підозри, що при повідомленні про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню, він може здійснити таке повідомлення самостійно, проте без порушення вимоги щодо його негайності.

У разі затримання неповнолітньої особи, уповноважена службова особа зобов'язана негайно повідомити про це його батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування, про що зазначається в протоколі, а також час, дата повідомлено, кого і в який спосіб.

У разі затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним службових обов'язків уповноважена службова особа зобов'язана негайно повідомити про це відповідний розвідувальний орган.

10. У відповідності до п. 9 ч. 1 ст. 23 Закону «Про Національну поліцію», та ч. 1 ст. 210 КПК України уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно здійснюється реєстрація дати, точного часу (година і хвилина) доставлення затриманого та інші відомості. Для

доставлення затриманої особи, уповноважена службова особа відповідно до ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію» має право застосовувати спеціальні засоби, порядок застосування яких передбачено положеннями ст. ст. 42- 46 Закону України «Про національну поліцію». **Забороняється** застосування до затриманої особи кайданків та інших спеціальних засобів обмеження рухливості у разі загрози настання від цього її смерті або завдання серйозної шкоди її здоров'ю.

11. Негайно після доставлення затриманої особи до найближчого підрозділу органу досудового розслідування особа, відповідальна за перебування затриманих, має зі слів зареєструвати в Журналі реєстрації доставлення затриманих осіб дату, точний час (години і хвилини) доставлення затриманої особи, П.І.Б. затриманого, підстава затримання із зазначенням попередньої правової кваліфікації злочину, відомості про уповноважену службової особу, яка здійснила затримання, а також щодо скарг на здоров'я та наявні тілесні ушкодження у затриманої особи.

Відповідальність за незаконне затримання

Відповідальність за незаконне затримання передбачена в статті 371 КК України «Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою». Відповідно до ч.1 якої, завідомо незаконне затримання або незаконний привід – караються позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років або обмеженням волі на строк до трьох років. Згідно з ч. 3 ст. 371 КК, дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки або були вчинені з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Список використаних і рекомендованих джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р.: станом на 21 лютого 2019 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. №1-рп/2016. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.10.2019)
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. : станом на 11 січня 2019 р. // Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9-10, №11-12, №13, ст. 88. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.11.2019)
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». Харків, Одиссей, 2018. 360 с.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листоп. 1950 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 01.10.2019)
5. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження (форма № 1-1, річна) за 2013, 2014, 2015, 2016 та 2017 роки. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/ (дата звернення: 01.11.2019)
6. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. Станом на 04.11.2018 // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, № 25, ст. 180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 01.11.2019)
7. Про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : спільний Наказ МВС, ГПУ та СБУ від 26.08.2014 № 872/88/537. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1038-14> (дата звернення: 01.11.2019)
8. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. Станом на 31.10.2019 // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, №40-41, ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 01.11.2019).
9. Про заходи стосовно дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та при обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу – тримання під вартою під час кримінального провадження : наказ від 26.03.2013 № 289/540/5. *Офіційний вісник України*. 2013. № 36. С. 1294.
10. Порядок інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 року № 1363. *Офіційний вісник України*. 2011. № 101. С. 3719.
11. Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні : указ Президента України від 10 червня 1993 року № 198/93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198/93> .

ПАМ'ЯТАЙТЕ:

- ▶ особа вважається затриманою не з моменту складання протоколу про затримання, а з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатись поряд із уповноваженою службовою особою (чи в приміщенні, визначеному правоохоронцем)
- ▶ поведіння з затриманим має відповідати поведінню з невинуватою особою
- ▶ відмова від адвоката не допоможе пришвидшити Ваше звільнення. Відмова від адвоката, наданого за рахунок держави, можлива лише у його присутності
- ▶ Ви маєте право радитись із Вашим адвокатом у будь-який час

**ВИ ЗОБОВ'ЯЗАНІ
ПОВОДИТИСЯ ГІДНО,
БУТИ ВВІЧЛИВИМИ
З ПОЛІЦЕЙСЬКИМ**

**ЩО ТРЕБА ЗНАТИ,
ЯКЩО ВАС
ЗАТРИМАЛИ**

ПАМ'ЯТКА
затриманому

ТВОЯ ДУМКА ВАЖЛИВА
<http://ulaf.org.ua/en/>

ВАС ЗАТРИМАЛИ

Що потрібно:

**Стримати емоції,
заспокоїтись**

**Уважно прочитати
текст:**

- ▶ Ви маєте право мати адвоката за рахунок держави не пізніше ніж через 2 години після затримання (на весь час затримання)
- ▶ Для встановлення Вашої особи можете назвати працівнику поліції Ваші прізвище, ім'я, по батькові та дату народження
- ▶ Ви маєте право подати клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування самостійно або через адвоката, а також клопотатись про збір доказів у справі та перевірку підстав для затримання за рішенням суду ▶▶

- ▶ Ви маєте право до бесіди з адвокатом відмовитись від розмови з працівником поліції (не давати свідчення, не відповідати на запитання), не підписувати ніяких документів
- ▶ назвати прізвище, ім'я, адресу або телефон члена сім'ї, близького родича або іншої особи (за Вашим вибором), який має бути негайно поінформованим про Ваше затримання
- ▶ Ви маєте право бути негайно повідомленим зрозумілою мовою про підстави затримання (у вчиненні якого право порушення Вас підозрюють)
- ▶ Ви маєте право на сповіщення консульської установи про Ваше затримання, якщо Ви є громадянином іншої держави. Повідомте поліції номер телефону консульства (якщо він Вам відомий)

ВАЖЛИВО:

Оцініть свій стан здоров'я!

Пам'ятайте: якщо Вам зле або у Вас є хронічні захворювання, Ви маєте право отримати допомогу лікаря (у тому числі за Вашим вибором).

Ви маєте право обрати стать лікаря, який Вас оглядатиме.

Повідомте працівнику поліції контакти Вашого лікаря у разі потреби.

ПАМ'ЯТКА ПРО ПРАВА ЗАТРИМАНОВОГО ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ *АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ*

PLEASE NOTE:

- ▶ A person is considered as detained not from the moment of compiling the protocol of detention, but from the moment when (s)he, by force or complying with an order, was forced to remain next to an authorized officer (or in the premises determined by the law enforcement officer)
- ▶ the detained person shall be handled same as a person who is not guilty
- ▶ your refusal from a lawyer will not help to accelerate your release. Refusal from a lawyer provided at the expense of the state may be possible only in his/her presence
- ▶ You have the right to consult with your lawyer at any time

YOU MUST BEHAVE WITH DIGNITY, BE POLITE TO POLICE OFFICERS

With support from the U.S. State Department

WHAT YOU SHOULD KNOW IF YOU HAVE BEEN DETAINED

A LEAFLEAT
for the detained person

YOUR FEEDBACK IS IMPORTANT
<http://ulaf.org.ua/np/>

YOU HAVE BEEN DETAINED

What should you do:

Get hold of your emotions, calm down

Read the following text with attention:

- ▶ You are entitled to have a lawyer at the state's expense not later than 2 hours after being detained (for the entire term of your detention)
- ▶ To identify yourself you may inform the police officer about your last name, first name, patronymic and date of birth.
- ▶ You have the right to request to read the pre-trial investigation materials yourself or through a lawyer, as well as request for collection of evidence in the matter and verification of the grounds for being detained upon a court decision ▶▶

- ▶ You have the right to refuse to talk to a police officer before you talk to a lawyer (not to testify, not to reply to questions), right not to sign any documents
- ▶ provide last name, first name, address or phone number of a family member, close relative or another person (upon your choice) who must be immediately informed about you being detained
- ▶ You have the right to be immediately informed, in the language known to you, of the grounds for being detained (what is the crime in which you are suspected)
- ▶ You have the right to inform a consular mission about your detention if you are a citizen of another country. Please tell the police a phone number of the consular mission (if known to you)

IT IS IMPORTANT:

Consider your health condition!

Please remember: if you do not feel well or if you have chronic illness, you have the right to medical aid (including from a doctor of your choice).

You have the right to choose a gender of a doctor who will examine you.

Please give to the police officer contact details of your doctor if needed.

ПАМ'ЯТКА ПРО ПРАВА ЗАТРИМАНОВОГО ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ФРАНЦУЗЬКОЮ МОВОЮ

PLEASE NOTE:

- ▶ A person is considered as detained not from the moment of compiling the protocol of detention, but from the moment when (s)he, by force or complying with an order, was forced to remain next to an authorized officer (or in the premises determined by the law enforcement officer)
- ▶ the detained person shall be handled same as a person who is not guilty
- ▶ your refusal from a lawyer will not help to accelerate your release. Refusal from a lawyer provided at the expense of the state may be possible only in his/her presence
- ▶ You have the right to consult with your lawyer at any time

**YOU MUST BEHAVE
WITH DIGNITY, BE
POLITE TO POLICE
OFFICERS**

With support from the U.S. State Department

**WHAT YOU
SHOULD KNOW
IF YOU HAVE
BEEN DETAINED**

A LEAFLEAT
for the detained person

YOU HAVE BEEN DETAINED

What should you do:

**Get hold of your emotions,
calm down**

**Read the following text
with attention:**

- ▶ You are entitled to have a lawyer at the state's expense not later than 2 hours after being detained (for the entire term of your detention)
- ▶ To identify yourself you may inform the police officer about your last name, first name, patronymic and date of birth.
- ▶ You have the right to request to read the pre-trial investigation materials yourself or through a lawyer, as well as request for collection of evidence in the matter and verification of the grounds for being detained upon a court decision ▶▶

- ▶ You have the right to refuse to talk to a police officer before you talk to a lawyer (not to testify, not to reply to questions), right not to sign any documents
- ▶ provide last name, first name, address or phone number of a family member, close relative or another person (upon your choice) who must be immediately informed about you being detained
- ▶ You have the right to be immediately informed, in the language known to you, of the grounds for being detained (what is the crime in which you are suspected)
- ▶ You have the right to inform a consular mission about your detention if you are a citizen of another country. Please tell the police a phone number of the consular mission (if known to you)

IT IS IMPORTANT:

Consider your health condition!

Please remember: if you do not feel well or if you have chronic illness, you have the right to medical aid (including from a doctor of your choice).

You have the right to choose a gender of a doctor who will examine you.

Please give to the police officer contact details of your doctor if needed.

ПАМ'ЯТКА ПРО ПРАВА ЗАТРИМАНОВОГО ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ІСПАНСЬКОЮ МОВОЮ

RECUERDE:

- ▶ Una persona se considera detenido no desde el momento de elaboración de protocolo de la detención, sino desde el momento en el que a viva fuerza o a través de la presentación de la orden tiene que permanecer cerca del oficial autorizado (o en el interior determinado por un oficial de policía)
- ▶ tratamiento del detenido debe corresponder al tratamiento de la persona inocente
- ▶ renuncia al abogado no le ayudará a acelerar su liberación. Renuncia al abogado proporcionado por el Estado, sólo se realiza en su presencia.
- ▶ Usted tiene el derecho de consultar su abogado en cualquier tiempo.

USTED ESTÁ OBLIGADO A COMPORTARSE CON DIGNIDAD, SER AMABLE CON LA POLICÍA

Patrocinado por el Departamento de Estado de EE.UU.

QUÉ DEBE SABER SI USTED HA SIDO DETENIDO

LA INFORMACIÓN para un detenido

SU OPINIÓN ES IMPORTANTE

RECUERDE:

- ▶ Una persona se considera detenido no desde el momento de elaboración de protocolo de la detención, sino desde el momento en el que a viva fuerza o a través de la presentación de la orden tiene que permanecer cerca del oficial autorizado (o en el interior determinado por un oficial de policía)
- ▶ tratamiento del detenido debe corresponder al tratamiento de la persona inocente
- ▶ renuncia al abogado no le ayudará a acelerar su liberación. Renuncia al abogado proporcionado por el Estado, sólo se realiza en su presencia.
- ▶ Usted tiene el derecho de consultar su abogado en cualquier tiempo.

USTED ESTÁ OBLIGADO A COMPORTARSE CON DIGNIDAD, SER AMABLE CON LA POLICÍA

Patrocinado por el Departamento de Estado de EE.UU.

QUÉ DEBE SABER SI USTED HA SIDO DETENIDO

LA INFORMACIÓN para un detenido

SU OPINIÓN ES IMPORTANTE
<http://ulaf.org.ua/np/>

ПАМ'ЯТКА ПРО ПРАВА ЗАТРИМАНОГО ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ *РОСІЙСЬКОЮ* **МОВОЮ**

ПОМНИТЕ:

- ▶ Лицо считается задержанным не с момента составления протокола задержания, а с момента, когда оно насильственно или, покорившись приказу, вынуждено было оставаться рядом с уполномоченным должностным лицом (или в помещении, определенном сотрудником правоохранительных органов)
- ▶ обращение с задержанным лицом должно соответствовать обращению с невиновным лицом
- ▶ отказ от помощи адвоката не поможет ускорить Ваше освобождение. Отказ от адвоката, предоставленного за счет государства, возможен лишь в его присутствии
- ▶ Вы имеете право советоваться с Вашим адвокатом в любое время

**ВЫ ОБЯЗАНЫ ВЕСТИ
СЕБЯ ДОСТОЙНО, БЫТЬ
ВЕЖЛИВЫМ С
ПОЛИЦЕЙСКИМ**

**ЧТО НУЖНО
ЗНАТЬ, ЕСЛИ ВАС
ЗАДЕРЖАЛИ**

ПАМ'ЯТКА
задержанному

ТВОЕ МНЕНИЕ ВАЖНО
<http://ulaf.org.ua/np/>

ПОМНИТЕ:

- ▶ Лицо считается задержанным не с момента составления протокола задержания, а с момента, когда оно насильственно или, покорившись приказу, вынуждено было оставаться рядом с уполномоченным должностным лицом (или в помещении, определенном сотрудником правоохранительных органов)
- ▶ обращение с задержанным лицом должно соответствовать обращению с невиновным лицом
- ▶ отказ от помощи адвоката не поможет ускорить Ваше освобождение. Отказ от адвоката, предоставленного за счет государства, возможен лишь в его присутствии
- ▶ Вы имеете право советоваться с Вашим адвокатом в любое время

**ВЫ ОБЯЗАНЫ ВЕСТИ
СЕБЯ ДОСТОЙНО, БЫТЬ
ВЕЖЛИВЫМ С
ПОЛИЦЕЙСКИМ**

**ЧТО НУЖНО
ЗНАТЬ, ЕСЛИ ВАС
ЗАДЕРЖАЛИ**

ПАМ'ЯТКА
задержанному

ТВОЕ МНЕНИЕ ВАЖНО
<http://ulaf.org.ua/np/>

ПАМ'ЯТКА ПРО ПРАВА ЗАТРИМАНОВОГО ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ *НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ*

MERKEN SIE:

- ▶ Eine Person gilt als vorläufig festgenommen nicht ab Aufnahme des Festnahmeprotokolls, sondern ab dem Zeitpunkt, als sie zwanghaft oder sich einem Befehl unterwerfend mit der bevollmächtigten Person zu bleiben gezwungen war (oder in einem Raum, der vom Beamten der Strafverfolgungsbehörde bestimmt wurde)
- ▶ Jede vorläufig festgenommene Person ist während der gesamten Dauer des Strafverfahrens als unschuldig behandelt zu werden
- ▶ Eine Ausschließung des Verteidigers wird nicht behilflich sein, Ihre Freilassung zu beschleunigen. Eine Ablehnung des Pflichtverteidigers auf Kosten des Staates darf nur in seinem Beisein erfolgen
- ▶ Sie können jederzeit Ihren Verteidiger befragen

SIE MÜSSEN SICH MIT ANSTAND VERHALTEN UND HÖFFLICH MIT POLIZISTEN SEIN

* Sofern in diesem Merkblatt Personenbezeichnungen in männlicher Form verwendet werden, sind mit diesen stets sowohl männliche als weibliche Personen gemeint.

WAS MUSS MAN WISSEN, WENN SIE FESTGENOMMEN WURDEN

MERKBLATT für eine vorläufig festgenommene Person

DEINE MEINUNG IST WICHTIG
<http://ulaf.org.ua/np/>

SIE WURDEN FESTGENOMMEN

Was ist zu tun:

Emotionen zu meistern, sich zu beruhigen

Den unteren Text aufmerksam zu lesen:

- ▶ Sie haben das Recht auf einen Pflichtverteidiger auf Kosten des Staates, der Ihnen innerhalb von spätestens 2 Stunden ab Festnahme (für die ganze Zeit der Festnahme) zu bestellen ist.
- ▶ Zur Feststellung Ihrer Personalien können Sie dem Polizeibeamten Ihren Namen, Vor- und Vatersnamen sowie Geburtsdatum nennen.
- ▶ Sie sind berechtigt, eine Einsicht in die Ermittlungsakten alleine oder über Ihren Verteidiger zu beantragen, sowie die Aufnahme von Beweisen in der Sache zu beantragen und Festnahmegründe auf Anordnung oder Anweisung des Gerichts prüfen zu lassen. ▶▶

- ▶ Bevor Sie mit Ihrem Verteidiger gesprochen haben, können Sie Ihr Aussageverweigerungsrecht (keine Aussage tätigen, keine Fragen beantworten) nutzen, sowie keine vorgelegten Schreiben unterschreiben
- ▶ den Namen, Vor- und Vatersnamen, die Adresse und Telefon Ihres Familienangehörigen, nahen Verwandten oder einer sonstigen Person (Ihrer Wahl) zu nennen, der bzw. die sofort von Ihrer Festnahme informiert werden sollte.
- ▶ Sie haben das Recht in der Sprache, der Sie hinreichend mächtig sind, sofort informiert zu werden, aus welchem Grund Sie festgenommen wurden (welcher Tat Sie verdächtigt werden)
- ▶ Haben Sie eine ausländische Staatsangehörigkeit, können Sie zudem die Benachrichtigung des zuständigen Konsulats Ihres Heimatlandes verlangen. Teilen Sie die Telefonnummer des Konsulats dem Polizeibeamten mit (soweit sie Ihnen bekannt ist)

WICHTIG:

Beurteilen Sie Ihr Gesundheitszustand!

Merken Sie: Fühlen Sie sich schlecht oder leiden Sie an chronischen Erkrankungen, so haben Sie das Recht die Untersuchung durch einen Arzt Ihrer Wahl zu verlangen..

Sie sind berechtigt das Geschlecht des untersuchenden Arztes zu wählen.

Bei Bedarf geben Sie dem Polizeibeamten die Kontaktdaten Ihres Arztes.

ПАМ'ЯТКА ПРО ПРАВА ЗАТРИМАНОГО ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ *ВІРМЕНСЬКОЮ* **МОВОЮ**

ՀԻՇԵՔ.

- ▶ Անձը համարվում է ձեռքակալված ոչ թե ձեռքակալման արձանագրությունը կազմելու պահից, այլ այն պահից, երբ նա՝ հարկադրմամբ կամ հրամանին ենթարկվելու միջոցով, ստիպված է գտնվել պատանական անձի մոտ (կամ իրավապահայանի կողմից որսված սարսճում):
- ▶ Ձեռքակալվածի նկատմամբ վերաբերմունքը պետք է համապատասխանի անմեղ անձի նկատմամբ վերաբերմունքին:
- ▶ Պատուպանից հրաժարվելը չի կարող արագացնել Ձեր ազատումը: Պետության հաշվին սրամազրկված պատուպանից հրաժարվելը հնարավոր է միայն նրա ներկայությամբ:
- ▶ Դուք իրավունք ունեք խորհրդակցելու Ձեր պատուպանի հետ ցանկացած ժամանակ

ԴՈՒՔ ՊԱՐՏԱՎՈՐ ԵՔ ԱՐԺԱՆԱՎԱՅԵՆ ԳՆՅԵՆ ԶԵՁ, ՔԱՂԱՔԱՎԱՐԻ ԼԻՆԵՆ ՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐԻ ՀԵՏ

ԱՄՆ Պետական Դեպարտամենտի աջակցությամբ

ԻՆՉ Է ՊԵՏՔ ԻՄԱՆԱԿ, ԵԹԵ ԶԵՁ ԶԵՆՈՒԲԱԿԱԿԵՆ ԵՆ

ՀԻՇԱԹԵՐԹԻՎ՝
ձեռքակալածին

ՔՈ ԿԱՐԴԻՔ ԿԱՐԵՎՈՐ Է
<http://ulaf.org.ua/np/>

ԶԵՁ ԶԵՆՈՒԲԱԿԱԿԵՆ ԵՆ

Ինչ է հարկավոր.

Զաղել զգացմունքները հանդարտվել

Ուշադիր կարգալ տեխստը.

- ▶ Դուք իրավունք ունեք պետության հաշվին պատուպան ունենալ ոչ ուշ, քան ձեռքակալումից 2 ժամ անց (ձեռքակալության ամբողջ ժամանակահատվածով):
- ▶ Ձեր ինքնությունը պարզելու համար ուսիկանության աշխատակցին կարող եք սեղ Ձեր ազգանունը, անունը, հայրանունը և ծննդյան ամսաթիվը:
- ▶ Դուք իրավունք ունեք ինքնուրույն կամ պատուպանի միջոցով ներկայացնել միջնորդություն նախադատական ֆնուրյան նյութերին ծանոթանալու մասին, ինչպես նաև ներկայացնել միջնորդություն գործով ապացույցներ հավաքագրելու և դատարանի որոշմամբ ձեռքակալության համար կիմբերը ստուգելու համար

- ▶ Դուք իրավունք ունեք՝ նախան պատուպանի հետ գրուցելը, կրածարվել ուսիկանության աշխատակցի հետ գրուցելուց (չստու գուցմունքներ, չպատասխանել հարցերին), չստորագրել որևէ փաստաթուղթ:
- ▶ Նեղ ընտանիքի անդամի, հարազատի կամ այլ անձի (Ձեր ընտրությամբ) ազգանունը, անունը, հասցեն կամ հեռախոսահամարը, որին պետք է անհապաղ տեղեկացնել Ձեր ձեռքակալման մասին:
- ▶ Դուք իրավունք ունեք փեռքակալման կիմբերի մասին անմիջապես տեղեկացվել Ձեզ հասկանալի լեզվով (որ իրավախախտման մեջ եք կասկածվում):
- ▶ Դուք իրավունք ունեք տեղեկացնել կուպատասխան հաստատությունը Ձեր ձեռքակալման մասին, երբ այլ երկրի քաղաքացի եք հանդիսանում: Հայտնեք ուսիկանությանը կուպատասխանի հեռախոսահամարը (երբ այն Ձեզ հայտնի է)

ԿԱՐԵՎՈՐ Է.

Գնահատեք Ձեր տողաջական վիճակը:

Հիշեք. երբ վատ զգացողություն ունեք կամ ք ո յ ի կ ա կ ա ն եք տառապում, Դուք իրավունք ունեք բժիշկի օգնության ստանալ (այդ թվում Ձեր ընտրությամբ):

Դուք իրավունք ունեք ընտրել Ձեզ գնող բժիշկին ըստ սեռի:

Անկրթաբանության դեպքում հայտնեք ուսիկանության աշխատակցին Ձեր բժիշկի կոնտակտային տվյալները

ПАМ'ЯТКА ПРО ПРАВА ЗАТРИМАНОВОГО ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЮ МОВОЮ

ПАМ'ЯТАЙТЕ:

- ▶ şəxs saxlanma barəsində protokolunun tərtib edilməsi anından deyil, o, zorla və ya əmrə tabe olma vasitəsi ilə müvəkkil vəzifəli şəxsin yanında (və ya hüquq mühafizəçi tərəfindən təyin edilmiş yerdə) qalmağa məcbur olduğu andan saxlanılan şəxs hesab olunur
- ▶ saxlanılan şəxslə davranış günahsız şəxslə davranışa uyğun olmalıdır
- ▶ vəkildən imtina edilməsi Sizin azad olunmağın sürətləndirməsinə kömək etməyəcək. Dövlət hesabına təqdim edilən vəkildən imtina edilməsi yalnız onun iştirakı ilə mümkündür
- ▶ Siz vəkilinizlə istənilən vaxt məsləhətləşmək hüququna maliksiniz

**SİZ ÖZÜNÜZÜ
LƏYAQƏTLƏ
APARMALISINIZ,
POLİSLƏRLƏ
NƏZAKƏTLİ
OLMALISINIZ**

ABS Dövlət Departamentinin dəstəyi ilə

**ƏGƏR SİZİ
SAXLAYIBLAR,
NƏYİ BİLMƏK
ZƏRURİDİR**

Saxlanılan şəxsə
YADDAŞ KİTABÇASI

SƏNİN FIKRİN VACİBDİR
<http://ulaf.org.ua/np/>

SİZİ SAXLAYIBLAR

Nə zəruridir:

**Həyəcanı saxlamaq,
sakitləşmək**

Mətni diqqətlə oxumaq::

- ▶ Siz saxlanıldıqdan sonra 2 saatdan gec olmayaraq dövlət hesabına vəkilə malik olmağa hüququna maliksiniz var (saxlanılanın bütün müddətinə)
- ▶ Sizin şəxsiyyətinizin müəyyən edilməsi üçün polis işçisinə soyadınızı, adınızı, atanızın adını və doğum tarixini deyə bilərsiniz
- ▶ Siz məhkəmə qabağı istintaqın materialları ilə tanış olmağa barədə müstəqil şəkildə və ya vəkil vasitəsi ilə vəsatət qaldırılmasına, həmçinin iş üzrə sübutların toplanması və məhkəmənin qərarı ilə saxlanılması üçün əsasların yoxlanılması barədə vəsatət qaldırılmasına hüququna maliksiniz ▶▶

- ▶ Siz vəkilə söhbətə qədər polis işçisi ilə danışmaqdan imtina etmək (ifadələri verməmək, suallara cavab verməmək), heç bir sənədi imzalamamaq hüququna maliksiniz
- ▶ Sizin saxlanılması barədə dərhal məlumatlandırılmalı olan ailənizin üzvünün, yaxın qohumunuzun və ya Sizin seçimi ilə digər şəxsin soyadını, adını və ya telefonunu demək
- ▶ Siz saxlanılanın əsasları barədə Sizə asan anlaşılacaq dildə dərhal xəbərdar olunmasına hüququna maliksiniz (Sizi hansı hüquq pozuntusunda şübhəli bilirlər)
- ▶ Siz başqa dövlətin vətəndaşısınızsa saxlanılanın barəsində konsulluq idarəsinə məlumat verməyə hüququna maliksiniz. Polisə konsulluğun telefonunun nömrəsini deyin (əgər o Sizə məlumdur)

VACİBDİR:

Öz səhhətinizin vəziyyətini qiymətləndirin!

Yadınızda saxlayın: əgər Siz özünüzü pis hiss edirsinizsə və ya Sizde xronik xəstəliyiniz varsa, siz həkim köməyini almaq hüququnuz var (o cümlədən, Sizin seçimi ilə)

Sizi müayinə edəcək həkimin cinsini seçmək hüququna maliksiniz

Zərurət yaranarsa, polis işçisinə Sizin həkiminizin kontaktlarını deyin.

ПАМ'ЯТКА ПРО ПРАВА ЗАТРИМАНОВОГО ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ *КИТАЙСЬКОЮ* *МОВОЮ*

记住：

- ▶ 被认为是被拘留的人，不是从一刻就被拘留的协议，但从这个时候，这个人是通过武力或通过提交命令被迫保持与指定的官员（或在被执法人员指定的一个房间中指定的）。
- ▶ 被拘留者的待遇必须符合无罪的人的待遇。
- ▶ 放弃律师不会有助于加速你的释放。由国家提供一名律师的放弃只可以在他面前。
- ▶ 你有权在任何时间与律师征询。

你必须有尊严的行为，
与警察有礼貌

你需要知道的是你
是否遭受了非法的
行为

对被拘留者的备忘录

你的意见是很重要的
<http://ulaf.org.ua/np/>

记住：

- ▶ 被认为是被拘留的人，不是从一刻就被拘留的协议，但从这个时候，这个人是通过武力或通过提交命令被迫保持与指定的官员（或在被执法人员指定的一个房间中指定的）。
- ▶ 被拘留者的待遇必须符合无罪的人的待遇。
- ▶ 放弃律师不会有助于加速你的释放。由国家提供一名律师的放弃只可以在他面前。
- ▶ 你有权在任何时间与律师征询。

你必须有尊严的行为，
与警察有礼貌

你需要知道的是你
是否遭受了非法的
行为

对被拘留者的备忘录

你的意见是很重要的
<http://ulaf.org.ua/np/>

ПАМ'ЯТКА ПРО ПРАВА ЗАТРИМАНОВОГО ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ АРАБСЬКОЮ МОВОЮ

تذكروا :

- ◀ بروتوكول حول الاحتجاز ، بل من اللحظة ، التي هو يجب ان يبقى فيها بالقرب من الشخص المسؤول ذات الصلاحية (أو في القاعة ، التي يتم تحديدها من قبل موظفي الحفاظ على القانون) و ذلك بالقوة او من خلال امر قانوني
- ◀ معاملة الشخص المحتجز يجب أن تتوافق مع معاملة الشخص الغير مذنب
- ◀ ان رفضك للمحامي لا يساعد في تسريع إطلاق سراحك . ان التنازل عن المحامي الذي تقدمه الدولة ، لا يمكن تحقيقه إلا في وجود المحامي نفسه . لديك الحق في استشارة محام في أي وقت

يجب عليك التصرف بشكل لائق ، و ان تكون مهذبا مع رجال الشرطة

بدعم من وزارة الخارجية الامريكية

ما يجب أن تعرفونه إذا تم احتجازكم

مذكرة المحتجز

رايك مهم
<http://ulaf.org.ua/np/>

لقد تم احتجازك ماهو المطلوب :

الحفاظ على العواطف ، و الهدوء

قراءة النص بعناية :

لديك الحق في الحصول على محام على نفقة الدولة ، في موعد لا يتجاوز 2 ساعات من الاعتقال او الاحتجاز (و لكل مدة الاحتجاز) لتأكيد هويتك الشخصية يمكن اخبار موظف الشرطة عن لقبك ، و الاسم الأول و اسم الاب وتاريخ الميلاد . لديك الحق في تقديم طلب للتعرف على الوثائق قبل المحاكمة من تلقاء نفسك أو من خلال محام ، وكذلك لطلب جمع الأدلة في القضية والتحقق من أسباب الاحتجاز بقرار من المحكمة

- ◀ لديك الحق قبل التحدث مع محامي في رفض التحدث إلى موظف الشرطة (و عدم الادلاء بالشهادة ، وعدم الرد على الأسئلة)، وعدم التوقيع على أي من الوثائق
- ◀ يجب ذكر لقب واسم وعنوان أو رقم الهاتف لأحد أفراد الأسرة ، لشخص قريب أو شخص آخر (من اختيارك) ، والذي يجب أن يكون على علم فورا عند حجزك
- ◀ لديك الحق في أن تبلغ فورا بلغة مفهومة لك على أي أساس تم الاحتجاز (في أي مخالفة قانونية يشكون بك)
- ◀ لديك الحق في ابلاغ المقر القنصلي عن احتجازك ، إذا كنت مواطنا من دولة أخرى و ابلاغ الشرطة رقم هاتف القنصلية (إن كنتم تعرفونه)

من المهم : تقييم صحتك !

تذكر: إذا كنت تشعر ان صحتك سيئة ، أو كان لديك مرض مزمن، فانه يحق لك الحصول على المساعدة الطبية (بما في ذلك اختيارك

لديك الحق في اختيار جنس الطبيب الذي سوف يفحصك

خبر موظف الشرطة رقم الاتصال بطبيبك إذا لزم الأمر.

ПАМ'ЯТКА ПРО ПРАВА ЗАТРИМАНОВОГО ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ *МОВА ФАРСИ*

به خاطر داشته باشید:

- ◀ شخص به عنوان بازداشت شده محسوب می شود نه از زمانی که پروتکل تنظیم می شود، بلکه از زمانی که به زور یا به دستور فردی مجبور به حضور نزد افسر مسئول است (یا در محل مشخص شده توسط مامور پلیس)
- ◀ رفتار با شخص بازداشت شده باید با رفتار با شخص بیگناه یکسان باشد
- ◀ امتناع از داشتن وکیل به آزادی شما کمک نخواهد کرد.
- ◀ امتناع از داشتن وکیل دولتی، تنها در صورت حضور او امکان پذیر است
- ◀ رفتار با شخص بازداشت شده باید با رفتار با شخص بیگناه یکسان باشد

شما موظف هستید با ماموران پلیس شرافتمندانه و مؤدبانه رفتار کنید

با حمایت وزارت امور خارجه آمریکا

در صورت بازداشت شدن شما، چه چیز را باید بدانید

اطلاعات برای شخص بازداشت شده

نظر شما مهم است
<http://ulaf.org.ua/np/>

شما بازداشت شده اید

چه چیزی ضروری است:

احساس خود را کنترل کرده و آرام باشید

متن را با دقت بخوانید:

- ◀ شما کمتر از دو ساعت پس از بازداشت حق داشتن وکیل، به حساب دولت را دارید (برای تمام دوره ی بازداشت)
- ◀ برای تشخیص هویت، شما می توانید نام، نام خانوادگی، نام پدر و تایخ تولدتان را به مامور پلیس اعلام کنید.
- ◀ شما حق دارید به تنهایی یا از طریق وکیل در مورد آشنا شدن با اطلاعات تحقیقات مقدماتی و همچنین در مورد جمع آوری شواهد و بازرسی کردن علت بازداشت به حکم دادگاه، دادخواست تنظیم کنید

توجه:

سلامتی خود را ارزیابی کنید!

به خاطر داشته باشید: اگر مشکل سلامتی یا بیماری مضمن دارید، شما حق استفاده از کمک پزشک را دارید (البته با انتخاب شما). شما حق دارید جنسیت پزشکی که شما را تحت نظر می گیرد، انتخاب کنید. در صورت ضرورت اطلاعات تماس پزشک خود را به مامور پلیس بدهید.

- ◀ شما حق دارید بدون مشورت با وکیل خود، از گفتگو با مامور پلیس خودداری کنید (شهادت و پاسخ ندهید)، هیچ سندی را امضاء نکنید
- ◀ نام، نام خانوادگی، نشانی یا شماره تلفن عضو خانواده، فرد نزدیک یا شخص دیگر را (به انتخاب شما)، که فوراً باید درباره ی بازداشت شما اطلاع دریافت کند، اعلام کنید
- ◀ شما حق دارید فوراً و به زبان قابل فهمیدن درباره ی علت بازداشت خود اطلاع دریافت کنید (به علت کدام قانونشکنی مظنون شناخته می شوید)
- ◀ اگر تابع کشور دیگر هستید، حق اطلاع دادن به اداره کنسولگری را دارید. شماره تلفن کنسولگری را به پلیس بدهید (اگر آن را می دانید)

ПАМ'ЯТКА ПРО ПРАВА ЗАТРИМАНОВОГО ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ *МОВА ПУШТУ*

مه هیروی:

- ◀ د شخصو نیولی د پروتوکولو ترتیبولو وروسته هم د نیول شوی سری نه به وی بلکه هغه د قوی او امری پر اساس ئی مجبور دی چه د وکالت لرونکی او موظفو مقامو په نژدی کبئی قرار ولری (پا په کومی مخصوصی خابو کبئی)
- ◀ د نیولی شخصو سره باید لکه د بیگناهه سری سره برخورد وشوی
- ◀ د وکیلو مرستونو اجتناب کول د ستاسی د عاجلو آزادی ته تاثیر نه کوی. د وکیلو مرستونو اجتناب کول چه د ټولو ئی د دولت له حساب څخه دی یوازی د وکیلو په حضور کبئی امکان به لری
- ◀ تاسی کولای شو چه په هره وختو د خپلو وکیل سره مشوری وکری

تاسی باید پولیسو سره معدبانه رفتار کری

څه باید وکری که تاسی ونیولی

د نیول شوی شخصو ته څو نوټونه

ستاسی عقیدتی مهمه ده
<http://ulaf.org.ua/np/>

تاسی ونیول شو

څه باید وکری:

آرام او احساساتی مه شی

د متن محتویاتو په پام ولولی:

- ◀ د دوو ساعتو وروسته چه تاسی ونیولی حق لری چه د دولت له حسابو څخه مدافعی وکیل ولری (د ټولو د نیول شوی په زمانو کبئی)
- ◀ د ستاسی هویت تشخیصولو لپاره کولای شی چه خپله مکمله نوم پولیسو ته وواپی
- ◀ تاسی حق لری چه د محکمی د تحقیقاتی کارونو مخ د ټولو اطلاعاتی موادو پخپله که د مدافعی وکیل په واسطی درخواست وکری او هم درخواست کوی چه د محکمو د نیولی فیصلی او ټولو موادو په دی اړه وړاندی شی

- ◀ تاسی حق لری چه د مدافعی وکیل تر صحبتو پوری د پولیسانو کارمندانو سره خبری اتیری نه کوی (معلومات نه ورکری، پوښتنو ته ځواب نه ورکری، کومی اسنادو لاسلیک نه کوی)
- ◀ کولای شی چه (د ستاسی په انتخابو) نوم، آدرس، د فامیلو عضو د تلفونی نمبر، د نژدی خپیش نوم او یا بله شخص چه په عاجله توگه د ستاسی نیولی په اړه اخطار واخیستلی وواپی
- ◀ تاسی حق لری چه په عاجله توگه د نیولو سببونو د ستاسی په مفهومی ژبو کبئی مطلع شی (د کومی د قانونو نقضولو په اړه تاسی ونیولی)
- ◀ که تاسی بهرنی تابعیت ولری حق لری چه د کانسولگری مؤسسې مو آگاه وکری. پولیسو ته د کانسولگری د تلفون نمبر معلومه وکری (که تاسی ئی ولری)

مهمه ده:

د خپلو صحی وضعه معلومه وکری!

مه هیروی: که ستاسی حالت بده ده او یا تاسی دائمی مریضی لری حق لری چه د دکتورو مرستو واخلي.

حق لری چه د دکتورو جنس چه ستاسی به معاینه به کوی

Копія: прокурору _____
(назва органу прокуратури)

ПРОТОКОЛ
затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину

Місто (сел.) _____ «__» _____ 20__
року

_____ (слідчий, посада, найменування органу, ініціали, прізвище)

«__» _____ 20__ року о _____ годині _____ хвилин,

_____ (місце затримання)

у присутності осіб:

_____ (їх прізвище, ім'я, по-батькові, дата народження та місце проживання)

_____ ,
яким заздалегідь повідомлено про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання: _____

_____ (характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які

застосовуються при проведенні процесуальної дії, підписи осіб)

відповідно до ст. ст. 40, 104, 131,132, 207-211, 213 КПК України затримав особу, підозрювану у вчиненні злочину _____

_____ (прізвище, ім'я та по батькові, місце і дата народження, громадянство, сімейний стан, місце роботи, посада,

_____ відомості про судимість)

Підстави затримання:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

(необхідне підкреслити)

(навести конкретні факти й відомості)

Затриманому _____

(прізвище, ініціали)

згідно з ч. 4 ст. 208 КПК України повідомлено зрозумілою для нього (неї) мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він (вона) підозрюється, а також роз'яснено, що він (вона) має право: отримувати медичну допомогу, негайно повідомити близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб (за вибором) про своє затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України та інші процесуальні права, передбачені КПК України.

Батькам або усиновителям, опікунам, піклувальникам, органам опіки та піклування повідомлено про затримання неповнолітньої особи

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження)

(час, дата та спосіб повідомлення)

Представнику розвідувального органу України

(назва органу, прізвище, ім'я, по батькові)

повідомлено про затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України

(прізвище, ім'я, по батькові)

при виконанні ним службових обов'язків

(час, дата та спосіб повідомлення)

Органу (установі), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги повідомлено про затримання

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження)

Крім того, згідно з ч. 3 ст. 42 КПК України затриманому

(прізвище, ініціали)

роз'яснено, що він має право:

1). знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють;

- 2). бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення у разі необхідності;
- 3). на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних дій; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених КПК України та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату;
- 4). не говорити нічого з приводу підозри проти нього або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання;
- 5). давати пояснення, показання з приводу підозри чи в будь-який момент відмовитися їх давати;
- 6). вимагати перевірки обґрунтованості затримання;
- 7). у разі затримання – негайне повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування згідно з положеннями ст. 213 КПК України;
- 8). збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази;
- 9). брати участь у проведенні процесуальних дій;
- 10). під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу;
- 11). застосовувати з додержанням вимог цього Кодексу технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься вмотивована постанова (ухвала);
- 12). заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо;
- 13). заявляти відводи;
- 14). ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому КПК України, та вимагати відкриття матеріалів згідно зі ст. 290 КПК України;
- 15). одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення;
- 16). оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України;
- 17). вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра не підтвердилась;

18). користуватись рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави.

Згідно з ч. 7 ст. 42 КПК України затриманий

_____ (прізвище, ініціали)

зобов'язаний:

1) прибувати за викликом до суду, а в разі неможливості прибути за викликом у призначений строк – заздалегідь повідомити про це суд;

2). виконувати обов'язки, покладені на нього рішенням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

3). підкорятися законним вимогам та розпорядженням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду.

Ознайомившись з підставами затримання та правами і обов'язками затриманого, підозрюваний _____

_____ (прізвище, ініціали)

пояснив:

_____ (клопотання, заяви чи скарги затриманого, підпис затриманого)

Слідчий _____ на підставі

_____ (прізвище, ініціали)

ч. 3 ст. 208 КПК України, із дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України, у присутності понятих:

1) _____

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження та місце проживання)

;

2) _____

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження та місце проживання)

;

здійснив _____ обшук _____ затриманої _____ особи

_____ (прізвище, ініціали)

під час якого було виявлено та вилучено: _____

_____ (вказується перелік вилучених предметів, речей, документів і цінностей з описом їх індивідуальних

ознак, _____

а при необхідності – місце та інші обставини їх вилучення)

Зауваження і доповнення до протоколу: _____

(спосіб ознайомлення, зауваження і доповнення учасників процесуальної дії; прізвище, ініціали, підпис)

З протоколом ознайомлені поняті, яким у відповідності з вимогами ст. 66 КПК України роз'яснено обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії:

1). _____ (підпис)
(прізвище, ім'я, по батькові)

2). _____ (підпис)
(прізвище, ім'я, по батькові)

У зв'язку з тим, що особа, яка брала участь у проведенні процесуальної дії, відмовилася підписати протокол, їй надано право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання. Така особа пояснила, що:

_____ (пояснення, підпис)

Факт надання письмових пояснень особи щодо причин відмови підписати протокол засвідчується підписом її захисника (законного представника):

_____ (прізвище, ініціали, підпис)

У зв'язку з тим, що особа через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, ознайомлення її з протоколом здійснюється у присутності захисника (законного представника), який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання особою:

_____ (підпис)
особи)

_____ (прізвище, ініціали затриманої

Протокол склав:

_____ (слідчий, посада, найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

Копію протоколу отримав:

_____ (підпис)

_____ (прізвище, ініціали затриманої особи)

10. ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ЗАХИСНИКА ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Підстави набуття процесуального статусу захисника у кримінальному провадженні

Розвиток України як правової держави тісно пов'язаний із запровадженням у її правовій системі інститутів демократії та гуманізму, правових поглядів, які сповідують міжнародні організації, та позицій Європейського суду з прав людини, а також одного із невід'ємних прав особи – права на захист. Останнє передбачено у ст. 63 Конституції України, відповідно до якої підозрюваний, обвинувачений має право на захист.

Для практичної реалізації права на захист у законодавстві України створено адвокатуру, основними завданнями якої є забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги. Саме адвокат, відповідно до вимог чинного КПК України, може набути процесуального статусу «захисник».

Згідно зі ст. 45 КПК України, захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію).

Зазначена стаття чітко визначає суб'єкта надання послуг захисту у кримінальному провадженні – **адвоката** як фізичної особи, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 зазначеного Закону, адвокат – фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені Законом.

З урахуванням вимог ст. 45 КПК України, захисником підозрюваного у кримінальному провадженні може бути лише **адвокат**, відомості про якого внесено до Єдиного реєстру адвокатів України³⁰ та стосовно якого в Єдиному реєстрі адвокатів України не містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю.

З вищевикладеного можливо зробити висновок, що захисником у кримінальному провадженні може бути:

1) особа, яка має свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю;

2) відомості про таке право повинно бути внесено до Єдиного реєстру адвокатів України;

3) у Єдиному реєстрі адвокатів України стосовно такої особи відсутні відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю.

³⁰Порядок ведення Єдиного реєстру адвокатів України затверджено рішенням Ради адвокатів України № 26 від 17 грудня 2012 року.

З огляду на вищевикладене можна зробити висновок про те, що однією з підстав набуття особою процесуального статусу захисника є наявність відповідних документів, якими підтверджується, що вона є адвокатом і має право здійснювати адвокатську діяльність.

Такі вимоги закону зобов'язують слідчого, прокурора здійснювати перевірку компетентності адвоката щодо набуття ним процесуального статусу «захисник». Для цього слідчий, прокурор зобов'язаний встановити та перевірити усі документи, якими підтверджується право певної особи здійснювати адвокатську діяльність.

Підтвердженням про право на зайняття адвокатською діяльністю є наявність відповідного свідоцтва. Повноваження захисника обов'язково повинні бути підтверджені таким свідоцтвом, а його копія долучена до матеріалів кримінального провадження. Слідчому також необхідно встановити особу адвоката, яким надано таке свідоцтво. Це пояснюється тим, що у свідоцтві про зайняття адвокатською діяльністю відсутня фотокартка. Враховуючи це, візуально з'ясувати особу людини, яка надала таке свідоцтво можливо лише за допомогою інших документів, які містять фотокартку, як правило, таким документом повинно бути посвідчення адвоката.

Окрім перевірки зазначених документів, слідчий, прокурор зобов'язаний звернутися до Єдиного реєстру адвокатів та перевірити чинність його права на зайняття адвокатською діяльністю. Це пояснюється тим, що проведення процесуальних дій із адвокатом-захисником, право на зайняття адвокатською діяльністю якого зупинено або припинено, призведе до недійсності процесуальних дій, які були проведені за його участю. Таку перевірку можна зробити звернувшись до мережі «Інтернет» за електронною адресою <https://erau.unba.org.ua/>, де розміщено сайт Національної асоціації адвокатів України. У розділі Єдиний реєстр адвокатів України необхідно ввести інформацію про конкретного адвоката (прізвище, ім'я, по батькові, № свідоцтва, місто, де працює адвокат) і отримати Витяг з Єдиного реєстру адвокатів України, де буде зазначено:

- 1) прізвище, ім'я та по-батькові адвоката;
- 2) номер і дата видачі свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю;
- 3) номер і дата прийняття рішення про видачу свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю (номер і дата прийняття рішення про включення адвоката іноземної держави до Єдиного реєстру адвокатів України);
- 4) найменування і місцезнаходження організаційної форми адвокатської діяльності, номери засобів зв'язку;
- 5) адреса робочого місця адвоката, номери засобів зв'язку (адресою робочого місця адвоката є місцезнаходження обраної адвокатом організаційної форми адвокатської діяльності або адреса фактичного місця здійснення адвокатської діяльності, якщо вона є відмінною від місцезнаходження обраної адвокатом організаційної форми адвокатської діяльності);

6) інформація про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю;

7) інші відомості, передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI.

Зазначений витяг роздруковується та додається до матеріалів кримінального провадження.

У разі, якщо буде встановлено факт про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю щодо адвоката, такий адвокат до кримінального провадження у якості захисника не залучається.

Наявність у адвоката відповідних документів – це не єдина підстава для набуття процесуального статусу захисника у кримінальному провадженні. Окрім вищезазначеного, підставою для залучення адвоката до провадження у якості захисника є наявність таких документів:

- 1) ордера;
- 2) договору підозрюваного із захисником;
- 3) доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Вимога наявності ордера

Відповідно до Положення «Про ордер на надання правової допомоги та порядок ведення реєстру ордерів», затвердженого рішенням Ради адвокатів України від 17.12.2012 № 36, ордер на надання правової допомоги – це письмовий документ, що посвідчує повноваження адвоката на надання правової допомоги у випадках і в порядку, встановлених Законом України від 05 липня 2012 року № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та іншими законами України. Ордер видається (1) **адвокатом**, (2) **адвокатським бюро**, (3) **адвокатським об'єднанням** та повинен містити обов'язкові реквізити, а саме:

1. Серію, порядковий номер ордера.
2. Прізвище, ім'я, по батькові або найменування особи, якій надається правова допомога.

3. Посилання на договір про надання правової допомоги / доручення органу (установи), уповноважених законом на надання безоплатної правової допомоги, номер (у випадку наявності) та дату цього документа.

4. Назву органу, у якому надається правова допомога адвокатом із зазначенням, у випадку необхідності, виду адвокатської діяльності, відповідно до ст. 19 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

5. Прізвище, ім'я, по батькові адвоката, який надає правову допомогу на підставі ордера, номер та дату його свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю, найменування органу, який його видав (КДКА відповідного регіону, з 01.01.2013 радою адвокатів відповідного регіону); номер посвідчення адвоката України, ким та коли воно видане.

6. Ким ордер виданий (назву організаційної форми): адвокатом, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально (із зазначенням адреси робочого

місця); адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням (повне найменування адвокатського бюро/адвокатського об'єднання та його місцезнаходження).

7. Адресу робочого місця адвоката, якщо вона відрізняється від адреси місцезнаходження адвокатського бюро/адвокатського об'єднання, яке видає ордер.

8. Дату видачі ордера.

9. Підпис адвоката, який видав ордер, у разі здійснення ним індивідуальної діяльності (у графі «Адвокат»).

10. Підпис адвоката, який надає правову допомогу, якщо ордер видано адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням (у графі «Адвокат»).

11. Підпис керівника адвокатського бюро/адвокатського об'єднання, відтиск печатки адвокатського бюро/адвокатського об'єднання у випадку, якщо ордер видається адвокатським бюро/адвокатським об'єднанням [Додаток Г].

Вимога щодо наявності договору підозрюваного із захисником

Відповідно до ст. 48 КПК України, захисник до кримінального провадження може бути залучений самостійно підозрюваним, обвинуваченим або їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого. У такому випадку захисник та підозрюваний повинні надати слідчому, прокурору договір, який відповідно до ст. 50 КПК України є документом, яким підтверджуються повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні. Зазначений договір повинен бути складений із дотриманням вимог законодавства, лише за такої умови договір можна вважати підставою набуття адвокатом процесуального статусу «захисник».

Форму і зміст договору про надання правової допомоги передбачено у ст. 27 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Відповідно до зазначеної статті, договір про надання правової допомоги укладається в письмовій формі і до нього застосовуються загальні вимоги договірної права. Договір про надання правової допомоги може укладатися на користь клієнта іншою особою, яка діє в його інтересах. Зміст договору про надання правової допомоги не може суперечити Конституції України та законам України, інтересам держави і суспільства, його моральним засадам, присязі адвоката України та правилам адвокатської етики.

Як правило, для залучення адвоката до кримінального провадження у якості захисника складається письмовий договір, який надається слідчому. Але в той же час слід звернути увагу на те, що законодавство України передбачає можливість складення усного договору про надання правової допомоги. Складання такого договору передбачає ст. 27 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Усний договір може бути укладено у таких випадках:

1) надання усних і письмових консультацій, роз'яснень із правових питань з подальшим записом про це в журналі та врученням клієнту документа, що підтверджує оплату гонорару (винагороди);

2) якщо клієнт невідкладно потребує надання правової допомоги, а укладення письмового договору за конкретних обставин є неможливим – з подальшим укладенням договору в письмовій формі впродовж трьох днів, а якщо для цього існують об'єктивні перешкоди – у найближчий можливий строк.

Враховуючи те, що КПК України не передбачає складення між адвокатом і підозрюваним саме письмового договору, можна говорити про можливість застосування ст. 27 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і під час кримінального провадження. Втім, укладення адвокатського договору в усній формі, як тимчасовий вимушений захід, не може бути перешкодою, наприклад, для оформлення адвокатського ордеру, який необхідно долучити до матеріалів провадження разом з документами, які підтверджують право особи на адвокатську діяльність.

Тобто адвокатський ордер є похідним документом, який посвідчує, що між адвокатом (адвокатським об'єднанням чи бюро) та підозрюваним дійсно укладено договір про надання правової допомоги та те, що адвокату надані права та повноваження. Згідно із змістом ч. 1 ст. 50 КПК, ордер заміняє, а не доповнює договір про надання правової допомоги, який є первинним і головним документом, що підтверджує повноваження захисника.

Вимога щодо наявності доручення органу (установи) уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги

У ст. 49 КПК України передбачено випадки, коли прокурор, слідчий зобов'язані забезпечити залучення захисника для здійснення захисту за призначенням у таких випадках:

1) відповідно до вимог ст. 52 КПК України, коли участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний не залучив захисника;

2) підозрюваний заявив клопотання про залучення захисника, але за відсутності коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно;

3) слідчий, прокурор вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний не залучив його.

Захисник може бути залучений слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом в інших випадках, передбачених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги.

Підставою набуття адвокатом процесуального статусу захисника у вказаних випадках є процесуальний документ – доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги [Додаток Б]. На підставі доручення, виданого органом (установою) системи безоплатної вторинної правової допомоги, адвокат видає ордер та вступає до кримінального провадження в якості захисника.

Процесуальний порядок залучення захисника до кримінального провадження

Випадки залучення захисника до кримінального провадження

Забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, підсудному права на захист полягає в тому, що закон наділяє їх як учасників процесу такою сукупністю процесуальних прав, використання яких дозволяє їм особисто захищатися від підозри чи обвинувачення у вчиненні злочину, відстоювати свої законні інтереси, надає згаданим особам право скористатися юридичною допомогою захисника, забезпечити охорону їхніх особистих і майнових прав, а також забезпечити безпеку підозрюваному, обвинуваченому, захиснику, законному представнику, членам сімей та близьким родичам цих осіб (ст. 2 ЗУ "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" від 23.12.1993 року).

Участь захисника у кримінальному процесі є одним із найважливіших проявів реального забезпечення права обвинувачуваного, підозрюваного, підсудного на захист, гарантованого Конституцією України.

Захисник у будь-який момент може бути залученим до участі у кримінальному провадженні підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами на прохання чи за згодою підозрюваного, обвинуваченого. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані надати затриманій особі або особі, яка тримається під вартою, допомогу у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надати можливість використати засоби зв'язку для запрошення захисника. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані утримуватися від надання рекомендацій щодо залучення конкретного захисника (ч. 1 ст. 48 КПК України). Обвинувачений, підозрюваний вільний у виборі особи, яка буде захищати його у кримінальному процесі, до того ж, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд сприяють йому в цьому шляхом надання допомоги у встановленні зв'язку. Вибір та залучення захисника відбувається на засадах незалежності від рекомендацій державних органів для забезпечення об'єктивності та справедливості розгляду кримінальної справи. Крім того, у ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод йдеться, що кожен обвинувачений у вчиненні кримінального злочину має щонайменше такі права – захищати себе особисто або безпосередньо через юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права у ст. 14 проголошує право кожної людини у разі звинувачення у скоєнні протиправної дії захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним захисника. Основні положення про роль адвокатів, що прийняті VIII Конгресом ООН від 01.08.1990, зазначають, що будь-яка людина має право звернутися по допомогу до адвоката за своїм вибором для підтвердження своїх прав і захисту в усіх стадіях кримінальної процедури. Будь-яка вищезазначена особа, яка не має адвоката, у випадках, коли інтереси правосуддя вимагають цього, повинна бути забезпечена допомогою адвоката, котрий має відповідну компетенцію та досвід ведення

таких справ, щоб забезпечити їй ефективну допомогу без оплати з її боку, якщо у неї немає необхідних коштів (п. 6 цього ж Положення). Затриманій, заарештованій або поміщеній в тюрму особі мають бути забезпечені необхідні умови, час і засоби для зустрічі або комунікацій й консультацій з адвокатом без зволікань, перешкод і цензури, з повною їх конфіденційністю. Такі консультації можуть бути в полі зору, проте, за межами чутності уповноважених посадових осіб (п. 8).

Основні процесуальні питання залучення захисника до участі у кримінальному провадженні регламентовано параграфом 3 глави 3 КПК України «Сторона захисту».

Чинний КПК України передбачає два види залучення захисника до кримінального провадження:

1) залучення підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінальному провадженні, тобто залучення у вигляді «запрошення захисника» (ст. 48 КПК України);

2) залучення захисника слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням, тобто залучення у вигляді «призначення захисника» (ст.ст. 49, 53 КПК України).

Згідно зі ст. 59 Конституції України, кожен має право на правову допомогу та кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Реалізація цього конституційного положення зобов'язує слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд утримуватися від надання рекомендацій щодо залучення конкретного захисника. Такий обов'язок також є гарантією забезпечення права на правову допомогу, що має надаватися компетентною та неупередженою особою, яка не має будь-яких особистих інтересів у конкретному кримінальному провадженні, а діє виключно в інтересах підозрюваного, обвинуваченого.

За певних обставин, захисник може залучатися не тільки підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого, а й слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням.

Згідно зі ст. 49 КПК України, слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні у випадках:

1) участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений не залучив захисника (ст. 52 КПК України):

- щодо особливо тяжких злочинів з моменту набуття особою статусу підозрюваного;

- щодо осіб, які підозрюються або у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;

- щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;

- щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, – з моменту встановлення цих вад;

- щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, – з моменту встановлення цього факту;

- щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, – з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності;

- щодо реабілітації померлої особи – з моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи;

- щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження, - з моменту прийняття відповідного процесуального рішення;

- у разі укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості - з моменту ініціювання укладення такої угоди.

2) підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника, але за відсутності коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно;

3) слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його;

4) залучення захисника для проведення окремої слідчої дії (ст. 53 КПК України).

Захисник може бути залучений слідчим, прокурором, слідчим суддею судом в інших випадках, передбачених законом, щорегулює надання безоплатної правової допомоги.

Слід зазначити, що залучення захисника за призначенням у вищезазначених випадках є обов'язком слідчого, що зумовлено не тільки інтересами самого підозрюваного, обвинуваченого, а й публічними інтересами, які полягають у вирішенні завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України, зокрема, щодо охорони прав, свобод та законних інтересів його учасників.

Рішення про залучення захисника за призначенням має бути формалізовано слідчим, прокурором у постанові, а слідчим суддею, судом – в ухвалі, якою доручає відповідному органу, визначеному законом (адвокатському об'єднанню, органу адвокатського самоврядування, центру з надання безоплатної правової допомоги тощо), призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття у зазначений у постанові (ухвалі) час і місце для участі у кримінальному провадженні.

Вимоги щодо форми та змісту постанови як виду процесуальних рішень слідчого, прокурора встановлено ст. 110 КПК України. Ухвала слідчого судді, суду має відповідати загальним вимогам, передбаченим статтями 370, 372 КПК України, з урахуванням особливостей рішення про призначення захисника.

Алгоритм дій слідчого щодо залучення захисника до кримінального провадження

Алгоритм дій слідчого щодо залучення захисника до кримінального провадження буде розглянуто у двох видах цієї діяльності:

1) «запрошення захисника», тобто залучення підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінальному провадженні (ст. 48 КПК України);

2) «призначення захисника», тобто залучення захисника слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням (ч. 2 ст. 48, ст.ст. 49, 53 КПК України).

Залучення захисника до кримінального провадження слідчим, прокурором потребує від останніх встановлення для того відповідних підстав і проведення ряду процесуальних дій.

Алгоритм дій слідчого у разі «запрошення захисника» підозрюваним

Крок перший – роз'яснення підозрюваному права на захист.

Слідчий, прокурор у разі проведення процесуальних дій, які надають особі статусу підозрюваного (затримання особи згідно зі ст. 207, 208 КПК України, або повідомлення про підозру), зобов'язані роз'яснити підозрюваному у відповідному процесуальному документі (пам'ятка про права та обов'язки підозрюваного) його права та обов'язки, у тому числі і право на захист його прав захисником (у тому числі надання безоплатного захисника). Роз'яснити, що, згідно зі ст. 50 КПК України, захисником може бути *тільки адвокат*.

Такий обов'язок слідчого, прокурора передбачено у ч. 2 ст. 20 КПК України, згідно з якою слідчий, прокурор, **зобов'язані** роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника.

Крок другий – надання можливості підозрюваному залучити захисника до кримінального провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 48 КПК України, захисник до кримінального провадження може бути залучений самим підозрюваним у *будь-який момент*. Тобто підозрюваний має право залучити захисника до кримінального провадження на будь-якому етапі досудового розслідування³¹.

³¹Це правило не стосується випадків, передбачених ст. 52 КПК України, коли участь захисника є обов'язковою. У такому випадку захисник залучається до справи з моменту набуття особою процесуального статусу «підозрюваний».

Про бажання залучити до кримінального провадження адвоката-захисника підозрюваний повідомляє слідчого, прокурора, надавши йому відповідну заяву.

Слідчий, прокурор **зобов'язані утримуватися від надання рекомендацій** щодо залучення конкретного захисника.

Згідно з ч. 1 ст. 48 КПК України, окрім самого підозрюваного, захисника до кримінального провадження *за проханням чи згодою підозрюваного* можуть залучити:

- законний представник підозрюваного;
- інші особи (наприклад батьки, чоловік чи дружина, діти).

Частиною 1 ст. 48 КПК України передбачено **обов'язок** слідчого, прокурора надати затриманій особі чи особі, яка тримається під вартою, *допомогу у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника*, а також надати *можливість використати засоби зв'язку для запрошення захисника*. Така допомога може проявлятися у наданні можливості зателефонувати рідним чи знайомим з метою допомоги у залученні адвоката-захисника. Якщо ж підозрюваний чітко знає якого адвоката він бажає залучити як захисника, він може зателефонувати безпосередньо цьому адвокату та запросити його до захисту.

Крок третій – прийняття слідчим документів, що підтверджують повноваження захисника, дії захисника щодо захисту прав підозрюваного.

Для вступу у кримінальне провадження у якості захисника адвокат повинен надати слідчому такі документи:

1) свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю та документ, що посвідчує особу адвоката (до кримінального провадження долучаються копії цих документів);

2) ордер;

3) договір із захисником;

4) доручення центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Документи, вказані у п. п. 2, 3, 4, до провадження долучаються в оригіналах.

Відповідно до ч. 2 ст. 50 КПК України, встановлення будь-яких додаткових вимог не допускається. Винятком є обов'язок пред'явлення захисником документа, що посвідчує його особу. Враховуючи такі вимоги, слідчому *не потрібно складати будь-яких інших процесуальних документів*.

Надавши відповідні документи, захисник відразу має право здійснювати свою функцію, у тому числі й конфіденційне побачення із підзахисним та інші, передбачені КПК України. Права та обов'язки захисника будуть проаналізовані у розділі 3 цих методичних рекомендацій.

Варто звернути увагу на особливості складення договору між адвокатом та підозрюваним.

У ст. 50 КПК України зазначено, що повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні підтверджуються договором, складеним між захисником та підозрюваним. У ст. 51 КПК України зазначено, що договір із

захисником має право укласти особа, передбачена в ч. 1 ст. 45 КПК України, у тому числі і підозрюваний. Також договір із захисником можуть укласти інші особи, які діють в його інтересах, за клопотанням підозрюваного або за його наступною згодою (це законний представник підозрюваного, інші особи).

У ст. 51 КПК України йде мова про укладення договору між адвокатом та однією з вищеназваних осіб. Слід звернути увагу на те, що КПК України не визначає форму договору, а тому в даному випадку слід керуватися законом, який встановлює загальні положення про договір, а саме нормами Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Так, відповідно до ст. 640 ЦК України, *договір є укладеним з моменту одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції*. Тобто із зазначеної норми випливає, що між адвокатом та підозрюваним не обов'язково повинен бути складений письмовий договір. Досягнення домовленості між підозрюваним та адвокатом про надання останнім юридичних послуг, відповідно до ЦК України, є досягненням договору, на підставі якого адвокат видає ордер³², чим підтверджує свої повноваження захисника у кримінальному провадженні.

Втім, випадок укладення усного договору між адвокатом і підозрюваним є винятковим. Відповідно до ч. 2 ст. 27 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», договір про надання правової допомоги може вчинятися **усно у таких випадках:**

1) надання усних і письмових консультацій, роз'яснень із правових питань з подальшим записом про це в журналі та врученням клієнту документа, що підтверджує оплату гонорару (винагороди);

2) якщо клієнт невідкладно потребує надання правової допомоги, а укладення письмового договору за конкретних обставин є неможливим – з подальшим укладенням договору в письмовій формі протягом трьох днів, а якщо для цього існують об'єктивні перешкоди – у найближчий можливий строк.

Відповідно до ч. 1 ст. 27 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», договір про надання правової допомоги укладається *в письмовій формі*.

Алгоритм дій слідчого щодо «призначення захисника»

Випадки залучення захисника слідчим, прокурором для здійснення захисту за призначенням, відповідно до ч. 2 ст. 48, ст. 49 КПК України, можна умовно розділити на два види:

1) дії слідчого щодо залучення захисника до кримінального провадження у разі затримання особи за підозрою у вчиненні злочину, згідно зі ст. ст. 208, 207 КПК України;

³²Ордер може бути виданий у тому числі і адвокатом, який здійснює свою діяльність індивідуально. Це передбачено ч.2 ст. 26 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також передбачено у Положенні «Про ордер на надання правової допомоги та порядок ведення реєстру ордерів», затвердженому рішенням Ради адвокатів України від 17.12.2012 № 36.

2) дії слідчого щодо залучення захисника до кримінального провадження у випадках, не пов'язаних із затриманням особи згідно зі ст. ст. 208, 207 КПК України.

Розглянемо окремо кожен вид залучення захисника слідчим, прокурором.

1. Дії слідчого щодо залучення захисника до кримінального провадження у випадках.

У разі, якщо випадок залучення до кримінального провадження захисника за призначенням виник під час досудового розслідування стосовно підозрюваного, який не затримувався згідно зі ст. ст. 207, 208 КПК України, слідчий зобов'язаний вчинити ряд процесуальних дій для залучення захисника до кримінального провадження.

Алгоритм дій слідчого такий:

Крок перший – складання слідчим постанови про доручення призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням.

У разі повідомлення про підозру, підозрюваному, відповідно до ст. 20 КПК України, слідчий зобов'язаний роз'яснити його права та **забезпечити** право на кваліфіковану правову допомогу.

У разі, коли підозрюваний заявив клопотання про залучення захисника, але за відсутності коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно, слідчий, прокурор зобов'язані залучити захисника для здійснення захисту за призначенням відповідно до ч. 1 ст. 49, ч. 3 ст. 20 КПК України. У такому випадку підозрюваному *правова допомога надається безоплатно за рахунок держави.*

Крок другий – складання процесуальних документів для залучення захисника до кримінального провадження.

Для залучення до кримінального провадження захисника за призначенням слідчий, прокурор, відповідно до ч. 2 ст. 49 КПК України, вносить постанову, якою доручає відповідному **центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги** призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття у зазначені у постанові (ухвалі) час і місце для участі у кримінальному провадженні.

Вищезазначена постанова складається слідчим, прокурором відповідно до вимог ст. 110 КПК України. В мотивувальній частині зазначеної постанови слідчий, прокурор повинен вказати встановлені під час досудового розслідування обставини, за яких він доручає центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги призначити адвоката для здійснення захисту підозрюваного. Окрім цього, в постанові необхідно вказати відомості про особу, якій необхідно надати безоплатну правову допомогу.

Крок третій – направлення постанови про залучення захисника за призначенням до центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Відповідно до ч. 3 ст. 49 КПК України, постанова про доручення призначити адвоката **негайно направляється** до центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги і є обов'язковою для негайного виконання.

Невиконання, неналежне або несвоєчасне виконання постанови про доручення призначити адвоката тягнуть відповідальність, встановлену законом.

Для забезпечення негайного направлення зазначеної постанови слідчий направляє зазначену постанову до центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги за допомогою телефонного, факсимільного зв'язку на єдиний телефонний номер системи надання безоплатної вторинної правової допомоги (0-800-213103) (контактний центр системи надання безоплатної правової допомоги) та інші телефонні номери, електронної пошти або через комплексну інформаційно-аналітичну систему забезпечення надання безоплатної правової допомоги.

Крок четвертий – контроль своєчасності прибуття адвоката, який направляється центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги, до слідчого підрозділу.

Відповідно до ч. 6 ст. 19 ЗУ «Про безоплатну правову допомогу», у разі отримання постанови слідчого, прокурора, ухвали слідчого судді, суду про залучення захисника для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги *зобов'язаний негайно призначити захисника.*

Уповноважена службова особа центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги в установленому порядку **призначає адвоката** шляхом видання доручення для підтвердження його повноважень для надання підозрюваному безоплатної вторинної правової допомоги, *копія якого із зазначенням реєстраційного номера повідомлення за допомогою факсимільного зв'язку, електронної пошти або через систему забезпечення надання безоплатної правової допомоги передається до слідчого підрозділу, де реєструється [Додаток Б].*

Уповноважена службова особа центру з надання допомоги *негайно* перед передачею копії доручення до слідчого підрозділу *повідомляє призначеному адвокату реквізити виданого доручення*, на підставі якого таким **адвокатом видається ордер**, з яким він прибуває до підозрюваного.

Крок п'ятий – прийняття документів, що підтверджують повноваження захисника.

Прибувши до слідчого підрозділу адвокат надає такі документи:

1) свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю та документ, що посвідчує особу адвоката (до кримінального провадження долучаються копії цих документів);

2) ордер, який виданий ним на підставі доручення центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Відповідно до ч. 2 ст. 50 КПК України, встановлення будь-яких додаткових вимог не допускається. Винятком є обов'язок пред'явлення захисником документа, що посвідчує його особу. Враховуючи такі вимоги, слідчому *не потрібно складати будь-яких інших процесуальних документів для допуску захисника до кримінального провадження.*

Надавши відповідні документи, захисник відразу має право здійснювати свою функцію, у тому числі й конфіденційне побачення із підзахисним та інші, передбачені КПК України.

Залучення захисника до проведення окремої слідчої дії

У КПК України передбачено процесуальний порядок залучення захисника до проведення окремої процесуальної дії. Алгоритм процесуальних дій слідчого такий:

Крок перший – встановлення слідчим наявності невідкладних випадків залучення захисника до проведення окремої процесуальної дії, якими відповідно до ст. 53 КПК України є такі:

- 1) коли є потреба у проведенні невідкладної процесуальної дії за участю захисника, а завчасно повідомлений захисник не може прийти для участі у проведенні процесуальної дії чи забезпечити участь іншого захисника;
- 2) якщо підозрюваний виявив бажання, але ще не встиг залучити захисника або прибуття обраного захисника неможливе;
- 3) запросити захисника до участі в окремій процесуальній дії має право і сам підозрюваний, обвинувачений.

Якщо потреби у проведенні невідкладних процесуальних дій за участю захисника немає і коли неможливе прибуття захисника, обраного підозрюваним, протягом двадцяти чотирьох годин, слідчий має право запропонувати підозрюваному залучити іншого захисника.

У КПК України передбачено *можливість підозрюваного, обвинуваченого самостійно залучити захисника для проведення окремої процесуальної дії, що передбачено ч. 2 ст. 53 КПК України.*

Зазначеною нормою передбачено умови самостійного запрошення захисника підозрюваним:

- потреби у проведенні невідкладних процесуальних дій за участю захисника немає;
- неможливе прибуття захисника, обраного підозрюваним, обвинуваченим, протягом двадцяти чотирьох годин.

Про бажання залучити захисника до окремої процесуальної дії підозрюваний подає заяву. У заяві підозрюваний повинен вказати прізвище та інші дані адвоката, якого він бажає залучити до кримінального провадження як захисника. Отримавши таку заяву, слідчий зобов'язаний невідкладно забезпечити можливість підозрюваному зв'язатися з обраним ним адвокатом та укласти з ним договір.

У разі укладення договору адвокат надає слідчому документи, передбачені ст. 50 КПК України, та вступає до кримінального провадження у якості захисника.

У разі, якщо ж підозрюваний самостійно не залучив захисника, його залучення здійснює слідчий, прокурор за правилами ст. 49 КПК України (за призначенням).

Крок другий – складання слідчим постанови про доручення центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги призначити адвоката для проведення окремої процесуальної дії.

У разі, коли під час досудового розслідування слідчим встановлені підстави залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії за призначенням, слідчий повинен діяти за правилами ст. 49 КПК України.

Для залучення до кримінального провадження захисника для проведення окремої процесуальної дії за призначенням слідчий, прокурор, відповідно до ч. 2 ст. 49 КПК України, виносить постанову, якою доручає відповідному органу (установі), уповноваженому законом на **надання безоплатної вторинної правової допомоги** призначити адвоката для проведення окремої процесуальної дії за призначенням та забезпечити його прибуття у зазначені у постанові час і місце для участі у кримінальному провадженні.

Вищезазначена постанова складається слідчим, прокурором відповідно до вимог ст. 110 КПК України. В мотивувальній частині зазначеної постанови слідчий, прокурор повинен вказати встановлені під час досудового розслідування обставини, за яких він доручає центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги призначити адвоката для проведення окремої процесуальної дії. Окрім цього, в постанові необхідно вказати відомості про підозрюваного, щодо якого необхідно провести окрему процесуальну дію за участі захисника.

Крок третій – направлення процесуальних документів до центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Відповідно до ч. 3 ст. 49 КПК України, постанова про доручення призначити адвоката **негайно направляється** відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної вторинної правової допомоги і є обов'язковою для негайного виконання. Невиконання, неналежне або несвоєчасне виконання постанови про доручення призначити адвоката тягнуть відповідальність, встановлену законом.

Крок четвертий – контроль своєчасності прибуття адвоката, який направляється центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги, до слідчого підрозділу.

Відповідно до ч. 6 ст. 19 ЗУ «Про безоплатну правову допомогу», у разі отримання постанови слідчого, прокурора, про залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії, центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги **зобов'язаний негайно призначити захисника.**

Уповноважена службова особа центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги в установленому порядку **призначає адвоката** шляхом *видання доручення* для підтвердження його повноважень для участі у проведенні окремої процесуальної дії, *копія якого* із зазначенням реєстраційного номера повідомлення за допомогою факсимільного зв'язку, електронної пошти або через систему забезпечення надання безоплатної правової допомоги передається до слідчого підрозділу, де реєструється [Додаток В].

Уповноважена службова особа центру з надання допомоги *негайно* перед передачею копії доручення до слідчого підрозділу *повідомляє* призначеному адвокату *реквізити* виданого доручення, на підставі якого таким **адвокатом видається ордер**, з яким він прибуває до підозрюваного.

Крок п'ятий – прийняття документів, що підтверджують повноваження захисника.

Прибувши до слідчого підрозділу адвокат надає такі документи:

1) свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю та документ, що посвідчує особу адвоката (до кримінального провадження долучаються копії цих документів);

2) ордер, який виданий ним на підставі доручення центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Відповідно до ч. 2 ст. 50 КПК України, встановлення будь-яких додаткових вимог не допускається. Винятком є обов'язок пред'явлення захисником документа, що посвідчує його особу. Враховуючи такі вимоги, слідчому *не потрібно складати будь-яких інших процесуальних документів для допуску захисника до кримінального провадження.*

Надавши відповідні документи, захисник відразу має право здійснювати свою функцію, у тому числі й конфіденційне побачення із підзахисним та інші, передбачені КПК України.

Під час проведення окремої процесуальної дії захисник має ті самі права і обов'язки, що й захисник, який здійснює захист протягом кримінального провадження (ч. 3 ст. 53 КПК України).

Захисник як до процесуальної дії, так і після неї має право зустрічатися з підозрюваним, обвинуваченим для підготовки до проведення процесуальної дії або обговорення її результатів (ч. 4 ст. 53 КПК України).

Здійснення захисту під час проведення окремої процесуальної дії не покладає на захисника обов'язку надалі здійснювати захист у всьому кримінальному провадженні або на окремій його стадії (ч. 5 ст. 53 КПК України).

Права та обов'язки захисника

Після вступу у кримінальне провадження, адвокату надається процесуальний статус «захисник», що тягне за собою можливість користуватися правами, що передбачені в КПК України для цього учасника провадження. Окрім прав, КПК України передбачає для захисника і обов'язки. Чітке визначення прав та обов'язків захисника надає йому можливість у повному обсязі забезпечити конституційне право на захист підозрюваного (обвинуваченого).

ПРАВА ЗАХИСНИКА

У КПК України не передбачено окремої статті, де були б перелічені права захисника. Такі права містяться у різних статтях § 3 глави 3 КПК України «Сторона захисту». Слід зазначити, що поняття «право» слід розуміти як систему загальнообов'язкових, формально визначених норм, встановлених і

санкціонованих силою держави і спрямованих на регулювання поведінки суб'єктів кримінального процесу. Права захисника слід розуміти як врегульований засадою диспозитивності можливий алгоритм дій (поведінки) захисника в межах та у спосіб, які визначені нормами КПК України.

З аналізу норм, якими врегульовано діяльність захисника у кримінальному судочинстві, можна визначити та проаналізувати систему прав захисника:

ПРАВА ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ЯКИМИ МАЄ ПРАВО КОРИСТУВАТИСЯ ЗАХИСНИК

Відповідно до ч. 4 ст. 46 КПК України, захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених ст. 50 КПК України, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду.

Користуючись вказаними правами, адвокат не має права ігнорувати думку підзахисного, його показання, ставлення до пред'явленої підозри. Адвокат не є вільним у визначенні позиції, за винятком деяких випадків, але у вирішенні питань правового характеру, виборі тактики і методики захисту є незалежним.

Навіть якщо підзахисний визнає себе винним у вчиненні інкримінованого злочину, адвокат має право за наявності для цього підстав відстоювати перед слідчим і судом його невинність чи "меншу винність". Коли ж він заперечує свою вину, а адвокат переконаний у його винності, то колізія (розбіжність) позицій підзахисного і захисника в даному питанні недопустима. У цьому випадку адвокат не має права діяти за своїм внутрішнім переконанням, бо він фактично стане особою, яка обвинувачує, або суддею, який вирішує питання про винність свого підзахисного.

З урахуванням аналізованої норми, захисник має право під час досудового розслідування користуватися правами підозрюваного, які передбачені ч. 3 ст. 42 КПК України. У той же час нормою встановлено обмеження на ті права підозрюваного, які можуть здійснюватися безпосередньо самим підозрюваним, які передбачені у п. п. 3, 4, 5, 7 ч. 3 ст. 42 КПК України.

Іншими правами підозрюваного, що передбачені у ч. 3 ст. 46 КПК України, може також користуватися захисник. Відповідно до вказаної норми захисник має право:

- знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюють його підзахисного. Зазначене право надає захиснику можливість ознайомитися з процесуальними документами, в яких сформульовано підозру;

- бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення. У всіх випадках проведення процесуальних дій за участі захисника слідчий зобов'язаний роз'яснити захиснику (а також і іншим учасникам процесуальної дії) його права і надати їх роз'яснення;

- на участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях за участі підозрюваного. Захисник має право бути присутнім під час виконання будь-якої процесуальної дії за участю підозрюваного (таке право передбачено і у ч. 5 ст. 46 КПК України, яка буде проаналізована нижче);

- вимагати перевірки обґрунтованості затримання. Захисник має право звернутися до прокурора (вищестоящого прокурора), а також слідчого судді (ст. 206 КПК України) з вимогою перевірки законності затримання підозрюваного та вимогою звільнити його;

- збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази. Відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України (збирання доказів), сторона захисту здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Ініціювання стороною захисту проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 КПК України. Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді;

- брати участь у проведенні процесуальних дій. Захисник, відповідно до ст. 220 КПК України, може надати слідчому, прокурору клопотання про надання йому дозволу бути присутнім при проведенні певної процесуальної дії (яка проводиться не за участю підозрюваного);

- під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу;

- застосовувати з додержанням вимог КПК України технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосовування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься вмотивована постанова (ухвала);

- заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо. Таке клопотання захисник надає слідчому, відповідно до ст. 220 КПК України, яке повинно бути розглянуте впродовж трьох днів;

- заявляти відводи. У разі встановлення захисником обставин, за яких виключається участь у кримінальному провадженні слідчого, прокурора,

слідчого судді, захисником подається заява про відвід, відповідно до вимог ст.ст. 75–83 КПК України;

- ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 221 КПК України, та вимагати відкриття матеріалів, згідно зі ст. 290 КПК України;

- одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення;

- оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України. Слід зазначити, що до компетенції захисника з-поміж десяти предметів оскарження, передбачених ч. 1 ст. 303 КПК України, які підлягають розгляду слідчим суддею на стадії досудового розслідування, належить:

1) бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у непервинній тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК України, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК строк, - заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільцем тимчасово вилученого майна, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. Цей предмет оскарження охоплює необмежене коло випадків, а саме: усі без винятку випадки, коли процесуальний закон прямо зобов'язує слідчого, прокурора здійснити певну процесуальну дію чи прийняти процесуальне рішення, або здійснення процесуальної дії чи прийняття процесуального рішення вимагає конкретна процесуальна ситуація, що склалася у кримінальному провадженні, а слідчий, прокурор такої дії не виконує чи такого рішення не приймає. Як приклад, предметом оскарження може бути несвоєчасний розгляд слідчим, прокурором клопотання захисника про надання йому для ознайомлення матеріалів досудового розслідування до його завершення, відповідно до ст. ст. 220, 221 КПК України.

Але слід обов'язково мати на увазі, що це має бути бездіяльність слідчого, прокурора, яка істотно зачіпає права, свободи та законні інтереси підозрюваного, суттєво обмежує надані законом можливості самому захиснику ефективно здійснювати захист або яка загрожує всебічному, повному та неупередженому дослідженню обставин кримінального провадження, а тому вимагає втручання у цю ситуацію слідчого судді з метою її термінового та законного вирішення, тому що, згідно з ч. 2 ст. 303 КПК України, скарги на іншу бездіяльність слідчого або прокурора не розглядаються під час досудового розслідування;

2) рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування - потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Він охоплює оскарження не лише підстав

прийняття процесуального рішення про зупинення досудового розслідування, а й порядку зупинення, відповідно до ст. 280 КПК України, коли з позицій захисту сам порядок зупинення шкодить або може зашкодити правам, свободам та законним інтересам підозрюваного;

3) рішення слідчого про закриття кримінального провадження - заявником, потерпілим, його представником чи законним представником. З-поміж рішень про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного, з огляду на виконувану захисником функцію, предметом оскарження можуть бути лише ті, які прямо чи опосередковано можуть негативно вплинути на права чи законні інтереси власне підозрюваного;

4) рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи - заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

5) рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим - особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою

6) рішення, дії чи бездіяльність прокурора при застосуванні заходів безпеки. В цьому випадку необхідно керуватися положеннями ст. ст. 2, 3, 5, 6, 7 Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві", у яких визначено осіб, зокрема підозрюваних, захисник, члени їхніх сімей і близькі родичі, що мають право на забезпечення безпеки у кримінальному провадженні;

7) рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Ініціювання захисником проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій шляхом подання слідчому, прокурору клопотань з метою збирання доказів захисту, відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України. Закон встановлює, що такі клопотання слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання клопотання і задовольнити їх за наявності достатніх підстав;

8) рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченим главою 39 КПК України. Якщо під час досудового розслідування будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, то, згідно з положеннями ч. 2 ст. 503 КПК України, слідчий, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжує його згідно з правилами, передбаченими відповідною главою КПК України;

- вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися;

- користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави.

9-1) рішення прокурора про відмову в задоволенні скарги на недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування - особою, якій відмовлено у задоволенні скарги, її представником, законним представником чи захисником;

10) повідомлення слідчого, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом - підозрюваним, його захисником чи законним представником;

11) відмова слідчого, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктом 9-1 частини першої статті 284 КПК України, - стороною захисту, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, її представником.

ПРАВА, ЯКІ НАДАНІ КПК УКРАЇНИ БЕЗПОСЕРЕДНЬО ЗАХИСНИКУ

Відповідно до ч. 5 ст. 46 КПК України, захисник має право:

1) брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого;

2) до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту – такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості. Такі зустрічі можуть відбуватися під візуальним контролем уповноваженої службової особи, але в умовах, що виключають можливість прослуховування чи підслуховування.

1) Право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого

Захисник має право брати участь у будь-якій процесуальній дії, яка проводиться за участю підозрюваного. Для забезпечення цього права про проведення процесуальних дій, у тому числі і слідчих (розшукових) дій, захисник повідомляється слідчим, прокурором відповідно до вимог КПК України.

У КПК України щодо цього правила існує виняток. Відповідно до ч. 2 ст. 46 КПК України, неприбуття захисника для участі у проведенні певної процесуальної дії, якщо захисник був завчасно попереджений про її проведення, і за умови, що підозрюваний, обвинувачений не заперечує проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, не може бути підставою для визнання цієї процесуальної дії незаконною, крім випадків, коли участь захисника є обов'язковою. У такому випадку слідчий повинен отримати від підозрюваного відповідну заяву, а також повідомити про це захисника.

Підозрюваний має право відмовитися від проведення процесуальної дії без участі захисника (у тому числі і у випадку, коли участь захисника не є

обов'язковою). У такому випадку її проведення відкладається або для її проведення залучається захисник у порядку, передбаченому ст. 53 КПК України (залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії).

2) Право до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту – такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості.

Правом захисника є можливість конфіденційного побачення з підозрюваним як до першого допиту, так і після нього впродовж усього кримінального провадження без обмеження кількості та тривалості. Важливою умовою такого побачення є те, що для його проведення закон не передбачає отримання дозволу слідчого. Підставою для можливості здійснення побачення з підозрюваним є набуття адвокатом процесуального статусу «захисник».

Відповідно до ч. 5 ст. 12 Закону України «Про попереднє ув'язнення», особа, взята під варту, має право на побачення із захисником наодинці, без обмеження кількості побачень та їх тривалості, у вільний від виконання слідчих дій час. Повноваження захисника щодо здійснення захисту особи, яка тримається під вартою, підтверджуються відповідно до ст. 50 КПК України. Адміністрація установи повинна забезпечити умови для проведення побачень, у тому числі які виключають при побаченні із захисником можливість третіх осіб мати доступ до інформації, що надається в процесі побачення.

Враховуючи вимоги зазначеної статті, а також ст. 50 КПК України, для того щоб побачитися із своїм підзахисним, адвокатів-захиснику потрібно надати до установи попереднього ув'язнення такі документи:

- 1) свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю;
- 2) ордер, договір із захисником або доручення органу (установи), уповноваженого законом, на надання безоплатної правової допомоги.

Варто звернути увагу на те, що у ч. 2 ст. 50 КПК України зазначено, що встановлення будь-яких додаткових вимог, крім пред'явлення захисником документа, що посвідчує його особу, або умов для підтвердження повноважень захисника чи для його залучення до участі в кримінальному провадженні, не допускається. Враховуючи таку вимогу, інших документів, окрім вищезазначених, захиснику для здійснення побачення з підозрюваним не потрібно.

ОБОВ'ЯЗКИ ЗАХИСНИКА

Перед аналізом обов'язків захисника слід звернути увагу на загальне поняття терміна «обов'язок», який визначається як те, чого треба беззастережно дотримуватися, що слід безвідмовно виконувати відповідно до вимог КПК України.

У нормах КПК України існують обов'язки, які зобов'язують захисника діяти певним чином (уповноважуючі), та норми, які забороняють захиснику вчиняти ті чи інші дії (забороняючі). Розглянемо окремо кожен групу обов'язків.

1. УПОВНОВАЖУЮЧІ ОБОВ'ЯЗКИ:

- відповідно до ч. 1 ст. 47 КПК України, захисник зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені КПК України та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого.

У нормах КПК України передбачено процесуальні засоби діяльності захисника. Відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України, сторона захисту має право здійснювати збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Ініціювання стороною захисту проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 КПК України, а постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді. Використовуючи різноманітні засоби захисту, захисник повинен інформувати підозрюваного про тактичні прийоми, які має намір застосувати, роз'яснити їх суть, щоб їх застосування не було несподіванкою для підозрюваного і не викликало з його боку небажаної реакції;

- частина 2 ст. 47 КПК України зобов'язує захисника перебувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого.

У разі неможливості прибути в призначений строк захисник зобов'язаний завчасно повідомити про таку неможливість та її причини слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд, а у разі, якщо він призначений органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, – також і цей орган (установу);

- **відповідно до ч. 4 ст. 47 КПК України**, захисник після його залучення до кримінального провадження має право відмовитися від виконання своїх обов'язків лише у чітко передбачених у КПК України випадках:

1) якщо є обставини, які згідно з КПК України виключають його участь у кримінальному провадженні;

2) незгоди з підозрюваним, обвинуваченим щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків обов'язкової участі захисника;

3) умисного невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недодержанні законних порад захисника, порушенні вимог КПК України;

4) якщо він свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги у конкретному провадженні, що є особливо складним.

2. ЗАБОРОНЯЮЧІ ОBOB'ЯЗКИ:

- відповідно до ч. 3 ст. 47 КПК України, захисник без згоди підозрюваного, обвинуваченого не має права розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю в кримінальному провадженні і становлять адвокатську або іншу охоронювану законом таємницю;

- згідно з ч. 1 ст. 46 КПК України, не має права взяти на себе захист іншої особи або надавати їй правову допомогу, якщо це суперечить інтересам особи, якій він надає або раніше надавав правову допомогу.

ДОРУЧЕННЯ

для здійснення захисту за призначенням
від _____ 20__ року № _____

до постанови _____
(посада, прізвище, ім'я, по батькові особи (слідчого, прокурора), що
винесла постанову)
від _____ 20__ року № _____

1. Дніпропетровський обласний центр з надання безоплатної вторинної допомоги
(найменування центру з надання безоплатної вторинної правової
допомоги)

в особі _____
(прізвище, ім'я, по батькові уповноваженої службової особи (чергового)
центру)

який діє на підставі наказу директора центру від _____ 20__ року № _____,
призначає адвоката

_____ (прізвище, ім'я, по батькові)

(свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю від _____ 20__ року
№ _____, контактний телефон: _____, поштова адреса: _____) для надання
безоплатної вторинної правової допомоги (здійснення захисту)

_____ (прізвище, ім'я, по батькові особи, якій призначається адвокат, у давальному відмінку,
дата її народження (якщо відомі))

У кримінальному провадженні № _____, дата внесення до Єдиного реєстру досудових
розслідувань – _____

2. Адвокатові _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

Забезпечити надання безоплатної вторинної правової допомоги (здійснення захисту) у межах
процесуальних прав і обов'язків, визначених статтями 46, 47 Кримінального процесуального
кодексу України протягом терміну дії цього доручення та прибути _____ 20__ року об
_____ год. _____ хв.

до _____
(найменування і адреса місця (органу, установи) для прибуття адвоката з метою його участі у
кримінальному провадженні)

3. Термін дії цього доручення закінчується не раніше закриття кримінального провадження,
закінчення останнього судового провадження з перегляду судових рішень, а також з моменту
зміни адвоката, який надає безоплатну вторинну правову допомогу, або припиняє її надання
за рішенням центру з надання безоплатної вторинної допомоги.

м.п.

підпис

П.І.Б.

ДОРУЧЕННЯ
для проведення окремої процесуальної дії
 від _____ 20__ року № _____

до постанови _____
 (посада, прізвище, ім'я, по батькові особи (слідчого, прокурора), що
 винесла постанову)
 від _____ 20__ року № _____

1. Дніпропетровський обласний центр з надання безоплатної вторинної допомоги
 (найменування центру з надання безоплатної вторинної правової
 допомоги)

в особі _____
 (прізвище, ім'я, по батькові уповноваженої службової особи (чергового)
 центру)

який діє на підставі довіреності директора центру від _____ 20__ року № _____,
 призначає адвоката

_____ (прізвище, ім'я по батькові)

(свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю від _____ 20__ року
 № _____, контактний телефон: _____, поштова адреса: _____) для надання
 безоплатної вторинної правової допомоги (здійснення захисту)
 під час _____

_____ (найменування процесуальної дії (дій))

_____ (прізвище, ім'я, по батькові особи, якій призначається адвокат, у давальному відмінку,
 дата її народження (якщо відомі))

У кримінальному провадженні № _____, дата внесення до Єдиного реєстру досудових
 розслідувань – _____

2. Адвокатові _____
 (прізвище, ім'я, по батькові)

Забезпечити надання безоплатної вторинної правової допомоги (здійснення захисту) у межах
 процесуальних прав і обов'язків, визначених статтями 46, 47 Кримінального процесуального
 кодексу України протягом терміну дії цього доручення та прибути _____ 20__ року об
 ____ год. ____ хв.

під час _____
 (найменування процесуальної дії (дій))

до _____
 (найменування і адреса місця (органу, установи) для прибуття адвоката з метою його участі у
 кримінальному провадженні)

м.п.

підпис

П.І.Б

ОРДЕР серія _____ №000, _____
на надання правової допомоги

_____ (прізвище, ім'я, по батькові або найменування особи, якій надається правова допомога)
на підставі: договору про надання правової допомоги/доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги № _____ від « _____ » _____ 20 _____ р.

у _____ (назва органу, у якому надається правова допомога)
адвокатом

_____ (прізвище, ім'я, по батькові адвоката, який надає правову допомогу)
свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю № _____ від « _____ » _____ р. , видане Радою адвокатів або КДКА _____ області. Посвідчення адвоката № _____, видане « _____ » _____ 20 _____ року Радою адвокатів _____ області
виданий (обрати необхідне):
Адвокатом, що здійснює адвокатську діяльність індивідуально

_____ (адреса робочого місця адвоката)
Адвокатським об'єднанням/бюро

_____ (повне найменування адвокатського бюро/об'єднання, що видає ордер)

_____ (місцезнаходження адвокатського бюро/об'єднання, що видає ордер)

_____ (адреса робочого місця адвоката у випадку, якщо вона відрізняється від адреси місцезнаходження адвокатського бюро/об'єднання, що видає ордер)

« _____ » _____ 20 _____ р.
Адвокат:

ПОСТАНОВА
про доручення призначити адвоката

місто Дніпро 19 листопада 2018 року

Слідчий СВ Індустріального ВП Дніпропетровського ВП ГУНП в Дніпропетровській області капітан поліції Іванов Іван Ігорович, у кримінальному провадженні № 64201376485956, відомості про яке внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань 19 листопада 2018 року, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 187 КК України,

ВСТАНОВИВ:

У провадженні СВ Індустріального ВП Дніпропетровського ВП ГУНП в Дніпропетровській області перебувають матеріали кримінального провадження, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 64201376485956 від 19.11.2018 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 187 КК України.

Під час досудового розслідування, встановлено, що двоє осіб 19 листопада 2018 року приблизно о 18 год. 30 хв. на перехресті вулиць Калинової та Косіора в м. Дніпропетровську вчинили розбійний напад на гр-на Сомова С.С., в ході якого заволоділи його майном на загальну суму 1380 грн. Серед викраденого майна знаходився і мобільний телефон «Нокія 6300». В ході досудового розслідування було встановлено, що мобільний телефон, який був викрадений у потерпілого, знаходиться у гр-на Бистрицького Р.В. Зазначений телефон був тимчасово вилучений під час особистого обшуку гр-на Бистрицького Р.В.

19 листопада 2018 року о 18 год. 35 хв., відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 208 КПК України, затримано гр-на Бистрицького Романа Васильовича 10 жовтня 1981 року народження. Підставою затримання є застання Бистрицького Р.В. під час вчинення злочину та затримання його нарядом патрульно-постової служби.

Після роз'яснення прав на захист підозрюваному Бистрицькому Р.В., останній надав заяву про бажання, щоб захист його прав і інтересів здійснював захисник та вказав, що через відсутність коштів не може залучити його самостійно.

Враховуючи викладене виникла потреба про звернення до Дніпропетровського обласного центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням підозрюваного Бистрицького Р.В. У разі прибуття адвоката для здійснення захисту, конфіденційне побачення адвоката із затриманим може відбутися за адресою: м. Дніпропетровськ по вул. Осіння, 6 (каб.205), слідче

відділення Індустріального ВП Дніпропетровського ВП ГУНП в Дніпропетровській області.

Враховуючи викладене, керуючись ст. ст. 42, 46, 48, 49, 110 КПК України,

ПОСТАНОВИВ:

1. Залучити захисника до участі у кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 64201376485956 від 19.11.2018.

2. Доручити керівнику Дніпропетровського обласного центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги призначити адвоката за призначенням для здійснення захисту підозрюваного Бистрицького Романа Васильовича 10 жовтня 1981 року народження, затриманого 19 листопада 2018 року о 18 год. 35 хв. відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 208 КПК України та забезпечити його прибуття до 21 год. 00 хв. 19 листопада 2018 року до слідчого відділу Індустріального ВП Дніпропетровського ВП ГУНП в Дніпропетровській області, що розташований у м. Дніпро по вул. Осіння, 6 (каб.205) до слідчого СВ капітана міліції Іванова І.І., тел. 36-56-25.

3. Постанову направити керівнику Дніпропетровського обласного центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги для негайного виконання.

**Слідчий СВ Індустріального ВП
Дніпропетровського ВП ГУНП
в Дніпропетровській області
капітан поліції**

Іванов І. І.

Список використаних і рекомендованих джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 01.10.2019)
2. Єдиний реєстр адвокатів України: рішення Ради адвокатів України від 17 грудня 2012 року № 26. URL : <https://erau.unba.org.ua/> (дата звернення 01.10.2019)
3. Інформаційна довідка щодо функціонування системи безоплатної вторинної правової допомоги за період з січня по жовтень 2019 року. Веб-сайт. URL: <https://uk-ua.facebook.com/Centre.4.Legal.Aid/.../629704510460550> (дата звернення 01.10.2019)
4. Конституція України від 28 червня 1996 р.: станом на 21 лютого 2019 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. №1-рп/2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.10.2019)
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. : станом на 11 січня 2019 р. // Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9-10, №11-12, №13, ст. 88. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.11.2019)
6. Тертишник В.М. Правнича допомога та захист у кримінальному процесі: підручник. Київ : Академічне видання, Алерта, 2018. 446 с.
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148 – VIII (2148-08) від 19 жовтня 73 р. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
8. Основні положення про роль адвокатів / Прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835
9. Про ордер на надання правової допомоги та порядок ведення реєстру ордерів : Положення, затверджене рішенням Ради адвокатів України від 17.12.2012 № 36. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0036871-12> (дата звернення 01.11.2019)
10. Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 № 1363. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-%D0%BF> (дата звернення 01.11.2019)
11. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 лютого 2012 р. Станом на 05 січня 2017 р. Відомості Верховної Ради України, 2013, №27, ст. 282. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 01.11.2019).
12. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02 червня 2011 р. Станом на 04 листопада 2018 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР),

2011, №51, ст. 577. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення: 01.11.2019).

13. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23.12.1993 р. Станом на 08.10.2016// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, №11, ст. 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12> (дата звернення: 01.11.2019)

14. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30 червня 1993 року. Станом на 04.11.2018 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, №35, ст. 360. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12> (дата звернення: 01.11.2019).

15. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. : станом на 02 листопада 2019 р. // Відомості Верховної Ради України, 2003, №№ 40-44, ст. 356. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.11.2019)

11. ПОРЯДОК ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ РОБІТ З ПІДВИЩЕНОЮ НЕБЕЗПЕКОЮ (ст. 272 КК України)

Кримінально-правова та криміналістична характеристика порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою

Кримінально-правова характеристика порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, особливості кримінально-правової кваліфікації

Об'єкт порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою

Диспозиція ст. 272 КК України встановлює відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві. Таким чином, виходячи з буквального тлумачення диспозиції розглядуваної норми, **безпека виконання робіт з підвищеною небезпекою** виступає основним безпосереднім об'єктом цього злочину.

Безпека виконання робіт з підвищеною небезпекою – це такий стан, коли не заповіюється і не може бути заповіювана шкода внаслідок експлуатації, ремонту, реконструкції, спорудження певних об'єктів, обладнання, здійснення іншої виробничої діяльності, пов'язаної з підвищеним ризиком (високою ймовірністю завдання шкоди) як учасникам таких робіт, так і стороннім особам, правоохоронюваним інтересам. *При цьому має значення не галузь господарства, в якій проводяться певні роботи, а сам характер таких робіт та правил, які порушуються.* Ці правила стосуються не загальних правил охорони праці, які поширюються на всі галузі народного господарства та види виробничої діяльності, а лише тих правил, що стосуються окремих видів робіт.

До них, зокрема, відносяться навантажувально-розвантажувальні роботи; ремонт та реконструкція транспортних комунікацій в умовах збереження руху транспорту; електромонтажні роботи, що провадяться без знеструмлення обладнання; підземні гірничі роботи; висотні монтажні та інші будівельні роботи; роботи, які проводяться з обладнанням, що експлуатується під тиском, в умовах високих температур чи холоду; роботи з отруйними і сильнодіючими речовинами тощо.

Потерпілими від цього злочину можуть бути будь-які особи – як учасники виробничого процесу (робітники і службовці підприємства, де виконуються роботи з підвищеною небезпекою), так і інші особи, включаючи тих, що не мають будь-якого відношення до даного виробництва.

Спрямованість суспільних відносин щодо забезпечення безпеки виробництва на захист життя та здоров'я людини, власності дозволяє виділити

в аналізованому складі злочину *додаткові безпосередні об'єкти*. Стаття 272 КК встановлює кримінальну відповідальність лише в разі спричинення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого (ч. 1) або ж спричинення загибелі людей або інших тяжких наслідків (ч. 2). *Під загибеллю людей* мається на увазі загибель однієї або кількох осіб; *до інших тяжких наслідків* належать випадки заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній людині, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше особам, шкоди у великих розмірах підприємству, установі, організації чи громадянам, а так само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих дільниць (п. 21 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» від 12.06.2009 р. № 7).

Отже, ст. 272 КК України передбачає кілька суспільно небезпечних наслідків, настання будь-якого з яких тягне відповідальність за аналізованою нормою: загибель людей, тяжкі тілесні ушкодження, матеріальна шкода(або загроза їх спричинення), або легкі чи середньої тяжкості тілесні ушкодження.

Таким чином, розглядувана норма має, окрім основного безпосереднього об'єкта – безпеки виконання робіт з підвищеною небезпекою, три додаткові безпосередні об'єкти: життя особи, здоров'я особи, власність. Тобто при вчиненні злочину, передбаченого ст. 272 КК України, можливі комбінації основного та додаткових обов'язкових безпосередніх об'єктів.

Буквальне тлумачення диспозиції ст. 272 КК дозволяє зробити висновок про те, що законодавець не виділяє в цій нормі предмет як обов'язкову ознаку цього злочину, оскільки не вказує у ній на речі матеріального світу.

Об'єктивна сторона порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою

Об'єктивна сторона ч. 1 ст. 272 КК України сформульована у диспозиції норми таким чином: порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо це порушення створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого.

Згідно п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» від 12.06.2009 р. № 7, при розгляді справ про порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272 КК) суди повинні керуватися Переліком робіт з підвищеною небезпекою, затвердженим наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26 січня 2005 року № 15, і законодавчим або нормативно-правовим актом (галузевим або міжгалузевим), у якому встановлено правила безпеки під час проведення відповідних робіт, що входять до Переліку, враховуючи, що в цьому випадку має значення не галузь виробництва, а сам характер таких робіт.

Згідно п. 10 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» від 12.06.2009 р. № 7, за статтею 272 КК може наставати відповідальність і при порушенні правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою у зв'язку з підприємницькою діяльністю, яка здійснюється без передбаченої законом державної реєстрації чи без одержання ліцензії на види діяльності, які підлягають ліцензуванню, або з порушенням умов такого ліцензування, а також при зайнятті забороненими видами підприємницької діяльності або діяльності, за яку відповідальність встановлено окремими статтями Особливої частини КК. У випадках поєднання порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою з діями, передбаченими іншими статтями Особливої частини КК, вчинене має кваліфікуватися за сукупністю злочинів передбачених ст. 272 КК та відповідною статтею Особливої частини КК, наприклад статтями 204, 263 КК.

Об'єктивна сторона ч. 2 ст. 272 КК України сформульована у диспозиції норми таким чином: те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки.

Аналізована норма має бланкетну диспозицію, тобто для з'ясування ознак дії (бездіяльності) необхідно звернутися до інших нормативних актів, які встановлюють правила безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» від 12.06.2009 р. № 7 у п. 2 визначає, що суди при попередньому розгляді справи повинні з'ясувати, чи вказані в повідомленні про підозру та обвинувальному акті відповідні статті, пункти, параграфи законодавчих та інших нормативних актів, що регулюють безпеку виробництва, та які з них порушено.

Обов'язкова ознака об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 272 КК, – діяння визначене як порушення правил безпеки. Отже, складовою цього діяння є “порушення”, тобто відхилення від правил, відступ від законів, невідповідність традиції, звичаям і т. ін.

Виходячи з цього визначення під порушенням правил слід розуміти відхилення від них, яке може бути здійснене у два способи.

Перший спосіб – це невиконання правил. Особа, на яку покладено правилами обов'язок виконати якусь дію або утриматись від її вчинення, робить все навпаки: вчиняє заборонену дію (діяння у формі дії) або не виконує обов'язкову дію (діяння у формі бездіяльності).

Другий спосіб – неналежне виконання правил. У цьому випадку особа при обов'язку виконання дії здійснює її неналежним чином (діяння у формі бездіяльності).

Важливо зазначити, що *правила безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві* або будь-якому підприємстві можуть бути у різних формах виражені в нормативних актах. Здебільшого вони формулюються у формі категоричної настанови або категоричної заборони.

Обов'язковість норм, що виражені в категоричній формі, очевидна. Однак трапляються норми, виражені в рекомендаційній формі. Рекомендаційний характер норми, напевно, виключає її обов'язковість. Саме по собі невиконання рекомендації не може розглядатися як порушення правил безпеки. Але якщо внаслідок ігнорування особою рекомендації настали тяжкі наслідки, вона повинна нести відповідальність.

Таким чином, діяння як ознака об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 272 КК, може вчинятися як шляхом дії – виконання передбаченої правилами безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві заборони, так і шляхом бездіяльності – невиконання або неналежне виконання обов'язку, передбаченого цими правилами.

Отже, правила, якими керуються під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві, повинні забезпечувати ці роботи та бути у встановленому порядку закріпленими у відповідних нормативних актах – міжнародних договорах, ратифікованих Україною, законах та підзаконних нормативних актах.

Стаття 272 КК не містить чіткого визначення, за порушення яких саме правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві настає відповідальність за цією нормою. Містяться ці правила у нормативних актах, що діють на території України: законах, підзаконних нормативних актах, міжнародних нормативних актах, до яких приєдналася Україна.

Ці правила повинні забезпечувати виконання робіт з підвищеною небезпекою. Термін “забезпечувати” означає: “захищати, охороняти від чого-небудь; запобігати якійсь небезпеці”. Правила у розумінні ст. 272 КК повинні забезпечувати безпеку виконання робіт з підвищеною небезпекою, тобто унеможливити настання загибелі людей або інших тяжких наслідків у разі повного належного виконання цих правил. Неприпустимим є притягнення до кримінальної відповідальності особи, якщо не встановлено, яке саме правило нею порушено та в чому полягало це порушення.

Аналіз нормативно-правових актів показує, що у кожному конкретному випадку спричинення суспільно небезпечних наслідків на виробництві слід з'ясувати, які правила забезпечували безпеку останнього.

До загальних правил безпеки виробництва відносяться: Закон України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 р., Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р., Гірничий Закон України від 06.10.1999 р., Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки» від 26.11.2011 № 1107, Наказ Державного комітету з нагляду за охороною праці «Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з охорони праці та переліку робіт з підвищеною небезпекою» від 26.01.2005 р. № 15 та ін.

До спеціальних або галузевих правил безпеки виробництва відносяться наступні.

У гірничому виробництві: Гірничий Закон України від 06.10.1999 р., Наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду «Про затвердження Правил охорони праці під час розробки родовищ корисних копалин відкритим способом» від 18.03.2010 № 61, Наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду «Про затвердження Правил безпеки у вугільних шахтах» від 22.03.2010 р. № 62 та ін.

Інші галузеві правила під час виконання робіт: Наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду «Про затвердження правил будови і безпечної експлуатації вантажопідіймальних кранів» від 18.06.2007 р. № 132, Наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду «Про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та Переліку робіт з підвищеною небезпекою» від 26.01.2005 р. № 15, Наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці «Про затвердження Правил охорони праці в деревообробній промисловості» від 31.01.2005 р. № 20, Наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду «Про затвердження Правил охорони праці під час виконання робіт на висоті» від 27.03.2007 р. № 62, Наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду «Про затвердження правил охорони праці в металургійній промисловості» від 22.12.2008 р. № 289, Наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду «Про затвердження Правил охорони праці у сталеплавильному виробництві» від 15.10.2009 р. № 172, Наказ Міністерства надзвичайних ситуацій України «Про затвердження правил охорони праці на автомобільному транспорті» від 09.07.2012 р. № 964, Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості «Про затвердження Правил охорони праці під час експлуатації тепломеханічного обладнання електростанцій, теплових мереж і тепловикористовувальних установок» від 02.12.2013 р. № 892, Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості «Про затвердження правил охорони праці під час роботи з інструментом та пристроями» від 19.12.2013 р. № 966, Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості «Про затвердження Правил охорони праці під час вантажно-розвантажувальних робіт» від 19.01.2015 р. № 21 та ін.

Під час розслідування обов'язково повинні встановлюватись конкретні положення конкретних правил безпеки, чинних на виробництві, які були порушені винною особою. Неприпустимо посилення на загальні положення з безпеки виробництва!!!

Про це зазначає і п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» від 12.06.2009 р. № 7: «Виходячи з того, що для встановлення в діянні складу злочину диспозиції статей 271 - 275 КК

відсилають до законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці, спеціальних правил, які регулюють безпеку праці, суди, формулюючи визнане доведеним обвинувачення у справах цієї категорії, мають посилались у вирок на відповідні статті Закону "Про охорону праці", статті, пункти (параграфи) законодавчих та інших нормативних актів, які порушено, і розкривати суть допущених порушень».

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього складу злочину є суспільно небезпечні наслідки. Стаття 272 КК до суспільно небезпечних наслідків відносить такі їх види: загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків; заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого (ч. 1); загибель людей; інші тяжкі наслідки (ч. 2). Отже, сформульований законодавцем склад злочину, передбачений ст. 272 КК, є матеріальним, тобто суспільно небезпечні наслідки є обов'язковою ознакою цього складу і момент закінчення злочину пов'язується з їх настанням.

Законодавець, визначаючи в якості суспільно небезпечного наслідку аналізованої норми **“загибель людей”**, використав множинне число, щоб охопити все невизначене коло можливих випадків – від загибелі однієї людини до загибелі двох або більше людей.

До інших тяжких наслідків належать випадки заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній людині, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше особам, шкоди у великих розмірах підприємству, установі, організації чи громадянам, а так само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих дільниць.

Під шкодою здоров'ю слід розуміти випадки, пов'язані із заподіянням особі середньої тяжкості чи легких тілесних ушкоджень, що спричинили короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності (п. 21 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» від 12.06.2009 р. № 7).

Згідно п. 23 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» від 12.06.2009 р. № 7, у випадках, коли при вчиненні злочинів, передбачених статтями 271 - 275 КК, одночасно настали наслідки, передбачені різними частинами цих статей, усі ці наслідки повинні бути зазначені у вирок, а дії особи належить кваліфікувати тільки за тією частиною статті КК, яка передбачає відповідальність за більш тяжкі наслідки.

Оскільки ст. 272 КК передбачає настання суспільно небезпечних наслідків, то причинний зв'язок також є обов'язковою ознакою цього складу злочину.

Отже, кримінальна відповідальність за ст. 272 КК може настати лише тоді, коли саме порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві викликає (породжує) настання хоча б одного із суспільно небезпечних наслідків, передбачених диспозицією цієї статті.

Щоб вважати причинний зв'язок встановленим необхідно з'ясувати:

- які вимоги правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою не були виконані особою;
- чи запобігало настанню шкідливих наслідків їх виконання;
- чи описано діяння особи в диспозиції кримінально-правової норми.

При вчиненні злочину через бездіяльність важливим є встановлення такої обставини: чи мала особа можливість виконати правила належним чином.

При вирішенні питання притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які порушували певні правила безпеки на виробництві, слід керуватись наступним: якщо причиною порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою однією особою було недодержання цих правил іншою особою і перший не мав можливості уникнути суспільно небезпечних наслідків, кримінальна відповідальність такої особи виключається.

Отже, причинний зв'язок складу злочину, передбаченого ст. 272 КК України, характеризується тим, що суспільно небезпечне діяння, вчинюване суб'єктом цього злочину, є безпосередньою і достатньою причиною настання єдиних суспільно небезпечних наслідків. Слід зазначити, що в окремих випадках для з'ясування розвитку причинного зв'язку між порушенням правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою та суспільно небезпечними наслідками, необхідно призначати судову інженерно-технічну експертизу (в галузі охорони праці та безпеки життєдіяльності).

Крім того, правильне розуміння об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 272 КК, можливе лише з урахуванням місця та часу його вчинення, оскільки ці ознаки є обов'язковими для його кваліфікації.

Місцем вчинення цього злочину є виробництво або будь-яке підприємство.

Згідно п. 5 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» від 12.06.2009 р. № 7, **як виробництво** слід розуміти не тільки діяльність, пов'язану безпосередньо зі створенням продукції, а й будь-яку діяльність підприємства, установи, організації чи громадянина-суб'єкта підприємницької діяльності, в основі функціонування якої лежить праця людини, спрямована на одержання суспільно-корисного результату.

Підприємство – це вид виробничої установи (установи, на якій здійснюються виготовлення, переробка, ремонт та інші дії з продукцією), де зосереджені верстати, обладнання та містяться підрозділи, що виконують адміністративні, фінансові, постачальницькі та інші функції.

У випадках, коли порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою поєднується з вчиненням посягань, передбачених іншими статтями Особливої частини КК, вчинене має кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ст. 272 КК та відповідною статтею Особливої частини КК.

Суб'єкт порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою

Згідно п. 16 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» від 12.06.2009 р. № 7, *суб'єктом злочинів, передбачених статтями 272 - 274 КК, можуть бути особи, на яких покладено обов'язок забезпечувати додержання правил безпеки при виконанні певних робіт чи на відповідних підприємствах.*

Це можуть бути:

- громадяни-суб'єкти підприємницької діяльності,
- службові особи (керівники робіт, інженерно-технічні працівники),
- робітники і службовці відповідних підприємств (цехів) та виробництв.

Сторонні для цих підприємств (цехів), виробництв особи (екскурсанти, робітники інших установ та організацій тощо) можуть нести відповідальність за вказаними статтями у випадках, якщо до їхнього відома у встановленому порядку було доведено правила безпеки на відповідних об'єктах.

У диспозиції ст. 272 КК міститься посилання на таку додаткову (особливу) ознаку суб'єкта цього злочину як зобов'язання дотримуватись правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. Крім того, до робіт з підвищеною небезпекою на виробництві чи будь-якому підприємстві можуть бути допущені лише повнолітні особи. Відповідно, й обов'язки по виконанню правил безпеки покладаються лише на **осіб, які досягли 18-річного віку**. З такого віку настає і кримінальна відповідальність за ст. 272 КК.

Якщо ж діяння, що становлять собою порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, вчинила особа, яка не досягла 18-річного віку (наприклад, вчинивши відповідні дії самовільно), то вона підлягає відповідальності за статтями про злочини проти життя та здоров'я особи.

Таким чином, **суб'єкт** порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою **спеціальний**. Ним є фізична осудна особа, яка досягла 18-річного віку і порушила правила безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві, якщо це порушення створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого, чи спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки.

Вивчення кримінальних проваджень, відкритих за ст. 272 КК, свідчить про те, що питання про неосудність або обмежену осудність особи, яка вчинила таке діяння, у цих кримінальних провадженнях не поставало і тому судово-психіатричні експертизи з цього приводу не призначались. Проте не слід забувати про можливість різного роду об'єктивних та суб'єктивних факторів, які не виключають осудності особи, впливати на свідомість останньої і призводити за певних умов до порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою.

Так, на швидкість реакції особи на зміну обстановки можуть впливати різного роду емоційні стани (роздратованість, хвилювання), фізіологічні стани (втома, вживання медичних препаратів, алкогольне, наркотичне та інше сп'яніння), пора року, час доби, вік особи тощо.

Тому, під час проведення розслідування з метою подальшої індивідуалізації відповідальності особи, слід з'ясувати всі фактори, що так чи інакше сприяли порушенню особою правил, призначаючи при необхідності відповідні експертизи (психологічні, медичні та ін.).

Практика вимагає встановлення у особи, що порушила правила безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою додаткових ознак, які не є обов'язковими для кваліфікації діяння, проте повинні враховуватись при призначенні покарання або вирішенні інших питань кримінально-правового характеру (звільнення від кримінальної відповідальності, покарання тощо).

Суб'єктивна сторона порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою

Більшість помилок у кваліфікації злочинів має місце через неправильне розуміння суб'єктивних ознак або з причин неглибокого їх з'ясування під час досудового розслідування чи в суді.

Диспозиція ст. 272 не визначає форми вини, а також не визначає як обов'язкові ознаки мотив та мету цього злочину.

Винна особа не обов'язково повинна знати, який саме пункт чи пункти правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою вона порушує. Достатньо, щоб особа усвідомлювала факт порушення правила в загальному вигляді, тобто знала, що правила, які регулюють її поведінку на виробництві в конкретному випадку прийняті та існують у встановленому порядку, містять перелік обов'язків для конкретної ситуації, і вона порушує якісь його положення. Водночас обвинувальний акт або вирок суду повинен містити конкретний пункт(и) правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, порушений винною особою, внаслідок чого були спричинені загибель людей або інші тяжкі наслідки. Неприпустимим є звинувачення особи у вчиненні злочину, передбаченого ст. 272 КК, в результаті порушення загальних норм безпеки, не закріплених в нормативних актах у встановленому порядку.

Злочинне порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою можливе й при вині у виді злочинної недбалості, яка характеризується відсутністю в особи усвідомлення суспільної небезпечності здійснюваної нею дії (або бездіяльності), а також відсутністю передбачення можливості настання суспільно небезпечних наслідків при обов'язку і можливості суб'єкта передбачити ці наслідки.

Обов'язок передбачити можливість настання небезпечних наслідків при вчиненні злочину, передбаченого ст. 272 КК, виходить із чинних правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, що містяться в законодавчих та інших нормативних актах.

Навіть тоді, коли особа не знає про існування чинних правил, які вона порушує, але за своєю посадою або виконуваною роботою та своїми індивідуальними якостями (вік, освіта, стан здоров'я тощо) мала спроможність ознайомитись з ними, доведеними до відома населення у встановленому порядку, вона, за наявності всіх інших ознак складу злочину, підлягає кримінальній відповідальності.

При злочинній недбалості особа може усвідомлювати сам факт порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, але не передбачати можливості настання суспільно небезпечних наслідків. У цьому випадку особа усвідомлює суспільну небезпечність свого діяння як дисциплінарного або адміністративного правопорушення при обов'язку та можливості усвідомлювати суспільну небезпечність його як злочину. В разі відсутності в особи усвідомлення факту порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою у неї, звичайно, відсутнє й усвідомлення суспільної небезпечності свого діяння при обов'язку та можливості це зробити.

Таким чином, психічне ставлення особи до злочинного порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою можливе лише у формі необережності у таких варіантах: 1) особа усвідомлює, що порушує правила безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, передбачає можливість настання шкідливих наслідків, але легковажно розраховує, що вони за даних конкретних обставин не настануть; 2) особа усвідомлює, що порушує правила безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, але не передбачає можливості настання шкідливих наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити; 3) особа не усвідомлює, що порушує правила безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, відповідно, не передбачає можливості настання шкідливих наслідків, хоча повинна була і могла усвідомлювати, що порушує їх і що в результаті можуть настати шкідливі наслідки. При цьому перший варіант відповідає необережності у виді злочинної самовпевненості, а другий та третій – у виді злочинної недбалості.

Злочин, передбачений ст. 272 КК, не може вчинюватись з мотивом та метою. При вчиненні такого злочину може йтися лише про мотиви та мету поведінки особи, які передували вчиненню та були наявними безпосередньо під час вчинення цього необережного злочину.

Мотив та мета поведінки особи, які передували вчиненню та були наявними безпосередньо під час вчинення злочинного порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, на кваліфікацію діяння не впливають, проте потребують обов'язкового встановлення (як і вид необережної форми вини) під час проведення розслідування для подальшої індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Деякі елементи криміналістичної характеристики порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою

Типові способи вчинення та приховування

Аналіз зазначеного виду злочину дає можливість виокремити деякі його особливості й установити найбільш *типові способи вчинення злочинного порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою*.

1. Допуск працівників до робіт з підвищеною небезпекою без проходження відповідного навчання з техніки безпеки;³³

2. Розпорядження про виконання робіт, що суперечать вимогам правил безпеки, певним способам та умовам, що становлять підвищену небезпеку для виконавців або сторонніх осіб;³⁴

3. Дозволи працювати на несправному обладнанні або користуватися інструментами, не передбаченими правилами для конкретного виду робіт, або ж використовувати у виробничому процесі шкідливі речовини без відповідних засобів захисту;

4. Недотримання передбачених технічними паспортами або інструкціями режимів роботи обладнання, внесення конструктивних змін у механізми, захисні, сигнальні й інші пристрої, замінення під час ремонту обладнання деталей і вузлів механізмів, а також видів сировини й палива, не передбаченого технічними умовами;

5. Застосування прийомів або проведення видів робіт, прямо заборонених правилами техніки безпеки;³⁵

6. Неправильне розміщення і установка обладнання, зняття захисних щитків із механізмів, що обертаються, виконання виробничих операцій на них.

Існують типові способи порушення правил безпеки виробництва у формі злочинної бездіяльності посадовців:

1) *непроведення обов'язкових інструктажів із техніки безпеки і виробничої санітарії перед відправленням працівників для виконання роботи (порушення термінів переатестації за спеціальностями, прямо передбачених правилами; відхилення від затверджених програм навчання окремих категорій працівників безпечних методів виконання трудових операцій);*

³³ Згідно зі ст. 18 Закону України «Про охорону праці» працівники, зайняті на роботах з підвищеною небезпекою або там, де є потреба у професійному доборі, повинні щороку проходити за рахунок роботодавця спеціальне навчання й перевірку знань відповідних нормативно-правових актів з охорони праці. Однак, як показує практика, до виконання робіт з підвищеною небезпекою (приміром, роботи з використання машин, механізмів чи іншого складного устаткування) допускаються особи, які не мають спеціальних знань, навичок, або робота не відповідає рівню їх кваліфікації.

³⁴ Наприклад вказівки про виконання монтажних робіт із відхиленням від проекту або електромонтажних і земляних робіт без узгодження з відповідними службами, коли це прямо передбачено правилами техніки безпеки (Держенергонагляд); розпорядження про виконання гірничих робіт, хоча було відомо про те, що вони проводитимуться в небезпечних умовах із порушенням положень Правил техніки безпеки у вугільних шахтах.

³⁵ Наприклад виконання електрозварювальних робіт на будівельному майданчику під час дощу, грози; підкопування або вирівнювання опори в момент, коли на ній перебуває робітник; подача інструменту на висоту шляхом його підкидання; проведення навантажувально-розвантажувальних робіт, у зоні яких присутні люди тощо.

2) невиконання обов'язків зі здійснення контролю за технічним станом обладнання, інструментів і засобів захисту; непроведення періодичної перевірки, технічного обслуговування і планово-профілактичних ремонтів обладнання й механізмів;

3) недотримання вимог щодо нагляду за безпечним виконанням робіт (нездійснення відповідальною особою постійного контролю за дотриманням виконавцями робіт вимог техніки безпеки і виробничої санітарії; неприйняття заходів щодо усунення виявлених порушень, допущених працівниками).

Наведений перелік способів учинення злочинів проти безпеки виробництва не є вичерпним.

При цьому такі способи вчинення злочину (порушення відповідних правил) виявляються зазвичай не як одиничний спосіб дії або бездіяльності, а як складна технологія поведінки злочинця, де акти дії та бездіяльності можуть одночасно перебувати в нерозривному зв'язку між собою.³⁶

Спосіб скоєння цих злочинів проти безпеки виробництва не містить у собі дій із підготовки та часто й приховування злочину.

Останні можуть виявлятися лише після злочинної події з метою уникнення відповідальності та переважним чином містити ознаки інших злочинів, зокрема у сфері службової діяльності.

Можна зазначити такі способи приховування:

- змінення безпосередньо злочинцем або давання розпорядження підлеглим про змінення обстановки місця події;
- ліквідація на місці події слідів учинення злочину: зокрема, усунення до розслідування події несправностей механізмів;
- установа огорож і захисних засобів, застережних написів;
- складання заднім числом наказів, інших необхідних документів щодо питань забезпечення безпеки виробництва на певній виробничій ділянці або під час виконання конкретних видів робіт;
- унесення виправлень до відповідних документів із техніки безпеки або їх знищення.

Обстановка (час, місце, умови)

Залежно від допущених порушень правил безпеки **виробничі умови**, що призводять до шкідливих наслідків, **можуть бути такого характеру:**

а) організаційного, що полягають, наприклад, у недотриманні режиму технологічного процесу, та суперечать вимогам правил безпеки розміщення обладнання; направлення працівників на роботу без належного інструктажу, незабезпечення їх інструментами і засобами індивідуального захисту;

³⁶Наприклад, направлення працівника для виконання електрозварювальних робіт усередині металевої ємкості без інструктажу і незабезпечення його засобами індивідуального захисту (протигазом, канатом із запобіжним поясом тощо), необладнання, згідно з правилами, робочого місця належною вентиляцією, очищувачами повітря.

б) *технічного* - неякісний ремонт обладнання, неправильне складання вузлів машин, змінення режимів роботи механізмів;

в) *санітарно-гігієнічні* - забрудненість виробничих площин, неналежна освітленість робочих місць, порушення температурного режиму, допустимість надмірного шуму.

Типовими місцями порушення правил безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою є: цех; будівельний майданчик; шахта; склад; газова свердловина; узбіччя дороги (вулиця); тягова підстанція та ін.

Водночас, місцем порушення зазначених правил може бути не тільки місце проведення будівельних робіт, а й території різних приміщень підприємства (приватного підприємця).

Слід в цьому структурному елементі вирізняти:

1) місце вчинення інформаційного порушення правил безпеки, яке включає в себе *місце видання чи оголошення незаконного наказу, розпорядження або вказівок*.

2) місце вчинення фізичного порушення правил безпеки, тобто фактичне *місце виконання робіт з підвищеною небезпекою*, під час яких були здійснені прямо заборонені фізичні дії).

Водночас потрібно звернути увагу на питання визначення місця настання небезпечних наслідків.

В диспозиції ст. 272 КК України говориться, що наслідки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою можуть бути у вигляді:

- створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків;
- заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого;
- загибель людей;
- настання інших тяжких наслідків.

Звісно, при настанні наслідків у вигляді заподіяння шкоди здоров'ю чи загибелі людей місцем їх настання буде фактичне місце проведення робіт (наприклад, склад, цех, шахта, колектор зливової каналізації тощо). Проте при визначенні місця тривалого простою підприємства, цехів або виробничих ділянок (настання інших тяжких наслідків згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України №7 від 12 червня 2009 р.) вихідним пунктом буде питання встановлення не місця виконання робіт, а фактичне місцезнаходження підприємства, якому завдано шкоду.

При аналізі обставин порушення правил безпеки варто враховувати наявність певних негативних чинників, які можуть впливати на якість виконання зазначених робіт. Ідеться про підвищений шум, підвищену чи знижену температуру, загазованість, запиленість та ін.

Окрім названих вище негативних чинників, що можуть впливати безпосередньо на порушення правил безпеки, до уваги слід брати обстановку в цілому, яка склалася на підприємстві, в установі чи організації до вчинення правопорушення і яка опосередковано впливає на можливість настання небезпечних наслідків при виконанні робіт з підвищеною небезпекою.

До елементів такої обстановки можна віднести:

- неправильний підбір кадрів адміністративно-технічного персоналу, на яких покладається обов'язок дотримання правил безпеки та охорони праці на підприємстві;
- недотримання положень щодо перевірки знань правил техніки безпеки та господарської санітарії спеціальними комісіями щодо оформлення результатів цієї перевірки та видачі відповідних довідок.

Особливу увагу слід звернути на питання рівня забезпечення техніки безпеки при виконанні робіт, що склався на певному підприємстві в цілому.

Під час виконання робіт з підвищеною небезпекою особливе місце займає такий елемент криміналістичної характеристики як **час вчинення злочину**.

З огляду на те, що роботи з підвищеною небезпекою можуть виконуватися цілодобово, не можна нехтувати тими даними, що у 25% випадків час настання наслідків співпадає з часом учинення порушення. Як правило, це стосується виконання прямо заборонених фізичних дій. Приміром, це має місце при виконанні маневрів навантажувальною машиною без попереджувального знаку чи без попереднього огляду місцевості. У таких випадках найбільш типовим часом учинення порушення є проміжок з 06:00 год. до 10:00 год.; з 10:00 год. до 12:00 год.; з 12:00 год. до 17:00 год.

Слідова картина

Сліди можуть перебувати як безпосередньо на місці події, так і відображатися в різних документах, пов'язаних із виконанням робіт.

Вид і характер порушення правил безпеки впливає на особливості формування типових слідів порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, до числа яких можна віднести такі:

- *Сліди-ушкодження на тілі потерпілого* у вигляді синців, садин, ран, розірваного одягу потерпілого, гематом на обличчі, шиї, руках, стегнах тощо.
- *Сліди рук, ніг, мікрочастинок одягу потерпілого або злочинця-порушника* (наприклад, у випадку їх спільного знаходження на одному будівельному майданчику).
- *Сліди руйнування важливої для виробництва споруди, машин або механізмів чи руйнування жилої багатопверхової будівлі.*

Окрім цього, що при нанесенні тілесних ушкоджень або настанні смерті у зв'язку з виконанням робіт з підвищеною небезпекою поруч із зазначеними вище матеріальними слідами, які можуть залишатися на потерпілому, існує реальна можливість виникнення їх і на об'єктах обстановки місця події (цех, склад, будівельний майданчик, шахта), при контактуванні потерпілого з ним (краплі крові, частини засобів індивідуального захисту та ін.).

Вид і загальна характеристика типових матеріальних слідів у вигляді нанесення певних тілесних ушкоджень потерпілому знаходяться у прямій залежності від фактичного виду робіт, під час яких стався нещасний випадок. Адже, наприклад, при виконанні слюсарних робіт за допомогою машин і механізмів, на яких є обертальні, ріжучі частини пристрою, можлива наявність

слідів у виді розрубу, розпилу, розрізу чи розриву на тілі потерпілого, утворення яких пов'язано з дією машин і механізмів, на яких виконувалися ці роботи.

Носіями матеріальних слідів також служать певні документи, пов'язані з організацією безпеки виробництва на певному підприємстві, ділянці, під час виконання певного виду робіт.

Носіями відомостей про порушення правил безпеки можуть бути такі документи:

1. Документація про організацію безпечного виконання робіт до вчинення правопорушення:

- статут і колективний договір підприємства;
- накази й розпорядження про створення організаційного підрозділу з питань охорони праці і проведення профілактичних заходів з охорони праці;
- накази про прийняття на роботу працівників і про покладення на них
- обов'язків з дотримання правил безпеки;
- посадові інструкції, положення й інструкції з техніки безпеки;
- акти про проведення атестації робочих місць;
- медичні картки працівників та документація щодо проведення медичного огляду працівників;
- договори й первинна документація щодо проведення навчання і щорічної перевірки знань з питань охорони праці;
- розпорядження щодо проведення інструментального контролю машин і журнали обліку їх технічного стану й техніки безпеки;
- журнали розпоряджень по дільниці;
- посвідчення й ліцензії, що дають право на проведення робіт.

2. Документація про організацію безпечних робіт, безпосередньо при їх виконанні:

- наряди-допуски на виконання робіт (у тому числі передбачені спеціальними нормативно-правовими актами);
- журнали прийому і здавання вантажопідіймальних машин і механізмів;
- журнали видачі змінних завдань;
- журнали обліку ввідного інструктажу по техніці безпеки і з охорони праці;
- журнали реєстрації інструктажів з питань охорони праці працівників;
- документи, що містять відомості про видачу засобів індивідуального захисту;
- акти про проведення попередньої перевірки машин і механізмів, на яких виконуються роботи з підвищеною небезпекою;

- транспортні листи щодо перевезення захисних огорож з певного місця з метою їх установа.

3. Документація про організацію безпечних умов праці після порушення правил безпеки:

- повідомлення про нещасний випадок на підприємстві, в установі чи організації;

- акт проведення розслідування (спеціального розслідування) нещасного випадку (аварії), що стався (сталася) (форма Н-5);

- акт про нещасний випадок, пов'язаний з виробництвом (форма Н-1);

- картка професійного захворювання (отруєння) (форма П-5);

- журнал реєстрації осіб, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві;

- висновок про аварію, катастрофу, пригоду (подію) на транспорті, що сталася (форма Т-1);

- припис уповноваженого органу про усунення причин настання небезпечних наслідків (форма Н-9);

- протокол огляду місця, де стався нещасний випадок.

На характер слідів у зазначеній організаційній документації щодо порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, на їх наявність або відсутність впливає специфіка способу (форми) порушення цих правил.

У разі їх порушення шляхом невидачі засобів індивідуального захисту слідами будуть відомості, що містяться в документах, про їх видачу.

У випадку порушення вимог при вантажно-розвантажувальних роботах за допомогою машин і механізмів слідами будуть відомості, що містяться у документах про проведення інструментального технічного їх огляду й контролю за справністю, відомості у транспортних листах.

В ряді випадків посадові особи, відповідальні за дотримання правил техніки безпеки на об'єкті, де стався нещасний випадок, вдаються до різних способів приховування допущених ними порушень. При цьому, як правило, змінюється обстановка місця події, ліквідуються матеріальні сліди, знищуються окремі документи або змінюється їх зміст, видаються заднім числом накази, розпорядження, складаються інші документи, що виправдовують винного. Наприклад, в журналі реєстрації інструктажів з техніки безпеки підробляють підписи потерпілого, виготовляють фіктивну відомість на видачу працівникам індивідуальних засобів захисту, терміново ремонтують зламане обладнання, замінюють несправні засоби індивідуального захисту.

Ознаками такого роду маскувальних дій служать виправлення, дописки, додрукування тексту, сліди травлення і підчистки, ознаки технічної підробки підпису на документах, різні негативні обставини на місці події (нові огорожі рухомих частин механізмів на загальному тлі зношеного обладнання тощо).

Особливості розслідування порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою

Особливості початку кримінального провадження щодо порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою

В силу певної специфіки вказаного злочину, початок кримінального розслідування включає в себе не лише першочергові слідчі дії, а й взаємодію слідчого з іншими органами державної влади.

Чинний КПК України у ч.1 ст. 214 встановлює, що слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинення злочину або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування.

Враховуючи специфіку злочинів проти безпеки виробництва, найпоширенішими слід вважати такі ***підстави для внесення відомостей в ЄРДР:***

1. Повідомлення керівників або власників підприємств, де відбулися нещасний випадок, аварія.

а) повідомлення про нещасний випадок на виробництві;

б) повідомлення про нещасні випадки зі смертельними наслідками, засновані на результатах спеціального розслідування. Так, відповідно до п. 37 Постанови Кабінету Міністрів України № 1232 від 30 листопада 2011 р. «Про деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві», про такі факти роботодавець зобов'язаний протягом однієї години повідомити з використанням засобів зв'язку, окрім інших органів, ще й органів прокуратури за місцем настання нещасного випадку.

2. Повідомлення державних органів, що здійснюють нагляд за дотриманням вимог законодавства про охорону безпеки праці.

3. Заяви потерпілого або його родичів.

4. Повідомлення, опубліковані в пресі.

Розслідування починається із з'ясування того, що відбулося, які наслідки і чи маються в початкових відомостях ознаки злочину.

Основними задачами початкового етапу встановлення:

а) порушень правил техніки безпеки, що мали місце;

б) безпосередньої причини події;

в) наслідків, що настали;

г) особи (осіб), що порушила правила.

Виходячи із цих задач і ситуації, яка склалася, слідчий висуває версії, визначає напрямок розслідування, складає план слідчих дій.

2.1.1. Типові слідчі ситуації і програми дій слідчого щодо їх вирішення.

Можна виділити такі три типові ситуації, що складаються на початку розслідування.

Перша слідча ситуація характеризується наявністю досить повної інформації про подію, її причини та наслідки, про коло відповідальних осіб. Вона виникає зазвичай у випадку відкриття кримінального провадження за повідомленням, яке роботодавець, у разі нещасного випадку зі смертельним наслідком або групової загибелі, зобов'язаний негайно передати засобами зв'язку встановленою формою до відповідної прокуратури за місцем виникнення нещасного випадку.

Первинну інформацію про суть і обставини події в таких випадках становлять відомості про зовнішню картину події, а кримінальне провадження відкривається негайно. Разом з тим, *проводиться спеціальне розслідування*.

Так, відповідно до п. 10 Постанови Кабінету Міністрів України № 337 від 17 квітня 2019 р. «Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві», Спеціальному розслідуванню підлягають:

нещасні випадки із смертельними наслідками;

групові нещасні випадки;

випадки смерті працівників під час виконання ними трудових (посадових) обов'язків;

гострі професійні захворювання (отруєння), що призвели до тяжких чи смертельних наслідків;

нещасні випадки, факт настання яких встановлено у судовому порядку, а підприємство (установа, організація), на якому вони сталися, ліквідовано без правонаступника;

нещасні випадки, що спричинили тяжкі наслідки, у тому числі з можливою інвалідністю потерпілого;

випадки зникнення працівника під час виконання трудових (посадових) обов'язків;

нещасні випадки з особами, які працюють на умовах цивільно-правового договору, на інших підставах, передбачених законом, фізичними особами - підприємцями, особами, які провадять незалежну професійну діяльність, членами фермерського господарства;

нещасні випадки, що сталися з особами, фактично допущеними до роботи без оформлення трудового договору (контракту).

Факт перебування потерпілого у трудових відносинах з роботодавцем, якщо працівник фактично допущений до роботи без оформлення трудового договору (контракту), встановлюється посадовими особами Держпраці або її територіального органу чи у судовому порядку.

Розслідування нещасних випадків, що спричинили тяжкі наслідки, у тому числі з можливою інвалідністю потерпілого, може проводитися комісією підприємства (установи, організації) у разі надання територіальним органом Держпраці письмового доручення роботодавцю протягом наступного робочого дня після отримання повідомлення про нещасний випадок.

Віднесення нещасних випадків до таких, що спричинили тяжкі наслідки, у тому числі з можливою інвалідністю потерпілого, здійснюється на підставі

висновку про ступінь тяжкості травми згідно з Класифікатором розподілу травм за ступенем тяжкості, затвердженим МОЗ.

Нещасні випадки та/або гострі професійні захворювання (отруєння), що сталися з працівниками підприємств (установ, організацій), їх філій, представництв та інших відокремлених і структурних підрозділів під час виконання трудових обов'язків (крім катастрофи, аварії чи події під час руху транспортних засобів усіх видів) за межами області, де суб'єкт господарювання пройшов державну реєстрацію як юридична особа або фактично перебуває, розслідуються за місцем їх настання.

На підприємстві (в установі, організації) утворюється комісія з розслідування нещасних випадків та/або гострих професійних захворювань (отруєнь), що не підлягають спеціальному розслідуванню (далі - комісія).

Комісія утворюється наказом роботодавця не пізніше наступного робочого дня після отримання інформації про нещасний випадок та/або гостре професійне захворювання (отруєння) від безпосереднього керівника робіт, повідомлення від закладу охорони здоров'я, заяви потерпілого, членів його сім'ї чи уповноваженої ним особи.

До складу комісії входять:

керівник (спеціаліст) служби охорони праці або посадова особа, на яку роботодавцем покладено виконання функцій з охорони праці (голова комісії);

представник робочого органу Фонду;

представник первинної організації профспілки (у разі її відсутності - уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці);

лікар з гігієни праці територіального органу Держпраці (у разі настання гострого професійного захворювання (отруєння);

інші представники підприємства (установи, організації), посадові особи органів Держпродспоживслужби, ДСНС (у разі потреби та за відповідним погодженням).

До складу комісії не може входити безпосередній керівник потерпілого.

Держпраці та/або її територіальним органом утворюється комісія із спеціального розслідування (далі - спеціальна комісія).

Спеціальна комісія утворюється протягом одного робочого дня після отримання від роботодавця письмового повідомлення про нещасний випадок або за інформацією, отриманою з інших джерел (органу досудового розслідування, звернень потерпілого або членів його сім'ї чи уповноваженої ними особи, первинних організацій і територіальних об'єднань профспілок).

До складу такої спеціальної комісії входять:

посадова особа Держпраці та/або її територіального органу (голова комісії);

представник робочого органу Фонду;

представник уповноваженого органу чи наглядової ради підприємства (у разі її утворення) або місцевої держадміністрації чи органу місцевого самоврядування у разі, коли зазначений орган відсутній;

керівник (спеціаліст) служби охорони праці підприємства (установи, організації) або посадова особа, на яку роботодавцем покладено виконання функцій з охорони праці, а у разі її відсутності - представник роботодавця;

представник первинної організації профспілки, членом якої є постраждалий (у разі її відсутності - уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці);

представник профспілкового органу вищого рівня або територіального профоб'єднання;

представник місцевої держадміністрації або органу місцевого самоврядування у разі, коли нещасний випадок та/або гостре професійне захворювання (отруєння) сталися з особами, які працюють на умовах цивільно-правового договору, на інших підставах, передбачених законом, фізичними особами - підприємцями, особами, які провадять незалежну професійну діяльність, членами фермерського господарства;

лікар з гігієни праці територіального органу Держпраці (у разі настання гострого професійного захворювання (отруєння));

посадові особи органів Держпродспоживслужби, ДСНС (у разі потреби та за відповідним погодженням).

У разі настання нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння) на території іншого підприємства (установи, організації) до складу спеціальної комісії включаються представники такого підприємства (установи, організації).

У разі потреби до складу комісії можуть включатися посадові особи Держпраці та/або її територіального органу за галузевим напрямом.

Спеціальне розслідування групового нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння), під час яких загинуло від двох до чотирьох осіб, проводиться спеціальною комісією, яка утворюється Держпраці або за її дорученням відповідним територіальним органом.

Спеціальне розслідування групового нещасного випадку, під час якого загинуло п'ять і більше осіб або травмовано 10 і більше осіб, проводиться спеціальною комісією, утвореною Держпраці.

Спеціальне розслідування нещасних випадків, що спричинили тяжкі наслідки. Віднесення нещасних випадків до таких, що спричинили тяжкі наслідки, у тому числі з можливою інвалідністю потерпілого, здійснюється відповідно до Класифікатора розподілу травм за ступенем тяжкості, затвердженого МОЗ.

У разі коли стався нещасний випадок із смертельним наслідком, нещасний випадок, що спричинив тяжкі наслідки, а також випадок смерті або зникнення під час виконання трудових (посадових) обов'язків фізичної особи - підприємця чи особи, що забезпечує себе роботою самостійно, *робочий орган виконавчої дирекції Фонду зобов'язаний негайно передати з використанням засобів зв'язку повідомлення:*

• територіальному органу Держпраці за місцем настання нещасного випадку;

- органів прокуратури за місцем настання нещасного випадку;
- місцевій держадміністрації;
- територіальному профоб'єднанню за місцем настання нещасного випадку;
- закладові державної санітарно-епідеміологічної служби за місцем настання нещасного випадку (у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння));
- органів з питань захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій (у разі необхідності).

Зазначені у цьому пункті органи та організації негайно повідомляють про нещасний випадок органи та організації вищого рівня.

Згідно п. 10 Постанови Кабінету Міністрів України № 337 від 17 квітня 2019 р. «Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві», *Спеціальне розслідування нещасного випадку* (крім випадків, передбачених пунктом 10 цього Порядку) *проводиться комісією із спеціального розслідування нещасного випадку*, утвореною територіальним органом Держпраці за місцезнаходженням підприємства або за місцем настання нещасного випадку, а у разі, коли нещасний випадок стався з фізичною особою - підприємцем чи особою, що забезпечує себе роботою самостійно, або внаслідок дорожньо-транспортної пригоди (події) за погодженням з органами, представники яких входять до її складу.

Згідно п. 10 Постанови, ***Спеціальне розслідування групового нещасного випадку, під час якого загинуло п'ять і більше осіб або травмовано десять і більше осіб, проводиться спеціальною комісією, до складу якої входять:***

- посадова особа Держпраці та/або її територіального органу (голова комісії);
- представник робочого органу Фонду;
- представник уповноваженого органу чи наглядової ради підприємства (у разі її утворення) або місцевої держадміністрації чи органу місцевого самоврядування у разі, коли зазначений орган відсутній;
- керівник (спеціаліст) служби охорони праці підприємства (установи, організації) або посадова особа, на яку роботодавцем покладено виконання функцій з охорони праці, а у разі її відсутності - представник роботодавця;
- представник первинної організації профспілки, членом якої є постраждалий (у разі її відсутності - уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці);
- представник профспілкового органу вищого рівня або територіального профоб'єднання;
- представник місцевої держадміністрації або органу місцевого самоврядування у разі, коли нещасний випадок та/або гостре професійне захворювання (отруєння) сталися з особами, які працюють на умовах цивільно-правового договору, на інших підставах, передбачених законом, фізичними

особами - підприємцями, особами, які провадять незалежну професійну діяльність, членами фермерського господарства;

- лікар з гігієни праці територіального органу Держпраці (у разі настання гострого професійного захворювання (отруєння));

- посадові особи органів Держпродспоживслужби, ДСНС (у разі потреби та за відповідним погодженням).

Відомості про обставини і причини катастрофи, аварії чи пригоди (події) на транспорті, що призвели до нещасного випадку, а також осіб, які допустили порушення вимог законодавства, незалежно від початку досудового розслідування передаються органами, які в установленому порядку проводять розслідування, у 10-денний строк після його закінчення голові спеціальної комісії.

Виходячи з цього, можна сказати, що специфіка початку кримінального провадження розглядуваної категорії злочинів пов'язана з існуванням паралельного здійснення розслідування 2-ма органами державної влади - слідчими органами та органами Державної служби України з питань праці. Це продиктовано низкою особливостей, пов'язаних зі специфікою нормативного регулювання розслідування порушень правил безпеки.

З одного боку, така ситуація сприятлива тим, що вона полегшує аналітичну роботу слідчого на початку розслідування, оскільки матеріали, що надаються слідчому, містять необхідні відомості, які дозволяють з'ясувати обставини події, висунути версії та окреслити завдання розслідування. Водночас, ця ситуація має негативні аспекти - слідчий позбавлений можливості оглянути місце події в незмінній обстановці.

Необхідно проаналізувати зв'язок ділянки роботи або технологічного процесу, на якому виникла подія, з іншими ділянками або видами роботи і встановити залежність події від причин і дій осіб, які на перший погляд здаються такими, що не стосуються події. Аналіз наслідків події, зіставлення їх зі встановленими обставинами, що свідчать про її причини, дозволяє виявити мету злочинної поведінки.

Також за цієї слідчої ситуації важливо виявити всі наслідки події, які настали або могли настати в результаті порушення правил техніки безпеки. Наслідки події не завжди очевидні. До того ж, зацікавлені особи часто вживають заходів щодо їх приховування. Необхідно всебічно проаналізувати все, що виявилось або могло бути результатом порушення правил і ustalених норм.

Типова програма розслідування у цій слідчій ситуації на початковому етапі містить такі дії:

- а) огляд місця події;

- б) огляд і тимчасовий доступ, вилучення документів про організацію, стан техніки безпеки на підприємстві, під час виконання певних видів робіт, проведення інструктажів і допуску до роботи, щодо призначення відповідальних за забезпечення безпеки посадовців і їх функціональних обов'язках тощо;

- в) допит свідків, потерпілих, а також посадовців;
- г) призначення судово-медичної експертизи та відповідних події злочину технічних експертиз;
- д) слідчий експеримент (зазвичай, якщо потерпілий залишився живим).

Факт перебування потерпілого у трудових відносинах з роботодавцем, якщо відповідні документи не оформлені роботодавцем, але потерпілий фактично допущений до роботи, підтверджується в установленому порядку Держпраці на запит голови спеціальної комісії або у судовому порядку.

Друга типова слідча ситуація – виникає у разі виявлення порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою **в порядку проведення відомчої перевірки**.

Зокрема, *початок кримінального провадження можливийна підставі повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, що було встановлено у процесі проведення планової перевірки органами Державної служби України з питань праці*, повноваження якої встановлені згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2015 р. за № 96 «Про положення про Державну службу України з питань праці».

У цій ситуації потрібно враховувати, що повідомлення про наявне правопорушення надходить через певний проміжок часу, до того ж і сама перевірка є досить тривалою, оскільки у процесі її проведення встановлюються факти, що мали місце раніше, і як наслідок - зазначене впливає на кількість, якість інформації, яка збереглася про подію злочину й у кінцевому результаті – на якість розслідування в цілому.

Між тим, на початковому етапі розслідування порушень правил безпеки така ситуація є найбільш типовою і характеризується наявним масивом вихідної інформації, що отримується від спеціалістів Державної служби України з питань праці, які вже провели відомче розслідування й оформили відповідну документацію, де відображається значний обсяг інформації щодо порушення правил безпеки, його нормативного регулювання, а також встановлено особу, винну в порушенні правил безпеки. Окрім того, як показують матеріали судово-слідчої практики, для цієї ситуації характерною є відсутність реальних негативних наслідків, що теж впливає на програму дій слідчого, особливо, які стосуються необхідності призначення судово-медичної експертизи.

При виникненні зазначеної ситуації слідчий повинен направити всі зусилля на фіксацію існуючої інформації, а також надання їй доказового значення, у порядку передбаченому КПК України. При цьому, складність ситуації полягає у наявності значного проміжку часу між самим порушенням правил безпеки та початком розслідування, що може призвести до втрати певної доказової інформації.

Такій ситуації притаманні наступні типові версії:

- а) порушення правил безпеки дійсно мало місце;
- б) мало місце порушення правил охорони праці;
- в) мала місце інша подія;

г) мало місце виконання робіт з підвищеною небезпекою, однак порушення правил безпеки відсутні.

Типова програма розслідування у цій слідчій ситуації на початковому етапі розслідування охоплює комплекс наступних слідчих (розшукових) дій:

- *огляд матеріалів у порядку* ст. 237 КПК України, що надійшли після проведення перевірки та визначення наявності факту віднесення робіт до переліку підвищеної небезпеки, ознайомлення з відповідними нормативними актами, що регулюють особливості проведення зазначених робіт;

- *ініціювання тимчасового доступу до речей і документів* шляхом здійснення виїмки установчих документів підприємства, наказів і розпоряджень про прийняття осіб на роботу, про проведення робіт з підвищеною небезпекою, дозволів, договорів, інструкцій. Проводиться також вилучення магнітних носіїв інформації (ЕОМ);

- *огляд слідчим, прокурором вилучених документів*. Співставлення інформації, наданої відомчим розслідуванням, з наявною документацією. Рекомендується проведення огляду документації із залученням спеціалістів;

- *проведення огляду місця події і приміщень*, з метою підтвердження інформації, що була надана відповідними представниками Державної служби України з питань праці й фіксації обставин розслідуваної події;

- *допити свідків* - осіб, які провадили перевірку дотримання вимог законодавства у сфері охорони праці, представників юридичних осіб, де сталося порушення, посадових осіб підприємства;

- *призначення і проведення експертиз* (у випадках наявності потерпілих - судово-медичної експертизи; обов'язковим є проведення судово-інженерно технічної експертизи з охорони праці).

Послідовність слідчих дій може бути різною, але важливо, щоб вона була чітко сплановано, що забезпечить перевірка конкретних версій. Часто в цій ситуації паралельно проводиться спеціальне розслідування нещасного випадку, аварії.

Тому слідчому необхідно взаємодіяти з комісією, що здійснює таке спеціальне розслідування. Зокрема, основною формою взаємодії повинен стати обмін технічною та іншою документацією і зібраною інформацією, отримання технічних консультацій.

Третя типова слідча ситуація характеризується відсутністю чіткого уявлення про механізм події, його безпосередні причини та допущені порушення, поведінку потерпілого та інших осіб.

Ситуація виникає, коли провадження відкривають **за заявою потерпілого або його родичів, інформацією у засобах масової інформації**. З моменту події найчастіше минає значний проміжок часу. Обстановка місця події в таких випадках не зберігається.

Як правило, окреслена ситуація присутня у випадках, коли робітник фактично виконував роботи з підвищеною небезпекою, однак з ним не було укладено трудового договору, а значить і не проводилося відомче розслідування. Непоодинокі випадки і прийняття рішення про відмову у

початку кримінального провадження шляхом, незважаючи на наявну заборону у ч.4. ст. 214 КПК України.

Такого роду ситуація буває досить складною для розслідування. На початку можна висувати лише загальні версії про обставини події, її причини і допущені порушення, їх зв'язок із діями посадовця і потерпілого, які в результаті слідчих дій повинні конкретизуватися.

При виникненні цієї ситуації підлягають перевірці версії за способом порушення правил безпеки, а саме допуск працівників до виконання робіт з підвищеною небезпекою:

- а) без проходження відповідного навчання з техніки безпеки;
- б) без відповідних засобів індивідуального захисту;
- в) за допомогою механізмів, обладнання та/або транспортних засобів, які знаходяться у неналежному або аварійному стані;
- г) за відсутності або непризначення осіб, які відповідають за проведення таких робіт.

На початковому етапі розслідування у такій ситуації доцільним є провадження таких дій:

1. *Огляд місця події.* За браком інформації про спосіб порушення правил безпеки необхідно перш за все уважно оглянути механізми і пристрої, знайдені на місці події, із залученням спеціаліста з охорони праці для з'ясування галузі виробництва, а також характеру виконуваних робіт, що дає можливість встановити, які саме роботи виконувалися, а це, у свою чергу, допоможе окреслити можливі варіації способу порушення правил безпеки.

2. *Допит свідків.* Як правило, ними є робітники підприємства, на якому здійснювалися роботи, які безпосередньо виконували їх або бачили, як вони виконувались. Це можуть бути також особи, які транспортували робітників до будівельного майданчика або завідувач складу, який видавав потрібний матеріал для роботи. З'ясовується перебіг робіт, тонкощі додержання правил безпеки щодо видачі засобів індивідуального захисту, видимі пошкодження конструктивних елементів механізмів або конструкцій, на яких виконувалися роботи.

3. *Ініціювання тимчасового доступу до речей і документів шляхом їх виймки.* Особлива увага звертається на чинні договори на виконання робіт з підвищеною небезпекою, а також на відповідні розрахункові документи про оплату виконаних робіт (за відсутності письмово укладеного договору), на накази й розпорядження, інструкції та іншу документацію, яка відображає перебіг і порядок їх виконання. Інформація, що міститься у договорах, вказує на галузь виробництва, характер робіт, що виконувалися, окрім того договори на проведення медичних оглядів працівників, на поставку засобів індивідуального захисту й надає додаткові дані щодо способу порушення правил безпеки.

4. *Проведення слідчого експерименту,* що здійснюється з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Викладене надає підстави стверджувати про наявність правових та організаційних особливостей початку кримінального провадження щодо розслідування порушень правил безпеки.

Обставини, що підлягають встановленню

Предмет доказування, як абстрактна інформаційна модель, що відображена в нормах чинного КПК, є визначальною, базовою для всіх злочинних діянь без винятку, а саме:

- подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);
- винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;
- вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;
- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, а також, що характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;
- обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

При розслідуванні злочинних порушень правил безпеки, по кожному кримінальному провадженню мають бути з'ясовані нижченаведені обставини:

1. Щодо події злочину:

а) характер події - чи стався нещасний випадок, професійне захворювання, стихійне лихо, аварія, злочин;

б) якщо такого роду діяння є суспільно небезпечним, то чи кваліфікується воно як злочин проти безпеки виробництва або інше (диверсія, злочин проти життя і здоров'я особи). Встановлення цієї обставини в повному обсязі можливе тільки після того як будуть доведені всі інші обставини, передбачені КПК.

2. Щодо інших обставин учинення злочину:

а) форма власності підприємства, на якому сталося порушення, його організаційно-правова форма, вид діяльності, ступінь самостійності;

б) наявність негативних чинників, у вигляді шуму, загазованості тощо, загальна обстановка на підприємстві (щодо рівня дотримання техніки безпеки);

в) обстановка в цілому, яка склалася на підприємстві, в установі, організації до вчинення правопорушення і яка опосередковано впливає на можливість настання небезпечних наслідків при виконанні робіт з підвищеною небезпекою (неправильний підбір кадрів адміністративно-технічного персоналу, недотримання положень щодо перевірки знань правил техніки безпеки тощо);

г) рівень забезпечення техніки безпеки при виконанні робіт, що склався на певному підприємстві (система контролю за проведенням навчання, перевірки знань та інструктажу працівників з питань безпечного виконання

робіт з підвищеною небезпекою, організація проведення тематичних занять, лекцій, семінарів, консультацій, переглядів кіно- та відеофільмів тощо);

д) місце вчинення кожного порушення, у тому числі фактичне місце вчинення (інформаційне й фізичне), виконання робіт (шахта, цех, будівельний майданчик) і місце настання небезпечних наслідків. Окрім того слід з'ясувати місце приховування злочину;

е) час учинення кожного порушення правил безпеки й термін, протягом якого здійснювалися такого роду порушення, час настання наслідків, режим роботи підприємства, час проведення дій для приховування злочину;

є) на якому технологічному етапі здійснено порушення;

ж) документообіг, порядок його оформлення й відповідність вимогам чинного законодавства.

з) спосіб учинення злочину (вид і характер виконуваних робіт; вид технологічних операцій, у процесі яких стався нещасний випадок, аварія, непередбачуване явище; використовувані при цьому механізми та інструменти; характеристика засобів індивідуального і колективного захисту; механізм виникнення і дія травмуючих чинників; характер порушення правил безпеки (дія або бездіяльність), кількість порушень і характер їх комбінацій; які конкретно порушення правил безпеки були вчинені (у формі дії та/або бездіяльності); спосіб приховування злочину (знищення матеріальних носіїв, зміна обстановки місця порушення правил безпеки).

к) положення яких конкретно нормативно-правових актів, що містять загальні, міжгалузеві, галузеві, підгалузеві та спеціальні правила охорони праці та безпеки виробництва, порушено.

3. Щодо суспільно небезпечних наслідків:

а) чи виникла загроза загибелі людей або настання інших тяжких наслідків;

б) чи наявне спричинення реальної шкоди, зокрема якої шкоди завдано здоров'ю потерпілого;

в) скільки загинуло людей (щодо ч. 2 ст. 271-275);

г) характеристика інших тяжких наслідків. Так, поняттям "шкода здоров'ю потерпілого" згідно з п. 11 Ухвали Пленуму Верховного суду 1982 р., позначене спричинення середньої тяжкості тілесного пошкодження одній особі або легкого тілесного пошкодження, що призвело до короткочасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності однієї або декількох осіб.

4. Щодо особи потерпілого:

а) яка кількість потерпілих, їх стосунок до підприємства (постійні чи тимчасові учасники виробничого процесу);

б) характеристика особистих якостей потерпілих, серед них і тих, що мають значення для розслідування злочину, кваліфікації скоєного, індивідуалізації покарання винних (стан здоров'я на момент події, придатність до виконання певного виду діяльності, стаж роботи за фахом, наявність спеціальної підготовки тощо).

5. Щодо винності конкретної особи та мотивів злочину:

а) хто вчинив злочин (допустив порушення правил безпеки виробництва);
б) хто конкретно був зобов'язаний дотримуватися правил безпеки виробництва і хто конкретно припустився порушення цих правил;

в) які риси є характерними для такої особи (її ставлення до виробництва, посада, професійна підготовка, стаж роботи, перелік обов'язків із контролю за дотриманням правил безпеки, наявність спеціальної підготовки в цій галузі, ставлення до виконання службових обов'язків);

г) форма вини особи (чи лише необережність);

д) мотиви порушення правил безпеки виробництва (наприклад прагнення достроково виконати виробниче завдання, не допустити простоїв, заощадити сировину і матеріали, прагнення догодити керівництву).

6. Щодо обставин, що пом'якшують покарання:

а) злочин скоєний жінкою, що перебуває в стані вагітності;

б) злочин учинено внаслідок збігу особистих і службових обставин чи під впливом примушування або через службову залежність від вищих керівників;

в) у злочинця наявне щиросердне каяття, добровільне бажання відшкодувати збиток;

г) відсутня судимість;

д) позитивні виробничі та побутові характеристики;

ї) на утриманні є неповнолітні діти та пристарілі батьки тощо;

7. Щодо обставин, що обтяжують покарання:

а) злочинець перебував у стані алкогольного сп'яніння чи в стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів під час учинення злочину.

8. Обставини, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження (статті 36-43 КК України).

9. Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання (статті 44-49 та 74-79 КК України).

10. Щодо характеру та розміру шкоди, заподіяної злочинцем:

а) розмір витрат установи охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння;

б) ступінь тяжкості тілесних пошкоджень, отриманих працівником (працівниками), ступінь втрати ним (ними) загальної та професійної працездатності;

в) розмір матеріального збитку, заподіяного підприємству (установі, організації), громадянам, який може полягати в пошкодженнях матеріальних об'єктів, збитках унаслідок простоювання (нерідко тривалого), підприємств, цехів або їх виробничих ділянок.

11. Щодо причин та умов, що сприяли скоєнню злочину:

а) організаційні недоліки в діяльності підприємства, посадовців (серед яких можуть бути: незадовільний рівень навчання робітників виконання певних видів діяльності або виробничих операцій; сталося порушення трудової та виробничої дисципліни; наявна незабезпеченість, у порушення правил техніки безпеки, захисними засобами, інструментами та спецодягом; відсутній

контроль із боку посадовців за технічним обладнанням, якістю захисних засобів і пристосувань, контрольно-вимірювальних приладів і дотриманням технології виробничих процесів; недостатній рівень контролю адміністрації підприємства і окремих посадовців за організацією та дотриманням правил безпеки на робочих місцях тощо);

б) технічні недоліки (наявна недостатня автоматизація і механізація окремих шкідливих для здоров'я виробничих операцій; недоліки в конструкції машин і механізмів; неправильно змонтоване обладнання; невчасно проведені профілактичні ремонти машин і механізмів; відсутність дозволу користуватися не прийнятими до експлуатації або несправними інструментами, механізмами без захисних пристосувань; наявні дефекти деталей і вузлів окремих конструкцій і механізмів тощо);

в) помилкові дії окремих осіб (відсутність або недостатність навичок виконання певної діяльності або не застосування відповідних інструментів потерпілим; внутрішня неорганізованість або легковажне ставлення до праці й поводження з технікою; необачність та нехтування правилами техніки безпеки; застосування заборонених прийомів роботи).

Організація взаємодії органів досудового розслідування з органами та підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову, експертну діяльність, а також у межах компетенції з іншими правоохоронними органами, центральними органами виконавчої влади

Нормативно-правові акти, що регламентують взаємодію.

Діяльність підрозділів Національної поліції щодо розслідування кримінальних правопорушень спрямована на вирішення завдань кримінального судочинства, що на сьогодні є неможливим без злагодженої спільної роботи слідчих з іншими підрозділами Національної поліції, прокуратури, експертних підрозділів та центральними органами виконавчої влади. Лише за допомогою взаємодії така діяльність буде своєчасною та ефективною.

До нормативно-правових актів, які регламентують діяльність органів Національної поліції з іншими органами при реагуванні на заяви та повідомлення про порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою та під час безпосереднього проведення розслідування, доцільно віднести:

1. «Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України», затверджене наказом МВС України 03 листопада 2015 року № 1343.³⁷

³⁷Експертна служба Міністерства внутрішніх справ України (далі - Експертна служба МВС) є системою державних спеціалізованих установ судової експертизи, діяльність якої спрямовується і координується Міністерством внутрішніх справ України. Експертна служба МВС безпосередньо підпорядковується Міністру внутрішніх справ України. В межах своїх завдань Експертна служба МВС забезпечує залучення працівників Експертної служби МВС до досудового розслідування та судового розгляду, забезпечує функціонування інформаційно-пошукових систем, обробку персональних даних у межах повноважень, визначених законом, здійснює спеціальні вибухотехнічні роботи з пошуку і знешкодження вибухонебезпечних предметів, пристроїв тощо.

2. Інструкція «Про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події», затверджена наказом МВС України від 03 листопада 2015 року № 1339.³⁸

3. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затверджена наказом МВС України від 16 лютого 2018 року № 111

4. Інструкція Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, затверджена Наказом МВС України від 8 лютого 2019 р. № 100.

5. «Інструкція Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України, затверджена наказом МВС України від 06 липня 2017 року № 570.³⁹

6. «Інструкція з Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні затверджена наказом МВС України № 575 від 07.07.2017

7. Постанова Кабінету Міністрів України № 337 від 7 квітня 2019 року «Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві»

9. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затвержені Наказом МОЗ України від 17.01.1995 р., № 6, який регламентує порядок проведення експертних досліджень для визначення знарядь травми, їх диференціації та ідентифікації на підставі вивчення ушкоджень на тілі, одязі, взутті потерпілого.

10. Постанова Кабінету міністрів України від 11 лютого 2015 року № 96 «Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці», згідно якої Державна служба України з питань праці проводить розслідування та веде облік аварій і нещасних випадків, які підлягають спеціальному розслідуванню, аналізує їх причини, готує пропозиції щодо запобігання таким аваріям і випадкам.

Отже нормативно-правові підстави, що визначають взаємодію, включають у себе регламентацію як на рівні Законів України (наприклад, КПК

³⁸ Дана Інструкція визначає порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС на спеціалізованій пересувній лабораторії на стадії досудового розслідування, а також обов'язки та повноваження працівників як спеціалістів під час проведення огляду місця події (далі - ОМП).

³⁹Однією з основних функцій органів досудового розслідування є організація взаємодії Головного слідчого управління та підпорядкованих слідчих підрозділів з органами та підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову й експертну діяльність, прокурорський нагляд у кримінальних провадженнях (п. 3.1.5. Інструкції). Крім того, згідно п. 1.7. Органи досудового розслідування при здійсненні своїх повноважень взаємодіють з міністерствами, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, державними установами, громадськими організаціями і об'єднаннями, а також відповідно до міжнародних договорів з компетентними та судовими органами іноземних держав.

України, «Про поліцію») так і відомчих і міжвідомчих підзаконних нормативно-правових актів, приблизний перелік яких наведено вище.

Форми взаємодії

З урахуванням специфіки досліджуваних кримінальних проваджень, найбільш типовою формою взаємодії слідчого з органами оперативно-розшукової діяльності є виконання письмових доручень слідчого на підставі ст. ст. 40, 41 КПК України.

Слідчий на підставі наявної у його розпорядженні доказової бази або іншої інформації, слідчої ситуації, яка склалася на даному етапі розслідування або у разі великого завантаження і неможливості проведення слідчих (розшукових), або негласних слідчих (розшукових) дій, самостійно може надавати відповідні доручення оперативним працівникам.

Однак, варто брати до уваги й те, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України передбачає можливість проведення дій розшукового характеру у 2-х паралельно існуючих режимах: **процесуальному**, регламентованому гл. 21 КПК України й інструкцією «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», і **не процесуальному** відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Перші здійснюються або слідчим при досудовому розслідуванні, або за його дорученням уповноваженими працівниками оперативних підрозділів чи іншими особами і тільки по відкритому провадженню; другі - співробітниками оперативних підрозділів самостійно, за власною ініціативою до початку кримінального провадження з метою документування злочиної діяльності з підготовки вчинення злочину. При цьому доказами вважаються лише матеріали, отримані в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відомості, отримані в ході проведення оперативно-розшукових заходів, необхідно визнавати допоміжною, забезпечувальною інформацією, яка служить основою для внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань, висунення розшукових версій, здійснення відповідних перевірок.

Ч. 2. ст. 41 КПК України забороняється здійснення процесуальних дій у кримінальному провадженні за власною ініціативою оперативним підрозділом.

Традиційно на початку кримінального провадження слідчий при розслідуванні порушень правил безпеки виконання робіт **взаємодіє зі спеціалістами**. Обов'язкова участь останніх при розслідуванні порушень заснована на основному завданні - з'ясуванні обставин події порушення правил безпеки. Окрім єдиного вектора діяльності, така взаємодія зумовлюється, як правило, браком спеціальних знань слідчого у сфері виконання робіт з підвищеною небезпекою в цілому, а також необхідністю обов'язкової участі спеціаліста при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій (наприклад, допит малолітнього свідка, огляд трупа та ін.).

Спеціаліста доцільно залучати під час проведення таких слідчих дій:

- допиту;

- обшуку;
- огляду місцевості;
- при огляді документів;
- слідчому експерименті.

Здебільшого як спеціалісти залучаються представники органу виконавчої влади, які реалізують державну політику у сферах промислової безпеки, охорони праці, гігієни праці, здійснення державного гірничого нагляду, а також з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, спеціалісти інших категорій.

Значення *співробітництва слідчого з органом Державної служби України з питань праці* виявляється в можливості отримання додаткової інформації при проведенні огляду місця події, з'ясування механізму проведення робіт, необхідності видачі засобів індивідуального захисту, сукупності необхідної документації, яка підлягає вилученню (тимчасовому доступі). Саме така взаємодія дозволяє значно спростити та прискорити процес розслідування.

Особливість нормативного регулювання порушень правил безпеки, що виявляється в необхідності проведення відомчого розслідування Державною службою України з питань праці, про яку вже говорилося, позитивно впливає на можливість проведення паралельного розслідування.

Під час огляду місця події спеціалісти можуть звернути увагу слідчого на деякі особливі факти порушення правил безпеки, можливі сліди дії механізмів, верстатів, надати допомогу у з'ясуванні способу виконання робіт, особливостей технологічного процесу, сутності порушення правил безпеки, а також консультації щодо термінологічно правильного опису обставин події у процесуальних документах. При виникненні ситуації одночасного прибуття слідчого і спеціаліста при проведенні відомчого розслідування їх взаємодія виявляється у взаємних консультаціях шляхом обміну наявною інформацією, відповідною документацією і способами вирішення питань у подальшій їх роботі.

При тимчасовому доступу до речей і документів та огляді будівельної документації й документації, що стосується безпеки праці при виконанні будівельних робіт, істотну допомогу слідчому може надати **державний інспектор праці**, залучений в якості спеціаліста. Його сприяння може полягати в доборі потрібних для провадження документів та у виявленні в них відомостей, що можуть стосуватися провадження.

Раціональним є необхідність залучення спеціаліста при проведенні допиту. Консультації щодо постановки питань, з'ясування окремих аспектів виконання робіт, формування у слідчого уявлення про режим і технологію виробництва - важлива передумова задля успішного проведення слідчим допиту.

Така консультативна форма взаємодії, зокрема, із *співробітниками Державної служби України з питань праці насамперед виявляється:*

- в наданні консультацій щодо нормативної документації, яка регламентує виконання робіт з підвищеною небезпекою і яка підлягає перевірці;

- у зв'язуванні особливостей технології виробництва, в організації контролю на підприємстві, де сталося порушення правил безпеки;
- у визначенні переліку документів, що відображають діяльність підприємства, установи чи організації, порядку й особливостей документообігу;
- в рекомендаціях щодо спеціальної технічної, наукової й методичної літератури;
- в наданні роз'яснень щодо необхідності проведення експертиз та змісту питань, які потрібно поставити експерту.

У процесі організаційної взаємодії слідчих органів з іншими органами важливо враховувати сферу виконання, а також вид робіт з підвищеною небезпекою. Зокрема, злочинні порушення, приміром, будівельних правил можуть бути допущені при здійсненні різних будівельних робіт: земляних, монтажних, оздоблювальних, ремонтних, санітарно-технічних, електротехнічних, газоелектрозварювальних, вантажопідйомних, транспортних, слюсарних, столярних, вантажно-розвантажувальних та ін.

При виконанні кожного виду таких робіт використовуються машини й механізми спеціального призначення. Тому при розслідуванні злочинів цієї категорії є обов'язковою участь у слідчих діях спеціалістів-будівельників.

Залежно від виду робіт при виконанні яких стався нещасний випадок, можуть залучатися інженери-будівельники різного профілю. Разом із тим важливо, щоб вони добре розумілися на будівельних правилах тих робіт, при проведенні яких стався нещасний випадок.

Враховуючи вищезазначене *при взаємодії слідчого з органом Державної служби України з питань праці* доцільно звернути увагу на існування внутрішньої структури цього органу, що включає в себе *структурні підрозділи з нагляду:*

- а) на будівництві, у гірничодобувній промисловості, за об'єктами котлонагляду та підйомними спорудами;
- б) в газовому комплексі й у хімічній промисловості;
- в) в енергетиці, машинобудуванні та житлово-комунальному господарстві;
- г) на транспорті та у зв'язку;
- д) в агропромисловому комплексі й соціально-культурній сфері тощо.

При розслідуванні порушень правил безпеки, що стались у будівельній сфері (які, до речі, є найбільш поширеними), слід залучати *фахівців зі структурних підрозділів обласної державної адміністрації, підконтрольних Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, які діють у галузі будівництва і проектування, володіють нормативною базою, тісно пов'язані з практичною діяльністю, що дає можливість слідчому ефективніше проводити розслідування.*

Необхідним видається взаємодія з *територіальними Управліннями МНС України* при розслідуванні порушень правил пожежної безпеки під час проведення газозварювальних або інших вогневих робіт.

При розслідуванні порушень правил безпеки в інших галузях доцільно залучати в якості *спеціалістів також працівників провідних компаній, які мають інженерно-технічну освіту в хімічній, металургійній, деревообробній чи в інших галузях*, де сталися порушення правил безпеки. Як правило, такі фахівці мають сучасне уявлення, а також більш глибокі знання чинного законодавства та правил виконання окремих робіт.

Що стосується порушень правил безпеки у сфері водопостачання й водовідведення, тут суттєвого значення набуває *взаємодія слідчого з комунальними структурами*, що знаходить свій прояв у залученні спеціалістів комунальних підприємств міста (головного інженера, майстрів, старших слюсарів аварійно-відновлювальних робіт). Саме ці підприємства здійснюють відведення поверхневого стоку і дренажних вод або виробничу діяльність з технічного обслуговування, ремонту, утримання й експлуатації мереж дощової каналізації, водних об'єктів, гідротехнічних споруд та інженерних споруд захисту території міста від підтоплення та ін.

Тактичні та процесуальні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою

Огляд місця події

Нагальна потреба невідкладного проведення огляду місця події та його значення для розслідування порушення правил безпеки продиктовані існуючою *специфікою паралельного розслідування порушень у порядку відомчого розслідування*, що вносить певні корективи, на які слід звернути особливу увагу.

Слід звернути увагу на існування 2-х типових ситуацій, які складаються на підготовчій стадії проведення огляду при розслідуванні порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. Перша пов'язана з проведенням огляду місця події одразу ж після повідомлення про нещасний випадок, що стався на виробництві, без внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі - ЄРДР).

Друга ситуація виникає у випадках проведення огляду місця події через деякий проміжок часу, вже після внесення відомостей до ЄРДР, оскільки попередньо він проводиться в порядку відомчого розслідування.

Виокремлення зазначених ситуацій продиктовано специфікою паралельного розслідування 2-ма органами державної влади, а також існуючими особливостями процесу початку кримінального провадження (ст. 214 КПК України).

Ситуація, за якої огляд місця події здійснюється одразу ж після повідомлення про нещасний випадок, є більш сприятливою для можливості збирання доказового матеріалу. Проте в організаційному плані вона обтяжена необхідністю вирішення питання про залучення спеціаліста до проведення цього огляду.

Для адекватного й повного сприйняття слідчим місця події при надходженні інформації про нещасний випадок *необхідно негайно повідомляти про зазначений факт органи Державної служби України з питань праці з метою завчасного вирішення питання про суб'єктний склад учасників, які мають брати участь в огляді місця події.*

Крім того, доцільно *залучити до проведення огляду представників адміністрації підприємства, а також працівників, які керували механізмами, виконували роботи, що дозволить забезпечити повне і всебічне дослідження обставин нещасного випадку і слідів, а також з'ясувати спеціальні питання, пов'язані з виявленими несправностями і порушенням правил техніки безпеки.*

У випадках, коли при надходженні інформації про нещасний випадок у виді порушення правил безпеки, що характеризується наявністю негативних наслідків, а саме *смерті чи заподіяння тілесних ушкоджень* для встановлення тяжкості завданих травм і способу їх заподіяння, а також надання необхідної допомоги потерпілим до огляду місця події *треба залучати судово-медичних працівників.*

На підготовчій стадії розслідування окрім питання щодо учасників огляду місця події, слід вирішити питання про підготовку технічних засобів фіксації огляду місця події. Згідно з ч. 7 ст. 237 КПК України при огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження.

З огляду на те, що місцем порушення правил безпеки, як правило, є цех або будівельний майданчик, яким властиві великі території, на яких зосереджена значна кількість різноманітного устаткування, механізмів, конструкцій доцільно під час огляду *здійснити відеозапис, що надасть можливості зберігати значний масив інформації.*

У випадках, коли огляд проводиться за межами населеного пункту (наприклад, якщо порушення сталося на так званих «копанках»), за відсутності можливості встановити конкретну адресу або використати як орієнтири перехрестя шосейних доріг чи інших стаціонарно розташованих на місцевості об'єктів, які могли б послужити за орієнтири, *необхідно вирішити питання використання приладів GPS (Системи глобального супутникового позиціонування).*

Малогабаритні електронні прилади дозволяють оперативно фіксувати географічні координати точки, в якій знаходиться особа, яка використовує цей прилад, забезпечити достатню точність цифрових даних. Також *застосування топографічної карти місцевості* надає можливість отримати інформацію щодо об'єктів, недоступних прямому візуальному сприйняттю. За її допомогою є шанс установити відстань до об'єктів, вибрати оптимальний маршрут переміщення по місцевості. На орієнтуючій стадії огляду місця події на ділянках відкритої місцевості використання приладів GPS і топографічних карт

місцевості може значною мірою компенсувати дефіцит інформації щодо обстановки на місці події, який зумовлений неможливістю одномоментного її сприйняття як деякого цілісного об'єкта дослідження.

Слід звернути увагу, що навіть у випадках попереднього проведення огляду в перебігу відомчого розслідування слідчий безпосередньо має здійснити огляд і з'ясувати всі обставини події, що відбулася, оскільки інформація, зосереджена в акті огляду місця події, що складається у порядку, визначеному Постановою Кабінету Міністрів України № 337 від 7 квітня 2019 року «Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві», не має сили доказу, на відміну від протоколу огляду місця події.

Складність проведення огляду місця події при розслідуванні зазначеної категорії проваджень пов'язана з великою кількістю видів робіт, що можуть виконуватись і входити до переліку робіт з підвищеною небезпекою. А тому *вихідною точкою формування слідчої ситуації при огляді місця події є галузь виконуваних робіт*, під час яких сталося порушення, адже вид виконуваних робіт впливає як на просторові характеристики місця події (відкрита місцевість чи замкнений простір), так і на характер об'єктів, що знаходяться на місці події, до яких можна віднести машини, механізми, засоби індивідуального захисту, пристрої, за допомогою яких провадились роботи, та ін.

Має специфіку огляд місця події при виникненні ситуації виконання робіт з підвищеною небезпекою, під час яких були задіяні машини, механізми, устаткування або транспортні засоби, адже, як показують результати узагальнення судово-слідчої практики, саме під час їх використання має місце найбільша кількість нещасних випадків.

Так, у процесі проведення *огляду верстатів по обробленню деревини й металів* з урахуванням положень чинного законодавства слідчому необхідно звернути увагу на:

- *розташування верстатів*. Місцезнаходження устаткування з обертальними частинами повинно бути розташовано з урахуванням конструктивних особливостей станка, аби унеможливити попадання сторонніх предметів на тіло особи. Слід перевірити розташування пультів вимкнення пристроїв, захищеність обертальних частин, а також закритість виступів і западин елементів устаткування;

- *наявність захисних огорож*. Рухомі елементи, що знаходяться на висоті менше 2500мм від рівня підлоги і становлять небезпеку для людини, повинні бути огорожені спеціальними захисними огорожами. Їх форма, вид і розмір мають бути достатніми для захисту як працюючого на верстаті, так і інших осіб;

- *дефекти*. Оглянути верстати на наявність дефектів (вони не повинні мати тріщин, розривів на розвальцьованих поверхнях, дефектів різьб, з'єднань, що викликають витікання робочої рідини або стиснутого повітря);

- *наявність систем сигналізації, колективної безпеки, їх справність, а також пофарбованість небезпечних частин устаткування*. Системи

сигналізації, окрім їх наявності, мають бути перевірені на час реагування, що вимірюються в м/с, а також на рівень звуку в децибелах, що дають можливість безпечного виконання робіт. Небезпечні частини повинні бути яскравого кольору, на устаткуванні розміщені знаки, що вказують на певні особливості верстату, наприклад, на напрямок руху обертальних частин. Устаткування має бути оснащено сигналом аварійного вимкнення «СТОП ЗАГАЛЬНИЙ».

- *рівень шуму, вібрації й освітлення*. Будь-яке устаткування не повинно перевищувати нормативи, передбачені законом. Рівень освітленості зони оброблення й обслуговування повинен бути встановлений у стандартах, що регламентують вимоги безпеки для конкретного типу устаткування. Освітленість лімбів, шкал, інших відлікових пристроїв повинна бути встановлена у стандартах згідно з вимогами безпеки для конкретного типу устаткування, і становити не менше 750 лк. (Огляд здійснюється за допомогою люксметра).

При проведенні огляду місця події порушень правил безпеки, під час яких здійснювалися *вантажно-розвантажувальні роботи за допомогою кранів*, необхідно звернути увагу на відповідність гальм діючим стандартам.

Оглядаючи ходові коліс, необхідно зафіксувати вид (одноребордні чи дворебордні) і ширину колії. Огляду також підлягають вантажнозахоплювальні засоби, а тому треба з'ясувати вид гаків і наявність або відсутність замків на них.

Під час *огляду канатів* потрібно з'ясувати їх типи, наявність втулок і кількість проколів каната сталками, наявність затискачів, спосіб його кріплення, зафіксувати діаметр барабану й вид ланцюгів.

Особливої уваги заслуговує *огляд гідроприводів* на наявність дефектів конструкції й кабіни, а саме місце розташування кабіни керування, внутрішніх її розмірів, будову світлових отворів.

При проведенні робіт з підвищеною небезпекою легкодоступні частини механізмів, що рухаються і можуть бути причиною нещасного випадку, мають бути закриті закріпленими металевими знімними огорожами, що допускають зручний огляд і змащення. Будівельний майданчик, на якому провадяться роботи, має бути огороженим і знаходитися під охороною таким чином, аби сторонні особи не могли потрапити в небезпечну зону.

Оглядаючи майданчик, на якому працювала машина, потрібно звертати увагу на стан ґрунту, ухил майданчика. Правилами безпеки забороняються установка й робота автомобільних, пневмоколісних, гусеничних кранів і кранів екскаваторів на не затрамбованому належним чином ґрунті. Необхідно виміряти нахил майданчика й потім зіставити ці вимірювання із зазначенням про допустимість куту нахилу в паспорті машини. При роботі стрілових самохідних кранів з виносними опорами необхідно переконатися, чи були вони встановлені на всі опори, чи застосовувалися інвентарні прокладки.

Слід вивчити й ретельно зафіксувати *сліди на ґрунті майданчика* й переміщений вантаж. Якщо будуть виявлені сліди волочіння, виривання вантажу з мерзлого ґрунту, це може свідчити про порушення правил роботи.

Забороняється піднімати вмерзлий вантаж, волочити вантажі вантажопідйомними машинами!!!!

Необхідно виміряти й відобразити це у протоколі, на плані чи схемі відстань від крана до місця, з якого переміщувати вантаж. Це допоможе визначити, чи було можливим його вертикальне підняття або не можна було обійтися без підтовкування.

Потрібно також звертати увагу на вантаж, який підіймався, адже існують певні вимоги, яких слід дотримуватися щодо ваги, розміру й обладнання, яке слід використовувати для його переміщення.

Враховуючи той факт, що порушення правил безпеки, як правило, мають місце при допуску працівників до виконання робіт з підвищеною небезпекою без відповідних *засобів індивідуального захисту* (далі - ЗІЗ), при огляді місця події слід звертати увагу на наявність або відсутність останніх на місці порушення правил безпеки, при наявності загиблих, біля трупа або на ньому.⁴⁰

Щодо ситуації виконання робіт на висоті, останні можуть провадитися як у будівельній сфері, так і у сфері побутового обслуговування й торгівлі.

Перед оглядом місця події за таких обставин доцільно з'ясувати в очевидців (якщо вони є), з якого місця впав потерпілий; огляд почати з місця падіння, а в разі смертельного наслідку – з огляду трупа, коли той перебуває на місці.

Особливістю такого огляду є те, що навіть при падінні зі значної висоти часто немає яскраво виражених зовнішніх ознак, що свідчать про механізм нанесення ушкоджень, що викликали смерть. Зовнішні ушкодження часто бувають незначними, якщо потерпілий упав на рівну поверхню спиною чи животом. Тому за відсутності очевидців може скластися хибне враження, що нещасний випадок не пов'язаний з будівництвом. У зв'язку з цим особливо важливого значення набуває участь в огляді спеціаліста - судового медика. При зовнішньому огляді трупа він повинен промацати через шкіру закриті переломи кісток, знайти ознаки, характерні для падіння з висоти.

У процесі огляду місця події при порушенні правил безпеки під час виконання робіт на висоті треба зафіксувати такі вузли:

- *огороження*, що встановлюються на робочих місцях і проходи до них. Слід з'ясувати чи не перевищені встановлені зазори відстаней меж перепадом по висоті до огорожі, висоту бортового елемента захисної огорожі, висоту захисних та страхувальних огорожень (ГОСТ 12.4.059-89);

- *межі небезпечних зон*. Так, поблизу частин машин, що рухаються, визначаються межі небезпечних зон відстанню не менше 5м, якщо немає інших підвищених вимог у документах з експлуатації виробників;

⁴⁰Згідно з типовими галузевими нормами безплатної видачі спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту машиніст крану повинен бути одягнений у бавовняний напівкомбінезон, комбіновані рукавиці, на зовнішніх роботах взимку додатково - куртка бавовняна на утеплювальній підкладці, штани бавовняні на утеплювальній підкладці, валянки. Крім з'ясування наявності ЗІЗ на особі, яка виконувала роботи з підвищеною небезпекою, особливу увагу слід приділити наявності ЗІЗ на потерпілому від порушення правил безпеки: у чому він був одягнений, чи була одягнена захисна каска, світловідбиваючий жилет тощо.

- *майданчики та драбини*. Огляду підлягають маркування драбин на відповідність їх державним стандартам також наявність інвентаризаційних номерів, розміри драбин, відстані між тятивами сходів, відстань між щаблями сходів. У разі огляду навісних драбин завдовжки більше 5м відсутність дугових огорожень або канатів з уловлювачами для закріплення карабіна запобіжного пояса являється грубим порушенням (ГОСТ 26887-86);

- *проходи, проїзди, переходи до робочих місць*. Слід фіксувати ширину проходів до робочих місць. У разі виконання робіт у несприятливих погодних умовах фіксувати наявність снігу на драбинах та посипаність піском;

- *засоби колективного та індивідуального захисту*. А саме, наявність або відсутність запобіжних поясів, касок, страхувальних канатів, запобіжних верхолазних пристроїв, уловлювачів з вертикальним канатом, огорожень, захисних сіток, знаків безпеки тощо, верхолазне спорядження, яке використовується разом із вищезазначеними засобами захисту⁴¹;

Обов'язково при огляді місця події необхідно з'ясувати погодні умови, за яких мали місце роботи на висоті, із зазначенням про це у протоколі, адже не дозволяється виконувати роботи на висоті у відкритих місцях при швидкості вітру 10 м/с і більше, при ожеледиці, грозі або тумані, який ускладнює видимість у межах фронту робіт, а також у нічний час при недостатній освітленості та, якщо температура повітря вище плюс 35 С, або нижче мінус 20 С. Невідкладні роботи на висоті в більш складних погодних умовах (при інших температурах тощо), виконуються за рішенням роботодавця. При цьому слід передбачити додаткові заходи безпеки, що відповідають цим умовам.

Ситуація огляду місця події при виконанні робіт з підвищеною небезпекою у вигляді підземних робіт на шахтах і рудниках є досить поширеною, а тому підлягає більш детальному огляду такі об'єкти:

- *влаштування виходів з гірничих виробок та їх кріплення*. Необхідно звертати увагу на їх кількість, облаштованість, наявність попереджувальних знаків, підйомних установок, ширину та висоту виробок, кут їх нахилу;

- *машини та механізми*. Гірничошахтне обладнання, за допомогою якого виконувалися роботи з підвищеною небезпекою, підлягають огляду із фіксуванням їх зовнішнього стану, наявності дефектів конструкції, наявності різного роду мастильних матеріалів на корпусі машини, нагару на обертальних частинах. Відсутність справного захисту, температурних реле, запобіжних пробок на гідромуфтах підлягає обов'язковій фіксації;

- *протиаварійний захист*. Встановлюється розміщення показників, сигналів та знаків аварійної небезпеки, а також захисних огорож, особливу увагу слід звертати на наявність засобів індивідуального захисту на тілі потерпілого та інших працівників, які виконували поряд роботу з підвищеною небезпекою, засобів захисту органів дихання;

⁴¹ Окрім наявності відповідних засобів індивідуального захисту вони повинні відповідати вимогам та державним стандартам, мати відповідні маркування та позначки, так усі запобіжні пояси, що перебувають в експлуатації, повинні мати інвентарні номери. Допускається використовувати заводські номери як інвентарні. Типи поясів запобіжних та приладдя до них вибираються, виходячи із конкретних умов праці та видів робіт.

- *пилогазовий режим*. Під час огляду необхідно звернути увагу на рівень вмісту кисню та метану у виробках, який у відсотковому відношенні не повинен бути нижчий 20% для кисню і не повинен бути вищий норм, встановлених.

З урахуванням факту, що рівень концентрації кисню можливо вимірити тільки за допомогою спеціального обладнання і спеціальних знань, а також можливості коригування цих показників через деякий проміжок часу - не допускається зволікати з виїздом на місце події та обов'язкової участі спеціаліста при огляді. Вимірюванню підлягає також швидкість повітря у стволі й виробці. Огляду підлягає й устаткування та обладнання, що здійснює вентиляцію шахти.

Огляд документів

Виконання зазначених робіт супроводжується особливим порядком документообігу на підприємстві, що складається з відповідних договорів, наказів, розпоряджень, супровідної документації, при огляді якої у слідчого формується повна картина порушення правил безпеки, що мала місце в минулому.

Окрім документації підприємства, на якому сталося порушення, важливе значення при огляді має й документація, складена під час відомчого розслідування порушення у законодавчо встановленому порядку.

Огляд документів бажано здійснювати за участю відповідних спеціалістів і працівників підприємства, які їх склали.

З урахуванням, як правило, значного масиву документації, яка підлягає огляду слідчим, її доцільно впорядкувати за стадіями виконання робіт:

I. Документація, яку складено до фактичного виконання робіт з підвищеною небезпекою:

- *правовстановлюючі документи підприємства*: статут підприємства, свідоцтво про державну реєстрацію юридичної особи, витяг з Єдиного державного реєстру підприємств, установ та організацій. Слід звертати увагу на види економічної діяльності, визначені статутом, прізвище, ім'я й по батькові керівників юридичної особи;

- *дозволи на проведення робіт, чи експлуатацію обладнання з підвищеною небезпекою*. При їх наявності звертається увага на строк дії дозволу (він видається на 5 років), наявність позначки про його анулювання, відповідність назви юридичної особи, що виконувала роботи. У дозволі має бути чітко визначено перелік обладнання (наприклад, «кран мостовий, електричний, 1978 р. випуску, СРСР», що може використовувати підприємство) та обґрунтованість видачі дозволу з урахуванням чинного законодавства;

- *накази й розпорядження по підприємству*: про прийняття на роботу, про призначення відповідальної особи на проведення робіт з підвищеною небезпекою, про створення підрозділу з нагляду за дотриманням законодавства про охорону праці, про безоплатне забезпечення працівників засобами індивідуального захисту при виконанні робіт з підвищеною небезпекою).

Установлюються фактичне призначення конкретних осіб і відповідність зазначених документів чинному законодавству, оскільки не у всіх випадках можливе покладення обов'язку дотримання правил безпеки на конкретну особу. Окрім того, треба дослідити накази, що стосуються осіб, які мають право на видачу нарядів-допусків для проведення робіт з підвищеною небезпекою;

- *посадові інструкції з охорони праці*. Слід звертати увагу на визначеність у посадових інструкціях конкретних повноважень щодо виконання робіт, наявність указівок про безпосереднє підпорядкування працівників при виконанні робіт з підвищеною небезпекою;

- *договори й рахунки*, зокрема, про проходження медичних оглядів працівників щодо можливості подальшої роботи, про проходження щорічного навчання й перевірки знань працівників у питаннях проведення робіт з підвищеною небезпекою. При цьому встановлюється, чи проходила відповідальна особа навчання відповідно до договору, чи проходив навчання потерпілий, визначається правомочність організації на надання зазначених послуг. Огляду підлягають договори й рахунки на придбання засобів індивідуального захисту, на надання послуг під час виконання зобов'язань, за яких стався нещасний випадок (досліджується предмет договору й питання покладення обов'язків з дотримання правил охорони праці при виконанні зазначених робіт);

- *документація щодо проведення атестації робочих місць*. Досліджується, чи мала місце атестація робочих місць працівників - потерпілих при виконанні робіт з підвищеною небезпекою, питання своєчасності її проведення, відповідності висновків атестації чинному законодавству;

- *висновок експертизи*, що надавався до Державної служби України з питань праці про відповідність рівня безпеки виконання робіт на підприємстві;

- *документи, що характеризують технологічний режим виконання відповідної роботи й технічний стан певних механізмів, установок, пристроїв, засобів індивідуального захисту*. До числа зазначених документів можна віднести акти приймання обладнання, машин, механізмів, технічний паспорт на машину, механізм та інше обладнання, журнал огляду та ремонту обладнання, акт випробування (перевірки) агрегату, установки і тому подібного, витяги з інструкцій про порядок роботи на механізмах, документи на випробування і видачу засобів індивідуального захисту та деякі інші.⁴²

II. Документація, що була складена безпосередньо під час виконання робіт з підвищеною небезпекою:

- *наряд-допуск до виконання робіт*. Під час виконання робіт на території підприємства наряд-допуск повинен бути підписаний його посадовою особою.⁴³

⁴² Перевірці підлягає: наявність указівок на несправності, які існували на момент виконання робіт, особи, що проводили огляд та прийом-передачу по зміні, особовий склад комісії по проведенню випробувань, умови та процедура перевірки механізмів проведення робіт, висновки щодо можливості їх використання, а також кількість і відповідність засобів індивідуального захисту, що були в розпорядженні підприємства.

⁴³ Перед початком робіт за нарядом-допуском керівник роботи зобов'язаний ознайомити працівників із заходами з безпечного виконання робіт і провести цільовий інструктаж (поставити свої підписи), відсутність підпису є грубим порушенням правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. Окрім того,

Наряд-допуск повинен бути складеним у 2-х примірниках (1-й знаходиться в особи, яка видала наряд, 2-й - у відповідального керівника робіт).

- *журнали обліку нарядів-допусків*. Перевіряється відповідність і правильність заповнення у ньому граф, що містять:

а) характеристику робіт;

б) назву й адресу об'єкта їх виконання;

в) номер наряду-допуску;

г) дату його видачі;

д) дату надання дозволу на виконання робіт за нарядом-допуском;

е) прізвище, ім'я, по батькові й посада особи, відповідальної за виконання робіт;

є) прізвище, ім'я, по батькові, посада виконавця робіт;

ж) підпис особи, відповідальної за отримання наряду-допуску;

з) відмітку про закінчення робіт і закриття наряду-допуску.

III. Документація, складена після порушення правил безпеки:

- *акт проведення розслідування (спеціального розслідування)* нещасного випадку, що стався (форма Н-5). Вивченню підлягають відомості про потерпілого, а саме: коли проходив навчання з питань охорони праці, інструктаж та перевірку знань з питань охорони праці, первинний та періодичний медичний огляд, а також відомості, що характеризують об'єкт, місце, де стався нещасний випадок та обставини його виникнення. Особливої уваги заслуговує розділ 4 «Причини нещасного випадку» - де, як правило, вказуються організаційні, технічні чи інші причини нещасного випадку, що може бути покладено в основу висунення робочих версій;

- *акт про нещасний випадок, пов'язаний з виробництвом* (форма Н-1). У зазначеному документі міститься інформація про спосіб виконання робіт, а також вид порушення правил безпеки, що стало причиною нещасного випадку. Зазначається про вид машин та механізмів, які використовувалися при виконанні робіт з підвищеною небезпекою, та вказується перелік осіб, які допустили порушення вимог законодавства про охорону праці, а також свідки нещасного випадку;

- *картка професійного захворювання (отруєння)* (форма П-5). Вона має містити перелік шкідливих виробничих чинників, що спричинили професійне захворювання (отруєння) згідно з гігієнічною класифікацією, а також обставини виникнення професійного захворювання (отруєння);

- *журнал реєстрації осіб, що потерпіли від нещасних випадків на виробництві*. Огляд зазначеного документа проводиться з метою зіставлення

наряд-допуск видається на строк, необхідний для виконання запланованого обсягу робіт. У разі виникнення у процесі виконання робіт небезпечних або шкідливих виробничих чинників, не передбачених нарядом-допуском, роботи необхідно припинити, виданий наряд-допуск анулювати й поновити роботи тільки після отримання нового.

У наряді-допуску визначається й інша важлива інформація, на яку треба звертати увагу: які заходи безпеки було вжито, хто був призначений відповідальним керівником робіт, хто перевіряв робоче місце й умови праці та ін.

відомостей наданих у інших документах щодо питань місця події та обставин і причин нещасного випадку;

- *висновок про аварію, катастрофу, пригоду (подію) на транспорті, що сталася* (форма Т-1). У ньому вказуються причини настання аварії, катастрофи, пригоди (події) на транспорті;

- *протокол огляду місця, де стався нещасний випадок*. Детальне ознайомлення із протоколом дозволяє відновити прогалини, що сформувалися при процесуальному огляді та більш детально звернути увагу на порушення, що здійснені при проведенні робіт з підвищеною небезпекою, особливо при огляді щодо наявності обладнання, устаткування, інструментів, пристосувань, їх технічний стан і відповідність вимогам нормативно-правових актів щодо безпечної експлуатації.

Особливості проведення допиту

Значної уваги заслуговує допит свідків порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою.

Групування свідків потрібно провадити наступним чином:

- *працівники, які є очевидцями події* (працюючі на даній ділянці в іншу зміну; на сусідній ділянці, перебувають на території виробництва будівельних робіт у службових справах; брали участь у порятунку потерпілого; які бачили потерпілого незадовго до події; працівники, які можуть що-небудь пояснити слідчому про дотримання правил безпеки, причини й умови, що сприяли порушенню правил безпеки; про особу потерпілого й підозрюваного, їхні відносини);

- *очевидці нещасного випадку (аварії)*, які не працюють в підприємстві, установі, організації;

- *особи, що проводили розслідування нещасного випадку* (технічного розслідування причин аварії) (посадові особи Державної служби України з питань праці та інші особи, що входили до складу комісії з розслідування; працівники, які залучалися до участі в розслідуванні нещасного випадку (у технічному розслідуванні причин аварії);

- *працівники бухгалтерії організації*, що здійснює роботи, яким відомо, як і на що витрачалися грошові кошти, призначені на забезпечення безпеки робіт.

При допиті очевидців події слід установити обставини щодо часу, місця й погодних умов, під час яких сталося порушення правил безпеки. Якщо допитувані працюють на підприємстві, необхідно з'ясувати питання щодо особливостей проведення таких робіт, стану й рівня забезпечення охорони праці на підприємстві загалом, а також деталей виконання робіт з підвищеною небезпекою (про машини, механізми й устаткування, що використовувалися, про засоби індивідуального захисту, які видавалися, та ін.).

Якщо очевидці події не пов'язані з підприємством, треба більше приділити уваги питанням, для з'ясування яких непотрібні спеціальні знання.

Особливу категорію свідків становлять особи, які здійснювали розслідування нещасного випадку.

Складність допиту цієї категорії осіб пов'язана з необхідністю актуалізації значного масиву інформації, отриманої при відомчому розслідуванні, з можливою протидією розслідуванню з боку посадових осіб підприємства, зокрема шляхом замовчування фактів, що стали відомі цій особі у процесі такого розслідування.

До предмета допиту цієї категорії осіб входять:

- подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини його вчинення);

- винність у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета останнього;

- вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

- порядок проведення робіт з підвищеною небезпекою згідно з чинним законодавством;

- норми спеціального законодавства, у тому числі ДСТУ та інші нормативні акти, що було порушено;

- загальний стан додержання правил безпеки на підприємстві.

У осіб, які брали участь у відомчому розслідуванні, додатково з'ясовують:

- час повідомлення Державної служби України з питань праці про порушення;

- через який проміжок часу проводився огляд місця події, що сталася;

- вчасність надання документів підприємством, що стосуються питань проходження навчання та перевірки знань, проходження медичного огляду, інструктажів;

- обґрунтованість і вмотивованість причин нещасного випадку в акті Н-1;

- підстави віднесення особи до категорії «Особа, які допустили порушення вимог законодавства про охорону праці» (п. 10 акта Н-1).

При допиті свідків (очевидців) події, які є працівниками підприємства, з'ясовуються такі питання:

- яким є загальний рівень дотримання правил безпеки на підприємстві;

- порядок видачі засобів індивідуального захисту для виконання робіт з підвищеною небезпекою;

- проходження працівниками навчання та перевірка спеціальних знань і їх порядок;

- стан потерпілого на момент виконання робіт, чи був він хворий або у стані алкогольного чи токсичного сп'яніння;

- характер відносин потерпілого із керівництвом та службовими особами, відповідальними за стан охорони праці на підприємстві.

У свідків-посадовців з'ясовують такі питання:

- які роботи проводились (характер, вид, предмет, час, місце й хто є контрагентом, якому надавалися послуги або виконувались роботи);

- основний вид діяльності підприємства та його досвід з виконання робіт з підвищеною небезпекою;

- чисельність працюючих на підприємстві, стан охорони праці на ньому, наявність спеціального підрозділу з охорони праці й відповідальних за це осіб;
- обізнаність зі спеціальними нормативами, що регулюють особливості виконання робіт з підвищеною небезпекою;
- хто надав наказ чи розпорядження про проведення робіт з підвищеною небезпекою;
- особу, відповідальну за проведення робіт з підвищеною небезпекою;
- машини, механізми й устаткування, за допомогою яких виконувались роботи, їх технічний стан і наявність дозволу на їх використання;
- коли проводилося навчання та інструктаж з техніки безпеки, хто його проводив (яка посадова особа або стороння організація).

При допиті зазначеної категорії осіб потрібно враховувати обізнаність службових осіб щодо деталей проведення робіт з підвищеною небезпекою, а також позиції керівництва підприємства стосовно обставин події та відповідальних працівників.

Для успішного розслідування порушень правил безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою важливим є **допит потерпілого**.

В силу особистої, службової або іншої зацікавленості у потерпілих формується різне, а іноді й діаметрально протилежне ставлення до події злочину, аніж у слідчого. Зокрема, потерпілі як робітники підприємства, у багатьох випадках знали про порушення правил безпеки і свідомо допускали їх, погоджуючись на виконання роботи. Окрім того, можливими є випадки порушення правил безпеки при проведенні робіт з підвищеною небезпекою з боку самого потерпілого: зняття засобів індивідуального захисту, наприклад, каски, невикористання страхувальних пристроїв при виконанні робіт на висоті тощо.

Якщо потерпілий є працівником підприємства і виконував роботи, при яких сталося порушення правил безпеки, основними питаннями, що з'ясовуються при його допиті, є такі:

- чи працює потерпілий на підприємстві, чи укладений з ним трудовий або цивільно-правовий договір;
- коли й на якому об'єкті виконувались роботи з підвищеною небезпекою;
- під час виконання саме якої роботи сталося порушення правил безпеки;
- на якому технологічному етапі відбулося порушення;
- чи відомо потерпілому про спосіб порушення правил безпеки;
- коли саме стало відомо про порушення правил безпеки;
- чому потерпілий, свідомо розуміючи можливість порушення правил безпеки, продовжував виконувати роботу з підвищеною небезпекою.

Залежно від виду виконуваних робіт питання можуть бути більш деталізовані й мати більш розгалужений характер, що вимагають конкретної відповіді:

- якими засобами індивідуального захисту органів дихання, зору і слуху користувався потерпілий;
- чи мав він спеціальний одяг, взуття тощо;

- на якій висоті здійснювались роботи з підвищеною небезпекою;
- погодні умови під час проведення роботи з підвищеною небезпекою;
- яка техніка застосовувалась ним при виконанні такої роботи;
- чи проходив потерпілий медичний огляд і щорічну перевірку знань з техніки безпеки, чи має він посвідчення, що надає право виконувати такі роботи;
- чи підписував потерпілий наряд-допуск на виконання робіт з підвищеною небезпекою;
- чи проводився з ним вступний інструктаж щодо правил з техніки безпеки;
- чи ознайомлений він з наказами й розпорядженнями по підприємству стосовно безпечного виконання робіт з підвищеною небезпекою й охорони праці;
- чи використовувались небезпечні хімічні речовини або інші хімічні сполуки при проведенні такої роботи.

Допит підозрюваного.

Окрім особливостей виконання робіт, на характер і зміст предмета допиту підозрюваного впливає вид негативних наслідків порушення правил безпеки.

Так, за наявності загиблих осіб або таких, які отримали тілесні ушкодження, однак не пов'язані з підприємством і фактичним виконанням робіт з підвищеною небезпекою, виникає потреба вирішення питань щодо:

- а) охорони території об'єктів підвищеної небезпеки;
- б) особи, відповідальної за недопущення сторонніх осіб;
- в) відсутності відповідальної особи на робочому місці;
- г) причини відповідного порушення тощо.

Тактика допиту, а передусім його предмет, видозмінюються також залежно від того, до якої категорії працівників належить допитуваний (в основному його посада).

Ураховуючи результати узагальнення матеріалів судово-слідчої практики підозрюваних можемо поділити їх на 4 групи:

- керівник робіт, інженерно-технічний працівник, тобто працівники, що здійснюють організацію виробничого процесу, технічне, економічне й управлінське керівництво;
- суб'єкт підприємницької діяльності;
- службова особа підприємства, установи, організації;
- рядовий робітник.

Допит керівників, суб'єктів підприємницької діяльності і службових осіб ускладнюється можливістю перекручення відомостей у зв'язку з їх обізнаністю у спеціальній термінології, в особливостях проведення робіт з підвищеною небезпекою, а також високим рівнем інтелекту. Зазначене вимагає від слідчого більш детального ознайомлення з нормативною базою, що регулює порядок виконання робіт, поглибленого аналізу існуючого доказового матеріалу, а

також складання розгалуженого плану допиту та альтернативних шляхів у разі виникнення непередбаченої ситуації під час допиту⁴⁴.

У перебігу допиту підозрюваного доцільно з'ясовувати наступні питання:

- які саме роботи провадились;
- під час виконання саме яких робіт з підвищеною небезпекою сталося порушення;
- чи був присутній підозрюваний в період проведення таких робіт;
- хто із робітників, окрім потерпілого, був присутнім на місці виконання робіт;
- які причини порушення правил безпеки;
- які були вжиті заходи для недопущення цього правопорушення;
- які нормативні приписи були порушені під час виконання робіт з підвищеною небезпекою;
- якими локальними актами покладено обов'язок по дотриманню правил безпеки на підозрюваного;
- чи був ознайомлений підозрюваний з наказами й розпорядженнями по охороні праці перед виконанням робіт з підвищеною небезпекою і чи проходив він навчання з питань охорони праці;
- який стаж роботи підозрюваного на посаді відповідального за дотримання правил безпеки, чи були до цього порушення і з чиєї вини;
- хто підписував наряд-допуск, а за наявності неправильного його заповнення - з чиєї вини це сталося;
- який порядок проведення робіт згідно з діючими нормативами;
- чи існують відповідні ліцензії й дозволи на виконання робіт з підвищеною небезпекою;
- яка техніка була задіяна при проведенні робіт, чи є дозволи на їх використання;
- коли останній раз випробувалися техніка й устаткування, що використовувалися під час виконання робіт;
- чи передбачені безпечно зберігання, використання, маркування й утилізація небезпечних речовин, що використовувались;
- чи визначено й забезпечено відповідальність за безпечне утримання території, складування матеріалів;
- які існують причинно-наслідкові зв'язки між порушенням і негативними наслідками;
- які дії були здійснені після порушення правил безпеки;

⁴⁴При допиті у справах про злочинні порушення правил безпеки в будівництві потрібно брати до уваги, що вони, як правило, мають технічну освіту, добре знають особливості виробництва і виконання роботи, будівельні правила та інструкції з охорони праці та техніки безпеки, нерідко брали участь у комісії з розслідування нещасного випадку, добре обізнані про обставини і причини нещасного випадку, висновках комісії та державного інспектора праці, доказами, якими володіє слідчий. Крім того, в силу специфіки зазначених виробництв, слідчому складно правильно і повно зафіксувати важливі для виробництва обставини через недостатню поінформованість про предмет допиту і термінологічні особливості показань допитуваного.

- який характер взаємовідносин допитуваного з потерпілим.

Отже, специфіка виконання таких робіт вимагає від слідчого детальної підготовки до допиту, ознайомлення з нормативно-правовими актами щодо порядку виконання робіт, зі спеціальною термінологією, що суттєво збільшує ефективність провадження цієї слідчої (розшукової) дії.

Призначення судових експертиз

У кримінальних провадженнях призначають наступні експертизи:

Інженерно-технічна експертиза, яка включає наступні види судових експертиз:

Безпеки життєдіяльності

Призначається з метою виявлення причинних залежностей і фактів щодо діяльності або бездіяльності робітників та посадових осіб у процесі нормального функціонування підприємства та при виникненні на ньому надзвичайної ситуації, недотримання трудової та виробничої дисциплін, невиконання вимог нормативно-правових актів з охорони праці та експлуатаційної документації, порушення технологічних процесів, технічного стану будинків, споруд, комунікацій, транспорту, приладів контролю, машин, механізмів, устаткування, інструментів й інших знарядь праці, а також засобів протиаварійного колективного й індивідуального захисту.

Об'єктом цієї експертизи є: сліди відображення у вигляді матеріальних і матеріалізованих джерел інформації, що містяться в матеріалах кримінального провадження щодо надзвичайної ситуації та досліджуються експертами (речові докази, фрагменти місця події, зразки, будинки, споруди, майданчики, комунікації, способи й засоби виробництва, системи керування, контролю та захисту, документи тощо).

Питання, що підлягають з'ясуванню під час проведення цієї експертизи:

- установлення причин та обставин, ступеня тяжкості матеріально технічних наслідків порушень правил безпеки;
- виявлення причин порушення технологічного процесу;
- визначення відповідності фактичних умов експлуатації машин, механізмів та обладнання вимогам нормативно-технічної документації, їх технічного стану і придатності для виконання конкретних технологічних і технічних операцій;
- з'ясування відповідності кваліфікації суб'єкта характеру виконуваних робіт;
- установлення недоліків організаційного й технічного характеру у виробничому процесі;
- визначення відповідності умов праці правилам техніки безпеки;
- виявлення обставин, що сприяли виробничому травмуванню;
- установлення природних або інших явищ, які могли зумовити виникнення події (у тому числі людський фактор);
- установлення відповідності поведінки осіб, причетних до події, вимогам законодавчих актів з охорони праці.

Будівельно-технічна експертиза.

Призначається для визначення технічного стану будівель, споруд та інженерних мереж, причин пошкоджень та руйнувань об'єктів та їх елементів; визначення відповідності розробленої проектно-технічної документації вимогам нормативно-правих актів у галузі будівництва; визначення відповідності виконаних будівельних робіт та побудованих об'єктів нерухомого майна (окремих елементів об'єктів нерухомого майна, конструкцій виробів та матеріалів) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правих актів.

На вирішення судово-технічної будівельної експертизи у провадженнях про порушення правил при виконанні будівельних робіт, **щоне спричинили нещасних випадків з людьми**, але пов'язані з настанням інших тяжких наслідків, **ставляться такі запитання:**

- чи є належним чином затверджений проект будівельних робіт та інша необхідна проектно-кошторисна документація;
- чи своєчасно вона складена та затверджена; якщо ні, то чи не відбулося це на якості робіт, що спричинило тяжкі наслідки;
- чи правильно складено проект будівельних робіт; якщо ні, то які допущено помилки й чим вони викликані;
- чи відповідала проекту будівельних робіт та іншим пред'явленим вимогам якість будівельних робіт і будівельних матеріалів; якщо не відповідало, то чи вплинули допущені відступи на причину розслідуваної події і яким чином?

Питання, які ставляться на вирішення будівельно-технічної експертизи у порушеннях про порушення правил безпеки, що **призвели до нещасних випадків з людьми**, значно різноманітніші і можуть включати **такий перелік питань:**

- чи дотримані умови допуску до роботи потерпілого та інших осіб, причетних до нещасного випадку, зокрема, чи пройшли вони необхідне навчання й інструктажі;
- чи відповідали належним вимогам організація навчання працівника, рівень знань будівельних правил, правил експлуатації будівельних механізмів та інших правил, необхідних для допуску до виконуваної роботи?

Ще може виникнути питання:

- чи відповідають вимогам якості навчання, інструктажі, атестація, іспити;
- чи були забезпечені потерпілі відповідно до вимог спеціальним одягом, взуттям, запобіжними пасками та іншими індивідуальними захисними засобами, чи правильно вони використовувалися;
- чи відповідали вимогам інші умови праці (освітлення, вентиляція, температура тощо);
- чи відповідали вимогам огороження небезпечних місць попереджувальні знаки;

- чи передбачає проект виконання робіт заходи, спрямовані на забезпечення безпеки осіб, зайнятих на будівництві? Чи відповідали ці заходи необхідним вимогам;

- чи відповідав порядок виконання робіт, за яких стався нещасний випадок, вимогам проекту організації робіт та інструкцій?

Пожежно-технічна. Вирішує питання:

- визначення причин, умов та процесів виникнення пожежі;

- визначення часу та шляхів розповсюдження пожежі;

- встановлення обставин виникнення та розповсюдження пожежі;

- відповідності технічного стану об'єкта протипожежним нормам.

Гірничотехнічна. Предметом гірничотехнічної експертизи є фактичні дані (обставини провадження), що встановлюються в процесі вивчення матеріалів кримінального провадження на підставі спеціальних пізнань у гірничій справі і включають сукупність відомостей про технічний стан устаткування, інструментів, комунікацій, гірничих виробок, провітрювання, пило газового режиму, протиаварійного захисту, інших знарядь праці і засобів виробництва, що забезпечують функціонування гірничого .

Типовими питаннями, що можуть бути вирішені в результаті проведення гірничотехнічної експертизи, є:

- верифікація виду техногенної аварії на гірничому підприємстві;
- її причин і обставин, а також ступеня тяжкості матеріально-технічних і екологічних наслідків;
- виявлення конкретних технічних причин порушення технологічного гірничого процесу;
- встановлення відповідності фактичних умов експлуатації гірничих машин, механізмів, обладнання, інструментів вимогам нормативно-технічної документації, їх технічному стану і придатності до виконання конкретних операцій;
- виявлення дефектів гірничих машин, обладнання, механізмів, а також технічних причин і часу їх виникнення;
- встановлення відповідності кваліфікації суб'єкта технологічного процесу характеру робіт, що ним виконувались;
- об'єктивної можливості виконання дій у заданих гірничо-геологічних та гірничотехнічних умовах;
- виявлення недоліків організаційно-технічного характеру у виробничому процесі гірничого підприємства;
- відповідності умов роботи на гірничому підприємстві і на конкретному робочому місці положенням нормативів щодо охорони праці і техніки безпеки;
- встановлення обставин, що сприяли виникненню професійного захворювання, виробничому травматизму або аварії на підприємстві;
- встановлення послідовності явищ, що призвели до надзвичайної ситуації;
- встановлення якості застосованих матеріалів, інструментів та їх безпечності стосовно ведення конкретного виду гірничих робіт;

- встановлення природних або гірничо-геологічних явищ, що могли зумовити виникнення події, а також того, чи відіграв будь-яку роль людський фактор у її виникненні.

Електротехнічна. Призначається з метою дослідження роботи електромережі та електрообладнання, причин виникнення в них аварійних режимів.

Ще призначаються такі експертизи:

Судово-медична експертиза.

Призначається у випадках нанесення тілесних ушкоджень або настання смерті⁴⁵. Головним завданням судово-медичної експертизи виробничого травматизму є встановлення технічної (матеріальної) причини травми на основі характеру та особливостей ушкоджень.

У перебігу судово-медичного дослідження традиційно ставляться питання:

- які є тілесні ушкодження їх кількість та локалізація;
- коли настала смерть;
- коли були заподіяні тілесні ушкодження, що спричинили смерть;
- чи перебував потерпілий перед отриманням тілесних ушкоджень у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння;
- яка причина смерті;
- який механізм заподіяння тілесних ушкоджень, що спричинили смерть;
- чи могли бути заподіяні тілесні ушкодження за обставин, зазначених у постанові про призначення експертизи;
- давність настання смерті;
- прижиттєво або посмертно заподіяні ушкодження;
- чи міг потерпілий після отримання тілесних ушкоджень вчиняти будь-які дії;
- чим були заподіяні тілесні ушкодження, що спричинили смерть;
- якщо на трупі виявлено кілька ушкоджень, то яка послідовність їх заподіяння;
- яка група крові потерпілого;
- яка була поза потерпілого в момент смерті і чи була вона змінена після смерті;

⁴⁵Для тілесних ушкоджень, нанесених у виробничій обстановці, характерною ознакою є особлива тяжкість останніх, оскільки сила, що діє в таких випадках, зазвичай суттєво перевищує силу людини. Характер таких ушкоджень частинами машин буває різний і залежить від конструктивних особливостей машин і механізму травми. Частіше за все мають місце удари частинами машин, деталями, що відлітають, а також потрапляння у механізми, які обертаються, вплив внутрішньовиробничих транспортних засобів, падіння з висоти та ін.

Значні ускладнення розслідування нещасних випадків на деяких виробництвах спонукають слідчих з'ясовувати за допомогою експертизи складні питання щодо механізму травми, часу настання смерті, знаряддя, яким спричинено ушкодження, позу, в якій перебував потерпілий тощо. При цьому слідчий має усвідомлювати, що для правильного судово-медичного діагностування випадків виробничого травматизму суттєве значення мають результати огляду місця події за участю судово-медичного експерта, який, на жаль, на сьогодні не залучається до проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

- яка кількість і сила ударів, впливів, якими заподіяно ушкодження;
- яким знаряддям були заподіяні ушкодження;
- чи були в потерпілого: хвороба або фізичні вади, що перешкоджають допуску його до роботи, при виконанні якої він загинув?

У свою чергу, з метою встановлення обставин нанесення тілесних ушкоджень експертові необхідно ставити такі запитання:

- який характер та локалізація ушкоджень, заподіяних потерпілому?
- у результаті якого виду травматичної дії (предмета) могли бути спричинені виявлені ушкодження?
- які характеристики мав травмуючий чинник (предмет)?
- який безпосередній механізм (механізми) заподіяння ушкоджень?
- яка давність заподіяння ушкоджень?
- який ступінь тяжкості заподіяних потерпілому тілесних ушкоджень?
- чи могли заподіяні ушкодження утворитись за обставин, викладених у постанові про призначення експертизи?

Почеркознавча і авторознавча експертиза.

Призначається для ідентифікації виконавця рукописного тексту, цифрових записів та підпису. Для вирішення не ідентифікаційних завдань – встановлення факту виконання рукопису в незвичайних умовах або незвичайному стані виконавця, навмисне зміненим почерком із піддробкою (імітацією) почерку іншої особи, визначення статі виконавця, а також належності його до певної вікової групи.

Технічна експертиза документів.

Результати зазначеної експертизи дають змогу встановити факти і способи внесення змін до журналів, наказів, розпоряджень та інших внутрішніх документів підприємства, в яких відображено інформацію про заходи з охорони праці, а також виявити їх первинний зміст.

Коло питань, що вирішуються судово-технічною експертизою документів, достатньо широке й багатоаспектне:

- встановлення типу, системи, марки, моделі друкуючого пристрою;
- встановлення способу виготовлення документа (й зокрема його складових і реквізитів), обладнання, речей та матеріалів, які для цього використовувалися;
- встановлення факту втручання в первісний зміст документа, способів і речовин, які для цього використовувалися;
- виявлення наявності та змісту первісних записів, які містились у документі до втручання;
- виявлення та відновлення змісту, непомітних і слабо помітних записів або інших позначок у пошкоджених документах (розірваних, залитих, закреслених, обпалених, обвуглених, спопелілих та ін.);
- ідентифікація приладів і приладдя, що використовувалося для виготовлення документа: а) друкарських форм деяких літер, друкарських машин, принтерів і копіювально-розмножувальних апаратів, печаток, штампів

та факсиміле за їхніми відбитками; б) приладів для письма (кулькових, перових ручок тощо) за мікро- трасами штрихів;

- дослідження матеріалів, які використовувалися при виготовленні документа (папір, фарба, клей, чорнила та ін.);

- встановлення часу виготовлення документа, певних його реквізитів, послідовності нанесення штрихів, печаток, підписів тощо.

Об'єктом судово-технічної експертизи документів при розслідуванні порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою є:

- статут і колективний договір підприємства;
- накази та розпорядження щодо створення організаційного підрозділу з питань охорони праці та проведення профілактичних заходів з охорони праці;
- накази про прийняття на роботу працівників та покладення обов'язків з дотримання правил безпеки;

- посадові інструкції, положення та інструкції з техніки безпеки;

- акти про проведення атестації робочих місць;

- договори та первинна документація щодо проведення навчання і щорічної перевірки знань з питань охорони праці;

- розпорядження щодо проведення інструментального контролю машин та журнали обліку технічного стану і техніки безпеки машин; наряди-допуски на виконання робіт (у тому числі передбачені спеціальними нормативно-правовими актами);

- журнали обліку ввідного інструктажу по техніці безпеки і охорони праці працівників; документація, що містить відомості про видачу засобів індивідуального захисту;

- транспортні листи щодо перевезення захисних огорож з певного місця з метою їх встановлення, тощо.

Отже, можливості використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва вельми широкі, а правильність та ефективність такого використання залежить від обізнаності слідчого про підстави та умови цієї діяльності, досягнення та рівень сучасного експертного знання.

Список використаних і рекомендованих джерел:

1. Борисов В. І. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою: моногр. / В. І. Борисов, Г. С. Крайник. Х.: Юрайт, 2012. 296 с.
2. Борисов В. І. Злочини проти безпеки виробництва: поняття та види. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки : моногр. / В. І. Борисов, О. О. Пашенко ; Акад. прав. наук України, Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х. : Вид. СПД ФОП Вапнярчук Н.М., 2006. 224 с.
3. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва / А. Ф. Волобуєв. Х., 2000. 336 с. Волобуєв А. Ф. Криміналістика : навч. посіб. / А. Ф. Волобуєв. - К. : КНТ, 2011. 504 с.
4. Грибан В.Г., Негодченко О.В. Охорона праці в органах внутрішніх справ: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / В.Г. Грибан, О.В. Негодченко. К.: Центр учбової літератури, 2009. 336 с.
5. Державні будівельні норми України. Охорона праці і промислова безпека у будівництві. А.3.2-2-2009 : офіц. вид. - К: ДП «Укрархбудінформ». 2012. 116 с.
6. Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві: пост. КМУ від 30.11.2011 р., №1232 *Офіц. вісн. України*. 2011. №94. Ст.64.
7. Експертизи у судочинстві України : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка та І. В. Гори ; Акад. адвокат. України. - К. : Юрінком Інтер, 2015. 504 с.
8. Єдиний звіт Генеральної прокуратури України про кримінальні правопорушення за січень-березень 2015 року: Розділ 4 та Розділ 6 Єдиного звіту ГПУ
URL:http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c. (дата звернення 10.10.2019)
9. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : моногр. / В. А. Журавель ; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т вивч. пробл. злочинності. Х. : Апостіль, 2012. 304 с.
10. Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ. ДП «Друкарня МВД України». Київ 2002. 544 с.
11. Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України», затверджене Наказом МВС України 03 листопада 2015 року № 1343. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15> (дата звернення 10.10.2019).
12. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затверджена наказом МВС України від 16 лютого 2018 року № 111. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0371-18> (дата звернення 15.10.2019 р).

13. Інструкція Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, затверджена Наказом МВС України від 8 лютого 2019 р. № 100. URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/mvs-ukrajini-nakazi/nakaz-mvs-ukrajini-vid-08022019-100-pro370762.html> (дата звернення 25.10.2019р)

14. «Інструкція Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України, затверджена наказом МВС України від 06 липня 2017 року № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17> (дата звернення 14.10.2019 р)

15. «Інструкція з Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні затверджена наказом МВС України № 575 від 07.07.2017 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення 24.10.2019 р).

16. Постанова Кабінету Міністрів України № 337 від 7 квітня 2019 року Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF/stru> (дата звернення 17.10.2019 р)

17. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджені Наказом МОЗ України від 17.01.1995 року № 6. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95> (дата звернення 30.10.2019).

18. Постанова Кабінету міністрів України від 11 лютого 2015 року № 96 «Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96-2015-%D0%BF> (дата звернення 23.10.2019).

19. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология: моногр. / В. Е. Коновалова. Х: Изд-во СПД ФЛ Вапнярчук Н.Н., 2006. 176 с.

20. Крайник Г. С. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Крайник Григорій Сергійович. Х., 2011. 187 с.

21. Кривченко Ю. О. Теоретичний базис судової інженерно технічної експертизи в галузі охорони праці та безпеки життєдіяльності / Ю. О. Кривченко, Л. Г. Бордюгов, І. М. Марченко *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. пр. 2012. Вип. 12. С. 332-339.

22. Криміналістика: підруч. - [5-те вид., перероб. і доп.]. / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] / за ред. В. Ю. Шепітька. К.: Ін Юре, 2016. 640 с.

23. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001р. *Відом. Верхов. Ради України*. 2001. № 25 -26. Ст. 131.

24. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. коментар. - [Вид. 4-те, доп.] / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. 1208 с.

25. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р., № 4654-VI *Офіц. вісн. України*. 2012. № 37. Ст. 1370.

26. Кучерков И. А. Расследование преступных нарушений правил безопасности в строительстве: науч.-практ. пособ. / И. А. Кучерков, В. Н. Махов. М.: Юрлитинформ, 2005. 152 с.

27. Кучерков И. А. Расследование преступных нарушений правил безопасности при проведении строительных работ : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.09 / Кучерков Иван Александрович ; Рос. ун-т дружбы народов. М., 2003. 230 с.

28. Настільна книга слідчого: науково-практичне видання для слідчих і дізнавачів [2-ге вид., перероб. і доп.] / [М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.] К.: Вид. дім «Ін Юре», 2007. 728с.

29. Перелік робіт з підвищеною небезпекою (НПАОП 0.00-4.12-2005) : наказ Держнаглядохоронпраці від 26.01.2005 р., № 15 *Офіц. вісн. України*. 2005. № 8. Ст. 455.

30. Правила охорони праці під час виконання робіт на висоті : наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 27.03.2007 р., № 62 *Офіц. вісн. України*. 2007. № 42. Ст. 1689.

31. Правила безпеки під час поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення, затверджені наказом Міністерства енергетики та вугільної промисловості України 12 червня 2013 року № 355. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE23659.html (дата звернення 11.10.2019 р)

32. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень : наказ МОЗ України від 17.01.1995 р., № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95> (дата звернення 23.10.2019 р)

33. Про затвердження Інструкції з охорони праці під час виконання робіт на висоті з використанням спеціальних страхувальних засобів : наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці №190 від 09.10.2003 р. *Офіц. вісн. України*. 2003. № 44. Ст. 2334.

34. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ М-ва юстиції України від 08.10.1998 р., № 53/5. *Офіц. вісн. України*. 1998. № 46. Ст. 172.

35. Про затвердження Положення про організацію та здійснення державного гірничого нагляду, державного нагляду (контролю) у сфері промислової безпеки та охорони праці в системі Держгірпромнагляду України та уніфікованої форми Акта перевірки суб'єкта господарювання (виробничого об'єкта) : наказ МНС України від 11.08.2011 р., №826. *Офіц. вісн. України*. 2012. №3. Ст. 60.

36. Про затвердження Порядку видачі дозволів на виконання робіт з підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів,

устаткування підвищеної небезпеки: пост. КМУ від 26.10.2011 р., № 1107. *Офіц. вісн. України*. 2011. № 84. Ст. 3077.

37. Про затвердження Правил безпеки під час поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення : наказ М-ва енергетики та вугільної промисловості України від 12.06.2013 р., № 355. *Офіц. вісн. України*. 2013. № 59. Ст. 2119.

38. Про затвердження Правил безпеки у вугільних шахтах : наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 22.03.2010. № 62. *Офіц. вісн. України*. 2010. № 48. Ст. 1599.

39. Про затвердження Правил будови і безпечної експлуатації вантажопідіймальних кранів : наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 18.06.2007. № 132. *Офіц. вісн. України*. 2007. № 50. № 64. Ст. 2055.

40. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р., № 2694-ХІІ. URL: <https://zakon.help/law/2694-XII/edition20.01.2018> (дата звернення 22.10.2019р.)

41. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва : пост. Пленуму Верхов. Суду України №7 від 12.06.2009 р. *Вісн. Верхов. Суду України*. 2009. №8. С. 15.

42. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р., № 4038- ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> // (дата звернення)

43. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладенні) : підруч. / М. В. Салтевський. К. : Кондор 2006. 588 с.

44. Спасенко К. О. Особливості відкриття кримінального провадження щодо порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою / К. О. Спасенко: Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. праць. Вип. 14. Х. : Право. 2014. С. 128-134.

45. Спасенко К. О. Методика розслідування порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харків. 2016. 190 с.

46. Судова експертиза з питань охорони праці. Гірничотехнічна експертиза. Тлумачний словник основних термінів / Уклад. [Кир'янов Ю.А., Дружинін Г.М., Крупка А.А. та ін.] Донецьк: ДНДІСЕ 2001. 196 с.

47. Таран О. В. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці : автореферат дис. на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук: 12.00.09. К.: Б. 2013. 34 с.

48. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ 2006. 308 с.

49. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Х. 2011. 407 с.

50. Яремчук В. О. Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій (організація і тактика) : дис. . канд. юрид. наук: 12.00.09 / Яремчук Вікторія Олегівна. Х. 2014. 249с.

12. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ(СЛІДЧИХ) РОЗШУКОВИХ ДІЙ

Правове регулювання та підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій

Загальні підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій

Правову основу проведення негласних слідчих (розшукових) дій, захисту інформації при проведенні цих слідчих дій становлять Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Закони України "Про прокуратуру", "Про державну таємницю", "Про оперативно-розшукову діяльність", Порядок організації та забезпечення режиму секретності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 02.10.2003 № 1561-12 (далі - Порядок), Звід відомостей, що становлять державну таємницю (далі - ЗВДТ) (затверджений наказом Служби безпеки України від 12.08.2005 № 440 і зареєстрований в Міністерстві юстиції України 17.08.2005 за № 902/11182), та інші нормативно-правові акти.

Негласні слідчі (розшукові) дії - це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факти та методи проведення яких не підлягають розголошенню.

Негласність означає неочевидність, скритність слідчих (розшукових) дій, що проводяться, від осіб, які в них не беруть участь, зокрема, від співробітників слідчих та оперативних підрозділів, але насамперед від об'єктів, щодо яких вони проводяться. Така форма проведення слідчих (розшукових) дій дозволяє попередити можливу протидію розслідуванню злочину, гарантувати безпеку учасників кримінального провадження, зібрати відомості про злочин та особу, яка його вчинила.

Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Негласні слідчі (розшукові) дії, що передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 260-1, 270, 271, 272, 274 КПК України, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

У відповідності до наданих повноважень, передбачених пунктом 2 статті 40 Кримінального процесуального кодексу України слідчий проводить негласні слідчі (розшукові) дії у порядку визначеному розділом 3 глави 21 (Негласні слідчі (розшукові) дії). Проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий може доручити відповідним оперативним підрозділам (пункт 3 частина 2 стаття 40).

Правовою підставою, здійснення негласних слідчих (розшукових) дій оперативними підрозділами НПУ, є письмове доручення слідчого або прокурора в кримінальному провадженні. У цьому випадку, на час проведення зазначених дій, працівник оперативного підрозділу набуває повноважень

слідчого. Звертаємо увагу, що працівники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора (стаття 41).

З метою дотримання умов конспірації, досягнення максимального позитивного результату при проведенні запланованих негласних слідчих (розшукових) дій, доручення необхідно направляти виконавцю через підрозділи документального забезпечення та режиму підрозділів Національної поліції України з дотриманням вимог таємного діловодства.

Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, що погоджене з прокурором. Слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Підставами для проведення негласної (розшукової) дії є наявність відомостей, які потребують перевірки, про вчинений злочин та особу, яка його вчинила, з метою їх підтвердження або спростування, за умови, що в інший спосіб, крім проведення негласної слідчої (розшукової) дії, отримати інформацію неможливо. Тобто, проведення негласних слідчих (розшукових) дій є припустимим лише за умов, що отримання інформації гласним шляхом, через провадження гласних слідчих (розшукових) дій не повною мірою забезпечує можливість отримання фактичних даних, що можуть використовуватись при розслідуванні злочину.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп відповідальність за які передбачена КК України .

Оперативно-розшукові заходи, що пов'язані з тимчасовим обмеженням прав людини проводяться з метою запобігання тяжким та особливо тяжким злочинам, їх виявлення та припинення. Спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця може проводитися з метою встановлення даних про особу та про її зв'язки у разі, коли наявні факти, які підтверджують, що нею готується тяжкий або особливо тяжкий злочин, для отримання відомостей, які вказують на ознаки такого злочину та причетності фігуранта до вчинення злочину.

Положення глави 21 КПК є керівними для проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Підставами для проведення конкретної негласної слідчої (розшукової) дії є наявність відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, які потребують перевірки, для їх підтвердження або спростування, за умови, що в інший спосіб,

ніж шляхом проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії, це зробити не можна. Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені ст.ст. 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269-1, 270, 271, 272, 274 КПК, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Слідчим, прокурором у дорученні обов'язково зазначається: посада, звання, клас, орган досудового розслідування, прізвище та ініціали посадової особи; реєстраційний номер кримінального провадження; контактний телефон; оперативний підрозділ, якому доручено проведення негласних слідчих (розшукових) дій згідно з напрямками оперативно-службової діяльності; стислий зміст обставин злочину; правова кваліфікація злочину (частина, стаття Кримінального кодексу України); відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію; обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину; вид негласної слідчої (розшукової) дії та обґрунтування строку її проведення; обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в іншій спосіб; відомості залежно від виду негласної слідчої дії про певні ознаки, які дозволяють унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо; очікувані результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії та докази, які можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили. До доручення обов'язково додається витяг з Єдиного реєстру досудового розслідування та постанова слідчого, прокурора про прийняте рішення щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

У випадках проведення негласної слідчої (розшукової) дії за клопотанням прокурора або слідчого, до оперативного підрозділу додаткового направляються ухвала судді, належним чином завірена у двох примірниках, один з яких залишається в оперативному підрозділі, інший у підрозділі, на який покладено виконання окремих оперативно-розшукових заходів.

Встановлення та обчислення строків проведення негласних слідчих (розшукових) дій проводиться відповідно до положень глави 7 КПК та ч. 5 ст.246 і ст. 249 КПК. Загальний строк, протягом якого в одному кримінальному провадженні може тривати проведення негласної слідчої (розшукової) дії, не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування, передбачені ст. 219 КПК.

У рішенні про проведення негласної слідчої (розшукової) дії чітко зазначається строк її проведення. Виняток становить негласна слідча (розшукова) дія, яка проводиться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошеної у розшук. Для такої негласної слідчої (розшукової) дії у відповідній ухвалі слідчого судді (постанові слідчого, прокурора) визначається конкретний строк початку її проведення, а строк завершення - до встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошеної у розшук.

Строк проведення негласної слідчої (розшукової,) дії може бути продовжений:

прокурором, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням, - до вісімнадцяти місяців;

керівником органу досудового розслідування, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його або слідчого рішенням, - до шести місяців;

начальником головного, самостійного управління Міністерства внутрішніх справ України, Центрального управління Служби безпеки України, головного управління, управління Міністерства внутрішніх справ України, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, регіонального органу Служби безпеки України в межах компетенції, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, - до дванадцяти місяців;

Міністром внутрішніх справ України, головою Служби безпеки України, головою органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, головою державного бюро розслідувань, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, - до вісімнадцяти місяців;

слідчим суддею, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням у порядку, передбаченому ст. 249 КПК.

Строк подовження проведення негласної слідчої (розшукової) дії не повинен перевищувати фактичний максимальний строк досудового розслідування, який є на момент прийняття процесуального рішення про подовження строку проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

При проведенні негласної слідчої (розшукової) дії у порядку, передбаченому статтею 250 КПК, до оперативного підрозділу направляється постанова слідчого, прокурора, на виконання якої, у дорученні крім обов'язкових вищезазначених відомостей, додатково обґрунтовуються виняткові підстави її проведення з наданням підтверджуючих документів.

Постанова про проведення негласних слідчих (розшукових) заходів складається у відповідності до вимог статті 251 КПК.

Підстави проведення негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді

У виняткових невідкладних випадках, що пов'язані із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК України негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді у випадках, передбачених КПК України, за рішенням слідчого, що узгоджене з прокурором, або прокурора. У такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді.

Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора відповідно до вимог ст. 248 КПК, тобто протягом 6 годин з моменту його отримання. До клопотання слідчого, прокурора додається витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання.

Виконання будь-яких дій з проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинно бути негайно припинено, якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Отримана внаслідок такої негласної слідчої (розшукової) дії інформація повинна бути знищена в порядку, передбаченому статтею 255 КПК України.

Клопотання прокурорів за зазначеною статтею не завжди містять дані, про те, що мав місце винятковий невідкладний випадок в зв'язку з чим була розпочата негласна слідча (розшукова) дія, також не завжди зазначається у клопотанні коли та ким була розпочата така негласна слідча (розшукова) дія, не зазначається дані про особу яка прийняла рішення про проведення дії, прізвище та ініціали прокурора з яким було погоджено таке рішення. Крім того, прокурорами не дотримується принцип «невідкладності» після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді. Також не враховується, що дія може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді.

Проведення негласних слідчих (розшукових) дій у виняткових невідкладних випадках здійснюється за спрощеною процедурою, на підставі постанови слідчого, погодженої з прокурором, або постанови прокурора. Прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої негласної слідчої(розшукової) дії звернутися з клопотанням до слідчого судді. Невідкладність слід розуміти як "терміновість", "негайність", тобто дії прокурора повинні вкладатися в розумні часові межі, з урахуванням положень ст. 28 КПК (Розумні строки).

Вимоги та строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії

Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не може перевищувати два місяці. Початок перебігу строку дії обчислюється з моменту підписання ухвали слідчим суддею.

Якщо слідчий, прокурор вважає, що проведення негласної слідчої (розшукової) дії слід продовжити, то слідчий за погодженням з прокурором або прокурор має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про постановлення ухвали відповідно до вимог ст. 248 КПК України.

Крім відомостей, що зазначені у ст. 248 КПК України, слідчий, прокурор повинен надати додаткові відомості, які дають підстави для продовження негласної слідчої (розшукової) дії.

Загальний строк, протягом якого в одному кримінальному провадженні може тривати проведення негласної слідчої (розшукової) дії, дозвіл на проведення якої дає слідчий суддя, не може перевищувати максимальні строки

досудового розслідування, що передбачені ст. 219 КПК України. У разі якщо така негласна слідча (розшукова) дія проводиться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцезнаходження розшукуваної особи.

Слідчий суддя постановляє ухвалу про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо прокурор, слідчий доведе наявність достатніх підстав вважати, що: вчинений злочин відповідної тяжкості; під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які вчинили злочин.

Ухвали слідчих суддів Апеляційного суду про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, оперативно-розшукового заходу, є вмотивованими, відповідають загальним вимогам до судових рішень, що передбачені КПК України, а також містять відомості про: особу, яка внесла клопотання; злочин, у зв'язку із досудовим розслідуванням якого постановляється ухвала; особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію; вид негласної слідчої (розшукової) дії та відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо; точну назву дії або заходу, як вони передбачені чинним законодавством, і лише того, який зазначено в клопотанні; термін застосування та його обґрунтування; строк дії ухвали та орган, який буде здійснювати оперативно-розшукові заходи чи негласні слідчі (розшукові) дії. Проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням - уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України. За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися також інші особи.

Ухвала підписується слідчим суддею, скріплюється гербовою печаткою і оформляється за правилами таємного діловодства.

Разом із оперативно-розшуковою, контррозвідувальною справами або кримінальним провадженням дві належним чином завірені ухвали передаються суб'єкту звернення.

Причини відмови в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії

Як зазначено у Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації, заходи можуть здійснювати тільки ті підрозділи, яким відповідно до закону надано право на провадження оперативно-розшукової діяльності.

Оперативно-розшукова діяльність здійснюється виключно оперативними підрозділами органів, що визначені у ч. 1 ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Відповідно до частини другої вказаної статті проведення оперативно-розшукової діяльності іншими органами чи їх підрозділами, крім визначених у частині першій цієї статті, заборонено.

Суб'єкти звернення не завжди правильно зазначають в клопотанні оперативний підрозділ, який здійснюватиме оперативно-розшукові заходи чим порушують не лише законодавчі положення, а й конституційні права і свободи людини і громадянина.

Як зазначив у своєму рішенні № 12-рп/2011 від 20 жовтня 2011 р. Конституційний суд України, обвинувачення у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на фактичних даних, одержаних у результаті оперативно-розшукової діяльності не уповноваженою на те особою без дотримання конституційних положень або з порушенням порядку, встановленого законом, а також одержаних шляхом вчинення цілеспрямованих дій щодо їх збирання і фіксації із застосуванням заходів передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» особою, що уповноважена на здійснення такої діяльності.

Порядок отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини та використання добутої інформації, визначає процедуру отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, зокрема на негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, застосування аудіо-, відеоконтролю особи чи місця, здійснення спостереження за особою, застосування технічних засобів для зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, а також використання інформації, добутої під час здійснення заходів.

Оформлення та використання результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій

Оформлення результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій

Для того, щоб фактичні дані, отримані під час проведення НС(Р)Д, стали доказами, вони мають пройти процедуру належного оформлення, тобто повинні бути закріплені та введені в систему доказів.

Ця процедура складається з двох етапів:

перший – закріплення матеріалів, здобутих під час застосування технічних засобів шляхом здійснення негласних дій, у порядку, передбаченому нормативними актами;

другий етап – закріплення процесуальним засобом, надання процесуальної форми шляхом винесення постанови про приєднання цих даних до матеріалів кримінального провадження. З огляду на кримінально-процесуальні норми, законодавцем визначено такі процедури оформлення матеріалів, які можуть бути використані як доказ у кримінальному процесі:

в *першу чергу*, це протоколи про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а, *по-друге*, – додатки, тобто матеріальні носії секретної інформації, які містять відомості, отримані під час проведення НС(Р)Д. Також до МНСІ може бути долучено фотокопії документів, фотокартки, схеми тощо, якщо цей матеріал має значення для досудового розслідування.

Протокол про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії (або її етапів) складається слідчим, якщо вона проводиться за його безпосередньої участі, в інших випадках - уповноваженим працівником оперативного підрозділу, і повинен відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження.

Протокол негласної слідчої (розшукової) дії повинен відповідати загальним вимогам складання протоколу та додаткам до нього, що передбачено статтями 104, 105, 251, 252 КПК.

Періодичність складання протоколів залежить від виду негласної слідчої (розшукової) дії, терміну її проведення (одномоментно чи упродовж часу), від доручення слідчого, прокурора, але в будь-якому випадку безпосередньо після отримання фактичних даних, які можуть використовуватись як докази для встановлення місця перебування особи, що розшукується, про кожний випадок огляду, виїмки, дослідження матеріалів про результати негласної слідчої дії тощо.

Прокурор досліджує отриману інформацію, визначену в п. 4.3.1 Інструкції і в разі підтвердження даних про виявлення ознак кримінального правопорушення, яке не розслідується в даному кримінальному провадженні, узгодивши це питання з керівником прокуратури, складає відповідне клопотання і вносить його на розгляд слідчому судді.

Прокурор, який здійснює процесуальне керівництво, за необхідності дає вказівку режимно-секретному органу (далі - РСО) ознайомити слідчого з протоколом та додатками про результати негласної слідчої (розшукової) дії.

Конкретний виконавець щодо складання протоколу про проведення негласної слідчої (розшукової) дії визначається керівником уповноваженого оперативного підрозділу, який проводив такі дії на підставі доручення слідчого, прокурора.

У разі залучення до проведення негласної слідчої (розшукової) дії декількох оперативних підрозділів складання протоколу покладається на підрозділ, визначений керівником органу як основний.

До протоколу долучаються додатки, якими можуть бути: спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів, письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної дії, стенограма, аудіо-, відеозаписи, фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Додатки до протоколу мають бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами осіб, які виконували негласну слідчу (розшукову) дію (ст. 105 КПК України).

Фіксація результатів негласної слідчої (розшукової) дії повинна здійснюватись таким чином, щоб завжди була можливість експертним шляхом встановити достовірність цих результатів.

Протокол повинен бути складений відразу ж після закінчення процесуальної дії, щоб були остаточно одержані її результати і щоб ніщо важливе не було втрачено.

Кожний протокол про результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії з додатками не пізніше 24 годин після його складання передається прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

Якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується в даному кримінальному провадженні, слідчим або уповноваженим оперативним підрозділом невідкладно складається протокол, що не пізніше 24 годин з моменту виявлення ознак зазначеного кримінального правопорушення надається прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

Важливо, щоб фіксація результатів негласної слідчої (розшукової) дії здійснювалась таким чином, щоб завжди була можливість експертним шляхом встановити достовірність цих результатів. До того ж, безпосередніми виконавцями НСРД повинні бути дотримані заходи щодо забезпечення збереження і цілісності одержаних матеріалів, а саме, захист від несанкціонованого втручання, деформації, розмагнічування, знебарвлення, стирання тощо у період до передачі їх прокурору.

У разі необхідності під час дослідження доказів отриманих за результатами НСРД слідчий може залучати спеціаліста, який має допуск (відповідної форми) до державної таємниці з дотриманням вимог ст. ст. 36, 266 КПК України. Крім цього, як спеціаліст може бути запрошений співробітник (працівник) органу, якому слідчим доручено проведення негласної слідчої (розшукової) дії, що володіє спеціальними знаннями та навиками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації слідчому, прокурору в ході дослідження матеріалів про результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

При виявленні відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду, слідчий негайно складає протокол, у якому відтворює відповідну частину інформації (ст. 266 КПК). Але навіть, у разі відсутності відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду, слідчий також про це складає протокол.

Недоліки в оформленні клопотань, що перешикоджають їх розгляду

Вся діяльність органів досудового слідства прокуратури і суду відбувається у відповідній процесуальній формі, яка передбачає, порядок, умови і послідовність дій. Оскільки процесуальна форма визначена законом, вона є однаково обов'язковою для всіх учасників кримінального процесу.

Додержання норм КПК України, тобто самої процесуальної форми, є гарантією встановлення істини у справі. Прийняттям нового КПК України прослідковується конкретика вимог закону щодо оформлення результатів процесуальних дій.

Що стосується негласних слідчих (розшукових) дій, то, клопотання слідчого, прокурора слідчому судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинне відповідати вимогам, що зазначені у ст. 248 КПК України, та матеріалам кримінального провадження, які надаються лише на вимогу слідчого судді для підтвердження необхідності проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

У клопотанні повинно бути зазначено:

- найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- короткий виклад обставин злочину, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;
- правова кваліфікація злочину із зазначенням статті (частини статті);
- відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію;
- обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину;
- вид негласної слідчої (розшукової) дії та обґрунтування строку її проведення;
- обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб;
- відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо;
- обґрунтування можливості отримання під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії доказів, які самотійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили.

До клопотання слідчого, прокурора додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання.

При складанні клопотання бажано щоб особи, які їх склали враховували і інші вимоги, яким повинен відповідати процесуальний документ - клопотання:

Законність клопотання. Клопотання як процесуальний документ повинно складатися уповноваженою на те особою і відповідати вимогам ст. 248 КПК України. Оскільки в ст. 248 КПК України закріплені обов'язкові реквізити клопотання, то вони зазначаються в ньому. Складене клопотання повинно відповідати вимогам ст. 248 КПК України на підставі якої воно складено.

Обґрунтованість клопотання. Висновки клопотання мають ґрунтуватися на сукупності фактів і достатніх доказах, які б в обов'язковому порядку охоплювали всі істотні обставини справи і відображали дійсність.

Обґрунтованість пов'язана з фактичною стороною застосування закону щодо конкретної життєвої ситуації.

Вмотивованість клопотання. Дана ознака передбачає у клопотанні не тільки опис обставин, а й посилення на докази, аналіз, відповідні пояснення. Вмотивованість клопотання повинна сприяти обґрунтованості клопотання. Вмотивованість клопотання впливає на рішення, яке може обрати слідчий суддя, надає клопотанню внутрішньої та зовнішньої переконливості, виключає сумніви, суб'єктивізм.

Логічність, лаконічність і зрозумілість клопотання. Клопотання повинно викладатися у чіткій, логічній послідовності:

кожна наступна його частина повинна продовжувати попередню і закономірно впливати із неї. Крім того, при складанні клопотання варто уникати зайвих слів, великої кількості зворотів, що ускладнюють сприйняття основного змісту або можуть призвести до його неоднозначного тлумачення. Чіткість тексту клопотання є запорукою його зрозумілості.

Грамотність оформлення клопотання. Клопотання повинно бути написано грамотно не тільки в загальноприйнятому сенсі, тобто з дотриманням правил граматики і синтаксису, а й юридично грамотно, враховуючи сучасний рівень правових знань.

Культура оформлення клопотання. Від грамотності клопотання залежить і культура його оформлення, ця ознака клопотання визначається також тим, наскільки розбірливо і акуратно воно написано, правильно і пропорційно на аркуші розміщений текст. Також при оформленні клопотань слід ширше використовувати відповідні бланки, бажано користуватися комп'ютером.

КПК України, Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», Порядком на отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини та використання добутої інформації, передбачено, що для отримання дозволу керівник підрозділу, у провадженні якого перебуває оперативно-розшукова справа, або його заступник вносить на розгляд суду клопотання про отримання дозволу, яке має бути погоджене із прокурором. Таким чином, суб'єктом звернення до суду із клопотанням про проведення відповідних оперативно-розшукових заходів є керівник оперативного підрозділу або його заступник.

У клопотанні зазначаються:

гриф секретності, дата та реєстраційний номер; найменування суду, до якого вноситься клопотання; найменування підрозділу, який вносить клопотання, та підрозділу, працівники якого залучаються до здійснення заходу; вид, категорія, номер справи та дата її заведення; вид заходу, строки і місце його здійснення (житло чи інше володіння особи, інші приміщення, земельна ділянка, транспортний засіб, тощо); обґрунтування необхідності здійснення заходу; дані про особу, стосовно якої передбачається здійснення заходу, місце проживання чи тимчасового перебування такої особи, а також залежно від виду заходу абонентні номери споживача телекомунікаційних послуг і міжнародний ідентифікатор мобільного обладнання; інші відомості, що можуть мати

значення для суду. Клопотання підписується слідчим, прокурором, начальником або заступником оперативного підрозділу, підпис скріплюється гербовою печаткою органу досудового розслідування та відповідної прокуратури. Клопотання виготовляється у трьох примірниках та оформляється за правилами таємного діловодства.

Як свідчать дані проведеного узагальнення практики розгляду клопотань, які надійшли до Апеляційних судів, то в них, в порушення вимог ст. 1 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та п. 7 ч. 2 ст. 248 КПК України не завжди зазначається про застосування інших дієвих оперативно-розшукових заходів та гласних і негласних слідчих дій спрямованих на пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні діяння фігуранта оперативної розробки або особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, відповідальність за які передбачена КК України. Повноваження, надані цим Законом оперативним підрозділам та слідчим і прокурорам КПК України належним чином не використовуються, у зв'язку з чим, суб'єктами клопотань не вживаються заходи щодо одержання інформації саме іншим способом, без застосування заходів, які тимчасово обмежують окремі конституційні права і свободи людини і громадянина. За таких обставин слідчі судді не вправі надавати дозволи на проведення оперативно-розшукових заходів, негласних слідчих (розшукових) дій, якщо немає даних, які свідчили б про те, що отримати інформацію в інший спосіб неможливо.

Узагальнення свідчить, що виникають випадки, коли в матеріалах кримінального провадження відсутні будь-які об'єктивні дані про належність особі та використання нею номеру мобільного телефону. При цьому слідчий, прокурор не завжди вживають міри і щодо підтвердження даних про користування особою саме зазначеним у клопотанні телефоном на момент внесення клопотання до суду, не зазначається інформація, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання. Зазначене свідчить, що прокурор, слідчий не зверталися до районного суду про тимчасовий доступ до речей і документів на підставі п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК України. Є випадки коли до Апеляційного суду надходили клопотання, які не містили жодних даних про належність номера мобільного телефону особі, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, ніякі слідчі дії на підтвердження належності номеру мобільного телефону та використання його саме цією особою не вживалися.

За окремими кримінальними провадженнями, в яких одним із предметів посягання був термінал мобільного зв'язку, до клопотань долучається лише протокол допиту потерпілого, який не завжди містить дані про належність особі терміналу та не додаються відповідні документи про номер терміналу. Твердження слідчих про те, що звернення до районного суду для отримання даних про те, що конкретна SIM-карта працювала з конкретним мобільним терміналом (IMEI) забирає багато часу і унеможливорює оперативно встановити

осіб, що причетні до вчинення такого кримінального правопорушення, не відповідають дійсності. Практика розгляду таких клопотань показує, що із клопотанням про установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу слідчий або прокурор звертаються до апеляційного суду не одразу після вчинення кримінального правопорушення. Як правило, таке клопотання надходить не раніше ніж через місяць після вчинення кримінального правопорушення. Тому, на думку слідчих суддів Апеляційного суду, при зверненні з клопотанням в найбільш стислий термін після вчинення кримінального правопорушення, слідчим суддею може бути розглянуто клопотання про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій на підставі протоколу допиту потерпілого та матеріалів, що підтверджують належність окремого мобільного терміналу підозрюваній особі. А в разі звернення з клопотанням через тривалий проміжок часу слідчий, прокурор повинні дотримуватися вимог п. 8 ч.2 ст. 248 КПК України, а саме, зазначати в клопотанні відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання та при цьому посилатися на трафік з підтвердженням того, що конкретна SIM-карта працювала з конкретним мобільним терміналом (IMEI), та п. 7 ч. 2 ст. 248 КПК України - обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб, тобто клопотання повинно містити дані, якими гласними і негласними слідчими діями слідчий намагався встановити місцезнаходження терміналу мобільного зв'язку.

Що стосується клопотань оперативних підрозділів, то у клопотаннях, як правило, зазначаються відомості про задокументовані дані про належність каналу зв'язку чи його фактичне використання особою, перелічуються інші використані оперативні можливості за допомогою яких встановлений абонент (власник) номера мобільного телефону, в тому числі, перевірочні дії агентурних повідомлень. До оперативно-розшукових справ часто долучаються дані без їх аналізу та підтвердження даних щодо їх зв'язку з фігурантами по справі. Дійсно, законодавець не передбачив права оперативних підрозділів звертатися до суду на отримання трафіків операторів мобільного зв'язку за справами оперативного обліку. Тому беручи до уваги той факт, що інформація, яка може бути отримана при проведенні таких негласних слідчих (розшукових) дій, відноситься до інформації з обмеженим доступом, вважали б за необхідне законодавчо надати можливість проведення таких заходів оперативно-технічним підрозділам суб'єктів звернення без залучення операторів мобільного зв'язку. Тоді ухвала слідчого судді за результатами розгляду клопотання буде містити законну вказівку: на зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж або з електронних інформаційних систем та інформацію про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання. Зазначене надасть можливість більш якісно та оперативно

проводити документування протиправної діяльності осіб, які розробляються за справами.

Слід звернути увагу *на ту обставину*, що оперативні підрозділи, слідчий, прокурор *не завжди зазначають* в клопотаннях і не завжди міститься така інформація в матеріалах оперативно-розшукової справи, кримінального провадження:

відомості про особу, в житлі чи іншому володінні якої необхідно провести дію, точну адресу житла чи іншого володіння особи; якщо це автомобіль, то не зазначають марку автомобіля та державний реєстраційний номер; про те, що саме в телефонних розмовах містяться дані про причетність особи до вчинення діянь, які зазначені у постанові про заведення оперативно-розшукової справи або у даних, які внесені до ЄРДР; дані, якими вони обґрунтовують клопотання про необхідність проведення того чи іншого заходу (дії) щодо конкретної особи.

Як відомо, *строки*, протягом яких планується обмежити права людини не можуть перевищувати строки ведення конкретної оперативно-розшукової справи. Разом з тим, в більшості клопотань, які надходили до Апеляційного суду суб'єктами звернення не обґрунтовується термін застосування заходу, негласної слідчої (розшукової) дії, інколи термін зазначається поза межами ведення оперативно-розшукової справи, а при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій не враховуються дата оголошення підозри та терміни досудового розслідування.

В клопотаннях не завжди зазначається ким заведена оперативно-розшукова справа, ким внесено інформацію про кримінальне правопорушення до ЄРДР, дані про статтю, частину статті КК України, якою передбачено кримінальну відповідальність за діяння вчинене особою чи до якого вона готується. А у витягах із ЄРДР не завжди фабула відповідає статті, частині статті КК України. Часто вказують статті та їх частини, які не відносяться до категорії тяжких та особливо тяжких.

Є випадки коли суб'єкти звернення у клопотаннях до Апеляційного суду безпідставно зазначали про проведення певних заходів, слідчих дій, тоді як при вивченні як оперативно-розшукових справ, так і кримінальних проваджень було встановлено їх відсутність.

В окремих клопотаннях не зазначається фактичне використання особою зазначеного у клопотанні житла або іншого володіння особи, а особа, щодо якої планується провести заходи зареєстрована за іншою адресою. Зазначені дані не підтверджуються ні формою №1, ні іншими об'єктивними даними, а за вказаною у клопотанні адресою зареєстровані і проживають інші особи.

Слідчі та прокурори, які звертаються до суду із клопотаннями не завжди враховують коли допускається проведення певних заходів та не зазначають у клопотаннях, які дані вони отримують в результаті проведення дій та заходів. Так, аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України) допускається, лише за наявності достатніх підстав вважати, що розмови особи або інші звуки, рухи,

дії особи, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування можуть мати значення для кримінального провадження .

Накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж , систем (ст. 263, 264 КПК України) допускається коли, у листах та іншій кореспонденції, а також в інформації, якою обмінюються за допомогою засобів зв'язку, систем, містяться дані про вчинений злочин або документи і предмети, що мають доказове значення, і якщо іншими способами одержати ці дані неможливо.

Обстеження публічно не доступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України) допускається в разі необхідності встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи або безпосередньо з метою виявлення і фіксації слідів злочину, проведення огляду, виявлення документів, речей, що мають значення для досудового розслідування, виготовлення копій чи їх зразків, виявлення осіб, які розшукуються, або з іншою метою для досягнення цілей кримінального провадження.

Спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України) допускається для фіксації її пересування, контактів, поведінки, перебування в певному, публічно доступному місці тощо або застосуванні з цією метою спеціальних технічних засобів для спостереження.

Аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України) допускається для фіксації відомостей (розмов, поведінки осіб, інших подій), які мають значення для кримінального провадження, без відома присутніх у ньому осіб.

Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України) проводиться для отримання зразків матеріалів, сировини, виробів тощо, у тому числі в публічно не доступних місцях.

Спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України) проводиться для фіксації переміщення особи, контактів з нею певних осіб, подій у певному місці для перевірки відомостей під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину або застосуванні з цією метою спеціальних технічних засобів для спостереження.

Для збільшення показників роботи слідчий, прокурор, начальник або заступник начальника оперативного підрозділу не завжди дотримуються вимог ст. 249 КПК України, і в разі необхідності продовження строку проведення негласної слідчої (розшукової) дії у порядку, передбаченому ст. 249 КПК України, не завжди надають слідчому судді та не завжди зазначають у клопотанні, додаткові відомості, які дають підстави для продовження негласної слідчої (розшукової) дії або оперативно-розшукових заходів.

Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій

Питання, пов'язані з використанням результатів негласних слідчих (розшукових) дій, є досить дискусійним. Так, перед слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу постають проблеми щодо визначення

їх результатами доказового значення та можливості використання в кримінальному судочинстві, а головне здійснення своєчасної реалізації отриманих матеріалів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Основним функціональним призначенням негласних слідчих(розшукових) дій в оновленій системі кримінального процесу України є забезпечення оптимальних шляхів використання у кримінально-процесуальному провадженні інформації, здобутої із використанням негласних сил і засобів, якими послуговується оперативно-розшукова діяльність.

З метою своєчасного використання матеріалів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій вони також повинні відповідати певним *вимогам*, зокрема:

повнота зібраних матеріалів; необхідність проведення оцінки отриманих даних; своєчасне припинення негласних дій та використання їх результатів; недопустимість розшифровки негласних заходів і методів, які проводилися та застосовувалися; необхідність проведення інших НС(Р)Д з метою збирання додаткових доказів; недопущення вчинення інших доказів.

Також необхідно звертати увагу, що не допускається поспішність і завчасність початку використання матеріалів, отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки:

по-перше – це може призвести до неповноти зібраних даних; *по-друге* – злочинці знищать сліди злочину або переховуватимуться від органів досудового розслідування; *по-третє* – втратиться подальша доцільність проведення негласних (слідчих) розшукових дій.

Що стосується *оцінки*, то вона надасть можливості визначитися з достатністю (повнотою) зібраних даних; виявлення інших фактів вчиненого правопорушення; виявлення факту вчинення іншого правопорушення; необхідністю проведення інших негласних слідчих (розшукових) дій; притягнення окремих осіб до відповідальності; припинення вчинення кримінального правопорушення; встановлення місцеперебування осіб, які переховуються від слідства, тощо.

Окрім того, необхідно виділити *обов'язкову умову* використання матеріалів при проведенні НС(Р)Д – планування завершального етапу, до якого відноситься:

час закінчення негласної дії; визначення негласних дій, які потрібно провести; розподіл, розстановка задіяних осіб під час завершального етапу; недопущення знищення слідів злочину. Визначаючи термін використання наявних матеріалів, *обов'язково потрібно оцінити можливість витоку інформації* про час і місце здійснюваних негласних дій, сили і засоби, задіяні для проведення, тощо.

При використанні матеріалів щодо проведення НС(Р)Д також необхідно визначити, які відомості будуть використовуватися:

як доказова база в кримінальному провадженні;

як привід для відкриття іншого провадження;

як привід проведення інших негласних слідчих (розшукових) дій;

як привід проведення слідчих (розшукових) дій тощо.

Також під час планування потрібно враховувати своєчасне збереження слідів і предметів злочину, тому слідчий та співробітник оперативного підрозділу вживають заходів щодо збереження та недопущення знищення відповідних матеріалів, які несуть у собі доказову базу.

Зауважимо, що для того, щоб фактичні дані, отримані під час проведення НС(Р)Д, стали доказами, вони мають пройти процедуру належного оформлення, тобто повинні бути закріплені та введені в систему доказів. Ця процедура складається з двох етапів:

перший – закріплення матеріалів, здобутих під час застосування технічних засобів шляхом здійснення негласних дій, у порядку, передбаченому нормативними актами;

другий етап – закріплення процесуальним засобом, надання процесуальної форми шляхом винесення постанови про приєднання цих даних до матеріалів кримінального провадження.

Висновок

Слідчі (розшукові) дії займають провідне місце в системі засобів пізнання обставин злочину у стадії досудового розслідування в кримінальному процесі України. Слідчі (розшукові) дії слід відрізняти від *негласних слідчих (розшукових) дій*, які хоча і є їх різновидом, проте відомості про факт та методи їх проведення не підлягають розголошенню.

Негласні слідчі (розшукові) дії, є різновидом слідчих (розшукових) дій, проте відомості про факт та методи їх проведення не підлягають розголошенню. Проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (ч.ч. 1, 2 ст. 246 КПК України).

Усі слідчі (розшукові) дії проводяться за наявності правових та фактичних підстав з дотриманням процесуальних правил їх проведення. За своєю класифікацією *всі слідчі (розшукові) дії можна поділити на:*

основні та додаткові, первинні та повторні, невідкладні (негайні) та інші, обов'язкові та необов'язкові.

Варто зауважити, що практика діяльності більшості держав у сфері правового врегулювання досудового розслідування злочинів вказує на те, що використання прихованих методів здобуття інформації про злочини і осіб, які їх вчинили, давно не вважається такою, що характеризує рівень демократії у країні. Навпаки, прозорість їхньої законодавчої регламентації та здійснення, наявність визначених законом механізмів контролю за провадженням робить їх ефективним інструментом правоохоронної діяльності демократичної держави. Тому правова регламентація негласних слідчих (розшукових) дій у КПК України спрямована на посилення правоохоронної функції держави й захисту прав і свобод окремих осіб, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань.

Саме детальна правова регламентація кожної із визначених законом негласних слідчих (розшукових) дій, встановлення процесуального керівництва, поєднання в системі кримінального провадження гласних і негласних методів здобуття інформації при одночасному посиленні конституційних гарантій прав і свобод особи має стати ефективним інструментом протидії злочинності.

Список використаних і рекомендованих джерел:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 18.02.1992 року. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 20.10.2019)
3. Про оперативно-розшукову діяльність Закон від 18.02.1992 № 2135-ХІІ URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>(дата звернення 20.10.2019)
4. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. (із змін. та доповн.) URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>(дата звернення 10.10.2019)
5. Інструкція Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Затв. Наказом Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, МВС України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5/ від 16.11.2012 р. URL: <http://www.minjust.gov.ua/42544>(дата звернення 15.10.2019)
6. Войтович І. І. Процесуальні і тактичні особливості провадження невідкладних слідчих дій : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» І. І. Войтович. Одеса, 2012. 19 с.
7. Гусаров С. Діяльність органів внутрішніх справ України із забезпечення прав і свобод людини та громадянина *Віче*. 2013. № 4. С. 8-11.
8. Керевич О. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій за новим КПК. О. В. Керевич *Право і суспільство*. 2012. № 5. с. 140-144.
9. Сергєєва Д.Б. Результати негласних слідчих (розшукових) дій: URL:http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/download/77_a52a867055e5552eaa83532654e9bb40
10. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник / С.С. Кудінов, Р.М. Шехавцов, О.М. Дроздов, С.О. Гриненко. Х.: "Оберіг", 2013. 344 с.
11. Літвінова І. Ф. Забезпечення недоторканості житла чи іншого володіння особи в кримінальному процесі : [монографія] / І. Ф. Літвінова К. : О. С. Ліпкан. 2012. 230 с.
12. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальна регламентація слідчих дій : [монографія] Л. М. Лобойко, А. П. Черненко. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 168 с.
13. Шолудько Б. Негласні слідчі (розшукові) дії URL: http://foliant.in.ua/pravovoy-kommentariy_id_16.html
14. Щодо проблемних питань законодавчого регулювання інституту негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні URL: <http://www.viche.info/journal/4198/>

Алгоритм дій працівників поліції при підготовці та проведенні негласних слідчих (розшукових) дій

I. Узагальнено алгоритм підготовки та проведення будь якої НС(Р)Д складає наступні дії оперативних працівників та слідчих:

- 1) збір і аналіз інформації про слідчу ситуацію;
- 2) визначення наявності матеріальних та формальних підстав для використання конфіденційної співпраці під час кримінального провадження;
- 3) визначення мети за тактичних задач вирішення яких потребує використання конкретної форми конфіденційної співпраці з іншими особами;
- 4) виповнення всіх умов світових стандартів втручання у сферу приватності іншої особи, здійснення тільки після вичерпання інших можливостей;
- 5) виконання вимоги, що під час конфіденційної співпраці вирішується тактичне завдання щодо отримання даних, які самостійно або в сукупності з іншими можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин підготовки злочину та сприяти попередженню, виявленню злочину, припиненню та вчинення злочину, або встановлення осіб, які його готують;
- 6) моделювання ситуацій, за фактами використання конфіденційної співпраці;
- 3) планування власних дій, в залежності від змодельованих ситуацій, розробка легенди та її матеріально-технічне забезпечення;
- 4) способи доведення легенди до підозрюваних у межах задуму ;
- 5) розподіл обов'язків між суб'єктами (учасниками), задіяними в діях пов'язаних з використанням конфіденційної співпраці ;
- 6) здійснення запланованих дій;
- 7) аналіз результатів використання конфіденційної співпраці .

II. Першим та основним кроком щодо визначення можливості використання конфіденційної співпраці з іншими особами під час кримінального провадження є аналіз слідчої ситуації, в ході якого вивчаються початкові дані, що є підставою для її використання, проводиться перевірка цих даних та визначається форма і завдання використання. Отримана інформація повинна оцінюватися з точки зору наявності приводів і підстав для використання конкретної форми конфіденційної співпраці під час кримінального провадження..

III. Типовий організаційно-тактичний алгоритм уточнюється під час реалізації у конкретних тактичних та слідчих ситуаціях відповідно до форм використання конфіденційної співпраці:

Інформаційні форми: використання інформації для забезпечення реалізації загальних завдань кримінального провадження; використання інформації для отримання доказів за конкретним кримінальним провадженням; використання інформації для визначення тактики здійснення конкретних

С(Р)Д; використання інформації для коректування методики досудового розслідування у межах конкретного кримінального провадження і т. ін. Під час означених форм дії повинні бути спрямовані на перевірку об'єктивності та достовірності доказової інформації та надійності осіб джерел.

Організаційні форми: участь у проведенні конкретного С(Р)Д або НС(Р)Д; забезпечення конкретного С(Р)Д або НС(Р)Д; створення умов для ефективного досудового розслідування у межах конкретного кримінального провадження; свідчення у суді на підґрунті псевдонімних заходів.

Під час реалізації другого виду форм використання конфіденційної співробітництва з іншими особами під час кримінального провадження необхідно: чітко визначити вид НС(Р)Д; його задачі; умови проведення; вимоги до здібностей та навичок конфідента для вирішення завдань НС(Р)Д; заходи з забезпечення учасників НС(Р)Д; заходи з реалізації отриманих матеріалів та легендування особи конфідента у кримінальному провадженні тощо.

Якщо тактику негласного проникнення в злочинне середовище розглядати як алгоритм, тобто систему заходів, яких вживають за визначеними правилами і які після послідовного їх виконання приводять до вирішення поставленого завдання, можна виокремити такі основні складові (стадії) тактики:

- оцінка ситуації, що склалась в процесі кримінального провадження;
- ухвалення управлінського рішення і вибір способу дій та лінії поведіння;
- реалізація прийнятого рішення;
- оцінка ефективності прийнятого рішення.

Отже, проникнення в злочинне середовище для виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованих груп чи злочинних організацій являє собою один із перспективних напрямів діяльності правоохоронних органів. Світовий досвід свідчить про високу результативність використання негласних працівників у процесі документування злочинної діяльності та досудового розслідування.

Пріоритет цього виду негласних слідчих (розшукових) дій зумовлений унікальними можливостями суб'єктів проникнення у кримінальному середовищі. Це робить його ефективним способом одержання відомостей, речей і документів, які мають значення для досудового розслідування, дозволяє здійснювати активний вплив на всі процеси, що відбуваються у кримінальному середовищі, забезпечуючи інтереси кримінального судочинства.

13. ПОРЯДОК НАПРАВЛЕННЯ ЗАПИТІВ ПРО НАДАННЯ МІЖНАРОДНО – ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Правова основа та поняття міжнародного співробітництва під час кримінального провадження

Відповідно до ст. 542 КПК України міжнароднеспівробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків. Крім того, міжнародними договорами України можуть бути передбачені і інші, форми співробітництва під час кримінального провадження.

Сьогодні, Україна має широку договірну базу, завдяки якій компетентні органи мають можливість на підставі чинних міжнародних угод ефективно співпрацювати у сфері отримання доказів для цілей кримінального провадження з відповідними установами багатьох країн світу.

Вказані новели не є випадковими, оскільки Україна є учасником майже всіх багатосторонніх конвенцій ООН у галузі прав людини та учасником багатьох міжнародних договорів, які регулюють питання надання міжнародної правової допомоги.

Правову основу міжнародної співпраці в сфері судочинства по кримінальним правопорушенням складають Конституція України, загальновизнані засади та норми міжнародного права та міжнародні договори України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закони України «Про прокуратуру», «Про міжнародні договори України», щодо ратифікації міжнародних договорів України про правову допомогу по кримінальним правопорушенням, що встановлюють загальні та спеціальні правила, з урахуванням яких повинна реалізовуватися міжнародна взаємодія по кримінальним правопорушенням різноманітних видів.

Базовими міжнародними правовими актами є: Устав ООН, Загальна декларація прав людини, що була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН (1948 р.), Європейська конвенція про захист прав і основних свобод 1950 р., Віденська конвенція 1969 р. про право міжнародних договорів, що вступила в дію в 1980 р., типові договори про взаємодопомогу в галузі кримінального правосуддя, про перейняття кримінального провадження та видачу, що були прийняті Генеральною Асамблеєю ООН (1990р.), Конвенція ООН 2000р. проти транснаціональної злочинності, а також інші міжнародні акти ООН та інших міжнародних організацій.

Всі діючі міжнародні договори з питань надання правової допомоги у кримінальному провадженні умовно можна поділити на 1) міждержавні багатосторонні договори України у сфері взаємної допомоги у кримінальних справах; 2) інші міждержавні багатосторонні договори, що містять елементи правової допомоги; 3) двохсторонні міжнародні договори та угоди про правову

допомогу; 4) двосторонні міжнародні договори колишнього СРСР, що застосовуються у порядку правозаступництва; 5) міжвідомчі міжнародні договори, укладені Генеральною прокуратурою.

Серед усіх міжнародних договорів України у сфері взаємної правової допомоги у кримінальних провадженнях найчастіше використовуються наступні конвенції: 1) Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року (надалі – Європейська конвенція 1959 року), а також Додатковий протокол 1978 року та Другий Додатковий протокол 2001 року ; 2) Європейська конвенція про передачу провадження укримінальних справ 1972 року (надалі – Європейська конвенція 1972 року; 3) Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 року (надалі – Мінська конвенція) та Протокол до Конвенції 1997 року⁴⁶.

Основним міжнародним документом, який регулює (екстрадицію) порядок видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення є Європейська Конвенція про видачу правопорушників, 1957 року, Додатковий протокол, 1975 року, та Другий додатковий протокол, 1978 року, які ратифіковано Законом України № 43/98-ВР від 16.01.1998 року.

Необхідно зазначити, що для України чинними усіми міжнародними угодами, зго дана обов'язковість яких надано Верховною Радою України⁴⁷.

За відсутності вказаних договорів, така допомога надається на засадах взаємності, за обов'язкової умови додержання вимог встановлених КПК України.

Надання правової допомоги на засадах взаємності передбачає правовий порядок, за яким Уповноважений (центральний) орган України⁴⁸, направляючи до такої держави запит про правову допомогу, письмово гарантує запитуваній стороні розглянути в майбутньому її запит про надання такого самого виду міжнародної правової допомоги. Так само уповноважений (центральний) орган України розглядає запит і від іноземної держави, лише за наявності письмової гарантії запитуючої сторони цієї держави прийняти і розглянути в майбутньому запит України про правову допомогу на засадах взаємності.

Суттєва відмінність надання правової допомоги у кримінальних провадженнях на засадах взаємності від надання правової допомоги на підставі міжнародних договорів, полягає в тому, що наявність ратифікованих

⁴⁶Для перевірки наявності певного міжнародного договору про правову допомогу у кримінальних провадженнях та визначення особливостей регулювання таких питань треба звертатись до інтернет-сайту Верховної Ради України (www.rada.gov.ua) де розміщено тексти всіх чинних договорів, до локального сайту Головного слідчого управління Національної поліції України, або одержувати консультативну допомогу від працівників слідчих управлінь, які відповідають за здійснення міжнародного співробітництва та працівників відділу виконання міжнародно-правових доручень ГСУ Національної поліції України.

⁴⁷Для недопущення некоректного використання тієї чи іншої міжнародної угоди (вже денонсованої угоди), і її чинність для України, необхідно такі угоди перевіряти на офіційному Інтернет порталі Верховної Ради України або на порталах органів їх видання – Ради Європи (www.coe.int), ООН (www.un.org) або Виконавчого комітету СНД (www.cis.minsk.by)

⁴⁸До таких органів, законодавець в межах їх компетенції відносить: 1) Генеральну прокуратуру України; 2) Міністерство юстиції України; 3) Національне антикорупційне бюро України (ст. 545 КПК України).

міжнародних договорів про правову допомогу у кримінальних провадженнях, дає право уповноваженим компетентним органам держав напяму звертатися один до одного з питань надання та ініціювання міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях на різних його стадіях. А при відсутності таких договорів, уповноважені (центральні) органи таких держав *обов'язково надсилають запит про надання міжнародної правової допомоги до Міністерства закордонних справ*, для подальшого передання його компетентному органу запитуваної сторони дипломатичним шляхом.

У такому разі суб'єктом міжнародної правової допомоги стає і Міністерство закордонних справ України.

Між тим, прохання про надання правової допомоги у кримінальному провадженні, що за договором, що на засадах взаємності може бути відхилено, якщо надання такої допомоги може зашкодити суверенітету чи безпеці держави або суперечить її законодавству. Крім того, відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 557 КПК України у виконанні запиту про надання міжнародної правової допомоги може бути відмовлено в разі, якщо запитуюча сторона не забезпечує взаємність у цій сфері.

Органи, що забезпечують надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні

На сьогодні в Україні здійснення міжнародної правової допомоги покладається на: 1) органи прокуратури, в особі відповідних прокурорів; 2) орган досудового розслідування, в особі слідчих, детективів НАБУ та керівників органу досудового розслідування; 3) суди загальної юрисдикції; 4) Міністерство юстиції України і його відповідні органи; 5) Консульські установи та дипломатичні представництва інших держав в Україні (мають право одержувати на добровільній основі пояснення, речі, документи від громадян держави, яку вони представляють, а також вручати документи таким особам (ст. 547 КПК); 6) Установи Державної кримінально-виконавчої служби України; 7) Департамент міжнародного співробітництва та європейської інтеграції МВС України; 8) Національне бюро Інтерпол та Європол в Україні.

За чинним законодавством механізм реалізації міжнародної правової допомоги не може ефективно впроваджуватися без активної участі на стадії досудового розслідування, - Генеральної прокуратури, а на стадії судового провадження - Міністерства юстиції України (ст. 545 КПК).

Генеральна прокуратура, як уповноважений (центральний) орган України звертається із запитами про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розглядає відповідні запити іноземних компетентних органів, крім досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, яке у таких випадках здійснює функції уповноваженого (центрального) органу України (ч. 1 ст. 545 КПК). З цього питання, законодавець однозначно зобов'язує Генеральну

прокуратуру та Міністерство юстиції України у триденний строк надсилати до Національного антикорупційного бюро України отриманні (надані) у рамках надання міжнародної правової допомоги матеріали, які стосуються фінансових та корупційних кримінальних правопорушень, у вигляді довідки.

Міністерство юстиції України як уповноважений (центральний) орган України звертається із запитом до судів про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час судового провадження та розглядає відповідні запити судів іноземних держав (ч. 2 ст. 545 КПК).

Положеннями п. 6 ст. 541 КПК України – Уповноважений (центральний) орган визначається, як орган, що уповноважений від імені держави розглянути запит компетентного органу іншої держави або міжнародної судової установи і вжити заходів з метою виконання чи направити до іншої держави запит компетентного органу про надання міжнародної правової допомоги.

Таким чином, питання щодо організації надання міжнародної правової допомоги під час досудового розслідування, законодавцем покладено на Генеральну прокуратуру, крім питань, що віднесені до підслідності Національного антикорупційного бюро України, яке у таких випадках здійснює функції уповноваженого (центрального) органу України. А під час судового провадження, всі питання щодо організації надання міжнародної допомоги законодавець вже покладає на Міністерство юстиції України, яке у зазначених випадках також здійснює функції уповноваженого (центрального) органу України.

Рішення в процесі надання та отримання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні можуть бути прийняті як уповноваженим (центральним) органом України, так і уповноваженим органом нашої держави. Але, тільки уповноважений (центральний) орган України має право прийняти рішення за запитом щодо: *присутності представника компетентного органу іноземної держави під час надання міжнародної правової допомоги; надання компетентним органам іноземної держави гарантій на отримання гарантій від інших держав щодо умов виконання запиту; тимчасової передачі особи, створення спільних слідчих груп (ч. 4 ст. 554 КПК).*

Питання про уповноважений орган при реалізації безпосередніх зносин з надання міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях виникає лише у тих випадках, коли це прямо передбачено міжнародним договором, що регулює відносини з певною державою.

Згідно Наказу МВС України № 876 від 30.08.2016 року Про затвердження Положення про Департамент міжнародного співробітництва та європейської інтеграції Міністерства внутрішніх справ України останній забезпечує виконання завдань і функцій, покладених на Міністерство внутрішніх справ України щодо формування державної політики з питань міжнародного співробітництва, та контролю реалізацією державної політики з питань міжнародного співробітництва структурними підрозділами апарату МВС, територіальними органами, закладами, установами і підприємствами, що належать до сфери управління МВС, Національною гвардією України,

центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Міністром внутрішніх справ.

Серед передбачених функцій Департамент також наділений і функціями щодо: 1) забезпечення взаємодії із дипломатичними представництвами іноземних держав в Україні та представниками правоохоронних органів іноземних держав (офіцерами зв'язку) при них; 2) надання консультативно-правової та організаційно-методичної допомоги структурним підрозділам апарату МВС, територіальним органам, закладам, установам і підприємствам, що належать до сфери управління МВС, Національній гвардії України, центральним органам виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Міністром внутрішніх справ, з питань налагодження міжнародного співробітництва.

Водночас у відповідності до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах, 1993 року Головне слідче управління МВС України розглядається як уповноважений орган України, що уповноважений від імені держави розглядати запити компетентних органів про надання міжнародної правової допомоги.

Мінська конвенція, зокрема ст. 5 в редакції Протоколу 1997 року передбачає, що при виконанні цієї Конвенції компетентні установи юстиції Договірних Сторін зносяться одна з одною через свої центральні, територіальні та інші органи, якщо тільки цією Конвенцією не встановлено інший порядок зносин.

Договірні Сторони визначають перелік своїх центральних, територіальних та інших органів, уповноважених на здійснення безпосередніх зносин, про що повідомляють депозитарію.

Заданими Виконавчого комітету Співдружності Незалежних Держав, який є депозитарієм вказаної Конвенції, Головне слідче управління МВС України є уповноваженим органом на здійснення відповідних зносин, а територіальні підрозділи МВС – уповноваженими органами на ініціювання та виконання міжнародних запитів про надання правової допомоги.

Таким чином, у відповідності до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах, 1993 року ГСУ МВС є уповноваженим (центральним) органом України, що уповноважений від імені держави розглядати запити компетентного органу іншої держави і вживати заходів з метою їх виконання чи направляти до іншої держави запити компетентних органів про надання міжнародної правової допомоги.

Якщо запит про надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні направляється до держав учасниць співдружності незалежних держав, то відповідно до положень цієї Конвенції такий запит направляється Головним слідчим управлінням МВС через Генеральну прокуратуру України, у всіх інших випадках ГСУ МВС має право направляти такі запити безпосередньо Запитуваній Стороні. А тому, на сьогоднішній день

Головне слідче управління Національної поліції України у межах своєї компетенції на стадії досудового розслідування у випадках передбачених міжнародними договорами має право на пряму звертатися до уповноваженого органу іноземної держави, для отримання міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях. Тобто виступає у цих зносинах самостійно як уповноважений (центральный) орган України, виключенням є випадки надання запитів прийняти рішення за запитом щодо: *присутності представника компетентного органу іноземної держави під час надання міжнародної правової допомоги; надання компетентним органам іноземної держави гарантій на отримання гарантій від інших держав щодо умов виконання запиту; тимчасової передачі особи; створення спільних слідчих груп.*

Якщо запит (доручення) про міжнародну правову допомогу, що передбачає присутність представника компетентного органу іноземної держави, надійшов до Головного слідчого управління Національної поліції відповідно до частини третьої статті 545 КПК, його копію невідкладно надсилають до уповноваженого (центрального) органу України для вирішення в цій частині; 2) або надання компетентним органам іноземної держави гарантій щодо умов виконання запиту (доручення), передбачених частиною другою статті 544 КПК, та отримання таких гарантій від інших держав; 3) тимчасової передачі особи, яка відбуває покарання для участі у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях.

Оскільки, за положеннями ЦК України передбачено правонаступництво юридичних осіб, тобто якщо юридична особа припиняється в результаті реорганізації (перетворення) то майно, права та обов'язки переходять до правонаступників (ст. 104 ЦК). А значить, правонаступником Головного слідчого управління МВС України, є Головне слідче управління Національної поліції України з усім переліком майна, прав та обов'язків.

У питаннях здійснення керівництва з розслідування у вигляді прокурорського нагляду за додержанням законів у міжнародно-правовій галузі та організація роботи у цьому напрямку під час досудового розслідування, покладено безпосередньо на Головне управління міжнародно-правового співробітництва Генеральної прокуратури України, старших прокурорів і прокурорів прокуратур обласного рівня з міжнародно-правових доручень та спеціально визначені відповідними наказами працівники прокуратур, де такі посади не введені.

За зверненнями Головного управління міжнародно-правового співробітництва, керівники відповідних структурних підрозділів Генеральної прокуратури України у визначений строк зобов'язані надати висновок про: законність та обґрунтованість прийнятого у кожному кримінальному провадженні рішення про його передання за кордон, а також наявність підстав для подальшого розслідування в Україні при надходженні кримінального провадження з-за кордону, а в разі прийняття рішення про можливість забезпечення такого розслідування в Україні – висновок з цього приводу погоджувати з відповідним заступником Генерального прокурора України;

відповідність чинному законодавству України дій або рішень українських органів досудового розслідування під час виконання запиту іноземної компетентної установи, які оскаржуються чи перевіряються; законність процесуальних рішень у кримінальному провадженні та наявність підстав для звернення із запитами про видачу особи, встановленої або затриманої на території іноземної держави, або відмови від такого звернення; законність рішення щодо набуття особою громадянства України, визначення її біженцем чи особою, яка потребує додаткового або тимчасового захисту при вирішенні питання про видачу особи в Україні.

Прокурори обласного рівня, прокурори міст з районним поділом, міські, районні, міжрайонні та прирівняні до них прокурори у межах компетенції зобов'язанні забезпечити нагляд за додержанням законів з питань міжнародно-правового співробітництва під час кримінального провадження, зокрема: 1) забезпечувати виконання підпорядкованими прокурорами та органами досудового розслідування вимог статті 575 КПК щодо видачі особи (екстрадиції), для чого мають вивчати матеріали кримінального провадження стосовно встановленої або затриманої за кордоном особи із складанням висновку щодо обґрунтованості звернення, наявності умов, для екстрадиції такої особи та відповідності документів органу досудового розслідування вимогам міжнародних договорів і чинного законодавства України; 2) з метою своєчасного надходження від ініціатора розшуку відповідного запиту не пізніше 60 годин з моменту затримання у тому числі у порядку ст. 208 КПК або встановлення на території України особи, яка вчинила злочин за її межами, інформувати про це факсимільним зв'язком і поштою Головне управління міжнародно-правового співробітництва Генеральної прокуратури України або Міністерство юстиції України, якщо питання видачі такої особи належить до його компетенції; 3) про кожен випадок затримання або взяття під варту громадянина іноземної держави, який розшукується з метою екстрадиції, негайно повідомляти Міністерство закордонних України, а у разі надходження відповідного звернення забезпечувати співробітникам дипломатичного представництва або консульської установи держави громадянства такої особи побачення із затриманим (заарештованим); 4) здійснювати нагляд за додержанням правоохоронними органами України вимог статей 208, 582 КПК при затриманні розшукуваної особи за умови наявності звернення компетентного органу іноземної держави, яке повинно містити відповідну інформацію, передбачену міжнародним договором, а у разі, якщо у зверненні компетентного органу іноземної держави не вказано необхідних даних, невідкладно доручати уповноваженій службовій особі їх отримати; 5) за кожним фактом затримання іноземця або особи без громадянства, розшукуваних компетентними органами іноземних держав для притягнення до кримінальної відповідальності чи виконання вироку суду, проводити перевірку наявності законних підстав для затримання, відповідності процесуального оформлення затримання чинному законодавству України, своєчасності і повноти виконання органом, що здійснював затримання, вимог статей 208, 582

КПК і про результати перевірки впродовж 60 годин повідомляти Головне управління міжнародно-правового співробітництва; 6) при надходженні звернення іноземного компетентного органу звертатися до слідчого судді з клопотанням про застосування тимчасового арешту такої особи на строк визначеним КПК або відповідним міжнародним договором України, до надходження запиту про її видачу, та надавати разом із клопотанням на розгляд слідчого судді відповідні документи, передбаченні міжнародним договором України та статтею 583 КПК; 7) забезпечувати звернення з клопотання про тримання особи під вартою у порядку статті 597 КПК; 8) забезпечувати участь прокурора, який має належні знання у галузі міжнародного правового співробітництва та відповідну фахову підготовку, у розгляді слідчим суддею кожного клопотання про тимчасовий, екстрадиційний арешт, а також про наявність підстав для подальшого тримання особи під вартою, при необхідності вживати передбаченні КПК заходи апеляційного оскарження винесеної слідчим суддею ухвали, яка суперечить вимогам кримінального процесуального законодавства або міжнародного договору України; 9) у разі оскарження до слідчого судді рішень Генеральної прокуратури України або Міністерства юстиції України про видачу особи забезпечувати участь прокурора у процесі видачі (екстрадиції), а також при перейнятті кримінального провадження від іноземної держави; 10) при отриманні прокуратурою районного, міського або обласного рівня повідомлення іноземного правоохоронного органу або іншої іноземної установи, чи органу МВС України, у тому числі Робочого апарату Українського бюро Інтерполу МВС України, про затримання чи встановлення іноземним компетентним органом особи, яка розшукується українськими правоохоронними органами з метою видачі (екстрадиції) в Україну, не пізніше 60 годин з часу отримання такого повідомлення, факсимільним та поштовим відправленням через прокуратури обласного рівня інформувати Генеральну прокуратуру України про намір вимагати видачі (екстрадицію) особи; 11) забезпечувати додержання вимог міжнародних договорів та статті 576 КПК щодо межі кримінальної відповідальності осіб, виданих в Україні у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування та під час судового провадження; 12) забезпечувати додержання вимог міжнародних договорів та статті 598 КПК щодо межі призначення покарання особі, кримінальне провадження стосовно якої перейнято від іноземного компетентного органу; 13) при здійсненні нагляду за додержанням правоохоронними органами України вимог статей 552, 600 КПК щодо порядку підготовки запиту про міжнародну правову допомогу та передання кримінального провадження особливу увагу звертати на відповідність змісту та форми запиту, додатків до нього положенням міжнародних договорів, у тому числі заявам чи спостереженням запитуваної держави; 14) за необхідності виконання на території іноземної держави процесуальних дій, дозвіл на проведення яких в Україні надається прокурором або судом, забезпечувати додержання органом досудового розслідування вимог частини 2 статті 562 КПК; 15) забезпечувати виконання запиту іноземної держави про проведення

процесуальних дій, який надійшов з уповноваженого (центрального) органу або безпосередньо з іноземної компетентної установи, відповідно до вимог статті 558 КПК та з дотриманням місячного строку проведення слідчих (розшукових) дій з дати надходження звернення до безпосереднього виконавця; 16) у разі неможливості виконання запитуваних процесуальних дій у встановлений законом строк за п'ять днів до його закінчення забезпечувати надходження до уповноваженого (центрального) органу обґрунтованого клопотання про необхідність продовження строку виконання запиту; 17) при оскарженні до суду відповідно до вимог статті 572 КПК рішень, дій або бездіяльності органів досудового розслідування у зв'язку з виконанням запиту про міжнародну правову допомогу забезпечувати обов'язкову участь у судовому засіданні прокурора, який здійснює безпосередній нагляд за додержанням законів під час проведення відповідним органом досудового розслідування; 18) до клопотань українського органу досудового розслідування про передання кримінального провадження компетентному органу іноземної держави до матеріалів долучати висновок прокуратури обласного рівня щодо: законності та обґрунтованості притягнення особи до відповідальності, повноти розслідування в Україні; наявності процесуальних строків (із обов'язковим зазначенням дати їх закінчення); належності оформлення матеріалів кримінального провадження, можливості їх спрямування для перейняття провадження компетентним органом іноземної держави; 19) не допускати випадків порушення клопотання про передання кримінального провадження іноземному компетентному органу до виконання у повному обсязі на території України всіх необхідних та можливих за відсутності підозрюваного.

Наказом Генерального прокурора України N 223 від 18 вересня 2015 року Про організацію роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва зазначено, що керівники регіональних та місцевих прокуратур безпосередню діяльність у галузі міжнародного співробітництва під час кримінального провадження повинні здійснювати винятково у випадках, коли це прямо передбачено відповідними міжнародними договорами України, або в межах повноважень, наданих їм законодавством і наказами Генеральної прокуратури України.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 228 від 2 липня 2014 року, яка затвердила Положення про Міністерство юстиції України серед основних завдань передбачене здійснення міжнародно-правового співробітництва, забезпечення дотримання і виконання зобов'язань, узятих за міжнародними договорами України з правових питань.

Підстави для звернення про правову допомогу у кримінальному провадженні до компетентних органів іноземних держав

В переважній більшості підставами звернення до компетентних органів іноземних держав є необхідність в отриманні доказів за кордоном, у зв'язку з неможливістю одержання їх при проведенні процесуальних дій на території України. Така правова допомога у кримінальних провадженнях здійснюється у формі: вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків. Крім цього, міжнародним договором України можуть бути передбачені й інші, ніж у КПК України, форми співробітництва під час кримінального провадження (ст. 542 КПК).

Але, якщо обсяг правової допомоги, тобто можливість проведення тих чи інших процесуальних дій з метою одержання доказів, визначаються конкретним міжнародним (двостороннім, багатостороннім) договором, а також законодавством запитуваної держави, тобто звернення за міжнародною правовою допомогою повинно ґрунтуватися на міжнародному та національному законодавстві (ст. 93 КПК України), то докази в рамках міжнародної правової допомоги повинні отримуватися в порядку встановленому КПК України. У протилежному випадку отриманні за кордоном докази будуть визнані судом недопустимими (ст. ст. 86, 553 КПК України).

Відповідно до ст. 554 КПК України за відсутності міжнародного договору України звернення за правовою допомогою можливе на засадах взаємності за обов'язкової умови додержання встановленого КПК України порядку передачі запиту.

Виходячи з положень вказаної статті, Уповноважений (центральний) орган України, направляючи до такої держави запит, письмово гарантує запитуваній стороні розглянути в майбутньому її запит про надання такого самого виду міжнародної правової допомоги.

За відсутності договору про міжнародну правову допомогу уповноважений (центральний) орган України розглядає запит від іноземної держави лише за наявності письмової гарантії запитуючої сторони прийняти і розглянути в майбутньому запит України на засадах взаємності.

За відсутності міжнародного договору з відповідною державою уповноважений (центральний) орган України надсилає запит про надання міжнародної правової допомоги до Міністерства закордонних справ України для подальшого передання його компетентному органу запитуваної сторони дипломатичним шляхом.

При зверненні за міжнародною правовою допомогою до такої держави та наданні такої держави міжнародної правової допомоги Уповноважений (центральний) орган України керується положеннями КПК України.

Законом надається право суду, прокурору або слідчому за погодженням з прокурором надсилати до Генеральної прокуратури України запит про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні, яке він здійснює.

Якщо під час кримінального провадження виникла необхідність у проведенні на території іншої держави огляду, виїмки, допиту чи інших процесуальних дій, передбачених КПК України, то слідчий, прокурор чи суд України, в провадженні якого знаходяться матеріали, надсилає на ім'я уповноваженого (центрального) органу України запит про необхідність у здійсненні міжнародної допомоги.

В міжнародних договорах про правову допомогу запит про правову допомогу називається дорученням, вимогою чи проханням.

Вимоги щодо підготовки запитів до компетентних органів іноземних держав з надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні

Зміст та форма запиту про міжнародну правову допомогу повинні відповідати вимогам КПК України, міжнародного договору України, що застосовується у конкретному випадку. Запит може бути складений у формі доручення, клопотання.

При підготовці запитів про міжнародну правову допомогу у кримінальних провадженнях необхідно враховувати, що така допомога надається стороною в межах її компетенції з питань: 1) вручення документів; 2) виконання окремих процесуальних дій; 3) перейняття кримінального провадження; 4) виклику свідків і тимчасової видачі осіб, які утримуються під вартою, для допиту як свідків; 5) видачі (екстрадиції) осіб, які підлягають притягненню до кримінальної відповідальності або для відбуття покарання згідно з вироком суду; 6) обшуку житла чи іншого володіння особи та осіб, тимчасового доступу до речей і документів (здійснити їх виїмку); 7) отримання інформації про рух коштів по банківських рахунках, накладення на них арешту, а також їх конфіскація; 8) збирання та передачі речових доказів і документів; 9) присутності представників правоохоронних органів України; 10) іншої інформації, що стосується розслідування кримінальних правопорушень.

В системі МВС запити про міжнародну правову допомогу готуються працівниками територіальних підрозділів органів внутрішніх справ України. Вони повинні бути оформлені охайно, без помилок. У них не допускаються виправлення і підчистки, а також застосування скорочень і аббревіатур. Запити (доручення, клопотання) повинні обов'язково відповідати і вимогам відповідних міжнародних договорів.

Запит про міжнародну правову допомогу має бути складений слідчим на чистому форматному аркуші паперу (безкутових штампів, ненабланку, без гербів), віддруковане державною мовою України, оформлене охайно, без помилок і скріплене гербовою печаткою.

Згідно зі ст. 548 КПК України запит і долучені до нього документи супроводжуються засвідченим у встановленому порядку перекладом мовою,

визначеною відповідним міжнародним договором України або застереженнями до нього відповідної держави, а за відсутності такого договору-офіційною мовою Запитуваної Сторони або іншою прийнятною для цієї сторони мовою.

Зокрема, відповідно до Європейської конвенції, 1959 року при визначенні мови запиту доцільно обов'язко враховувати заяви та застереження запитуваної країни. Їх ігнорування призведе до того, що запит будуть повторно перекладати у запитуваній державі, що створює ризик спотворення первинного змісту, або ж взагалі тривалий час він не буде виконуватися.

При підготовці запиту (доручення) слідчий та прокурор повинні також враховувати заяви та застереження запитуваної держави до міжнародного договору, у відповідності до якого запитується допомога.

Відповідно до Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції 1959 року, що до вручення процесуальних документів та судових рішень слід вказати, що такі документи передаються мовою або мовами, якими вони були складені.

У ст.17 Мінської конвенції, в редакції Протоколу до Конвенції визначено, що держави-учасниці користуються державними мовами сторін чи російською мовою. У випадку виконання документів державними мовами Договірних Сторін до них додаються засвідчені переклади російською мовою.

Належне засвідчення перекладу визначається наявністю відповідного напису, підпису особи, яка здійснила переклад, та відбитка гербової печатки.

Слід зазначити, що двосторонні договори визначають мову запиту в кожному конкретному випадку.

Положеннями статті 551 КПК України щодо порядку здійснення запиту про міжнародну правову допомогу визначено, що суд, прокурор або слідчий за погодженням з прокурором надсилає до уповноваженого (центрального) органу України запит про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні, яке він здійснює.

Уповноважений (центральный) орган України розглядає такий запит на предмет обґрунтованості і відповідності вимогам законів та міжнародних договорів України.

У разі прийняття рішення про направлення запиту уповноважений (центральный) орган України протягом десяти днів надсилає запит уповноваженому (центральному) органу запитуваної сторони безпосередньо або дипломатичним шляхом.

У разі відмови у направленні запиту всі матеріали протягом десяти днів повертаються відповідному органу України з викладом недоліків, які потрібно усунути, або з поясненням причин неможливості направлення запиту.

Міжнародними договорами та ст.552 КПК України докладно передбачено зміст та правову форму запиту про правову допомогу, що складається в письмовому вигляді. Запит повинен містити: 1) назву органу, який звертається за допомогою, та компетентного органу запитуваної сторони; 2) посилання на відповідний міжнародний договір або на дотримання засади взаємності; 3) найменування кримінального провадження, щодо якого

запитується міжнародна правова допомога; 4) стислий опис кримінального правопорушення, що є предметом кримінального провадження, та його правову кваліфікацію; 5) відомості про повідомлену підозру, обвинувачення з викладенням повного тексту відповідних статей Кримінального кодексу України; 6) відомості про відповідну особу, зокрема її ім'я та прізвище, процесуальний статус, місце проживання або перебування, громадянство, інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту, а також зв'язок цієї особи із предметом кримінального провадження; 7) чіткий перелік запитуваних процесуальних дій та обґрунтування їхнього зв'язку із предметом кримінального провадження; 8) відомості про осіб, присутність яких вважається необхідною під час виконання процесуальних дій, і обґрунтування цієї необхідності; 9) інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту або передбачені міжнародним договором чи вимогою компетентного органу запитуваної сторони.

До запиту про допит особи як свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого додається належним чином засвідчений витяг відповідних статей КПК України з метою роз'яснення особі її процесуальних прав і обов'язків. Також додається перелік питань, які слід поставити особі, або відомості, які необхідно одержати від особи.

Крім того, у запиті в частині виконання окремих процесуальних дій, а саме: допит свідків, потерпілих, експертів, проведення впізнання особи або пред'явлення для впізнання речей, проведення обшуку, огляду, тимчасового доступу до речей і документів (здійснення їх виїмки), отримання зразків для експертизи тощо необхідно зазначити конкретний перелік процесуальних дій, які підлягають виконанню.

Кожен пункт запиту про виконання слідчих (розшукових) дій має бути сформульований конкретно, ясно і чітко.

У запиті зазначається прізвище, ім'я та по батькові й процесуальне становище осіб, з якими необхідно виконати процесуальні дії, відомості про їх місце проживання та перебування, рідзанять, а також інші наявні дані, що можуть полегшити виконання запиту. Назви підприємств, установ і організацій, про які згадується у запиті про міжнародну правову допомогу, повинні бути наведені повністю, без скорочень, із зазначенням їх юридичних адрес.

До запиту про проведення обшуку, огляду місця події, вилучення, арешту чи конфіскації майна або інших процесуальних дій, дозвіл на проведення яких надається судом згідно з вимогами КПК України, додається інформація про докази, які обґрунтовують потребу у відповідних заходах. Відповідно до ч.2 ст.562 КПК України до такого запиту обов'язково долучається належно засвідчена копія дозволу прокурора або суду.

Невимагається надання інформації згідно з пунктами 4,5, 8ч.2ст. 552 КПК України до запиту про вручення особі документів або викликів до суду.

Дотримання даних вимог з метою недопущення порушень прав і свобод людини є обов'язковим.

До процесуальних дій, здійснення яких можливе лише за рішенням слідчого судді або суду відносяться: 1) тимчасовий доступ до речей і документів (ст.159); 2) арешт майна (ст.170); 3) проникнення до житла чи іншого володіння особи (ст.233); 4) обшук (ст. 234); 5) слідчий експеримент, що проводиться вжитті чи іншому володінні особи (ч.5ст.240); 6) примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи (ч.3ст.242); 7) відбір біологічних зразків для експертизи (ч.3ст.245); 8) втручання у приватне спілкування (ст.258), у тому числі аудіо-,відео контроль особи (ст.260); арешт, огляд і виїмка кореспонденції (ст.261-262); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст.263); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст.264); 9) обстеження шляхом тає много проникнення до публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267); 10) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст.268); 11) спостереження за особою, річчю або місцем (ст.269); 12) аудіо-,відео контроль місця (ст.270); 13) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст.274).

До процесуальних дій, проведення яких здійснюється за постановою прокурора відносяться: 1) огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239); 2) освідування особи (ст.241); 3) контроль за вчиненням злочину (ст.271).

У разі потреби отримання при виконанні процесуальних дій закордоном саме оригіналів документів, про це слід прямо зазначати у запиті. При цьому, під час підготовки запиту компетентному органу необхідно обов'язково дати гарантії повернення таких оригіналів після того, як у них відпаде потреба.

Відповідно до п.16ст.36, ст.552 КПК України на стадії досудового розслідування запит про міжнародну правову допомогу погоджується у письмовій формі прокурором, який здійснює нагляд за дотриманням законів при проведенні досудового розслідування.

Закон не визначає форми письмового погодження запиту прокурором. Найбільш поширеною є практика, коли прокурор за результатами вивчення запиту складає висновок чи довідку, в яких обґрунтовується необхідність звернення про правову допомогу, а в резолютивній частині вказується можливість погодження такого запиту.

Згідно зі ст.566 КПК України у запиті (дорученні) про міжнародну правову допомогу у вигляді виклику повісткою свідків, потерпілих, експертів та інших фахівців для проведення слідчих чи інших процесуальних дій слідчий зазначає: 1) назву органу, який звертається за допомогою, до компетентного органу Запитуваної Сторони; 2) посилання на відповідний міжнародний договір або на дотримання засади взаємності; 3) найменування кримінального провадження, щодо якого запитується міжнародна правова допомога; 4) відомості про відповідну особу, зокрема, її ім'я та прізвище, процесуальний статус, місце проживання або перебування, громадянство, інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту, а також зв'язок цієї особи із предметом кримінального провадження; 5) чіткий перелік запитуваних процесуальних дій та обґрунтування їхнього зв'язку із предметом кримінального провадження; 6)

інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту або передбачені міжнародним договором чи вимогою компетентного органу Запитуваної Сторони.

Додатком такого запиту повістка про виклик особи (ст.137 КПК). У запиті слід також відобразити наступні гаранті викликаної особивУкраїні: 1) вона не може бути притягнута до кримінальної відповідальності; 2) вона не може бути затримана; 3) стосовно неї не може бути обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою; 4) до неї не можуть бути застосовані інші заходи забезпечення кримінального провадження чи обмеження її особистої свободи як з приводу кримінального правопорушення, яке є предметом цього кримінального провадження, так і за будь-яке інше кримінальне правопорушення, вчинене до перетину державного кордону України (при в'їзді в Україну); 5) стосовно неї не може бути приведений до виконання вирок, ухвалений до перетину державного кордону України у зв'язку з викликом.

При підготовці запиту (доручення) про виклик свідка, потерпілого чи експерта слід узяти до уваги, що зазначені особи, не залежно від їх громадянства, не можуть бути пртягнуті в Україні до кримінальної відповідальності або позбавлені волі в будь-якій формі за правопорушення, здійснені ними до перетинання державного кордону України, або у зв'язку з їх свідченнями, діями як експерта, у зв'язку з вчинками, пов'язаними з розслідуваними матеріалами досудового розслідування.

Між тим, свідок, потерпілий чи експерт втрачає гарантії недоторканості (імунітет), якщо він, маючи на це можливість, покине територію України по закінченні 15 днів або іншого строку, передбаченого міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана ВР України, від моменту отримання письмового повідомлення органу досудового розслідування про відсутність необхідності у проведенні слідчих чи інших процесуальних дій за його участю.

Якщо свідок є членом сім'ї чи близьким родичем підозрюваного, обвинуваченого, у запиті про виклик його для явки до органу внутрішніх справ України слід обов'язково вказати, що згідно з положеннями статті 63 Конституції України він не несе відповідальності за відмову давати показання щодо підозрюваного, обвинуваченого-члена сім'ї чи близького родича.

Якщо слідчий, який готує запит (доручення), вважає, що особиста присутність свідка або експерта в Україні конче необхідна, він зазначає про це у запиті про вручення виклику (повістки) з проханням до Запитуваної Сторони за пропонувати цьому свідку або експерту з'явитись до органу-ініціатора виклику.

Оскільки за положеннями КПК України свідок, потерпілий і експерт мають право на компенсацію дорожніх витрат від місця їх проживання, компенсацію добових, якщо це передбачен одоговором-за неотриману заробітну плату, а експерт, крім того, має право на винагороду за проведення експертизи. Ці витрати розраховуються за тарифами, передбаченими в шкалах виплат та правилах, чинних в Україні. У зв'язку з цим у виклику докладно зазначається інформація про види та розміри коштів, на які мають право свідок або експерт. За клопотанням свідка або експерта орган внутрішніх справ, який є

ініціатором виклику, сплачує аванс на покриття витрат згідно зі ст.9 Європейської конвенції про взаємну правову допомогу в кримінальних справах 1959 року.

При зазначенні у виклик у (повістки) дати явки, необхідно взяти до уваги, що запит про виклик повинен надійти до компетентного органу Запитуючої Сторони заздалегідь до вказаної у повістці дати. Цей термін повинен бути достатнім для проходження процедури направлення запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу і включати час, необхідний для проїзду від місця проживання викликаної особи до органу, який її викликає, і не повинен перевищувати шістдесяті днів або інший строк, передбачений міжнародним договором, згодано бов'язковість якого надана ВР України.

Якщо для давання показань або участі в інших процесуальних діях під час кримінального провадження необхідна присутність особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання у виді позбавлення волі на території іноземної держави і не притягується до кримінальної відповідальності в цьому кримінальному провадженні, то орган досудового розслідування, прокурор, суддя або суд України, які здійснюють кримінальне провадження, складають прохання про тимчасову передачу такої особи в Україну. Таке прохання про тимчасову передачу особи оформляється та направляється відповідно до порядку, передбаченого статтями 548, 551 та 552 КПК України.

У разі задоволення компетентним органом іноземної держави прохання про тимчасову передачу особи така особа має бути повернута після проведення процесуальних дій, для яких вона була передана, у погоджений з іноземною державою строк.

Орган досудового розслідування, прокурор, суддя або суд України, які здійснюють кримінальне провадження, складають документи про продовження в разі необхідності строку тимчасової передачі та направляють їх центральному органу щодо міжнародної правової допомоги не пізніше як за двадцять днів до закінчення такого строку.

Рішення компетентного органу іноземної держави про тримання особи під вартою або про призначення їй покарання у виді позбавлення волі є підставою для тримання під вартою в Україні особи, яка тимчасово передана в Україну.

Кримінальним процесуальним кодексом України та низкою міжнародних договорів передбачено також і можливість присутності представників запитуючої держави при виконанні процесуальних дій на території запитованої держави.

Присутність представників Запитуючої Сторони при виконанні запиту про правову допомогу передбачена ч. 3 ст. 8 Мінської конвенції, ст. 4 Європейської конвенції 1959 року, ст. 77 Договору з Польщею, ст. 61 Договору з Грузією, ст. 63 Договору з Литвою, ст. 61 Договору з Естонією, ст. 68 Договору з Латвією тощо.

Зазвичай міжнародні договори детально не визначають повноважень представників Запитуючої Сторони, які присутні при виконанні запиту.

Зазначене питання повинне регламентуватися національним законодавством Запитуваної Сторони, на території якої проводяться запитувані процесуальні дії.

Представники запитуючого компетентного органу самостійно не мають права проводити процесуальні дії в іноземній державі. Головним завданням таких представників відповідно до п. 4.4 Інструкції про порядок організації співробітництва органів внутрішніх справ України з правоохоронними органами іноземних держав та міжнародними організаціями, затвердженої наказом МВС України від 24.05.2011 №233, є оперативне уточнення тих чи інших питань з урахуванням даних, отриманих при виконанні запиту про правову допомогу, та координація дій з компетентним органом іноземної держави-виконавцем запиту. Як наслідок, така присутність дає змогу досягти максимально точного виконання запиту та уникнути до даткових звернень про правову допомогу.

Ініціювати питання про присутність представників компетентних органів України повинні слідчий, який здійснює кримінальне провадження, або прокурор, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, які у запиті про надання міжнародної правової допомоги повинні зазначити дані осіб, присутність яких вважається необхідною під час виконання процесуальних дій, і обґрунтування цієї необхідності (п. 8 ч. 2 ст. 552 КПК України).

Усі витрати, пов'язані з присутністю представників правоохоронних органів України при виконанні процесуальних дій за кордоном, покладаються на ініціатора запиту.

Представники компетентних органів України при виконанні процесуальних дій за кордоном мають право бути присутніми, спостерігати за проведенням процесуальних дій, робити відповідні нотатки. Використання технічних засобів, поставлення питань допитуваним особам тощо можливе лише за дозволом компетентного органу іноземної держави, який виконує запит.

З метою пришвидшення отримання результатів виконання запиту можливо порушити питання, під час ініціювання запиту, проте, щоб одержані в ході його виконання матеріали та докази були передані представникам українського органу досудового розслідування. Таке клопотання можливе лише за умови наявності у запиті даних про необхідність присутності представників компетентного органу України під час його виконання.

На прохання запитуючої (яка запитує) сторони уповноважений (центральный) орган України має право вжити додаткових заходів для забезпечення конфіденційності факту отримання запиту про міжнародну правову допомогу, його змісту та відомостей, отриманих у результаті його виконання.

Відповідно до ст. 553 КПК України наслідками виконання запиту в іноземній державі відповідно до докази та відомості, одержані від запитуваної сторони в результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу,

можуть бути використані лише у кримінальному провадженні, якого стосувався запит.

Запит про правову допомогу надсилається іноземній державі на підставі міжнародного договору України, а у випадку, якщо Україна не є суб'єктом договірних відносин з даною іноземною державою, то на підставі принципу взаємності (ч.3 ст.544 КПК України) про що вже було зазначено. У такому випадку уповноважений (центральний) орган України надсилає запит про надання міжнародної правової допомоги до Міністерства закордонних справ України для подальшого передання його компетентному органу запитуваної сторони дипломатичним шляхом.

Відповідно до ст. 553 КПК України при виконанні запиту про надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні (в іноземній державі) докази та відомості, одержані від запитуваної сторони в результаті виконання такого запиту, можуть бути використані лише у кримінальному провадженні, якого стосувався запит.

Якщо запит компетентного органу України був переданий запитуваній стороні з порушенням передбаченого порядку, то отримані в результаті запиту відомості не можуть визнаватися судом допустимими.

При виникненні необхідності оголосити в міжнародний розшук підозрюваного, який виїхав за межі України з метою переховування від слідства та суду, з використанням можливостей робочого апарату НЦБ Інтерполу. Слід враховувати, що розшук підозрюваних, обвинувачених та засуджених НЦБ Інтерполу не організовує, якщо вони вчинили кримінальні правопорушення, що носять політичний, воєнний, релігійний чи расовий характер.

Крім того, у організації міжнародного розшуку може бути відмовлено у разі, якщо відповідно до національного законодавства держави, на території якої необхідно провести розшукові заходи, суспільно-небезпечне діяння, у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується розшукуваний, не тягне кримінальної відповідальності.

У міжнародний розшук можуть бути оголошені підозрюваний, обвинувачені, які обвинувачуються у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк більше шести місяців.

При дотриманні вказаних вимог такий розшук проводиться у разі: 1) наявності достовірних даних, що розшукуваний виїхав за межі України, але конкретна країна її перебування не відома; 2) наявності достовірних даних про перебування розшукуваного на території однієї з країн, що не є членами СНД. До таких даних можна віднести: наявність у особи закордонного паспорту; інформація Державної прикордонної служби про реєстрацію перетинання особою кордону; поштове листування з закордонними адресатами; наявність у розшукуваного родинних, дружніх та інших зв'язків за кордоном; пояснення свідків тощо.

Підставою для оголошення міжнародного розшуку є запит правоохоронного органу, надісланий до робочого апарату НЦБ Інтерполу.

У запиті повинна міститись наступна інформація: 1) витяг з єдиного реєстру досудового розслідування, контактний телефон слідчого; 2) назва органу, який провадить розслідування чи розшук такої особи, номер та текст статті Кримінального кодексу України із зазначенням передбаченої нею міри покарання, а також стислий виклад вчиненого розшукуваним протиправного діяння; 3) заходи, які з точки зору ініціатора розшуку доцільно вжити щодо розшукуваного у разі його виявлення на території іноземної держави. Такими заходами, як правило, можуть бути: а) встановлення контролю за пересуванням розшукуваного. У цьому випадку від правоохоронних органів зарубіжних країн може бути одержана інформація про місцеперебування розшукуваного, маршрути переміщення, контакти, виїзд за межі тієї чи іншої країни тощо; б) затримання та арешт розшукуваного з наступною екстрадицією. У цьому випадку ініціатор розшуку в запиті гарантує, що при затриманні та арешті розшукуваного на території іншої держави до її компетентних органів буде обов'язково надіслано клопотання про екстрадицію цієї особи. Якщо країна можливого перебування розшукуваного невідома, у запиті гарантується звернення з клопотанням про екстрадицію до будь-якої країни або вказується коло чи конкретний перелік країн, яким обмежується гарантоване звернення з клопотанням про екстрадицію; 4) номер, дата заведення оперативно-розшукової справи категорії "Розшук", прізвище та контактний телефон працівника, який здійснює провадження у справі; 5) обставини вчиненого злочину (злочинів) – місце, час, спосіб, юридична кваліфікація діянь тощо; обставини переховування особи; усі відомі прізвища, імена, по батькові розшукуваного кирилицею та в латинській транскрипції; за можливості, відомості про обох батьків; повна дата і місце народження розшукуваного; громадянство, національність; номери національного та закордонного паспортів, дати їх видачі, органи, які видавали паспорти; прізвиська розшукуваного, під якими він може бути відомим у злочинному середовищі; прикмети загальні (зріст, будова тіла, колір волосся, очей тощо) та особливі (шрами, татування, відсутність органів, окуляри тощо); функціональні ознаки (особливості ходи, заїкання, звички тощо); дві фотокартки (якщо можливо, анфас та в профіль) із зазначенням дати фотографування та виготовлення фотокарток; за наявності дві дактокарти; відомості про наявність у розшукуваного зброї, чи може він становити загрозу для оточуючих як психічно хворий, наркоман, має інфекційні хвороби, схильний до жорстокості тощо; професії, якими видами діяльності може займатися; мови, якими володіє; в яких країнах і за якими адресами може перебувати, з ким може контактувати в країні перебування; який запобіжний захід обраний стосовно розшукуваної особи; якщо є ухвала слідчого судді на тримання цієї особи під вартою, ким і коли вона складена.

А, у разі затримання чи встановлення місцеперебування розшукуваного на території України, ініціатор міжнародного розшуку зобов'язаний негайно, але за будь-яких обставин не пізніше 5-ти днів, повідомити про це робочий

апарат НЦБ Інтерполу для інформування правоохоронних органів зарубіжних країн про припинення розшуку.

З урахуванням міжнародних правових документів законодавець в окремій сорок четвертій главі КПК України прописав правові положення щодо (екстрадиції) видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

Під терміном «екстрадиція» розуміється «Видача державою особи за запитом іншої (сторони) держави, відповідним її компетентним органам, які цю особу розшукують для притягнення її до кримінальної відповідальності або виконання вироку» (ст. 541 КПК).

Центральними органами України щодо видачі особи (екстрадиції), якщо інше не передбачено міжнародним договором України, є відповідно Генеральна прокуратура та Міністерство юстиції України.

Генеральна прокуратура є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підозрюваних, обвинувачених у кримінальних провадженнях під час досудового розслідування. А, Міністерство юстиції України є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підсудних, засуджених у кримінальних провадженнях під час судового провадження або виконання вироку.

Вказані Центральні органи України щодо видачі особи (екстрадиції) відповідно до положень КПК України: 1) звертаються до компетентних органів іноземних держав із запитом про видачу особи (екстрадицію), тимчасову видачу або транзитне перевезення; 2) розглядають запити компетентних органів іноземних держав про видачу особи (екстрадицію), тимчасову видачу або транзитне перевезення та приймають рішення щодо них; 3) організують проведення екстрадиційної перевірки; 4) організують прийом-передачу осіб, щодо яких прийнято рішення про видачу (екстрадицію), тимчасову видачу чи транзитне перевезення; 5) здійснюють інші повноваження, визначені КПК щодо міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях або міжнародним договором про видачу особи (екстрадицію).

Законодавством визначено, що клопотання про видачу особи в Україну готує слідчий, прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, або суд, який розглядає справу чи яким ухвалено вирок, з дотриманням вимог, передбачених КПК та відповідним міжнародним договором України.

Таке клопотання складається у письмовій формі і повинно містити дані про особу, видача якої вимагається, обставини і кваліфікацію вчиненого нею злочину. До клопотання додаються такі документи: 1) засвідчена копія ухвали слідчого судді або суду про тримання особи під вартою, якщо видача запитується для притягнення до кримінальної відповідальності; 2) копія вироку з підтвердженням набуття ним законної сили, якщо видача запитується для приведення вироку до виконання; 3) довідка про відомості, які вказують на вчинення кримінального правопорушення особою, або довідка про докази, якими підтверджується винуватість розшукуваної особи у його вчиненні; 4) положення статті закону України про кримінальну відповідальність, за яким кваліфікується кримінальне правопорушення; 5) висновок компетентних

органів України про громадянство особи, видача якої запитується, складений згідно з вимогами закону про громадянство України; 6) довідка про частину невідбутого покарання, якщо йдеться про видачу особи, яка вже відбула частину призначеного судом покарання; 7) інформація про перебіг строків давності; 8) інші відомості, передбачені міжнародним договором України, який також чинний для іноземної держави, на території якої встановлено розшукувану особу.

Клопотання підписується слідчим, прокурором або суддею, засвідчуються печаткою відповідного органу та перекладаються мовою, передбаченою міжнародним договором України.

Клопотання про видачу особи (екстрадицію) передаються до відповідного центрального органу України через відповідну регіональну прокуратуру у десятиденний строк з дня затримання особи на території іноземної держави. У зазначений строк керівник відповідного органу досудового розслідування у складі апарату Національної поліції, центрального апарату органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань України, Національного антикорупційного бюро України безпосередньо передає Генеральній прокуратурі України клопотання про видачу особи (екстрадицію).

Центральний орган України за наявності підстав, передбачених міжнародним договором України, звертається до компетентного органу іноземної держави із запитом про видачу особи в Україну. Запит про видачу направляється керівником центрального органу України або уповноваженою ним особою протягом п'яти днів з дня отримання клопотання (ст. 575 КПК).

Порядок здійснення екстрадиції умовно можна поділити на декілька етапів: 1) направлення офіційного запиту однієї держави до іншої про видачу особи, яка підлягає екстрадиції; 2) встановлення місця знаходження такої особи на території іншої держави; 3) перевірка обставин, які можуть перешкоджати видачі такої особи іншій державі; 4) прийняття за запитом держави кінцевого рішення іншою державою, на території якої розшукувана особа знаходиться; 5) здійснення фактичної передачі такої особи іншій державі, її компетентним органам які звернулися із запитом про видачу.

Видача особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, відбувається якщо за законом України хоча б за один із злочинів, у зв'язку з якими запитується видача, передбачено покарання у виді позбавлення волі на максимальний строк не менше одного року або особу засуджено до покарання у вигляді позбавлення волі і не відбутий строк становить не менше чотирьох місяців.

Виходячи зі змісту статті 574 КПК України, видачі підлягають: 1) обвинувачені (підозрювані) у справах на стадії досудового розслідування; 2) підсудні (засуджені) у справах на стадії судового розгляду або виконання вироку.

Відповідно до норм статті 2 Європейської конвенції про передачу засуджених осіб 1983 р. особу, засуджену на території однієї держави, може

бути передано на територію іншої держави для відбування призначеного їй покарання. Тобто така особа повинна бути засуджена за вчинення злочину вироком суду певної держави, і ця особа передається іншою державою для відбуття покарання в державу виконання вироку.

Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 року, а саме, ст. 1. вказує «Договірні держави зобов'язуються видавати одна одній всіх осіб, які переслідуються компетентними органами запитуючої держави за вчинення правопорушення, або які розшукуються зазначеними органами з метою виконання вироку або постанови про (затримання) взяття під варту.»

Таким чином під дію екстрадиції підпадають дві категорії осіб: 1) особи, (підозрювані, обвинувачені) які за вчинення кримінального правопорушення переслідуються компетентними органами іншої держави, але по ним, ще немає вироку; 2) особи (засуджені) щодо яких за вчинення кримінального правопорушення вже винесено вирок.

У першому випадку, особа розшукується з метою притягнення її до кримінальної відповідальності, у другому з метою виконання вироку суду.

Відповідно до ч. 2 ст. 5 «Типового договору України про видачу» від 1990 р. зазначено, що до прохання про екстрадицію додається: 1) якщо особа обвинувачується у вчиненні злочину судом або іншим компетентним судовим органом – ордер на арешт цієї особи або завірена копія такого ордера; 2) якщо особа засуджена за вчинення злочину – оригінал або завірена копія рішення або будь-якого іншого документа з викладом обвинувальної частини і ухваленого вироку; 3) якщо особа засуджена за вчинення злочину в її відсутність, крім згаданих у другому пункті документів також додається опис правових засобів, які має в своєму розпорядженні ця особа для підготовки її захисту або для здійснення повторного слухання справи в її відсутність; 4) якщо особа засуджена за вчинення злочину, але вирок не ухвалено, – документ з викладом обвинувальної частини і заявою, що підтверджує намір ухвалити вирок.

Запит і долучені до нього документи відповідно до вимог частини 3-5 ст. 548 КПК супроводжуються засвідченим у встановленому порядку перекладом мовою, визначеною відповідним міжнародним договором України, а за відсутності такого договору – офіційною мовою запитуваної сторони або іншою прийнятною для цієї сторони мовою.

Запит надсилається за кордон поштою, а в невідкладних випадках електронним, факсимільним або іншим засобом зв'язку, але у такому разі оригінал запиту надсилається поштою не пізніше трьох днів з моменту його передання електронною поштою, факсимільним або іншим засобом зв'язку.

Уповноважений (центральный) орган України може прийняти до розгляду запит, який надійшов від запитуючої сторони електронним, факсимільним або іншим засобом зв'язку. Виконання такого запиту здійснюється виключно за умови підтвердження надіслання або передачі його оригіналу. Направлення компетентному органу іноземної держави матеріалів виконання запиту можливе тільки після отримання українською стороною оригіналу запиту.

Відповідно до положення Типового договору про видачу 1990 року, екстрадиція можлива між договірними державами не тільки в цілях виконання вироку, а і з метою ухвали вироку, хоча посилання на ухвалу вироку є обов'язковим не для всіх держав (стаття 1). У частині 2 статті 5 вказаного договору про видачу зазначено, що до прохання про екстрадицію додається: 1) якщо особа обвинувачується у вчиненні злочину судом або іншим компетентним судовим органом – ордер на арешт цієї особи або завірена копія такого ордера; 2) якщо особа засуджена за вчинення злочину – оригінал або завірена копія рішення або будь-якого іншого документа з викладом обвинувальної частини і ухваленого вироку; 3) якщо особа засуджена за вчинення злочину в її відсутність, крім згаданих у другому пункті документів також додається опис правових засобів, які має в своєму розпорядженні ця особа для підготовки її захисту або для здійснення повторного слухання справи в її відсутність; 4) якщо особа засуджена за вчинення злочину, але вирок не ухвалено, – документ з викладом обвинувальної частини і заявою, що підтверджує намір ухвалити вирок.

Елементами екстрадиції можна вважати такі процесуальні дії як: 1) затримання особи, яка вчинила злочини за межами України (стаття 582 КПК України); тимчасовий арешт (стаття 583 КПК України); екстрадиційний арешт (стаття 584 КПК України); екстрадиційна перевірка (стаття 587 КПК України).

Таким чином поняття екстрадиція значно ширше ніж поняття видача особи іншій державі, оскільки екстрадиція включає в себе 1) стадію порушення ініціативи про передачу (видачу) особи; 2) процес прийняття рішення з даного питання компетентними органами двох держав; 3) стадію оскарження прийнятого рішення; 4) сам процес передачі (видачі) особи; 5) легалізацію вироку судом тієї держави, яка прийняла особу тощо.

Міжнародною практикою з питань здійснення допомоги у кримінальних правопорушеннях вироблено принципи екстрадиції. Ними є: 1) екстрадиційність злочину - злочин має входити до списку злочинів, за вчинення яких можна вимагати видачі злочинця; 2) подвійність підсудності – діяння, за вчинення якого переслідується особа повинно бути кваліфіковано як злочинне в законодавстві обох держав; 3) спеціалізація (конкретності) - видана особа повинна піддаватися кримінальному переслідуванню за той злочин, у зв'язку з яким вона була видана; 4) взаємність сторін - на підставі поданих у запиті запитуючої сторони запевнень, слід очікувати, що в аналогічній ситуації такі держави будуть діяти подібним чином; 5) універсальне переслідування - кримінальному переслідуванню підлягають особи, незалежно від місця вчинення злочину або їх громадянства (за вчинення міжнародних злочинів наприклад: тероризму); 6) невідворотність покарання - держава, яка є учасником Конвенцій (договорів) щодо боротьби зі злочинами, на території якої виявлений злочинець, має видати його, або передати справу відповідним органам для кримінального переслідування такої особи; 7) принцип невидачі власних громадян іншій державі - але у договорах і конвенціях ратифікованих державами, є держави – прихильники такої видачі, та держави-прихильники

невидачі своїх громадян. У видачі відмовляється і в тих випадках, коли відповідно до законодавства однієї зі сторін кримінальне переслідування не може бути розпочате або вирок не може бути приведений у виконання внаслідок закінчення строку давності або з іншої законної підстави; 8) принцип невидачі політичних злочинців - у видачі може бути відмовлено у випадку, коли особа переслідується з політичних мотивів за скоєння кримінального правопорушення. Однак дія цього принципу не поширюється на осіб, які вчинили міжнародні злочини. Вони підлягають безумовній видачі. (Конвенція про статус біженців 1951 р.) Крім, того такі обставини, як похилий вік особи, її серйозне захворювання досить часто є підставами відмови у видачі.

Важливою рисою змісту інституту видачі є положення, за яким держава може відмовити у видачі, якщо є підстави вважати, що особа, яка видається, буде піддана у запитуючій державі впливу, несумісному з правопорядком запитуючої держави, або ж такому, що суперечить загально визнаним стандартам у галузі прав людини.

Не може мати місце видача, якщо є підстави вважати, що можливе застосування тортур чи інших видів впливу, які принижують гідність людини.

Національні закони окремих країн, в яких скасовано смертну кару, передбачають, що видача не повинна бути здійснена, коли злочин, що становить предмет вимоги, карається смертною карою у державі, яка вимагає видачі.

Одним з видів видачі є добровільна видача, коли ініціатива йде від самої викликаної до видачі особи і від його громадянства не залежить. . Така особа видається без будь-яких додаткових умов. Але такій заяві передуює офіційна вимога про видачу від держави, що володіє правом на кримінальну юрисдикцію цієї особи і згодна прийняти її.

Процесуальний порядок підготовки документів та направлення запитів на екстрадицію наступний: 1) клопотання про видачу особи в Україну - готує слідчий, прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування або суд, який розглядає справу чи яким ухвалено вирок; до клопотання додаються наступні документи: 1) засвідчена копія ухвали слідчого судді або суду про тримання особи під вартою, якщо видача запитується для притягнення до кримінальної відповідальності; 2) копія вироку з підтвердженням набуття ним законної сили, якщо видача запитується для приведення вироку до виконання; 3) довідка про відомості, які вказують на вчинення кримінального правопорушення особою, або довідка про докази, якими підтверджується винуватість розшукуваної особи у його вчиненні; 4) положення статті закону України про кримінальну відповідальність, за яким кваліфікується кримінальне правопорушення; 5) висновок компетентних органів України про громадянство особи, видача якої запитується, складений згідно з вимогами закону про громадянство України; 6) довідка про частину не відбутого покарання, якщо йдеться про видачу особи, яка вже відбула частину призначеного судом покарання; 7) інформація про перебіг строків давності; 8) інші відомості, передбачені міжнародним договором України, який також

чинний для іноземної держави, на території якої встановлено розшукувану особу (ч. 2 ст. 575 КПК).

Клопотання та передбачені супровідні документи підписуються слідчим, прокурором або суддею, засвідчуються печаткою відповідного органу та перекладаються мовою, передбаченою міжнародним договором України. Клопотання про видачу особи (екстрадицію) передаються до відповідного уповноваженого (центрального) органу України через прокуратуру Автономної Республіки Крим, області, міст Києва і Севастополя, та прирівняні до них прокуратури у десятиденний строк з дня затримання особи на території іноземної держави. У зазначений строк керівник відповідного органу досудового розслідування у складі центрального апарату органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, органу Державного антикорупційного бюро розслідувань України безпосередньо передає Генеральній прокуратурі України клопотання про видачу особи (екстрадицію). Уповноважений (центральный) орган України (за наявності підстав, передбачених міжнародним договором України), звертається до компетентного органу іноземної держави із запитом про видачу особи в Україну. Запит про видачу направляється керівником уповноваженого (центрального) органу України або уповноваженою ним особою протягом п'яти днів з дня отримання клопотання (ч.3-5 ст. 575 КПК).

Відповідно до ст. 581 КПК особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу, має право: 1) знати, у зв'язку з яким кримінальним правопорушенням надійшов запит про її видачу; 2) мати захисника і побачення з ним за умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, на присутність захисника під час допитів; 3) у разі затримання – на повідомлення близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб про затримання і місце свого перебування; 4) брати участь у розгляді судом питань, пов'язаних з її триманням під вартою і запитом про її видачу; 5) ознайомлюватися з запитом про видачу або одержати його копію; 6) оскаржувати рішення про тримання під вартою та про задоволення запиту про видачу; 7) висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо запиту про видачу; 8) просити про застосування спрощеної процедури видачі; 9) особі, яка не володіє державною мовою, забезпечується право робити заяви, заявляти клопотання, виступати в суді мовою, якою вона володіє, користуватися послугами перекладача, а також отримати переклад судового рішення та рішення уповноваженого (центрального) органу України мовою, якою вона користувалася під час розгляду.

Про затримання особи негайно інформується відповідний прокурор. Який, отримавши повідомлення, перевіряє законність затримання особи, яка розшукується компетентними органами іноземних держав, та негайно інформує прокуратуру Автономної Республіки Крим, області, міст Києва чи Севастополя.

Про затримання таких осіб прокуратура Автономної Республіки Крим, області, міста Києва чи Севастополя протягом шістдесяти годин після затримання повідомляє відповідний уповноважений (центральный) орган

України, який протягом трьох днів інформує компетентний орган іноземної держави.

Про кожен випадок затримання громадянина іноземної держави, який вчинив злочин за межами України, прокуратура Автономної Республіки Крим, області, міст Києва і Севастополя також повідомляє Міністерство закордонних справ України.

Затримана особа негайно звільняється у разі, якщо: 1) протягом шістдесяти годин з моменту затримання вона не доставлена до слідчого судді для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу тимчасового або екстрадиційного арешту; 2) встановлено обставини, за наявності яких видача (екстрадиція) не здійснюється.

До затриманої особи, яка вчинила злочин за межами України, до надходження запиту про її видачу може бути застосовано тимчасовий арешт на 40 діб (ст. 583 КПК України).

Дотримуючись процедури оформлення тимчасового арешту прокурор звертається до слідчого судді, у межах територіальної юрисдикції якого здійснено затримання, із клопотанням про застосування тимчасового арешту. Таке клопотання має бути розглянуто слідчим суддею не пізніше сімдесяти двох годин з моменту затримання особи.

При розгляді клопотання слідчий суддя встановлює особу затриманого, пропонує йому зробити заяву, перевіряє наявність документів, що підтверджують клопотання прокурора, вислуховує думку прокурора, інших учасників і виносить ухвалу про: 1) застосування тимчасового арешту; 2) відмову в застосуванні тимчасового арешту, якщо для його обрання немає підстав.

Відповідно до ст. 584 КПК України до особи, що вчинила злочин може бути застосовано екстрадиційний арешт. Сутність якого у наступному: 1) після надходження запиту від іноземної держави про видачу особи за дорученням уповноваженого (центрального) органу України прокурор звертається з клопотанням про її екстрадиційний арешт до слідчого судді за місцем тримання особи під вартою; 2) разом із клопотанням на розгляд слідчого судді подаються відповідний перелік документів, що підтверджують вимогу(ч. 2 ст. 584); 3) строки тримання особи під вартою та порядок їх продовження визначаються чинним КПК України; 4) після одержання клопотання слідчий суддя встановлює особу, пропонує їй зробити заяву, перевіряє запит про видачу та наявні матеріали екстрадиційної перевірки, вислуховує думку прокурора, інших учасників і виносить ухвалу про: а) застосування екстрадиційного арешту; б) відмову в застосуванні екстрадиційного арешту, якщо для його обрання немає підстав.

Суттєвим є той факт, що при розгляді клопотання слідчий суддя не досліджує питання про винуватість та не перевіряє законність процесуальних рішень, прийнятих компетентними органами іноземної держави у справі стосовно особи, щодо якої надійшов запит про видачу.

Екстрадиційний арешт застосовується до вирішення питання про видачу особи (екстрадицію) та її фактичної передачі, але не може тривати більше дванадцяти місяців.

Про кожний випадок застосування тимчасового або екстрадиційного арешту уповноважений (центральный) орган України невідкладно письмово інформує Управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців.

При вирішенні питання про можливість застосування запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою, слідчий суддя обов'язково враховує: 1) відомості про ухилення особи від правосуддя у запитуючій стороні та дотримання нею умов, на яких відбулося звільнення її з-під варти під час цього або інших кримінальних проваджень; 2) тяжкість покарання, що загрожує особі в разі засудження, виходячи з обставин, встановлених під час заявленого кримінального правопорушення, положень закону України про кримінальну відповідальність і усталеної судової практики; 3) вік та стан здоров'я особи, видача якої запитується; 4) міцність соціальних зв'язків особи, у тому числі наявність у неї родини та утриманців.

У випадку, якщо особою порушено умови обраного запобіжного заходу слідчий суддя за клопотанням прокурора має право постановити ухвалу про зміну запобіжного заходу на більш суворий - екстрадиційний арешт (ст. 585 КПК).

У випадках, якщо виникла необхідність у перевірці обставин, що можуть перешкоджати видачі особи, проводиться екстрадицій на перевірка уповноваженим (центральним) органом України або за його дорученням чи зверненням прокуратурою Автономної Республіки Крим, області, міст Києва і Севастополя.

Екстрадиційна перевірка здійснюється протягом шістдесяти днів. До особи, щодо якої надійшов запит про її видачу відповідно до ст. 588 КПК може бути застосовано спрощений порядок її видачі з України у випадку її на те згоди.

Після повідомлення такої особи про її право на спрощений порядок видачі, вона надає письмової заяви на видачу, оформлену у присутності захисника та затвердженої слідчим суддею. У разі одержання відповідної заяви видача можлива без проведення в повному обсязі перевірки наявності можливих перешкод для видачі.

Прокурор, звертається до слідчого судді з клопотанням про затвердження згоди особи на видачу. Слідчий суддя розглядає клопотання за участю особи, що підлягає видачі, її захисника та прокурора. Слідчий суддя зобов'язаний переконатися, що особа, яка підлягає видачі, добровільно погоджується на свою видачу і усвідомлює всі наслідки цієї видачі, після чого постановляє ухвалу про затвердження згоди особи на її спрощену видачу або про відмову в цьому.

Після отримання заяви про згоду особи на видачу запитуючій стороні та її затвердження ухвалою слідчого судді прокурор передає заяву на розгляд уповноваженому (центральному) органу України, який протягом трьох днів

розглядає її та приймає рішення про можливість застосування спрощеного порядку видачі. А, якщо особа, щодо якої надійшов запит про видачу, не погоджується на свою видачу, застосовується звичайний порядок розгляду запиту про видачу.

Після затвердження слідчим суддею згоди особи на застосування спрощеного порядку видачі така згода не може бути відкликана.

У видачі особи іноземній державі відмовляється у разі, якщо: 1) особа, стосовно якої надійшов запит про видачу, відповідно до законів України на час прийняття рішення про видачу (екстрадицію) є громадянином України; 2) злочин, за який запитано видачу, не передбачає покарання у виді позбавлення волі за законом України; 3) закінчилися передбачені законом України строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочин, за який запитано видачу; 4) компетентний орган іноземної держави не надав на вимогу уповноваженого (центрального) органу України додаткових матеріалів або даних, без яких неможливе прийняття рішення за запитом про видачу (екстрадицію); 5) видача особи (екстрадиція) суперечить зобов'язанням України за міжнародними договорами України; 6) наявні інші підстави, передбачені міжнародним договором України.

Рішення про видачу особи (екстрадицію) може бути оскаржено (ст. 591 КПК). Суб'єктом оскарження рішення про видачу особи (екстрадицію) може бути особа, стосовно якої воно прийняте, її захисник чи законний представник - до слідчого судді, в межах територіальної юрисдикції якого така особа тримається під вартою.

Доставляння до установ системи виконання покарань особи, щодо якої компетентним органом іноземної держави прийнято рішення про видачу в Україну, забезпечують компетентні органи України за дорученням (зверненням) уповноваженого (центрального) органу України.

Витрати, що виникли на території України у зв'язку з вирішенням питання про видачу особи, а також витрати, що виникли у зв'язку із транзитним перевезенням через територію іншої держави особи, яка видається Україні, вважаються процесуальними витратами згідно з КПК України.

Список використаних і рекомендованих джерел:

1. Березняк В.С. Захист права людини на життя як підстава для відмови у видачі особи (екстрадиції). *Митна справа*. 2015. № 2 (98). С. 124-130.
2. Березняк В.С. Сучасні погляди на поняття «екстрадиція» у науці кримінально-процесуального права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : зб. наук. праць. 2014. № 4(74). С. 374-383.
3. Березняк В.С. Функції та принципи інституту екстрадиції: поняття і ознаки. *Науковий вісник Академії муніципального управління*: Серія «ПРАВО», Випуск 2, 2014 С. 320-325.
4. Березняк В.С., Вербенський М.Г. Правове регулювання взаємодії МВС України та правоохоронних органів зарубіжних країн у сфері протидії злочинності: практичний посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2009. 89 с.
5. Березняк В.С., Негодченко О.В., Тертишник В.М. Екстрадиція осіб у сфері кримінального судочинства: навчальний посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2009. 332 с.
6. Березняк В.С., Тертишник В.М. Екстрадиція як інститут кримінально-процесуального права України [монографія]. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 171 с.
7. Договір між Україною і Китайською Народною Республікою про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах від 31.10.1992, ратифікований Постановою Верховної Ради України №2996-ХІІ від 05.02.1993. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/156_014.
8. Договір про порядок перебування і взаємодії співробітників правоохоронних органів на територіях держав-учасниць СНД від 04.06.1999р. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_836.
9. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників Рада Європи від 17.03.1978 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_035.
10. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_036
11. Європейська конвенція про інформацію щодо іноземного законодавства від 07.06.1968 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_112
12. Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах 15. 05. 1972 (ETS№ 73). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_008
13. Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків (укр/рос) від 28.05. 1970. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_341
14. Закон України Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту від 8 липня 2011 року № 3671-VI. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>

15. Закон України Про міжнародні договори України від 29 червня 2004 року N 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15/print>

Закон України Про ратифікацію Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків від 26.09.2002. N 172-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/172-15/print>

16. Закон України «Про ратифікацію Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах» від 01.06.2011 №3449-VI/ URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T113449.html.

17. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро» від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/print>.

13. Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697 – VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/print>

18. Зуєв В.В. Кримінальні процесуальні гарантії прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження: дис. ... к.ю.н.: 12.00.09 /Національний юридичний університет ім. Я. Мудрого. Харків, 2015. 220 с.

19. Інструкція про організаційно-протокольне забезпечення заходів міжнародного співробітництва, які здійснюються органами прокуратури України (із змінами відповідно до наказу Генерального прокурора України від 18.09.2015 № 223 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0223900-15#n69>).

20. Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні і у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів (затверджена спільним наказом МВС України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Державної митної служби України, ДПА України № 3/1/2/5/2/2 від 09.01.1997, зареєстрована в юстиції України 26.02.1997 за №54/1858).

21. Інструкція про порядок організації співробітництва органів внутрішніх справ України з правоохоронними органами іноземних держав та міжнародними організаціями затверджена наказом МВС України "Про організацію міжнародної діяльності органів внутрішніх справ України" №233 від 24.05.2011 року.

22. Конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_033

22. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_009

23. Конвенція про передачу засуджених осіб 21.03.1983. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_025

24. Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 07.10.2002р. URL:

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_619

25. Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів від 05.10.1961р. URL:http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_082

26. Кримінальний процес : підруч. / Кол. авт. ; кер. авт. кол. д-р юрид. наук, доц. О.Ф. Кобзар. У 2-х ч. Ч. 2. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 235 с.

27. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 12 лютого 2019 року: Офіц. Текст. К.: Алерта, 2019. 324 с.

28. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2 / Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошевий, Ю.М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова Х. : Право, 2012. 664 с.

29. Методичні рекомендації з питань затримання та видачі правопорушників, міграційної політики, захисту прав біженців та шукачів:Т.П. Мінка, Л.А. Філяніна, В.С. Березняк. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2008. 120 с.

30. Методичні рекомендації щодо виконання вимог міжнародних договорів та КПК України при проведенні процесуальних дій. Генеральна прокуратура України. Київ. 2012. 45с.

31. Наказ Генерального прокурора України від 18.09.2015 № 223 «Про організацію роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва». URL:<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0223900-15#n69>

32. Наказ Генерального прокурора України від 16.11.1998 № 27 «Про забезпечення виконання органами прокуратури України «Угоди між Генеральною прокуратурою України і Міністерством юстиції Республіки Польща на виконання статті 3 Договору між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 24 травня 1993 року». URL: <http://yandex.ua/clck/jsredir?from=yandex.ua%3Bsearch%2F%3Bweb%3B%3B&>

33. Наказ Генерального прокурора України від 19.07.2010 № 42 «Про забезпечення виконання органами прокуратури України «Угоди між Генеральною прокуратурою України та Генеральною прокуратурою Республіки Молдова на виконання ст. 3 Договору між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 13.12.1993». URL: <http://document.ua/pro-zabezpechennja-vikonannja-organami-prokuraturi-ukrayini--doc145108.html>.

34. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 30.08.2016 № 876 Про затвердження Положення про Департамент міжнародного співробітництва та європейської інтеграції МВС України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS658.html.

35. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.07.2017 № 575 Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

36. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2011 № 649 Про затвердження Правил розгляду заяв та оформлення документів, необхідних для вирішення питання про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, втрату і позбавлення статусу біженця та додаткового захисту і скасування рішення про визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1146-11>.

37. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 02.07.2015 № 794 Про затвердження Інструкції про порядок приймання-передавання осіб, які перебувають під вартою, на кордоні України та поза її межами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0873-15>

38. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні [текст] За заг. ред. Чернявського С.С. / С.С. Чернявський, С.В. Петков, Л.Д. Уварова [та ін.] К. : «Центр учбової літератури», 2016. 824 с.

39. Окремі питання екстрадиції згідно з чинними міжнародними договорами: методичні рекомендації / [В.С. Березняк, В.А. Мисливий]. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 42 с.

40. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 № 542 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 1 липня 1996 р. № 710. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/542-2017-%D0%BF>

41. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 8.10.2004 р. № 16 «Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов'язаних з їх екстрадицією». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0016700-04>

42. Порядок направлення запитів з надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні: методичні рекомендації / В.М. Федченко, Н.В. Павлова, О.П. Бойко, В.С. Березняк. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2017. 44 с.

43. Рішення Рішення Конституційного Суду України від 11 грудня 2007 року N 11-рп/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va11p710-07>

44. Указ Президента України від 06.04.2011 № 395/2011 Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/395/2011>

45. Федченко В.М. Передання та перейняття кримінального провадження у рамках міжнародного співробітництва: його окремі аспекти. Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід: зб. матеріалів II Міжнар. Наук.-практ. конф. Дніпро: 2018 С. 269 – 272.

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Збірник методичних рекомендацій

Видання друкується в авторській редакції

Відповідальний редактор Біла К. О.
Технічний редактор Олексенко Н. С.
Дизайн обкладинки Якушечкіна А. О.

Підп. до друку 12.05.20. Формат 60x84 ¹/₁₆. Спосіб друку – плоский.
Ум. друк. арк. 28,3. Тираж 50 пр. Зам. № 0520-04/2.

Видавець та виготовлювач СПД Біла К. О.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3618 від 06.11.09

Надруковано на поліграфічній базі видавця Білої К. О.
Україна, 49000, м. Дніпро, пр. Д. Яворницького, 111, оф. 2
+38 (099) 7805049; +38 (067) 2100256
www.impact.dp.ua e-mail: impact.dnepr@gmail.com

